Søren Kierkegaard

Opere

III

DISCURSURI EDIFICATOARE (1843–1844)

TREI DISCURSURI LA OCAZII IMAGINATE

ebook HUMANITAS

2013
Bicentenar Søren Kierkegaard

CUPRINS

Opere III
- Introducere
- Notă asupra ediţiei
- DOUĂ DISCURSURI EDIFICATOARE
  - Cuvânt înainte
  - Ce aşteaptă credinţa.În ziua de Anul Nou
  - Orice dar bun şi desăvârşit este de sus
  - Rugăciune
- TREI DISCURSURI EDIFICATOARE
  - Cuvânt înainte
  - Iubirea acoperă o sumedenie de păcate
  - Iubirea acoperă o sumedenie de păcate
  - Întărirea omului dinăuntruxcviii
- PATRU DISCURSURI EDIFICATOARE
  - Cuvânt înainte
  - Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvântat
  - Orice dar bun şi desăvârşit este de susxxxvi
  - Orice dar bun şi desăvârşit este de sus
  - Să-ţi câştigi sufletul în răbdarecxxxv
- DOUĂ DISCURSURI EDIFICATOARE
  - Cuvânt înainte
  - Să-ţi păstrezixi sufletul în răbdare
  - Răbdarea în aşteptare
- TREI DISCURSURI EDIFICATOARE
  - Cuvânt înainte
  - Adu-ţi aminte de Făcătorul tău în zilele tinereţii tale
  - Aşteptarea unei fericiri veşnice
  - El trebuie să crească, iar eu să mă micşorez
- PATRU DISCURSURI EDIFICATOARE
  - Cuvânt înainte
  - Nevoia de Dumnezeu e suprema desăvârşire a omului
  - Ţepuşul din carnexlvii
  - Împotriva laşităţii
  - Cine se roagă aşa cum trebuie luptă prin rugăciune şi

învinge – prin faptul că Dumnezeu învinge
TREI DISCURSURI LA OCAZII IMAGINATE
Cuvânt înainte
La o spovedanie
La o cununie
La un mormânt
Note

Søren Kierkegaard (5 mai 1813, Copenhaga – 11 noiembrie 1855, Copenhaga) a studiat teologie şi filozofie la universităţile din Copenhaga şi Berlin, absolvind-o pe cea dintâi în 1841 cu o teză despre ironia socratică şi cea romantică. După articole politice şi culturale în presa daneză, debutează în volum cu eseul *Din hârtiile unuia încă viu* (1838), o critică la adresa lui Hans Christian Andersen. Despărţirea de logodnica sa Regine Olsen prilejuieşte scrierea cărţii care îi conferă celebritate, *Sau–sau* (1843). Urmează aproape 40 de volume semnate cu pseudonime sau numele propriu, cu subiecte variind între filozofie, psihologie, literatură şi religie, care evidenţiază primatul individului concret, istoric şi contingent asupra oricărei realităţi depersonalizante şi imposibilitatea de a „închide“ fenomenul vieţii în categorii abstracte şi explicative. În ultima parte a vieţii stârneşte senzaţie cu polemica sa împotriva autorităţilor bisericeşti daneze, cărora le reproşa superficializarea creştinismului. Opera sa a exercitat o influenţă considerabilă, fiind sursă de inspiraţie pentru teologia dialectică, existenţialismul filozofic şi creştin, pentru psihologia şi literatura modernităţii.

Opere principale: *Om Begrebet Ironi med stadigt Hensyn til Socrates* (*Despre conceptul de ironie, cu permanentă referire la Socrate*), 1841; *Frygt og Bæven* (*Frică şi cutremur*), 1843; *Gjentagelsen* (*Repetiţia*), 1843; *Philosophiske Smuler eller En Smule Philosophi* (*Fărâme filozofice sau O fărâmă de filozofie*), 1844; *Begrebet Angest* (*Conceptul de angoasă*), 1844; *Stadier paa Livets Vei* (*Stadii pe drumul vieţii*), 1845; *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (*Post-scriptum neştiinţific, concluziv*), 1846; *Kjerlighedens Gjerninger* (*Faptele iubirii*), 1847; *Opbyggelige Taler* (*Discursuri edificatoare*), 1845–1850; *Sygdommen til Døden* (*Boala de moarte*), 1849; *Bogen om Adler* (*Cartea despre Adler)*, 1846–1847.

Traducătoarea, Ana-Stanca Tabarasi, este lector la Universitatea din Mainz, bursieră a Fundaţiei Alexander von Humboldt, alumna New Europe College, bursieră post-doc a Institutului de Istoria Religiilor – Academia Română, colaboratoare a Centrului de Cercetare Søren Kierkegaard din Copenhaga. Este autoare a numeroase studii în reviste de specialitate din România, Germania şi Danemarca şi a unor volume de istoria ideilor, dintre care cele mai recente sunt *Der Landschaftsgarten als Lebensmodell. Zur Symbolik der „Gartenrevolution“ in Europa*, Königshausen & Neumann, Würzburg, 2007 şi (ed. împreună cu Julia Burbulla) *Gartenkunst und Wissenschaft. Diskurs, Repräsentation, Transformation seit dem Beginn der Frühmoderne*, Peter Lang, Bern *et. al.*, 2011. Este coeditoare a seriei „Nature, science and the arts“, la Editura Peter Lang. Activitatea sa cuprinde şi traduceri în volum din germană (Rüdiger Wischenbart, *Frica lui Canetti*, Univers, Bucureşti, 1997, Christoph Ransmayr, *Morbus Kitahara*, Univers, Bucureşti, 1999) şi daneză (S. Kierkegaard, *Opere*, Humanitas, Bucureşti, începând din 2006). Printre distincţiile sale literare se numără premiul de debut al Uniunii Scriitorilor din România, 2000.

Søren Kierkegaards Skrifter, udgivet af Søren Kierkegaard Forskningscenteret, bd. 5 og K5: Opbyggelige Taler 1843. Opbyggelige Taler 1844.
Tre Taler ved tænkte Leiligheder, Gads Forlag, København, 1998

Carte apărută cu sprijinul Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond

© Humanitas, 2011, pentru prezenta versiune românească (ediţia print)
© Humanitas, 2013 (ediţia digitală)
ISBN: 978-973-50-4001-7 (epub)
ISBN Vol. III: 978-973-50-4009-3 (epub)

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

Søren Kierkegaard

Opere

***

DISCURSURI EDIFICATOARE (1843–1844)

TREI DISCURSURI LA OCAZII IMAGINATE

Traducere din daneză, introducere şi note de
ANA-STANCA TABARASI

Introducere

„Cu stânga am dat lumii *Sau–sau*, cu dreapta, *Două discursuri edificatoare*; însă toţi, sau aproape toţi, au apucat cu dreapta lor mâna mea stângă“, afirmă Søren Kierkegaard în „Punct de vedere explicativ asupra activităţii mele de autor“1. Împărţirea scrierilor pseudonime „cu stânga“ şi a discursurilor edificatoare, apărute sub propriul nume, „cu dreapta“ e caracteristică anilor 1843–1845, când numărul cărţilor publicate de Kierkegaard a fost de-a dreptul copleşitor. La nici trei luni după cele două volume din *Sau–sau* (20 februarie 1843), atribuite editorului fictiv Victor Eremita, ieşeau de sub teasc *Două discursuri edificatoare* (la 16 mai 1843), urmate de *Trei discursuri edificatoare* (la 16 octombrie 1843), în aceeaşi zi cu scrierile pseudonime *Repetarea* (sub numele Constantin Constantius) şi *Frică şi cutremur* (Johannes de silentio). Anul s-a încheiat cu *Patru discursuri edificatoare* (6 decembrie 1843), iar în primăvara anului următor vedeau lumina tiparului *Două discursuri edificatoare* (5 martie 1844). În vara aceluiaşi an Kierkegaard publică, aproape concomitent, alte patru cărţi: *Trei discursuri edificatoare* (8 iunie 1844), *Fărâme filozofice*, atribuite lui Johannes Climacus (13 iunie 1844), *Conceptul de angoasă*, sub pseudonimul Vigilius Haufniensis (17 iunie 1844) şi *Prefeţe*, atribuite lui Nicolaus Notabene (tot la 17 iunie 1844). Două luni mai târziu ies de sub tipar *Patru discursuri edificatoare* (la 31 august 1844). Obiceiul de a „împărţi“, aproape în acelaşi timp, „cu stânga“ şi „cu dreapta“ a continuat şi în 1845: *Trei discursuri la ocazii imaginate* apar la 29 aprilie 1845, iar a doua zi, la 30 aprilie, *Stadii pe drumul vieţii*, de Hilarius Bogbinder (nume care în daneză ar însemna „Legătorul de cărţi“). Discursurile sunt, de altfel, tipărite toate pe cheltuiala lui Kierkegaard la tipografia Bianco Luno şi distribuite de librarul copenhaghez P.G. Philipsen (1812–1877), a cărui librărie se afla chiar lângă librăria Reitzel, unde se vindeau scrierile pseudonime.

Volumul de faţă cuprinde, pentru prima dată în limba română, în traducere după ediţia critică daneză, scrierile publicate de Kierkegaard sub propriul nume între 1843 şi 1845: şase volume de *Discursuri edificatoare* (*Opbyggelige Taler*), cuprinzând optsprezece discursuri2, şi *Trei discursuri la ocazii imaginate* (*Tre Taler ved tænkte Leiligheder*). „Discursuri“3, şi nu „predici“, din cauză că autorul lor, deşi teolog, nu fusese hirotonisit, vorbind astfel, după cum subliniază în fiecare „Cuvânt înainte“, fără autoritate. Se deosebea deci de tradiţia protestantă a „preoţiei tuturor celor botezaţi“, care nu punea la îndoială autoritatea predicatorilor laici, fiind în această privinţă mai degrabă apropiat de catolicism.4 La fel şi în sublinierea autorităţii apostolice, descrisă nu doar în aceste discursuri, ci şi, în mod exemplar, în *Om Forskjellen mellem et Genie og en Apostel* (*Despre diferenţa dintre un geniu şi un apostol*) din 1849, unde autoritatea dată de Dumnezeu e considerată independentă de interioritatea, inteligenţa şi calităţile

estetice ale discursului.

Discursurile edificatoare şi dezbaterea daneză despre rolul predicii

Deşi nu a fost niciodată hirotonisit, Kierkegaard avusese, de-a lungul vieţii, destule momente în care visa să devină paroh la ţară. S-a pregătit în acest scop, scriind, în 1841, predici de probă în cadrul cursurilor seminarului pastoral (pe una chiar a ţinut-o la biserica Holmens Kirke din Copenhaga; alta a fost inclusă în ultima parte din Sau–sau, unde îi e atribuită unui pastor din Iutlanda). Comentariile rămase de la alţi studenţi dovedesc talentul său de vorbitor, dar şi accentul pus pe lupte interioare şi pe frământări sufleteşti despre care colegii săi considerau că nu sunt cunoscute oamenilor obişnuiţi.5 A ţinut apoi, în 1844, predica de încheiere a studiului teologic (Dimisprædiken), parte a examenului de omiletică, despre 1 Corinteni 2, 6–7, la Trinitatis Kirke. Între anii 1847 şi 1848 a predicat de trei ori, vinerea (zi de spovedanie şi împărtăşanie) în Vor Frue Kirke. Iar o predică despre lipsa de schimbare a lui Dumnezeu, ţinută la 18 mai 1851 la Citadelets Kirke (azi Kastellkirken) avea să constituie ultima sa carte, apărută cu puţin timp înainte de moarte, la 3 septembrie 1855, în plină luptă cu biserica oficială şi în plină producţie de scrieri polemice.

În schimb, discursurile edificatoare din volumul de faţă nu au fost niciodată ţinute, iar legătura lor cu tradiţia e mai degrabă ambivalentă. Până la un anumit punct, înrudirea discursurilor edificatoare cu predicile e evidentă, Kierkegaard însuşi numindu-le „predici“ în jurnal. Tot predici le-a considerat, într-o recenzie6, şi episcopul Jacob Peter Mynster (1775–1854), cea mai mare autoritate bisericească a vremii, fost preot confesor al familiei Kierkegaard şi prieten cu tatăl autorului, Michael Pedersen Kierkegaard, cel pomenit în toate dedicaţiile discursurilor datorită influenţei religioase exercitate asupra fiului. Mynster slujise la înmormântarea mamei lui Kierkegaard, la cea a surorii sale Petrea Severine, precum şi la a tatălui. Iar predicile publicate de Mynster în 1823 sub titlul *Predici pentru toate duminicile şi sărbătorile din an* (*Prædikener paa alle Søn- og Helligdage i Aaret*), care apoi au fost mereu reeditate, constituiau o lectură de bază în familia lui Søren Kierkegaard, acesta crescând practic cu ele. Aşadar, opinia episcopului despre discursurile edificatoare l-a interesat şi impresionat pe Kierkegaard în mod deosebit. Aşa cum, în domeniul estetic, Kierkegaard nu a lipsit, toată viaţa, de la nici o reprezentare a operei *Don Giovanni* de W.A. Mozart la Teatrul Regal, în domeniul religios nu a lipsit de la predicile lui Mynster (cu excepţia ultimei), iar stilul şi conţinutul discursurilor edificatoare e inspirat de acesta, multele aluzii la predicile episcopului fiind uşor recunoscute de contemporani.7

Preot la Vor Frue Kirke din Copenhaga, profesor la seminarul pastoral, iar ulterior preot la biserica palatului (Christiansborg Slotskirke), episcop al insulei Sjælland şi iniţiator al unor reforme bisericeşti care au stârnit mari controverse, Jacob Peter Mynster strânsese în jurul său intelectualitatea vremii şi nobilimea

cultivată. Contribuise astfel la răspândirea unui nou stil de a predica, punând accent pe latura psihologică a interpretării textelor biblice şi pe efectul literar al predicii asupra ascultătorilor: talent oratoric, expresie, gesturi adecvate, text melodios, aproape poetic, fără prea multe citate, ilustrarea şi exemplificarea ideii prin imagini. Dacă, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, arta de a predica, teoretizată de Christian Basholm în cartea sa *Den geistlige Talekonst* (*Arta vorbirii duhovniceşti*, 1775), punea, în spirit iluminist, accentul pe comunicarea logică şi raţională în scopul convingerii ascultătorilor, retorica, gesturile şi formulările supunându-se dezideratului scurtimii şi clarităţii, pe la 1800 a apărut în Danemarca un nou tip de predicator: propovăduitorul, accentul fiind pus pe modul personal în care predicatorul îşi însuşeşte mesajul creştin spre a-l da mai departe.8 De aceea, predicile încep să acorde tot mai multă importanţă trăirilor acestuia, experienţelor sale de tip moral şi religios. Predica nu e doar învăţătură, transmitere a doctrinei, ci şi mărturie plină de angajament. Originile acestei schimbări se află în pietism şi în mişcările de deşteptare religioasă (*vækkelse*) ivite ca reacţie la Iluminism, între care congregaţia din Herrnhut, cu mulţi adepţi în Iutlanda, care l-a influenţat pe tatăl lui Kierkegaard. Mai târziu, mişcarea reformatoare iniţiată de Nikolaj Frederik Severin Grundtvig (1783–1872) şi Jacob Christian Lindberg (1797–1857), aflată în controversă cu episcopul Mynster şi cu biserica oficială, avea să sporească această tendinţă antiraţionalistă.

În schimb, Mynster căuta o cale de mijloc. Pe lângă volumele de predici publicate începând cu 1801, scrisese şi nişte *Observaţii despre arta de a predica* (*Bemærkninger om den Konst at prædike*, 1812), devenite reper pentru omiletica vremii. (Formula de încheiere a introducerii şi de trecere la partea principală a predicii, „vom vorbi aşadar despre…“, folosită de Kierkegaard în toate cele optsprezece discursuri, e de exemplu preluată de la Mynster). Întrebându-se cum poate fi găsit adevăratul creştinism într-o epocă în care credinţa ortodoxă în textul biblic, ca adevăr de la Dumnezeu, era problematizată de cercetările arheologilor şi ale filologilor, precum şi de controversele legate de Isus Cristos ca personaj istoric, Mynster găsise un răspuns influenţat de diferenţierea kantiană între realitatea credinţei şi cea a experienţei, precum şi de scrierea lui Friedrich Heinrich Jacobi *Über die Lehre des Spinoza* (*Despre doctrina lui Spinoza*), conform căreia infinitul (divinitatea) nu poate fi cuprins de intelect şi nici demonstrat logic. Punând accentul pe conştiinţa omului şi pe supunerea acestuia fără rezerve faţă de datorie şi faţă de voinţa lui Dumnezeu, Mynster considera că, astfel, credinţa poate fi reîntemeiată. Predicile lui Mynster presupun cunoaşterea prealabilă şi împărtăşirea dogmei creştine de către ascultători; ele nu vor să îi înveţe pe aceştia, nici să îi convingă, nici să demonstreze adevărul doctrinei, ca în Iluminism, ci să ilustreze, să exemplifice doctrina, făcând impresie asupra fanteziei, pasiunii şi voinţei ascultătorului.

Cu privire la Mynster, S. Kierkegaard oscila între admiraţie şi iritare. Influenţat de episcop în privinţa prozei ritmate şi a profunzimii psihologice a discursurilor (adevărate capodopere de stil), Kierkegaard i-a ţinut partea (spre

deosebire de fratele său Peter Christian, şi el preot) în controversele dogmatice cu mişcarea grundtvigiană; iar acesta l-a îndemnat să devină preot. Caracteristică e descrierea predicii lui Mynster din 23 iunie 1845, când fusese singurul ascultător al episcopului: „Nu era nimeni la biserică, însă, la fel cum marea adunare îl entuziasmase, făcându-l să vorbească minunat, l-a cuprins entuziasmul şi în biserica pustie. Încheind, a privit în tăcere în gol, iar dacă există o transfigurare când mortul trece dincolo de cortină, el era transfigurat astfel – aşadar, asemeni unui mort.“9 Transfigurarea comparabilă cu aceea dată de moarte reprezintă, pe de o parte, o cerinţă estetică a lui Kierkegaard (în *Din hârtiile unuia încă viu*, *Despre conceptul de ironie* şi *Sau–sau*, ea caracterizează autorii cu o concepţie autentică asupra vieţii: cei distanţaţi faţă de epocă şi de propria lor personalitate); pe de altă parte, e vorba şi de o cerinţă religioasă, fiind pomenită în acest sens în discursurile edificatoare, în tradiţia epistolelor apostolului Pavel: „Noi, care am murit faţă de păcat, cum să mai trăim în păcat?“ (Romani 6, 2); „Socotiţi-vă morţi faţă de păcat şi vii pentru Dumnezeu“ (Romani 6, 11); „Mor în fiecare zi!“ (1 Corinteni 15, 31). Iar anticiparea morţii e strâns legată de concepţia lui Kierkegaard despre timp, deosebit de vizibilă în *Trei discursuri la ocazii imaginate*; distanţarea transfigurată a autorului faţă de text fiind însă subliniată şi în majoritatea prefeţelor aferente, în special în „Cuvântul înainte“ la *Două discursuri edificatoare* (1844).

În ciuda respectului faţă de episcopul capabil de asemenea transfigurare, Kierkegaard l-a criticat în repetate rânduri pe Mynster pentru stilul său „artistic“ şi contextul „teatral“ al predicilor, pentru exemplele ilustrative, care riscau să abată ascultătorul de la subiect, precum şi pentru blândeţea admonestărilor (departe de tulburarea ascultătorilor întru recunoaşterea propriei nimicnicii, pe care o considera necesară pentru luarea unei hotărâri de către aceştia); iar la moartea episcopului a dat frâu liber polemicii sale împotriva bisericii daneze, care accepta descrierea acestuia ca „martor al adevărului“. Multă vreme, Kierkegaard îşi dorise chiar să scrie el însuşi o carte despre elocinţa duhovnicească, o *Omiletică*, semn că omiletica lui Mynster nu corespundea întru totul cu opiniile sale. În 1845 cugeta la diferenţa dintre retorica aristotelică şi un nou tip de retorică pe care îl considera necesar: cel creştin, notând că, dacă pentru retorica antică verosimilitatea era conceptul-cheie, vorbitorul având drept scop trezirea încrederii ascultătorului că subiectul discursului e verosimil, creştinismul operează cu neverosimilul.10 Iar la începutul lui august 1847 plănuia „o carte ştiinţifică mai riguroasă despre arta oratorică spirituală, cu permanentă referire la *Retorica* lui Aristotel“11. În octombrie 1847 consemna însă o idee opusă, plină de ironie: să scrie o carte cu titlul *Flecăreţul pios sau Lexicon pentru pastori, conţinând 500 de moduri de a vorbi, ordonate alfabetic de un gropar care a fost angajat la toate bisericile şi cunoaşte astfel îndeaproape modurile de vorbire.*12 Ca predicator, Kierkegaard se ferea de teatralitate, fără a fi însă lipsit de expresivitate: „Nici un om care i-a auzit predica n-o să uite vreodată vocea sa deosebit de slabă, însă admirabil de expresivă. Niciodată nu mai auzisem o voce

atât de capabilă să modeleze până şi cele mai fine nuanţe ale expresiei“, îşi amintea în 1856 teologul şi politicianul Peter Christian Zahle, care-l ascultase pe Kierkegaard predicând în 1851.13

Teatralitatea în domeniul religiei e respinsă de Kierkegaard şi în *Discursurile edificatoare*: „Ah, să lăsăm teatrul să păstreze ce-i al teatrului şi al eroilor de mascarade: cuvintele mari, gesturile îndrăzneţe şi aplauzele mulţimii care judecă“, exclamă el în discursul „Împotriva laşităţii“ din *Patru discursuri edificatoare* (1844). Orice admiraţie stârnită de vorbitor nu face decât să întârzie ascultătorul, distrăgându-l de la luarea unei hotărâri; or, luarea hotărârii e considerată de maximă importanţă nu doar în *Discursurile edificatoare*, ci în întreaga operă a lui Kierkegaard. Discursurile subliniază deseori diferenţa dintre a transmite o învăţătură, a convinge, a emoţiona, a face plăcere, a măguli – şi a edifica, a trezi.

Termenul de „edificare“ trimite la o construcţie întăritoare, o fortăreaţă împotriva încercărilor şi ispitelor; în original, *at opbygge*, „a edifica“, provine din *at bygge*, „a construi“, având drept model grecescul o„kodom», construirea unei case, şi germanul *Erbauung*. Originea sa se află în numeroasele pasaje din Noul Testament în care este vorba de casa lui Dumnezeu, zidită pe temelia profocilor şi având drept „piatră din capul unghiului“ pe Isus Cristos, la clădirea căreia contribuie orice credincios, prin darul primit de la Dumnezeu (Efeseni 2, 20; Efeseni 4, 11–16; 1 Tesaloniceni 5, 11; 1 Corinteni 8, 1; Romani 14, 19 ş.a.). Edificarea descrisă astfel nu are loc numai prin cuvânt, ci şi prin faptă, îndeosebi prin iubire. În luteranism, termenul căpătase importanţă nu în ultimul rând în contextul discuţiilor despre păstrarea sau înlăturarea ritualurilor încetăţenite în slujbele bisericeşti, înnoirea şi îmbunătăţirea lor fiind acceptată doar în măsura în care putea să „fortifice“ („edifice“) comunitatea, nefiind introdusă cu forţa.14 Dimensiunea sa etică dobândise treptat o latură tot mai subiectivă şi mai psihologică, edificarea devenind ţinta poeziei religioase (în Danemarca secolului al XVII-lea, îndeosebi în psalmii lui Thomas Kingo şi Hans Adolph Brorson, la care Kierkegaard face frecvent trimitere), care apela la emoţiile cititorului, spre a-l face pe acesta să-şi cerceteze propriul suflet. Evident, în acest context, rolul retoricii devenise tot mai important, ca şi exegeza pasajelor biblice care cuprindeau parabole şi alegorii; astfel, termenul capătă treptat sensuri foarte diferite. În pietism, edificarea are loc prin lupta omului cu sine, textele edificatoare înfăţişând această luptă a autorului; totodată, o altă interpretare a termenului, iluministă, pune accent pe latura îmbucurătoare, întăritoare a edificării, care se poate naşte inclusiv din căutarea lui Dumnezeu în contemplarea naturii, sau pe latura practică, a respectării îndatoririlor, aşa cum e subliniată de Immanuel Kant în scrierea sa *Religia în limitele raţiunii pure*. În secolul al XIX-lea, rolul edificării în teologia practică devenise central, punându-se problema în ce fel e posibilă edificarea. Spre deosebire de contemporanii săi, Kierkegaard nu concepea edificarea ca pe un rezultat al comunicării dintre preot şi mulţimea enoriaşilor, ci considera că nu poate rezulta decât din dialogul unui individ cu alt

individ: dialogul vorbitorului cu un ascultător, al autorului cu un cititor. Aşadar, nu putea fi vorba despre o comunicare abstractă.

La Kierkegaard, edificarea e strâns legată de „întărirea omului dinăuntru“, o metaforă a apostolului Pavel (folosită, cu unele diferenţe de sens, şi de Platon şi Filon din Alexandria) care constituie tema unuia dintre discursuri şi revine în majoritatea celorlalte. Această stare e fundamentală şi în definirea adevăratei rugăciuni, singura care ajunge la Dumnezeu: „forma rugăciunii să fie aşa cum trebuie, fiind o dăruire a omului dinăuntru, pentru că altfel nu se roagă lui Dumnezeu“, e una din concluziile discursului „Cine se roagă aşa cum trebuie, luptă prin rugăciune şi învinge – prin faptul că Dumnezeu învinge“ din *Patru discursuri edificatoare* (1844). Însă procesul de edificare (întărire a omului dinăuntru) e mai complicat decât simpla consolare şi liniştire a ascultătorului. Nu porneşte dintr-o certitudine, ci e legat de îngrijorarea omului în legătură cu însemnătatea lumii pentru el şi a lui pentru lume. După cum scrie Kierkegaard în discursul „Întărirea omului dinăuntru“ din *Trei discursuri edificatoare* (1843), „abia atunci omul dinăuntru se revelează în această *îngrijorare*. Această îngrijorare nu se potoleşte printr-o cunoaştere mai detaliată sau mai cuprinzătoare, ci pretinde un alt fel de cunoaştere, o cunoaştere care nu se rezumă nici o clipă la a fi cunoaştere, ci se transformă în clipa posesiunii într-o acţiune, altfel nefiind deţinută. Această îngrijorare cere şi ea o explicaţie, o mărturie, însă de alt fel“. De unde şi diferenţierea dintre cunoaşterea îngrijorată şi cunoaşterea abstractă, „indiferentă“ pentru om, în care omul e indiferent faţă de lume. O perspectivă modernă asupra „omului dinăuntru“.

Edificare şi cunoaştere

În acest context, al diferenţierii între cunoaşterea care presupune un raport neutru între subiect şi obiect şi cunoaşterea îngrijorată, Kierkegaard făcuse în 1840 următoarea observaţie în jurnal: „E ciudată ura lui Hegel faţă de ceea ce e edificator, ură ce răzbate peste tot; însă ceea ce e edificator nu este un somnifer care adoarme omul, ci un «amin!» al spiritului finit, fiind un aspect al cunoaşterii care nu trebuie trecut cu vederea.“15 Adormitoare pentru spirit risca să fie edificarea înţeleasă ca blândă consolare, în locul edificării care înspăimântă (fără a recurge însă la efecte teatrale spre stârnirea groazei), amintindu-i omului că faţă de Dumnezeu nu înseamnă nimic şi conducându-l pe calea cunoaşterii îngrijorate. Afirmaţia lui Hegel din Fenomenologia spiritului că filozofia trebuie să se ferească a voi să fie edificatoare16, întrucât atunci se mulţumeşte cu puţin, cu „divinul în genere“, în mod nedeterminat, învăluind „multiplicitatea terestră a existenţei sale şi a gândului său în ceaţă“ – sens al edificării care presupunea suprimarea reflecţiei de dragul trăirii unităţii, la fel ca în panteism –, e astfel respinsă de Kierkegaard printr-o redefinire a edificării, dar şi a filozofiei/cunoaşterii.

Tema îndoielii şi a scepticismului, o preocupare continuă a lui Kierkegaard17, deseori legată de afirmaţia lui Hegel că filozofia începe cu îndoiala, iar sistemul cu negaţia, se regăseşte şi în discursurile edificatoare din 1843 şi din 1844, chiar dacă numele lui Hegel şi cele al hegelienilor danezi Hans Lassen Martensen şi Johan Ludvig Heiberg nu sunt pomenite, astfel de trimiteri directe nefiind potrivite în predici. Astfel, în primul discurs din *Patru discursuri edificatoare* (1843), intitulat „Orice dar bun şi desăvârşit este de sus“, Kierkegaard vorbeşte despre înnoirea presupusă de faptul de a fi în Cristos (2 Corinteni 5, 17), înnoirea care face din om „pârga făpturilor“, subliniind că „e vorba de un nou început, care nu poate fi atins prin asalturile continue ale îndoielii, pentru că atunci n-ar exista niciodată un început care să înceapă cu altceva decât cu îndoiala. De aceea, în timp ce în vechea ordine a lucrurilor omul a venit la urmă, iar aceasta a fost misiunea îndoielii, de a pătrunde toate cele de mai dinainte, acum omul este primul, neavând nici un intermediar între Dumnezeu şi sine, însă se află în posesia condiţiei pe care nu şi-o poate da singur, întrucât e un dar al lui Dumnezeu“. Diferenţiază aşadar două tipuri de îndoială: „îndoiala neadevărată se îndoieşte de toate, numai de sine însăşi nu, iar îndoiala salvatoare se îndoieşte doar de sine cu ajutorul credinţei“.

De asemenea, tratând despre darul bun şi desăvârşit, care e de sus (Iacov 1, 17), în *Două discursuri edificatoare* (1843) şi în *Patru discursuri edificatoare* (1843), Kierkegaard caută un alt tip de logică decât cea hegeliană, urmând tradiţia neoplatonică – pasajul din epistola către Iacov fusese comentat de către Pseudo-Dionisie, Ioan Scotus Eriugena, Meister Eckhart şi Johannes Tauler.18 Cunoaşterea divizează între finit şi infinit, vremelnic şi etern, subiect şi obiect, nefăcând decât să adâncească separarea ivită prin pierderea nemijlocirii, însă darul de la Dumnezeu e paradoxal: „Dumnezeu e singurul care dăruieşte astfel încât să dăruiască în acelaşi timp şi condiţia, singurul care, dăruind, a dăruit deja.“ Dumnezeu e binele şi dăruieşte binele, e dăruitor şi dar deopotrivă, iar mişcarea presupusă de darul desăvârşit este „devenirea sa în cadrul propriilor sale presupoziţii“, autoafirmarea, diferită de orice altă devenire.

Raportarea omului la adevăr constituie tema principală a discursurilor. Însă e o diferenţă între a cunoaşte adevărul şi a-l comunica altora. În „Cuvântul înainte“ la *Trei discursuri edificatoare* (1844), Kierkegaard avertizează „că a şti să vorbeşti este o artă ambivalentă şi că până şi putinţa de a rosti adevărul e o desăvârşire foarte îndoielnică“. Observaţia nu surprinde la un autor care publicase deja opinii diferite sub diverse pseudonime. Însă e oare pseudonimia un gen opus discursurilor edificatoare? E de ajuns să ne amintim de predica „Edificarea cuprinsă în gândul că faţă de Dumnezeu nu avem niciodată dreptate“ din *Sau–sau. Partea a doua*, încheiată prin cuvintele „Doar adevărul care edifică e adevăr pentru tine“19, pentru a înţelege că dihotomia scrieri pseudonime / discursuri edificatoare, exagerată în cărţile de popularizare despre Kierkegaard, nu face decât să obnubileze problema dificultăţii adevărului, care rămâne aceeaşi indiferent de cine semnează cartea. Semnificativă e predica scrisă de Kierkegaard

pentru examenul de omiletică, în care, comentând cuvintele apostolului Pavel despre înţelepciunea lui Dumnezeu cea tainică şi despre lucrurile „pe care ochiul omului nu le-a văzut, urechea nu le-a auzit şi la inima omului nu s-au suit“ (1 Corinteni 2, 6–9), atrage atenţia că „apostolul Pavel a ştiut să-şi schimbe discursul despre acelaşi adevăr în multe feluri, foarte diferite, pentru a-l recomanda oamenilor şi pentru a cuceri câţiva, pe cât posibil “20.

Desigur, acest fapt nu l-a împiedicat pe Kierkegaard să facă reclamă pentru *Două discursuri edificatoare* (1843) publicând în chiar ziua apariţiei lor, în ziarul *Fædrelandet* (*Patria*), un articol cu titlul „O mică explicaţie“ („En lille Forklaring“), unde respingea un pretins zvon că ar fi autorul predicii din *Sau–sau*, atrăgând totodată atenţia cititorilor (care nu se îndoiau de adevărata identitate a lui Victor Eremita) asupra noii sale cărţi.21

O lectură în paralel a discursurilor edificatoare şi a cărţilor pseudonime publicate în acelaşi timp arată înrudiri tematice (pe care le-am semnalat în notele la discursuri). De exemplu, dacă *Frică şi cutremur* discută problema păcatului, *Trei discursuri edificatoare* (1843), apărute concomitent, răspund acestei cărţi prin tema iubirii care acoperă o sumedenie de păcate, iar *Repetării*, prin tema consolării pe care repetarea nu o poate oferi. Iov e de asemenea, un personaj recurent în întreaga operă a lui Kierkegaard. *Trei discursuri edificatoare* (1844), publicate aproape în acelaşi timp cu *Fărâme filozofice* şi *Conceptul de angoasă*, se înrudesc cu acestea prin tema angoasei, iar cu *Post-scriptum neştiinţific, concluziv* şi *Boala de moarte* prin tema omului care trăieşte totodată în timp şi în veşnicie, precum şi prin tema fericirii veşnice. Iar *Patru discursuri edificatoare* (1844) au în comun cu *Conceptul de angoasă* tema răbdării. Cercetătorii manuscriselor au descoperit că autorul discursurilor edificatoare a fost inspirat de autorii scrierilor pseudonime – şi invers, pasaje scrise iniţial pentru un gen de texte fiind apoi incluse în celălalt gen de texte. Iar în jurnalul din mai 184822, Kierkegaard a notat că diferenţa dintre cele două categorii de texte e cea dintre „retorică“ şi „dialectică“, nefiind însă una de adevăr.

Dar ce înseamnă să dai adevărul cu mâna stângă sau cu mâna dreaptă? Două sunt textele la care trimite această imagine din „Punct de vedere explicativ asupra activităţii mele de autor“23. Pe de o parte, Theodoros Ateul, filozof din şcoala cirenaică, despre care Kierkegaard a notat în caietul JJ al *Jurnalului* său, în martie sau aprilie 1843, în urma lecturii *Istoriei filozofiei* (*Geschichte der Philosophie*) de Wilhelm Gottlieb Tennemann, care cita din Plutarh, *De tranquillitate animi* (*Despre liniştea sufletului*), capitolul 5, 467c, că „îşi dăruia învăţătura cu mâna dreaptă, însă ascultătorii săi o primeau cu stânga“24. Pe de altă parte, scriitorul iluminist Gotthold Ephraim Lessing, în al cărui articol teologic polemic *Eine Duplik* (*O duplică*, 1778), des pomenit de Kierkegaard25, apare această mărturisire: „Dacă Dumnezeu ar ţine tot adevărul în dreapta sa, iar, în stânga, năzuinţa nesăţioasă către adevăr, legată însă de neîncetate rătăciri, şi mi-ar porunci: «Alege!» – m-aş apleca umil asupra stângii sale şi aş spune: «Părinte, dă-mi! Adevărul pur nu este decât al Tău!»“26 Lessing scrisese acest

pasaj într-un context în care argumenta că diferenţele şi contradicţiile dintre relatările celor patru evanghelişti pot fi acceptate ca atare fără a cădea în ateism, întrucât credinţa în Dumnezeu e independentă de mărturii exterioare. Considera că nu trebuie acordată importanţă absolută nici uneia dintre mărturii; nici Bibliei, nici dovezilor deiste pornind de la exemple din natură (de la creaţia lui Dumnezeu), singura cale sigură de a-l recunoaşte pe Dumnezeu fiind cea prin intermediul raţiunii. Pentru Lessing nu era importantă litera dogmei, contând doar faptele bune care decurg din ea: ortopraxia. Dacă am presupune că Søren Kierkegaard respectă valorizarea dată de Lessing stângii şi dreptei, ar reieşi că operele pseudonime reprezintă căutarea adevărului, iar discursurile edificatoare, adevărul (în forma sa dogmatică), şi operele pseudonime n-ar fi deloc inferioare discursurilor edificatoare, ba le-ar fi chiar preferabile, solicitând mai mult efort personal din partea cititorului. Însă, după cum am văzut, adevărul şi comunicarea lui sunt problematizate şi în discursurile edificatoare, care nu au pretenţia autorităţii dogmatice; deci, acestea nu pot fi echivalate cu adevărul. Iar adevărul fiind numai al lui Dumnezeu, nici nu se poate spune că „adevăratul Kierkegaard“ s-ar găsi într-un anumit tip de text, punctul său de vedere rămânând ambiguu. În schimb, „înţelepciunea îngrijorării“, despre care *Trei discursuri edificatoare* (1844) susţin că trebuie aleasă în locul iluzoriei certitudini în numele căreia oamenii îi exclud pe alţi oameni, se aseamănă căutării adevărului la Lessing.

Tema adevărului şi a posibilităţii de a-l comunica fiind atât de importantă pentru Kierkegaard, nu-i de mirare că el a reacţionat la controversa despre edificare şi filozofie dintre „Kts“ (Jacob Peter Mynster), în deja pomenita recenzie la discursuri, şi teologul Hans Peter Kofoed-Hansen (1813– 1893), relaţia dintre credinţă şi filozofie având implicaţii pentru stilul potrivit edificării. Kofoed-Hansen publicase o recenzie la *Sau–sau*[27], susţinând într-o digresiune că biserica nu ar şti să cucerească oamenii cultivaţi, un estet sau un cunoscător al ironiei neputând în orice caz să fie edificat şi schimbat sau consolat la biserică, întrucât în predici răsună „vechea morală de pantofar“ şi „banalităţi de toată ziua“ repetate până la pierderea efectului. Şi încheia afirmând că, orice ar zice adepţii mişcărilor de „trezire“, contemporanii cultivaţi nu se pot mulţumi cu vechiul creştinism sau cu vechea credinţă, aceştia cerând „o formă nouă şi proaspătă, pe care doar baia filozofică le-o poate da“. Problema vorbirii despre religie cu cei cultivaţi era la ordinea zilei, dezbaterea fiind inspirată, nu în ultimul rând, de cartea lui Friedrich Schleiermacher *Über die Religion. Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern* (*Despre religie. Discursuri către dispreţuitorii ei cultivaţi*, 1799).

Făcând aluzie la imaginea îmbăierii împrospătătoare a teologiei în filozofie, lansată de Kofoed-Hansen, Mynster observa în recenzia sa la *Patru discursuri edificatoare* (1843)[28] că S. Kierkegaard îşi închina mereu discursurile amintirii tatălui, „un cetăţean dintr-o bucată, urmându-şi liniştita cale prin viaţă fără pretenţii, fără să fi trecut vreodată prin vreo baie filozofică“. Întrebându-se cum de atât de cultivatul fiu se gândea mereu la tată înainte de a scrie discursuri edificatoare, Mynster răspunde interpretând discursul (numit de el „predică“)

„Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvântat“ în sens biografic: ca şi Iov, bătrânul Michael Pedersen Kierkegaard îşi pierduse soţia, cinci fii şi o noră, învăţând din suferinţă, acceptând pierderea cu împăcare creştinească şi „învingând lumea“. Iar fiul ar fi redat ceea ce învăţase în casa tatălui într-un text „care va atrage, va înviora orice inimă simţitoare, chiar dacă nu duce cititorul în vreo baie filozofică“. Mynster încheia întrebându-se: „Oare celelalte trei discursuri care urmează au acelaşi efect? Iar dacă nu, nu e oare în parte din cauză că baia filozofică e prea vizibilă?“

La această dezbatere, Kierkegaard avea să reacţioneze în cea de-a şasea prefaţă din volumul său *Prefeţe*, unde autorul pseudonim Nikolaus Notabene anunţă o „scriere edificatoare pentru cei cultivaţi“, definind adevărata edificare *ex negativo*. Totodată, Kierkegaard a lăsat *Două discursuri edificatoare* (1844) fără obişnuita dedicaţie pentru tatăl său, subliniind totuşi în „Cuvântul înainte“ că nu uitase de ea. Nu dorea să se lase „ispitit“ să se abată din cale pentru a contribui la dezbaterea despre adresarea potrivită enoriaşilor cultivaţi: „Chiar dacă un om n-ar fi lipsit de cultură, atâta timp cât învaţă din ceea ce pătimeşte, n-ar fi niciodată plăcut să aibă nevoie să sufere mult pentru a învăţa puţin.“ În schimb, cartea sa căuta „prin cuvântul celor autorizaţi îngăduinţa tacită a mulţimii de a-şi putea urma neobservată calea pentru a găsi ceea ce caută: pe acel unul pe care cu bucurie şi recunoştinţă îl numesc cititorul *meu*, care primeşte cu dreapta ceea ce i se oferă cu dreapta“.

Cititorul discursurilor, „acel unul“

Într-o ciornă a „Cuvântului înainte“ la Două discursuri edificatoare (1843), Kierkegaard susţine că ele diferă de „forma autorizată“ a predicilor. Într-adevăr, deşi pornesc de cele mai multe ori, asemenea predicilor, de la un pasaj din Biblie, iar unele încep cu o rugăciune, discursurile subliniază faptul că nu vor (şi nu pot) să convingă. Combină între ele cele două tipuri uzuale de predici: sermones (predicile pe o temă dată) şi omiliile (care interpretează textul biblic cuvânt cu cuvânt). Au o formă pronunţat dialogică (anticipând obiecţiile şi răspunsurile cititorului) şi nu se adresează unei comunităţi sau omenirii în general, ci urmăresc edificarea unei singure persoane: „acel unul [hiin Enkelte] pe care cu bucurie şi recunoştinţă îl numesc cititorul meu“, cum precizează, ritualic, fiecare „Cuvânt înainte“. Edificarea religioasă presupune deci subiectivitate; discursurile nu se adresează unei comunităţi, nici omenirii în genere; vorbitorul nu spune „dragi credincioşi“, ci „ascultătorule“. Iar ascultătorul nu trebuie să fie neapărat un erudit sau un specialist: spre deosebire de restul textelor kierkegaardiene, discursurile edificatoare nu cuprind expresii sau citate în limbi străine. În Trei discursuri edificatoare (1844), autorul se referă chiar la un vers „pe care nu-l putem pomeni aici, întrucât e într-o limbă străină“, într-atât e de atent să păstreze simplitatea discursului. Pe de altă parte însă, presupune permanent că

ascultătorul său i-ar putea fi superior prin credinţa sau prin experienţa sa. Iar cunoaşterea amănunţită a Bibliei e şi ea presupusă, discursurile fiind întreţesute cu nenumărate citate şi aluzii biblice, pe care ascultătorul trebuie să le recunoască.

Cititorul nu e tăcut; în tradiţia citirii textelor edificatoare cu glas tare (Kierkegaard însuşi citise astfel texte religioase pentru tatăl său), el trebuie să fie, conform „Cuvântului înainte“ la *Trei discursuri edificatoare* (1843), „binevoitorul care citeşte pentru sine cu voce tare ceea ce eu scriu în tăcere, care cu glasul lui desface vraja literelor scrise şi prin vocea sa rosteşte ceea ce literele mute parcă ar sta să spună, însă nu pot pronunţa decât cu multă greutate, cu bâlbâieli şi cu întreruperi; care în starea lui de spirit eliberează gândurile încătuşate tânjind după libertate; acel binevoitor pe care cu bucurie şi recunoştinţă îl numesc refugiul *meu* şi care, însuşindu-şi ce e al meu, face mai mult pentru mine decât eu pentru el“. Rareori a avut vreun cititor parte de atâta respect şi admiraţie din partea unui alt autor. Actul magic al lecturii – o temă romantică – fusese descris şi de Friedrich Schlegel în *Fragmente filozofice* (*Philosophische Fragmente*): „Litera e spirit fixat în loc. Cititul înseamnă eliberarea spiritului încătuşat, aşadar un act magic.“29 Însă adăugarea vocii la actul lecturii sporeşte aproprierea textului.

Rolul ascultătorului sau cititorului e, de asemenea, mult mai important decât cel atribuit în mod tradiţional ascultătorului unei predici, după cum reiese din ciorna „Cuvântului înainte“ la *Două discursuri edificatoare* (1843), nu fără o uşoară ironie la adresa confraţilor teologi şi literaţi: „Mi-am ales o sarcină mai măruntă, care în timpurile noastre, mişcate doar de mari idei, va fi numită neînsemnată şi prostească: aceea de a înţelege un singur om, de exemplu de a se înţelege *pe sine*. În privinţa acestei sarcini, nutresc o dorinţă pe care în timpurile noastre, mişcate doar de idei mari şi cuprinzătoare, va fi numită o prostie, anume dorinţa de a fi înţeles de un singur om, de cel pe care cu bucurie, plin de recunoştinţă, îl voi numi cititorul *meu*, fără a ascunde că, prin faptul că vrea să fie cititorul meu, acesta face mai mult pentru mine decât pot face eu pentru el, scriind pentru el.“30

Înţelegerea de sine ca adevărata misiune a autorului şi ascultătorului e una dintre temele principale ale scriiturii lui Kierkegaard, care a subliniat în repetate rânduri că realizarea existenţială de sine reclamă folosirea cuvântului „eu“. Plănuind, în 1848, o serie de prelegeri despre comunicarea indirectă (niciodată ţinute), Kierkegaard avea să expliciteze acest punct de vedere: „Una dintre nenorocirile modernilor e că au desfiinţat «eul», eul personal. Tocmai de aceea a şi dispărut din lume comunicarea cu adevărat etic-religioasă. Pentru că adevărul etic-religios se raportează în mod esenţial la personalitate, neputând fi comunicat decât de către un eu unui alt eu. Îndată ce comunicarea aceasta devine obiectivă, adevărul a devenit neadevăr. Ceea ce trebuie să atingem noi e personalitatea.“31 La fel şi într-o însemnare în jurnal, din 1849: „Orice comunicare despre adevăr a devenit abstractă: publicul a devenit Instanţa, revistele îşi zic singure Redacţia; profesorul se numeşte Speculaţiunea, preotul e Contemplarea, şi nici un om, nici

unul, nu îndrăzneşte să spună «eu». Dar cum prima condiţie a oricărei comunicări despre adevăr e, neapărat, personalitatea, şi cum ventrilocismul nu slujeşte deloc adevărului, era important ca personalitatea să fie iar adusă în prim-plan.“32

Dacă eul pseudonimelor, care e justificat în aceste însemnări, se defineşte ca opusul abstracţiunii, cu atât mai mult o face eul invocat în context etic-religios. Subiectivitatea adevărului edificator, semnalată şi în finalul predicii din *Sau–sau. Partea a doua*, e strâns legată de metoda comunicării şi aproprierii lui: „abia profunda mişcare interioară, indescriptibila emoţie a inimii te asigură că lucrul pe care l-ai cunoscut îţi aparţine şi că nici o forţă nu ţi-l poate lua.“33

Termenul danez *hiin Enkelte* poate însemna „acel unul“ sau „acea una“. Iniţial, Kierkegaard se gândise la fosta sa logodnică Regine Olsen, recunoscând într-o însemnare din 1849 că atunci când scrisese, în „Cuvântul înainte“ la *Două discursuri edificatoare* (1843) despre cartea care „îşi întinde braţele“ după cititor, această îmbrăţişare fusese „un mic semn pentru ea“34. După încheierea cărţii l-au cuprins însă temeri în privinţa „Cuvântului înainte“, părându-i-se că textul „ascunde în sine un anumit erotism spiritual“ şi că e, de asemenea, insuficient de polemic, drept care a hotărât să-l schimbe: „Alerg la tipografie. Ce se întâmplă? Zeţarul mă roagă să păstrez acest «Cuvânt înainte». Am râs un pic de el, ce-i drept, dar în sinea mea m-am gândit: atunci să fie el «acel unul». De bucurie, hotărâsem ca mai întâi să pun să fie tipărite doar două exemplare şi să-i dăruiesc unul zeţarului. Era într-adevăr frumos să-l vezi atât de mişcat. Un zeţar căruia mai că-ţi vine să crezi că îi părea la fel de rău după un manuscris ca unui autor!“35

Până la urmă, „cititorul meu“, „acel unul“ a ajuns să fie oricine ia acest rol în serios. Nu rămâne însă mai puţin adevărat că, aşa cum „Cuvântul înainte“ fusese scris pentru Regine Olsen (iar Kierkegaard a notat mai târziu că ştia de la profesorul său Frederik Christian Sibbern, un apropiat al acesteia, că Regine îl citise36), tot astfel avea legătură cu ea şi subiectul unora dintre discursuri. Dacă „Jurnalul seducătorului“ din *Sau–sau* urmărea să o dezguste, discursurile edificatoare urmăreau să îi explice vocaţia religioasă a lui Kierkegaard. Astfel stau lucrurile în privinţa discursurilor kierkegaardiene despre Iacov 1, 17–22 („Orice dar bun şi desăvârşit este de sus“), text prevăzut pentru cea de-a patra duminică de după Paşti. Acesta constituie subiectul unui discurs din cele *Două discursuri edificatoare* (1843), dar Kierkegaard revine asupra lui şi în al doilea şi al treilea din cele *Patru discursuri edificatoare* (1843), precum şi în predica despre lipsa de schimbare a lui Dumnezeu, rostită în 1851 la Citadelets Kirke şi publicată în 1855, unde blândeţea comentariilor iniţiale e înlocuită de o rigoare influenţată de pietism; însă Kierkegaard tot la Regine se gândeşte, ţinându-l37. Trimiteri la acest pasaj apar, în nenumărate rânduri, şi în restul operelor sale, fiind vorba de una dintre temele sale preferate: „Aş putea numi acest text prima mea iubire, iar la ea revii, desigur, mereu.“38 Mai târziu afirmă chiar că nu e doar prima, ci şi „singura iubire – la care revii iar şi iar, iar şi iar, *întotdeauna*“.39

La 9 mai 1852, Kierkegaard merge la biserica palatului Christiansborg spre a-

l asculta pe pastorul Just Henrik Voltelen Paulli (1809–1865), ginerele lui Mynster, predicând despre acest pasaj, şi descoperă că în biserică se afla şi Regine, între timp căsătorită cu Frederik Schlegel. „Când aude pronunţându-se aceste cuvinte, ascunsă în spatele vecinului, întoarce, de după vecin, capul şi-mi aruncă o privire deosebit de mişcată. Priveam în gol, înaintea mea. De aceste cuvinte se leagă prima impresie religioasă pe care a dobândit-o de la mine şi acesta e textul pe care l-am subliniat atât de mult. De fapt, nu crezusem că îşi mai aminteşte, deşi ştiu (de la Sibbern) că a citit cele *Două discursuri* din 1843, unde e folosit acest text. […] Recunosc, avea ceva copleşitor şi pentru mine. Paulli terminase de citit textul. Mai mult s-a lăsat să cadă decât s-a aşezat, încât chiar m-am speriat un pic, cum mi s-a mai întâmplat, pentru că mişcarea ei e atât de plină de pasiune. Mai departe. Paulli începe predica. Cred că îl cunosc pe Paulli destul de bine şi e inexplicabil cum de a putut să găsească o astfel de introducere. Însă poate că pentru ea fusese calculată. Începe: aceste cuvinte, orice dar bun etc. sunt «înrădăcinate în inimile noastre», da, ascultătorule, dacă ţi s-ar smulge din inimă aceste cuvinte, oare nu şi-ar pierde viaţa orice valoare pentru tine etc. Parcă stăteam pe tăciuni încinşi. Pentru ea trebuie să fi fost deosebit de copleşitor. N-am schimbat nici un cuvânt cu ea, mi-am urmat calea mea, nu pe a ei – dar aici parcă i-ar fi zis o forţă mai înaltă ceea ce eu nu putusem să spun.[…] Cred că impresia aceasta a fost o asemenea întărire a inimii, încât va putea să reziste.“40

„Dragostea acoperă o sumedenie de păcate“ (1 Petru 4, 7–12), subiect tratat în două dintre cele *Trei discursuri edificatoare* (1843), are şi el legături cu povestea logodnei lui Kierkegaard, autorul părând a se teme totodată în privinţa efectului acestui subiect asupra iubitei: „E foarte greu a te judeca pe tine însuţi în discurs, ca nu cumva vorbitorul, printr-o nouă înţelegere greşită, să îi tulbure pe alţii“, observă el în primul dintre discursuri, exemplu de măiestrie oratorică în proslăvirea iubirii. Descrie aşadar iubirea mută, însă credincioasă, „fidelă ca o femeie“, „mântuindu-l aşa cum face o femeie, fără nici un cuvânt (1 Petru 3, 1)“.

„Ce aşteaptă credinţa. În ziua de Anul Nou“ din *Două discursuri edificatoare* (1843) pune în contrast credinţa în Dumnezeu cu credinţa într-un om, cu fidelitatea în iubire: „Când te simţeai atât de atras de un om, încât să poţi spune: «Am încredere în el», nu-i aşa că, atâta timp cât toate mergeau după voia ta, sau, dacă nu după ea, măcar astfel încât să poată fi uşor puse în acord cu părerile tale, te încredeai în el, la fel cum făceau şi alţii; dar când s-a întâmplat ceva inexplicabil şi de neînţeles, ceilalţi au renunţat să creadă în el sau, mai degrabă […], au dovedit că nu crezuseră în el niciodată. Tu ai procedat altminteri. […] Dar poate că ai procedat greşit: nu crezând, nici crezând astfel, ci crezând astfel un om.“

Totuşi, întemeierea credinţei e explicată prin relaţia omului cu un alt om pe care-l iubeşte, nu la nivel teoretic, şi nici în cadrul relaţiei dintre preot şi comunitate. Comunitatea religioasă e doar substitutul unei fiinţe iubite, fie ea logodnica sau aproapele. Din grija în legătură cu ce-i poţi dori celuilalt şi din

limitarea lucrurilor pe care le poţi face pentru celălalt porneşte recunoaşterea că darul cel mai bun şi mai desăvârşit, credinţa, nu poate fi dat de un om altui om. De aici şi limitarea scopului discursurilor edificatoare: ele pot doar să laude credinţa, astfel încât celălalt să şi-o dorească mai profund. Tema eternităţii, a lui Dumnezeu, devine deci importantă datorită grijii pentru un alt om, pentru aproape, şi nu în contextul raportului dintre individ şi societate la modul general. Prin această perspectivă, discursurile lui Kierkegaard diferă de tratarea similară a aceloraşi pasaje biblice de către Friedrich Schleiermacher sau Jacob Peter Mynster.41

Estetic, etic şi religios

În „Punct de vedere explicativ asupra activităţii mele de autor“, scris în 1848 dar publicat în 1859 sub îngrijirea fratelui său Peter Christian, Kierkegaard susţine că dublul caracter al operei sale fusese dat de la început, el fiind şi rămânând încă de pe atunci un autor religios. Totuşi, în Post-scriptum neştiinţific, concluziv la „Fărâmele filozofice“, afirmase (ce-i drept, sub pseudonimul Johannes Climacus, aşadar fără autoritate) că discursurile edificatoare din 1843 şi din 1844 „nu folosesc decât categoriile etice ale imanenţei şi nu categoriile religioase ale dublei reflecţii în paradox. Dacă vrem să evităm o confuzie de limbaj, predica trebuie rezervată pentru existenţa religioasă creştină“42. „Adevărul ca interioritate“, diferit de „adevărul ca ştiinţă“ şi ilustrat în „Ultimatum“ („Edificarea cuprinsă în gândul că faţă de Dumnezeu nu avem niciodată dreptate“) din Sau–sau, ar fi caracteristic pentru edificare. Însă, observă Johannes Climacus (care uită faptul că textul din „Ultimatum“ e explicit numit „predică“, deşi este vorba despre o predică neţinută), cu toate că adevărul creştin, ca interioritate, e edificator, nu înseamnă că orice adevăr edificator e creştin, edificarea fiind o determinare în plus.

Într-adevăr, discursurile edificatoare din 1843–1844 nu sunt cristocentrice, ceea ce le-ar putea deosebi de nişte predici creştine. Isus Cristos e, desigur, presupus de toate textele şi personajele biblice menţionate în discursuri, însă rareori pomenit, iar atunci când e pomenit, în prim-plan se află celelalte personaje: Ioan Botezătorul, Ana, Marta, femeia prinsă pe când păcătuia etc. Iar apostolii a căror viaţă constituie obiectul unor discursuri întregi – Pavel şi Ioan Botezătorul – sunt mai degrabă înfăţişaţi ca exemple pentru situaţii din viaţa obişnuită a oricărui om, chiar dacă e subliniat faptul că aveau o înţelegere şi o tărie, dar şi o smerenie superioare celor care nu sunt apostoli. Însă omul este înţeles mereu ca o relaţie, o relaţie faţă de sine prin faptul că e o relaţie faţă de Dumnezeu.

Semnificative pentru diferenţa dintre discursurile edificatoare şi limbajul laic sunt şi observaţiile despre limbaj şi terminologie, presărate în multe dintre discursuri, de pildă în „Þepuşul din carne“ din *Patru discursuri edificatoare* (1844):

„În discursurile de toată ziua, lumeşti, auzim uneori câte un cuvânt biblic rătăcit din cele sfinte în lume – rătăcit, pentru că modul în care e folosit arată îndestul că nu şi-a părăsit de bunăvoie casa, umblând printre năzuinţele şi îndeletnicirile oamenilor spre a cuceri pe cineva, ci că a fost smuls cu forţa de acolo. Cel care îl foloseşte nu e mişcat de cuvântul biblic, nu-şi lasă gândul să-l urmeze pentru a-i găsi locul plin de gravitate în contextul sfânt, nu se sperie la gândul că este o blasfemie să foloseşti cuvântul altfel, chiar dacă modul acesta de a-l folosi, departe de a fi o neruşinare, nu e decât o uşurătate scuzabilă în ochii oamenilor.“ Nu astfel foloseşte Kierkegaard cuvântul biblic în discursurile edificatoare. Caracteristică rămâne însă plasticitatea discursurilor (între altele, personificarea unor concepte), care par să exemplifice prin stil obiectul lor (de exemplu, răbdarea, prin cercetarea ei fără grabă, răbdătoare).43

Discursurile edificatoare sunt interpretate de Johannes Climacus ca o încercare de tip filozofic, cu intenţii polemice, de a vedea cât de departe se poate ajunge folosind categoriile etice ale imanenţei, fără a folosi categorii creştine. Elementele estetice, descrierea plastică şi poetică a unor stări psihologice din discursuri nu sunt însă un scop în sine, ci apar de dragul completitudinii, pentru ca ascultătorul să nu le ducă dorul, ele fiind subordonate ţelului edificator. Omul etic a ales, în momentul disperării, să iasă din grozăvia de a se fi pierdut în vise estetice, în melancolie şi ascundere faţă de sine. (Această recunoaştere a grozăviei, ca efect al edificării, e subliniată în repetate rânduri în discursuri). Îngrozirea va trebui să revină însă dintr-o altă perspectivă, într-o nouă sferă, care să ducă la o nouă transparenţă, exprimând individualul, paradigma religioasă, nu generalul, paradigma etică.

Distincţia lui Johannes Climacus între religiozitatea de tip A (religiozitatea la modul general, caracterizată de căinţă, dar nu de speranţă) şi religiozitatea de tip B (cea creştină), şi situarea discursurilor edificatoare la limita dintre ele, la fel ca umorul, i-a făcut pe unii cercetători să se întrebe dacă discursurile edificatoare ilustrează cumva religiozitatea A, concluzia fiind însă că ele reprezintă un tip de religiozitate necuprins în distincţia polemic-simplificatoare a lui Climacus; deşi omul îl descoperă pe Dumnezeu abia în relaţia sa cu un alt om, ceea ce e universal uman devine astfel doar prin Dumnezeu.44

Indiferent dacă luăm interpretarea lui Johannes Climacus drept cea autorizată de Kierkegaard sau nu45, efectul consolator şi întăritor al discursurilor, care tratează despre răbdare, iubire, smerenie, curaj, hotărâre, apropierea tinereţii de Dumnezeu şi împăcarea cu pierderile şi suferinţele, care tot un dar de la Dumnezeu sunt, biruinţa prin rugăciune şi relaţia vremelniciei cu fericirea veşnică, rămâne, perspectiva lor fiind chiar mai accesibilă celor care nu vor să le citească strict din punctul de vedere al creştinismului protestant.

Trei discursuri la ocazii imaginate

În timp ce Discursurile edificatoare din 1843 şi 1844 tratează despre relaţia omului cu lumea în cele mai variate aspecte ale sale, toate trimiţând mai departe către Dumnezeu46, Trei discursuri la ocazii imaginate se limitează la situaţii concrete, des întâlnite în context bisericesc: spovedania, cununia şi înmormântarea. Însă cel care vorbeşte nu e nici de această dată un preot, chiar dacă astfel de discursuri „ocazionale“ reprezentau un gen în sine, numit în daneză Lejligheds-Taler, iar în germană Kasualreden: discursuri rostite doar în cazul în care anumite persoane au nevoie de ele (altfel decât predicile duminicale), în situaţii cruciale, de trecere: la spovedanie, botez, confirmare, în caz de boală, la cununie, la aniversările cununiei sau la înmormântare. Această diferenţiere, caracteristică pentru biserica protestantă, se ivise din faptul că protestanţii nu preluaseră toate cele şapte taine (sacramente) din catolicism.

Lipsit de autoritate fiind, Kierkegaard îşi începe discursul acolo unde preotul şi-l sfârşeşte pe al său (fapt vizibil în al doilea şi al treilea discurs), aducând totodată un comentariu la discursul preotului. Şi nu vorbeşte la o ocazie concretă, la spovedania, nunta sau înmormântarea unui om anume, asemenea lui Jacob Peter Mynster, care pomenea în predicile de acest tip, publicate în 1854, numele celor pentru care le ţinuse, ci imaginează nişte situaţii în care le-ar fi putut ţine47, fiind interesat mai degrabă de structura situaţiilor descrise decât de persoane. Cum poate cineva să-şi lege viaţa de alt om sau să ia o decizie cu urmări pentru toată viaţa? Astfel, discursurile se adresează şi se potrivesc oricui. Iar cititorului care şi le apropriază îi revine, şi aici, rolul principal.

„La o spovedanie“ e imaginat ca discurs ţinut înaintea spovedaniei (spre deosebire de discursurile pentru împărtăşania din zilele de vineri, altă situaţie preferată a lui Kierkegaard). Conform acestui discurs, caracteristică pentru cel care se spovedeşte e singurătatea ontologică: „Omul e singur spovedindu-se, da, singur ca un muribund.“ Această stare e cu atât mai remarcabilă dacă privim discursul lui Kierkegaard în contextul teologic al epocii.48 Reforma lui Luther nu considerase obligatorie spovedania, recomandând-o însă celor cu conştiinţa încărcată. Abia prin ritualul bisericesc stabilit în 1685, spovedania devenise o condiţie obligatorie pentru împărtăşanie. Deşi nu mai era considerată taină (sacrament), era totuşi legată de acordarea absoluţiunii. Se păstraseră în biserici şi confesionalele din vremea catolicismului. Numărul celor care se spovedeau crescând în secolul al XVIII-lea, spovedaniile ajunseseră să se adune în anumite zile şi perioade ale anului, iar oamenii nu mai aveau cum să meargă singuri la spovedanie, familii întregi sau chiar persoane străine între ele aflându-se concomitent într-un confesional, deşi în principiu acest lucru era interzis. Confesionalele au ajuns să fie înlocuite treptat cu încăperi întregi, uneori fiind folosită în acest scop sacristia sau o capelă. Spovedania particulară ieşind astfel din uz, caracterul liturgic al spovedaniei se schimbase. Discuţia dintre preot şi cel care îşi mărturisea păcatele dispăruse, fiind înlocuită de o rugăciune comună sau de o mărturisire a păcatelor rostită de unul pentru mai mulţi. Iar în locul textului consacrat, absoluţiunea se acorda printr-o rugăciune a preotului. În vremea lui

Kierkegaard exista obiceiul ca preotul să ţină un mic discurs în confesional, absoluţiunea putând fi acordată pentru două persoane concomitent. Evoluţia ritualului e consemnată, polemic, în însemnările lui Kierkegaard din 1850: „Desfiinţarea spovedaniei, o colaborare între comunitate şi paroh. Comunitatea a început să se teamă să meargă la spovedanie; confesionalul făcea să le devină prea apropiată problema. Parohii au început să se teamă să audă spovedania; lucrul devenea prea grav. Şi toată vestirea creştinismului s-a transformat în oratorie, în elocvenţă, lăsând, ce-i drept, la margine partea decisivă a creştinismului: aplicaţia, individul.“[49]

În discursul lui Kierkegaard, liniştea şi singurătatea din casa Domnului sunt doar analogii ale stării omului; adevăratul loc al spovedaniei e adâncul sufletului acestuia. Însă, deşi tulburătoare, „această linişte nu e a morţii în care pieri, boala aceasta nu e spre moarte, ci e calea spre viaţă“. Tema propriu-zisă a discursului o constituie, din acest motiv, întrebarea: ce înseamnă să îl cauţi pe Dumnezeu? Iar ea se pune în condiţia paradoxală în care „Dumnezeu nu poate fi văzut de nimeni care nu e curat şi nimeni nu-l poate cunoaşte fără a deveni păcătos“. Deşi discursul vrea să „scuture“ omul de prea multa încredere în sine, evoluţia credinţei individului, la diferite vârste, e văzută în analogie cu a omenirii, fără a fi negativizată: omul se găseşte pe sine abia după multe etape, iar pe Dumnezeu îl găseşte atunci când se găseşte pe sine.

„La o cununie“ prezintă numeroase asemănări cu observaţiile despre căsătorie expuse de asesorul Wilhelm în *Sau–sau* şi în *Stadii pe drumul vieţii* (apărute în acelaşi timp cu discursurile). Termenul-cheie e hotărârea (*Beslutningen*): „Dragostea e ceva volatil şi înviorător, dar hotărârea e recipientul în care se păstrează.“ Numai că în expunerea asesorului Wilhelm ea întrerupe reflecţiile privitoare la rostul căsătoriei, dar le şi conferă adâncime, în timp ce în discursul „La o cununie“ ea precedă reflecţia: „Hotărârea e începutul, iar mulţumirea hotărârii e începutul mulţumirii“. Iar hotărârea cununiei e că iubirea învinge totul. Odată cu cununia începe eternitatea din vremelnicie; prin hotărârea sa, omul se apără împotriva forţei timpului.

La fel ca în discursul „La o spovedanie“, şi aici omul e deopotrivă drept şi păcătos, iar hotărârea nu reprezintă un lucru uşor, ci este la fel de dureroasă ca în cazul spovedaniei: „N-ar putea fi un obicei cuviincios ca mirii, mai înainte de a merge la casa de petrecere, să meargă la casa de jale? Adică la cea a contemplării pline de gravitate, de unde să nu ia vălul de mireasă, ci hotărârea.“ Ritualul cununiei pune totul sub semnul păcatului; abia conştient de acesta, omul poate lupta pentru ca iubirea sa, devenită datorie, să învingă totul, iar el să poată ajunge să trăiască liber.

Tema gravităţii leagă discursul „La o cununie“ de cel „La un mormânt“, al cărui punct principal constă tocmai în diferenţierea dintre „gravitate“ (*Alvor*) şi „starea de spirit“, dispoziţia afectivă neclară (*Stemning*). Starea de spirit evită conştientizarea inevitabilului morţii şi a faptului că, atunci când survine moartea, omul nu mai este. Comparaţia morţii cu somnul şi cu seceratul, sau chiar dorul

de moarte, nu fac decât să evite recunoaşterea sfârşitului propriu. (Totuşi, discursul nu se fereşte de personificarea morţii, înfăţişând-o ca pe un învăţător). În schimb, „decizia [*Afgørelse*] morţii“ (recunoaşterea faptului că moartea e decisivă) îi deschide omului o nouă perspectivă asupra propriei vieţi: scopul discursului e „să dea gândului morţii forţă retroactivă, făcându-l să dea imbold în viaţă“, hotărârea fiind şi aici un punct central. Prin gândul propriei morţi, omul poate înţelege cât de radicală e propria sa finitudine, şi de asemenea înţelege însemnătatea timpului.

Moartea e sigură, însă de nedefinit, şi această condiţie a ei îi explică diferenţa. Datorită acestei indeterminări, gândul morţii deschide perspectiva egalităţii oamenilor, a egalităţii lor faţă de moarte şi de nimicire; alternativa ei e însă egalitatea oamenilor faţă de Dumnezeu, dată de asemănarea cu Dumnezeu. Inexplicabilă, moartea nu dă vieţii nici un sens; abia omul trebuie să dea un sens vieţii – chiar dacă prin gândul la moarte. Forţa retrospectivă a morţii e un învăţător care îl face pe om să înţeleagă legătura dintre viaţă şi propriul sine, sau lipsa lor de relaţie, faptul că trăieşte în imaginaţie. Omul recunoaşte propria finitudine, recunoaşte că trăieşte la limită, că se află în fiecare clipă faţă în faţă cu nimicnicia, însă şi că se poate hotărî în fiecare clipă la credinţa în plenitudinea lui Dumnezeu, care acoperă de sens nimicul. Privită din perspectiva credinţei, care vede în Dumnezeu întemeierea tuturor lucrurilor, viaţa devine, cu forţă retrospectivă, nouă.

Nu în ultimul rând, faima acestui discurs se datorează faptului că anticipează analiza heideggeriană a vieţii omului ca „fiinţă întru moarte“ (*Sein zum Tode*) din *Fiinţă şi timp*, reprezentând una dintre sursele lui Martin Heidegger.50 Discursul „La un mormânt“ fusese tradus în germană în 1915, fiind publicat într-un număr special al revistei *Der Brenner*, dedicat poetului Georg Trakl, mort în război. Heidegger nu-l pomeneşte direct, însă într-o celebră notă de subsol din *Fiinţă şi timp* spune despre Kierkegaard că „este mai mult de învăţat, filozofic vorbind, din scrierile sale «edificatoare» decât din cele teoretice – exceptând tratatul despre conceptul de angoasă“51. El consideră că, deşi Kierkegaard „a surprins în chip explicit problema existenţei ca problemă existenţială, aprofundând-o într-un chip aparte“, aşadar, ca problemă ontică, „problematica existenţială“ (cea din punct de vedere ontologic) „i-a rămas atât de străină încât, din punct de vedere ontologic, el rămâne cu totul dominat de Hegel şi de filozofia antică aşa cum a fost ea înţeleasă de către acesta“. Într-adevăr, Kierkegaard nu pune problema morţii din perspectiva analizei ontologice, pentru că, după cum arată în discurs, problema morţii are o ambiguitate, rămânând inexplicabilă şi fiind chiar expresia faptului paradoxal că înţelegerea de sine a omului nu poate fi exprimată ontologic. La Kierkegaard, structura morţii nu poate fi exprimată conceptual, limpede, fără ambiguitate.52

Cercetătorii au arătat paralele, dar şi diferenţe semnificative între punctul de vedere kierkegaardian din acest discurs şi cel heideggerian: starea de aruncare în moarte (*Geworfenheit zum Tod*) a fiinţării numite *Dasein*, hotărârea

(*Entschlossenheit*) ca deschidere autentică, ipostaza neautentică a sinelui (*das Man*), reprezentată la Kierkegaard de mulţimea pioasă, în opoziţie cu omul singur, dispoziţia (*Stimmung*) ca situare afectivă, temporalitatea ca sens ontologic al grijii (subiect important şi în discursul kierkegaardian „Ce aşteaptă credinţa“ din 1843), angoasa ca deschidere a lumii ca lume. Însă relevanţa etică a gândului morţii, atât de importantă la Kierkegaard, care subliniază rolul perspectivei morţii în relaţia cu ceilalţi, nu e preluată de Heidegger. Iar la Kierkegaard discursul se termină într-o aporie: omul nu se află în poziţia de a decide în privinţa morţii, dar situaţia e decisivă. Deliberarea teoretică e înlocuită de decizia existenţială.

Discursurile edificatoare în limba română

Discursurile edificatoare au fost scrise de Kierkegaard cu intenţia de a fi înţelese de oricine şi de a ajuta pe oricine să se regăsească în ele, fiind astfel întărit. Însă cititorul român cu lecturi filozofice va tinde poate să citească volumul de faţă nu doar din perspectiva propriei mântuiri sau din perspectivă teologică, ci şi pornind de la textele lui Heidegger, mult mai cunoscute şi mai traduse decât partea edificatoare a scrierilor lui Kierkegaard. Acest orizont de aşteptare heideggerian ar putea înlocui vechea opinie că nişte scrieri protestante nu pot interesa îndeajuns mediul ortodox.

În orice caz, nici *Discursurile edificatoare* din 1843 şi din 1844, nici *Trei discursuri la ocazii imaginate* nu au fost încă discutate în România pe măsura importanţei lor. Pe de o parte, „problemele religioase legate de criza protestantismului n-au avut cum să ne intereseze“, după cum considera Mircea Eliade[53], cel dintâi care a scris despre Kierkegaard la noi în ţară, Kierkegaard fiind înţeles de gânditorii interbelici ca un „maximum pe care îl poate oferi spiritul protestant“[54] şi fiind interzis ca atare în comunism. Pe de altă parte, pentru că, până la sfârşitul secolului XX, aceste volume au fost marginalizate chiar şi în Occident, în avantajul celor care exprimă mult mai dur şi mai aspru criza religioasă şi al celor considerate de Johannes Climacus ca fiind cu adevărat creştine, nu doar etice. Iată de ce, de exemplu, Grigore Popa include în monografia sa *Existenţă şi adevăr la Sören Kierkegaard*[55] un capitol despre „adevărul edificator“, dar nu analizează în el discursurile, ci îşi întemeiază interpretarea mai ales pe *Exerciţiu întru creştinism*. În schimb, e meritul grupajului de fragmente din Kierkegaard traduse de Mircea Bucurescu, Vlad Russo, Marin Tarangul, Andrei Pleşu şi Gabriel Liiceanu în *Secolul XX*, nr. 222–223–224 (7–8–9/1979), de a include, la p. 88, traducerea (din engleză sau din franceză) a unui paragraf despre gravitatea morţii din *Trei discursuri la ocazii imaginate*, intitulat „Pe un mormânt“ şi nepus, din prudenţă politică, în context, nici atribuit explicit vreunuia dintre traducători.

Transformarea terminologiei protestante în limbaj bisericesc românesc,

marcat din punct de vedere istoric de tradiţia ortodoxă sau de cea catolică (una cu iz arhaic, alta cu iz neologistic), a fost una dintre problemele de traducere cele mai complicate ale acestui volum, arătând şi ea de ce discursul filozofic românesc a ocolit aceste texte. Problemelor de traducere semnalate deja în cazul scrierilor pseudonime (fraze lungi, repetarea excesivă a unor cuvinte pentru fixarea lor în memorie ş.a.) li se adaugă aici nenumăratele exclamaţii de „ah!“, la modă în retorica vremii, dar neobişnuite în zilele noastre, şi vorbirea lui Kierkegaard în citate, care caracterizează în exces aceste texte compuse din nenumărate trimiteri la Biblie. Cititorul român de azi, care nu mai are, în general, cultura biblică a epocii lui Kierkegaard, poate găsi aceste referinţe în notele finale, întrucât Kierkegaard nu le semnalează explicit în text decât în cazuri rare. Pe lângă atenţia acordată diferenţelor dintre multele traduceri daneze folosite de Kierkegaard din raţiuni stilistice şi traducerile româneşti de azi ale Bibliei, precum şi diferenţelor dintre *textus receptus* şi *Novum Testamentum Graece*, o problemă a constituit-o diferenţa dintre citat şi parafrază, Kierkegaard preferând să integreze citatele în text şi să le modifice astfel.

De exemplu, în discursul „Orice dar bun şi desăvârşit este de sus“ („Al god og al fuldkommen Gave er ovenfra“) din *Două discursuri edificatoare* (1843), Kierkegaard contrage în titlu formula din Biblia daneză (*Noul Testament* de la 1819 sau *Forordnet Alter-Bog* de la 1830), care spune literal: „orice dar bun şi orice dar desăvârşit sunt de sus“ („al god Gave og al fuldkommen Gave er ovenfra“). În schimb, în discursurile cu aceeaşi temă incluse în *Patru discursuri edificatoare* (1843), păstrează repetarea cuvântului „dar“ (*Gave*) din Biblia daneză. Însă în versiunea greacă (*textus receptus*, folosit în Danemarca vremii, dar şi *Novum Testamentum Graece*) apar două cuvinte diferite pentru „dar“ (p©sa dÒsij ¢gaq¾ kaˆ p©n dèrhma tšleion ¥nwtšn ™stin). La fel şi în *Vulgata* („Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum“) şi, fireşte, în traducerea românească a lui Dumitru Cornilescu: „Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus“. În alte versiuni româneşti, ortodoxe, întâlnim: „Toată darea cea bună şi tot darul desăvârşit de sus este“. Aceste diferenţe terminologice originare pun în primul caz accentul pe gestul de a dărui, iar în al doilea caz, pe darul ca obiect. Ele sunt inexistente în versiunea daneză, însă cunoscute de traducătorul danez al Bibliei, care nu a contras formula, ci a păstrat din acest motiv repetarea cuvintelor „orice dar“. În schimb, S. Kierkegaard a considerat probabil neesenţială repetarea în cazul aceluiaşi termen, de unde şi contragerea din primul discurs cu acest titlu. În *Patru discursuri edificatoare* (1843), citând textul biblic la începutul unui discurs, a preferat să îl preia exact şi în titlu. Însă, în textul propriu-zis al discursurilor, formula e iarăşi de multe ori contrasă. Am preferat, de aceea, redarea titlului în acelaşi mod în toate cele trei discursuri referitoare la Iacov 1, 17, folosind numai cuvântul „dar“. În discursurile kierkegaardiene, *Gave* e un termen-cheie, care se repetă şi în afara acestui pasaj biblic, şi traducerea lui prin două formule, dintre care una uşor forţată în română („orice ni se dă bun“ redă un cuvânt printr-o propoziţie, iar „darea“ sugerează cititorului de azi mai

degrabă un impozit, nu un gest din iubire), nu ar fi făcut decât să desfiinţeze unitatea terminologică a textului kierkegaardian. De altfel, binele şi desăvârşirea nu apar, în discursuri, ca două lucruri esenţial diferite; or, o redare corectă gramatical a formulei „Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus“ ar trebui de fapt să ducă la folosirea verbului „sunt“.

Soluţia aleasă are în vedere considerentul că o traducere din Kierkegaard trebuie să îi fie în primul rând fidelă lui Kierkegaard, şi numai în al doilea rând, acolo unde e posibil, legăturilor intertextuale cu Biblia. În schimb, în pasajele în care autorul citează explicit din Biblie, cu trimitere şi ghilimele, şi nu doar o parafrazează, am preluat pasajul aşa cum apare el în Biblia tradusă de Dumitru Cornilescu: „Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus“.

Ca întotdeauna, mulţumesc Centrului de Cercetare Søren Kierkegaard din Copenhaga pentru sprijinul acordat şi pentru drepturile de traducere, în special directorului acestuia, domnul Niels Jørgen Cappelørn, editor al discursurilor edificatoare în ediţia critică daneză, de ale cărui sfaturi am beneficiat. De asemenea, mulţumesc membrilor noului Centru de Cercetare Søren Kierkegaard din cadrul Universităţii din Copenhaga, condus de Pia Søltoft, care mi-au dat prilejul să discut problemele întâlnite în cadrul seminarului pentru traducători din ianuarie 2011. Recunoştinţa mea se îndreaptă şi către Institutul de Istorie a Religiilor – Academia Română, care m-a încurajat în reflecţiile asupra contextului teologic al acestei traduceri printr-o bursă POS DRU 61104, acordată unui proiect despre „Întărirea omului dinăuntru în *Discursurile edificatoare*“, şi către fundaţia daneză Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond, care a sprijinit financiar apariţia acestui volum.

Ana-Stanca Tabarasi

Note

1. Søren Kierkegaard, „Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed“, în *Samlede Værker*, ediţia a doua, îngrijită de A.B. Drachmann, J.L. Heiberg şi H.O. Lange, 15 volume, Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Copenhaga, 1920–1936, vol. XIII, p. 562.

2. Acestea sunt cunoscute şi sub titlul de *Optsprezece discursuri edificatoare* (*Atten opbyggelige Taler*), întrucât, la moartea lui Kierkegaard, librarul Philipsen a cumpărat exemplarele nevândute, reeditându-le cu acest titlu. Însă autorul lor le-a conceput ca pe nişte cărţi distincte.

3. Cuvântul *Taler* ar putea fi redat şi prin „cuvântări“, însă nuanţa arhaică a acestei versiuni nu corespunde stilului lui Kierkegaard, care scrie într-o daneză foarte modernă pentru vremea respectivă, preferând cuvinte noi, în detrimentul celor arhaice, inclusiv când alegea ediţiile după care cita din Biblie. În plus, alăturându-l neologismului „edificatoare“, discrepanţa stilistică ar fi fost prea mare.

4. V. şi Heinrich Roos, *Søren Kierkegaard og katolicismen. Foredrag holdt i Søren*

Kierkegaard Selskabet den 22. januar 1952, Ejnar Munksgaard, Copenhaga, 1952.

5. *Cf*. Peter Tudvad, *Kierkegaards København*, Politiken, Copenhaga, 2004, pp. 439–445.

6. Kts, „Kirkelig polemik“, în *Intelligensblade*, nr. 41–42, 1 ianuarie 1844, pp. 97–114. Kts era pseudonimul alcătuit de Jacob Peter Mynster din literele de la mijlocul numelor sale.

7. În ediţia de faţă, aluziile la predicile lui Mynster sunt semnalate în notele finale la discursuri.

8. *Cf*. Michael Bregnsbo, *Samfundsorden og statsmagt set fra prædikestolen: udviklingen i præsternes syn på samfundsorden og statsmagt i Danmark 1750–1848, belyst ved trykte prædikener*, Museum Tusculanum Forlag, Copenhaga, 1997.

9. *Søren Kierkegaards Papirer*, ed. de P.A. Heiberg, V. Kuhr şi E. Thorsting, vol. I–IX, 1909–1948; ediţia a doua, adăugită de N. Thulstrup, cu indice de N.J. Cappelørn, vol. I–XVI, Copenhaga, 1968– 1978, vol. IV, B 235. (În continuare, citat cu abrevierea încetăţenită *Papirer*, urmată de numărul volumului şi al însemnării).

10. *Papirer* IV A 17 şi IV A 19.

11. *Papirer* VII1 A 229. Ideea e discutată şi în VI A 146–156 şi VI B 133–137.

12. *Papirer* VII1 A 383–384.

13. Peter Christian Zahle, *Til Erindring om Johann Georg Hamann og Søren Kierkegaard*, Thiele, Copenhaga, 1856, pp. 9–10.

14. Referitor la istoria conceptului de edificare, v. *Theologische Realenzyklopädie*, ed. de Gerhard Müller *et. al*., Walter de Gruyter, Berlin, 1993, vol. VIII (*Chlodwig – Dionysius Aeropagita*), art. „Erbauung“ I–II.

15. *Papirer* III A 6.

16. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Fenomenologia spiritului*, traducere de Virgil Bogdan, Editura IRI, Bucureşti, 1995, p. 12.

17. *Cf*. Markus Kleinert, *Sich verzehrender Skeptizismus. Läuterungen bei Hegel und Kierkegaard*, Walter de Gruyter, Berlin/New York, 2005.

18. *Cf*. David Kangas, „The Logic of Gift in Kierkegaard’s *Four Upbuilding Discourses* (1843)“, în *Kierkegaard Studies: Yearbook 2000*, pp. 100–120.

19. *Sau–sau. Un fragment de viaţă editat de Victor Eremita. Partea a doua, cuprinzând hârtiile lui B. Scrisori către A*, în Søren Kierkegaard, *Opere II/2*, traducere din daneză, postfaţă şi note de Ana-Stanca Tabarasi, Humanitas, Bucureşti, 2009, p. 373.

20. *Papirer* IV C 1, p. 335.

21. *Fædrelandet*, nr. 1236, 16 mai 1843, col. 9921–9922.

22. *Papirer* VIII1 A 651.

23. Afirmaţia despre scrierile religioase, împărţite cu dreapta, şi cele pseudonime, date lumii cu stânga revine şi în prefaţa la *Crinul de pe câmp şi pasărea din cer*, unde această carte e pusă în contrast cu *Boala de moarte*, apărută sub pseudonim în acelaşi timp. *Cf. Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen* (*Søren Kierkegaards Skrifter* 11), Gads Forlag, Copenhaga, 2006, p. 9.

24. *Papirer* IV A 75.

25. În *Discurs neştiinţific, concluziv*, căutarea lessingiană a adevărului e pusă în opoziţie cu sistemele de tip hegelian. *Cf.* Søren Kierkegaard, *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (*Søren Kierkegaards Skrifter* 7) Gads Forlag, Copenhaga, 2002, pp. 103–104. V., în privinţa rolului lui Lessing în gândirea lui Kierkegaard, şi André Kraus, *Lessing –Sokrates–Kierkegaard: Die Suche nach dem Schattenmann G.E. Lessing hinter der Galionsfigur Sokrates in S.A. Kierkegaards Werken*, Verlag Dr. Kova□, Hamburg, 2008, precum şi Jan-Olav Henriksen, *The Reconstruction of Religion: Lessing, Kierkegaard, and Nietzsche*, Grand Rapids, Eerdmans Publishing Company, 2001.

26. G.E. Lessing, „Eine Duplik“, în *Lessings Werke*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart/Leipzig, f.a., pp. 792–816. În România, acest pasaj din Lessing l-a fascinat pe Titu Maiorescu, ducându-l însă mai degrabă către scepticism decât către religiozitate. *Cf.* Titu Maiorescu, *Consideraţii filozofice*, traducere de Ion Herdan, în *Scrieri din tinereţe (1858–1862)*, ed. îngrijită, prefaţă şi note de Simion Ghiţă, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981, p. 243, de unde am preluat traducerea.

27. K-H [=Hans Peter Kofoed-Hansen], „Enten–Eller“, în *For Literatur og Kritik. Et Fjerdingaarsskrift*, anul I, nr. 4 , ed. de Fyens Stifts literære Selskab, vol. 1, Odense, 1843, pp. 377–405.

28. Kts, „Kirkelig polemik“, în *Intelligensblade*, nr. 41–42, 1 ianuarie 1844, pp. 97–114.

29. Friedrich Schlegel, „Philosophische Fragmente. Erste Epoche III“, în *Kritische Friedrich Schlegel Ausgabe*, ed. de Ernst Behler *et. al.*, Ferdinand Schöningh, München, 1962, vol. V, p. 78 [1229].

30. *Papirer* IV B 143.

31. *Papirer* X1 A 497.

32. *Papirer* X1 A 531.

33. *Sau–sau. Un fragment de viaţă editat de Victor Eremita. Partea a doua, cuprinzând hârtiile lui B. Scrisori către A*, ed. cit., p. 373.

34. *Papirer* X1 A 266.

35. *Papirer* IV A 83.

36. *Papirer* X5 A 149.

37. *Papirer* X4 A 323, p.183.

38. *Papirer* IX3 B 289.

39. *Papirer* XI3 B 291, 4.

40. *Papirer* X4 A 540, pp. 358–359.

41. *Cf.* George Pattison, „New Year’s Day“, în George Pattison, *Kierkegaard, Religion and the Nineteenth-Century Crisis of Culture*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, pp. 154–176.

42. Søren Kierkegaard, *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (*Søren Kierkegaards Skrifter* 7), Gads Forlag, Copenhaga, 2002, p. 233.

43. V. în această privinţă şi George Pattison, *Kierkegaard: the Aesthetic and the Religious. From the Magic theatre to the Crucifixion of the Image*, SCM Press, Londra,

1992, p. 156.

44. *Cf*. Thomas C. Anderson, „Is the Religion of the Eighteen Upbuilding Discours Religiousness A?“, în Robert L. Perkins (ed.), *International Kierkegaard Commentary* 5, Mercer University Press, Macon, 2003, pp. 51–75, şi Michael H. Olesen, „The Climacean Alphabet. Reflections on Religiousness A and B from the Perspective of the Edifying“, în *Kierkegaard Studies: Yearbook 2005*, pp. 282–293.

45. Cercetătorii au luat multă vreme de bună această interpretare, de unde şi dezinteresul iniţial faţă de aceste discursuri, rămase multă vreme într-un con de umbră, ca un gen inferior, o fază a scrisului kierkegaardian depăşită ulterior şi interesantă doar în măsura în care prevesteşte anumite puncte de vedere din opera de mai târziu. Această perspectivă, influenţată mai ales de interpretarea lui Gregor Malantschuk, a fost corectată de cercetarea din ultimii zece ani, de când au început să apară tot mai multe cărţi despre aceste discursuri, nu în ultimul rând în contextul în care cezura dintre estetic, etic şi religios nu mai e considerată absolută.

46. În acest sens, Michael O. Bjergsø numeşte discursurile edificatoare o formă de „teologie deictică“, fundamentată cosmologic, dar şi trinitar, spre deosebire de „teologia tractică“ (a omului atras către Isus Cristos) *Cf*. Michael O. Bjergsø, *Kierkegaards deiktische Theologie. Gottesverhältnis und Religiosität in den erbaulichen Reden*, traducere din daneză de Krista-Maria Deuser şi Hermann Deuser, Walter de Gruyter, Berlin/New York, 2009.

47. În daneză, cuvântul redat prin „imaginate“ e *tænkte*, „gândite“; s-ar putea spune şi „presupuse“; în nici un caz nu trebuie să fie interpretat în sensul de „imaginare“, adică lipsite de plauzibilitate.

48. V. în această privinţă Niels Jørgen Cappelørn, „Die ursprüngliche Unterbrechung. Søren Kierkegaard beim Abendmahl im Freitagsgottesdienst der Kopenhagener Frauenkirche“, în *Kierkegaard Studies: Yearbook 1996*, pp. 356–366.

49. *Papirer* X3 A 697.

50. *Cf*. Richard Klein, „Antinomien der Sterblichkeit. Reflexionen zu Heidegger und Adorno“, în *Internationale Zeitschrift für Philosophie*, 1999, pp.140–174, şi mai ales Michael Theunissen, „Das Erbauliche im Gedanken an den Tod: Traditionale Elemente, innovative Ideen und unausgeschöpfte Potentiale in Kierkegaards Rede *An einem Grabe*“, în *Kierkegaard Studies: Yearbook 2000*, pp. 40–73.

51. Martin Heidegger, *Fiinţă şi timp*, traducere din germană de Gabriel Liiceanu şi Cătălin Cioabă, Humanitas, Bucureşti, 2003, p. 314.

52. *Cf*. Marius G. Mjaaland, „The Autopsy of One Still Living. On Death: Kierkegaard vs. Heidegger, Levinas, and Derrida“, în Robert L. Perkins (ed.), *International Kierkegaard Commentary* 5, Mercer University Press, Macon, 2003, pp. 258–386.

53. M[ircea] E[liade], „Sören Kierkegaard“, în *Vremea*, anul VIII, nr. 372 (20.01.1935), p. 5.

54. Lucian Blaga, *Religie şi spirit*, Editura Dacia Traiană, Sibiu, 1942, pp. 150–162.

55. Grigore Popa, *Existenţă şi adevăr la Sören Kierkegaard*, Tipografia Arhediecezană, Sibiu, 1940

Notă asupra ediţiei

Volumul de faţă reprezintă traducerea ediţiei critice daneze *Søren Kierkegaards Skrifter* 5: *Opbyggelige Taler 1843; Opbyggelige Taler 1844; Tre Taler ved tænkte Leiligheder*, udgivet af Søren Kierkegaard Forskningscenteret, Gads Forlag, København, 1998. Pentru elaborarea notelor am folosit, de asemenea, cu acordul Centrului de Cercetare Søren Kierkegaard din Copenhaga, aparatul critic din volumul *Søren Kierkegaards Skrifter*, K5: *Kommentarbind til Opbyggelige Taler 1843; Opbyggelige Taler 1844; Tre Taler ved tænkte Leiligheder*, udgivet af Søren Kierkegaard Forskningscenteret, Gads Forlag, København, 1998, în care comentariile au fost redactate de Søren Bruun şi Niels Jørgen Cappelørn.

Pentru trimiterile la jurnalul lui Kierkegaard am folosit abrevierea:

Papirer = *Søren Kierkegaards Papirer*, ed. de P.A. Heiberg, V. Kuhr şi E. Thorsting, vol. I–IX, 1909–1948; ediţia a doua, adăugită de N. Thulstrup, cu indice de N.J. Cappelørn, vol. I–XVI, Copenhaga, 1968–1978. Trimiterile sunt, conform uzanţei internaţionale în citarea jurnalelor, la volum, grupare (A cuprinzând jurnalul şi însemnările personale; B, versiunile nepublicate şi ciornele unor pasaje din opere, iar C, însemnările de lectură), numărul însemnării şi eventual numărul paginii.

Citatele biblice sunt reproduse după: *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament*, s.l., Societatea Biblică, 1989, aşadar în versiunea lui Dumitru Cornilescu, în unele cazuri cu modificări stilistice impuse de context şi de sensul lor în ediţiile daneze ale Bibliei folosite de S. Kierkegaard.

A.-S. T.

DOUĂ DISCURSURI EDIFICATOARE

de S. Kierkegaard

(1843)

Aceste discursuri
sunt închinate
tatălui meu,
regretatul
Michael Pedersen Kierkegaard[i]*,*
fost negustor de lâneturi
în acest oraş.

Cuvânt înainte

Deşi această cărţulie (intitulată „Discursuri“, şi nu „Predici[ii]“, pentru că autorul ei nu are autoritatea de a predica[iii], „Discursuri edificatoare“, şi nu „Discursuri întru edificare“, deoarece acela care le rosteşte nu are nicidecum pretenţia de a fi *învăţător*) nu-şi doreşte să fie decât ceea ce este, anume un lucru de prisos[iv], voind să rămână tăinuită, aşa cum pe ascuns s-a şi născut, nu m-am despărţit de ea fără o speranţă de-a dreptul fantastică. În măsura în care, fiind tipărită, porneşte într-un fel de călătorie, am urmărit-o puţin cu privirea. Am văzut-o urmându-şi calea pe drumuri singuratice, sau singuratică pe drumuri bătute. După câte o măruntă confuzie, înşelată datorită unei asemănări superficiale, l-a întâlnit în fine pe acel unul[v] pe care cu bucurie şi recunoştinţă îl numesc cititorul *meu*, acel unul în căutarea căruia a pornit, după care, dacă pot spune astfel, îşi întinde braţele şi care e îndeajuns de binevoitor să se lase găsit, îndeajuns de binevoitor să o primească, indiferent dacă în clipa întâlnirii îl găseşte fericit şi pe deplin încrezător, sau doar „ostenit şi gânditor“[vi].

Dar cum, pe de altă parte, fiind tipărită, ea rămâne liniştită, fără să se mişte din loc, mi-am fixat pentru scurtă vreme privirea asupra ei. Părea o floare măruntă şi neînsemnată în umbra marii păduri, pe care n-o căuta nimeni, nici pentru splendoare, nici pentru mireasmă, nici pentru gust. Şi am mai văzut, sau am crezut că văd, cum pasărea pe care o numesc cititorul *meu* a zărit-o deodată, coborând în zbor către ea cu aripile întinse, culegând-o şi luând-o cu sine. Iar după ce am văzut acest lucru, nimic altceva n-am mai văzut.

Copenhaga, 5 mai 1843[vii]

S.K.

Ce aşteaptă credinţa.
În ziua de Anul Nou

Rugăciune

A mai trecut un an, părinte ceresc! Mulţumindu-ţi că a fost trecut la timpul îndurării, nu ne înspăimântăm că va fi adăugat şi când vom da socoteală. Căci ne mângâiem la gândul milei tale. Înaintea noastră se întinde Anul Nou cu cerinţele-i şi, chiar dacă păşim în el încovoiaţi, cu îngrijorare, pentru că n-am vrut şi n-am putut să ne ascundem gândul de pofta ochiului cea înşelătoare, de dulceaţa răzbunării ispititoare, de mânia care ne-a făcut de neîmpăcat, de inima rece care ne-a îndepărtat, totuşi nu păşim întru totul cu mâna goală, pentru că vom lua cu noi amintirile îndoielilor temătoare care au fost liniştite, ale tăcutelor griji care au fost domolite, ale gândului împovărat care a fost înălţat, ale speranţei de bucurie pline, care n-a fost făcută de ruşine. Da, când în clipe de jale ne vom încuraja la gândul marilor oameni, uneltele tale alese care în grele încercări, în spaima inimii şi-au păstrat mintea liberă, curajul neînfrânt, cerul deschis, vom adăuga şi propria noastră mărturie, convinşi fiind că, deşi faţă de ei îndrăzneala noastră descurajare, iar forţa noastră doar slăbiciune pare, tu eşti totuşi acelaşi, Dumnezeul Atotputernic care încearcă spiritele în luptă, Tatăl fără a cărui voie nu cade nici vrabia[viii] la pământ. Amin!

Epistola apostolului Pavel către Galateni,
capitolul 3, de la versetul 23 până la sfârşit[ix]

Credincioşi ascultători, ne-am adunat aici în prima zi din an. Ziua pe care o sărbătorim nu are un nume bisericesc, şi totuşi celebrarea ei nu e mai puţin binevenită, iar îndemnul ei la tăcută cugetare nu e mai puţin serios[x]. Ne-am adunat în casa Domnului, unde trebuie vorbit întotdeauna despre acelaşi lucru, chiar dacă în mod diferit, după timp şi împrejurări. Un an a trecut, a început altul; un an în care deocamdată nimic nu s-a întâmplat; trecutul s-a încheiat, prezentul nu este, ci e doar viitorul care nu este. În viaţa de zi cu zi avem uneori obiceiul de a ne ura reciproc cutare bine; în măsura în care credem că ştim care sunt situaţia, gândurile şi faptele cuiva anume, ne considerăm în stare să îndrăznim a-i ura un bine concret, care i se potriveşte lui şi vieţii pe care o duce. Nici în această zi nu pregetăm să le demonstrăm altora bunăvoinţa şi participarea noastră, urându-le cutare bine. Însă cum gândul la viitor şi la posibilităţile lui de nepătruns este în această zi deosebit de viu pentru noi, urările au îndeobşte o formă mai generală,

sperând că astfel conţinutul mai amplu al urării va putea cuprinde mai uşor multitudinea viitorului, fiindcă simţim dificultatea de a ura ceva concret în raport cu ceea ce e nedefinit şi imposibil de definit. Dar nu îngăduim acestei dificultăţi să ne împiedice urarea, nu lăsăm gândului timpul să neliniştească graba misterioasă şi nedefinită a inimii, ci urmăm o bunăvoinţă care, chiar dacă nu merită să fie cinstită cu numele de iubire, nici nu trebuie dispreţuită ca semn de uşurătate. Facem excepţie pentru un singur om. La el inima noastră ţine mai mult, în privinţa binelui său suntem mai plini de griji. Cu cât stau lucrurile mai mult astfel, cu atât suntem mai conştienţi de dificultate. Adâncindu-se în viitor, gândul rătăceşte în năzuinţa-i neobosită de a obţine prin forţă sau prin ademenire o lămurire din partea misteriosului viitor; aleargă de la o posibilitate la alta, cercetându-le, însă zadarnic, şi în tot acest timp sufletul care face urarea se întristează, aşteptând să se întoarcă la el gândul şi să-i spună ce ar trebui să ureze din adâncurile sale. Ceea ce alţii fac uşor şi fără vreo greutate, acestui om îi pare greu, complicat; ceea ce el însuşi face lesne când e vorba de alţii, îi e greu să facă faţă de cel pe care îl iubeşte cel mai mult; dificultatea devine mai mare pe măsură ce iubeşte mai mult. În cele din urmă nu ştie ce să mai facă; nu vrea să lase persoana iubită din puterea sa, pradă viitorului, şi totuşi e nevoit să o facă; ar vrea să o însoţească de cele mai bune urări, şi totuşi nu are nici una.

Dacă sufletul îngrijorat al unui om s-ar simţi prins în această dificultate, şi-ar aminti probabil şi de mărturiile auzite în aceste sfinte lăcaşuri şi poate ar merge la ele spre a chibzui şi cerceta din nou dacă nu există cumva o urare atât de sigură încât să îndrăznească a pune în ea tot adâncul sufletului, fără a păstra vreo parte din el pentru altă urare care să fie şi ea importantă pentru persoana iubită; o urare atât de sigură, încât ar fi mai degrabă de temut că nu va avea destulă profunzime s-o facă aşa cum trebuie; urare pe care să nu fie nevoit a o însoţi de noi urări pentru a se păstra; care să nu persiste în mod viclean după ce omul a încetat să-şi mai dorească acel lucru; care să nu se refere la un singur lucru şi să nu facă omul să uite de alt lucru capabil să intervină mai târziu în mod tulburător; urare care să nu se refere la prezent, ci să se potrivească pentru viitor, întrucât pentru acesta se face urarea. Dacă ar exista o astfel de urare, ar fi liber şi fericit, fericit datorită urării şi încă mai fericit pentru că o poate adresa celuilalt.

Într-adevăr, în aceste sfinte lăcaşuri se vorbeşte despre multe lucruri bune. Despre cele lumeşti, sănătate, zile fericite, bogăţie, putere, noroc, faimă strălucitoare; şi omul e avertizat în privinţa lor. Cel care le are e avertizat să nu se încreadă în ele, iar cel care nu le are e avertizat să nu-şi lege inima de ele. Despre *credinţă* se vorbeşte altfel. Se spune că e bunul cel mai înalt, cel mai frumos şi mai de preţ, bogăţia mântuirii, de nemăsurat prin nimic altceva şi de neînlocuit. E oare credinţa diferită de celelalte bunuri, în sensul că e bunul cel mai înalt, dar altminteri la fel ca restul, trecător şi instabil, împărţit doar câtorva aleşi, rareori pentru întreaga lor viaţă? Dacă ar fi aşa, ar fi inexplicabil de ce se vorbeşte mereu în aceste sfinte lăcaşuri doar despre credinţă şi de ce credinţa e slăvită şi neîncetat preamărită. Cel care vorbeşte despre ea ar trebui să fie sau în

posesia acestui bun, sau lipsit de el şi să îl dorească. Dacă ar avea-o, probabil ar spune: „Recunosc cu dragă inimă că e tot ce poate fi mai măreţ, dar s-o laud faţă de alţii nu pot, nu! Aş face să le fie şi mai greu celor care n-o au; în plus, la acest bun se adaugă o tainică durere care mă face mai însingurat decât aş fi până şi în cele mai grele suferinţe.“ Într-adevăr, un mod de gândire nobil şi plin de bunăvoinţă. Însă cel care n-ar avea-o, n-ar putea nici el s-o laude. Atunci s-ar întâmpla lucrul opus: credinţa ar fi singurul bun niciodată pomenit în aceste lăcaşuri, pentru că ar fi prea măreaţă pentru a îndrăzni să avertizezi împotriva ei, prea minunată pentru a îndrăzni să o lauzi, de teamă că ar fi de faţă şi oameni care n-o au şi n-o pot dobândi. Aşadar, credinţa e altfel alcătuită; nu e doar bunul cel mai înalt, ci şi unul de care pot avea toţi parte, iar cel care se bucură că o are se bucură şi pentru neamul omenesc fără de număr, pentru că, spune el, „ceea ce am eu, are sau poate avea oricine“. Cine îi doreşte altuia credinţă şi-o doreşte sieşi; cel care şi-o doreşte sieşi o doreşte oricui altcuiva, întrucât ceea ce-l face pe un om s-o aibă nu-l face diferit de alt om, ci tocmai asemenea aceluia; ceea ce îl face să aibă credinţă nu îl face diferit de alţi oameni, ci întru totul asemenea lor.

O astfel de urare căuta acel om descumpănit: una pe care s-o poată face altcuiva din toată inima, cu toată puterea şi din tot sufletul[xi] şi pe care să îndrăznească a o adresa tot mai lăuntric, pe măsură ce iubirea sa devine tot mai profundă. Atunci ar face o asemenea urare.

Să presupunem că un om ar merge la altul şi i-ar spune: „Am auzit adesea credinţa lăudată ca fiind bunul cel mai de preţ; simt prea bine că nu o am; tulburarea vieţii mele, firea mea împrăştiată, multele griji şi altele de tot felul mă împiedică, însă ştiu că am numai o dorinţă, una singură: să am parte de ea.“ Dacă omul la care s-a dus ar fi binevoitor, i-ar răspunde: „E o dorinţă frumoasă şi pioasă, la care nu trebuie să renunţi, şi atunci va fi cu siguranţă împlinită.“ Nu-i aşa că i s-ar părea un răspuns prietenos şi că îl va asculta cu plăcere? Că doar oricine ascultă cu plăcere vorbindu-se despre împlinirea dorinţelor. Însă timpul trece şi el nu ajunge mai departe. Aşa că merge la altcineva, încredinţându-i şi acestuia grija, dorinţa sa. Acesta îl priveşte grav şi-i spune: „Cum poţi să faci o asemenea confuzie? Dorinţa ta nu numai că e frumoasă şi pioasă, şi nu trebuie să renunţi la ea cu nici un preţ, dar eşti şi mult mai aproape de împlinirea ei decât crezi, pentru că e de datoria ta să ai credinţă, iar când nu o ai, acest lucru se întâmplă din vina ta şi reprezintă un păcat.“[xii] Omul nostru se va mira la auzul acestor vorbe şi poate că va gândi: „Poate că totuşi credinţa nu e atât de minunată precum ne e descrisă, pentru că atunci ar fi nepotrivit să o dobândeşti atât de uşor. Spre a dobândi alte bunuri călătoreşti în lumea largă, ele fiind ascunse într-un loc îndepărtat, unde oamenii nu ajung decât cu mari primejdii, iar când lucrurile nu stau aşa, împărţirea bunurilor e precum apa iazului din Betesda[xiii], despre care citim în Sfânta Scriptură: Din când în când un înger coboară şi tulbură apele, iar cel care ajunge acolo primul – da, cel care ajunge primul devine fericit. Şi să nu se-ntâmple astfel şi cu bunul cel mai înalt, credinţa, să nu fie legată de nici o greutate dobândirea ei?“

Omul nostru va gândi cu mai multă seriozitate la acest subiect şi, chibzuind adânc, poate că va zice: „Totuşi, are dreptate, aşa stau lucrurile; au fost vorbe îndrăzneţe, pline de sens şi de miez; astfel trebuie să i se vorbească unui om, pentru că dorinţele nu folosesc la nimic.“ Atunci, probabil că va avea loc o învolburare în sufletul său şi, ori de câte ori va vrea să-şi găsească odihna într-o dorinţă, omul îşi va striga sufletul la ordine şi-i va spune: „Ştii că n-ai voie să-ţi doreşti.“ Când sufletul îi va fi cuprins de angoasă, îl va striga şi-i va zice: „Simţi angoasă pentru că doreşti, ea e o formă a dorinţei şi doar ştii că n-ai voie să doreşti.“ Apoi va merge mai departe. Când se va afla în pragul disperării, spunându-şi: „Nu pot; toţi ceilalţi pot, numai eu nu; o, de n-aş fi auzit niciodată acele vorbe, de m-ar fi lăsat să merg netulburat pe cale cu tristeţea – şi cu dorinţa mea“, îşi va striga sufletul şi-i va zice: „Eşti viclean, fiindcă spui că doreşti credinţa şi te porţi ca şi cum ar fi vorba despre ceva exterior pe care poţi să-l doreşti, pe când tu ştii de fapt că e vorba despre ceva lăuntric, pe care nu poţi decât să-l vrei; te înşeli pe tine însuţi, spunând: «Toţi ceilalţi oameni pot, numai eu nu», şi totuşi ţi-e limpede: ceea ce-i face pe toţi ceilalţi s-o poată avea e ceea ce-i face întru totul la fel cu tine. Aşa încât, dacă ar fi adevărat că nu poţi, n-ar putea nici ceilalţi. Aşadar, nu-ţi trădezi doar propria cauză, ci şi, în măsura în care ţine de tine, cauza tuturor oamenilor; şi, excluzându-te umil dintre ei, le ucizi cu viclenie puterea!“

Apoi omul ar merge mai departe. Educat astfel cu încetul, vreme mai îndelungată de către îndrumător[xiv], poate că va ajunge la credinţă. „Educat“ de parcă l-ar fi educat un alt om! Dar nu aşa stau lucrurile; e doar o confuzie, o aparenţă. Un om poate face multe pentru altul, dar nu poate să-i dea credinţa. Auzim tot felul de vorbe în lume. Unul spune: „Formarea mea e propria mea operă; nu datorez nimănui nimic“ – şi crede că poate fi mândru de acest lucru. Un altul spune: „Cutare maestru excepţional a fost profesorul meu, consider că e o onoare să mă pot numi discipolul său“ – şi crede că poate fi mândru de acest lucru. Nu vom hotărî noi dacă astfel de vorbe sunt întemeiate, dar, pentru a avea sens, ele nu se pot referi decât la cei deosebit de talentaţi: cei care şi-au fost suficienţi lor înşişi de la bun început, sau care au fost atât de privilegiaţi încât să poată deveni discipolii unor oameni extraordinari. Noi însă, credincioşi ascultători, noi, cei care am fost prea neînsemnaţi pentru a deveni discipoli, ce s-ar cuveni să spunem? Dacă un om ar zice: „Când oamenii m-au respins, m-am dus la Dumnezeu şi el mi-a devenit dascăl, iar aceasta e mântuirea, fericirea şi mândria mea“, ar fi oare mai puţin frumos? Şi totuşi, oricare om poate să spună asta, poate îndrăzni să o spună; o poate spune ca adevăr, şi când nu o spune ca adevăr, nu face acest lucru deoarece gândul n-ar fi adevărat, ci pentru că îl răstălmăceşte. Orice om poate îndrăzni să o spună. Că fruntea sa e teşită aproape ca la jivine sau că se bolteşte mai mândră decât cerul, că braţul său e întins spre a porunci peste ţinuturi şi împărăţii sau spre a aduna puţina pomană care cade de la masa bogatului[xv], că semnul lui e ascultat de mii şi mii sau că nici unui suflet nu-i pasă de el, că elocinţa înfloreşte pe buzele sale sau că de pe ele nu ies decât

sunete de neînţeles, că e bărbatul puternic care înfruntă furtunile sau femeia lipsită de apărare care caută adăpost înaintea lor – n-are a face nimic, ascultătorule, absolut nimic! Orice om poate îndrăzni să o rostească, dacă are credinţă, pentru că măreţia aceasta e tocmai măreţia credinţei. Iar tu o cunoşti, ascultătorule, nu te înspăimânţi când e pomenită, ca şi cum ţi-ar fi luată astfel şi i-ai gusta fericirea abia în clipa despărţirii. Sau n-o cunoşti? Ah! Atunci eşti foarte nefericit. N-ai putea nici să te jeleşti, zicând că „Dătătorul darurilor celor bune[xvi] a trecut pe lângă poarta mea fără să intre[xvii]“; n-ai putea nici să te întristezi şi să te îngrijorezi („Furtunile şi viforul mi-au luat credinţa“[xviii]), pentru că dătătorul darurilor celor bune n-a trecut pe lângă poarta ta, iar furtunile şi viforul nu ţi-au luat credinţa, fiindcă nu au ce lua.

Iată o dorinţă întru totul cum o căutase acel om descumpănit; el va fi deocamdată în afara oricărei nevoi. Dar se iveşte o nouă dificultate, pentru că, voind să facă urarea, îşi dă seama că binele acesta nu poate fi dobândit printr-o dorinţă. El însuşi nu poate să-l dobândească prin faptul de a-l dori, însă acest lucru îl preocupă mai puţin; totuşi, nu-l poate da nici unui alt om prin faptul de a i-l dori, celălalt neputându-l dobândi decât dacă vrea el însuşi. E aşadar nevoit din nou să-l lase pe celălalt în pace, să-l lase în seama sa, iar dorinţa sa e la fel de lipsită de putere ca mai înainte. Şi totuşi, nu asta intenţionase. Voise tocmai să facă totul pentru celălalt, pentru că, atunci când îi urezi cuiva ceva, nu-i ceri colaborarea. Astfel îşi închipuise urarea şi acel om descumpănit. Într-un fel, ar fi vrut să-i spună fiinţei iubite: „Fii liniştită şi fără griji, nu ai altceva de făcut decât să fii bucuroasă, mulţumită şi fericită de toate lucrurile bune pe care ţi le urez. Nu voi osteni să fac urări, îl voi înduioşa pe bunul Dumnezeu care împarte darurile bune, îl voi face să-mi asculte rugăciunile şi vei dobândi toate cele.“ Dar iată, voind să pomenească fiecare lucru bun, îi par atât de îndoielnice, încât nu îndrăzneşte să i le ureze celuilalt, iar după ce a găsit în fine ceea ce căuta, ceea ce poate să-i dorească liniştit celuilalt, s-a dovedit că acel lucru nu se poate ura.

E din nou descumpănit, din nou îngrijorat, din nou prins în dificultate. Să fie oare întreaga viaţă doar o contradicţie pe care iubirea n-o poate explica, ci doar o poate complica? Nu poate suporta un astfel de gând, impunându-i-se să caute o cale de ieşire. Trebuie să fie ceva greşit în iubirea lui. Iar atunci îşi dă seama că, oricât de mult l-ar fi iubit pe celălalt, l-a iubit greşit, pentru că, dacă ar fi reuşit ca prin dorinţa lui să-i procure toate lucrurile bune, chiar şi bunul cel mai înalt, credinţa, l-ar fi transformat pe celălalt prin chiar aceasta într-o fiinţă mai puţin desăvârşită. Şi astfel găseşte că viaţa e frumoasă, credinţa dobândind o nouă măreţie prin faptul că nici un om nu i-o poate da altuia, dar că tot ce e mai înalt, mai nobil şi mai sfânt în om e deţinut de fiecare om, fiind ceea ce e originar în el, şi orice om poate să-l aibă, dacă vrea. Tocmai acest lucru alcătuieşte măreţia credinţei, faptul că nu poate fi dobândită decât în atari condiţii, fiind astfel singurul bun care nu te trădează niciodată, pentru că nu-l poţi avea decât dobândindu-l mereu, şi nu-l poţi dobândi decât producându-l mereu.

Cel descumpănit e astfel liniştit, dar poate că s-a petrecut o schimbare cu el,

cu cel al cărui bine îl preocupase atât, cu legătura dintre ei. Au fost despărţiţi unul de altul prin faptul că unul a fost, dacă pot spune aşa, pus în drepturi, iar celălalt a fost întors la limitele sale. Viaţa lor a devenit mai plină de sens ca înainte, şi totuşi, parcă şi-ar fi devenit străini. Inima celui care fusese atât de bogat în dorinţe e de acum săracă, mâna lui, înainte atât de dornică să ajute, a învăţat să stea liniştită, pentru că el ştie că, de fapt, n-ajută. A recunoscut adevărul, însă acest adevăr nu l-a făcut fericit. Aşadar, viaţa e contradicţie, adevărul n-o poate explica şi doar o poate face mai dureroasă, pentru că, pe măsură ce omul o cunoaşte mai adânc, se simte mai separat şi mai neputincios în relaţia sa faţă de celălalt. Şi totuşi, nu poate dori să fie vorba despre un neadevăr, nici să nu-l fi aflat, chiar dacă i-a despărţit în vecii vecilor, cum nici chiar moartea nu i-ar fi putut despărţi. Nu poate suporta acest gând, trebuind să caute o explicaţie, şi atunci îşi dă seama că relaţia lor a dobândit abia astfel adevăratul ei sens. Îşi spune: „Dacă prin dorinţa sau prin darul meu i-aş putea da supremul bine, aş putea să i-l şi iau, chiar dacă el n-are de ce să se teamă de acest lucru. Ba, mai rău, dacă aş putea, i l-aş şi lua în aceeaşi clipă în care i l-aş da, pentru că, dându-i ceea ce e suprem, i l-aş lua, supremul lucru fiind că poate să şi-l dea singur sieşi. De aceea, îi voi mulţumi lui Dumnezeu că lucrurile nu stau aşa; iubirea mea şi-a pierdut doar îngrijorarea, câştigând bucuria, deoarece ştiu că prin tot efortul meu n-aş fi fost în stare să-i păstrez binele într-un mod atât de sigur cum poate el însuşi să şi-l păstreze. Nici nu trebuie să-mi mulţumească pentru el, nu fiindcă l-aş scuti eu, ci fiindcă nu-mi datorează nimic. Aş putea fi oare, acum, mai puţin bucuros pentru el, mai puţin bucuros că are bunul cel mai de preţ dintre toate? O, nu! Mă voi bucura cu atât mai mult, pentru că, dacă mi l-ar datora, ne-ar tulbura relaţia. Iar dacă nu-l are, pot să-l ajut, pentru că îi voi conduce gândul şi-l voi obliga să vadă că e supremul bine, şi-l voi împiedica să se ascundă, ca să nu se întunece înaintea lui, indiferent dacă îl poate cuprinde sau nu. Voi străbate împreună cu el orice îndoială, până când, dacă nu e în posesia acelui bine, nu va mai avea decât o singură expresie care să explice nefericirea, anume că nu *vrea*. Or, asta nu pot suporta, aşa încât, până la urmă, îl va dobândi. Pe de altă parte, îi voi lăuda măreţia credinţei şi, prin presupunerea că o are, îl voi face să vrea să o aibă. La fel şi azi, în prima zi a anului, când gândul la viitor ispiteşte cu multiplele lui posibilităţi, îi voi arăta că, prin credinţă, are în stăpânire singura putere care poate învinge viitorul şi îi voi vorbi despre ceea ce aşteaptă credinţa.“

Oare n-ar fi bine, credincioşi ascultători, să facem acelaşi lucru? Cu ocazia acestei sărbători, să vorbim despre

Ce aşteaptă credinţa.

Când numim aşteptările credinţei, vorbim despre aşteptare în general. Vorbind despre aşteptări, ni se pare firesc să ne adresăm celor care aşteaptă ceva.

Dar cei care aşteaptă sunt cei bucuroşi şi fericiţi. Oare lor trebuie să le vorbim îndeosebi în aceste sfinte lăcaşuri, sau mai degrabă celor nefericiţi, celor care deja şi-au încheiat socotelile cu viaţa şi nu mai aşteaptă nimic? Desigur, acestora din urmă trebuie să le vorbim, dacă glasul nostru e în stare. Ar trebui să le spunem că înţelepciunea pe care au găsit-o e cât se poate de jalnică şi că e prea uşor să-ţi înăspreşti firea. Această pernă a leneviei[xix] pe care vor să moţăie fără scop întreaga lor viaţă ar trebui să le fie smulsă de sub cap; ar trebui să le spunem că au dobândit în viaţă o mândră evidenţiere: în timp ce toţi ceilalţi, oricât ar fi de fericiţi sau de necăjiţi pe lume, sunt întotdeauna gata de a-şi mărturisi convingerea că Dumnezeu ar putea să încheie altminteri socoteala[xx], în timp ce toţi ceilalţi recunosc că în ziua Judecăţii nu vor fi în stare să răspundă unu la mie[xxi], ei şi-au păstrat pentru sine posesia unei pretenţii drepte faţă de viaţă, care n-a fost satisfăcută, a unei creanţe care la vremea ei va face socoteala destul de grea – însă nu pentru ei. Astfel ar trebui să li se vorbească; dar noi le vom vorbi mai degrabă celor care încă aşteaptă ceva.

După cum numărul celor care aşteaptă ceva a fost întotdeauna cel mai mare din lume, aşteptările lor pot fi şi ele atât de diferite, încât e tare greu să vorbeşti despre toate. Însă toţi cei care aşteaptă ceva au şi ceva în comun: aşteaptă un lucru viitor, pentru că aşteptarea şi viitorul sunt gânduri de nedespărţit. Cu viitorul se ocupă cel care aşteaptă ceva. Dar poate că nu e potrivit să te ocupi de viitor; poate că plângerea pe care o auzim adesea, cum că oamenii uită prezentul din pricina viitorului, e bine întemeiată. Nu putem să nu recunoaştem că au existat în lume astfel de cazuri, cel puţin în vremurile noastre, dar nici nu vom renunţa să amintim că tocmai aceasta e măreţia omului, dovada originii sale divine: faptul că se poate ocupa de viitor. Dacă n-ar fi nici un viitor, n-ar fi nici trecut, iar dacă n-ar fi nici trecut, nici viitor, omul ar fi legat de glie precum animalul, cu fruntea plecată spre ţărână şi sufletul robit slujirii clipei. Sigur că, într-un astfel de sens, nu-şi poate dori nimeni să trăiască în prezent; cei care au recomandat acest lucru ca pe ceva măreţ nici nu au făcut-o într-un astfel de sens. Dar unde să punem limita, cât de mult să îndrăznim să ne ocupăm de viitor? Răspunsul nu e greu: abia după ce îl învingem putem să ne întoarcem la prezent, abia atunci capătă sens viaţa noastră în prezent. Dar acest lucru e imposibil, pentru că viitorul e totul, iar prezentul, o parte din el; cum să fi învins întregul, mai înainte de a fi ajuns la prima lui parte; cum să ne putem întoarce după această victorie la ceea ce a precedat-o? Oare nu stau astfel lucrurile? E oare vorba despre o dificultate pe care gândul şi-o produce la timpul nepotrivit? Nicidecum. Lucrurile stau aşa cum am spus, pentru că nu putem lăuda orice mod de preocupare faţă de viitor. Viaţa celui care renunţă cu totul la o astfel de preocupare devine puternică în prezent doar într-un sens nedemn; cel ce nu-l învinge are un duşman în plus, care îl va slăbi în lupta cu prezentul. Aşadar, abia cel care-l învinge şi abia viaţa prezentă a acestuia dobândesc sănătate şi putere.

A te ocupa de viitor este un semn al nobleţei omului; lupta cu el e lupta care înnobilează cel mai mult. Cel care luptă cu prezentul se luptă cu un singur lucru,

împotriva căruia poate să-şi folosească întreaga forţă. De aceea, dacă un om n-ar avea împotriva a ce altceva să lupte, ar putea, eventual, să parcurgă victorios întreaga viaţă, fără ca totuşi să înveţe să se cunoască pe sine sau să-şi cunoască puterea. Cel care luptă cu viitorul are un duşman mai primejdios şi nu poate rămâne neştiutor cu privire la sine, pentru că luptă cu sine însuşi. Viitorul nu este; el îşi împrumută forţa de la om şi, după ce i-a luat-o prin viclenie, se arată în afara lui ca un duşman pe care trebuie să-l înfrunte. Oricât de puternic ar fi un om, nu va fi niciodată mai puternic decât el însuşi. De aceea întâlnim adesea în viaţă oameni care, victorioşi în toate luptele, devin totuşi neputincioşi când au de-a face cu un duşman viitor; mâna lor se vlăguieşte. După ce fuseseră deprinşi să provoace la luptă lumea întreagă, şi-au găsit acum un duşman, o arătare ceţoasă în stare să-i înspăimânte. De aceea, oamenii pe care Dumnezeu i-a chemat să-şi încerce puterile în luptă, într-o luptă care altora le părea cumplită, veneau adesea de la o înfruntare mult mai grea, zâmbind poate, uneori, în focul bătăliei, când se gândeau la lupta invizibilă care o precedase. Lumea îi admira, închipuindu-şi că au învins în cea mai primejdioasă dintre lupte, dar ea era pentru ei doar o joacă pe lângă lupta care o precedase, nevăzută de nimeni. Desigur, e firesc ca un om mai puternic decât alţii să îi învingă pe aceia în luptă, dar e la fel de firesc ca nimeni să nu fie mai puternic decât el însuşi. Când cineva se luptă cu viitorul învaţă că, oricât ar fi de puternic, există un duşman şi mai puternic: el însuşi; un duşman pe care nu-l poate învinge prin el însuşi: el însuşi.

Dar de ce să descriem această luptă cu viitorul ca fiind atât de primejdioasă? „Bătrâni sau tineri, toţi am trăit câte ceva, viitorul nu e aşadar cu totul nou, pentru că nu e nimic nou sub soare[xxii], iar viitorul e trecutul. Bătrâni sau tineri, toţi avem experienţă, ne-o vom asuma, ne vom călăuzi după urmele bănuielii şi după îndrumarea presupunerii, vom învinge prin forţa raţionamentului şi, astfel înarmaţi, mergem cu voioşie spre viitor.“ E bine că omul merge înarmat la luptă, şi mai bine că e înarmat tocmai în felul în care o cere lupta. Dacă un om care se duce la un concurs pe un teren de alergare îşi va pune o armură grea, va fi, ce-i drept, bine înarmat, dar armura nu-i va fi de folos. Nu tot astfel stau lucrurile cu armele celui care trebuie să se lupte cu viitorul? Pentru că experienţa e un prieten cu două feţe, care spune ba una, ba alta, presupunerea e un îndrumător înşelător, care te părăseşte când ai mai multă nevoie de el, bănuiala e o privire înceţoşată care nu răzbate prea departe, iar raţionamentul e un laţ cu care mai degrabă te prinzi pe tine însuţi decât să prinzi altceva. În plus, aceste arme sunt greu de folosit, pentru că bănuiala e urmată de frică, presupunerea, de angoasă, iar raţionamentul, de nelinişte, întrucât sufletul care a avut experienţa n-a rămas neatins de ea. Suntem aşadar bine înarmaţi atunci când ne-am asumat experienţa, dar nu pentru lupta la care mergem, lupta cu viitorul; am încercat să-l transformăm pe acesta în ceva prezent, ceva particular, dar viitorul nu e ceva particular, ci este întregul.

Cum să mergem, aşadar, în întâmpinarea viitorului? Când corăbierul se află în largul mării şi totul se schimbă în jurul lui, talazurile născându-se şi pierind,

nu se uită la ele, fiindcă sunt schimbătoare. Priveşte în sus, la stele: de ce? Pentru că sunt statornice; cum sunt acum au fost şi pentru strămoşi, la fel vor fi şi pentru generaţiile următoare. Cum învinge el ceea ce e schimbător? Prin ceea ce e etern. Prin etern poţi să învingi ce e schimbător, pentru că eternul este temelia viitorului şi de acolo poţi să sondezi viitorul. Dar care e puterea eternă din om? Credinţa. Şi ce aşteaptă credinţa? Biruinţa, sau, după cum ne învaţă Scriptura cu atâta gravitate şi atât de mişcător, ca toate lucrurile să lucreze laolaltă spre binele celor ce-l iubesc pe Dumnezeu.[xxiii] Dar o aşteptare în privinţa viitorului care speră biruinţa a învins deja viitorul; de aceea, credinciosul a terminat cu viitorul mai înainte să înceapă cu prezentul, întrucât ceea ce ai învins nu te mai poate tulbura, iar această biruinţă face omul mai puternic pentru fapta prezentă.

Ceea ce aşteaptă credinţa e biruinţa! Sufletul bucuros, care încă n-a avut parte de necazurile vieţii, care n-a fost primit la şcoala tristeţii şi nici n-a fost format de înţelepciunea ambivalentă a experienţei, încuviinţează această aşteptare din toată inima, pentru că aşteaptă biruinţa în toate, în toate luptele şi încercările, sau mai degrabă se aşteaptă să învingă fără luptă. Nu ne dorim să fim personajul sever care să-l oprească pe tânăr din această cale; ne vom strădui mai degrabă să-i găsim o consolare când va învăţa că aşteptarea aceasta, oricât ar fi de frumoasă, nu e aşteptarea credinţei. Vrem să fim mai degrabă cel care îl va îndemna la luptă când se va simţi neputincios, cel care-i va arăta că biruinţa îi face semne atunci când crede că a pierdut totul. Însă cel întristat, care abia şi-a şters lacrimile după o pierdere prezentă, dă formă viitorului cu totul altfel, pentru că viitorul e uşor şi volatil, mai maleabil decât lutul, astfel încât oricine îl formează după cum el însuşi e format. Cel întristat nu aşteaptă biruinţa, pentru că a simţit toată greutatea pierderii sale, şi, chiar dacă aceasta ţine de un timp trecut, el o ia totuşi cu sine, aşteptându-se ca timpul viitor să-i îngăduie cel puţin pacea de a se consacra în tăcere durerii sale.

Omul cu experienţă nu e de acord cu comportamentul nici unuia din cei doi. Când ai aproape tot binele pe care ţi-l poţi dori, ar trebui să fii pregătit pentru faptul că necazurile vieţii vizitează şi casa celui fericit; când ai pierdut totul, ar trebui să te gândeşti că timpul ascunde multe leacuri de preţ pentru sufletul bolnav şi că viitorul ascunde, ca o mamă iubitoare, şi daruri bune; când eşti fericit trebuie să fii într-o anumită măsură pregătit pentru nefericire, iar când eşti nefericit, pentru fericire. Vorbele sale nu sunt în zadar, pentru că fericitul care nu e uşuratic şi întristatul care nu e disperat vor vrea cu dragă inimă să ia aminte la cuvintele sale; ambii vor fi dispuşi să-şi orânduiască viaţa după îndrumarea sa. Fericitul se va gândi aşadar la bunurile pe care le are. Pe unele va considera că le poate pierde fără durere, pe altele, în aşa fel încât îi va fi totuşi uşor să îşi depăşească durerea. Un singur bun nu-l poate pierde fără să-şi piardă bucuria, neputând să-l piardă într-un anumit grad fără a-l pierde cu totul şi fără a-şi pierde astfel bucuria. Va fi, prin urmare, pregătit să-şi piardă bunurile, fiind astfel, după sfatul omului cu experienţă, pregătit pentru un anumit grad de nefericire. Dar omul cu experienţă a vorbit despre „un anumit grad“. Aceste cuvinte s-ar putea

referi, de asemenea, la acel bun pe care nu-l poate pierde fără a-şi pierde fericirea şi pe care nu-l poate pierde într-un anumit grad fără a-l pierde cu totul. Omul cu experienţă nu vrea să-şi lămurească vorbele, repetându-le neschimbate şi de neclintit; lasă interpretarea şi aplicarea lor în seama celui pe care trebuie să-l îndrume. Atunci şi fericitul, şi întristatul rămân descumpăniţi. Expresia „un anumit grad“, care ar fi trebuit să-i elibereze, devine forţa care-i leagă şi care-i ţine captivi, iar cuvintele răsună mereu, fără nici o compătimire, nesinchisindu-se de strădania lor de a le înţelege şi neluând în seamă rugăminţile lor de a primi o explicaţie. Experienţa care a vrut să-i îndrume a dat naştere îndoielii; vorbele omului cu experienţă erau vorbe îndoielnice.

În schimb, cel care crede spune: „Aştept biruinţa.“ Aceste vorbe nu sunt în zadar, pentru că fericitul care nu e uşuratic şi întristatul care nu e disperat vor vrea amândoi să-i asculte cuvintele. Bucuria se întoarce iarăşi în sufletul bucuros, aşteptarea sa fiind biruinţa, biruinţa în toate luptele, în toate încercările; pentru că experienţa l-a învăţat deja că ar putea fi vorba despre nişte lupte. Dar cu ajutorul credinţei se aşteaptă să învingă în toate acestea. Se opreşte doar o clipă: „E prea mult, spune el, e imposibil, viaţa nu poate fi atât de minunată; unde să găseşti o tinereţe care să fie la fel de bogată în suprema ei fericire? E mai mult decât cea mai bucuroasă speranţă a tinereţii.“ – Da, e mai mult decât cea mai bucuroasă speranţă a tinereţii, şi totuşi e astfel, chiar dacă nu întru totul precum crezi. Vorbeşti despre multe biruinţe, dar credinţa nu aşteaptă decât una sau, mai bine zis, aşteaptă biruinţa. Dacă un om ar afla că există o învăţătură în stare să-i dăruiască oricui tot ce-i trebuie, şi-ar spune: „E imposibil să dea tot ce-i trebuie unui om, mie, de pildă, căruia îmi trebuie atât de multe.“ Atunci cel care l-a îndrumat spre Sfintele Scripturi ar putea, pe bună dreptate, să depună mărturie că va găsi în ele tot ce-i trebuie, şi totuşi căutătorul va considera că lucrurile nu stau pe de-a-ntregul aşa cum crezuse el. Scriptura spune: „Un singur lucru trebuie“[xxiv]. La fel stau lucrurile şi cu credinţa; când vorbeşti despre multe biruinţe, semeni cu acela care spune că e nevoie de multe. Dar nu e nevoie decât de un singur lucru, iar credinţa aşteaptă biruinţa.

Într-adevăr, aşteaptă biruinţa, fiind de aceea bucuroasă şi fericită: cum n-ar fi, de vreme ce aşteaptă biruinţa? Însă aud o voce pe care o cunoşti probabil şi tu, ascultătorule, spunând: „E bine să auzi aşa ceva, cuvinte mari, vorbe plăcut sunătoare, dar gravitatea vieţii te învaţă cu adevărat altceva.“ Ce te-a învăţat gravitatea vieţii pe tine, cel care vorbeşti astfel? Nu te-a învăţat că dorinţele tale nu sunt împlinite, că poftele tale nu sunt îndestulate, cererile tale nu sunt ascultate, că voile tale nu sunt mulţumite? Te-a învăţat toate aceste lucruri despre care n-am vorbit deloc şi te-a învăţat, de asemenea, să vii în ajutorul omului cu vorbe înşelătoare, să resorbi toată credinţa şi încrederea din inimi, în numele sfânt al gravităţii. De ce te-a învăţat toate astea? N-ar fi putut să fie altceva? Când doi oameni învaţă lucruri diferite de la viaţă, aceasta se poate petrece deoarece trăiesc diferit, dar se poate petrece şi din cauză că ei înşişi sunt diferiţi. Când doi copii cresc laolaltă şi participă mereu la aceleaşi lucruri, astfel

încât, dacă unul e evidenţiat, e scos în evidenţă şi celălalt, dacă unul e mustrat, la fel se întâmplă şi cu celălalt, iar dacă unul primeşte o pedeapsă, e certat şi al doilea, ei pot totuşi să înveţe lucruri diferite: unul poate învăţa să nu devină mândru atunci când e evidenţiat, să primească umil mustrarea când e certat, să se lase vindecat prin suferinţă când e pedepsit; celălalt ar putea învăţa să se umfle în pene când e lăudat, să se umple de amărăciune când e mustrat şi să adune în el ascunsă supărare de fiecare dată când e pedepsit. La fel stau lucrurile şi cu tine. Dacă ai fi iubit oamenii, gravitatea vieţii te-ar fi învăţat, poate, să nu ridici glasul şi să amuţeşti, sau cel puţin să nu le destăinui şi altora când te afli în plin naufragiu, fără a zări uscatul; te-ar fi învăţat, poate, să zâmbeşti cel puţin atâta timp cât ţi se pare că un alt om caută în expresia feţei tale o explicaţie, o mărturie. Viaţa poate că ţi-ar fi oferit atunci melancolica bucurie de a vedea că altora le reuşeşte ce nu ţi-a reuşit ţie, consolarea că ai contribuit la asta, înăbuşind strigătul angoasei din sufletul tău, care i-ar fi tulburat. De ce n-ai învăţat asta? De vreme ce n-ai învăţat toate acestea nu putem să luăm în seamă vorbele tale. Nu te judecăm pentru faptul că te îndoieşti, întrucât îndoiala e o patimă perfidă şi poate fi greu să te smulgi din capcanele ei. Însă îi cerem să tacă celui care se îndoieşte. Simte şi el prea bine că îndoiala nu l-a făcut fericit; atunci, de ce să le spună altora lucruri care îi vor face la fel de nefericiţi? Ce câştigă spunându-le? Se pierde pe sine şi îi face pe alţii nefericiţi. Se pierde pe sine, în loc să-şi găsească, poate, liniştea prin tăcere, preferând să-şi poarte în tăcere singuratica durere în loc să-i dea glas şi să îşi dea importanţă în ochii oamenilor, concurând la onoarea şi la distincţia pe care atât de mulţi şi-o doresc – anume de a te îndoi, sau cel puţin de a te fi îndoit. Îndoiala este o patimă adâncă şi perfidă, dar cel al cărui suflet n-a fost cuprins de ea atât de profund încât să amuţească, se minte doar pe sine că are această patimă. De aceea, tot ce spune el nu e numai un neadevăr în sine, ci mai ales un neadevăr în gura lui. Iată de ce nu-l luăm în seamă.

Aşadar, aşteptarea credinţei e biruinţa. Îndoiala venită din afară nu o tulbură, pentru că, vorbind, se face singură de ruşine. Dar îndoiala e şireată[xxv], se strecoară către om pe căi ascunse, iar când credinţa aşteaptă biruinţa, îi şopteşte că aşteptarea ei e o iluzie. „O aşteptare legată de un timp şi de un loc nedeterminat e doar o iluzie; vei continua astfel să tot aştepţi, o astfel de aşteptare fiind un cerc în care sufletul e vrăjit să intre şi din care nu mai poate ieşi.“ Într-adevăr, în aşteptarea credinţei sufletul e împiedicat să cadă în afara sa, în multiplicitate; el rămâne în sine însuşi; dar cel mai mare rău care i s-ar putea întâmpla unui om ar fi tocmai să iasă din această mişcare în cerc. Totuşi, de aici nu rezultă că aşteptarea credinţei e o iluzie. Da, cel care aşteaptă ceva particular poate fi dezamăgit în aşteptarea sa, însă nu aşa stau lucrurile cu cel credincios. Când viaţa începe să-l pună la aspre încercări, când furtunile vieţii frâng aşteptarea plină de bucurie a tinereţii, când existenţa, care părea atât de blândă şi de iubitoare, se transformă într-un stăpân nemilos, care cere totul înapoi, tot ce a dat astfel încât să poată lua, credinciosul priveşte cu tristeţe şi cu durere la sine

şi la viaţă, dar spune: „Există o aşteptare pe care nu mi-o poate lua lumea întreagă: aşteptarea credinţei, care e biruinţa. Nu sunt dezamăgit, fiindcă n-am crezut că va dura ceea ce lumea părea să-mi promită; aşteptarea mea nu se îndrepta spre lume, ci spre Dumnezeu. Această aşteptare nu a fost dezamăgită; chiar în această clipă îmi dau seama de biruinţa ei, mai măreaţă şi mai plină de bucurie decât durerea tuturor pierderilor. Dacă aş pierde această aşteptare, totul ar fi pierdut. Dar încă am biruit, am biruit prin aşteptarea mea, iar aşteptarea mea e biruinţa.“

Nu s-a întâmplat oare astfel în viaţă? Când te simţeai atât de atras de un om, încât să poţi spune: „Am încredere în el“, nu-i aşa că, atâta timp cât toate mergeau după voia ta, sau, dacă nu după ea, măcar astfel încât să poată fi uşor puse în acord cu părerile tale, te încredeai în el, la fel cum făceau şi alţii; dar când s-a întâmplat ceva inexplicabil şi de neînţeles, ceilalţi au renunţat să creadă în el sau, mai degrabă (să nu ne lăsăm derutaţi de limbaj), au dovedit că nu crezuseră în el niciodată. Tu ai procedat altminteri. Sentimentul tău a fost că nu-ţi întemeiaseşi încrederea pe faptul de a putea explica acea întâmplare, pentru că atunci ea ar fi fost întemeiată pe cunoaşterea ta şi, departe de a fi dăruire, ar fi fost mai degrabă încredere în tine însuţi. Þi se părea că ar fi o ruşine să renunţi la ea, pentru că simţiseşi că, în cazul tău, cuvintele „cred în el“ însemnau altceva decât însemnau atunci când erau rostite de alţii. Tot astfel simţeai că schimbarea nu te putea face să te porţi la fel cu ceilalţi, decât dacă încrederea ta ar fi avut de la bun început la fel de puţină însemnătate ca a lor. Ai continuat deci să crezi. Dar poate că ai procedat greşit: nu crezând, nici crezând astfel, ci crezând astfel un om. Poate că inexplicabilul ar fi fost uşor de explicat, poate că exista o întristătoare certitudine, o mărturie atât de puternică, încât credinţa ta să nu fie decât o frumoasă închipuire la care ar fi trebuit mai degrabă să renunţi. Nu ştim acest lucru. Dar ştim că, dacă ai uitat din cauza acestei credinţe că există o credinţă mai înaltă, ea ţi-a fost, în ciuda frumuseţii ei, doar spre pierzanie. Însă dacă ai fi crezut în Dumnezeu, cum ar fi putut credinţa ta să fie vreodată transformată într-o frumoasă închipuire la care să trebuiască mai degrabă să renunţi? Ar putea oare să se schimbe cel care nu e nici schimbare, nici umbră de mutare[xxvi]? Să nu fie credincios[xxvii] cel prin care orice om cu credinţă e credincios? Să nu fie fără vicleşug[xxviii] cel de la care tu însuţi ai credinţa? Să poată apărea vreodată o explicaţie care să arate altceva decât că spune adevărul[xxix] şi îşi ţine promisiunile[xxx]? Şi totuşi vedem că oamenii uită acest lucru.

Când oamenilor le reuşeşte totul, când au parte de zile bune şi se simt în mod straniu în armonie cu tot ce îi înconjoară, ei au credinţă, şi în bucuria lor nu uită întotdeauna să îi mulţumească lui Dumnezeu, pentru că orice om vrea să fie recunoscător pentru binele primit, dar inimile tuturor sunt de asemenea prinse de slăbiciunea de a vrea să stabilească ei înşişi ce e binele. Când totul se schimbă, când tristeţea ia locul bucuriei, ei se leapădă de credinţă, o pierd, sau, mai degrabă (să nu ne lăsăm derutaţi de limbaj), dovedesc că n-au avut-o niciodată. Tu n-ai făcut aşa, ascultătorule. Când te-ai surprins pe tine însuţi schimbat din

pricină că totul se schimbase în jurul tău, ai zis: „Recunosc, văd că tot ce numeam credinţa mea a fost doar o închipuire. Mi-am închipuit cu îndrăzneală că fac supremul lucru pe care îl poate face un om în raport cu altul: să-l creadă; mi-am închipuit că fac ceva încă mai înalt şi mai frumos, mai plin de fericire decât pot descrie cuvintele: că îl cred pe Dumnezeu. Am adăugat-o pe aceasta la celelalte bucurii ale mele; şi totuşi, după cum văd, credinţa mea a fost doar o emoţie trecătoare, o proiecţie a fericirii mele pământeşti. Dar nu vreau să mă edific prin cuvinte îndrăzneţe şi lipsite de sens, nu vreau să spun că mi-am pierdut credinţa, nici să dau vina pe lume sau pe oameni, sau chiar să-l acuz pe Dumnezeu[xxxi].“ Astfel ai încercat, ascultătorule, să te opreşti când era să te rătăceşti în tristeţe; nu ţi-ai înăsprit firea, n-ai fost într-atât de neghiob încât să-ţi închipui că, dacă un anumit lucru nu s-ar fi întâmplat, ţi-ai fi păstrat credinţa, nici suficient de ticălos încât să cauţi tovărăşia acestei înţelepciuni. Iată, de aceea ai biruit, chiar dacă încet, ajungând din nou la aşteptarea credinţei. Când nimic nu ţi-a reuşit, când tot ce ai construit cu încetul a fost şters într-o clipă şi a trebuit s-o iei din nou, cu greu, de la capăt, când braţul ţi-era slăbit iar mersul nesigur, totuşi ai păstrat aşteptarea credinţei, care e biruinţa. Chiar dacă n-ai vestit-o altora, ca să nu-şi bată joc[xxxii] de tine, pentru că în starea ta jalnică încă mai aşteptai biruinţa, totuşi i-ai păstrat aşteptarea în adâncul inimii. „Zilele pline de bucurie au putut, ce-i drept, să-mi înfrumuseţeze credinţa – îţi spuneai –, o împodobeam atunci cu cununile bucuriei, dar n-au fost dovada ei; vremurile grele îmi pot aduce lacrimi în ochi şi tristeţe în suflet, dar nu-mi pot răpi credinţa.“ Chiar şi atunci când vicisitudinea n-a încetat, sufletul tău a rămas plin de blândeţe. „E totuşi frumos, spuneai, că Dumnezeu nu vrea să mi se arate astfel în lucrurile vizibile; suntem separaţi pentru a ne reîntâlni apoi. N-aş putea să-mi doresc să fiu mereu un copil care cere zilnic dovezi, semne şi minuni. Dacă aş continua să fiu copil, n-aş putea iubi cu toată puterea şi din tot sufletul. Acum suntem despărţiţi; nu ne vedem zilnic, ci ne întâlnim doar tainic în clipa biruitoare a aşteptării credincioase.“

Aşteptarea credinţei este, aşadar, biruinţa, iar această aşteptare nu poate fi dezamăgită decât atunci când omul se înşală singur, răpindu-şi singur aşteptarea, precum cel care credea prosteşte că şi-a pierdut credinţa sau că i-a răpit-o un lucru anume. Sau precum cel care a încercat să se păcălească singur, închipuindu-şi că un lucru particular are forţa de a-i răpi omului credinţa. Acesta îşi găseşte o mulţumire în presupunerea deşartă că tocmai astfel i s-a întâmplat, precum şi o bucurie în a-i speria pe alţii, asigurându-i că există un astfel de lucru, care batjocoreşte tot ce e mai nobil într-un om şi-l împuterniceşte pe cel trecut prin această încercare să-şi bată joc de alţii.

Dar poate că unii vor spune: „Acest discurs este, ce-i drept, coerent şi consecvent faţă de sine, dar cu el nu ajungem mai departe, fiind de aceea prost, fără să spună nimic.“ – Nu ajungem mai departe. Dar oare să-şi dorească omul să ajungă mai departe de biruinţă? Căci ar însemna să piardă biruinţa. Să fie oare atât de prost şi să nu spună nimic faptul că un om a devenit conştient cu adevărat

dacă are sau nu credinţă? Însă atunci când spun: „Cred“, îmi poate fi adesea neclar ce anume desemnez prin asta. Poate că mă înşel, poate că doar îmi închipui cum va fi viitorul, poate îmi doresc, poate sper, poate simt numai un dor de ceva, poate tânjesc, poftesc, poate sunt convins de cum va fi viitorul şi în tot acest timp mi se pare că am credinţă, deşi nu am, de fapt. În schimb, atunci când îmi pun întrebarea: „Aştepţi biruinţa?“, e mai greu să am neclarităţi. Atunci îmi dau seama că necredincios nu e doar acela ce nu aşteaptă absolut nimic, ci şi acela care aşteaptă un lucru particular sau care îşi întemeiază aşteptarea pe acesta. Cum să nu fie important acest lucru, când abia cel care a terminat cu viitorul se poate afla în întregime în prezent, şi nu doar în parte? Dar cu viitorul nu termini decât învingându-l, şi tocmai asta face credinţa, întrucât aşteptarea ei e biruinţa. Ori de câte ori îmi surprind sufletul că nu aşteaptă biruinţa, ştiu că nu am credinţă; când îmi dau seama de acest lucru, ştiu şi ce am de făcut. Pentru că nu e uşor să crezi; însă prima condiţie pentru a ajunge să crezi e să devii conştient de prezenţa sau lipsa credinţei în tine. Ne rătăcim atât de des fiindcă tot căutăm o asigurare în privinţa aşteptării noastre, în loc să ne asigure credinţa însăşi de faptul că avem credinţă. Credinciosul nu cere dovezi pentru aşteptarea sa, întrucât el spune: „Dacă aş presupune că un lucru e într-adevăr o dovadă, el ar fi nu doar o dovadă, ci totodată o contradovadă.“ Sufletul meu nu e nesimţitor faţă de bucuria sau durerea unui om anume, dar, slavă Domnului, un caz particular nu poate dovedi sau infirma aşteptarea credinţei. Slavă Domnului! Timpul nu poate dovedi şi nici nu poate infirma, întrucât credinţa aşteaptă o eternitate. Iar astăzi, în prima zi din an, când se impune gândul la viitor, nu vreau să-mi satur sufletul cu aşteptări multiple, nici să-l fărâm în reprezentări multiple; vreau să-l adun în sine şi să merg în întâmpinarea viitorului, pe cât posibil sănătos şi bucuros. Viitorul va aduce tot ce poate şi ce trebuie să aducă; multe aşteptări vor fi dezamăgite, multe, împlinite; aşa va fi, după cum m-a învăţat experienţa. Dar există o aşteptare care nu va fi dezamăgită. Nu experienţa m-a învăţat asta, dar ea nici n-a avut vreodată autoritatea de a o nega. E vorba despre aşteptarea credinţei, iar aceasta este biruinţa.

Există o expresie neînsemnată, îndeajuns de cunoscută comunităţilor bisericeşti, chiar dacă nu totdeauna luată în seamă de acestea, măruntă şi neimportantă cum pare, şi totuşi atât de plină de conţinut, tăcută şi totuşi atât de mişcătoare, liniştită şi totuşi atât de plină de dor. Este expresia „în cele din urmă“[xxxiii]; pentru că multe dintre sfintele rugăciuni de început şi de sfârşit[xxxiv] se încheie astfel: „Şi în cele din urmă să fim mântuiţi.“ Acela dintre noi care e mai în vârstă şi aproape de ţintă priveşte în gând în urma sa la calea străbătută, amintindu-şi mersul evenimentelor; figurile şterse prind iar viaţă, e copleşit de multiplul conţinut al celor trăite, se simte obosit şi zice: „Iar în cele din urmă voi fi mântuit.“ Tânărul care se află încă la începutul drumului priveşte în gând la calea largă, la ce va urma: la renunţările dureroase, la întristările mute, la dorurile melancolice şi la încercările pline de spaimă; se simte ostenit în gând şi

spune: „Iar în cele din urmă voi fi mântuit.“ Da, ar fi un mare dar dacă un om ar putea folosi cum trebuie această expresie, însă nimeni nu învaţă asta de la altul, ci fiecare om în parte o învaţă doar de la Dumnezeu şi prin Dumnezeu. De aceea îţi încredinţăm ţie, Tată ceresc, spiritul şi gândul[xxxv], pentru ca sufletul nostru să nu fie niciodată captivat în aşa măsură de bucuriile sau de tristeţile vieţii încât să dea uitării această expresie care dezleagă, dar nici să nu fie adusă pe buzele noastre prea des de nerăbdare şi de nelinişte interioară. Astfel încât sufletul nostru, în ceasul din urmă – după ce această expresie ne-a întovărăşit ca un prieten credincios în multele situaţii ale vieţii, adaptându-se după noi fără a-şi deveni totuşi sieşi necredincioasă, după ce a fost consolarea, speranţa, bucuria, încântarea noastră, după ce a sunat pentru noi cu tărie şi însufleţire, încet şi ca un cântec alinător, după ce ne-a vorbit mustrător şi dezaprobator, încurajator şi îmbolditor –, va fi ca purtat în afara lumii de această expresie, într-acolo unde vom înţelege adevăratul ei sens; tot astfel cum acelaşi Dumnezeu este cel care, după ce ne-a dus de mână prin lume, şi-o retrage, deschizându-şi braţele pentru a primi la el sufletul plin de dor.[xxxvi] Amin!

Orice dar bun şi desăvârşit este de sus

Rugăciune

Din mâna ta, Doamne, vrem să primim totul; îţi întinzi mâna atotputernică şi îi prinzi pe înţelepţi în nebunia lor[xxxvii]; îţi deschizi mâna blândă şi îndestulezi cu binecuvântare[xxxviii] tot ce e-n viaţă. Chiar dacă pare că braţul tău e mai scurt, măreşte credinţa[xxxix] şi încrederea noastră, ca să ne putem ţine de tine; chiar dacă uneori pare că îţi retragi mâna, ştim că se întâmplă astfel doar pentru că o închizi, şi n-o închizi decât pentru a ascunde în ea o binecuvântare încă mai bogată; că o închizi doar pentru a o redeschide, pentru a îndestula cu binecuvântare tot ce trăieşte. Amin!

În Epistola apostolului Iacov, capitolul 1,
versetele 17–22, stă scris:

„Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus, pogorându-se de la Tatăl luminilor, în care nu este nici schimbare, nici umbră de mutare. El, de bună voia lui, ne-a născut prin Cuvântul adevărului, ca să fim un fel de pârgă a făpturilor lui. Ştiţi bine lucrul acesta, preaiubiţii mei fraţi! Orice om să fie grabnic la ascultare, încet la vorbire, zăbavnic la mânie; căci mânia omului nu lucrează dreptatea lui Dumnezeu. De aceea lepădaţi orice necurăţie şi orice revărsare de răutate şi primiţi cu blândeţe Cuvântul sădit în voi, care vă poate mântui sufletele.“

„Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus, pogorându-se de la Tatăl luminilor, în care nu este nici schimbare, nici umbră de mutare.“ Aceste cuvinte sunt atât de frumoase, de atrăgătoare, de mişcătoare, încât cu siguranţă nu poate fi vina lor dacă nu răzbat în auzul ascultătorului şi nu-şi găsesc ecou în inima lui. Ele aparţin unuia dintre apostolii Domnului şi, chiar dacă nu le-am înţeles sensul mai adânc, ne putem mângâia că nu sunt vorbe de basm[xl] şi cuvinte goale, nici expresia împodobită a unui gând aerian, ci sunt pline de credinţă, fără de greş, încercate şi probate, aşa cum a fost viaţa apostolului care le-a scris. N-au fost spuse întâmplător, ci foarte apăsat, nu în treacăt, ci întovărăşite de o mustrare pătrunzătoare: „Nu vă înşelaţi, preaiubiţii mei fraţi!“ (versetul 16). Îndrăznim, de aceea, să ne încredem că n-au doar forţa de a înălţa sufletul, ci şi puterea de a-l purta, aceste cuvinte care au purtat un apostol printr-o viaţă furtunoasă. Nu sunt spuse fără legătură cu alte cuvinte; pentru a avertiza împotriva cumplitei rătăciri care presupune că Dumnezeu ar putea să ispitească un om[xli], pentru a avertiza împotriva înşelăciunii inimii care vrea să-l ispitească pe Dumnezeu[xlii], apostolul spune: „Nu vă înşelaţi, preaiubiţii mei fraţi!“ Putem fi aşadar convinşi că, într-

adevăr, cuvântul e îndeajuns de puternic pentru a lămuri înşelăciunea, îndeajuns de puternic pentru a opri gândul rătăcitor.

„Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus, pogorându-se de la Tatăl luminilor, în care nu este nici schimbare, nici umbră de mutare.“ Aceste cuvinte au fost repetate în lume iar şi iar, şi totuşi mulţi trăiesc ca şi cum nu le-ar fi auzit nicicând; şi poate că i-ar fi tulburat dacă le-ar fi auzit. Îşi urmează calea lipsiţi de griji, o soartă prietenoasă le uşurează totul, orice dorinţă li se împlineşte, orice întreprind are succes. Fără să ştie cum, sunt în mijlocul mişcării vieţii, un inel în lanţul care leagă trecutul de viitor, purtaţi pe valul prezentului, fără să le pese în ce fel. Lăsându-se în voia legii naturale, care îngăduie vieţii omului să se dezvolte în lume precum întinde covorul de flori pe pământ, ei trăiesc fericiţi şi mulţumiţi potrivit schimbărilor vieţii, fără a-şi dori nici o clipă să se desprindă de ele, şi dau în mod cinstit fiecăruia ce i se cuvine: recunoştinţa i-o dau celui căruia îi atribuie darurile cele bune, iar ajutorul, celui care le pare că are nevoie de el, în felul în care cred ei că îi va fi de folos. Ştiu, ce-i drept, că există daruri bune şi desăvârşite şi mai ştiu de asemenea de unde vin acestea, pentru că pământul îşi dă rodul, cerul îşi dă ploaia timpurie şi târzie[xliii], rudele şi prietenii le doresc tot ce e mai bun, iar planurile lor înţelepte şi raţionale se împlinesc, cum e şi firesc, de vreme ce sunt înţelepte şi raţionale. Pentru ei, viaţa nu are nici o enigmă, şi totuşi chiar viaţa lor e o enigmă, iar îndemnul plin de gravitate al apostolului, „Nu vă înşelaţi“, nu-i opreşte din cale, ei neavând timp să îi dea atenţie, nici să dea atenţie celorlalte cuvinte ale apostolului; la urma urmelor, ce-i pasă valului de unde vine şi încotro merge[xliv]? Iar dacă unii dintre ei şi-ar aminti de ceva mai înalt şi ar da atenţie cuvintelor apostolului, ar termina cu ele grabnic. Şi-ar lăsa gândul să se preocupe o clipă de ele, apoi ar zice: „Acum le-am înţeles, aduceţi gânduri noi, pe care nu le-am înţeles.“ Nici nu se poate spune că n-aveau dreptate, pentru că, într-adevăr, cuvintele apostolului nu sunt greu de priceput; totuşi, prin faptul că, după ce le-au înţeles, au dorit să se despartă de ele, dovedesc că nu le-au înţeles.

„Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus, pogorându-se de la Tatăl luminilor, în care nu este nici schimbare, nici umbră de mutare.“ Cuvinte atât de alinătoare şi de vindecătoare; totuşi, cât de mulţi sunt cei care s-au priceput să soarbă hrana bogată a mângâierii cuprinse de ele, cât de mulţi au ştiut să şi-o însuşească? Cei întristaţi, cei cărora viaţa nu le-a îngăduit să îmbătrânească şi au murit de copii, cei care n-au fost hrăniţi cu laptele succesului, ci au fost îndepărtaţi devreme de la el, cei plini de jale, al căror gând a încercat să treacă dincolo de cele schimbătoare, la ceea ce devine, toţi au auzit cuvintele apostolului şi le-au luat în seamă. Cu cât au izbutit mai mult să-şi adâncească sufletul în ele, să uite totul din cauza lor, cu atât s-au simţit mai întăriţi şi mai plini de încredere. Dar curând s-a dovedit că întărirea aceasta era o iluzie; oricâtă

încredere dobândiseră, nu dobândiseră şi forţa de a transcende viaţa, iar sufletul întristat şi gândul descumpănit ba căutau consolarea lor bogată, ba auzeau din nou contradicţia. În cele din urmă, li s-a părut, poate, că aceste cuvinte le pun în primejdie pacea, trezind în ei o încredere apoi mereu dezamăgită, dându-le aripi în stare, ce-i drept, să-i înalţe spre Dumnezeu, dar nu şi să-i ajute la mersul prin viaţă. Nu doreau să nege inepuizabila mângâiere a cuvintelor, dar aproape că se temeau de ele, chiar dacă le preamăreau. Dacă un om ar avea o podoabă preţioasă şi n-ar tăgădui niciodată strălucirea ei, ar scoate-o din când în când la iveală, s-ar bucura de ea, dar curând ar spune: „Nu pot să mă împodobesc cu ea în viaţa de zi cu zi, iar ocazia sărbătorească în care să capete cu adevărat însemnătate o aştept în zadar!“ Şi atunci va pune, probabil, podoaba deoparte, gândindu-se cu melancolie că are o asemenea podoabă, iar viaţa nu-i dă ocazia de a o purta cu bucurie.

Astfel şedeau cuprinşi de o tristeţe mută, însă fără a-şi înăspri sufletul împotriva consolării din acele cuvinte. Erau suficient de umili pentru a recunoaşte că viaţa e o enigmă[xlv], şi, în gând, erau grabnici la ascultare de-ar fi răsunat vreun cuvânt clarificator, fiind de asemenea înceţi la vorbire şi zăbavnici la mânie[xlvi]. Nu se sumeţeau să dea în lături cuvintele apostolului; numai să fi venit odată momentul oportun! Credeau că, odată venit acesta, vor fi salvaţi. Iar tu, ascultătorule, ţi-ai zis la fel. Sau poate că nu există decât un duh care să mărturisească în cer, nu şi un duh care să mărturisească pe pământ?[xlvii] Oare doar cerul şi spiritul care fuge de pământ ştiu că Dumnezeu e bun, iar viaţa pământească nu ştie? Nu există nici o armonie între ce se întâmplă în cer şi ceea ce se întâmplă pe pământ? Oare în ceruri e bucurie, iar pe pământ doar jale? Sau doar mesajul că în cer e bucurie? Oare Dumnezeu scoate la iveală darurile bune în ceruri şi ni le păstrează tot în ceruri, ca să le primim cândva pe lumea cealaltă? Poate că astfel ţi-ai vorbit în rătăcirea inimii. N-ai cerut ca de dragul tău să fie semne şi minuni[xlviii], n-ai pretins copilăreşte să ţi se împlinească orice dorinţă, ci te-ai rugat pentru o singură mărturie, fie ea timpurie sau târzie, întrucât sufletul tău îngrijorat ascundea o singură dorinţă. De s-ar fi împlinit aceasta, totul ar fi fost bine, mulţumirile şi laudele tale n-ar fi contenit în vecie, ocazia sărbătorească ar fi sosit şi ai fi mărturisit din toată inima că orice dar bun şi desăvârşit vine de sus. Dar iată că ţi s-a refuzat, iar sufletul ţi-a fost cuprins de nelinişte, scuturat de patima dorinţei. N-ai devenit sfidător şi sălbatic, n-ai aruncat cu nerăbdare sprijinul[xlix] umilinţei, n-ai uitat că eşti pe pământ iar Dumnezeu e în ceruri[l]. Ai încercat însă oarecum să-l ispiteşti pe Dumnezeu cu umile rugăciuni şi cu arzătorul tău dor: „Această dorinţă are atâta însemnătate pentru mine! Bucuria, pacea mea, viitorul meu, toate depind de ea. Pentru mine e deosebit de important, iar pentru Dumnezeu atât de uşor; doar e atotputernic.“ Însă dorul nu ţi-a fost împlinit. Zadarnic îţi căutai liniştea; nimic n-ai lăsat neîncercat, în nerodnica ta lipsă de stare; te-ai căţărat pe ameţitoarele culmi ale presentimentului pentru a vedea dacă nu se arată vreo posibilitate. Când ţi se părea că întrevezi una, treceai îndată la rugăciune, spre a face din aparenţă

realitate cu ajutorul acesteia. Însă erau iluzii. Ai coborât din nou, lăsându-te pradă ostenelii pline de amorţire a jalei, ca să treacă timpul, doar, doar va sosi ce aştepţi; şi a fost dimineaţă, şi a fost seară[li], dar ziua pe care ţi-o doreai n-a mijit. Şi doar făcuseşi totul, te rugai de dimineaţă până târziu, tot mai adânc, tot mai ispititor. Dar, ah, ce-ţi doreai nu se întâmpla. Şi atunci ai renunţat, voind să-ţi înarmezi sufletul cu răbdare[lii], să aştepţi plin de dorinţă înfocată[liii], numai să dobândeşti certitudinea că veşnicia îţi va aduce lucrul după care tânjeşti, desfătarea ochilor şi tot dorul sufletului. Dar, ah!, şi această certitudine ţi-a fost refuzată. Însă când gândurile preocupate au trudit, ostenind, când dorinţele zadarnice ţi-au obosit sufletul, poate că firea ta a devenit mai liniştită iar mintea a dezvoltat în taină şi imperceptibil blândeţea care acceptă cuvântul sădit în tine şi care poate să-ţi mântuiască sufletul: anume că orice dar bun şi desăvârşit vine de sus. Atunci ai recunoscut cu toată umilinţa că, într-adevăr, Dumnezeu nu te-a înşelat atunci când a primit cererile şi dorinţele tale pământeşti; ţi le-a preschimbat, dând în locul lor mângâiere cerească şi gânduri sfinte; că nu te-a păcălit atunci când ţi-a refuzat o dorinţă, ci a creat în schimb această credinţă în inima ta, dăruindu-ţi, în locul unei dorinţe care, chiar dacă putea totul, n-ar fi reuşit decât cel mult să-ţi dăruiască lumea întreagă, o credinţă prin care l-ai câştigat pe Dumnezeu şi ai învins lumea întreagă[liv]. Atunci ai recunoscut cu bucurie umilă că Dumnezeu e încă atotputernicul creator al cerului şi al pământului, care nu doar că a făcut lumea din nimic, ci a creat ceva şi mai minunat, făcând din inima ta nerăbdătoare şi schimbătoare curăţia nepieritoare a unui duh liniştit[lv]. Şi atunci ai recunoscut ruşinat că a fost bine, foarte bine pentru tine că Dumnezeu nu se lasă ispitit, şi ai înţeles mustrarea apostolului şi motivul pentru care e legată de rătăcirea de a vrea să-l ispiteşti pe Dumnezeu. Atunci ai înţeles cât de prosteşte te-ai purtat. Voiseşi ca ideile lui Dumnezeu despre ce ţi-e de folos să fie la fel cu ale tale, dar îţi doriseşi în acelaşi timp ca el să fie atotputernicul făcător al cerului şi al pământului, pentru a-ţi putea îndeplini dorinţa cum se cuvine. Şi totuşi, dacă ar fi împărtăşit ideile tale, ar fi încetat să mai fie părintele atotputernic. În nerăbdarea ta copilărească îţi doreai să schimbi fiinţa veşnică a lui Dumnezeu, fiind îndeajuns de orbit pentru a te înşela, ca şi cum ţi-ar fi fost de ajutor dacă Dumnezeu din cer n-ar fi ştiut mai bine decât tine ce ţi-e de folos, de parcă n-ar fi urmat să descoperi cândva, cu groază, că îţi doriseşi ceea ce nici un om n-ar putea suporta în cazul în care s-ar întâmpla. Să vorbim o clipă nebuneşte şi în felul oamenilor.[lvi] Dacă ar exista un om în care ai avea cu adevărat încredere, considerând că-ţi doreşte binele, însă tu ai avea o anumită idee despre ce ţi-e de folos, iar el o alta, nu-i aşa că ai încerca să îl convingi să-ţi împlinească dorinţa? Ba poate chiar l-ai ruga şi l-ai implora. Însă, dacă ar continua să te refuze, ai înceta să-l mai rogi, spunându-ţi: „dacă l-aş fi convins prin rugăminţile mele să facă un lucru pe care nu-l consideră drept, s-ar fi întâmplat ceva şi mai cumplit, iar eu aş fi fost suficient de slab pentru a-l face şi pe el la fel de slab; abia atunci l-aş fi pierdut, pierzându-mi şi încrederea în el, chiar dacă, într-o clipă de euforie, aş fi numit slăbiciunea lui iubire.“

Sau poate că nu aşa stăteau lucrurile în cazul tău; poate că tu erai prea vârstnic pentru a nutri idei copilăreşti despre Dumnezeu, prea matur pentru a gândi omeneşte despre el; poate că doreai să-l mişti sfidându-l. Recunoşteai, ce-i drept, că viaţa e o enigmă, dar nu erai, aşa cum îndeamnă apostolul, grabnic la ascultare, ci, în ciuda îndemnului său, iute la mânie. Dacă viaţa e o enigmă, fie; n-aveai de gând să te preocupi de explicaţia ei – iar inima ta s-a împietrit. La suprafaţă erai liniştit, poate chiar prietenos, cu vorbe binevoitoare, dar în făurăria tainică a gândurilor spuneai (ba nu, nu spuneai, dar auzeai o voce care spunea): „Dumnezeu ispiteşte omul.“ Răceala disperării îţi îngheţa spiritul, moartea acestuia plutind deasupra inimii tale. Când viaţa dădea uneori din nou semn în interiorul tău, voci sălbatice răsunau acolo nebuneşte, voci care nu-ţi aparţineau, şi care totuşi răsunau din tine. De ce ţi-era jalea atât de vehementă, strigătul atât de pătrunzător, de ce ţi-era până şi rugăciunea agresivă? Nu din pricină că îţi închipuiai că suferinţele tale sunt atât de mari şi durerile, atât de copleşitoare, iar, ca urmare a lor, jalea ta era atât de îndreptăţită şi vocea, atât de puternică, încât să răsune până în ceruri, chemându-l pe Dumnezeu din profunzimile[lvii] sale ascunse, în care, după cum ţi se părea, şedea liniştit şi nepăsător[lviii], fără să dea atenţie lumii şi destinelor ei? Dar cerul se închide[lix] în faţa unor astfel de vorbe semeţe şi, după cum stă scris, Dumnezeu nu e ispitit de nimeni. Cuvintele tale erau lipsite de putere, la fel cum gândurile şi braţul tău erau lipsite de putere, iar cerul nu ţi-a ascultat rugăciunea; dar atunci când te-ai umilit înaintea puternicei mâini a lui Dumnezeu şi ai suspinat, cu duhul zdrobit: „Dumnezeule, Dumnezeul meu! Mare mi-e păcatul[lx], mai mare decât poate fi iertat“, cerurile s-au deschis din nou iar Dumnezeu a privit pe fereastră către tine, aşa cum scrie un profet[lxi], şi a zis: „Peste puţină vreme, peste puţină vreme[lxii] voi înnoi faţa pământului“ – şi, iată, faţa ta a fost înnoită[lxiii], iar mila cea plină de îndurare a lui Dumnezeu a dat naştere în mintea ta nerodnică blândeţii în care se sădeşte Cuvântul[lxiv]. Atunci ai mărturisit cu umilinţă înaintea lui Dumnezeu că Dumnezeu nu duce pe nimeni în ispită, dar că oricine e ispitit atunci când este atras şi momit de propriile lui pofte[lxv]. La fel cum şi tu ai fost ispitit de gânduri pline de mândrie, trufie şi sfidare. Atunci te-ai înspăimântat de rătăcirea ta, de explicarea vieţii prin gândul că Dumnezeu îl duce pe om în ispită; pentru că atunci când viaţa devenise pentru tine o enigmă ascultaseşi de această explicaţie care, după cum a trebuit să recunoşti, făcea de fapt totul inexplicabil. Şi atunci ai recunoscut umil şi ruşinat că e bine că Dumnezeu nu se lasă ispitit, că e Dumnezeul atotputernic care poate spulbera orice gând semeţ şi că nu trebuia să găseşti în disperarea ta o explicaţie a enigmei vieţii pe care nici un om nu o poate păstra.

„Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus, pogorându-se de la Tatăl luminilor, în care nu este nici schimbare, nici umbră de mutare.“ Aceste cuvinte sunt atât de inteligibile, de simple, şi totuşi câţi le-au înţeles cu adevărat, câţi au înţeles că sunt o monedă jubiliară mai preţioasă decât toate comorile lumii şi

totodată un bănuţ care poate fi folosit în viaţa de zi cu zi?

„Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit e de la Dumnezeu.“ Apostolul foloseşte două expresii. Spune „orice ni se dă bun“ şi desemnează astfel esenţa cea mai profundă a darului, faptul că e un rod sănătos şi binecuvântat, care nu ascunde în sine nici un adaos nesănătos şi dăunător. Apostolul spune: „orice dar desăvârşit“ şi desemnează astfel mai lămuritor împrejurările în care darul bun vine cu ajutorul lui Dumnezeu la fiecare om care-l primeşte, ceea ce e bun în şi pentru sine nefiind spre dauna şi pierzania lui. Acestor două expresii le corespund alte două. „Darul e de sus, pogorându-se de la Tatăl luminilor.“ Apostolul spune „e de sus“ şi îndreaptă astfel gândul credinciosului către cer, unde se află tot ce e bun, binecuvântarea care satură gura şi cea care satură inima; către cer, de unde pornesc duhurile slujitoare[lxvi] spre mântuirea omului, către cer, de unde bunele intenţii se întorc sub forma unor daruri dumnezeieşti. „De la Tatăl luminilor“, spune apostolul şi arată astfel că Dumnezeu le pătrunde pe toate cu veşnica lui limpezime, că înţelege de departe gândurile oamenilor şi cunoaşte toate căile lor[lxvii], că iubirea sa veşnică o ia înainte şi pregăteşte[lxviii] totul, făcând astfel din „darul bun“ un „dar desăvârşit“. Pentru că Dumnezeu din ceruri nu e asemenea omului care, dacă ar avea de dat un dar bun, l-ar dărui totuşi în întuneric şi nesiguranţă[lxix], bucuros că e un dar bun şi că îl dăruieşte cu bucurie[lxx], totodată însă întristat că nu ştie dacă îi va fi într-adevăr de folos celuilalt, sau nu. Apostolul spune: „orice dar bun şi desăvârşit“; ce înseamnă acest „orice“? Oare apostolul vrea să spună că marea întindere[lxxi] a cerului e o mare vistierie şi că toate cele cuprinse de cer sunt daruri bune, vrea să spună că Dumnezeu scoate din această vistierie[lxxii] bogată şi trimite câte ceva ici-colo, după timp şi ocazie, ba unuia, ba altuia, unuia mai mult iar altuia mai puţin, iar câte unuia nimic, însă tot ce trimite e bun şi desăvârşit? Să luăm aminte la următoarele cuvinte: „în care nu este nici schimbare, nici umbră de mutare“. Dacă apostolul ar fi vrut să spună cele de mai sus, ar fi adăugat, probabil, în locul acestor cuvinte: „de la Dumnezeul iubirii, al milei şi mângâierii, dăruitorul celor bune“ sau s-ar fi exprimat în acest sens mai bine şi mai potrivit decât suntem noi în stare; probabil că ar fi îndemnat credincioşii la recunoştinţă, după timp şi ocazie, după cum primesc darurile bune. Însă nu face asta. Avertizează împotriva răţăcirii de a crede că Dumnezeu ar putea duce în ispită un om, a răţăcirii că Dumnezeu s-ar putea lăsa ispitit; subliniază faptul că Dumnezeu e statornic şi rămâne mereu acelaşi, în timp ce tot restul se schimbă; ne îndeamnă să îl iubim pe Dumnezeu astfel încât fiinţa noastră să se asemene fiinţei lui, ca să-l dobândim pe Dumnezeu în statornicie şi să ne mântuim sufletul în răbdare. Prin aceste cuvinte nu spune nimic despre alcătuirea fiecărui dar în parte, însă vorbeşte despre relaţia eternă a lui Dumnezeu cu cel credincios. Când bucuria limpezeşte viaţa şi totul e luminos şi clar, apostolul ne avertizează asupra acestei clarificări şi ne îndeamnă să o atribuim Tatălui luminilor, în care nu e nici schimbare, nici umbră de mutare. Când tristeţea îşi lasă umbra asupra vieţii noastre, când descurajarea ne înnegurează privirea, când norul îngrijorării îl ascunde pe Dumnezeu în ochii

noştri[lxxiii], răsună cuvântul apostolului: „în Dumnezeu nu e nici umbră de mutare“. Apostolul ne previne să nu tulburăm fericita fiinţă a lui Dumnezeu cu neliniştea ispitei, ca şi cum inima lui ar fi devenit rece sau slabă; subliniază faptul că, aşa cum atotputernica mână a lui Dumnezeu a făcut totul bine[lxxiv], la fel Tatăl luminilor face totul bine în orice clipă, statornic, făcând din tot un dar bun şi desăvârşit pentru oricine are destulă inimă să fie umil, destulă inimă să fie încrezător.

Dar îndoiala e şireată, vicleană, nu vorbeşte cu glas tare şi cu încăpăţânare, chiar dacă e strigată uneori; e modestă, perfidă, dar nu obraznică şi pretenţioasă, şi, cu cât e mai modestă, cu atât e mai primejdioasă. Nu neagă nici frumuseţea, nici mângâierea cuvintelor apostolului; dacă ar face asta, inima s-ar revolta împotriva ei; spune doar că ele sunt greu de înţeles, aproape enigmatice. Vrea să ajute mintea îngrijorată să înţeleagă vorbele apostolului cum că orice dar bun şi desăvârşit e de la Dumnezeu. „Ce vrea să spună acest lucru? Ce altceva decât că tot ce vine de la Dumnezeu e un dar bun şi desăvârşit şi că tot ce e un dar bun şi desăvârşit vine de la Dumnezeu?“ Această explicaţie e simplă şi firească, însă în ea s-a ascuns, vicleană, îndoiala. De aceea, ea continuă: „Pentru ca un om să-şi găsească liniştea în aceste cuvinte în timpul vieţii, trebuie să poată stabili ce vine de la Dumnezeu sau ce poate fi numit cu dreptate şi adevăr un dar bun şi desăvârşit. Însă cum este posibil acest lucru? E oare orice viaţă de om un lanţ continuu de minuni? Poate mintea omului să-şi croiască o cale prin şirul incalculabil de cauze secundare şi efecte, să pătrundă tot ce se află între ele şi să-l găsească astfel pe Dumnezeu? Sau poate mintea omului să decidă cu certitudine ce e pentru el un dar bun şi desăvârşit? Nu eşuează ea mereu în acest demers? Cât de des au aflat omenirea şi fiecare om în parte, cu durere, că a vrea să îndrăzneşti ceva refuzat omului e o nebunie care nu rămâne nepedepsită!“ Astfel îşi încheie îndoiala explicaţia cuvintelor, încheind-o totodată cu ele. A transformat cuvintele pline de autoritate ale apostolului în vorbe goale care trec din gură în gură fără sens şi fără temei. A fost îndeajuns de modestă pentru a nu cere ca vorbele să fie şterse şi date unei veşnice uitări, ci le-a scos din inimă, lăsându-le doar buzelor.

Aşa să fie, ascultătorule? Nu vin acele cuvinte de la un apostol al Domnului? Se datorează oare duhurilor răutăţii, care sunt în locurile cereşti?[lxxv] Fost-au ele blestemate să nu-şi găsească în lume loc, nici în inima omului sălaş, este oare menirea lor să încurce oamenii? Nu poate fi oprită mişcarea aceea plină de temere în care gândul se osteneşte şi totuşi nu ajunge niciodată mai departe? Oare Dumnezeu ispiteşte cu adevărat un om, dacă nu în alt mod, măcar prin a vesti un cuvânt care doar îi tulbură gândul?

Apostolul Pavel spune: „Orice făptură a lui Dumnezeu este bună dacă se primeşte cu mulţumiri.“[lxxvi] Spune aceste cuvinte mai ales ca să avertizeze împotriva unei înţelepciuni lumeşti care ar vrea să-i înlănţuie pe credincioşi, supunându-i ceremonialului. Însă ce face apostolul? Înalţă mintea credinciosului deasupra grijilor pământeşti şi finite, deasupra înţelepciunii lumeşti şi a îndoielii,

prin pioasa observaţie că trebuie să-i mulţumim întotdeauna lui Dumnezeu[lxxvii]; pentru că mulţumirea despre care vorbeşte apostolul nu poate fi o mulţumire pe care o persoană o aduce alteia; doar falşii învăţători considerau că, încălcând o ceremonie, păcătuim împotriva lui Dumnezeu. Să nu fie oare valabil şi pentru orice relaţie a omului faţă de Dumnezeu că orice dar e bun şi desăvârşit dacă e primit cu mulţumiri?

Ascultătorule, nu-i aşa că ţi-ai explicat altfel cuvintele apostolului şi n-ai avut nici o îndoială în legătură cu ce e un dar bun şi desăvârşit sau în legătură cu ce venea de la Dumnezeu, pentru că, spuneai tu, orice dar e bun atunci când e primit cu mulţumiri din mâna lui Dumnezeu, iar de la Dumnezeu vin toate darurile bune şi desăvârşite. Nu te-ai întrebat, temător, ce vine de la Dumnezeu, ci ai spus, bucuros şi îndrăzneţ: „Acel lucru pentru care îi mulţumesc lui Dumnezeu.“ Nu te-ai îngrijorat, chibzuind ce e un dar bun şi desăvârşit, ci ai zis plin de încredere: „Ştiu că e acela pentru care îi mulţumesc lui Dumnezeu şi de aceea îi şi mulţumesc pentru el.“ Þi-a crescut inima interpretând cuvintele apostolului; n-ai mai cerut să înveţi multe de la viaţă, ci un singur lucru: să-i mulţumeşti întotdeauna lui Dumnezeu, învăţând astfel să înţelegi un lucru: că toate lucrurile lucrează spre binele celor care-l iubesc pe Dumnezeu[lxxviii].

Oare cuvintele apostolului cum că orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus şi vine de la Tatăl luminilor reprezintă o enigmă greu de înţeles? Iar dacă ţi se pare că nu le poţi înţelege, îndrăzneşti să afirmi că ai vrut să le înţelegi? Când te îndoiai de ceea ce vine de la Dumnezeu sau în legătură cu ce e un dar bun şi desăvârşit, ai îndrăznit să încerci? Iar când jocul uşor al bucuriei îţi făcea semn, i-ai mulţumit Domnului? Când ai fost atât de puternic încât părea că n-ai nevoie de ajutor, i-ai mulţumit Domnului? Iar când partea ce ţi s-a dat a fost neînsemnată, i-ai mulţumit Domnului? Când ce ţi s-a dat au fost suferinţe, i-ai mulţumit Domnului? Iar când dorinţa ţi-a fost refuzată, i-ai mulţumit Domnului? Când a trebuit să-ţi refuzi tu însuţi dorinţa, i-ai mulţumit lui Dumnezeu? Când oamenii au fost nedrepţi faţă de tine şi te-au jignit, i-ai mulţumit lui Dumnezeu? Nu spunem că nedreptatea oamenilor încetează astfel a fi nedreptate; la ce-ar folosi astfel de vorbe nesănătoase şi nebuneşti? Tu singur hotărăşti dacă a fost nedrept; însă ai dus nedreptatea şi jignirea la Dumnezeu şi ai primit-o prin mulţumirile tale din mâna lui ca pe un dar bun şi desăvârşit? Ai făcut acest lucru? Ei bine, atunci ai tălmăcit cum se cuvine cuvintele apostolului, spre mărirea lui Dumnezeu şi mântuirea ta, pentru că e frumos atunci când un om se roagă, iar celor care se roagă fără încetare le-au fost făgăduite multe[lxxix], însă e o binecuvântare mai mare să mulţumeşti mereu. Ai interpretat cum se cuvine cuvintele apostolului, mai măreţ decât ai fi făcut-o dacă toţi îngerii ar fi vorbit cu limbi de foc[lxxx].

Dar cine are asemenea curaj, asemenea credinţă, cine îl iubeşte pe Dumnezeu astfel? Cine e piosul luptător, bucuros şi răbdător, care stă de strajă atât de neabătut în viaţă încât nu adoarme niciodată? Iar dacă ai făcut toate acestea, ascultătorule, nu ţi le-ai ascuns singur? Þi-ai spus oare ţie însuţi: „înţeleg prea

bine cuvintele apostolului, dar înţeleg de asemenea că sunt prea laş, sau prea mândru, sau prea leneş spre a voi cu adevărat să-l înţeleg“? Te-ai certat pe tine însuţi? Chiar dacă pare dur, te-ai gândit că fricosul are o inimă lipsită de credinţă şi nu iubeşte sincer? Ai ţinut seamă de faptul că cel descurajat va fi trimis la judecată, însă inima umilă nu va fi judecată? Te-ai gândit că întristatul nu îl iubeşte pe Dumnezeu din toată inima, dar cel care e bucuros întru Dumnezeu a învins lumea? Ai vegheat măcar asupra ta? Ai urmat cu sfinţenie cuvintele apostolului? Le-ai păstrat într-o inimă curată şi bună[lxxxi] şi ai refuzat cu orice preţ, indiferent cât ar voi să te corupă mintea vicleană, să te răscumperi de la durerea profundă de a trebui să recunoşti iarăşi şi iarăşi că n-ai iubit niciodată aşa cum ai fost iubit[lxxxii]? Că ai fost lipsit de credinţă atunci când Dumnezeu a fost credincios[lxxxiii], că ai pregetat atunci când El a fost plin de râvnă[lxxxiv], că a trimis daruri bune pe care tu le-ai folosit spre a-ţi face rău, că a întrebat de tine, dar n-ai vrut să răspunzi, că te-a chemat, dar n-ai vrut să auzi, că ţi-a vorbit prietenos, dar nu l-ai băgat în seamă, că ţi-a vorbit serios, dar tu l-ai înţeles greşit, că ţi-a îndeplinit dorinţa, iar tu drept mulţumire i-ai adus noi dorinţe, că ţi-a îndeplinit-o, dar nu-ţi doriseşi ce trebuie şi ai fost iute la mânie? Chiar ai simţit cât de întristător e să ai nevoie de atâtea cuvinte pentru a-ţi desemna relaţia cu Dumnezeu? Te-ai grăbit să înduri durerea socotelii, te-ai gândit că Dumnezeu te-a iubit primul[lxxxv]? Te-ai grăbit să te judeci singur, ca nu cumva Dumnezeu să continue să te iubească în timp ce tu eşti prea leneş spre a-l iubi la rândul tău? Dacă ai făcut asta, vei dobândi probabil din când în când curajul de a mulţumi, chiar şi atunci când ceea ce se întâmplă îţi pare ciudat, curajul de a înţelege că orice dar bun şi desăvârşit vine de sus, curajul de a-l explica prin iubire, credinţa de a primi acest curaj, pentru că şi el este un dar bun şi desăvârşit.

„Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus, pogorându-se de la Tatăl luminilor, în care nu este nici schimbare, nici umbră de mutare.“ Aceste cuvinte sunt atât de vindecătoare, atât de alinătoare, şi totuşi cât de des a ştiut sufletul plin de căinţă să se lase într-adevăr vindecat de ele, cât de des a înţeles severitatea lor judecătoare, dar şi mila lor îndurătoare?

Sau poate că tu, ascultătorule, n-ai avut în viaţă nici un prilej de a considera greu de urmat aceste cuvinte? Ai fost întotdeauna mulţumit de tine însuţi, atât de mulţumit, încât chiar i-ai mulţumit lui Dumnezeu că nu eşti la fel cu alţi oameni?[lxxxvi] Ai fost, poate, atât de deştept încât să pricepi sensul profund din vorba fără sens că e măreţ să nu fii precum ceilalţi oameni?… Atunci, ce anume le-a făcut să-ţi pară greu de urmat? Dacă un om ar fi el însuşi un dar bun şi desăvârşit, dacă ar fi doar dispus să primească şi i s-ar da totul din mâna lui Dumnezeu, cum ar putea să primească altceva decât daruri bune şi desăvârşite? Dar, când te-ai plecat în faţa sorţii obişnuite a omului, ai recunoscut că nu eşti nici bun, nici desăvârşit şi că n-ai fost doar dispus să primeşti, ci că s-a petrecut o transformare cu tot ceea ce primeşti. Poate oare asemănătorul să fie înţeles de altcineva decât de asemănător[lxxxvii], poate binele să devină bine în altceva decât în bine, poate

hrana sănătoasă să-şi păstreze sănătatea în sufletul bolnav? Un om nu e niciodată doar cel care primeşte, ci dăruieşte la rândul său, şi ţi-a fost greu să înţelegi cum ceea ce era nesănătos şi venea de la tine putea să fie altceva decât un lucru dăunător pentru alţii. Ai înţeles, ce-i drept, că doar mulţumindu-i lui Dumnezeu devine totul pentru tine un dar bun şi desăvârşit, ai reţinut că altcineva îşi poate însuşi totul în acelaşi mod; însă, oare, iubirea care a născut mulţumirile a fost curată, n-a transformat ceea ce primise? Poate un om să facă mai mult decât să iubească? Au gândul şi vorbirea o expresie mai înaltă pentru iubire decât veşnica mulţumire? Nicidecum; au una mai prejos, mai umilă; pentru că şi acela care vrea totdeauna să mulţumească iubeşte totuşi conform desăvârşirii lui; or, un om nu-l poate iubi cu adevărat pe Dumnezeu decât atunci când îl iubeşte din toată nedesăvârşirea sa. Ce fel de iubire e aceasta? Iubirea căinţei, mai frumoasă ca oricare alta; prin ea îl iubeşti pe Dumnezeu cu mai multă credinţă şi profunzime decât prin orice altă iubire; pentru că, în căinţă, Dumnezeu te iubeşte pe tine. În căinţă, primeşti totul de la Dumnezeu, chiar şi mulţumirea pe care i-o aduci, astfel încât chiar şi aceasta e ca darul unui copil pentru părinţi, o glumă prin care aceştia primesc ceva ce au dat ei înşişi. Oare n-a fost aşa, ascultătorule? Ai vrut întotdeauna să-i mulţumeşti lui Dumnezeu, dar chiar şi acest lucru a fost atât de nedesăvârşit… Iar atunci ai înţeles că Dumnezeu este cel care face totul în tine şi îţi îngăduie bucuria copilărească de a vedea în mulţumirile tale un dar din partea ta. Îţi dăruieşte această bucurie dacă nu te-ai temut de durerea căinţei, de tristeţea profundă prin care omul devine bucuros ca un copil al lui Dumnezeu, când nu te-ai temut să înţelegi că iubirea nu ţine de faptul că noi îl iubim pe Dumnezeu, ci de acela că Dumnezeu ne iubeşte pe noi.

Iar ţie, ascultătorule, ţie, care ai înţeles într-un mod mai simplu şi mai umil sensul profund al gândului că nu eşti precum alţi oameni, oare ţi-a fost atât de uşor să nu interpretezi greşit cuvintele apostolului? Ai înţeles foarte bine că orice dar bun şi desăvârşit e de la Dumnezeu, însă, vai, n-ai putut să înţelegi că în tine poate deveni şi altceva decât un lucru dăunător? Roua şi ploaia sunt, desigur, un dar bun care vine de sus, însă dacă buruiana dăunătoare ar avea înţelegere de sine şi ar putea vorbi, poate că ar spune: „Opreşte-te! Reîntoarce-te în cer, ca să mor de uscăciune; nu-mi înviora rădăcina, ca să nu prosper şi să nu cresc, devenind şi mai dăunătoare.“ Iar tu nu te-ai înţeles pe tine însuţi, n-ai înţeles cuvintele apostolului, pentru că, dacă s-ar întâmpla aşa, n-ar fi adevărat că orice dar desăvârşit vine de la Dumnezeu; Dumnezeu n-ar fi mai mare decât inima temătoare a omului[lxxxviii], şi atunci, cum ar putea să vină de la el orice dar bun şi desăvârşit?

Poate că există în viaţa ta un lucru pe care să-ţi doreşti să nu-l fi făcut; dacă ar fi fost cu putinţă aşa ceva, ai fi primit cu bucuroase mulţumiri orice dar desăvârşit din mâna lui Dumnezeu. Chiar şi simplul gând că aşa ceva ar fi fost cu putinţă te umplea de asemenea bucurie, încât părea că îl vei ispiti pe Dumnezeu să şteargă ceea ce ai făcut. Însă Dumnezeu nu se lasă ispitit de nimeni. Poate că ai încercat să uiţi acest lucru, pentru ca mulţumirea ta să nu fie lipsită de putere,

asemenea mucului care abia mai fumegă[lxxxix]. Ah, şi totuşi, dacă ai putea să uiţi, cum ar fi posibil să înţelegi cuvintele apostolului! Dacă ai putea să uiţi, atunci, într-adevăr, nici un dar bun şi desăvârşit n-ar veni de la Dumnezeu; te-ai exclude singur de la binecuvântare, nu prin ceea ce ai făcut, ci prin proasta, egoista şi arbitrara ta înţelegere a cuvântului, la fel cum cel a cărui dorinţă a fost refuzată s-ar exclude singur de la binecuvântare, crezând că refuzul dorinţei nu e şi el un dar bun şi desăvârşit, chiar dacă ţie ţi-ar fi mult mai greu decât lui să îndrăzneşti să înţelegi acest lucru.

Poate că ai înţeles altfel cuvintele apostolului cum că şi pedeapsa de la Dumnezeu e un dar bun şi desăvârşit. Mânia din tine îşi dorea, într-un fel, să vină în ajutorul mâniei divine, astfel încât pedeapsa să te mistuie, însă pedeapsa de care ai avut parte a fost altfel decât credeai tu. Poate că i-a lovit şi pe alţii în afară de tine şi totuşi tu erai vinovatul, poate că a fost mult mai cuprinzătoare şi totuşi doar tu ar fi trebuit să fii obiectul ei. Chiar dacă în sinea ta recunoşteai că providenţa ştie să lovească un om, ştiind să se facă înţeleasă de acesta, chiar dacă nimeni altul nu înţelege, cuvintele apostolului ţi-au rămas tulburi; părea că pedeapsa însăşi devine o nouă ispită. Nu mai era sigur ce e pedeapsă şi ce e întâmplare; dacă era vorba doar de întâmplare, sufletul tău cerea pedeapsa; dacă era vorba de pedeapsă, însă, nu puteai să ţi-o asumi. Erai dispus să renunţi la tot, la orice dorinţă, la orice pretenţie, voiai să renunţi la ideea că lucrul cel mai bun pe care-l făcuseşi în supremul efort al sufletului, convins că era bine, ar fi fost altceva decât păcat şi nebunie; erai dispus să înduri orice pedeapsă, dar nu puteai suporta acel mai mult legat de ea; să fi fost şi acesta un dar bun şi desăvârşit? Şi atunci sufletul ţi s-a întunecat; nu puteai înţelege cuvântul? Şi ce-ai făcut atunci? L-ai respins? O, nu! Te-ai agăţat de el în toată suferinţa; chiar şi atunci când toţi diavolii stăteau gata să-ţi elibereze sufletul de nebunia disperării prin explicaţia că Dumnezeu nu este iubirea, nu-i aşa că tot te-ai agăţat de cuvânt, chiar dacă nu-l înţelegeai, pentru că legai în continuare de el o speranţă neclară şi pentru că a-l respinge era mai cumplit decât orice altceva?

Ai făcut acest lucru, ascultătorule? Atunci, chiar dacă s-a trecut omul de afară[xc], omul dinăuntru s-a înnoit, iar tu ai înţeles că orice dar bun şi desăvârşit este de sus dacă e primit cu mulţumiri, ai văzut în căinţă o mulţumire, nu doar pentru pedeapsă, ci şi pentru hotărârea lui Dumnezeu şi ai înţeles că acela care, prin căinţa sa, vrea doar să sufere pedeapsa totuşi nu va iubi în modul cel mai profund după nedesăvârşirea sa. După cum Domnul însuşi spune „astăzi“[xci], la fel şi apostolul lui Dumnezeu spune: „Astăzi chiar, orice dar bun şi desăvârşit este de sus şi vine de la Tatăl luminilor, în care nu e nici schimbare, nici umbră de mutare, astăzi chiar, şi aceasta în ciuda faptului că El este azi la fel cum a fost şi ieri[xcii].“

„Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus, pogorându-se de la Tatăl luminilor, în care nu este nici schimbare, nici umbră de mutare.“ Aceste cuvinte sunt atât de frumoase, de atrăgătoare, de mişcătoare, sunt atât de alinătoare şi

consolatoare, de simple şi de limpezi, de vindecătoare şi întăritoare; de aceea te rugăm, Doamne, să faci doritoare spre a le primi urechile celor care până acum nu le-au luat în seamă, să vindeci prin înţelegerea cuvintelor inima rău-înţelegătoare, astfel încât să priceapă, să supui gândul rătăcit ascultării mântuitoare a cuvintelor, să dai sufletului plin de căinţă încrederea de a îndrăzni să le înţeleagă şi să îi faci pe cei care le-au înţeles tot mai fericiţi prin faptul că le înţeleg iar şi iar. Amin!

TREI DISCURSURI EDIFICATOARE

de S. Kierkegaard

(1843)

Aceste discursuri
sunt închinate
tatălui meu,
regretatul
Michael Pedersen Kierkegaard,
fost negustor de lâneturi
în acest oraş.

Cuvânt înainte

Deşi această cărţulie (intitulată „Discursuri“, şi nu „Predici“, pentru că autorul ei nu are căderea de a predica, „Discursuri edificatoare“, şi nu „Discursuri întru edificare“, deoarece acela care le rosteşte nu are nicidecum pretenţia de a fi învăţător) e conştientă, ca şi mine, de ceea ce autorul ei ştie şi mai bine, anume că e neînsemnată şi că, îndrăznind să iasă în lumea largă, ar putea fi călcată în picioare, să piară, sau să fie înhăţată de o pasăre de pradă fără să-şi mai atingă vreodată menirea, am închis totuşi uşa în urma ei în clipa despărţirii, încrezător şi fără teamă, fără emoţia unei minţi neliniştite. Aşa cum e, mică, ea se va strecura, întrucât are grijă de sine şi îşi urmează calea văzându-şi de treabă, cunoscându-şi drumul plin de mistere – până ajunge la acel unul[i] pe care cu bucurie şi recunoştinţă îl numesc cititorul *meu* – până găseşte ceea ce caută, pe binevoitorul care citeşte pentru sine cu voce tare ceea ce eu scriu în tăcere, care cu glasul lui desface vraja literelor scrise şi prin vocea sa rosteşte ceea ce literele mute parcă ar sta să spună, însă nu pot pronunţa decât cu multă greutate, cu bâlbâieli şi cu întreruperi; care în starea lui de spirit eliberează gândurile încătuşate tânjind după libertate; acel binevoitor pe care cu bucurie şi recunoştinţă îl numesc refugiul *meu* şi care, însuşindu-şi ce e al meu, face mai mult pentru mine decât eu pentru el. Şi chiar dacă nu-l găseşte, sau nu în acest mod, bucuria mea tot stă în a trimite această carte în lume, întrucât „ca răcoreala zăpezii pe vremea secerişului, aşa este un sol credincios pentru cel care-l trimite: el înviorează sufletul stăpânului său“ (Proverbe 25, 13).

S.K.

Iubirea acoperă o sumedenie de păcate

Epistola 1 Petru 4, 7–12[ii]

Prin ce devine omul măreţ, admirat de toate celelalte făpturi, plăcut în ochii Domnului? Ce-l face puternic, mai puternic decât lumea întreagă, ce-l face slab, mai slab ca un prunc? Ce face omul de neclintit, mai neclintit decât stânca, ce-l face maleabil, mai maleabil decât ceara? – Iubirea! Ce-i mai străvechi decât orişice altceva?[iii] Iubirea! Ce supravieţuieşte oricărui lucru?[iv] Iubirea! Ce nu poate fi luat, însă ia totul? Iubirea! Ce nu poate fi dat, însă dă totul? Iubirea! Ce perseverează, când totul înşală? Iubirea! Ce consolează, când nici o mângâiere n-ajută? Iubirea! Ce persistă, când totul se schimbă? Iubirea! Ce rămâne, când nedesăvârşirea sfârşeşte?[v] Iubirea! Ce stă mărturie, când prorocirea amuţeşte?[vi] Iubirea! Ce nu încetează când viziunea se termină? Iubirea! Ce lămureşte lucrurile când încetează enigma?[vii] Iubirea! Ce dă binecuvântare abundenţei darului? Iubirea! Ce pune miez în cuvintele îngerilor?[viii] Iubirea! Ce transformă darul văduvei[ix] în belşug? Iubirea! Ce preschimbă vorba celor fără de răutate în înţelepciune?[x] Iubirea! Ce nu se schimbă niciodată, chiar şi când totul se schimbă? Iubirea; şi doar aceasta e iubirea, cea care niciodată nu devine altceva. Pentru că şi păgânul lăuda iubirea, frumuseţea şi puterea ei, dar iubirea lui se putea transforma în altceva, lucru pe care îl lăuda aproape şi mai mult[xi]. Iubirea era frumoasă, mai frumoasă ca orice, dar răzbunarea era dulce, mai dulce decât totul. Gândirea păgânului despre iubire şi despre cele cereşti era atât de mărginită, totul în cer şi pe pământ era atât de egocentric, încât forţa care dăruia oamenilor bucuria iubirii îşi rezerva sieşi cu gelozie răzbunarea, pentru că răzbunarea era cel mai dulce lucru.[xii] Nu-i de mirare că răzbunarea se ascundea în toată iubirea păgânului, că angoasa nu fusese alungată, chiar dacă era uitată. Nu-i de mirare că duşmanul lucra în tăcere chiar şi atunci când iubirea dormea în cea mai mare siguranţă, că mânia stătea ascunsă la pândă, căutând un prilej; nu-i de mirare că izbucnea brusc, în toată sălbăticia; nu-i de mirare că umplea sufletul păgânului, care sorbea oprita-i dulceaţă şi se asigura astfel de înrudirea cu cei din cer. Nu-i de mirare că nici o iubire nu era fericită, aşa cum nici un om nu era fericit în păgânism până nu-i sosea ultimul ceas[xiii], care la rândul său nu putea decât să-şi bată joc de om cu amărăciune prin ideea că *fusese* fericit! Nu-i de mirare că în toată bucuria se amesteca tristeţea, că până şi clipa bucuriei era bântuită de clipa următoare, aducătoare de angoasă ca umbra morţii. Cum ar fi putut un păgân să izbutească a-nvinge lumea? Dar dacă nu izbutea acest lucru, cum ar fi putut să câştige lumea?

Ce nu se schimbă niciodată, chiar şi când totul se schimbă? Iubirea; şi doar aceasta e iubirea, cea care niciodată nu devine altceva. Pentru că şi evreul pios

mărturisea iubirea[xiv], dar iubirea lui era odrasla schimbării şi a transformării, iar el ştia să-şi urască duşmanul[xv]. Chiar dacă lăsa răzbunarea în seama Domnului, pentru că doar acestuia i se cade[xvi], sufletul său nu ignora dulceaţa acesteia, dulce fiind şi conştiinţa că răzbunarea Domnului e mai cumplită decât orice răzbunare omenească şi că omul îşi blestemă duşmanul, dar Domnul îi blestemă pe cei lipsiţi de evlavie şi neam din neamul lor[xvii]. Nu-i de mirare că angoasa avea întotdeauna un ochi treaz, chiar şi atunci când iubirea era lipsită de griji; nu-i de mirare că mânia stătea în linişte, chiar şi atunci când iubirea nici nu visa, calculând cele date şi cele primite[xviii], ce e al tău şi ce e al meu! Nu-i de mirare că nici o iubire nu era fericită până nu sosea ultimul ceas, pentru că abia atunci pretenţia *nesigură* a iubirii era întru totul împlinită.

Ce nu se schimbă niciodată, chiar şi când totul se schimbă? Iubirea! Şi doar aceasta e iubirea, ceea ce nu devine niciodată altceva; ceea ce renunţă la *tot* şi *din acest motiv* n-are nimic de cerut; ceea ce nu cere nimic şi de aceea nu are nimic de pierdut, ceea ce binecuvântează, binecuvântând chiar şi când e blestemată, ceea ce îşi iubeşte aproapele, dar, dacă duşmanul ei e tot aproapele, lasă răzbunarea în seama Domnului, mângâindu-se la gândul că Dumnezeu e şi mai milostiv.

Aceasta-i iubirea despre care apostolul Petru vorbeşte în textul pe care l-am citit, şi, aşa cum această iubire a avut în multe rânduri şi în multe chipuri[xix] parte de mărturia apostolilor, la fel mărturiseşte şi el puterea ei aici, spunând: „Iubirea acoperă o sumedenie de păcate.“

Să cercetăm mai îndeaproape aceste cuvinte, această mărturie, chibzuind la *felul în care iubirea acoperă o sumedenie de păcate*.

Dar cum să vorbim despre asta? Oare în aşa fel încât să nu ne lăsăm timp de a zăbovi asupra cuvintelor, pentru că simplul sunet conţine un reproş mut, evocând un dor plin de tristeţe, provocând o năzuinţă spre ele, spre ţelul către care trebuie să tindă orice om? Să vorbim oare astfel încât, dacă se poate, fiecare individ să se hotărască în chiar acest ceas să prindă momentul oportun, iar cuvântul, pe cât posibil, să îi mişte pe cei întâlniţi stând locului şi nefăcând nimic, astfel încât să înceapă alergarea; să-i stârnească pe cei întâlniţi în locul de alergare[xx] la iuţirea pasului, iar pe cei întâlniţi în timp ce aleargă[xxi], la grăbire şi la goană după desăvârşire[xxii]? Ar trebui oare să vorbim astfel ca unor nedesăvârşiţi?[xxiii] Să amintim cât de rar se găseşte cineva care ori n-a ştiut niciodată, ori a uitat cu totul „învăţătura începătoare“[xxiv] cum că răzbunarea e dulce; să amintim că orice om cinstit se surprinde adesea priceput, pătrunzător şi învăţat în a interpreta tristul adevăr că răzbunarea este dulce? Ar trebui oare să amintim cât de rar se găseşte cineva care să lase răzbunarea în seama Domnului, consolându-se la gândul că Dumnezeu are o explicaţie şi mai blândă a vinei, că e şi mai milos când o judecă, fiind mai mare decât inima unui om[xxv], în timp ce

omul cinstit e nevoit adesea să recunoască faptul că n-a renunţat la răzbunare atunci când a lăsat-o în seama Domnului? Ar trebui să amintesc cât de rar se găseşte cineva care să ierte în aşa fel încât duşmanul care îl supără să fie într-adevăr aproapele său, cineva care în iertarea sa să desfiinţeze într-adevăr zidul despărţitor şi să nu vadă nici o diferenţă între faptul că el însuşi a fost chemat dimineaţa devreme şi faptul că duşmanul a fost chemat în al unsprezecelea ceas[xxvi], nici între faptul că el datora cincizeci de dinari[xxvii], şi faptul că duşmanul său datora cinci sute? Să mai amintesc oare că şi mai rar există cineva care iubeşte astfel încât urechea-i să nu audă şoapta pizmuitoare când îi merge bine duşmanului, din cauză că inima sa nu cunoaşte pizma; cineva care să iubească astfel încât „ochiul său să nu regrete iertarea“[xxviii] atunci când norocul îi favorizează duşmanul; cineva care să iubească astfel încât dacă-i merge rău duşmanului, să uite că e duşmanul său? Să avertizăm oare împotriva a ceea ce e mai puţin vinovat în ochii oamenilor, împotriva unei anumite rezonabilităţi viclene care ştie să descopere prin şiretlic greşelile oamenilor şi care nu abuzează, ce-i drept, de ştiinţa sa pentru a judeca, dar se coboară pe sine prin curiozitatea sa, chiar dacă nu îşi jigneşte aproapele? Să îndemnăm pe oricine să caute iubirea creştină, pentru că fiecare om tânjeşte el însuşi, adesea, după iertare? Să îndemnăm orice om să se judece pe sine[xxix] şi să uite astfel să-i judece pe alţii, să avertizăm împotriva judecăţii şi a condamnării, pentru că nici un om nu-l poate înţelege deplin pe altul, pentru că uneori se întâmplă ca mânia cerului să nu-l mistuie pe cel împotriva căruia a fost chemată[xxx], ci Dumnezeu să-l privească în ascuns[xxxi], milos şi blând, cu plăcere, pe acesta; să îndemnăm oare pe oricine să nu cheme mânia împotriva altuia, pentru a nu aduna prin refuzul său de a se împăca o mânie şi mai îngrozitoare împotriva sa în ziua Judecăţii[xxxii]?

Ar trebui oare să vorbim astfel? Da, cel mai adesea ne-a fost de folos atunci când s-a vorbit astfel, dar este greu a o face, pentru ca vorbitorul să nu ajungă, prin vorbe, să acţioneze împotriva vorbelor şi să-i judece pe alţii. Ba chiar e foarte greu a te judeca pe tine însuţi în discurs, ca nu cumva vorbitorul, printr-o nouă înţelegere greşită, să îi tulbure pe alţii. De aceea alegem misiunea mai uşoară: vom zăbovi chiar asupra cuvintelor şi, aşa cum toate celelalte feluri de iubire au fost lăudate pe lume, vom dezvolta şi lăuda iubirea care are forţa de a face minunea ascunderii unei sumedenii de păcate. Vom vorbi precum unor desăvârşiţi.[xxxiii] Chiar de-ar fi cineva care nu se simte desăvârşit, discursul n-ar face nici o diferenţă. Vom lăsa sufletul nostru să se odihnească în cuvintele apostolului, care nu sunt o expresie poetică înşelătoare, nici o izbucnire îndrăzneaţă, ci un gând credincios, o mărturie pe deplin valabilă, care însă, pentru a fi înţeleasă, trebuie crezută pe cuvânt.

Iubirea acoperă o sumedenie de păcate. Iubirea te orbeşte, spune un vechi proverb, care însă nu se referă astfel la o nedesăvârşire a îndrăgostitului sau la o stare originară a lui, pentru că a orbit abia atunci când iubirea şi-a câştigat loc în suflet şi, pe măsură ce iubirea devenea tot mai biruitoare, devenea şi el tot mai orb. Sau a devenit oare iubirea nedesăvârşită atunci când, după ce s-a înşelat

singură, nevrând să vadă ceea ce totuşi vedea, a sfârşit prin a nu mai vedea? Cine ascunde cel mai bine: cel care ştie că a ascuns ceva, sau cel care a uitat chiar şi acest lucru? Pentru cel curat, totul e curat[xxxiv], spune un vechi proverb, şi nu se referă astfel la o nedesăvârşire a celui curat, care ar trebui să dispară mai apoi, ci, dimpotrivă: cu cât omul e mai pur, cu atât devine totul mai curat pentru el. Sau e oare o nedesăvârşire a celui curat faptul că, după ce a scăpat nemurdărit de necurăţenie, nevrând să ştie ceea ce totuşi ştia, în cele din urmă chiar n-a mai ştiut?

Nu depinde totul numai de ce vezi, ci tot ceea ce vezi depinde de felul în care vezi, pentru că orice contemplare nu e doar primire, descoperire, ci şi creaţie; în măsura în care e astfel, decisiv fiind felul celui care contemplă. Când cineva vede una, iar altcineva alta în acelaşi lucru, unul descoperă ceea ce-a ascuns celălalt. În măsura în care obiectul contemplaţiei ţine de lumea din afară, e mai puţin important felul celui care contemplă, sau mai degrabă ceea ce e necesar pentru contemplaţie nu priveşte firea sa mai profundă. În schimb, cu cât obiectul contemplaţiei ţine de lumea spiritului, cu atât mai importantă e firea sa lăuntrică, pentru că tot ce e spiritual nu poate fi însuşit decât în libertate, iar ceea ce e însuşit în libertate la fel este şi creat. Diferenţa nu ţine de exterior, ci de interior; şi din lăuntru porneşte tot ce face un om necurat şi tot ce face modul său de a privi lucrurile necurat[xxxv]. Ochiul din afară n-are nimic de-a face cu toate acestea, ci „din lăuntru iese ochiul rău“[xxxvi]. Dar un ochi rău descoperă multe lucruri pe care iubirea nu le vede, pentru că un ochi rău îl vede chiar pe Domnul făcând nedreptăţi atunci când, de fapt, El este bun.[xxxvii] Când în inimă locuieşte răutatea, ochiul vede jigniri, însă când în inimă locuieşte puritatea, ochiul vede degetul lui Dumnezeu, pentru că întotdeauna cei curaţi îl văd pe Dumnezeu[xxxviii], „dar cine face răul n-a văzut pe Dumnezeu“ (3 Ioan 1, 11).

Aşadar, lăuntrul hotărăşte ce descoperă şi ce ascunde un om. Când în inimă locuieşte plăcerea păcatului, ochiul descoperă sumedenia de păcate şi o face şi mai diversă, fiindcă ochiul e lumina trupului, iar când lumina dintr-un om e întuneric, cât de mare e întunericul acesta![xxxix] Când în inimă locuieşte angoasa păcatului, ochiul descoperă sumedenia de păcate şi o face şi mai multiplă, şi la ce i-ar folosi unui om să fie orb? Pentru că omul rău îşi pleacă ochii şi ascultă cu urechi de înşelător[xl] (Sirah 19, 24). Când în inimă locuieşte iubirea, ochiul e închis şi nu descoperă fapta bătătoare la ochi a păcatului, cu atât mai puţin fapta sa ascunsă, întrucât „cel care clipeşte din ochi urzeşte lucruri rele“ (Proverbe)[xli], însă cel care înţelege semnul făcut cu ochiul nu e nici el curat. Când în inimă locuieşte iubirea, urechea e închisă şi nu aude cuvântul lumii, nici amărăciunea batjocurii, întrucât oricine va zice fratelui său „netrebnicule“ va cădea sub pedeapsa soborului[xlii], dar cel care aude acest lucru atunci când i se spune nu este desăvârşit în iubire. Când în inimă locuieşte mânia, omul e gata să descopere sumedenia de păcate, pricepe de minune chiar şi o jumătate de propoziţie, înţelegând grabnic, de la distanţă, cuvântul care abia ce-a fost rostit. Când în inimă locuieşte iubirea, omul înţelege încet şi nici măcar nu aude un cuvânt spus

în grabă, nepricepând nici repetarea lui, pentru că îi acordă un loc bun şi un sens bun, nepricepând lungul discurs al mâniei sau al batjocurii, pentru că încă aşteaptă un cuvânt care să dea sens discursului. Când în inimă locuieşte frica, omul descoperă cu uşurinţă sumedenia de păcate, înşelăciunea, viclenia, lipsa de credinţă şi intrigile, faptul că

Orice inimă e ca o capcană,
Orice răufăcător, ca un copil,
Orice făgăduinţă, precum o umbră.[xliii]

Dar iubirea care acoperă o sumedenie de păcate n-a fost înşelată vreodată. Când în inimă locuieşte zgârcenia, când „dai cu un ochi şi cu şapte ochi te uiţi la ce primeşti în schimb“[xliv] (Sirah 20, 14), descoperi uşor sumedenie de păcate. Însă când în inimă locuieşte iubirea, ochiul nu e nicicând înşelat, pentru că iubirea, dăruind, nu se uită după dar, ci ochiul ei veghează în aşteptarea lui Dumnezeu. Când în inimă locuieşte invidia, ochiul are puterea de a scoate la iveală necurăţia chiar şi în ce este curat. Însă când în inimă locuieşte iubirea, ochiul are puterea de a iubi ce e bun şi în ce-i necurat; acest ochi nu vede necurăţia, ci puritatea pe care o iubeşte şi pe care o face să crească prin iubire. Da, forţa lumii acesteia traduce pe limba ei binele în rău, dar există o forţă de sus care traduce răul în bine; aceasta e iubirea, care acoperă o sumedenie de păcate. Când în inimă locuieşte ura, păcatul pândeşte la uşa omului[xlv] şi o sumedenie de dorinţe se ţin după el, însă când în inimă locuieşte iubirea, păcatul fuge departe şi omul nici nu-l mai vede. Când în inimă locuiesc certurile, zavistiile, mâniile, neînţelegerile, dezbinările, gâlceava între părţi[xlvi], nu-i nevoie să mergi departe pentru a descoperi sumedenia de păcate, nici nu-i nevoie să trăieşti mult pentru a le săvârşi, dar când în inimă locuiesc bucuria, pacea, îndelunga răbdare, facerea de bine, credinţa, bunătatea, blândeţea, înfrânarea poftelor[xlvii], nu-i de mirare că până şi un om care se află în mijlocul unei mulţimi de păcate devine un străin, un venetic[xlviii] care nu înţelege decât foarte puţin din obiceiurile ţării. Dacă i s-ar cere o explicaţie, cum n-ar fi aceasta o acoperire a sumedeniei de păcate?

Sau poate lucrurile nu stau astfel şi ar trebui să spunem, rezonabil: sumedenia de păcate din lume este la fel de mare, indiferent dacă iubirea o descoperă sau nu; ar trebui oare să lăsăm cuvintele apostolului şi, odată cu ele, iubirea descrisă să fie doar nişte vorbe frumoase care nu pot rezista probei cercetării? Însă oare această rezonabilitate a înţeles la fel de bine iubirea cum înţelesese sumedenia de păcate? Sau vrea ea oare să recunoască opusul, anume că sumedenia de păcate e la fel de mare, fie că intelectul o descoperă, fie că nu; nu vrea oare să-şi laude propria pricepere în a descoperi şi a cerceta ascunzişul păcatului? Dar atunci ar fi la fel de adevărat că intelectul descoperă o sumedenie de păcate şi că iubirea le acoperă; în nici unul din cazuri n-ar fi mai mult adevăr decât în celălalt. Sau poate mai există a treia cale prin care am putea şti, fără să

fim ştiutori la modul intelectual sau neştiutori prin iubire? N-ar fi oare o asemenea ştiinţă o ştiinţă neomenească? Faptul că iubirea acoperă o sumedenie de păcate nu e doar simplă retorică; lucrurile chiar aşa stau, şi aceasta e forţa iubirii creştine, care nu e măreaţă, ca alte iubiri, datorită unor realizări spectaculoase, dar e mult mai măreaţă în tăcuta-i minunăţie.

* * *

Fericit omul care a văzut lumea în desăvârşirea ei, când totul era încă foarte bine[xlix], fericit cel care a fost, împreună cu Dumnezeu, martor al măreţiei creaţiei; mai binecuvântat e însă sufletul care a fost colaboratorul lui Dumnezeu[l] în iubire, binecuvântată, iubirea care acoperă o sumedenie de păcate.

* * *

Iubirea acoperă o sumedenie de păcate. *Sumedenia* păcatelor e un cuvânt cumplit şi aminteşte lesne de alt context în care e deseori folosit, sumedenia făpturilor create, prin care ne gândim la nenumăratele şiruri ale generaţiilor, la nenumăratele vietăţi mişunătoare[li], al căror număr nimeni nu-l poate spune, pentru că nici un număr nu e destul de mare şi nu există clipă din care să începi să numeri, întrucât în orice clipă se nasc altele, nenumărate. Nu stau oare la fel lucrurile cu mulţimea păcatelor? După cum se spune că omului care are încă i se va da şi va avea de prisos, la fel şi păcatul e foarte rodnic, iar un păcat naşte multe altele, devenind tot mai multiplu şi mai mare ca număr. Dar iubirea acoperă o sumedenie de păcate. Dacă ochiul iubirii n-ar fi închis, dacă n-ar ascunde el însuşi, chiar şi atunci când priveşte, multitudinea de păcate, cum ar putea îndrăzni să oprească forţa păcatului? Astfel, iubirea acoperă sumedenia de păcate tocmai prin faptul că o acoperise de dinainte.

Un înţelept din vechime a zis: „Depărtează-te de vrajbă şi vei împuţina păcatele“ (Sirah 28, 8). Dar cel care reduce păcatele acoperă multitudinea lor şi o ascunde de două ori, o dată nepăcătuind el însuşi şi a doua oară împiedicându-l pe altul să păcătuiască. Şi totuşi, omul care se abţine de la vrajbă împiedică doar preţ de o clipă un om să păcătuiască, şi poate că acel om se va întoarce în altă parte şi va căuta vrajbă, însă despre cel care întoarce un păcătos de la rătăcirea căii lui apostolul Iacov spune că acoperă o sumedenie de păcate[lii].

E oare posibil să povestim cum se cuvine în ce fel acoperă iubirea o sumedenie de păcate, sau acest fel e mai multiplu chiar decât mulţimea păcatelor? Când vede trestia frântă[liii], iubirea ştie să ascundă sumedenia de păcate, astfel încât trestia să nu fie zdrobită sub greutatea lor. Când vede mucul de lumânare care încă mai arde, ştie să acopere sumedenia de păcate, pentru ca

flacăra să nu fie stinsă. Când a învins asupra multitudinii păcatelor, ştie de asemenea să acopere sumedenia de păcate, pregătind totul sărbătoresc spre întâmpinare, cum a făcut tatăl fiului pierdut[liv]; stă cu braţele deschise şi îl aşteaptă pe cel rătăcit; a uitat totul şi îl face şi pe acesta să uite totul, ascunzând din nou sumedenia păcatelor. Pentru că iubirea nu se plânge de mulţimea acestora; de-ar fi aşa, ar însemna că o vede, însă ea le acoperă. Iar când păcatul rezistă, iubirea devine şi mai multiplă, neobosind să treacă, plină de credinţă, la un jug nepotrivit[lv] cu acesta, neobosind să creadă totul, să nădăjduiască totul, să sufere totul[lvi]. Când păcatul se înăspreşte împotriva iubirii şi vrea să scape de ea, răsplătindu-i bunăvoinţa cu ocară, batjocură şi dispreţ, iubirea nu răspunde ocărilor cu alte ocări[lvii], ci binecuvântează în loc să blesteme[lviii]. Când păcatul urăşte plin de invidie iubirea, când în răutatea sa vrea să facă iubirea însăşi să păcătuiască, el nu găseşte nici un vicleşug[lix] în gura ei, ci doar rugăciune şi îndemn. Însă când rugăciunile şi îndemnurile doar întărâtă păcatul şi devin un nou prilej pentru o sumedenie de păcate, iubirea e mută[lx], dar nu mai puţin credincioasă, fidelă ca o femeie şi mântuindu-l aşa cum face o femeie, fără nici un cuvânt (1 Petru 3, 1[lxi]). Păcatul credea că reuşise să ajungă până într-acolo încât să li se despartă în curând căile, însă iubirea a rămas lângă el. Şi-atunci păcatul încearcă să alunge de la sine iubirea, silind-o să meargă o milă[lxii], însă iată că iubirea a mers două mile; el a lovit obrazul drept al iubirii, însă iată că iubirea i-a întors celălalt obraz[lxiii]. El a luat haina iubirii, însă iată că iubirea i-a dat şi cămaşa[lxiv]. Păcatul se simţea deja neputincios şi nu mai putea să suporte, încercând să se smulgă de lângă ea; şi-atunci a jignit iubirea cât mai profund cu putinţă, gândind că nici chiar iubirea nu poate ierta mai mult de şapte ori. Dar iată că iubirea a putut să ierte de şaptezeci de ori câte şapte[lxv]. Iar păcatul s-a săturat mai repede să provoace iertarea, decât iubirea de a ierta. Da, aşa cum există o forţă a păcatului îndeajuns de perseverentă încât să consume orice sentiment mai bun al unui om, există o forţă cerească în stare să usuce de foame mulţimea păcatelor unui om; această forţă e iubirea, care acoperă o sumedenie de păcate.

Oare nu e aşa? Ar trebui să preferăm lauda unei rezonabilităţi care ştie să descrie chiar mai cumplit sumedenia de păcate? N-ar trebui oare să întrebăm mai degrabă această rezonabilitate de unde a dobândit asemenea cunoaştere? Da, dacă ar putea să convingă iubirea că aşa stau lucrurile, probabil că iubirea n-ar mai începe niciodată şi nici n-ar realiza nimic. Însă tocmai de aceea iubirea începe prin a acoperi multitudinea păcatelor şi sfârşeşte acolo unde a început, cu acoperirea sumedeniei lor.

* * *

Fericit omul are cărui păcate sunt acoperite[lxvi], şi mai fericită iubirea care acoperă o sumedenie de păcate.

* * *

Iubirea acoperă o sumedenie de păcate. Dacă iubirea ar fi învins în lume, da, sumedenia păcatelor ar fi fost acoperită şi totul ar fi fost desăvârşit în iubire. Dacă armia iubirii ar fi numeroasă în lume, egală în număr cu cea a duşmanului, încât să poată lupta om contra om, cum n-ar învinge iubirea? Doar este cea mai puternică. Însă dacă slujitorii iubirii sunt o ceată mică şi fiecare dintre ei e un singuratic, cum să izbutească iubirea să acopere cu adevărat sumedenia de păcate? Oare cuvintele apostolului nu sunt – în măsura în care ne gândim, auzindu-le, la altceva decât la pioasa neştiinţă a iubirii, la zelul ei în cadrul propriilor limite – nişte vorbe frumoase, însă zadarnice? Să socotim oare cuvintele apostolului o nebunie entuziastă şi să lăudăm mai degrabă rezonabilitatea care spune: „mersul vieţii urmează anumite legi, iubirea poate să locuiască în clipa nevoii uşă în uşă cu lipsa de pietate, dar tot nu-i va folosi la nimic lipsei de pietate“? Oare intelectul ar fi la fel de dispus să afirme opusul, anume că nu contează dacă lipsa de pietate locuieşte împreună cu iubirea? Oare intelectul va nega faptul că, în viaţă, nevinovatul e adesea nevoit să sufere cu cel vinovat? Să întrebăm intelectul.

Un păgân dintre cei vechi, care pe vremea păgânătăţii era pomenit şi lăudat ca un înţelept[lxvii], călătorea pe aceeaşi corabie cu un om lipsit de credinţă. Când corabia a ajuns la ananghie, necredinciosul şi-a înălţat glasul spre rugă, dar înţeleptul i-a zis: „Taci, dragule! Dacă-şi dă seama cerul că eşti pe punte, corabia se va scufunda.“ E adevărat, aşadar, că vinovatul poate pricinui pieirea nevinovatului? Dar nu e oare atunci şi opusul la fel de adevărat? Poate că intelectului îi lipseşte doar curajul de a crede acest lucru; în vreme ce are suficientă rezonabilitate lipsită de consolare pentru a descoperi cât de jalnică e viaţa, nu are inima de a cuprinde forţa iubirii. Nu astfel stau lucrurile? Pentru că intelectul face întotdeauna un om descurajat şi slab, însă iubirea dă curaj cu nemiluita, şi de aceea orice cuvântare a apostolului e plină de îndrăzneală.[lxviii] Dar dacă la bordul aceleiaşi corăbii s-ar fi aflat, în locul unui necredincios, un evlavios, un apostol? Oare nu s-a întâmplat acest lucru? O corabie păgână naviga din Creta spre Roma, când a ajuns la ananghie pe timp de furtună; vreme de multe zile nu s-au mai văzut nici soarele, nici stelele. La bordul acestei corăbii se afla un apostol. Pavel a mers atunci la cei care se aflau împreună cu el pe corabie şi a zis: „Oamenilor, vă sfătuiesc să fiţi cu voie bună! Pentru că nici unul din voi nu va pieri!“[lxix] Sau să aibă oare lipsa de credinţă într-adevăr mai mare forţă decât iubirea, iar faptul că un necredincios se află la bord să aibă puterea de a schimba situaţia celorlalţi, pe când un apostol să nu aibă asemenea putere? Oare nu spune Domnul însuşi că, din pricina celor aleşi, zilele necazului vor fi scurtate?[lxx]

E oare o idee nedemnă despre Dumnezeu să crezi că iubirea acoperă astfel sumedenia de păcate? Uităm oare în cuvintele şi în cercetarea noastră că Dumnezeu din ceruri nu-i oprit de nici o înşelăciune, gândul său fiind viu şi

lucrător, pătrunzând totul şi judecând gândurile inimii?[lxxi] Oare să aibă dreptate cel care ne-ar aminti, atunci când vrem să lăudăm iubirea, că e mai bine să ne mărginim la a spune adevărul, anume că e frumos şi demn de tot dragul faptul că iubirea vrea să acopere sumedenia păcatelor şi să înlăture mânia decât să ne înşelăm şi să exagerăm spunând că iubirea chiar acoperă o sumedenie de păcate? Oare cel care vorbeşte astfel n-a uitat ceea ce noi nu uităm, anume că iubirea se roagă pentru păcatele altora, oare n-a uitat că rugăciunea unui drept-credincios poate multe?[lxxii]

Când Avraam i-a vorbit Domnului cu înflăcărare, rugându-se pentru Sodoma şi Gomora[lxxiii], oare n-a acoperit sumedenia păcatelor? Sau poate că e o dovadă de lăudabilă isteţime atunci când cineva spune că, prin rugăciune, Avraam a amintit de fapt la fel de mult de sumedenia păcatelor, grăbind judecata, la fel cum propria sa viaţă era deja o judecată care, dacă ar fi avut puterea de a pune condiţii, ar fi făcut judecata şi mai înspăimântătoare? În ce fel s-a rugat Avraam? Să vorbim omeneşte despre asta! Nu era oare ca şi cum l-ar fi smuls pe Domnul cu el în raţionamentul său, nu l-a făcut pe Dumnezeu să uite sumedenia păcatelor pentru a-i număra pe cei drepţi, în cazul în care aceştia ar fi fost cincizeci, patruzeci şi cinci, patruzeci, treizeci, douăzeci, ba chiar şi numai zece nevinovaţi? Oare Avraam n-a acoperit mulţimea păcătoşilor? Oare pieirea celor două oraşe dovedeşte contrariul, sau dovedeşte altceva decât faptul că nu erau nici măcar zece nevinovaţi în Sodoma? Şi totuşi, ce era Avraam însuşi în comparaţie cu un apostol, cum era îndrăzneala lui prin comparaţie cu cea a unui apostol?

* * *

Mare e omul a cărui viaţă, dacă e dreaptă, va judeca până şi îngerii[lxxiv]; mai fericită iubirea care acoperă sumedenia de păcate.

* * *

Am lăudat puterea iubirii de a ascunde sumedenia de păcate vorbind ca unor desăvârşiţi. Dacă e cineva care nu se simte astfel, discursul tot n-ar face vreo diferenţă. Să mai zăbovim o dată asupra acestei iubiri, pentru a cerceta imaginea ei, aşa cum se înfăţişează ea limpede sufletului. Dacă există cineva care, privindu-se pe sine în această oglindă, s-a convins că e diferit, sau dacă tuturor li s-a întâmplat acest lucru, discursul tot n-ar face deosebire.

Prinzând cărturarii şi fariseii o femeie în timp ce săvârşea un păcat, au dus-o în mijlocul templului înaintea Mântuitorului, însă Isus s-a aplecat şi scria cu degetul pe pământ.[lxxv] El, care ştia totul, ştia de asemenea ceea ce ştiau şi fariseii şi cărturarii, mai înainte ca ei să i-o spună. Cărturarii şi fariseii au descoperit grabnic vinovăţia ei; era şi uşor, deoarece păcatul ei era bătător la ochi. Au descoperit, de asemenea, un alt păcat, de care se făceau vinovaţi ei înşişi, întinzând cu viclenie capcane Domnului. Dar Isus s-a aplecat şi scria cu degetul

pe pământ. Oare de ce s-a aplecat? De ce scria cu degetul pe pământ? Şedea oare acolo ca un judecător care ascultă cu atenţie discursul acuzatorilor şi se apleacă ascultând spre a-şi nota acuzarea, ca să n-o uite şi să judece aspru? Era oare acest păcat al femeii singurul notat de Domnul? Sau cel scriind cu degetul pe pământ scria mai degrabă pentru a şterge şi a uita? Păcătoasa era acolo, înconjurată de oameni care erau poate încă mai vinovaţi şi care o acuzau cu glas mare, însă iubirea s-a aplecat şi n-a auzit învinuirea care a trecut deasupra capului ei, în vânt; scria cu degetul pentru a şterge ceea ce ştia ea însăşi, pentru că păcatul descoperă sumedenia păcatelor, însă iubirea o acoperă. Ba chiar şi pentru ochii păcătoşilor iubirea ascunde sumedenia de păcate, pentru că la un cuvânt al Domnului, fariseii şi cărturarii au amuţit şi n-a mai rămas nici un acuzator, nimeni să o condamne. Iar Isus i-a spus femeii: „Nici eu nu te osândesc, du-te şi să nu mai păcătuieşti, pentru că pedepsirea păcatului naşte un nou păcat, însă iubirea acoperă o sumedenie de păcate.“

Iubirea acoperă o sumedenie de păcate

Epistola 1 Petru 4, 7–12

Tot aşa cum cum vorbirea apostolică diferă esenţialmente prin conţinut de orice vorbire omenească, la fel diferă ea, din multe puncte de vedere, şi în privinţa formei. Spre pildă: nu-l opreşte pe ascultător invitându-l să se odihnească, nici nu-l opreşte pe vorbitor făcându-l să uite de muncă. Vorbirea apostolică e îngrijorată, ardentă, înflăcărată, fierbinte, mişcată pretutindeni şi mereu de forţele noii vieţi, chemând, strigând, semne făcând, cu izbucniri vehemente, scurtă, întreruptă, zguduitoare, ea însăşi zguduită atât de frică şi cutremur[lxxvi], cât şi de dor şi de preafericită aşteptare, mărturisind pretutindeni puternica nelinişte a spiritului şi profunda nerăbdare a inimii. De altfel, cum ar avea cel care aleargă[lxxvii] timp de lungi discursuri? Ar însemna să rămână pe loc. Cum ar avea timp de a chibzui pe larg cel care se străduieşte să fie totul pentru toţi[lxxviii]? N-ar mai reuşi să schimbe destul de repede arma spiritului[lxxix]. Cum să aibă cel care navighează cu pânzele speranţei întinse către desăvârşire multe clipe pentru amănunţire omenească? Însă dacă vorbirea apostolică e întotdeauna nerăbdătoare, ca o femeie ce stă să nască, două observaţii obişnuiesc să o înflăcăreze şi mai mult: pe de o parte, gândul că noaptea a trecut şi începe ziua, că noaptea a durat destul şi acum se cade să ne petrecem ziua cu folos; pe de altă parte, gândul că vine vremea când nu vom mai putea lucra[lxxx], că zilele sunt numărate, că sfârşitul e aproape[lxxxi] şi soseşte sfârşitul tuturor lucrurilor.

Chiar textul pe care l-am citit stă mărturie pentru această ardoare apostolică şi începe cu un „aşadar“, căruia în epistola apostolului îi corespund cuvintele imediat premergătoare: „Sfârşitul tuturor lucrurilor este aproape.“ Cuvinte care nu doar explică acest „aşadar“, ci şi ceea ce poate ar fi avut nevoie, omeneşte vorbind, de o explicaţie în text, fapt care demonstrează de asemenea cât de diferită e nerăbdarea apostolică faţă de graba unui om agitat. Nu pare oare straniu că, îndată după frumosul îndemn „înainte de toate să aveţi o iubire fierbinte unii pentru alţii“ şi după cuvintele de consolare atât de semnificative legate de ea, „iubirea acoperă o sumedenie de păcate“, urmează un îndemn atât de întâmplător precum acesta: „Deschideţi-vă pentru ospeţie unul altuia casele fără cârtire“[lxxxii]? Şi totuşi acest îndemn dovedeşte tocmai autoritatea şi înţelepciunea apostolului. Unde s-ar fi pomenit un om agitat care, spunând cuvintele „sfârşitul tuturor lucrurilor este aproape“, să adauge un astfel de îndemn? Nu rezultă oare de la sine că e de prisos? Nu urma discursul său să provoace, pe cât posibil, părăsirea caselor, astfel încât să nu se găsească nimeni care să vrea să stea în casa altuia, iar dacă totuşi s-ar găsi cineva, să nu-i fie deloc greu să stea într-una? Însă un apostol nu are o astfel de nerăbdare şi neliniştea lui

e mai presus de orice calm înţelept al omului. Apostolul îşi iubeşte comunitatea mult prea mult pentru a trece cu slăbiciune sub tăcere faptul cumplit că se apropie sfârşitul tuturor lucrurilor, dar pe de altă parte ştie îndată să cheme din nou comunitatea la ordine, de parcă grozăvia ar fi uitată, de parcă ar fi pace şi siguranţă, ocazie dezirabilă de a dovedi, chiar şi în raporturile neînsemnate ale vieţii, iubirea pentru aproape. Vorbele despre sfârşitul tuturor lucrurilor care se apropie nu sunt un nor nerodnic de furtună, care trece şi tulbură totul, ci o angoasă care purifică aerul, făcându-i pe toţi mai blânzi, mai profunzi, mai iubitori şi mai iuţi în a prinde momentul oportun, dar şi îndeajuns de puternici pentru a nu obosi la gândul că momentul oportun a trecut. Apostolul care vorbeşte nu e îmbătat de vise, ci treaz în gând şi în vorbire.

„Dar sfârşitul tuturor lucrurilor e aproape.“ Vorbe cumplite chiar şi în gura unui om uşuratec, cu atât mai mult în gura unui apostol. De aceea Petru adaugă nişte cuvinte de consolare îndeajuns de puternice pentru a învinge angoasa: „Iubirea acoperă o sumedenie de păcate.“ Sau poate că nu e nevoie de ele? Se termină totul odată cu sfârşitul tuturor lucrurilor? E oare nevoie de un alt ascunziş decât cel îngăduit tuturor, drepţilor şi nedrepţilor? Cel care se află în pământ nu e ascuns şi la loc sigur? Să fie oare cineva aici care să nu-l înţeleagă pe apostol, pentru că nu pomeneşte explicit ziua în care se va pune problema unei astfel de iubiri? Sau poate cuvintele înspăimântătoare şi cele consolatoare şi-au pierdut înţelesul datorită faptului că sfârşitul tuturor lucrurilor n-a avut loc aşa cum a fost prezis? E oare apostolul un om indiferent, care nu poate decât să prezică sfârşitul tuturor lucrurilor la modul general, ca pe un lucru care nu-l priveşte nici pe el, nici pe alţii, decât în măsura în care le satisface curiozitatea? Nu se gândea el în primul rând că, dat fiind sfârşitul tuturor lucrurilor, zilele lui şi ale comunităţii sale erau de asemeni numărate? Dar acest sfârşit al zilelor i-a lovit într-adevăr pe apostol şi pe cei din comunitatea sa; el se repetă mereu, cu fiecare generaţie, şi urmarea se repetă de asemenea, pentru că oricărui om îi e dat să moară şi apoi să ajungă la Judecată[lxxxiii]. Însă în ziua Judecăţii se cere de asemenea o armătură[lxxxiv]. Apostolul o descrie pe aceasta şi desăvârşirea ei. Armătura e iubirea, singurul lucru care nu trebuie desfiinţat, singurul lucru care-i rămâne omului cât trăieşte şi chiar în moarte, învingând la Judecată. Pentru că iubirea nu e ca un prieten înşelător, care întâi ispiteşte omul şi apoi rămâne lângă el pentru a-l batjocori. Nu, iubirea rămâne cu omul, şi când totul se tulbură pentru el, când gândurile se ridică acuzator iar angoasele îşi înalţă capul condamnându-l, iubirea le ameninţă şi îi spune: „Ai răbdare, eu rămân cu tine şi depun mărturie pentru tine, iar mărturia mea va învinge tulburarea.“ Ba chiar dacă iubirea ar rătăci un om, încât nici chiar ea să nu-l poată scoate nevinovat mai apoi, ea tot ar spune: „Cum o să te părăsesc în ceasul nevoii? Chiar dacă toţi te-au părăsit şi te-ai părăsit tu însuţi, eu rămân totuşi cu tine, eu, care te-am dus la rătăcire, dar care am pentru tine şi consolarea că eu am făcut-o.“ De n-ar fi aşa, ce forţă ar putea face astfel un om să îndrăznească lucruri înspăimântătoare, dacă nu iubirea? Ce cumplit ar fi dacă ea n-ar şti de asemenea şi să se

interpreteze singură pentru sine, pe înţelesul individului, chiar şi-n cazul în care nici un alt suflet n-ar înţelege.

Să privim atunci mai îndeaproape cuvintele apostolice. Apostolul le vorbeşte unor nedesăvârşiţi; cum ar putea un desăvârşit să aibă sumedenie de păcate care trebuie acoperite? Însă şi pe nedesăvârşiţi, şi pe cei cu inima zdrobită îi mângâie prin gândul că iubirea acoperă o sumedenie de păcate. Nu trebuie să falsificăm cu uşurătate cuvintele apostolului, înşelându-ne cu suficienţă rezonabilă şi înşelând cuvintele prin a crede că un om care are iubirea e desăvârşit. Celui care nu găseşte în sine o sumedenie de păcate ce trebuie acoperite nu i se potrivesc cuvintele, însă celui care nu vrea să se lase consolat, cuvintele nu-i sunt de folos, pentru că mângâierea constă tocmai în faptul că în aceeaşi inimă în care este o sumedenie de păcate poate locui iubirea şi că această iubire are forţa de a acoperi sumedenia lor.

Să căutăm aşadar în cuvintele apostolului mângâierea care ni se oferă, chibzuind *în ce fel acoperă iubirea o sumedenie de păcate*.

Dar cum e posibil acest lucru? Doar iubirea descoperă chiar ea la un om sumedenie de păcate. Nu există oare destui oameni pe lume care trăiesc uşor, fără griji, cu firea voioasă a tinereţii, fără să se mândrească într-un fel că ar fi desăvârşiţi, dar şi fără a se simţi apăsaţi sau opriţi în loc de vreo conştiinţă încărcată, până când îi cuprinde iubirea iar trecutul nu le mai place, pentru că iubirea descoperă în multe privinţe nedesăvârşirea şi slăbiciunea lor? Oare omului rezonabil îi merge mai bine? Acesta dezaprobă uşurătatea tinereţii, păzindu-se şi încercând să renunţe la greşeli, însă tocmai prin această năzuinţă dobândeşte şi o mulţumire de sine care nu se teme de examenul intelectului, umblând după slavă[lxxxv] din partea oamenilor şi provocând lumea la luptă. Atunci iubirea ţinteşte asupra sa şi, iată, cel care îşi înălţase cu mândrie capul şi a cărui privire stăpânise lumea îşi pleacă ochiul, pentru că a descoperit sumedenia păcatelor. El, care ieşise cu bine de la aspra judecată a intelectului, nu poate îndura judecata blândă a iubirii. Însă celui drept nu i s-au întâmplat astfel de lucruri.[lxxxvi] A fost sever faţă de sine, nedorind să fie asemeni altora, ştiind că omul care vrea să se păstreze pe sine trebuie să lucreze şi să renunţe la multe; dar ştia de asemenea ce câştigă în această luptă, ştia că *el unul* va câştiga o pricepere a înţelepciunii că există o dreptate în ceruri, pentru că se considera drept. Atunci iubirea a privit din cer în jos la el şi, iată, cel care se consolase cu ideea că poate să dea fiecăruia ce-i al lui, oamenilor ce-i al oamenilor, lui Dumnezeu ce-i al lui Dumnezeu[lxxxvii], cel care încă în viaţă se bucura să dea socoteală la ziua Judecăţii, descoperă acum sumedenia păcatelor, astfel încât, dintr-o mie, nu poate să răspundă unuia singur.[lxxxviii] Ba ar părea nu numai că iubirea a descoperit astfel într-o clipă tot ce era ascuns, ci şi că sporeşte cumva sumedenia păcatelor din viitor. Ceea ce omul învinsese cu uşurinţă în mândra sa încredere în sine îi părea

greu acum, pentru că sufletul lui era îngrijorat din cauza iubirii. Dacă mai înainte nu bănuise nici o ispită, acum ispita îl privea, chemătoare, iar el simţea o frică şi un cutremur pe care nu le mai cunoscuse. Şi lucrurile stăteau într-adevăr aşa; se putea convinge singur uşor, pentru că, atunci când voia să se lase iar în seama propriei sale dreptăţi, ispita pierea.

Dar e oare cu putinţă ca forţa care descoperă mulţimea păcatelor, aceeaşi forţă care umple inima omului de îngrijorarea iubirii, înmulţind cumva sumedenia de păcate, să o şi poată ascunde în acelaşi om? Şi totuşi, ar fi oare bine dacă nu s-ar întâmpla aşa? Ce e iubirea? Un vis de noapte, la care ajungi dormind? O amorţire în care totul e uitat? Ar trebui să gândim dispreţuitor despre iubire, că în acest sens acoperă mulţimea păcatelor? Atunci ar fi mai bine să ne păstrăm uşurătatea tinereţii, sau cercetarea de sine a omului matur, sau propria dreptate omenească? Oare pentru înţelepciune trebuie să plăteşti, pentru minte trebuie să plăteşti, pentru pacea inimii, pentru fericirea din cer trebuie să plăteşti, pentru viaţă trebuie să plăteşti cu durerea naşterii, dar iubirea să nu cunoască nici o durere a naşterii? Iubirea nu e un vis; dacă am numi-o astfel, cel mai bine ar fi să spunem că această primă durere a ei este un vis neliniştit şi plin de angoasă, care sfârşeşte printr-o fericită trezire în iubirea care acoperă o sumedenie de păcate. Pentru că iubirea ia totul. Ia desăvârşirea omului, iar dacă acesta vrea s-o păstreze, iubirea se poartă aspru cu el, însă ia şi nedesăvârşirea lui, păcatul, tristeţea. Îi ia puterea, dar şi suferinţa; câte chinuri cumplite n-a ascuns iubirea, de parcă n-ar fi existat, ci ar exista doar bucuria iubirii, aceea de a-l mântui pe altul! Dar când i le ia, le ascunde, şi când ia totul, acoperă totul, iar atunci când, după ce le-a luat, îi dă în schimb altceva, le ascunde dincolo de orice înţelegere.

Oamenii au crezut adesea că există alte mijloace în stare să ia, şi astfel să ascundă, ceea ce-şi doreau ei să fie ascuns. Însă, după cum a spus un păgân dintre cei vechi, omului nu-i foloseşte să fugă de grijă de-a-n-călare, pentru că ea se aşază pe cal în spatele lui.[lxxxix] Aceste cuvinte au fost repetate deseori, crezându-se că văd adâncul inimii; şi totuşi, chiar dacă acel antic trecând călare prin piaţă cu grija în spatele său n-avea nevoie să privească înapoi, iubirea nu face astfel. Cum ar avea ochiul îndrăgostit timpul de a privi la ce se află în urmă? Ar însemna să lase pentru o clipă obiectul iubirii sale. Cum ar avea timp urechea îndrăgostită să asculte învinuirea? Ar însemna să înceteze pentru o clipă de-a auzi vocea iubirii. Iar dacă ochiul priveşte şi urechea ascultă, inima e meschină, iar aceasta nu e vina iubirii, care chiar se mânie pe ea. Cel care ţine seama de propria desăvârşire nu iubeşte, iar cel care ţine cont de propria nedesăvârşire nu iubeşte nici el. Ba, dacă s-ar crede atât de nedesăvârşit, încât să fie exclus de la iubire din această pricină, ar dovedi că nu iubeşte, pentru că ţine cont de nedesăvârşirea lui şi o socoteşte ca pe o desăvârşire. Însă iubirea ia totul. Iar cel care se exclude, ori se va bucura de sine şi nu se va bucura de iubire, ori se va întrista de sine şi nu se va bucura de iubire.

Dar pentru ca un om să iubească astfel îi trebuie curajul de a vrea să

iubească, pentru că taina iubirii pământeşti e că poartă un semn al iubirii lui Dumnezeu, fără de care ar fi o nebunie sau o aventură banală, ca şi cum un om ar fi atât de desăvârşit faţă de celălalt, încât i-ar stârni acestuia angoasa sau chiar ar fi în stare să îi ia totul. Pentru a-l iubi pe Dumnezeu astfel e nevoie de un curaj umil, pentru că iubirea de Dumnezeu se trezeşte în pieptul fiecărui om, plângând ca un copil nou-născut şi nu zâmbind asemenea pruncului care îşi cunoaşte mama. Însă când iubirea de Dumnezeu vrea să nu-i dea drumul lui Dumnezeu, duşmanul se ridică împotriva Lui cumplit, iar forţa păcatului e îndeajuns de mare pentru a stârni angoasă. Însă iubirea nu închide ochii în clipa primejdiei, ci se jertfeşte pe sine pentru a pătrunde, după cum spune un vechi psalmist,

printre săgeţile păcatului
în tihna paradisului.[xc]

Cu cât e mai departe sumedenia de săgeţi, cu atât îi pare mai cumplită, însă cu cât ajunge mai aproape, cu atât mai puţin vede săgeţile, iar când au nimerit-o toate în piept, rănind-o, nu le mai vede, ci vede doar iubirea şi fericirea paradisului.

Într-o zi, pe când Isus şedea la masă la un fariseu, a intrat în casă o femeie.[xci] Femeile nu erau poftite în ospeţie, iar aceasta cu atât mai puţin, pentru că fariseii o ştiau păcătoasă. Dacă altceva nu putuse s-o înspăimânte şi s-o oprească, mândria dispreţuitoare a fariseilor, nemulţumirea lor mută, sfânta lor mânie ar fi putut să o sperie şi să o facă să plece, însă „ea stătea înapoi lângă picioarele lui Isus şi plângea. Apoi a început să-i stropească picioarele cu lacrimile ei şi să le şteargă cu părul capului ei; le săruta mult, şi le ungea cu mir“. Era un moment al angoasei; tot ce suferise de una singură, jalea, învinuirea de sine pe care le purta în piept au devenit şi mai cumplite, pentru că a înţeles preabine că pe chipul fariseilor se citea osândirea. Dar a mers înainte şi, biruind duşmanul, s-a biruit pe sine, găsindu-şi liniştea; şi după ce şi-a găsit odihna la picioarele lui Isus, s-a pierdut pe sine în fapta iubirii. Pe măsură ce plângea, a uitat până la urmă de ce plângea la început, iar lacrimile căinţei au devenit lacrimi de adorare. Multele păcate i-au fost iertate pentru că a iubit mult. Există pe lume oameni care, după ce şi-au irosit viaţa în slujba poftei, în cele din urmă s-au pierdut pe sine şi abia dacă se mai recunoşteau ei înşişi. Aceasta e înşelăciunea ruşinoasă şi îngrozitoare a poftei, faptul că îl înşală pe om faţă de sine şi nu-i lasă decât o uşoară bănuială trecătoare a propriei existenţe, sumeţindu-se să vrea să-l înşele pe Dumnezeu şi să-i fure o parte din ştiinţa sa, la care creaţia e părtaşă. Acea femeie a avut parte de graţia de a ieşi prin plâns în afară de sine şi de a intra prin plâns în odihna iubirii. Pentru că acelui care iubeşte mult îi sunt iertate multe. Aceasta e fericita înşelăciune a iubirii, „faptul că acela căruia îi sunt iertate multe iubeşte mult“, astfel încât a avea nevoie de multă iertare devine o expresie a desăvârşirii iubirii.

Dar chiar şi dacă iubirea a fost în stare să înlăture din faţa privirii acuzatului

o sumedenie de păcate, astfel încât acesta, pierdut în iubire, să nu le mai vadă, pentru că iubirea le acoperea – e astfel el oare mântuit pentru totdeauna? Nu-l va mai opri nimic din cale, făcându-l brusc să-şi amintească tot ce ascunsese iubirea, nu e pronunţată nici o judecată din afară asupra omului? Are iubirea şi aici aceeaşi forţă, astfel încât nici chiar judecătorul nu descoperă sumedenia de păcate, pentru că iubirea le acoperă? Se lasă oare un judecător înşelat, nu pătrunde el dincolo de orice văl, scoţând totul la lumină? Se lasă el mituit, nu cere neabătut ceea ce pretinde judecata? Se lasă judecata lumii înşelată? Oferă-i iubirea ta şi vei continua să rămâi dator; adu-i cel mai bun sentiment al inimii tale şi vei continua să rămâi dator; oferă-i lacrimile căinţei şi judecata va cere propria ei dreptate. Se lasă oare mituită judecata iubirii? Oferă-i aur, te va dispreţui; oferă-i putere şi mărire[xcii], nu le va primi; oferă-i gloria lumii, te va condamna pentru faptul că ai iubit această glorie; trâmbiţează-ţi minunatele fapte, te va condamna că n-ai fost plin de iubire. Pentru că judecata cere ce este al ei, iar judecata lumii cere ce este al lumii, iar acest lucru ascunde în ochii ei tot ce mai lipseşte; însă judecata iubirii cere ce e al iubirii, pentru că acela care judecă pretinde, iar cine pretinde caută, iar cel „care acoperă o sumedenie de păcate caută iubirea“ (Proverbe 17, 9)[xciii]. Însă cel care găseşte iubirea acoperă mulţimea păcatelor, întrucât cel care găseşte ce a căutat[xciv] acoperă ceea ce n-a căutat.

Şi-atunci, nu sunt oare cuvintele apostolice mângâiere dătătoare de curaj şi încredere în faţa Judecăţii? Nu sunt ele o mângâiere întru totul potrivită, pentru că sunt dincolo de orice pricepere?[xcv] Pentru intelect e un lucru mare să-şi amintească totul, iar faptul că iubirea ascunde mulţimea păcatelor este nebunie pentru el. Sau ar trebui să ne lipsim de această mângâiere vrând, ca să zic aşa, să măsurăm iubirea cu intelectul, prin a o împărţi în bucăţi ca pe o compensaţie pentru anumite păcate, continuând astfel să rămânem în păcat? Ar trebui oare să ne excludem de la iubire? Pentru că, dacă rămânem în iubire, cine ne va învinui?[xcvi] Oare iubirea dintr-un om care a acoperit faţă de el însuşi o sumedenie de păcate nu e altceva decât iubirea care din iubire acoperă o sumedenie de păcate? Într-adevăr, chiar dacă iubirea n-a învins totul în om, chiar dacă angoasa a descoperit ceea ce iubirea n-avea puterea de a acoperi în el, iubirea va veni în ziua Judecăţii[xcvii] în ajutorul iubirii din el, alungând frica şi acoperind mulţimea păcatelor.

Într-o zi, pe când Isus şedea la masa unui fariseu, a intrat în casă o femeie; încovoiată de povara mulţimii păcatelor. Judecata lumii se putea citi pe chipul fariseilor, nelăsându-se înşelată; tristeţea femeii şi lacrimile ei nu ascundeau nimic, ci scoteau totul la iveală – şi nu era nimic de descoperit în afara sumedeniei de păcate. Însă femeia nu căuta judecata lumii, „ea stătea înapoi lângă picioarele lui Isus şi plângea“. Atunci *iubirea* a descoperit ceea ce lumea ascundea: iubirea din acea femeie; şi întrucât aceasta nu învinsese în ea, iubirea Mântuitorului i-a venit în ajutor, astfel încât cel „căruia i-au fost iertaţi cinci sute de dinari să poată iubi cel mai mult“, şi a făcut iubirea din ea şi mai puternică în

acoperirea mulţimii păcatelor; iubirea care era deja acolo. Întrucât „multele ei păcate au fost iertate pentru că a iubit mult“.

* * *

Fericit cel a cărui inimă mărturiseşte împreună cu el că a iubit mult; fericit cel despre care Duhul lui Dumnezeu, care pe toate le vede, mărturiseşte că a iubit mult; pentru el există mângâiere atât aici, cât şi pe lumea cealaltă; fiindcă iubirea acoperă sumedenie de păcate.

Întărirea omului dinăuntru[xcviii]

Rugăciune

Părinte din ceruri! Þii toate darurile cele bune în mâna Ta blândă, iar abundenţa ta e mai îmbelşugată decât poate înţelege mintea omenească[xcix]; eşti gata să dăruieşti, iar bunătatea ta e mai mare decât poate înţelege inima omului, pentru că îndeplineşti orice rugăciune şi ne dai ceea ce te rugăm sau ceea ce e mult mai bun decât cerusem[c]. Astfel dai fiecăruia partea ce i se cuvine, după voia ta, asigurându-l totodată pe fiecare că totul vine de la tine, astfel încât bucuria să nu ne smulgă din preajma ta aruncându-ne în uitarea plăcerii, iar tristeţea să nu ne despartă de tine, ci să te căutăm la bucurie şi să rămânem lângă tine la întristare, astfel încât, când zilele vor fi numărate şi omul din afară se trece[ci], moartea să nu vină rece şi înspăimântătoare în nume propriu, ci blândă şi prietenoasă, dând bineţe şi veste, cu mărturie din partea ta, Tatăl nostru care eşti în ceruri! Amin!

Epistola către Efeseni, de la 3, 13 până la capăt[cii]

În capitala lumii, mândra Romă, unde se adunase toată strălucirea şi măreţia pământului, unde se găsea tot ceea ce ajută şiretenia şi sălbăticia omenească să înşele clipa în angoasa disperării, tot ceea ce născocesc ele pentru a ului omul simţurilor, unde fiecare zi era martora unui fapt neobişnuit, cumplit, pentru ca a doua zi să-l uite la vederea unuia şi mai neobişnuit; în faimoasa Romă, către care orice încrezător în puterea sa de a cuceri atenţia mulţimii grăbea de parcă i-ar fi fost scena potrivită, pregătind totul dinainte pentru primirea sa, astfel încât, deşi îmbătat de încrederea în sine, să poată folosi, cu isteţime, momentul prielnic, cel cu zgârcenie dat şi invidiat – trăia în prinsoare apostolul Pavel; acolo a scris epistola din care provine textul nostru. A fost adus acolo, un prins de nimeni cunoscut, şi totuşi aducea cu sine o învăţătură despre care mărturisea că e adevărul divin[ciii], transmis lui anume printr-o revelaţie[civ], şi convingerea nestrămutată că această învăţătură va cuceri lumea întreagă. Dacă ar fi fost un revoltat care ar fi înflăcărat poporul făcându-l pe tiran să tremure şi ar fi fost adus acum prins la Roma pentru ca împăratul să îşi aline setea de răzbunare prin suferinţa lui, punând să fie amarnic schingiuit – da, poate că soarta lui ar fi cutremurat pentru scurtă vreme orice om în al cărui piept nu murise încă simţirea, poate că grozăvia ei ar fi incitat mulţimea dedată plăcerilor şi curiozităţii preţ de o clipă –, poate că tronul tiranului ar fi fost răsturnat. Însă

Pavel nu acestea le-a îndurat. Era prea neînsemnat pentru ca Roma să se teamă de el; nebunia lui[cv] era prea nevinovată pentru a face puterea să se înarmeze împotriva lui. La urma urmelor, cine era el? Un om care făcea parte dintr-un popor dispreţuit, un om care nu-i mai aparţinea nici chiar acestuia, ci fusese respins de el ca o pricină de sminteală, un evreu care devenise creştin, cel mai singur, cel mai părăsit, cel mai puţin primejdios din întreaga Romă. Aşa s-au şi purtat cu el. Închisoarea lui era blândă; atâta că era prizonier. Iar celui care adusese cu sine convingerea victorioasă i s-a dat drept loc de făptuire singurătatea închisorii, precum şi soldatul care trebuia să-l păzească zi de zi.

În capitala lumii, gălăgioasa Romă, unde nimic nu putea rezista neînfrânatei puteri a timpului ce înghiţea totul la fel de repede pe cât se ivise, ştergându-l fără de urmă în uitare, trăia apostolul Pavel, un om neînsemnat într-o temniţă singuratecă, tăcut şi retras, fără să fie dat uitării, pentru că nimeni din imensa cetate nu ştia de prezenţa sa şi nimănui nu-i păsa de ea. Însă, în timp ce în jurul lui totul se grăbea cu deşertăciune, trecând mai iute ca umbra, lui îi rămânea nesmintită convingerea că învăţătura pe care o mărturisea va cuceri lumea întreagă – întreaga lume de care acum era despărţit, singurul om pe care îl vedea fiind soldatul de pază. Când cineva care suferă vinovat îşi poartă pedeapsa plin de răbdare, nu are parte de laudă, dar dacă suferă nevinovat plin de răbdare, are parte de ea.[cvi] E frumos să te gândeşti la asta, plăcut să o auzi, bine să o mărturiseşti, dar e greu să o faci. Însă cel în a cărui inimă sunt frica de Dumnezeu şi pioşenia îşi va pregăti sufletul cu umilinţă până când devine iar bucuros întru Domnul, liniştit întru Cel de Sus. Atunci se va mântui în răbdare, chiar dacă i-ar fi deosebit de greu că aşteptarea sa a dispărut asemeni unui vis, iar el, care voise să câştige lumea întreagă a sfârşit prin a fi prins, fără ca măcar să cadă în luptă, ci topindu-se ca un miraj. Dacă există oameni care să-şi fi pus în el încrederea şi speranţa, îşi va aminti de ei, iar sufletul nu-i va fi străin de grija dureroasă ca nu cumva ei să-l părăsească. Poate că le va scrie din temniţă: „Nu mă părăsiţi acum când sunt părăsit de toţi, păstraţi-vă încrederea în mine ca odinioară, nu mă uitaţi acum când sunt uitat de toţi.“[cvii] Poate că le-ar mişca inimile; poate că vreunul ar veni la el şi, dacă i-ar fi îngăduit, l-ar vizita pe prizonier, s-ar întrista împreună cu el, l-ar consola şi s-ar edifica văzându-l. E frumos să vorbeşti despre asta; chiar şi numai gândul mişcă, desigur, inima oricărui om mai bun. Însă Pavel era apostol. Deşi întristat, era mereu vesel; chiar dacă era sărac, îi îmbogăţea totdeauna pe mulţi; deşi nu avea nimic, stăpânea totul.[cviii] Din închisoare, el scrie comunităţii aflate departe: „Vă rog să nu vă pierdeţi cumpătul din pricina necazurilor mele pentru voi; aceasta este slava voastră.“[cix] Cel despre care s-ar fi părut că are nevoie el însuşi de consolare este iute, ca să zic aşa, în bună înţelegere cu Domnul, vesel la necaz, voios la primejdie, nepreocupându-se de propria sa suferinţă, ci de comunitate; se gândeşte la necazul său doar în măsura în care ar putea face comunitatea să-şi piardă cumpătul.

Când un om şi-a găsit pacea şi liniştea în timp de restrişte, grija că alţii şi-ar putea pierde curajul şi credinţa din cauza pătimirilor lui i-ar putea stârni din nou

neliniştea. Însă frica de Dumnezeu va învinge în el, iar el îi va lăsa pe cei dragi, plin de încredere, în mâna Domnului. Inima e mişcată atunci când vorbim despre acest lucru şi orice om mai bun simte, desigur, că merită să imite o astfel de dăruire tăcută. Însă Pavel era apostol şi scrie din închisoare: „Necazurile mele pentru voi sunt slava voastră.“

Cel care recomandă oamenilor o învăţătură şi se străduieşte să-i cucerească are, în fond, o mărturie la care face trimitere consolator pentru fiecare. Însă când această mărturie îl părăseşte, îşi dă seama că puterea i-a fost luată şi, cu toate că e foarte greu, se împacă totuşi în inima sa cu Dumnezeu, întristându-se precum cel părăsit de mire[cx] şi de bucurie, dar şi precum cel care n-a alergat ca şi cum n-ar şti încotro[cxi], care nu uită că mai presus decât mântuirea altora e să-şi mântuiască propriul suflet, să supună firea sa neliniştită ascultării credinţei, să ţină gândurile rătăcitoare legate cu puterea convingerii şi cu legătura iubirii. E binefăcător să vorbeşti despre asta şi probabil că orice om cinstit recunoaşte că este o binecuvântare să-ţi vezi astfel de propria casă după ce ţi-ai încheiat misiunea faptelor mari şi ţi s-a dat una mai măruntă.

Dar Pavel? Trăia el ca un favorit al celor puternici, astfel încât să-şi poată impune învăţătura? Nu! Era prizonier. Îi preamăreau oare înţelepţii[cxii] învăţătura, astfel încât reputaţia lor să garanteze adevărul ei? Nu, o considerau o nebunie. Putea învăţătura lui să-l pună iute pe fiecare în posesia unei forţe supranaturale, se oferea ea de vânzare oamenilor prin iluzionism? Nu, trebuita dobândită cu încetul, însuşită prin încercări care începeau cu lepădarea de toate. Avea atunci Pavel vreo mărturie? Da! Avea toate mărturiile omeneşti împotriva sa şi, în plus, mai avea şi grija că îşi va pierde cumpătul comunitatea sau, şi mai rău, că se va mânia pe el, pentru că supărarea nu e niciodată mai la îndemână decât atunci când adevărul e oprimat, nevinovăţia suferă, nedreptatea e sigură de victorie, violenţa ia amploare, ignoranţa n-are nici măcar nevoie să folosească forţa împotriva binelui şi rămâne fără griji, nepăsătoare, neştiind nici măcar că există binele. Dar îşi pierde oare Pavel cumpătul, părăsit fiind de orice mărturie? Nicidecum. Neavând altă mărturie la care să facă trimitere, se referă la necazurile sale. Nu e oare acest lucru demn de un miracol? Dacă Pavel n-ar fi dovedit dincolo de orice tăgadă că avea puterea de a face minuni, n-ar fi fost aceasta o dovadă? A transforma necazurile într-o mărturie pentru adevărul învăţăturii, a transforma ruşinea în slavă pentru tine şi pentru comunitatea credincioşilor, a transforma cauza pierdută într-o chestiune de onoare care are întreaga forţă dătătoare de entuzism a mărturiei, nu sunt oare toate acestea ca şi cum ai face ologul să meargă, mutul să vorbească?

Ce i-a dat lui Pavel o astfel de forţă? Avea el însuşi o mărturie; nu era un om care să se îndoiască şi să-şi retracteze în sinea sa gândurile pline de forţă. Avea o mărturie mai presus de orice altceva în lume[cxiii], mărturisind cu atât mai puternic, cu cât i se împotrivea lumea. Era oare un om slab? Nu, era plin de forţă. Se clătina oare? Nu, era întărit, pentru că era puternic întărit în omul dinăuntru prin Duhul lui Dumnezeu.

De aceea, apostolul îi doreşte fiecărui membru al comunităţii să fie ceea ce era el însuşi şi ceea ce demonstra prin întreaga sa viaţă. Chiar dacă situaţia de atunci era alta, chiar dacă lupta şi conflictele făceau dobândirea acestei întăriri a omului dinăuntru mai necesară, dar poate şi mai dificilă, în toate timpurile şi în toate situaţiile omului îi trebuie un singur lucru[cxiv]: să-şi mântuiască sufletul prin această întărire interioară. Pentru că orice om, în orişice vreme, îşi are lupta sa şi încercările sale, necazul său şi singurătatea sa, în care e ispitit, angoasa lui şi neputinţa sa atunci când mărturia se pierde. Să chibzuim aşadar mai îndeaproape la

Întărirea omului dinăuntru.

Doar un suflet lipsit de gânduri poate lăsa totul să se schimbe în jurul său, lăsându-se pradă schimbărilor nestatornice şi capricioase ale vieţii, fără să fie cuprins de angoasă în faţa unei astfel de lumi, fără să fie cuprins de grijă faţă de sine. Cât de nedemnă şi de respingătoare este o astfel de viaţă, cât de departe este ea de mărturisirea înaltului destin al omului de a fi stăpânul creaţiei[cxv]! Dacă omul e să domnească, trebuie să existe ordine în lume, altfel ar fi o bătaie de joc să-l pui să stăpânească peste nişte forţe sălbatice, care nu ascultă de nici o lege. Iar dacă e să domnească, trebuie să existe şi o lege în el însuşi[cxvi], pentru că altfel i-ar fi imposibil să domnească; fie intervenţia lui ar tulbura totul, fie faptul că domneşte înţelept sau nu ar fi lăsat în seama întâmplării. Dacă ar fi aşa, omul s-ar afla atât de departe de a fi stăpânul creaţiei, încât creaţia ar trebui mai degrabă să-şi dorească să nici nu existe omul. De aceea, de îndată ce un singur om se reculege într-o contemplare a vieţii mai plină de înţelegere, încearcă să se asigure de faptul că există o legătură între toate şi, în calitate de stăpân al creaţiei, îi pune acesteia, ca să zic aşa, o întrebare, obligând-o să dea o explicaţie şi cerând o mărturie.

Doar cel ce şi-a lăsat sufletul în seama poftelor lumeşti, cel care a ales robia strălucitoare a plăcerii şi n-a izbutit să se elibereze de angoasa ei plină de uşurătate sau de apăsare, doar el se mulţumeşte cu a lăsa creaţia să-şi depună mărturia astfel încât el s-o poată folosi cu şiretlicuri şi cu viclenie în slujba momentului. Omul fiind stăpânul creaţiei, aceasta ascultă chiar şi de un domnitor nedemn. Cât de întristător e un asemenea om pierdut, care însă nu crede că trăieşte fără nici un gând, ci, dimpotrivă, că înţelege totul, considerând în rătăcirea inimii sale că întoarce totul spre avantajul său. Când vede pe înserate cerul înroşindu-se, spune: „Mâine va fi vreme frumoasă.“[cxvii] Iar când vede cerul într-un roşu posomorât, spune: „Azi va fi furtună.“ Pentru că despre înfăţişarea cerului, despre vreme şi vântoase ştie să judece. De aceea spune: „Azi sau mâine voi merge în cutare cetate, voi sta acolo un an, voi face negustorie şi voi câştiga.“[cxviii] Când îşi lucrează pământul cu minte, socoteşte că îi va aduce mult câştig. Ochiul său se desfată la vederea bogatei recolte, a ceea ce el însuşi numea,

poate fără să se gândească, rodul binecuvântat. Construieşte iute hambare mai mari, pentru că îi e uşor să prevadă că vechile hambare nu vor putea cuprinde acest belşug. Apoi, liniştit şi mulţumit, lăudând viaţa, se duce la culcare, însă atunci i se spune: „La noapte îţi voi cere sufletul.“[cxix] – Nu e oare o pretenţie prea mare, sufletul lui? Oare va înţelege? Nu e vorba de recolta bogată sau de hambarele nou construite, ci de ceea ce a uitat, poate, din cauza lor – de faptul că are un suflet. – Însă cel care priveşte viaţa măcar cu un pic de seriozitate vede lesne că nu e atât de stăpân încât să nu fie deopotrivă slujitor şi că omul nu e deosebit de jivine doar datorită faptului că este mai inteligent decât ele.

Doar cel care fuge cu laşitate de orice explicaţie mai profundă, cel care n-are curajul de a-şi asuma nici răspunderea de stăpân, supunându-se îndatoririi de slujitor, nici umilinţa de a vrea să se supună pentru a învăţa să domnească şi de a vrea mereu să domnească doar în măsura în care se supune – doar el umple timpul cu socoteli pline de zel, care însă nu-l duc mai departe, ci mai degrabă îi servesc drept o distracţie în care sufletul său, puterea sa de a înţelege şi de a voi dispar ca un abur[cxx], stingându-se ca o flacără. Cât de întristătoare este o astfel de mistuire de sine, cât de departe este un astfel de om de a depune mărturie prin viaţa sa, de a exprima prin viaţa sa destinul mai înalt al omului, acela de a fi colaboratorul lui Dumnezeu.

Prin orice reflecţie mai profundă, care îl face mai *bătrân* decât momentul şi îl lasă să cuprindă eternul, omul se asigură că are o relaţie reală faţă de lume şi că, în consecinţă, această relaţie nu poate fi o simplă cunoaştere a acestei lumi şi a sa ca parte din ea, întrucât o astfel de cunoaştere nu este o relaţie, el fiind în această cunoaştere indiferent faţă de lume, iar lumea, indiferentă faţă de cunoaşterea sa despre ea. Abia în clipa în care în sufletul său se trezeşte îngrijorarea în legătură cu ce înseamnă lumea pentru el şi el pentru lume, în legătură cu însemnătatea pe care o are pentru el tot ce îl face să aparţină lumii şi cu însemnătatea pe care o are el astfel pentru lume, abia atunci omul dinăuntru se revelează în această *îngrijorare*. Această îngrijorare nu se potoleşte printr-o cunoaştere mai detaliată sau mai cuprinzătoare, ci pretinde un alt fel de cunoaştere, o cunoaştere care nu se rezumă nici o clipă la a fi cunoaştere, ci se transformă în clipa posesiunii într-o acţiune, altfel nefiind deţinută. Această îngrijorare cere şi ea o explicaţie, o mărturie, însă de alt fel. Dacă în cunoaşterea sa un om ar putea şti totul, dar n-ar şti nimic despre relaţia acestei cunoaşteri faţă de sine, înseamnă că în strădania sa de a se asigura de relaţia cunoaşterii sale faţă de obiect a cerut o mărturie, dar n-a înţeles că e necesară o cu totul altfel de mărturie, iar îngrijorarea încă nu i s-a trezit în suflet. Îndată ce ea se trezeşte, cunoaşterea sa se va dovedi lipsită de consolare, pentru că orice cunoaştere în care un om dispare faţă de sine şi orice explicaţie produsă de o astfel de cunoaştere sunt echivoce, explicând ba una, ba alta, şi fiind capabile să exprime opusul, la fel cum orice mărturie de acest tip este, chiar în timp ce mărturiseşte, plină de înşelăciune şi de enigme, născând doar angoasă. Într-adevăr, cum ar putea un om să se asigure prin această cunoaştere că succesul său e mila lui Dumnezeu, astfel încât să îndrăznească să se

bucure de el şi să i se încredinţeze în deplină siguranţă, sau să se asigure că e mânia cerului şi ascunde înşelător abisul pierzaniei pentru el, astfel încât pieirea lui să fie şi mai cumplită? Cum ar putea un om să se convingă prin această cunoaştere că necazurile sunt pedeapsa cerului şi că se poate lăsa distrus de ele, sau că sunt iubirea lui Dumnezeu, căruia îi e drag să-l pună la încercare, astfel încât să se poată gândi bucuros şi încrezător la iubire în greul ispitei? Cum ar putea să se asigure un om într-o astfel de cunoaştere că a fost pus la loc înalt în lume şi că i s-au încredinţat multe, din cauză că Dumnezeu iubea în el aleasa sa unealtă[cxxi], sau dacă nu cumva a fost pus astfel pentru a deveni proverbial printre oameni, un avertisment şi un prilej de spaimă pentru alţii? Într-adevăr, cunoaşterea sa îl poate convinge de faptul că totul îi reuşeşte, că totul îl ascultă şi că toate se întâmplă aşa cum vrea el, că i se dă tot ce arată cu degetul; sau că nimic nu-i reuşeşte, că totul îl înşală, că orice grozăvie care îl umple de angoasă va veni asupra sa în clipa următoare; sau că are parte de mai multă încredere decât oricine – cunoaşterea aceasta nu-l poate învăţa însă mai mult de atât. Or, această explicaţie e deosebit de echivocă, iar această cunoaştere e foarte lipsită de consolare.

În această îngrijorare se revelează omul dinăuntru, cerând o explicaţie, o mărturie care să explice semnificaţia tuturor lucrurilor pentru el şi propria sa semnificaţie, explicându-l pe el însuşi prin Dumnezeu care ţine toate laolaltă prin veşnica sa înţelepciune şi l-a pus pe om să fie stăpânul creaţiei prin faptul că a devenit robul lui Dumnezeu, explicându-i-se prin aceea că l-a făcut colaboratorul său şi întărindu-l prin fiecare explicaţie dată prin omul său dinăuntru. În această îngrijorare se revelează omul dinăuntru, care nu e preocupat de lumea întreagă, ci doar de Dumnezeu şi de sine, precum şi de explicaţia care-l face să înţeleagă această relaţie şi de mărturia care îl întăreşte în această relaţie. Această îngrijorare nu încetează nici o clipă, întrucât cunoaşterea pe care o dobândeşte nu e o cunoaştere indiferentă. Dacă un om ar crede că poate lămuri o dată pentru totdeauna acest subiect şi că îl poate încheia ar însemna că omul dinăuntrul său s-a născut mort şi va dispărea din nou. Însă dacă e într-adevăr îngrijorat, prin Dumnezeu totul îi va sluji la întărirea omului dinăuntru. Pentru că Dumnezeu este credincios[cxxii] şi nu se lasă pe sine fără de mărturie[cxxiii]. Dar Dumnezeu e duh[cxxiv] şi, de aceea, poate da doar mărturie în duh, adică în omul dinăuntru; orice mărturie exterioară venită de la Dumnezeu, dacă ar putea fi vorba de aşa ceva, ar putea la fel de bine să fie o înşelăciune.

Atunci succesul[cxxv] *îi va sluji unui astfel de om la întărirea omului dinăuntru*. Auzim adesea oamenii spunând că viaţa e foarte înşelătoare, şi, oricât de diferite sunt speranţele şi dorinţele fiecăruia, mulţi dintre ei sunt de acord că frumoasa pretenţie a aşteptărilor nu e niciodată îndeplinită, şi că mulţi se înşală pe sine abia atunci când îşi caută consolarea în iluzia că odinioară nutriseră, cu adevărat, mari speranţe. Şi-atunci se plâng că lumea e tărâmul vitregiilor, că timpul e o trudă grea şi o strădanie risipită care nu-l apropie pe om de ţinta dorinţelor sale, ci îl îndepărtează tot mai mult de ea; că oamenii sunt necredincioşi sau măcar

leneşi, lipsiţi de înflăcărare, egoişti; se plâng de ei înşişi la fel ca de alte lucruri din viaţă, întrucât au descoperit că nu sunt ceea ce credeau cândva că ar fi; se plâng de ordinea tuturor lucrurilor de pe pământ, că firea lor vană şi exterioară are parte de succes şi că e încununată orice faptă a cărei putere e vorbăria, că e lăudat orice sentiment a cărui tărie e platitudinea, că doar chinul a cărui dovadă constă în strigăt are parte de compătimire şi că orice strădanie cinstită trezeşte doar nemulţumire şi lipsă de recunoştinţă, simţirea tăcută interioară întâlnind doar neînţelegere, iar tristeţea profundă, singuratică, doar jigniri. Rareori se aude o voce mai gravă, care îndeamnă pe fiecare să accepte învăţătura vieţii şi să se lase educat la şcoala necazurilor, vorbirea unuia încercat, care întreabă răspicat: „Va fi oare mântuit cel bogat[cxxvi], va merge oare cel puternic pe calea îngustă[cxxvii], se va lepăda oare de sine cel fericit[cxxviii], vor accepta oare învăţaţii şi înţelepţii adevărul cel dispreţuit?“ Însă aceste vorbe nu sunt luate în seamă şi se aude în continuare plângerea că nu doar anumiţi indivizi au parte de necazuri în viaţă, ci că viaţa întreagă e o adversitate, făcând din întreaga existenţă o enigmă pe care nimeni n-o poate înţelege.

Însă succesul e uşor de înţeles. Şi totuşi… Iov era un om bătrân şi îmbătrânise cu frica lui Dumnezeu, aducând arderi de tot pentru toţi copiii săi când se duceau la un ospăţ.[cxxix]

„Succesul e uşor de înţeles“ – şi totuşi, nici chiar *cel fericit* nu-l poate înţelege. Priviţi-l pe fericitul faţă de care norocul şi-a făcut o bucurie din a-l asculta în toate. Nu lucrează, şi totuşi este un Solomon în slava sa[cxxx], viaţa i-e dănţuire, gândul i-e îmbătat de visul dorinţelor şi orice vis i se împlineşte, ochiul i se satură mai repede decât apucă să-şi dorească, inima sa nu ascunde nici o dorinţă tainică, pofta sa n-a învăţat limitarea. Dar dacă l-ai întreba de unde vin toate acestea, ţi-ar răspunde probabil uşuratic: „Nu ştiu nici eu.“ Ba poate că acest răspuns îl va şi înveseli în uşurătatea sa, ca o glumă potrivită cu tot restul, însă nu va înţelege şi nici măcar nu va bănui ce a zis de fapt şi cum s-a condamnat pe sine. Autorităţile civice veghează ca fiecare să păstreze ceea ce îi aparţine de drept. Când descoperă pe cineva al cărui belşug şi bogăţie îi umplu pe toţi de mirare, îi cer să explice de unde le are. Dacă nu e în stare să explice, îl suspectează de faptul că n-a ajuns la ele în mod cinstit şi că nu se află legal în posesia lor, fiind, probabil, un hoţ. Dreptatea omenească se aseamănă cu cea divină, însă într-un mod foarte nedesăvârşit. Aceasta din urmă veghează cu atenţie asupra oricărui om. Când cineva întrebat de unde are tot ce are nu răspunde decât că nu ştie nici el, îl judecă rămânând în preajma lui sub forma bănuielii că nu deţine în mod *legal* ceea ce are. Această bănuială nu e un slujitor al dreptăţii, ci însăşi dreptatea; e ceea ce acuză, judecă şi îi anunţă verdictul, păzindu-i sufletul în închisoare, ca nu cumva să scape. Ce i se cere atunci celui fericit? Ce altceva decât întărirea omului dinăuntru. Însă acesta n-are nici o îngrijorare, nici un om dinăuntru; dacă l-a avut vreodată, acesta a dispărut şi a fost şters. Dimpotrivă, cel în al cărui suflet se revelează omul dinăuntru prin îngrijorare nu se bucură atunci când norocul îl ascultă în toate. Îl cuprinde o

groază tainică în faţa forţei care vrea să risipească astfel totul în mod capricios; e cuprins de angoasă la gândul că are de a face cu ea, părându-i-se că-i cere drept recompensă ceva atât de îngrozitor, încât nici nu poate numi angoasa provocată astfel. E dispus să primească recunoscător o parte mult mai mică, numai să ştie de la cine vine. Însă această explicaţie, această mărurie e cerută de îngrijorarea din el. Dacă ar fi suit pe vârful muntelui pentru a privi la împărăţiile lumii şi la domniile ei şi i s-ar spune: „Toate sunt ale tale“[cxxxi], ar vrea mai întâi să ştie cine l-a suit acolo şi cui trebuie să-i mulţumească. Însă atunci când, în ciuda acestui fapt, norocul continuă, cum e nevoit să spună, să-l urmărească, îngrijorarea sa devine tot mai mare şi mai mare; dar, pe măsură ce îngrijorarea creşte, sufletul său dobândeşte în cele din urmă întărirea omului dinăuntru. Astfel, succesul a devenit pentru el o ocazie care să-i sporească îngrijorarea, slujindu-i la întărirea omului dinăuntru, pentru că omul care posedă întreaga lume şi îi mulţumeşte lui Dumnezeu e întărit în omul dinăuntru. Atunci se va bucura cu totul altfel decât cel fericit, pentru că omul care, posedând lumea, e precum cel ce n-o are[cxxxii] stăpâneşte într-adevăr lumea; altminteri este stăpânit el de ea. Atunci se bucură de toate darurile bune, dar şi mai mult se bucură de Dumnezeu şi împreună cu Dumnezeu care i le-a dat. Atunci ochiul său se bucură de strălucirea pământului, fiind încântat că sunt pline cămările, atunci îşi clădeşte hambare mai mari şi se culcă liniştit, iar când i se spune „la noapte îţi voi cere sufletul“, înţelege această cerere şi e iute pregătit, cunoscându-şi mai bine sufletul pe care trebuie să-l ia cu sine decât toată măreţia pe care a avut-o şi pe care acum o părăseşte, decât toată măreţia de care se bucura şi care îi era zi de zi prilej de întărire a omului dinăuntru prin mulţumire.

„Succesul e atât de uşor de înţeles“, şi totuşi, nici chiar cel *favorizat* de el nu-l poate înţelege cum trebuie. Priviţi-l pe acesta, pe care natura l-a înzestrat cu tot ce e măreţ, dându-i forţa, inteligenţa, puterea spiritului, neînfricarea inimii, precum şi perseverenţa voinţei: priviţi-l! De ce se cutremură uneori în sinea sa cel ce a făcut să tremure întreaga lume? De ce păleşte uneori în sinea sa cel ce stăpânise totul cu inteligenţa sa? De ce devine uneori în sinea sa neputincios cel ce privea totul în ochi neînfricat? Oare nu e ceva care să te facă să te înfiori într-un ceas liniştit, să devii neputincios într-o clipă de răgaz, faptul de a avea puterea şi de a nu şti *în ce scop* o ai? Dreptatea civică veghează ca fiecare să rămână în limitele sale şi fiecare individ să slujească întregul. Când descoperă un om a cărui putere trezeşte atenţia tuturor, îi cere să explice în ce scop o foloseşte, iar dacă nu poate, e suspectat că n-ar fi un bun cetăţean, ba chiar că ar fi un bandit. Dreptatea omenească se aseamănă cu cea divină. Şi aceasta merge la fiecare individ şi îl cercetează şi mai riguros. Dacă întâlneşte un om care, întrebat în ce scop îşi are puterea, nu răspunde decât că nu ştie nici el, dreptatea zăboveşte asupra lui sub forma unei bănuieli. Poate că nu-i ia încă puterea, întrucât el poate că n-a abuzat încă de ea, însă bănuiala rămâne în sufletul său sub forma unei angoase care se trezeşte când el se aşteaptă mai puţin. Ce-i lipseşte unui astfel de om? Ce altceva decât întărirea omului dinăuntru?

Însă cel în al cărui suflet se revelează omul dinăuntru prin îngrijorare nu se bucură atunci când descoperă că are putere. Se nelinişteşte, temându-se aproape pentru sine. Cuprins de angoasă, se asigură de cât de mult poate. Însă atunci când, în ciuda acestui fapt, nu poate scăpa de putere, îngrijorarea şi angoasa inimii sale devin tot mai mari, până când îngrijorarea naşte întărirea omului dinăuntru. Atunci nu ştie doar că are putere, ci ştie şi ceea ce nu ştiuse celălalt favorizat, anume cui i se cuvine cinstirea şi cui îi aparţine pe drept puterea. Se bucură că orice întreprindere îi reuşeşte şi tânjeşte după a atinge ţinta năzuinţelor sale, însă şi mai mult se bucură prin Dumnezeu şi tânjeşte încă şi mai mult după clipa în care se va bucura împreună cu Dumnezeul său că i-a reuşit. Atunci sufletul său cuprinde întreaga lume iar planurile sale se referă la ţări întregi, însă când, în tăcerea nopţii, i se spune „Dă socoteală de isprăvnicia ta!“[cxxxiii], ştie ce înseamnă aceste cuvinte şi unde e răbojul socotelilor, iar dacă acesta cuprinde nişte lipsuri, părăseşte totuşi consolat lumea gândurilor şi a faptelor în care nu-şi avusese sufletul, părăseşte munca sa complicată, plină de artă şi atât de cuprinzătoare, care îi fusese zi de zi prilej de întărire a omului dinăuntru.

„Succesul e atât de uşor de înţeles“, şi totuşi, uneori, nu e înţeles nici chiar de către cel ce cunoaşte bine vitregiile. Priviţi-l! A învăţat că există necaz în viaţă şi a mărturisit în momentele grele cât de slab şi de neputincios e omul cu puterile sale. Dar nu s-a descurajat, nu a renunţat, ci a continuat să lucreze. Nu ştia dacă a obţinut ceva astfel, dacă a progresat sau a rămas în urmă, dacă s-a mişcat sau a rămas pe loc, pentru că în jurul său se răspândise un întuneric asemenea nopţii neîncetate. Dar s-a străduit cu ultimele sale puteri. Şi iată, soarele succesului a răsărit din nou, luminând totul, limpezind totul, asigurându-l că a ajuns atât de departe încât să câştige rodul muncii sale. Şi-atunci a exclamat, bucurându-se: „Aşa trebuia să fie, pentru că strădania unui om nu e trudă nerodnică şi lipsită de sens!“[cxxxiv] Dar astfel a pierdut totul şi n-a avut parte de întărirea omului dinăuntru. Uitase profesiunea de credinţă la ceas de nevoie, uitând că împlinirea străduaniilor nu era mai sigură din cauză că sosise, decât fusese pe când recunoştea că n-o va putea obţine prin propriile forţe. Înţelesese vicisitudinile, dar nu putea înţelege succesul. Atunci omul dinăuntru i s-a stins, cum s-ar spune, din suflet. Oare dacă dreptatea l-ar fi căutat, cerându-i o explicaţie, s-ar fi mulţumit cu răspunsul său? Putuse să înţeleagă mai bine pe Domnul în stâlpul de foc care luminase cândva noaptea, însă, când s-a făcut zi, n-a mai văzut stâlpul de nor[cxxxv].

În schimb, cel în al cărui suflet se revelează omul dinăuntru prin îngrijorare câştigă, atunci când ziua bucuriei învinge întunericul, o deplină întărire a omului interior, pentru că a lua doar bucuria, fără îngrijorarea în legătură cu mărturia, ar fi însemnat să se dedea unei iluzii. Mărturia a primit-o cu bucuroasă recunoştinţă, întrucât sosise la unul pe care nu l-a găsit dormind[cxxxvi]. Iar omul dinăuntru a sporit zi de zi, spre placul lui Dumnezeu. Şi în ziua în care Domnul l-a chemat pe slujitorul său, acesta cunoştea calea şi a părăsit totul luând cu el

doar mărturiile în care îşi avusese mântuirea.

„Succesul e atât de uşor de înţeles.“ Şi totuşi, uneori nici cel nefericit nu-l înţelege şi nu ştie prea bine despre ce vorbeşte. Oamenii îi vorbesc cu încredere celui fericit, pentru că, dacă nu-i plac vorbele auzite, el tot se poate bucura de norocul său, fără să ţină seama de vorbitor. Cu nefericitul, lucrurile stau altfel, pentru ca nu cumva cuvintele să fie un nou chin pentru el, dacă nu-i plac, şi să nu devină încă mai nerăbdător atunci când i se pare că vorbitorul n-a trăit el însuşi nimic, considerând o jignire faptul că vrea să-l consoleze unul care nu-i cunoaşte suferinţa. Însă, indiferent cine a spus acest lucru, rămâne totuşi adevărat că nefericitul nu înţelege adesea ce este succesul. Însă, în alt sens, cine înţelege mai bine acest lucru, dacă nu nefericitul? Cine ştie să vorbească mai bine despre plăcerile bogăţiei, dacă nu omul care se hrăneşte din fărâme?[cxxxvii] Cine descrie puterea şi mărirea mai înfocat decât cel ce suspină în robie, cine descrie frumoasa uniune a oamenilor mai entuziasmant decât cel rămas singur în viaţă? Dar cel care ştie să le descrie poate că nu se înţelege întotdeauna pe sine; cum ar putea cineva care nu se înţelege pe sine să înţeleagă într-un sens mai profund ce e în afara lui? În schimb, dacă se înţelege pe sine sau caută să se înţeleagă, dacă se îngrijeşte într-adevăr de asta, dacă omul dinăuntru se revelează în îngrijorare, va înţelege succesul, înţelegând semnificaţia faptului că i-a fost refuzat, şi nu se va mai preocupa de imagini închipuite, nici nu se va întări prin vise, ci va fi îngrijorat în privinţa sa în plin succes.

Atunci succesul îi va sluji unui astfel de om la întărirea omului dinăuntru. Şi cum să nu-i slujească? Doar omul dinăuntru se revelează în îngrijorare, iar vitregiile fac să dispară şi să se tulbure tocmai ceea ce e exterior, vizibil şi palpabil; însă nu trezesc ele astfel la viaţă lăuntrul? Vicisitudinile îl fac pe orice om să fie îngrijorat, dar îl fac oare întotdeauna preocupat de Dumnezeu? Oare viaţa n-a întărit de cele mai multe ori adevărul gravelor cuvinte rostite de acelaşi om care a avertizat şi împotriva succesului, răsunând, de aceea, cu o semnificaţie profundă, anume că „şi vicisitudinile sunt ispite“[cxxxviii]? Priveşte-l pe cel *îngrijorat*! Priveşte-l mai bine şi aproape că n-o să-l mai recunoşti prin comparaţie cu timpul în care pornea în viaţă atât de bucuros, de puternic şi de încrezător. Menirea sa în viaţă îi era atât de limpede şi demnă de dorit, gândul lui îi cunoştea năzuinţa, inima o îndrăgea, forţa lui lucra demnă de încredere, iar speranţa îi promitea o împlinire fericită. Pentru că există o speranţă care e darul părintesc al cerului pentru copil, o speranţă care creşte odată cu acesta, speranţă cu care tânărul porneşte în viaţă. Această nădejde îi garantează totul. În fond, cine i-a dat-o, dacă nu Dumnezeu din ceruri; să nu fie ea valabilă în lumea largă, în toate împărăţiile şi domniile ce aparţin cerescului rege care i-a dat-o? Însă lucrurile n-au fost aşa, şi în curând vicisitudinile i-au smuls celui puternic frumoasa speranţă, sau i-au furat-o prin vicleşug celui slab. Totul s-a tulburat atunci pentru el. Nu mai era nimeni care să domnească în ceruri, lumea largă era un loc de joacă al gălăgiei sălbatice a vieţii, nu exista nici o ureche care să strângă laolaltă tulburarea în armonie, nici o mână care să intervină călăuzitor. Indiferent cum se poate

consola omul în viaţă, considera că speranţa e pierdută, şi într-adevăr speranţa a fost pierdută. Atunci sufletul său a fost cuprins de îngrijorare. Cu cât se holba mai mult la anarhia în care părea să se dezintegreze totul, cu atât mai multă putere dobândea aceasta asupra sa, până când l-a vrăjit cu totul, gândul său fiind cuprins de ameţeală, iar el însuşi s-a prăbuşit în ea, pierzându-se în disperare. Însă chiar dacă îngrijorarea n-a dobândit o astfel de forţă seducătoare asupra sa, sufletul său tot fără să participe a rămas, străin de toate. Vedea ceea ce văd şi alţii, dar ochiul său citea mereu în toate o scriere invizibilă, care spunea că sunt deşertăciune şi iluzie. Sau se retrăgea dintre oameni şi îşi obosea ucigător sufletul în îngrijorări, în gânduri negre, în slujba nerodnică a stărilor de spirit neliniştite. Ce-i lipsea unui astfel de om, ce nu câştigase atunci când pierduse totul? Ce altceva decât întărirea omului dinăuntru?

În schimb, pentru cel în al cărui suflet se afla grija, mai înainte să îl ajungă grija care vine din afară, pentru cel al cărui suflet n-a fost niciodată atât de mulţumit de bucurie încât să piardă îngrijorarea în legătură cu mărturia, însă nici n-a fost copleşit de grija din afară în aşa fel încât să dispară posibilitatea bucuriei, atâta timp cât încă se îngrijora în privinţa mărturiei – pentru acesta, grija care vine din afară a devenit treptat un prieten. S-a asociat cu îngrijorarea din el, împiedicându-l să vadă greşit viaţa, l-a ajutat să îşi cufunde sufletul tot mai mult în îngrijorare, până când a găsit mărturia. Şi-atunci a devenit puţin câte puţin tot mai uşor, aruncând în cele din urmă greutatea pământească a dorinţelor lumeşti, şi s-a odihnit cu mărturia în Dumnezeu, mântuit de speranţa pe care o dobândise. Pentru că există o speranţă despre care Scriptura spune că e dobândită în experienţă[cxxxix]. La ce experienţă se referă oare Scriptura? Oare la cea în care un om se asigură că dobândeşte tot ce speră? Scriptura spune că experienţa e rodul încercării[cxl]. Însă lumea nu poate răpi o astfel de speranţă, pentru că e câştigată înfruntând chinurile şi dobândeşte putere prin ele. Pe acest om, adversităţile îl ajută la o întărire a omului dinăuntru, pentru că omul care trage învăţămintele din ce a suferit şi care a învăţat binele din ce a pătimit[cxli] n-a dobândit doar cea mai bună învăţătură, ci mult mai mult – cel mai bun învăţător, iar cel care învaţă de la Dumnezeu e întărit în omul dinăuntru. Chiar dacă ar pierde totul, ar câştiga totul, aşa cum Avraam avea numai un mormânt în Canaan şi totuşi era alesul lui Dumnezeu[cxlii].

Priveşte-l pe cel *nedreptăţit*! Nu se plânge de viaţă, ci de oameni, care strică totul şi amărăsc tot ce Dumnezeu făcuse bine. Priveşte-l mai îndeaproape! Mai că nu-l recunoşti în comparaţie cu timpul când o pornea în viaţă tânăr, bucuros şi plin de aşteptări, cu expresia chipului atât de deschisă, inima atât de plină de căldură, sufletul atât de grăbit să întâmpine orice om; nu existau pentru el decât bucurie şi strălucire; dar n-a rămas aşa. Curând, credinţa i-a fost furată prin vicleşug de înşelăciunea oamenilor, după cum credea el; inima lui deschisă a fost batjocorită de intrigile lor, răceala şi egoismul oamenilor i-au obosit entuziasmul, invidia lor i-a prăbuşit curajul, puterea, înflăcărarea, mândra năzuinţă, faptele măreţe în aceeaşi stare jalnică în care trăiau ei înşişi. Considera că, indiferent

cum suporţi viaţa, oamenii sunt pierduţi. Şi-atunci, totul s-a tulburat pentru el, nu mai exista Dumnezeu care să gândească totul spre bine, ci totul era lăsat în seama oamenilor care gândeau totul spre rău. Dar cu cât privea mai fix sufletul său în abisul pasiunilor întunecate care i se înfăţişau, cu atât mai multă putere dobândea angoasa ispitei asupra sa, până când s-a prăbuşit el însuşi în abis, pierzându-se în disperare. Şi chiar dacă durerea nu l-a smuls astfel cu ea, a rămas lipsit de sentimente în cercul oamenilor, văzând cum se repeta cu alţii ceea ce i se întâmplase lui, dar neauzind nici urmă de compătimire; însă, oricum, la ce ar fi folosit, de vreme ce nu avea de oferit nici o consolare? Sau se ascundea de oameni, pentru a se adânci în singurătatea sufletului, în înţelepciunea sa lipsită de consolare, pentru a cerceta până în adânc gândul disperării în toată grozăvia sa. Sau se pleca asemeni unei trestii, stingându-se într-o tristeţe care îl mistuia lent, prilej de angoasă pentru sine, pentru oricine era martorul stingerii sale.

Însă cel în al cărui suflet omul dinăuntru s-a revelat în îngrijorarea despre care vorbeam, cel al cărui suflet n-a fost umplut de iubirea nici unui om în aşa fel încât să-i iasă din minte mărturia, n-a văzut oamenii niciodată precum cel nedreptăţit şi totuşi poate că i-a găsit altfel decât sperase şi dorise. Însă chiar dacă s-a întâmplat ceva cumplit, chiar dacă oamenii s-au ridicat împotriva lui ca nişte răufăcători sau l-au părăsit ca nişte înşelători, chiar dacă duşmanul l-a urmărit iar prietenul l-a trădat, chiar dacă invidia a întins laţ înaintea pasului său, ce putere au avut toate acestea asupra lui? Au putut să-i sporească îngrijorarea, să-l ajute să-şi smulgă din suflet orice simţire prin care îi aparţinuse creaţiei astfel încât să nu aparţină în acelaşi timp Creatorului. Însă n-au putut împiedica grija pentru Dumnezeu din sufletul său să-şi caute tot mai profund şi lăuntric obiectul. Iar cel care-l caută pe Dumnezeu îl găseşte întotdeauna, cel care-l sileşte pe un om să caute îl ajută să găsească[cxliii]. Atunci sufletul său a căutat în îngrijorare tot mai lăuntric şi mai lăuntric până a găsit mărturia, întrucât cel care îl iubeşte pe Dumnezeu e întărit în omul dinăuntru, iar cel care iubea oamenii şi a învăţat într-un fel să-l iubească pe Dumnezeu doar prin această iubire a avut parte doar de o educaţie nedesăvârşită. Însă cel care l-a iubit pe Dumnezeu şi prin această iubire a învăţat să iubească oamenii a fost întărit în omul dinăuntru. Când un om i-a refuzat iubirea, l-a ajutat să găsească iubirea lui Dumnezeu, care fericeşte mai mult decât tot ce s-a suit la inima unui om[cxliv]; dacă prietenul i-a refuzat consolarea, l-a ajutat să o găsească pe a lui Dumnezeu, care e mai presus de orice măsură; când prietenul a refuzat să-l aprobe, l-a ajutat să caute aprobarea lui Dumnezeu, care întrece orice pricepere.

Priveşte-l pe cel *trecut prin ispită*, pus la probă în vitregia încercării. Poate că l-ai văzut mai rar, pentru că încercarea nu vine întotdeauna cu semne vizibile. N-a fost pus la încercare prin ceea ce numim de fapt adversitate, oamenii nu l-au părăsit, ba, dimpotrivă, în afară totul era prietenos şi frumos. Dar sufletul său se afla în chinuri, şi, cum acestea nu ţineau de exterior, nici nu putea să caute consolarea oamenilor. În afară îi reuşea totul, totuşi sufletul său se afla într-o angoasă lipsită de încredere şi de curaj. Nu-şi căuta pacea şi odihna în cele

exterioare, totuşi inima sa rămânea sub apăsare. Atunci omul dinăuntru s-a scufundat în el, i se părea că fericirea din afară nu există decât ca să ocrotească suferinţa lăuntrică şi că nu-şi va găsi mângâierea nici în tribulaţiile lumii. I se părea că Dumnezeu însuşi a pus puternica sa mână asupră-i, de parcă ar fi fost un copil al mâniei[cxlv], şi totuşi nu putea să înţeleagă sau să-şi explice în ce fel. Atunci lăuntrul lui s-a revoltat şi a făcut ce scria într-o veche scriere edificatoare, „s-a lăudat că e pierdut“ şi că Dumnezeu însuşi l-a trimis la pierzanie.[cxlvi] Atunci omul dinăuntru a îngheţat în el.

Dar cel în al cărui suflet omul dinăuntru s-a revelat în îngrijorarea despre care am vorbit n-a renunţat la îngrijorare. Chiar dacă n-a găsit explicaţia, tot a găsit o lămurire: că trebuia să aştepte explicaţia. A găsit însă explicaţia că Dumnezeu îl punea la încercare, găsind consolarea că, atunci când Dumnezeu te încearcă, timpul trece foarte încet, dar că Dumnezeu poate recupera totul, întrucât pentru el o zi e cât o mie de ani[cxlvii]. Atunci s-a mai liniştit în chinuri. N-a fugit de durerea încercării, aceasta devenindu-i un apropiat, un prieten deghizat, chiar dacă nu înţelegea în ce fel, chiar dacă îşi încorda zadarnic gândul ca să lămurească acest mister. Dar, pe măsură ce-i creştea îngrijorarea, îi creşteau totodată şi liniştea şi umilinţa, astfel încât, indiferent cât de mult suferea, a ales mereu să rămână la încercare în loc să se găsească altundeva pe lume. În cele din urmă, mărturia a ieşit la iveală cu toată convingerea credinţei, pentru că acela care îl crede pe Dumnezeu în ciuda înţelegerii e întărit în omul dinăuntru. Lui încercarea i-a slujit la întărirea omului dinăuntru; a învăţat cel mai frumos lucru dintre toate, cel mai dătător de fericire: faptul că Dumnezeu îl iubea; pentru că Dumnezeu iubeşte pe cel pus de el la-ncercare[cxlviii].

Unui astfel de om succesul şi adversităţile îi slujesc la întărirea omului dinăuntru, însă nici un om nu îşi poate da singur întărire, iar cel care primeşte o mărturie nu e cel care o depune. Acest lucru e amintit şi de Pavel în textul nostru; pentru că *mărturia însăşi e un dar de la Dumnezeu*, de la care vine orice dar bun şi desăvârşit, cel mai frumos dar din toate, un dar de la Tatăl din ceruri, după care e numit tot ce e părintesc în ceruri şi pe pământ[cxlix]. Acestea sunt cuvintele apostolului şi acestei purtări părinteşti a lui Dumnezeu îi atribuie întărirea omului dinăuntru, în aşa fel încât iubirea lui Dumnezeu se dovedeşte tocmai în această manifestare a ei, în întărirea omului dinăuntru, iubire părintească. Îl numim pe Dumnezeu Tată; omul se odihneşte fericit şi încrezător în această denumire, cea mai frumoasă, cea mai înălţătoare, dar şi cea mai adevărată şi mai semnificativă, şi totuşi această expresie e o imagine preluată din viaţa de pe pământ, chiar dacă din cel mai frumos lucru pe care îl are viaţa pământească. Dar dacă expresia e o imagine transpusă, ajunge oare ea într-adevăr în cer pentru a desemna ceea ce trebuie să desemneze, sau dispare pe măsură ce urcă mai sus, asemeni unui dor pământesc care vorbeşte totdeauna misterios? Da, pentru cel care priveşte la cele exterioare expresia devine improprie şi lipsită de realitate; dacă e de părere că Dumnezeu dă darurile bune aşa cum face un tată, însă în aşa fel încât darurile sunt cele care dovedesc că Dumnezeu e tatăl nostru, judecă din

punct de vedere exterior şi pentru el adevărul însuşi devine impropriu. Însă omul dinăuntru nu priveşte la daruri, ci la cel care dăruieşte, diferenţa omenească între ceea ce ar trebui numit dar şi ceea ce limbajul nu îngăduie să numim astfel dispare pentru el în ceea ce e esenţial, în dăruitor; bucurie şi tristeţe, fericire şi nefericire, chin şi biruinţă sunt pentru el daruri; pentru că important i se pare dăruitorul. Atunci omul dinăuntru înţelege şi e convins că Dumnezeu e un Tată în ceruri şi că expresia aceasta nu e o imagine nedesăvârşită, ci e cea mai esenţială şi mai adevărată, pentru că Dumnezeu nu dăruieşte doar darurile, ci se dăruieşte şi pe sine odată cu ele, ceea ce nici un om nu poate, întrucât omul nu poate fi prezent în dar decât printr-un sentiment sau printr-o stare de spirit, nu un mod esenţial, neputând pătrunde întreg conţinutul darului până în cel mai mic amănunt, nici să fie pe de-a-ntregul prezent în întregul dar, şi cu atât mai puţin întreg în cea mai măruntă parte a sa. De aceea, ascultătorule, dacă ţi s-a părut uneori că atunci când gândul tău a pornit în călătorie din casa părintească, rătăcind prin lume spre a se înălţa la reprezentarea lui, a Dumnezeului atotputernic, făcătorul cerului şi al pământului şi părintele tuturor, ai pierdut totuşi ceva, anume preferinţa de care ai avut parte în casa părintească, pentru că erai doar copil iar tatăl tău pământesc era numai al *tău*, nu vom nega faptul că ar putea să ţi se pară aşa, însă comparaţia nu se potriveşte întru totul. Când ai mers la tatăl tău pământesc, bucuros foarte că ai câştigat întreaga lume, l-ai găsit bucuros, pentru că, într-adevăr, cum să nu se bucure împreună cu cel bucuros, mai ales că îi era mai drag decât oricine[cl]? Însă tocmai pentru că te iubea, se bucura doar în nesiguranţă, neştiind dacă tot ce câştigaseşi nu va fi spre pieirea ta. Însă, în schimb, când ai mers la Tatăl tău ceresc, bucuros că ai câştigat întreaga lume, şi el a participat întru totul la bucuria ta, faptul că te bucurai împreună cu el a fost o neîndoielnică asigurare că tot ce dobândiseşi va fi spre binele tău.[cli] Sau când, întristat şi plângând, ai mers la tatăl tău pământesc şi l-ai găsit plângând, pentru că, într-adevăr, cum să nu plângă împreună cu cel plâns, mai ales cu cel pe care-l iubea mai mult decât pe oricine, n-ai izbutit să te faci pe de-a-ntregul înţeles de el, astfel încât era mai degrabă întristat de întristarea ta decât de motivul întristării tale. În schimb, când ai mers întristat şi cu sufletul plin de îngrijorare la Tatăl ceresc, singurul care are urechi să audă ce se vorbeşte în ascuns[clii] şi destul simţământ părintesc încât să înţeleagă – sau când ai mers îngrijorat şi apăsat la tatăl tău pământesc şi l-ai găsit slab, clătinându-se, fără consolare pentru tine, durerea ta fiind doar sporită prin tristeţea lui, sau când te-ai dus zdrobit şi nimicit la Tatăl tău ceresc, găsit puternic, cu atât mai puternic cu cât erai tu mai slab, dornic să te ajute şi cu atât mai dornic cu cât era chinul mai mare… Ascultătorule, aici comparaţia iar nu se mai potriveşte pe de-a-ntregul. Atunci ai înţeles că Dumnezeu nu e numit Tatăl din ceruri pentru că ai un tată sau pentru că oamenii au părinţi, ci e precum spune apostolul: După el este numit tot ce e părintesc în ceruri şi pe pământ. Astfel încât, şi dacă ai fi avut cel mai iubitor tată dat cuiva printre oameni, el ar fi fost, în ciuda celor mai bune intenţii ale sale, doar un tată vitreg, o umbră, o reflecţie, o comparaţie, o imagine,

vorbire în enigme despre simţirea părintească după care este numit tot ce e părintesc în ceruri şi pe pământ. O, ascultătorule, ai înţeles această fericire, sau, mai degrabă, ţi-au amintit vorbele mele de ceea ce ai mult mai bine, mai lăuntric, mai deplin şi mai fericit decât pot eu descrie, sau mai degrabă: nu ţi-au tulburat vorbele mele nimic din ce aveai? Ce e mai plin de fericire decât acest gând pe care nici un noroc, nici o favorizare, nici o îngrijorare, nici o jignire, nici o încercare, nici lucrurile de acum, nici cele viitoare[cliii] nu-l pot răpi unui om, ci slujesc doar la întărirea şi la confirmarea lui?

* * *

Ceea ce se întâmplă prima dată, spun oamenii, e totuşi cel mai frumos, iar inima fiecăruia ţine la acest lucru: la primul om care i-a urat bun venit în ceasul în care s-a numărat printre cei vii; la primul cer boltit asupra locului unde s-a născut, la prima limbă, numită maternă, la primul popor, numit strămoşesc, la prima învăţătură care i-a sporit sufletul, la primii oameni de vârsta lui care l-au înţeles, la primul gând care l-a entuziasmat, la prima iubire care l-a bucurat – fericit cel care într-adevăr poate spune: Dumnezeu din ceruri a fost prima mea iubire; fericit cel a cărui viaţă a fost o confirmare binecuvântată a acestei iubiri, fericit cel care, chiar dacă a greşit confundând exteriorul cu lăuntricul, chiar dacă sufletul său a fost înşelat pe lume în fel şi chip, a fost iar reînnoit în omul dinăuntru[cliv], întorcându-se la Dumnezeul său, şi întărit în omul dinăuntru.

PATRU DISCURSURI EDIFICATOARE

de S. Kierkegaard

(1843)

Aceste discursuri
sunt închinate
tatălui meu,
regretatul
Michael Pedersen Kierkegaard,
fost negustor de lâneturi
în acest oraş.

Cuvânt înainte

Deşi această cărţulie (intitulată „Discursuri“, şi nu „Predici“, pentru că autorul ei nu are căderea de a predica, „Discursuri edificatoare“, şi nu „Discursuri întru edificare“, întrucât acela care le rosteşte nu pretinde nicidecum că ar fi învăţător) nu le ignoră pe cele două precedente, totuşi nu se încrede că ele i-ar fi pregătit calea, aşa încât să îndrăznească a fi sigură că le va fi asociată sau să îndrăznească a făgădui acest lucru celui care o trimite în lume şi care, în acelaşi timp, se află din nou singur, foarte departe de ele. Ea diferă de precedentele doar prin faptul că iese în lume mai târziu. Ce nu s-a găsit în ceasul al doilea sau al treilea[i] ar putea fi găsit în al patrulea, iar dacă fusese găsit, poate fi aflat din nou în al patrulea: anume acel unul[ii] pe care îl caută şi pe care cu bucurie şi recunoştinţă îl numesc cititorul *meu*; acel binevoitor care primeşte cartea şi-i dă loc bun, acel binevoitor care, primind-o, şi-o apropriază, iar acceptând-o face din ea precum vistieria templului din gologanul văduvei[iii]: sfinţeşte darul, îi dă însemnătate şi-l înmulţeşte.

S.K.

Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvântat

„Atunci Iov s-a sculat, şi-a sfâşiat mantaua şi şi-a tuns capul. Apoi, aruncându-se la pământ, s-a închinat şi a zis: «Gol am ieşit din pântecele mamei mele şi gol mă voi întoarce în sânul pământului. Domnul a dat şi Domnul a luat – fie Numele Domnului binecuvântat!»“ – Iov 1, 20–21[iv]

Nu-i spunem învăţător al oamenilor doar aceluia care a descoperit printr-un noroc deosebit un adevăr sau altul, sau l-a pătruns prin strădanii neobosite şi prin temeinică răbdare, lăsând cele dobândite sub forma unei învăţături pe care generaţiile următoare încearcă să o priceapă şi, în această pricepere, să şi-o însuşească; ci îi spunem aşa, într-un sens poate chiar mai strict, şi aceluia care nu are nici o învăţătură de transmis, ci s-a lăsat doar pe sine drept pildă neamului, propria viaţă drept îndrumare omului, numele său spre liniştire multora, fapta sa spre încurajare încercaţilor. Un astfel de învăţător şi călăuzitor al omenirii este Iov, a cărui însemnătate nu ţine de ce a spus, ci de ce a făcut. A lăsat, ce-i drept, o afirmaţie devenită prin scurtimea şi prin frumuseţea ei proverb păstrat din neam în neam, la care nimeni n-a adăugat sau tăiat ceva, sumeţindu-se. Însă nu afirmaţia propriu-zisă ne călăuzeşte, iar însemnătatea lui Iov nu stă în zicerea acelor lucruri, ci în urmarea lor prin faptă. Ce-i drept, cuvintele însele sunt frumoase şi merită să chibzuieşti asupra lor, dar dacă le-ar fi spus altcineva sau dacă Iov ar fi fost un altul, ori dacă le-ar fi rostit în altă împrejurare, cuvintele însele ar fi fost altceva, având însemnătate pentru că au fost rostite, dar nu pentru că Iov le-a trecut în faptă rostindu-le; afirmaţia însăşi era o acţiune. Dacă Iov şi-ar fi folosit întreaga viaţă pentru a întări aceste cuvinte, dacă le-ar fi socotit suma şi desăvârşirea a tot ce poate învăţa omul în viaţă, dacă ar fi împărtăşit mereu această învăţătură *pornind de la sine*, dar n-ar fi încercat niciodată el însuşi toate acestea şi n-ar fi făptuit niciodată spunându-le, Iov ar fi fost un altul, iar însemnătatea lui – alta. Numele lui Iov ar fi fost uitat, sau, dacă s-ar fi păstrat, ar fi fost lipsit de importanţă, esenţialul fiind conţinutul cuvintelor, bogăţia gândului cuprins în ele. Dacă neamul ar fi primit cuvintele, acestea ar fi fost cele transmise de la o generaţie la alta; însă lucrurile stau dimpotrivă: Iov însuşi călăuzeşte neamul. Iov a călăuzit o generaţie atunci când s-a încheiat, când şi-a împlinit făptuirea, ducându-şi la capăt lupta; Iov e din nou prezent şi îşi ia locul de avanpost al omenirii atunci când nenumăratele şiruri ale noii generaţii, cu fiecare individ aflat la locu-i în ele, sunt gata să îşi înceapă călătoria.

Când generaţia are parte numai de zile cu bucurie în vremuri fericite, Iov o urmează cu credinţă; iar când vreun individ trăieşte totuşi grozăvia în gând, fiind

cuprins de angoasă la gândul că viaţa poate ascunde lucruri cumplite şi vitregii, că nimeni nu ştie când va bate pentru el ceasul disperării, gândul său îngrijorat îl caută pe Iov, găsindu-şi la el odihnă, liniştindu-se datorită lui, pentru că Iov e un însoţitor credincios: nu consolează de parcă ar fi suferit o dată pentru totdeauna ceea ce nu va mai fi suferit niciodată, ci o face ca martor că grozăvia a fost îndurată, vitregia, trăită, lupta disperării, luptată, spre cinstirea lui Dumnezeu, spre mântuirea proprie, spre folosul şi bucuria altora. În zile de bucurie, în vremuri fericite, Iov merge alături de neam şi îl întăreşte în bucurie, luptând împotriva visului plin de angoasă că o grozăvie ar putea să cadă asupra omului pe neaşteptate, având puterea de a-i ucide sufletul ca pe o pradă sigură. Numai un uşuratec şi-ar putea dori ca Iov să nu-i fie alături, ca preacinstitul său nume să nu-i amintească de ceea ce încearcă să uite, de faptul că în viaţă există grozăvii şi angoasă; doar un egoist ar putea să nu-l vrea alături pe Iov, pentru ca imaginea suferinţei sale să nu-i tulbure bucuria plăpândă cu severa ei gravitate, înspăimântându-l şi scoţându-l din siguranţa sa îmbătată de împietrire şi de pierzanie. În vremuri de furtună, când temeiul existenţei se clatină, când clipa tremură în aşteptarea plină de angoasă a ce va să urmeze, când orice explicaţie amuţeşte la vederea revoltei sălbatice, când lăuntrul omului se zbate de disperare şi strigă la cer „în amărăciunea sufletului“[v], Iov merge mai departe alături de neam, garantând că există izbândă, că, şi atunci când un individ pierde în luptă, Dumnezeu, care a făcut orice ispită pe măsura puterii omeneşti, este; iar dacă omul nu rezistă ispitei, Dumnezeu tot va face ieşirea din ea suportabilă, ba chiar mai minunată decât în orice aşteptare omenească[vi]. Doar un om sfidător şi-ar putea dori ca Iov să nu existe, pentru a putea să-şi elibereze sufletul pe de-a-ntregul de ultima iubire care îi rămăsese în strigătele de jale ale disperării, pentru a putea plânge, ba chiar blestema viaţa[vii] în aşa fel încât să nu mai fie nici un răsunet al credinţei, încrederii şi umilinţei în vorbele sale şi să poată înăbuşi în sfidarea sa strigătul, ca să nu pară că există cineva pe care acest strigăt îl provoacă. Doar cel slab şi-ar putea dori ca Iov să nu existe, pentru a putea să lase cât mai degrabă de o parte orice gând şi să renunţe la orice mişcare în cea mai respingătoare neputinţă, ştergându-se pe sine însuşi în cea mai tristă şi mai jalnică uitare.

Cuvintele care, rostite, amintesc îndată de Iov, cuvintele care, la pomenirea lui Iov, se ivesc pe dată vii şi prezente în gândul oricui sunt nesofisticate şi simple, neascunzând în sine nici o tainică înţelepciune care să ceară cercetare din partea celor cu fire profundă. Când învaţă aceste cuvinte, când i se încredinţează ca zestre al cărui folos nu îl vede, copilul le desluşeşte şi pricepe din ele în esenţă acelaşi lucru ca şi omul cel mai înţelept. Însă copilul nu le înţelege, sau, mai degrabă, nu-l înţelege pe Iov, pentru că nu pricepe chinul şi jalea cu care a fost pus Iov la încercare. El poate avea doar o presimţire neclară a lor; şi totuşi, ferice de copilul care a înţeles cuvintele, iar din ce n-a înţeles a rămas cu impresia că e vorba despre cea mai mare grozăvie, având, mai înainte ca tristeţea şi vitregiile să-i ascută mintea, convingerea deplină şi copilăresc de vie că-ntr-adevăr era

vorba despre cea mai mare grozăvie.

Când tânărul îşi îndreaptă gândul spre aceste cuvinte, le desluşeşte şi pricepe în esenţă acelaşi lucru prin ele ca şi copilul sau omul cel mai înţelept. Nu le înţelege, sau, mai degrabă, nu-l înţelege pe Iov, şi nu pricepe de unde vin toate chinurile şi jalea cu care a fost Iov încercat. Şi totuşi, ferice de tânărul care a înţeles cuvintele şi s-a plecat umil în faţa a ceea ce n-a priceput; nici un necaz nu i-a înfumurat gândul ca şi cum ar fi descoperit ceea ce nimeni până atunci nu ştiuse.

Când bătrânul chibzuieşte la aceste cuvinte, le desluşeşte şi pricepe în esenţă prin ele acelaşi lucru ca un copil sau omul cel mai înţelept. Pricepe de asemenea chinul şi tristeţea prin care a fost pus la încercare Iov, şi totuşi poate că nu-l înţelege pe Iov, pentru că nu poate pricepe cum a fost Iov în stare să spună aşa ceva. Şi totuşi, ferice de cine a înţeles cuvintele şi a păstrat cu admiraţie ceea ce n-a înţeles, mai înainte ca tristeţea şi chinul să-l facă neîncrezător chiar şi faţă de Iov.

Când omul cel încercat, care a luptat lupta cea bună[viii], ţine minte cuvintele şi le pomeneşte, el le desluşeşte şi pricepe în esenţă prin ele acelaşi lucru ca şi copilul şi omul cel mai înţelept; pricepe starea jalnică a lui Iov, înţelegând cum de a putut Iov să spună aşa ceva. Înţelege cuvintele şi le interpretează, chiar dacă n-ar vorbi niciodată despre ele, mult mai glorios decât cel care ar petrece o viaţă întreagă doar cu explicarea acestor cuvinte.

Doar cel încercat, care a pus la încercare aceste cuvinte în timp ce era el însuşi pus la-ncercare, doar el le interpretează cum se cuvine; un astfel de discipol, de interpret, îşi doreşte Iov; doar acesta învaţă de la el ce e de învăţat, cel mai frumos şi mai mântuitor lucru, faţă de care orice altă artă sau înţelepciune sunt întru totul neînsemnate. De aceea îi spunem de fapt lui Iov învăţător al omenirii şi nu doar al anumitor oameni, pentru că i se înfăţişează fiecăruia ca model, îndemnând pe fiecare prin pilda sa minunată şi chemând pe fiecare prin frumoasele sale cuvinte. Când un om mai simplu, mai puţin înzestrat sau mai puţin favorizat de timp şi împrejurări îşi doreşte, dacă nu din invidie, măcar dintr-o amărăciune îngrijorată, puterea şi ocazia de a înţelege şi aprofunda ce au cercetat înţelepţii şi învăţaţii diverselor timpuri, simţind în suflet dorinţa de a putea la rându-i să-i înveţe pe alţii, nu doar să primească el mereu învăţătura, nu Iov îl ispiteşte astfel. Şi la ce-ar folosi aici înţelepciunea omenească? Să încerce ea oare să facă încă mai de-nţeles ceea ce omul cel mai simplu şi copilul înţeleg lesne, la fel de bine ca şi cel mai înţelept? Şi la ce-ar ajuta aici arta elocinţei şi puterea cuvântului? Ar fi ele oare în stare să nască în vorbitor, sau în alt om, puterea pe care o are omul cel mai simplu, la fel ca şi cel mai înţelept – acţiunea? Oare, dimpotrivă, înţelepciunea omenească nu face totul mai greu, oare arta elocinţei, neizbutind vreodată, cu toată măreţia ei, să exprime în acelaşi timp lucrurile diferite ce locuiesc inima omului, nu amorţeşte mai degrabă forţa acţiunii, făcând-o să adoarmă în amplă chibzuire? Însă, chiar dacă e sigur aşa, ca urmare fiecare individ străduindu-se să nu se amestece tulburător cu vorbele sale

între cel care luptă şi frumosul ideal care este la fel de aproape de orice om, spre a nu-i spori mâhnirea sporindu-i înţelepciunea[ix], şi având grijă să nu se lase prins de strălucitoarele cuvinte ale convingerii omeneşti, care sunt deosebit de nerodnice – nu rezultă deloc de aici că reflecţia şi expunerea dezvoltatoare nu-şi au însemnătatea lor. Dacă omul ce chibzuieşte nu ştia dinainte cuvintele lui Iov, îi va fi întotdeauna de folos să le afle; dacă le ştia şi n-avusese împrejurarea să le încerce în viaţă, îi va fi de folos să înveţe înţelegerea celor ce poate vor folosi mai târziu; dacă a pus cuvintele la-ncercare, dar le-a înşelat, deşi credea că de fapt cuvintele l-au trădat pe el, i-ar folosi să mai chibzuiască o dată la ele înainte de a fugi iarăşi de ele în neliniştea luptei şi în graba bătăliei. Poate că atunci chibzuirea va dobândi pentru el însemnătate, devenind vie şi prezentă în sufletul său tocmai când avea nevoie de ea pentru a pătrunde tulburatele gânduri ale inimii neliniştite; poate că atunci ceea ce a înţeles chibzuirea în parte[x] se va aduna, renăscând deodată în clipa hotărârii, şi ce-a semănat ea în putrezire[xi] va învia în ziua necazului[xii], în viaţa de neputrezire a faptei.

Să ne străduim aşadar a-l înţelege mai bine pe Iov prin frumoasele sale cuvinte: *Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvântat*.

Într-un ţinut de la răsărit trăia odată un om cu numele Iov. Avea parte de ţinut binecuvântat, de numeroase turme şi de păşuni rodnice, „cuvintele sale îi ridicau pe cei care se clătinau şi întăreau genunchii care se îndoiau“[xiii], în cortul său traiul era fericit, ca în braţele cerului, şi în acest cort vieţuia împreună cu şapte fii şi trei fiice, alături de ei locuind şi „prietenia lui Dumnezeu“[xiv]. Iov era bătrân, toată bucuria fiindu-i bucuria copiilor săi, asupra căreia veghea să nu fie spre pierzanie. Într-o zi, şedea singur lângă vatră, pe când copiii se adunaseră în casa fratelui mai mare, spre veselire. După ce a jertfit o ardere de tot pentru fiecare în parte, şi-a lăsat şi Iov inima în seama bucuriei, la gândul veselirii copiilor. Cum stătea astfel în siguranţa liniştită a bucuriei, a venit un sol, şi, mai înainte să termine acesta de vorbit, a venit încă unul, iar în timp ce acesta mai vorbea a sosit şi al treilea; cel de-al patrulea însă a venit să-i spună că s-a prăbuşit casa peste fiii şi fiicele sale, îngropându-i pe toţi. „Atunci Iov s-a sculat, şi-a sfâşiat mantaua şi şi-a tuns capul. Apoi, aruncându-se la pământ, s-a închinat.“ Jalea lui n-a avut nevoie de multe cuvinte; de fapt, n-a rostit nici unul, doar înfăţişarea lui stătea mărturie că i se frânge inima. Şi ce altceva să-ţi doreşti? Oare cel care se mândreşte că nu poate jeli în ziua întristării nu se ruşinează că nu se poate bucura în ziua bucuriei? Şi nu e oare neplăcută imaginea unei astfel de atitudini neschimbate, nedătătoare de imbold, ba chiar revoltătoare, chiar dacă e cutremurător să-l vezi pe respectabilul moşneag, al cărui chip părintesc fusese până de curând bucuros întru Domnul, aruncat acum la pământ, cu mantaua sfâşiată şi cu părul tuns? Pe când se lăsase el astfel pradă jalei, fără disperare, dar cu simţire omenească, a fost iute în judecarea legăturii

cu Dumnezeu, iar cuvintele judecăţii au fost: „Gol am ieşit din pântecele mamei mele şi gol mă voi întoarce în sânul pământului.“[xv] Astfel, cearta cu Dumnezeu s-a încheiat şi a fost amuţită în sufletul său orice pretenţie de a cere ceva ce Domnul nu voia să dea, sau de a voi să păstreze ceva ce nu-i fusese dăruit. Urmează apoi mărturisirea omului pe care nu doar jalea îl aruncase la pământ, ci şi închinarea: „Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvântat!“

Domnul a dat, Domnul a luat. Gândul se opreşte aici mai întâi asupra zicerii lui Iov „Domnul a dat“. Oare nu sunt aceste cuvinte nepotrivite cu împrejurarea, nu cuprind ele altceva decât întâmplarea cu pricina? Dacă un om pierde într-o clipă tot ce-i este drag, chiar lucrul cel mai drag dintre toate, poate că pierderea îl va copleşi într-atât, încât nu se consolează nici măcar cu faptul de a o rosti, chiar dacă în sine e conştient, împreună cu Dumnezeu, că a pierdut totul. Sau poate că nu va lăsa pierderea să-l apese pe suflet cu greutatea-i sfărâmătoare, ci o va îndepărta într-un fel de la sine şi va spune cu inima mişcată: „Domnul a luat“. Şi acest fapt e demn de laudă şi de imitare, să cazi astfel la picioarele Domnului, tăcut şi smerit; iar un astfel de om şi-ar mântui sufletul în luptă, chiar dacă ar pierde întreaga sa bucurie. Dar Iov? În clipa în care Domnul a luat totul, el n-a zis mai întâi „Domnul a luat“, ci a zis mai întâi „Domnul a dat“. Vorbele sale sunt scurte, însă în scurtimea lor desemnează pe de-a-ntregul ceea ce trebuie: faptul că sufletul lui Iov nu s-a frânt în supunerea mută a jalei, inima sa a crescut mai întâi în recunoştinţă, pierderea tuturor lucrurilor făcându-l mai întâi recunoscător faţă de Dumnezeu, care-i dăduse întreaga binecuvântare pe care i-o lua acum. Nu i s-a întâmplat ca în profeţia lui Iosif, ca în cei şapte ani de foamete belşugul celor şapte ani rodnici să fie cu totul uitat.[xvi] Recunoştinţa sa a fost, ce-i drept, altfel decât în vremea care parcă dispăruse de mult, când primea plin de recunoştinţă orice dar bun şi desăvârşit din mâna lui Dumnezeu; totuşi, recunoştinţa sa era sinceră, ca şi gândul la bunătatea lui Dumnezeu care prinsese acum viaţă în sufletul său. Şi-a amintit acum de tot ce-i dăruise Domnul, de unele lucruri chiar cu mai mare recunoştinţă decât în momentul în care le primise; nu deveniseră pentru el mai puţin frumoase pentru că-i fuseseră luate, nici mult mai frumoase, ci erau la fel de frumoase ca pe vremuri, frumoase pentru că Domnul le dăruise, iar ceea ce putea să-i pară acum şi mai frumos nu era darul, ci bunătatea lui Dumnezeu. Şi-a amintit de bunăstarea şi de bogăţia sa, ochii i-au zăbovit încă o dată asupra păşunilor mănoase, urmărind numeroasele turme, şi-a amintit ce bucurie e să ai şapte fii şi trei fiice; acum nu mai era nevoie de nici o jertfă, în afara jertfei recunoştinţei că avusese parte de ei. Şi-a amintit de cei care poate încă îşi aminteau de el plini de recunoştinţă, de cei mulţi pe care îi învăţase, „ale căror mâini slăbite le întărise, ai căror genunchi care se clătinau îi ridicase“[xvii]. Şi-a amintit de zilele măreţiei sale, când era puternic şi respectat de popor, „când tânărul se dădea la o parte respectuos la apropierea sa, iar bătrânul se ridica şi rămânea în picioare“[xviii]. Şi-a amintit, recunoscător, că paşii săi nu se abătuseră de

la calea dreptăţii, că îl salvase pe cel sărman care se jeluia[xix] şi pe orfanul neajutorat şi că, de aceea, „binecuvântarea nenorocitului“[xx] se afla în continuare asupra lui ca mai înainte. „Domnul a dat“. O afirmaţie scurtă, dar însemnând foarte mult pentru Iov, pentru că amintirea lui nu era la fel de scurtă şi nici recunoştinţa sa nu era înclinată spre uitare. De aceea, recunoştinţa zăbovea în sufletul său cu întristarea ei mută; şi-a luat rămas-bun cu blândeţe şi prietenie de la toate, iar în acest bun-rămas totul a dispărut ca o frumoasă amintire, ba chiar părea că nu Domnul îi luase totul, ci Iov dăduse totul înapoi Domnului. Aşadar, prin faptul că Iov spusese „Domnul a dat“, sufletul său era pregătit să-i mulţumească lui Dumnezeu odată cu următoarele cuvinte: „Domnul a luat“.

Poate că, amintindu-şi în ziua întristării că văzuse zile fericite, un om a fost cuprins de şi mai multă nerăbdare în suflet. „De n-ar fi cunoscut niciodată bucuria, durerea nu l-ar fi copleşit, pentru că, în fond, ce e durerea dacă nu o reprezentare pe care nu o are cel care nu cunoaşte altceva; însă, acum, tocmai bucuria îl formase şi îl făcuse să se dezvolte astfel încât să simtă durerea.“[xxi] Atunci, bucuria a rămas la el spre propria-i pierzanie, nefiind niciodată pierdută, ci rămânând doar ca un dor şi ispitindu-l prin dor mai mult ca oricând. Ochii săi doreau din nou ceea ce-i bucurase, iar nerecunoştinţa din el îl pedepsea, dându-i iluzia că toate acestea ar fi mai frumoase decât fuseseră vreodată; sufletul său era însetat de ceea ce-l bucurase, iar nerecunoştinţa îl pedepsea zugrăvindu-i totul mai plăcut decât fusese vreodată; îşi dorea să fie din nou în stare de ceea ce fusese cândva, iar nerecunoştinţa îl pedepsea cu imagini de vis, care n-avuseseră niciodată adevăr. Atunci, omul şi-a condamnat sufletul la a se stinge de viu în tânjirea niciodată sătulă a dorului.

Sau poate că în sufletul său s-a trezit o pasiune mistuitoare fiindcă nu se desfătase în zilele fericite aşa cum ar fi trebuit şi nu sorbise toată dulceaţa belşugului lor de plăceri. De i-ar fi fost îngăduite toate acestea încă un ceas, de-ar fi putut să-şi redobândească măreţia măcar pentru scurt timp, încât să se sature de bucurie şi astfel să devină indiferent faţă de durere! Atunci şi-a lăsat pradă sufletul unei nelinişti arzătoare, nevrând să recunoască faţă de sine dacă desfătarea pe care o dorea e demnă de un om şi dacă nu ar fi trebuit mai degrabă să-i mulţumească lui Dumnezeu că sufletul nu fusese atât de sălbatec în vremea bucuriei pe cât devenise acum; nu dorea să fie înspăimântat de gândul că dorinţa lui era un prilej de pierzanie, nevrând să se îngrijoreze de faptul că viermele[xxii] poftei din sufletul său, care nu voia să moară, era mai jalnic decât toată starea sa jalnică.

Poate că alt om îşi aminteşte şi el, în momentul pierderii, de tot ce avusese, dar se sumeţeşte voind să împiedice pierderea să i se facă înţeleasă. Chiar dacă pierduse tot ce avusese, voinţa sa încăpăţânată trebuia să fie în stare să păstreze totul lângă sine ca şi cum n-ar fi fost pierdut. Nu dorea să încerce să suporte pierderea, ci prefera să-şi risipească puterea într-o încăpăţânare neputincioasă, pierzându-se pe sine într-o nebunească stăpânire a celor pierdute. Sau fugea în aceeaşi clipă cu laşitate de orice umilă strădanie de a se înţelege cu pierderea.

Atunci uitarea şi-a căscat abisul nu atât pentru pierdere, cât pentru el, iar el n-a ocolit pierderea în uitare, ci s-a aruncat pe el însuşi. Sau a încercat mincinos să păcălească binele care-i fusese dăruit odinioară, de parcă n-ar fi fost niciodată frumos şi nu l-ar fi bucurat niciodată, crezând că îşi va întări sufletul printr-o jalnică înşelare de sine, ca şi cum ar fi putere în neadevăr.

Sau sufletul său a ajuns cu totul lipsit de gânduri, iar el s-a asigurat că viaţa nu e atât de împovărătoare pe cât îşi închipuie lumea, că toată grozăvia ei nu era atât de greu de îndurat cât se spune, dacă, atenţie, începi aşa cum făcea el, prin a nu considera ceva groaznic faptul că devii astfel. Cine ar mai fi în stare să încheie dacă ar putea să vorbească despre ceea ce s-a întâmplat adesea şi se va mai repeta în lume, probabil, de numeroase ori? Nu va obosi el, mai degrabă, înaintea pasiunii de a transforma mereu, cu o nouă inventivitate, cele explicate şi înţelese într-o nouă iluzie prin care se înşală pe sine? Aşa că mai bine revenim la Iov. În ziua necazului totul era pierdut; el i-a mulţumit mai întâi lui Dumnezeu, care-i dăruise totul, fără să-l înşele pe Dumnezeu sau să se înşele pe sine, şi, în timp ce toate erau cutremurate şi prăbuşite în jurul lui, a rămas aşa cum era de la bun început, „cinstit şi sincer faţă de Dumnezeu“[xxiii]. A recunoscut că binecuvântarea Domnului fusese plină de milă faţă de el şi a mulţumit pentru ea; de aceea, ea nu i-a rămas sub forma unei amintiri care să-l roadă. A mărturisit că Domnul bincuvântase faptele sale din plin şi în mod deosebit, mulţumindu-i, şi de aceea amintirea n-a rămas în el sub forma unei nelinişti mistuitoare. N-a ascuns faţă de sine faptul că îi fusese luat totul; de aceea Domnul, care-i luase totul, a rămas în sufletul său sincer. N-a fugit de gândul pierderii; de aceea sufletul său a rămas liniştit până când explicaţia Domnului a venit din nou la el şi i-a găsit mintea asemeni unui pământ bun, sădit în răbdare[xxiv].

Domnul a luat. Oare n-a spus aici Iov altceva decât adevărul, n-a folosit el o expresie mai îndepărtată pentru ceea ce putea fi numit cu una mai apropiată? Afirmaţia e scurtă şi desemnează pierderea tuturor lucrurilor; acum ni se pare firesc s-o rostim după el, întrucât cuvintele însele au devenit un proverb sfânt; dar ni se pare oare, de aceea, întotdeauna la fel de firesc să le asociem gândului lui Iov? Oare nu sabeenii atacaseră turmele sale paşnice, trecându-i pe slujitori prin ascuţişul sabiei? Spusese oare altceva solul care-adusese vestea? Oare nu fulgerul mistuise oile şi păstorii? Spusese oare altceva solul care-adusese vestea, chiar dacă numise fulgerul „focul lui Dumnezeu“? Oare nu o furtună de dincolo de pustie prăbuşise casa, îngropându-i copiii? Numise oare solul alt făptaş sau pomenise pe cineva care ar fi trimis furtuna? Însă Iov a zis: „Domnul a luat“, şi în aceeaşi clipă în care a primit vestea a înţeles că Domnul era cel care-i luase tot. Cine-l învăţase asta pe Iov, sau cumva era un semn al fricii sale de Dumnezeu faptul că punea totul în seama Domnului? Cine-l îndreptăţise să procedeze astfel? Nu suntem oare mai pioşi noi, cei care uneori ne gândim îndelung înainte să vorbim astfel?

Poate există pe lume un om care a pierdut totul. A stat atunci să chibzuiască

în ce fel s-a petrecut acest lucru. Însă totul a rămas pentru el inexplicabil, obscur. Bucuria îi dispăruse ca un vis, iar îngrijorarea i-a rămas tot asemeni unui vis, însă el n-a aflat niciodată în ce fel fusese aruncat din măreţia primei stări în jalea celei de-a doua; nu Domnul luase totul, ci fusese o întâmplare. Sau se convingea de faptul că înşelăciunea şi viclenia oamenilor, ori vizibila lor silnicie, îi răpiseră totul, aşa cum sabeenii uciseseră turmele lui Iov şi paznicii lor. Atunci sufletul său s-a răzvrătit împotriva oamenilor, el crezând că se poartă drept faţă de Dumnezeu dacă nu pune totul în seama acestuia. Înţelegea preabine cum se petrecuseră lucrurile, explicaţia mai la îndemână fiind că fapta fusese săvârşită de anumiţi oameni, iar explicaţia mai îndepărtată, că oamenii erau răi şi inimile lor, pline de stricăciune. A înţeles că oamenii sunt aproapele lui pentru a-i dăuna; poate că ar fi înţeles acest lucru într-un mod asemănător şi dacă oamenii i-ar fi fost de folos; însă gândul său se afla foarte departe de ideea că Domnul aflat departe în cer îi e mai aproape decât omul cel mai apropiat, indiferent dacă omul acesta i-ar face bine sau rău. Sau a înţeles foarte bine cum se petrecuseră lucrurile, ştiind să descrie totul cu elocinţa groazei. Într-adevăr, cum n-ar înţelege că, atunci când marea se-nvolburează în toată sălbăticia, răzvrătindu-se chiar împotriva cerului, oamenii şi pricăjitele lor case sunt înghiţiţi ca în joacă, iar când furtuna dă năvală în nebunia ei, orice întreprindere omenească e doar ca făptuirea unui copil. Când pământul se cutremură de frica stihiilor, când gem munţii, oamenii şi măreţele lor case dispar în abis ca nişte nimicuri. Această explicaţie îi era de ajuns, mai ales pentru a-i face sufletul indiferent la toate; fiindcă, într-adevăr, nu-i nevoie nici măcar de-o furtună pentru a dărâma ce e clădit pe nisip[xxv]. Dar este oare adevărat din această cauză şi că un om nu poate construi şi locui în altă parte, mântuindu-şi sufletul? Sau a înţeles că el însuşi era de vină, pentru că nu fusese prevăzător; dacă ar fi socotit[xxvi] din vreme cum trebuie, nu s-ar fi întâmplat aşa ceva. Iar această explicaţie lămurea totul, după ce mai întâi lămurise faptul că omul îşi dăunase singur, fiindu-i de aceea imposibil să înveţe ceva din viaţă şi, mai ales, imposibil să înveţe ceva de la Dumnezeu.

Dar cine ar mai încheia, dacă ar vrea să spună ce s-a întâmplat şi ce se va mai repeta, probabil, de multe ori în viaţă? Oare nu va obosi el mai degrabă să vorbească, decât va obosi omul simţurilor de a se înşela pe sine cu explicaţii aparente, însă iluzorii şi amăgitoare? Să ne întoarcem aşadar de la ceea ce nu ne poate învăţa nimic, decât în măsura în care nu ştiam dinainte că trebuie să respingem învăţătura acestei lumi, şi să ne îndreptăm spre cel de la care putem învăţa adevărul, spre Iov şi spre pioasele lui cuvinte: „Domnul a luat“. Iov i-a atribuit totul Domnului; nu şi-a coborât sufletul, nici nu şi-a înăbuşit spiritul cu tot felul de chibzuieli sau explicaţii care nu fac decât să nască şi să hrănească îndoiala, chiar dacă omul care se bazează pe ele nu observă acest lucru. În aceeaşi clipă în care toate i-au fost luate, a ştiut că Domnul era cel care i le luase şi de aceea a rămas în pierdere, în înţelegere cu Domnul, păstrând în pierdere prietenia lui Dumnezeu[xxvii]; el l-a văzut pe Domnul şi de aceea n-a cunoscut

disperarea. Sau poate că vede mâna lui Dumnezeu doar acela care vede că Dumnezeu dă, nu şi cel care vede că Dumnezeu ia? Sau îl vede pe Dumnezeu doar acela care-l vede întorcându-şi faţa spre el, nu şi cel care-l vede întorcându-i spatele, aşa cum Moise a văzut întotdeauna doar spatele lui Dumnezeu?[xxviii] Însă cel care îl vede pe Dumnezeu a biruit lumea[xxix] şi de aceea Iov a biruit lumea prin pioasele sale cuvinte, fiind, datorită lor, mai puternic, mai tare şi mai măreţ decât întreaga lume care nu voia, ce-i drept, să-l ducă aici în ispită, dar încercase să-l învingă prin forţa ei, făcându-l să se închine neţărmuritei sale puteri. Cât de slab, ba chiar copilăresc pare vuietul sălbatic al furtunii când vrea să facă un om să tremure înainte-i, smulgându-i tot, dar omul răspunde: „Nu tu eşti cel care face toate acestea, ci Domnul e cel care ia!“ Cât de neputincios e braţul răufăcătorului, cât de jalnică e înşelăciunea celui viclean, cât de demnă de milă e aproape orice putere omenească atunci când vrea să-l ducă pe cel slab la disperată supunere, smulgându-i totul, iar acesta răspunde plin de credinţă: „nu eşti tu, tu nu poţi nimic, Domnul e cel care ia totul.“

Fie numele Domnului lăudat! Aşadar, Iov n-a biruit doar lumea, ci a făcut ceea ce Pavel doreşte comunităţii sale luptătoare, a rămas în picioare după ce a biruit totul (Efeseni 6, 13). Ah, poate că există pe lume şi câte un om care biruie totul, dar cade în momentul biruinţei. Fie numele Domnului lăudat! Aşadar, Domnul a rămas acelaşi; să nu fie preamărit ca întotdeauna? Sau poate Domnul se schimbase cu adevărat? Sau n-a rămas Domnul cu adevărat acelaşi, cum a rămas Iov? Fie numele Domnului lăudat! Aşadar, Domnul n-a luat totul, pentru că n-a luat lauda şi n-a luat pacea inimii şi îndrăzneala credinţei din care a pornit ea; prietenia Domnului era în continuare alături de el ca mai înainte, poate chiar mai profundă, pentru că acum nu mai era nimic care să-i poată distrage într-un fel gândul de la ea. Domnul a luat totul, însă Iov şi-a adunat într-un fel întreaga tristeţe şi „a aruncat-o asupra Domnului“[xxx], iar Domnul i-a luat-o şi pe aceasta, lăsând în urmă doar lauda, iar în ea bucuria de nesmintit a inimii. Pentru că într-adevăr casa lui Iov e o casă de jale, în măsura în care o casă poate fi astfel; dar acolo unde răsună cuvintele „fie numele Domnului lăudat“, bucuria îşi are şi ea sălaşul, iar Iov ne apare înainte având, ce-i drept, întipărită pe chip şi în întreaga înfăţişare imaginea tristeţii, dar cel care rosteşte aceste cuvinte mărturiseşte încă bucuria, aşa cum o face Iov, chiar dacă mărturia sa nu se adresează celui bucuros, ci îngrijoratului, şi vorbeşte încă pe înţelesul celor mulţi care au urechi de auzit. Pentru că urechea omului îngrijorat are o anume alcătuire, şi după cum urechea îndrăgostitului aude, ce-i drept, multe voci, dar de fapt numai una, cea pe care o iubeşte, urechea celui îngrijorat aude voci multe, dar ele trec pe lângă el şi nu pătrund în inima sa. La fel cum credinţa şi speranţa fără iubire sunt doar aramă sunătoare sau chimval zăngănitor[xxxi], la fel şi bucuria trâmbiţată în lume, în care nu se aude întristarea, chiar dacă e neplăcut pentru suflet, e doar aramă sunătoare şi chimval zăngănitor care gâdilă urechea[xxxii]. Dar acest glas al consolării, acest glas tremurând de durere şi totuşi anunţând bucuria, e auzit de

urechea celui îngrijorat, iar inima lui îl păstrează, fiind întărit şi îndrumat de ea să găsească el însuşi bucuria în adâncul întristării.

Ascultătorule, nu-i aşa că ai înţeles lauda lui Iov, sau că ţi s-a părut măcar atât de frumoasă în gândul tăcut la care ai cugetat, încât ai şi uitat de ceea ce nici măcar nu-ţi doreşti să-ţi amintesc, de ceea ce uneori s-a auzit în ziua chinului în lume, în loc de laudă şi de *binecuvântare*? Să uităm aşadar acest lucru, căci nici unul din noi nu se va face vinovat de învierea amintirii sale.

Am vorbit despre Iov, am încercat să-l înţelegem în cuvintele sale pioase, fără ca astfel vorbele sale să voiască a se impune cuiva; dar să fie ele oare, de aceea, întru totul lipsite de importanţă, de nefolosit, să nu privească ele pe nimeni? Dacă tu însuţi, ascultătorule, ai fost încercat ca Iov şi ai învins asemenea lui în încercare, ele ţi se potrivesc şi ţie, dacă am vorbit cum trebuie despre Iov. Dacă până acum n-ai fost încercat încă în viaţă, tot ţi se potrivesc. Crezi oare că nu pot fi puse în practică decât într-o situaţie neobişnuită, aşa cum a fost cea a lui Iov? Te aştepţi oare ca, în cazul în care vei nimeri într-o astfel de situaţie, grozăvia însăşi să-ţi dea această putere, dezvoltând în tine acest curaj umil? N-avea Iov o nevastă? Ce citim despre ea?[xxxiii] Oare îţi închipui că un lucru cumplit nu poate avea aceeaşi putere asupra omului ca îndurarea zilnică a unor vicisitudini mult mai mărunte? Atunci ai grijă să nu devii robul vreunei vicisitudini şi nici al unui alt om; învaţă de la Iov în primul rând să fii sincer faţă de tine, neînşelându-te cu vreo forţă închipuită, prin care ai parte de o biruinţă închipuită, într-o luptă imaginară.

Poate spui: „măcar de mi-ar fi luat Domnul ceva, însă mie nu mi-a fost dat nimic“; poate crezi că lucrul acesta nu e la fel de cumplit ca suferinţa lui Iov, însă e mai mistuitor, fiind astfel o luptă mult mai grea. Nu ne vom certa cu tine în legătură cu acest lucru, pentru că, şi dacă lupta ţi-ar fi astfel, a ne certa în legătură cu ea e inutil şi doar sporeşte greutatea. Însă eşti şi tu de acord că poţi învăţa de la Iov, iar dacă eşti cinstit faţă de tine însuţi şi iubeşti oamenii nu poţi să-ţi doreşti să scapi de Iov pentru a te avânta într-un chin necunoscut până acum şi a ne lăsa pe noi ceilalţi în linişte până când învăţăm din mărturia ta că şi în această situaţie grea e posibilă izbânda. Învaţă aşadar de la Iov să zici „Fie numele Domnului lăudat“; aceste cuvinte ţi se potrivesc şi ţie, chiar dacă precedentele ţi se potriveau mai puţin.

Sau crezi că aşa ceva nu ţi se poate întâmpla? Cine te-a învăţat această înţelepciune, pe ce îţi întemeiezi acest crez? Eşti înţelept, rezonabil şi te consolezi cu asta? Iov era învăţătorul celor mulţi. Eşti tânăr, tinereţea îţi dă siguranţă? Iov a fost şi el tânăr. Eşti bătrân şi nu departe de mormânt? Iov era bătrân când l-a ajuns întristarea. Eşti puternic şi iei acest lucru drept dovadă a excepţiei tale? Iov era preacinstit de către popor. Îţi dă averea siguranţă? Iov avea parte de pământuri binecuvântate. Îţi stau chezăşie prietenii? Iov era iubit de toată lumea. Îţi pui încrederea în Dumnezeu? Iov era prietenul Domnului. Ai chibzuit bine la aceste gânduri? Sau mai degrabă fugi de ele, ca nu cumva să-ţi smulgă o mărturisire pe care acum poate o numeşti stare de spirit melancolică? Şi totuşi,

nu s-a găsit nici un ascunziş în toată lumea largă unde să nu te găsească îngrijorarea şi n-a trăit niciodată un om în stare să spună mai mult decât tine, anume că nu ştii când îţi va vizita jalea casa. Fii aşadar grav faţă de tine însuţi, îndreaptă-ţi privirea asupra lui Iov; chiar dacă te înspăimântă, el nu doreşte asta dacă nu vrei tu însuţi. Doar nu-ţi doreşti ca, atunci când îţi priveşti viaţa, socotind-o-ncheiată, să fii nevoit să recunoşti: „Am fost un om norocos, nu ca alţii care au suferit mereu pe lume, şi am lăsat fiecare zi să se îngrijoreze de ea însăşi[xxxiv] sau, mai degrabă, să îmi aducă noi bucurii.“ O astfel de mărturisire, chiar de-ar fi adevărată, nu ţi-o poţi dori, ba chiar ar cuprinde propria ta ruşine, pentru că, şi de-ai fi fost ocrotit mai mult ca oricine, tot ai spune: „E drept că n-am fost pus la încercare, dar sufletul meu a fost deseori cuprins de gravitate la gândul lui Iov şi la gândul că nici un om nu ştie timpul şi ceasul[xxxv] când vor veni la el veştile, una mai cumplită ca alta.“

Orice dar bun şi desăvârşit este de sus[xxxvi]

„Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus, pogorându-se de la Tatăl luminilor, în care nu este nici schimbare, nici umbră de mutare. El, de bună voia lui, ne-a născut prin Cuvântul adevărului, ca să fim un fel de pârgă a făpturilor lui. Ştiţi bine lucrul acesta, preaiubiţii mei fraţi! Orice om să fie grabnic la ascultare, încet la vorbire, zăbavnic la mânie; căci mânia omului nu lucrează dreptatea lui Dumnezeu. De aceea, lepădaţi orice necurăţie şi orice revărsare de răutate, şi primiţi cu blândeţe Cuvântul sădit în voi, care vă poate mântui sufletele.“ (Epistola apostolului Iacov 1, 17–22)

Doar din pomul cunoaşterii binelui şi răului n-a avut omul voie să mănânce, ca nu cumva cunoaşterea să pătrundă în lume, aducând cu sine supărare: durerea lipsei şi îndoielnica fericire a posesiunii, grozăvia despărţirii şi greutatea de a trece prin ea, neliniştea chibzuirii şi îngrijorarea pe care o cuprinde, chinul de a alege şi de a hotărî, judecata legii şi condamnarea, posibilitatea pierzaniei şi angoasa, suferinţa morţii şi aşteptarea acesteia. Dacă nu s-ar fi întâmplat toate acestea, dacă interdicţia n-ar fi fost încălcată, totul ar fi rămas cum era, foarte bine, iar această mărturie pe care Dumnezeu a dat-o creaţiei ar fi răsunat în om ca o repetare neîncetată şi preafericită. Atunci siguranţa păcii ar fi domnit peste toate, sărbătoarea tăcută a frumuseţii ar fi zâmbit netulburată, fericirea cerească acoperind totul; cerul nici măcar nu s-ar fi oglindit în viaţa de pe pământ, pentru ca bănuiala să nu se trezească în adâncul nevinovăţiei; nici un ecou n-ar fi chemat din ascunziş dorul, pentru că într-adevăr cerul ar fi fost pe pământ, şi toate ar fi fost împlinite. Atunci omul s-ar fi trezit din adâncul somn în care a fost creată Eva, pentru a se cufunda din nou în bucurie şi slavă; atunci faţa lui Dumnezeu ar fi fost întipărită în toate, ca o reflectare a măreţiei care acoperea totul cu vraja desăvârşirii, mişcând totul şi rămânând ea însăşi nemişcată[xxxvii]. Mielul ar fi odihnit lângă lup[xxxviii], porumbiţa şi-ar fi clădit cuib lângă pasărea de pradă, buruiana otrăvitoare n-ar fi făcut nici un rău şi totul ar fi fost foarte bine. Adevărul ar fi fost în toate, pentru că Adam numise totul cu numele potrivit, iar acesta era adevărat; credinţa ar fi fost în toate, pentru că totul era ce părea să fie, dreptatea ar fi crescut din pământ[xxxix]. Şi totuşi n-ar fi fost nici o diferenţă între bine şi rău, pentru că diferenţierea aceasta e tocmai rodirea fructului cunoaşterii; iar dacă nimeni n-ar fi întrebat *de unde* vine totul, vocea Domnului n-ar fi răsunat în grădina Edenului întrebând de Adam, iar Adam nu s-ar fi ascuns în grădină şi în sine însuşi, ci toate ar fi fost la vedere şi singurul care s-ar fi ascuns ar fi fost Domnul, chiar dacă ar fi fost prezent în toate, neobservat. Adam n-ar fi avut timp să întrebe de unde vine totul, pentru că totul se oferea în aceeaşi clipă, iar darul

însuşi se oferea astfel încât să nu trezească întrebări primitorului despre dăruitor.

Atunci omul a stricat pacea culegând fructul neîngăduit al cunoaşterii, a căzut în rătăcire, iar prin cunoaştere cade din nou în rătăcire, pentru că şarpele a înşelat-o pe Eva (Facerea 3, 13) şi astfel, printr-o înşelăciune, cunoaşterea a pătruns ea însăşi în lume ca înşelăciune. Fructul cunoaşterii, gustat de om, a sădit pomul cunoaşterii în lăuntrul său, iar acesta a purtat roade frumoase care însă, ce-i drept, nu i s-au mai părut plăcute, pentru că fructul cunoaşterii pare întotdeauna plăcut şi e arătos, dar după ce l-ai gustat naşte trudă, silind omul să muncească în sudoarea feţei, şi îi sădeşte spini şi pălămidă[xl]. Ce s-a petrecut la începutul zilelor se repetă mereu, în fiecare neam şi în fiecare individ: fructul cunoaşterii e plăcut la înfăţişare. Dacă îndemnul Domnului n-a reuşit să scape primul om de această înşelăciune, cum ar fi o voce omenească în stare de altceva decât să facă fructul şi mai plăcut la vedere pentru fiecare?

Grădina Edenului a fost închisă, totul s-a schimbat, pe om l-a cuprins frica de el însuşi, frica de lumea din jurul lui, s-a întrebat îngrijorat ce e binele, unde se găseşte desăvârşirea şi de unde porneşte ea, dacă există. Dar îndoiala adusă cu sine de cunoaştere s-a încolăcit în jurul inimii sale, stârnind angoasă, iar şarpele care-l ispitise prin ceea ce era plăcut îl strângea. Să fi aflat ce e binele şi desăvârşirea fără să afle de unde provin, să poată oare cunoaşte originea lor eternă fără a şti ce e bun şi desăvârşit? Îndoiala voia să explice ba una, ba alta, pândindu-l chiar şi în explicaţie pentru a-l nelinişti şi mai mult. Ce s-a întâmplat la începutul zilelor se repetă în fiecare generaţie şi în fiecare individ; efectul fructului cunoaşterii nu s-a lăsat oprit. Datorită cunoaşterii, îndoiala a devenit mai profundă, iar cunoaşterea, care ar fi trebuit să-l îndrume pe om, l-a legat în contradicţii şi chin. Cunoaşterea îi părea ba un lucru de neatins, după care ofta, ba o fericire mereu pierdută de sufletul său; era pentru el ba o ştiinţă de care i se ruşina inima, ba o recunoaştere care-l făcea să tremure; ba o conştiinţă de sine, ba o conştiinţă a întregii lumi; ba dădea ghes tuturor puterilor sale, ba îi lăsa fiinţa să cadă în moleşeală; ba îl copleşea cu toată bogăţia ei, ba îl înfometa prin golul din ea.

Atunci îndoiala este cea mai tare? Cea care va pătrunde biruitoare în casa celui tare[xli] e o nouă îndoială? Îi ia oare uneltele, folosind împotriva lui aceleaşi unelte pe care le foloseşte el însuşi? Dar dacă e astfel, nu-l întăreşte? Nu e viclenia îndoielii să-l facă pe un om să creadă că prin sine însuşi se poate învinge pe sine, ca şi cum ea ar fi în stare să săvârşească minunea nemaiauzită, nici în cer, nici pe pământ, nici sub pământ[xlii], făcând pe cineva care se luptă cu sine[xliii] să fie mai puternic decât sine însuşi în această luptă? Cum se poartă duhul necurat când se smulge chiar prin sine dintr-un om; nu se întoarce el pe urmă înapoi cu încă alte şapte duhuri, astfel încât starea din urmă ajunge mai rea decât cea dintâi (Matei 12, 45)? Sau cum îi merge unui om care, în lupta cu sine, nu mărturiseşte că, şi de-ar fi în stare să învingă totul, n-ar avea puterea de a se învinge pe sine prin sine? Nu se transformă acest sine biruitor în ceva mult mai rău decât sinele plin de stricăciune pe care l-a învins – şi nu rămâne el în

siguranţă în acel om pentru că nu există în el alt sine mai puternic, decât în cazul în care acesta ar fi şi mai rău? Nu, de aceea trebuie mai întâi legat cel tare, sau dat altora să-l lege, mai înainte de a pătrunde în casa sa şi de a-i lua uneltele (Matei 12, 29). Că aşa stau lucrurile va recunoaşte, desigur, oricine a vrut să cunoască în mod cinstit cele trăite şi n-a preferat în locul unui adevăr umil, dar în alt sens înălţător, o înşelăciune strălucitoare prin care a reuşit să se amăgească pe sine şi mai ales să trezească admiraţia oamenilor, satisfăcându-le înşelătoarea dorinţă de a fi înşelaţi. În schimb, dacă preferă să aibă puţin, dar cu binecuvântare[xliv], să aibă adevăr cu îngrijorare, să sufere în loc să chiuie de bucurie din cauza unor biruinţe visate doar, omul nu va tinde să laude cunoaşterea ca şi cum ceea ce îi dăruieşte ea s-ar afla în vreun raport cu îngrijorarea pricinuită, fără a nega, desigur, că, prin durerea ei, cunoaşterea poate educa un om, dacă e îndeajuns de cinstit spre a se lăsa mai degrabă educat decât înşelat[xlv], făcându-l să năzuiască de la multiplu la unu, de la inutil la trebuincios[xlvi], aşa cum se oferă acesta, simplu şi nepretenţios, întocmai cum e nevoie.

Să chibzuim aşadar mai îndeaproape şi să facem ce ne stă în puteri pentru a înţelege, iar prin chibzuire să ne lăsăm prinşi, în libertate, de frumoasele cuvinte ale apostolului care explică atât „ce“, cât şi „de unde“: *Orice dar bun şi desăvârşit este de sus.*

„Dacă voi, care sunteţi răi, ştiţi să daţi daruri bune copiilor voştri, cu atât mai mult Tatăl vostru care este în ceruri va da daruri bune celor care îl roagă“ (Matei 7, 11; Luca 11, 13)[xlvii]. Aceste cuvinte se coboară cu atâta compătimire la cel îngrijorat, îi vorbesc cu atâta îngrijorare, încât îl înalţă şi-l întăresc, dându-i curajul deplinei convingeri. Ce i se adresează unui om care nu înclină spre îndoială, indiferent faţă de sine în îngrijorarea sa şi preocupat doar de marea întristare a vieţii şi a existenţei, ci se îngrijorează în primul rând de propria sa situaţie, de neînsemnata sa parte[xlviii], şi ce-l poate convinge mai bine, dacă nu aceste cuvinte care sunt, asemenea lui, întotdeauna într-o anumită măsură copilăreşti? Ele îi amintesc de prima impresie de neuitat a vieţii, de iubirea unui tată faţă de copilul său, de preocuparea sa de a face daruri bune.

Dacă e sigur că Dumnezeu se îndură de cel care-l cheamă aşa cum un tată se îndură de copiii lui, şi dă celui care îl roagă aşa cum un tată le face copiilor săi daruri bune, dacă toate acestea sunt sigure, consolarea pe care o oferă e cea mai sigură dintre toate.

Astfel a înţeles acel om îngrijorat cuvintele odinioară, bucurându-se de ele, de ceea ce aminteau şi promiteau, de faptul că amintirea trezită avea încă o dată grijă părintească de el explicându-i cuvintele, iar iubirea tatălui îşi desăvârşea bunătatea faţă de el, explicându-i iubirea lui Dumnezeu. Dar nu i-a dat prin minte că, la fel ca orice cuvinte sfinte, şi cuvintele acestea pot fi la timpuri diferite lapte pentru pruncul necrescut şi hrană tare pentru cel mai în vârstă[xlix], chiar dacă rămân aceleaşi. N-a bănuit că pot primi o altă explicaţie, şi mai minunată; că imaginea evocată de ele îi poate aduce şi mai multă consolare

atunci când realitatea va sosi să-i explice imaginile vieţii pământeşti; că devin şi mai concluzive dacă inversează termenii, fapt necesar pentru sufletul său când viaţa va întoarce totul pe dos pentru el.

Apoi a înaintat în vârstă şi totul s-a schimbat, zdruncinându-se, într-o cumplită răsturnare; judecata lui Dumnezeu îi părea alta: că până şi omul, care e cea mai desăvârşită făptură, este rău. Acest verdict nu era o judecată a mâniei, dătătoare de spaimă, ci o imagine care căuta o expresie a celor cereşti în cele mai frumoase lucruri din viaţa pământească. Cuvintele „Voi, care sunteţi răi“ nu răsunau ca subiect al discursului, ci ca un adevăr hotărât pentru toate timpurile, pomenit aici în treacăt. Dar răutatea presupusă astfel tulbura tocmai efectul imaginii şi îl încurca, omul fiind convins a fi învăţat de la viaţă că până şi cea mai bine intenţionată iubire a celui mai cinstit tot dăunează uneori altcuiva; că până şi atunci când fusese dispus să sacrifice orice şi să facă totul pentru altul, cu sentimente curate, îi pricinuise celuilalt doar durere. Atunci şi-a spus: „Dacă iubirea lui Dumnezeu nu ştie să dea daruri bune mai bine decât iubirea unui tată, consolarea acestor cuvinte e cât se poate de neînsemnată.“ Cuvintele au devenit pentru el asemenea iubirii tatălui: o amintire frumoasă, sfântă, melancolică, o stare de spirit înălţătoare, care-i învia în suflet reprezentarea a tot ce e mai bun în om, dar şi pe cea a slăbiciunii omului, trezindu-i cel mai fericit dor al sufletului, dar renunţând în acelaşi timp la el pentru a-l supune tristeţii îngrijorării. Atunci i s-a părut că deja crescuse dincolo de cuvinte şi n-a înţeles grija lor de a-l educa, nepricepând că ele rămăseseră neschimbate, că puseseră întotdeauna la îndoială puterea iubirii părinteşti de a face daruri bune, mărturisind însă cu şi mai multă putere inima şi voinţa lui Dumnezeu.

Atunci s-a adâncit în căutarea sensului cuvintelor, nelăsându-le totuşi să-l înalţe către ele şi refuzând să uite imaginea de dragul realului; cuvintele consolării şi ale puterii au devenit astfel, pentru el, sămânţa îndoielii. Dacă omul, cea mai desăvârşită din toate făpturile, este rău, desigur că întreaga viaţă pământească ţine de domeniul răului. Iar dacă tot ce ţine de viaţa pământească ajunge rău abia la om, înseamnă că mai înainte e indiferent, nici bun, nici rău; dar fiind astfel doar aparenţă şi nu ceva esenţial, e tot o determinare a răului. Atunci ce este binele, ce e desăvârşit? În imaginea din text ni se spune că un tată, oricât ar fi de rău, tot îi face copilului său darul bun pentru care acesta se roagă; nu-i dă o piatră când cere pâine, nici un şarpe atunci când cere peşte[I]. Iar concluzia cuvintelor este următoarea: dacă voi, care sunteţi răi, ştiţi să daţi daruri bune, cum să nu dea astfel de daruri Tatăl vostru din ceruri. Dar sunt oare pâinea şi peştele în sine un dar bun, sau doar în măsura în care e nevoie de ele? Şi nu e oare această nevoie o nedesăvârşire a vieţii omeneşti? Chiar şi atunci când un om are o nevoie, nu i-ar fi oare mai de folos să i se refuze? Nu i se poate da într-un sens mai înalt, ca atunci când fiul pierdut a cerut pâine şi i s-au dat jir şi ghindă ca să îşi vină în fire şi să renunţe la rătăcirea sa[II]? Aşadar, un om poate şti să dea daruri bune, dar nu poate şti dacă dă un dar bun, şi invers: cel rău poate şti să dea un dar rău, însă nu poate şti dacă dă într-adevăr un dar rău. Cel

care ştia să sădească pe ogorul său sămânţă bună şi curată[lii] se pricepea să o sădească, dar nu ştia dacă într-adevăr era astfel, neştiind ce s-ar fi putut întâmpla pe când dormea şi ce va vedea cu groază când se va trezi; ba chiar, de n-ar fi dormit, tot n-ar fi ştiut ce avea să vadă cu şi mai mare groază. Omul poate şti ce pare de folos, indiferent dacă îşi bazează părerea pe propria chibzuire şi experienţă sau pe mărturia altora; poate şti să dăruiască acel lucru, dar nu poate şti dacă într-adevăr îl dăruieşte. Poate şti ce este binele, aşa cum e acesta în sine, în mod desăvârşit, dar nu poate şti dacă-l dăruieşte atunci când vrea să cunoască lucrul acesta cu o altă ştiinţă decât cea indiferentă oricui, datorită căreia ştie să-l dăruiască şi ştie că l-a dăruit, însă fără un răspuns la întrebarea îngrijorării dacă l-a dăruit într-adevăr. Iar dacă sufletul lui nu cunoaşte această îngrijorare, este numit pe nedrept tată, pentru că pe tată îl recunoşti şi îl distingi de alţi oameni după îngrijorarea sa, astfel putând să-l deosebeşti de cel mai bun prieten, pentru că îngrijorarea sa are un grad mai înalt decât a acestuia. Aşadar, nu există nimic bun şi desăvârşit în lume, pentru că binele există în aşa fel încât ajunge îndoielnic prin chiar existenţa sa – or, un bine îndoielnic nu e binele, iar binele care e bine doar neintrând în existenţă nu poate fi nici el binele – sau el există doar datorită unei presupoziţii determinante care trebuie să existe la rândul ei, şi care nu e ea însăşi binele.

Aşadar, îndoiala prevalează; ceea ce omul cercetase şi aflase singur, constatând cu îngrijorare compătimitoare şi amărăciune – deşertăciunea vieţii pământeşti[liii] şi faptul că darurile bune făcute de om nu sunt decât o voinţă neputincioasă, dătătoare de nelinişte –, el găseşte confirmat prin nişte cuvinte sfinte. Pentru că îi e de acum limpede şi vădit că acesta este sensul cuvintelor şi că, departe de a sublinia şi susţine ce e mai frumos în viaţă, ele îl condamnă, dimpotrivă, tacit, făcându-l să dispară. Crede că se poate mulţumi cu explicaţia aceasta, mărturisind însă că ea nu e în stare să-l ajute nici pe el, nici vreun alt om. Dar la ce bun să închizi ochiul pentru ca strălucirea lumii să nu-i mai facă plăcere, la ce bun să închizi urechea pentru ca vorbele deşarte ale lumii să n-o pătrundă, la ce bun să ai inima rece iar totul să-ţi fie străin şi indiferent, ce folos să ştii că oamenii nu fac daruri bune – o, la ce-ţi folosesc toate acestea dacă ochiul tău nu se deschide din nou spre a vedea *sus* măreţia cerului, dacă urechea nu ţi se deschide să audă indicibilele cuvinte care răsună *de sus*, dacă inima nu ţi-e mişcată şi plină de bogăţie, iar mâna ta nu e întinsă pentru a prinde orice dar bun şi desăvârşit care vine *de sus*, stânga ta neştiind ce face dreapta?[liv]

Însă în ce fel citeşti cuvintele? Nu sunt ele oare tot aceleaşi? Au spus vreodată altceva decât ceea ce crezi tu că ai descoperit acum, uitând ce adaugă? Au ascuns vreodată că oamenii nu ştiu să facă daruri bune? De-ar fi aşa, nimeni n-ar mai avea nevoie de darurile lui Dumnezeu. Ar fi devenit cuvintele şi viaţa însăşi mai desăvârşite şi bogate în consolare dacă Dumnezeu ar face darurile bune la fel cum le face un tată? Nu ai descoperit oare tu însuţi sensul cuvintelor, nevrând să-l înţelegi, ele fiind rostite în treacăt, pentru a stârni durerea care face sufletul mai deschis către primirea celor ce li se adaugă? Dacă lumea e rea,

înseamnă că Dumnezeu nu e bun? Þi-ar fi mai de folos dacă ar fi bun doar în măsura în care e bună întreaga lume? Nu e acesta singurul lucru care trebuie şi singurul dătător de fericire în timp şi în veşnicie, la chin şi la bucurie: faptul că Dumnezeu e singurul bun[lv] şi nimic nu e bun în afară de Dumnezeu? Nu e oare aceasta singura mântuire şi călăuzire, indiferent dacă mergi pe potecile surâzătoare ale bucuriei sau pe căile cu multă înghesuială ale tristeţii: conştiinţa că „duhul lui Dumnezeu e bun şi te călăuzeşte pe calea cea dreaptă“ (Psalmi 143, 10)[lvi]?

Citeşte aşadar mai departe: „La fel dă Tatăl vostru din ceruri daruri bune“. Nu scrie „la fel ştie Tatăl vostru din ceruri să dea daruri bune“, ci scrie „astfel dă daruri bune“, pentru că ştiinţa Lui nu e altceva decât darul Lui, nedespărţindu-se de dar şi nelăsându-l pe acesta în propria seamă; e o ştiinţă asociată cu darul în fiecare clipă, inclusiv în clipa în care e primit; analogia imaginii provine din faptul că iubirea unui tată seamănă cu iubirea lui Dumnezeu şi o reflectă, chiar dacă nu e niciodată atât de puternică şi de profundă ca iubirea lui Dumnezeu, nefiind în stare de ceea ce poate iubirea lui Dumnezeu, care în tăria iubirii sale este atotputernic.

Când cuvintele sunt înţelese astfel, imaginea care le făcuse pe înţelesul celui necrescut, dar dificile pentru cel vârstnic dispare, iar cuvintele spun ceea ce spune apostolul: că orice dar bun şi desăvârşit este de sus. Ceea ce viaţa pământească şi oamenii nu au, are Dumnezeu singur. Iar faptul că numai El îl are nu e o desăvârşire a lui Dumnezeu, ci o desăvârşire a binelui care face ca omul, în măsura în care participă la el, să devină bun prin Dumnezeu. Ce este atunci binele? Ceea ce este de sus. Ce este desăvârşirea? Ceea ce este de sus. De unde vin? De sus. Şi ce este binele? Este Dumnezeu. Cine-l dăruieşte? Dumnezeu. De ce este binele un dar, iar această expresie nu e o imagine, ci singura expresie reală şi adevărată? Pentru că este de la Dumnezeu; dacă binele ar ţine de om sau ar fi dat unui individ de un alt individ, nu ar fi binele şi nici n-ar fi un dar, ci doar ar părea că este, pentru că Dumnezeu e singurul care dăruieşte astfel încât să dăruiască în acelaşi timp şi condiţia, singurul care, dăruind, a dăruit deja. Dumnezeu dăruieşte atât voinţa, cât şi desăvârşirea prin faptă, începând şi împlinind fapta bună într-un om.[lvii]

Sau vei tăgădui oare, ascultătorule, că nici o îndoială nu poate răsturna această certitudine, tocmai pentru că ea rămâne dincolo de orice îndoială, rămânând în Dumnezeu? Dacă nu vrei să rămâi la ea înseamnă că nu vrei să rămâi în Dumnezeu, în care totuşi trăieşti, te mişti şi fiinţezi[lviii]; şi de ce nu vrei? Chiar dacă îndoiala n-o poate înţelege, ea nu devine neadevărată, ba, dimpotrivă, ar deveni îndoielnică dacă îndoiala ar putea s-o înţeleagă. Deşi nu poate şi nu vrea să aibă de-a face cu îndoiala, nu înseamnă că devine neadevărată, pentru că, vrând să aibă de-a face cu îndoiala, n-ar deveni mai adevărată decât e îndoiala. Tocmai de aceea e adevărul: pentru că întrerupe îndoiala şi o dezarmează. Dacă nu ar face acest lucru, n-ar avea nici o putere asupra îndoielii, ci ar fi în slujba ei, iar lupta sa cu îndoiala ar fi doar o aparenţă din cauza prieteniei cu îndoiala,

victoria asupra îndoielii fiind o înşelăciune, pentru că atunci îndoiala ar învinge, de fapt. Gândul omului cunoaşte calea spre multe lucruri din lume, pătrunzând chiar negura şi umbra morţii sau adâncul muntelui; ştie calea pe care nici pasărea n-o cunoaşte, iar ochiul său vede tot ce e de preţ (*cf.* Iov 28, 1–11); însă calea spre bine, spre ascunzişul binelui n-o cunoaşte, pentru că nu există nici o cale într-acolo, ci orice dar bun şi desăvârşit vine de sus la noi, cei *de jos*.

Poate că spui: cine să nege că orice dar bun şi desăvârşit vine de sus? Însă a nu vrea să negi e încă departe de a vrea să înţelegi, iar a vrea să înţelegi e foarte departe de a vrea să crezi şi de a crede. Iar cel care nu e împreună cu un lucru e mereu împotriva lui.[lix] Oare fructul cunoaşterii pare aici din nou atât de plăcut, încât, în loc să judeci cu duhul, vrei să ceri un semn de recunoaştere a binelui şi a desăvârşirii, o dovadă că sunt într-adevăr de sus? Cum ar trebui să fie un astfel de semn? Ar trebui să fie oare mai desăvârşit decât desăvârşirea, mai bun decât binele, de vreme ce ar avea pretenţia şi aparenţa de a dovedi că desăvârşirea e desăvârşire? Ar trebui să fie un semn, o minune? Nu e oare minunea vrăjmaşul ereditar al îndoielii, alături de care nu rămâne niciodată? Ar trebui să fie o experienţă? Nu e îndoiala tocmai neliniştea care face instabilă viaţa experienţei, astfel încât aceasta să nu-şi găsească niciodată liniştea şi să nu intre în odihnă[lx], neîncheind niciodată căutarea dovezii, şi neoprindu-se nici dacă ar găsi-o? Ar trebui să fie o mărturie în carne şi sânge? Nu sunt oare carnea şi sângele prietenii îndoielii, cu care aceasta se sfătuieşte mereu?

Dar când nu poate fi adusă o dovadă, înseamnă oare că îndoiala e de neoprit? Nicidecum. Dacă s-ar aduce o dovadă în felul în care o cere îndoiala, îndoiala n-ar putea fi oprită, la fel cum nici boala nu poate fi vindecată cu leacul pe care-l cere ea însăşi. În schimb, dacă vrei să fii convins, apostolul îţi arată prin următoarele sale cuvinte o cale mai desăvârşită[lxi], pe care vei muri faţă de îndoiala, desăvârşirea venind la tine; pentru că vorbele credinţei nu vor să lupte cu îndoiala folosind uneltele acesteia, iar cel puternic e mai întâi legat şi abia apoi i se iau uneltele[lxii].

Mai întâi, apostolul dă la o parte vălul întunericului, îndepărtând umbra mutării, întrerupând alternanţa schimbării şi întorcând privirea credinciosului spre cer, pentru ca să caute cu privirea lucrurile de sus (Coloseni 3, 1–2[lxiii]). Pentru că tot ce se află sus trebuie să se arate în întreaga sa măreţie, dincolo de orice îndoială: Tatăl luminilor, a cărui limpezime n-o schimbă nici o umbră şi n-o transformă nici o mutare, n-o întunecă nici o invidie şi nici un nor n-o răpeşte din faţa ochilor credincioşilor[lxiv]. Dacă lucrul acesta nu e sigur şi vrei să te consolezi cu falsa prietenie a îndoielii, ea va schimba curând din nou totul pentru tine cu umbrele sale, în mod repetat, tulburând totul cu schimbările sale, întunecând totul cu ceţurile nopţii şi luându-ţi totul ca şi cum nici n-ar fi fost. De aceea spune apostolul: „Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus, pogorându-se de la Tatăl luminilor, în care nu este nici schimbare, nici umbră de mutare.“

Apoi apostolul se adresează fiecăruia pentru a-i lămuri condiţia care-i îngăduie să primească darul bun şi desăvârşit. Această condiţie a fost dată de

însuşi Dumnezeu, pentru că altfel binele n-ar fi un dar; la rândul ei, condiţia e şi ea o desăvârşire, pentru că altfel binele n-ar fi un dar desăvârşit. Năzuinţa pământească nu este o desăvârşire, ci mai degrabă o nedesăvârşire. De aceea, chiar dacă darul unui om ar putea să împlinească întru totul această năzuinţă, tot ar fi un dar nedesăvârşit, pentru că năzuinţa este nedesăvârşită. Însă a năzui spre darul bun şi desăvârşit de la Dumnezeu este o desăvârşire şi de aceea darul, care e desăvârşit în sine, e desăvârşit şi prin faptul că năzuinţa este astfel. Mai înainte ca năzuinţa aceasta să se trezească într-un om trebuie să se fi petrecut o mare răsturnare. Întreaga chibzuială preocupată a îndoielii a fost prima încercare de a-l găsi. Oricât ar insista aceasta, nu termină niciodată şi totuşi trebuie să încheie, să se sfârşească, adică să fie întreruptă mai înainte ca individul să poate fi ceea ce apostolul numeşte pârga făpturilor. Vedem lesne că astfel e desemnată o nouă ordine a lucrurilor, pentru că omul a fost mai întâi atât de departe de a fi prima pârgă a făpturilor, încât a fost creat la urmă. E vorba de un nou început[lxv], care nu poate fi atins prin asalturile continue ale îndoielii, pentru că atunci n-ar exista niciodată un început care să înceapă cu altceva decât cu îndoiala. De aceea, în timp ce în vechea ordine a lucrurilor omul a venit la urmă, iar aceasta a fost misiunea îndoielii, de a pătrunde toate cele mai dinainte, acum omul este primul, neavând nici un intermediar între Dumnezeu şi sine, însă se află în posesia condiţiei pe care nu şi-o poate da singur, întrucât e un dar al lui Dumnezeu. Iată de ce apostolul spune că Dumnezeu, de bună voia lui, ne-a născut prin Cuvântul adevărului[lxvi]. A făcut-o prin el însuşi şi de bună voia lui. Sau încheiase vreun pact cu un om ca să se sfătuiască cu el?[lxvii] Dar cel născut prin Cuvântul adevărului se naşte pentru Cuvântul adevărului. Condiţia e un dar al lui Dumnezeu şi o desăvârşire care face cu putinţă primirea darului bun şi desăvârşit.

Apostolul spune: „De bună voia lui, ne-a născut prin Cuvântul adevărului, ca să fim o pârgă a făpturilor sale.“ Dacă vrei aici să chemi din nou îndoiala în ajutor, ea va fura de la tine în timp ce dă, aşa cum face întotdeauna. Nu va lăsa condiţia să fie un dar şi, astfel, va îndepărta de la tine desăvârşirea şi posibilitatea de a primi darul desăvârşit; pentru că nu este oare o nedesăvârşire a ta faptul că n-ai întru totul nevoie de Dumnezeu şi, ca urmare, nici n-ai întru totul nevoie de darul său bun şi desăvârşit?

Dar cum condiţia însăşi este o desăvârşire, important e să fie păstrată ca atare, să nu fie împărţită şi îmbucătăţită astfel încât să aibă doar o jumătate de însemnătate, şi să nu fie pervertită. În timp ce ochiul credinţei continuă neabătut să caute cerescul, văzând netulburat cerul deschis, apostolul va îngădui fiecărui individ, ba chiar îl va îndemna să folosească îndoiala într-un mod potrivit, nu să se îndoiască de ceea ce e sigur şi de ceea ce va fi veşnic sigur în eterna sa claritate, ci să se îndoiască de ceea ce e în sine un lucru sortit dispariţiei, care va dispărea tot mai mult; să se îndoiască de sine însuşi, de propria sa forţă şi capacitate, astfel încât aceasta să devină o incapacitate la care să renunţe tot mai mult. Pentru că îndoiala neadevărată se îndoieşte de toate, numai de sine însăşi

nu, iar îndoiala salvatoare se îndoieşte doar de sine cu ajutorul credinţei. De aceea, apostolul adaugă aici nişte îndemnuri care să îl întărească şi să-l păstreze pe fiecare individ ca pe o pârgă a făpturilor. „De aceea orice om să fie grabnic la ascultare“[lxviii]. Însă ce ar trebui oare să asculte grabnic? Lungile discursuri ale îndoielii, sau părerile oamenilor, sau invenţiile propriei inimi? O! Cel care-i grabnic la ascultarea unor astfel de lucruri nu devine, indiferent ce ar realiza în lume şi ce ar ajunge, aşa cum apostolul îl îndeamnă apoi pe orice om să fie: încet la vorbire; pentru că graba de a fi atent la astfel de lucruri naşte tocmai graba de a vorbi. Dar cel grabnic la ascultarea Cuvântului dumnezeiesc, ce răsună ca şi odinioară atunci când omul tace, când fariseii şi cărturarii au plecat sau au fost reduşi la tăcere, când mulţimea oamenilor s-a împrăştiat şi s-a depărtat, acela devine şi încet la vorbire, pentru că tot ce a auzit îl satură într-un mod indescripibil şi îl face şi mai grabnic la ascultare, chiar dacă mai încet la vorbire. În fond, ce ar avea de spus el unul? În cele din urmă nu va spune nici măcar ca David: „grăbeşte-te, Doamne[lxix], să vorbeşti“, ci îi va spune propriului său suflet: „grăbeşte-te, o, grăbeşte-te să asculţi.“

Iar dacă e astfel grabnic la ascultare, va fi de asemeni grabnic să asculte îndemnul „orice om să fie zăbavnic la mânie, pentru că mânia omului nu lucrează dreptatea lui Dumnezeu“. În primul rând, mânia nu lucrează la ceea ce e drept pentru Dumnezeu prin faptul că face omul încet la ascultarea îndemnului. Însă, chiar dacă un om ar fi mai zăbavnic la mânie şi n-ar realiza nimic, mânia, omeneşte vorbind, tocmai pentru că ar fi învins, tot poate rămâne înăuntrul omului şi să lucreze acolo ceva ce nu e drept faţă de Dumnezeu, pentru că la mânie iese la iveală tocmai acel lucru faţă de care omul ar trebui să fie mort[lxx] cu ajutorul credinţei, iar când mânia din el capătă putere, omul s-a pierdut pe sine şi şi-a prăpădit propriul său suflet, chiar dacă în mânia sa ar fi biruit întreaga lume[lxxi]. Dar cel care e grabnic la ascultarea Cuvântului dumnezeiesc şi nu se avântă iute la răspuns sau la vorbire pripită va fi şi zăbavnic la mânie şi nu va lăsa soarele să apună[lxxii] peste mânia lui, ci se va teme de o întunecare şi mai dătătoare de angoasă, anume că nu-l va mai putea vedea pe Tatăl luminilor, ascuns de umbrele mâniei care-l vor schimba pe cel fără de schimbare.

„De aceea lepădaţi orice necurăţie şi orice revărsare de răutate“[lxxiii], pentru că omul poartă, ce-i drept, desăvârşirea în vase fragile de lut[lxxiv], aşa încât îi e greu să o ducă, însă ea nu poate fi purtată în slujba câştigului mârşav[lxxv] sau a aprinderii poftei[lxxvi] sau în tovărăşia necurăţiei, iar asupra revărsării de răutate se află un blestem care face din ea abundenţă foarte uşor, în mod trist, la fel cum face abundenţă binecuvântarea de deasupra revărsării binecuvântării[lxxvii].

„Şi primiţi cu blândeţe Cuvântul“, pentru că omul, care e atât de grabnic la ascultare încât devine astfel încet la vorbire, nu se pripeşte în iuţeala sa şi nu dă năvală[lxxviii] în Împărăţia cerurilor, ci înţelege cele cereşti, pentru că „blândeţea descoperă lucruri ascunse“ (Sirah)[lxxix]. Ştie că nici un om nu poate lua ce nu i se dă, şi că nu poate avea, dacă nu primeşte acel lucru ca pe un dat; că binele e un

dar pe care blândeţea îl aşteaptă. Dar blândeţea este de asemenea convinsă că Dumnezeu dă orice dar bun şi desăvârşit şi cu această convingere „veghează cu mulţumiri“ (Coloseni 4, 2).

Atunci omul primeşte „ce a fost sădit în el“, aşadar ce era mai înainte ca el să primească, iar odată primit „îi poate mântui sufletul“. Pe acesta îl primeşte: darul bun şi desăvârşit prin care e împlinită năzuinţa care era ea însăşi o desăvârşire. De aceea au răsunat astfel cuvintele din analogia cu care am început: „Dacă voi, care sunteţi răi, ştiţi să daţi daruri bune copiilor voştri, cu atât mai mult Tatăl vostru care este în ceruri va da Duhul Sfânt celor ce i-L cer!“[lxxx] Pentru că a avea nevoie de Sfântul Duh este o desăvârşire a omului, iar năzuinţa sa pământească e atât de departe de a o lămuri printr-o comparaţie, încât mai degrabă o întunecă. Năzuinţa însăşi este un dar bun şi desăvârşit de la Dumnezeu, rugăciunea pentru Sfântul Duh e de asemenea un dar bun şi desăvârşit prin Dumnezeu, iar comunicarea lor e un dar bun şi desăvârşit de sus, pogorându-se de la Tatăl luminilor, în care nu este nici schimbare, nici umbră de mutare.

Orice dar bun şi desăvârşit este de sus

Iacov 1, 17–22

Acelaşi apostol din a cărui epistolă provine textul de faţă avertizează în pasajul care urmează apoi[lxxxi] împotriva năzuinţelor şi a strădaniilor pământeşti care încercau să se strecoare în comunitate spre a întări diferenţa şi separarea în slujba deşertăciunii, spre a o elibera de legătura desăvârşirii[lxxxii] care uneşte membrii ei[lxxxiii] în egalitatea lor înaintea lui Dumnezeu şi a o face să robească, supusă unei legi care stăpâneşte lumea şi a stăpânit-o probabil mereu: „A slăvi pe oameni pentru câştig“ (Iuda 1, 16). Punctul de vedere subliniat atât de des în Sfânta Scriptură spre înălţarea celui neînsemnat şi spre umilirea celui puternic, anume că Dumnezeu nu caută la faţa oamenilor[lxxxiv], acest punct de vedere încearcă şi apostolul să-l învie pentru fiecare individ spre a-l folosi în viaţă. Şi, într-adevăr, aşa stau lucrurile; dacă un om îşi păstrează mereu sufletul înţelept şi de veghe[lxxxv] în această privinţă, el nu va rătăci nici în modul său de a vedea viaţa şi oamenii, nici nu va „ţine credinţa sa căutând la faţa omului“. Gândul său se va îndrepta spre Dumnezeu, iar privirea lui nu va greşi aţintindu-se asupra diferenţelor lumii în loc să vadă asemănarea cu Dumnezeu. Dacă la adunarea comunităţii intră un om cu inel de aur pe deget, în haine strălucitoare, el nu-şi va aţinti privirea asupra hainelor strălucitoare, nici nu va lăsa ochiul senzual să se bucure de această fală, nici mintea senzuală să facă din el sclavul unui om care nu ştie să se înalţe deasupra îngrijorării pe care o provoacă lipsa lor. Dacă intră un sărac în haine proaste, ochiul său nu-i va face semn să se aşeze la locul dispreţuit de lângă scăunelul lui pentru picioare. Şi chiar dacă uneori uită din nou asemănarea, pierzându-se pe sine, distras de diferenţele tulburătoare ale vieţii, mintea lui se va menţine atunci când intră în sfântul locaş pentru o vreme asemenea lui Dumnezeu, fiind educată să păstreze această asemănare în zgomotul lumii, depăşind cu ajutorul ei tulburarea. Pentru că, în lume, diferenţele lucrează într-o trebăluire fără oprire la înfrumuseţarea şi umplerea de amărăciune a vieţii, ca nişte semne atrăgătoare, ca nişte răsplăţi ale biruinţei, ca nişte poveri apăsătoare, ca nişte însoţitori ai înfrângerii; în lume, viaţa exterioară se sumeţeşte cu deşertăciune în diferenţe sau suspină îngrijorată şi laşă din cauza lor. Însă în sfântul lăcaş nu se aude glasul stăpânitorului, aşa cum nu se aude în mormânt, nefiind o diferenţă între bărbat şi femeie[lxxxvi], aşa cum nu e nici la Înviere. Nu răsună pretenţiile exagerate ale înţelepciunii, nu se văd măreţia şi strălucirea lumii, pentru că ele sunt văzute ca şi cum nu s-ar vedea; acolo însuşi învăţătorul e un slujitor[lxxxvii], iar cel mai mare este cel mai neînsemnat[lxxxviii], cel mai puternic din lume având nevoie de rugăciune mai mult ca oricare altul; tot ce e exterior este lăsat deoparte ca o nedesăvârşire, iar asemănarea e adevărată,

mântuitoare, la fel de mântuitoare pentru toţi. Pentru că, atunci când cel care are lumea este asemeni celui ce n-o are[lxxxix], iar cel care n-are lumea este asemeni celui care nu şi-o doreşte, sau când „cel din starea de jos se laudă cu înălţarea sa iar bogatul cu smerirea sa“ (Iacov 1, 9–10), sau când femeia prinsă chiar pe când păcătuia[xc] îşi găseşte aici iertarea, iar bărbatul al cărui ochi priveşte o femeie doar pentru a o dori este condamnat[xci], nu e oare asemănarea prezentă în adevărul ei, nu e desfiinţată robia lumii, nu dispare legea ei ca o umbră, fiind uitată ca învăţătura pentru copii, nu e totul desăvârşit sub legea dumnezeiască a asemănării, „să-ţi iubeşti aproapele ca pe tine însuţi“[xcii], astfel încât nici un om nu e atât de sus încât să nu fie aproapele tău în acelaşi fel, şi nici un om nu e atât de neînsemnat şi de prăpădit încât să nu fie aproapele tău, iar asemănarea e dovedită într-un mod de netăgăduit prin faptul că îl iubeşti la fel ca pe tine însuţi. Vai de cel care e atât de înfumurat încât să nu poată uita nici chiar aici diferenţele, însă vai de asemenea şi de omul aflat atât de jos încât să nu poată uita diferenţele nici aici!

Asemănarea, metaforic spus, stă de veghe la intrarea sfântului lăcaş şi păzeşte să nu intre nimeni fără să lepede ce aparţine lumii, puterea şi sărăcia, astfel încât rugăciunea să răsune la fel de adevărată şi de însemnată pentru domnitor, pentru cei puternici, dar şi pentru cei bolnavi şi întristaţi, pentru cel care se sprijină pe sceptru, dar şi pentru cel obidit, care trebuie să se mulţumească doar cu faptul că Dumnezeu e toiagul şi nuiaua[xciii] lui. Tot astfel, orice privire edificatoare asupra lumii îşi găseşte odihna sau devine edificatoare abia odată cu asemănarea dumnezeiască şi prin ea, asemănare care deschide sufletul pentru desăvârşire şi face ochiul senzual orb faţă de diferenţă; odată cu dumnezeiasca asemănare care arde asemenea unei flăcări din ce în ce mai puternice în diferenţă, fără ca totuşi să o mistuie[xciv], omeneşte spus.

În sfintele lăcaşuri şi în orice contemplare edificatoare a vieţii, în sufletul omului învie acest gând care-l ajută să lupte lupta cea bună cu carnea şi sângele, cu domniile şi căpeteniile[xcv], şi să se elibereze în această luptă spre a ajunge la egalitate înaintea lui Dumnezeu; nu are importanţă dacă acest război e unul mai degrabă de cucerire împotriva diferenţelor care vor să-l împovăreze cu favoruri pământeşti, sau unul de apărare împotriva diferenţelor care vor să-l înspăimânte cu pierzania pământească. Doar astfel asemănarea e legea dumnezeiască, doar astfel lupta e adevăr, doar astfel victoria are valabilitate, când individul luptă pentru sine, cu sine, în sine şi nu se sumeţeşte la vreme nepotrivită, vrând să ajute întreaga lume să ajungă la egalitate în cele exterioare, care e prea puţin de folos, cu atât mai puţin cu cât n-a existat niciodată, dacă nu din alt motiv, atunci pentru că toţi au ajuns să-i mulţumească unuia şi să devină inegali cu el. O astfel de grabă nechibzuită şi lumească, pentru care o condiţie exterioară sau alta pare chiar adevărata egalitate şi care crede că tot ce se află mai sus trebuie obligat să se coboare, iar tot ce se află mai jos trebuie înălţat, nu produce decât tulburare şi contradicţie de sine, ca şi cum adevărata egalitate ar putea fi exprimată în

indiferent ce lucru exterior ca atare, când de fapt poate învinge şi se poate păstra în orice lucru exterior; ca şi cum o suprafaţă zugrăvită ar fi adevărata egalitate aducătoare de viaţă, adevăr, pace şi armonie în toate, când de fapt ea încearcă să ucidă totul într-o uniformitate care mistuie spiritul.

Însă diferenţele sunt atât de multe şi în sine atât de schimbătoare, ceea ce unuia îi pare un lucru neînsemnat crescând pentru celălalt până la a ajunge o imensitate, şi din acest motiv e greu să vorbeşti despre ele sau să găseşti o expresie hotărâtoare, care să o desemneze pe fiecare. Însă acea diferenţă a vieţii care aproape că se oferă oricui sub forma unei amintiri trăite şi depăşite, sau ca un lucru prezent, atunci când se gândeşte la cuvintele apostolului că orice dar bun şi desăvârşit e de sus, şi-a găsit o expresie mai bine determinată, în privinţa căreia oamenii au recunoscut că desemnează o opoziţie mai generală în viaţă. Diferenţa dintre a putea *să dăruieşti* şi a trebui *să primeşti* cuprinde în sine marea varietate a oamenilor, chiar dacă în cadrul acesteia caracterizează mai ales o serie de personaje bine definite. A putea *să dăruieşti* sau a trebui *să primeşti* împarte oamenii în două mari clase; e destul să numim acest scurt cuvânt şi oricine va înţelege sensul mai larg, asociind cu el multe amintiri vesele sau apăsătoare, multe speranţe bucuroase sau aşteptări dureroase. Cât de multe chibzuieli a provocat acest mic cuvânt! Câte n-a ştiut să povestească vârstnicul îmbătrânit în slujba chinuitoare a acestei diferenţe! Cât n-a reflectat tânărul uimit pentru prima dată de această inscripţie de deasupra porţii vieţii, căzând pe gânduri mai înainte de a-şi asuma diferenţa şi întrebându-se dacă e mai ferice să dai[xcvi] şi cât e de ferice, dacă e mai greu să trebuiască să primeşti şi cât de greu poate să fie, ce ar fi de preferat, ce ar alege dacă alegerea ar ţine de el, dacă e adevărat ce se spune, că a nu avea de-a face nimic cu lumea e cel mai minunat lucru, la fel ca şi a putea să spui „am venit gol pe lume[xcvii], n-am stăpânit nimic, am fost un străin[xcviii] în lume şi o părăsesc tot gol“; întrebându-se dacă este atât de greu şi de apăsător să ai comorile pământului, dacă a putea să împarţi cu alţii e o muncă atât de grea şi cu atât de multă răspundere. Dar orice astfel de chibzuire care are de-a face cu toate condiţiile şi presupoziţiile vieţii doar în mod superficial, sub forma unui joc al fanteziei, nu foloseşte decât la a opri forţa de acţiune a libertăţii şi la a întrista Duhul Sfânt[xcix] cu pofte şi cu dureri ale închipuirii. Chiar în privinţa unei opoziţii mai profunde, apostolul Pavel tot dă de înţeles prin formularea sa scurtă că nu e timp de chibzuială îndelungată: „Ai fost chemat când erai rob? Să nu te neliniştească de lucrul acesta; dar, dacă poţi să ajungi slobod, foloseşte-te“.[c] Chiar dacă nici un om nu are însuşirea de a fi puternic în scurtime aşa cum o are un apostol, nu vom spori chibzuiala, ci vom chema sufletul să se adune din împrăştiere în egalitatea care se arată atunci când pătrundem diferenţa prin cuvintele apostolului. Să încercăm aşadar să ne avântăm, ca să zic aşa, împreună cu cuvintele printre diferenţe, lăsând cuvintele să ne amintească mereu că *orice dar bun şi desăvârşit este de sus*. Dacă acest lucru e sigur, diferenţa este anulată, pentru că o diferenţă în nedesăvârşire, cum e cea care rămâne pentru darurile oamenilor, nu poate fi decât una sortită dispariţiei,

iar atunci cuvintele apostolului răsună la urmă ca un refren divin, în stare să împlinească orice diferenţă în egalitatea înaintea lui Dumnezeu.

Cuvintele apostolului îi cer celui care poate dărui să se umilească pe sine, şi darul său, înaintea cuvintelor. Dacă nu e dispus să dăruiască, nici aceste cuvinte nu vor avea însemnătate pentru el. Dacă stă ca un balaur deasupra comorilor sale pământeşti sau are la îndemână ipocrita explicaţie că orice lucru cu care ar putea ajuta a fost deja dăruit de către el, „fiind închinat“[ci], şi îngrămădeşte ca un zgârcit bunurile spirituale din invidie, ce folos că vorbele apostolului îl învaţă să le dăruiască aşa cum trebuie? N-are nevoie de o astfel de îndrumare. Pe unul ca acesta cuvintele nu-l pot ajuta; nici chiar cuvintele care pot să-l ajute pe cel mai amărât om.

Dar când eşti dispus să dăruieşti, cuvintele ţin seama dacă bunăvoinţa ta înseamnă că eşti un dăruitor bucuros, plăcut lui Dumnezeu.[cii] Dacă bunăvoinţa ta nu înseamnă bucurie, risipeşte-ţi darurile bogate, aruncă în jurul tău cu bogăţiile care-ţi plictisesc şi obosesc sufletul şi a căror valoare e pentru tine doar o povară, transformă, dacă se poate, înfăţişarea pământului, ajutând orice nevoie astfel încât să rămâi singurul cerşetor – o! orice dar bun şi desăvârşit tot de sus vine, iar providenţa n-are nevoie de bogăţiile şi de bunurile tale, pentru că are întotdeauna douăsprezece legiuni de îngeri[ciii] gata să slujească oamenii, iar dacă ar avea nevoie tocmai de averea ta ar putea să ţi-o ia aşa cum ţi-a dat-o. Dar tu ai învăţat o altă înţelepciune, anume că nu există nici un dar bun, nici acolo sus, nici aici pe pământ, şi de aceea poţi să păstrezi tot sau să dăruieşti tot, nu vei atinge, nici nu vei produce egalitatea înaintea lui Dumnezeu.

Iar dacă ar fi vorba de un bun obţinut pe nedrept, mâna ta fiind murdară, ce ar fi darul dacă nu o batjocură la adresa lui Dumnezeu şi cum ai putea înţelege că darul bun e de sus, tu, care n-ai înţeles nici măcar să dai fiecăruia ce-i al lui?[civ]

Când eşti dispus să dăruieşti, cuvintele veghează să nu înclini spre a lua înapoi, astfel încât să poată fi obţinută egalitatea înaintea lui Dumnezeu, nu egalitatea atinsă când asemănătorii se caută între ei, iar bogătaşul dă un ospăţ pentru alt bogătaş[cv], ca să fie invitat la rândul său de acesta, iar cel puternic îl susţine pe cel puternic. Erai dispus să-i faci daruri nevoiaşului şi să-l ajuţi, deşi n-avea nimic să-ţi dea la rândul lui, şi totuşi îi cereai ceva: respectul, admiraţia, supunerea – sufletul. Cât de mult e oare puţinul pe care-l ai, chiar dacă numele tău ar şterge numele acelui om care de-a lungul secolelor a fost numit cel mai bogat[cvi] şi după care au fost numiţi apoi cei mai bogaţi? Cât de înalt e oare muntele pe care s-ar putea sui cineva fără să poată vedea ceva ce nu-ţi aparţine? Ai uitat că există cineva care poate urca pe cel mai înalt munte, al cărui pisc atinge norii, şi poate arăta împărăţiile şi regatele pământului spunându-i celui înfometat: „toate acestea ţi le voi da ţie dacă te vei arunca la pământ şi mi te vei închina“[cvii]? Ai uitat că acesta e ispititorul? Vrei într-adevăr să-i faci bine altui om în aşa fel încât să-i faci rău? Vrei să fii binefăcătorul lui în aşa fel încât să devii duşmanul sufletului său? Cât de mult îi trebuie unui om ca să trăiască, de vreme ce viaţa lui nu e mâncare, nici băutură?[cviii] Tu, care vrei să-l înspăimânţi pe

nevoiaş ca să se supună, nu te temi oare că printr-un singur cuvânt va fi luată strălucirea întregii tale măreţii, că din aurul şi argintul tău se va face un ban calp pe care nimeni nu vrea să-l primească? Vrei să-l trădezi astfel pe aproapele tău cu un sărut[cix], ucigându-i sufletul, în timp ce-i salvezi trupul[cx]? O! Orice dar bun şi desăvârşit tot de sus vine, iar comorile pământului nu au ca atare nici o făgăduinţă, nici o îndreptăţire deosebită de a fi numite astfel. Aşadar, dacă poţi dărui, nu uita niciodată, de dragul tău şi de dragul celuilalt, că darul vine de sus, că omul căruia-i faci darul nu se află atât de jos pe cât eşti tu de înfumurat şi că nu poţi să-i strici sufletul, chiar dacă îi poţi lăsa trupul să sufere. Nu-ţi da bunurile cu dobândă[cxi] şi nu te purta asemeni celui care ştie să facă darul său şi mai spornic pentru el după ce l-a dat; nu săvârşi un lucru şi mai îngrozitor, pe care nici tu, nici lumea întreagă nu-l puteţi repara, făcând un om să-şi piardă sufletul. Dăruieşte-ţi darul, veghează asupra lui şi, chiar dacă nu eşti tu de vină, dacă observi totuşi că un nevoiaş e dus în ispită, avertizează-l, îndrumă-l spre Dumnezeu, sau renunţă mai bine să îi dăruieşti, neuitând din cauza cuprinzătoarelor binefaceri de care bogăţia ta îţi îngăduie să te bucuri că e mai bine, mai ferice şi infinit mai important să salvezi un suflet. Când această idee va prinde viaţă în sufletul tău, te va face să te umileşti pe tine şi darul tău cu frică şi cutremur[cxii] înaintea cuvintelor apostolului, astfel încât darul tău să devină pentru tine neînsemnat iar *tu însuţi şi mai neînsemnat decât darul*.

Sau eşti poate dispus să dăruieşti, dar trebuie să chibzuieşti mai îndelung înainte, pentru ca darul să se vădească bine ales de înţelepciunea ta. O, există multe chibzuieli care-l fac, ce-i drept, pe om mai deştept şi dovedesc că are minte, dar nu-l fac mai bun sau mai plăcut lui Dumnezeu. Toate scrupulele născocite de stânga ta atunci când dreapta se sfătuieşte cu ea nu sunt bune, se ştie, şi, chiar de ai descoperi unul nou, ar fi o cinste foarte îndoielnică. Şi de ce este, în general, atât de îndelungată chibzuirea care urmează după o astfel de binefacere, dacă nu pentru că binefacerea şi-a luat răsplata[cxiii] şi de aceea trebuie să se mulţumească măcar cu chibzuirea? Dacă, în schimb, ţii seama că orice dar bun este de sus, dreapta pe care ai întins-o spre a dărui se va ascunde repede, iar stânga nu va afla niciodată nimic; atunci te vei bucura în ascuns aşa cum îndrăzneşte să o facă un binefăcător, te vei bucura asemeni celui care a primit darul, şi amândoi vă veţi bucura de acelaşi lucru, de faptul că darul a venit de sus. Pentru că l-a dăruit o mână invizibilă – mâna ta, şi o mână invizibilă îl va transforma, după cum eşti convins, într-adevăr într-un dar bun: mâna lui Dumnezeu.

Sau poate că eşti dispus să dăruieşti şi pui într-un fel darul deoparte pentru nevoiaş, dar îl laşi să aştepte. Prietene! „O nădejde amânată îmbolnăveşte inima, dar o dorinţă împlinită este un pom al vieţii“ (Proverbe 13, 12). Ce-i vei da de înţeles celuilalt prin comportamentul tău, dacă nu faptul că pe tine trebuie să te aştepte? Oare aceasta e o ştire atât de minunată, încât să-ţi doreşti să o înţeleagă, şi n-ar putea înţelegerea ei să-i dăuneze lesne în privinţa mântuirii sale? Şi ţie la ce-ţi foloseşte, te face mai desăvârşit? Dumnezeu din ceruri ştie cel mai bine care

e cel mai de presus lucru după care omul poate năzui şi pe care-l poate împlini. Dar Scriptura spune că omului nu i se cere mai mult decât să fie găsit credincios ca un ispravnic.[cxiv] Dar un ispravnic e mai neînsemnat decât casa şi averea pe care le chiverniseşte. Tu, în schimb, ai vrea să fii stăpânul, aşadar n-ai vrea să fii desăvârşit. Vrei să-l laşi pe cel nevoiaş să înţeleagă din zăbava ta că ai avut alte lucruri de care trebuia să te ocupi, că e necesar să îţi lase timp, că el, cel neînsemnat, trebuie să aştepte. O, Dumnezeu din ceruri nu lasă nici chiar o vrabie să-l aştepte.[cxv] De aceea, nu-l lăsa pe cel nevoiaş să te roage prea multă vreme, altfel se va vedea că nu dai de dragul lui Dumnezeu, ci poate doar ca să scapi, plătind, de rugăciunile nevoiaşului. N-a fost oare nedrept din partea judecătorului că a vrut să facă dreptate doar pentru a scăpa de rugăminţile văduvei, nu era el un om nedrept, chiar făcând dreptate, n-a fost o nedreptate faţă de văduvă când a ajuns să-i mulţumească judecătorului că îşi făcea datoria, ca şi cum ar fi fost o mare binefacere?[cxvi] Cu cât îl laşi pe nevoiaş să te roage mai mult, cu atât se adânceşte în nevoinţele pământeşti, până când poate că nu va mai izbuti să-şi înalţe sufletul nici chiar cu ajutorul darului tău. Iar ceea ce ai tu de dat, ori nu este un dar bun şi desăvârşit, ori este astfel prin tine, dar atunci e doar pentru că eşti un simplu ispravnic, aşadar *mai neînsemnat decât darul*.

Sau poate că eşti dispus să dăruieşti, însă darul tău e atât de neînsemnat, încât ai ezitat să-l dai. Însă orice dar bun şi desăvârşit tot de sus vine, de aceea darul tău mărunt poate la fel de bine să fie un dar bun, ca şi darul cel mai mare. Iar cel care dă cu dreptate închide ochii, astfel încât nu vei vedea darul şi cât de mic este el, mai înainte de a vedea în mod manifest ce a făcut Dumnezeu din el şi de a mărturisi din nou că eşti *mai neînsemnat decât darul*, aşa cum e dăruitorul întotdeauna când dă un dar bun sau îşi aduce contribuţia ca darul să poată deveni astfel.

Însă un om nu-l poate ajuta pe altul doar cu daruri exterioare şi pământeşti, ci şi cu îndrumare şi sfaturi, consolare, îndemn[cxvii] şi compătimire, iar aici dăruitorul devine în aparenţă mai important. Poate că ai plătit scump experienţa ta, iar îndemnul pe care-l ai de oferit l-ai dobândit în ziua chinului; dacă el a fost smuls cu de-a sila şi cu greu din vitregiile vieţii, n-ai vrea să-l risipeşti, să-ţi baţi joc de el, şi vrei să ţii la mare preţ ceea ce cu greu ai dobândit. O! Cea de la care l-ai cumpărat a fost viaţa şi, după cum spui, ea n-a fost bună faţă de tine când l-ai cumpărat; vrei cumva să fii faţă de altul ce a fost viaţa faţă de tine, astfel încât şi el să spună odată: l-am cumpărat scump şi a trebuit să-l plătesc din greu? Dacă ai de oferit un îndemn avertizator, mai e acesta un dar dacă nu-l poţi despărţi de tine şi nu te poţi despărţi de el? Sau va pierde oare ceva îndemnul tău dacă omul care-l primeşte vede că tu, care ai acum mai puţină nevoie de el, te pleci înaintea lui, că îndemnul are în primul rând efect asupra ta, ca şi cum ai avea mai multă nevoie de el decât oricine, întinerind şi înviind în sufletul tău prin repetare, ca şi cum te-ai afla în clipa în care l-ai dobândit, tu însuţi fiind *mai neînsemnat decât îndemnul tău*? Aşadar, dacă ai de dat un îndemn avertizator, nu-ţi înălţa capul ca un judecător, nu-ţi deschide ochii spre a cerceta, ci pleacă-ţi capul şi ochii sub

avertisment, astfel încât să răsune de sus la fel de important pentru tine ca şi pentru celălalt. Pentru că orice dar bun şi desăvârşit vine de sus şi, chiar dacă ai avea cel mai bun îndemn, nu ştii dacă-i va aprinde celuilalt sufletul spre răzvrătire sau i-l va păstra umil, dacă va fi spre salvarea sau spre pierzania lui.

Sau poate ai de dăruit compătimirea ta şi eşti dispus s-o dăruieşti dacă un om are într-adevăr nevoie de ea, însă pentru asta trebuie să fie mai slab decât tine, să dea dovadă de mai puţină putere în momentul chinului, de mai puţină voioşie la nevoie decât ai tu, şi atunci compătimirea ta se va grăbi să îl întărească pe cel ostenit, să-l înalţe pe cel căzut. Însă orice dar bun şi desăvârşit vine de sus, iar cel care îşi duce darul ca jertfă[cxviii] să se uite mai întâi dacă n-are ceva împotriva fratelui său, ca nu cumva compătimirea să fie dăruită cu o condiţie care îi ia răsplata, răsplătindu-se singură. El are nevoie de compătimire, nu de tine, aşa încât fii *mai neînsemnat decât compătimirea ta*, pentru ca ea să vină de sus, fiind mai presus de tine, şi să fie compătimire, nu jignire, prin faptul că nu s-a născut în inima ta, ci a ajuns în ea venind de sus.

Sau poate că eşti înzestrat cu o forţă a spiritului cum rareori se întâmplă unui om şi ştii să pătrunzi adevărul cu gândul tău, pricepându-te să legi oamenii de el, în tine, astfel încât ei să rămână bucuroşi în această legătură de nedesfăcut, însă nu te poţi da pe tine însuţi la o parte, astfel încât ei să recunoască adevărul prin tine şi să rămână în el fără tine. Ai fost astfel? Nu ne sumeţim să-ţi vorbim aşa cum nu facem nici chiar faţă de cel mai neînsemnat, doar ne gândim la ce se întâmplă şi la ce s-ar putea întâmpla. Orice dar bun şi desăvârşit tot de sus este, şi chiar cel mai înţelept lucru pătruns de un om devine întotdeauna îndoielnic la altul, dacă nu îl dobândeşte absolut în acelaşi mod. Ce ar câştiga oamenii dacă le-ai permite astfel să se consoleze la gândul tău, ce ai câştiga tu dacă ai dobândi mulţumirea pe care o căutai? Ah, un om nu poate doar să-şi îngreuneze sufletul cu mâncare şi cu băutură, ci şi cu cinstirea lumii şi cu admiraţia oamenilor. Şi ce este cinstirea lumii, sulemenită să aibă înfăţişare arătoasă[cxix], unde e sanctuarul în care se sfinţeşte singură pe sine, astfel încât cinstirea ei să fie într-adevăr de dorit? Ce este admiraţia oamenilor, care e la fel de mult risipită pe cei lipsiţi de Dumnezeu şi de şira spinării, pe cât e de închinată celor drepţi? Ba chiar, atunci când nimereşte un om drept, cât de lipsită de înţelegere şi proastă e adesea această admiraţie! Oamenii parcă n-ar vrea să aibă grijă de sine, ci doar să aibă grijă să admire, şi astfel îi prilejuiesc celui admirat o nouă tristeţe, dacă acesta era mai preocupat de binele lor decât ahtiat după admiraţia lor. De aceea, dacă ai de oferit vreun adevăr oamenilor, slăbeşte efectul propriei tale persoane, nimiceşte-te, jertfeşte-te în timp ce-ţi oferi darul, ca oamenii să nu te ia pe tine în locul darului, iar viaţa lor să nu se irosească într-o iluzie prin faptul că au adevărul, fără însă a-l avea de fapt. Cum poţi face asta ştii tu însuţi cel mai bine, întrucât tu eşti cel puternic. Atunci vei fi, ce-i drept, dăruitorul, însă *mai neînsemnat decât darul*, şi orice dar bun şi desăvârşit va veni de sus, chiar dacă vine prin intermediul tău.

Sau poate că eşti atât de simplu la minte încât ai rămas mut din acest motiv,

departe fiind de tine gândul că vreun cuvânt de-al tău ar putea să îndrume sau să ajute un alt om. O, un cuvânt simplu al unui om simplu a făcut minuni în lume, impregnându-se în memoria înţeleptului care, de atâta înţelepciune, uitase acest cuvânt, l-a oprit pe cel puternic, a dezarmat răufăcătorul, l-a înarmat pe cel deştept, l-a mântuit pe cel disperat. Cum să nu fie astfel, doar darul tău e un dar bun, şi *tu însuţi eşti mai neînsemnat decât darul tău*!

Cuvintele apostolului se adresează celui a cărui soartă umilă a fost necesitatea de a primi şi sunt, asemeni oricăror cuvinte sfinte, o Evanghelie a săracilor[cxx], un glas ceresc care cheamă omul, insuflându-i curaj să învingă în cumplita bătălie unde se luptă, ca să zic aşa, cu prietenul său sau unde îi e, în orice caz, atât de greu să distingă prietenul de duşman; insuflându-i îndrăzneala de a se înălţa prin mulţumirile aduse lui Dumnezeu, ori de câte ori sufletul său se găseşte în primejdia de a fi legat de pământ, din cauză că devine dator unui alt om. Sau poate că lăudăm nerecunoştinţa? Oare nu poate cuvântul apostolului să stabilească egalitatea înaintea lui Dumnezeu, sau oare e nedreaptă egalitatea pe care ne-o propovăduieşte spunând că orice dar bun şi desăvârşit este de sus şi că deci orice om, indiferent dacă dă sau primeşte, trebuie în mod esenţial să-i mulţumească lui Dumnezeu[cxxi]; pentru că e drept să mulţumeşti doar pentru ce e bun, iar binele vine doar de la Dumnezeu? O, nu! Cuvintele apostolului nu vor, desigur, să desfiinţeze recunoştinţa, pentru că e o ruşine pentru cel care dă să ştie ce face şi să nu încerce măcar un pic să se facă nevăzut în fiece privinţă sau, în orice caz, nevăzut într-un sens mai înalt, chiar de faţă fiind; însă e la fel de ruşinos pentru cel care primeşte să nu ştie şi să nu încerce din răsputeri să afle de la cine a primit. În această strădanie ca unul să poată găsi ceea ce ascunde celălalt, vor cădea de acord căutându-l pe Dumnezeu, iar când îl găsesc, ruşinea amândurora se stinge: atât ruşinea că a fost descoperit cel ce trebuia să se ascundă, cât şi ruşinea celui care trebuia să îl descopere şi nu l-a descoperit. Când cel care primeşte binefacerea nu merge în căutarea binefăcătorului spre a-i mulţumi, nu-l va găsi niciodată pe Dumnezeu, căci pe Dumnezeu îl găseşte în această căutare fie nedescoperindu-şi binefăcătorul, fie descoperindu-l aşa cum trebuie acesta să fie, iar cu ajutorul lui găsindu-l pe Dumnezeu, fie descoperindu-l aşa cum nu trebuie să fie şi găsindu-l până la urmă pe Dumnezeu în căutarea recunoştinţei sale. Dacă un om pierde din vedere recunoştinţa pământească, aventurându-se cu mulţumirile sale în căutarea lui Dumnezeu, să vegheze asupra sa, pentru că, dacă nu e dispus să îi mulţumească binefăcătorului pe care-l vede, cum ar putea cu adevărat să-i mulţumească lui Dumnezeu, pe care nu-l vede?[cxxii] Chiar dacă un fariseu înfăţişează acest adevăr pentru a-l folosi spre rău, adevărul e că trebuie să-l cinstim pe Dumnezeu şi pentru ceea ce-i datorăm unui păcătos, şi nimeni să nu îndrăznească să se înalţe atât de mult deasupra altuia încât să-l împiedice să-i mulţumească lui Dumnezeu, stându-i în cale; nimeni să nu fie atât de josnic, de laş, de comod, de moale, de pierdut în cele pământeşti încât să-i fie de ajuns mulţumirile aduse unui om pentru că i-a dat ce dorea. Însă nu putem tăgădui nici că a-ţi renega binefăcătorul la vedere, după ce primeşti darurile sale

într-ascuns, e ca şi ruşinarea de părinţii tăi, un lucru detestabil atât pentru Dumnezeu, cât şi pentru oameni, o dezgustătoare încercare de a face din dăruitorul darurilor singurul nedreptăţit din viaţă. Îl lăudăm pe acel om născut orb[cxxiii] din Evanghelie, a cărui primă folosinţă de vederea sa a fost să încerce pe cât posibil să-şi găsească binefăcătorul; îl lăudăm pentru că judecata lumii n-a reuşit să-l convingă să se poarte asemeni lui Petru[cxxiv] cel biruit de ea: să-şi renege binefăcătorul. Îl lăudăm că a vrut mai degrabă să rămână dispreţuit pe lângă binefăcătorul său decât să slujească, preţuit poate, drept unealtă în mâna celor puternici; însă, dacă nu ar fi vrut să facă mai mult, dacă binefăcătorul său ar fi fost un păcătos ca noi, şi binefacerea i-ar fi unit într-o prietenie de nedezlegat, în loc să fie uniţi de mulţumirile comune aduse lui Dumnezeu, pe care să-l preamărească, oare sfârşitul a ceea ce începuse atât de frumos n-ar fi fost atins de stricăciune? Chiar dacă Isus a primit închinarea orbului, ea nu s-a datorat binefacerii, ci credinţei, iar această relaţie e de aşa natură încât ar fi imposibil să ispitească vreun om păcătos la pretenţii asemănătoare. Binefacerea însăşi a fost săvârşită de Cristos cât mai ascuns cu putinţă, pentru că, după ce făcuse posibilă recăpătarea vederii orbului, l-a trimis pe acesta în altă parte, spunând: „Du-te de te spală în scăldătoarea Siloamului“. Acolo orbul şi-a recăpătat vederea, însă Domnul nu se afla lângă el, şi astfel acesta, care era binefăcătorul său, a ştiut să se facă nevăzut pentru el, cu toate că binefacerea consta în a-i dărui vederea.

Am văzut deja, când am vorbit despre cei a căror fericită soartă este să poată face bine, cât de diferite pot fi lucrurile pe care un om poate ajunge să le datoreze altuia. Când eşti dispus să mulţumeşti, cuvântul apostolului veghează asupra ta ca nu cumva, trebuind să primeşti şi vrând să mulţumeşti oamenilor, să-ţi pierzi sufletul. Poate că eşti un om neînsemnat pe lume, iar locul tău e la uşa bogatului, viaţa ta fiind o confirmare a experienţei că se poate trăi şi din firimituri[cxxv] iar acestea sunt aruncate uneori omului ca unui câine[cxxvi]. Ai primit un dar care ţi-a fost aruncat, ţi-a fost greu faptul că aveai nevoie de el, dar, ah, nu te puteai lipsi de el; te-a ajutat doar pentru o clipă, urmând apoi să simţi din nou, la fel de apăsător, cât de greu este să fii nevoit să primeşti. Mai înainte de a-ţi fi ridicat capul plecat, binefăcătorul tău a dispărut, nu pentru că şi-ar fi dorit să rămână necunoscut şi s-a grăbit să se ascundă, ci pentru că avea altceva de făcut. Þi-ai trimis mulţumirea după el, dar ea nu l-a ajuns, nu pentru că se simţea, ruşinat, mai neînsemnat decât darul său, ci pentru că urechea sa nu era atentă la ea, întreaga poveste fiindu-i indiferentă şi cu totul lipsită de însemnătate. Iar dacă mulţumirea ta l-ar fi ajuns din urmă, probabil că ar fi spus: „Nu merită să-mi mulţumeşti pentru atâta lucru“, iar aceasta ar fi fost părerea lui sinceră, tot la fel de sincer crezând şi că mulţumirea ta n-avea nici un merit. Însă orice dar bun şi desăvârşit vine de sus. Celui puternic trebuie să-i ajungă faptul că-i slujeşte cel neînsemnat, însă cel neînsemnat e cel căruia îi slujeşte cel puternic, iar prin mulţumirile tale te-ai înălţat spre Dumnezeu, care l-a folosit pe cel puternic drept unealtă pentru a te ajuta.

Sau poate că soarta ta a fost mai blândă, ai avut un venit sărăcăcios, cât să-ţi

duci zilele, şi trăiai într-o mulţumire modestă în locuinţa ta umilă de la poalele palatului celui bogat; îi datorai acest lucru lui, datorându-i de asemenea totul, iar serviciul pe care puteai să i-l aduci era, după cum simţeai tu însuţi, doar o neînsemnată răsplată; însă erai cu atât mai dispus să-i mulţumeşti. Uneori îl vedeai venind pe la tine, dar privirea sa te convingea cu uşurinţă cât de puţin însemna mulţumirea ta şi că nu ştia să se lase plătit cu această monedă, ştiind să se facă plătit în alt fel. Şi-atunci îţi doreai să fii o vrabie în văzduh, care n-are de mulţumit decât lui Dumnezeu pentru hrana ei, un crin de pe câmp, care n-are de mulţumit decât lui Dumnezeu pentru veşmântu-i de slavă, îţi doreai să n-ai de mulţumit decât lui Dumnezeu, căruia e o bucurie peste poate să-i mulţumeşti mereu şi mereu[cxxvii]. Însă orice dar bun şi desăvârşit este de sus. Dacă binefăcătorul nu ia în seamă mulţumirile tale, înalţă-le către Dumnezeu, de la care a venit darul său, şi totuşi nu renunţa să-i mulţumeşti binefăcătorului, fă pentru el ce poţi, ceea ce nu e deloc puţin, lasă-l să-şi fi cumpărat în tine, cu bogăţia sa nesigură, un prieten care să-l poată primi în lăcaşurile veşnice[cxxviii].

Sau poate că n-ai cunoscut nici o astfel de întristare, neavând a-i mulţumi nici unui om pentru aurul şi bunurile tale pământeşti, întrucât toate acestea ţi-au fost date; dar sufletul tău a fost aruncat încoace şi încolo în tulburările vieţii, neputând să te salvezi singur din greul în care nimeriseşi, care îţi copleşea gândul şi îţi amorţea voinţa. Atunci ai căutat sfat şi ajutor la un alt om, a cărui privire limpede a pătruns iute întunericul din jurul tău. Acum erai fericit şi mulţumit, viaţa ta curgând liniştit şi paşnic, iar tu mărturiseai în inima ta şi cu gura ta[cxxix] că îi datorai acest lucru. Însă el nu voia să primească mulţumirile tale. Când îi vorbeai despre asta, descopereai lesne că viaţa ta şi încurcăturile ei îi preocupaseră, ce-i drept, mintea cândva, dar că tu însuţi nu-l preocupaseşi, şi de aceea nu putea îngădui să i se mulţumească. Da, cel căruia îi datorai toate acestea era poate chiar duşmanul tău, care tocmai din acest motiv nu voia să primească mulţumirile. Însă orice dar bun şi desăvârşit vine de sus. Dacă un om vrea să înceteze a fi om şi-şi doreşte să fie asemeni unei forţe a naturii, nu poţi să-i mulţumeşti, la fel cum nici marinarul nu poate mulţumi vântului când îi umflă pânzele, iar el se foloseşte de asta, la fel cum nici arcaşul nu-i poate mulţumi corzii de arc când dă viteză săgeţii, iar el nimereşte ţinta. Nu-ţi încurca aşadar sufletul cu grija pământească; înalţă-te prin mulţumirile către Dumnezeu. Însă nu renunţa din acest motiv să-i mulţumeşti binefăcătorului tău; mulţumirile tale îi aparţin, totuşi; păzeşte-le ca pe un bun încredinţat ţie, aşa cum se păstrează bunurile unui răposat sau ale celui plecat în călătorie[cxxx] în ţări îndepărtate, astfel încât să le poată primi administrate cinstit dacă doreşte vreodată acest lucru.

Sau poate că datorezi unui alt om ceea ce nu poţi uita, la fel cum nici el nu poate: modul tău de a înţelege, formarea ta, iuţimea gândului, forţa rostirii. El îţi considera sufletul datornicul lui, nevrând a îngădui să aibă loc nici o sărbătoare a ispăşirii[cxxxi] care să te restituie pe tine ţie însuţi ca pe propria ta avuţie. Dorea, ce-i drept, să primească mulţumirile tale, însă nu ca pe o eliberare a vieţii tale de

datoria faţă de el. Dar, o!, nici un om nu poate dărui ceea ce nu i s-a dăruit lui însuşi, iar cel mai de presus lucru pe care-l poate da altuia e viaţa; însă, chiar şi pentru viaţă, tatăl îl învaţă pe copil să-i mulţumească lui Dumnezeu care i-a dat-o şi care e de asemenea cel ce o ia. Orice dar bun şi desăvârşit este de sus şi ucenicul[cxxxii] nu se află, ce-i drept, deasupra maestrului, însă, dacă maestrul îl iubeşte, îşi doreşte să-i fie asemeni.

„E mai ferice să dai decât să primeşti.“ Aceste cuvinte vădesc diferenţa existentă în viaţa pământească, fără a oglindi pasiunile omeneşti sau a le împrumuta limbajul, conform căruia e mai bine, mai norocos, mai măreţ şi mai de dorit să poţi să dai decât să trebuiască să primeşti; nu, cuvintele desemnează această diferenţă aşa cum este ea în inima iubitoare. Omul care spune că e mai bine, mai norocos sau mai măreţ şi mai de dorit nu spune în ce fel va folosi el această putere pe care i s-a îngăduit s-o aibă, nici nu mărturiseşte ce a simţit folosind-o cu dreptate. În schimb, cel care ştie că e mai ferice să dai decât să primeşti a înţeles diferenţa din viaţă, dar a şi împăcat-o în ceea ce-l priveşte, dăruind cu bucurie şi găsindu-şi fericirea în a da. Însă diferenţa rămâne atunci când cel care trebuie să primească nu simte o fericire asemănătoare. Oare n-ar trebui să o simtă? Oare cel pus la încercare într-o luptă şi mai grea să nu aibă o răsplată asemănătoare? Doar cu adevărat mai măreţ să primeşti decât să dai, dacă amândouă aceste lucruri se petrec cu dreptate. Să ne uităm aşadar la cuvintele apostolului, spre a vedea dacă ele nu exprimă egalitatea. Cel care dă recunoaşte că e mai *neînsemnat decât darul*; cuvintele apostolului au primit cu bucurie această mărturisire de la toţi cei care i-au dat-o de bunăvoie, şi o primesc şi de la cei care o dau fără de voie. Primitorul recunoaşte că e mai *neînsemnat decât darul*, această mărturisire fiind condiţia pusă de cuvintele apostolului pentru a-l înălţa, iar ea răsună deseori în lume cu toată umilinţa. Dar când cel care dă e mai neînsemnat decât darul, iar cel care primeşte e şi el mai neînsemnat decât darul, egalitatea a fost stabilită; anume, egalitatea în lipsa de însemnătate, egalitatea în lipsa de însemnătate faţă de dar, pentru că darul este de sus şi de aceea nu aparţine de fapt nici unuia, sau le aparţine la fel de mult ambilor, adică îi aparţine lui Dumnezeu. Nedesăvârşirea nu constă, aşadar, în faptul că nevoiaşul primeşte darul, ci în faptul că bogatul stăpânea o avuţie, însă ea e anulată de acesta când dă din avuţia sa mai departe. Acum egalitatea e înfăptuită, însă nu prin stăpânirea darului de către nevoiaş, ci fiindcă darul nu mai face parte din averea bogatului, întrucât l-a dăruit nevoiaşului; însă el nu aparţine nici nevoiaşului ca o avere proprie, întrucât l-a primit ca pe un dar. Când bogatul îi mulţumeşte lui Dumnezeu pentru dar şi pentru că i s-a dat ocazia de a-l dărui frumos, el mulţumeşte atât pentru dar, cât şi pentru cel sărman; când sărmanul îi mulţumeşte dăruitorului pentru dar şi lui Dumnezeu pentru dăruitor, el îi mulţumeşte de asemenea lui Dumnezeu pentru dar; aşadar, egalitatea e prezentă în mulţumirile aduse lui Dumnezeu, fiind o egalitate faţă de dar prin mulţumiri. Acest lucru e lipsit de dificultăţi şi uşor de înţeles; dacă uneori omul e

ispitit de dificultăţi, aceasta se întâmplă pentru că darurile pământeşti la care ne gândim, din păcate, mai întâi atunci când amintim de diferenţa dintre a putea dărui şi a trebui să primeşti sunt foarte nedesăvârşite în sine, având, de aceea, forţa nedesăvârşirii de a face diferenţe. În schimb, cu cât darul e mai desăvârşit, cu atât mai limpede şi mai neîndoielnică se arată îndată egalitatea. Iar darul cel bun şi desăvârşit e cel despre care spunem că este de sus. Însă singurul dar bun şi desăvârşit pe care îl poate da omul e iubirea, şi despre ea toţi oamenii, din toate timpurile, au recunoscut că-şi are lăcaşul în cer şi vine la noi de sus. Dacă un om nu vrea să primească iubirea ca pe un dar, n-are decât să vadă ce va primi, însă, dacă o primeşte ca pe un dar, cel care dă şi cel care primeşte nu pot fi diferenţiaţi în dar, amândoi fiind în mod esenţial şi deplin egali faţă de dar, în aşa fel încât doar mintea pământească, în nedesăvârşirea ei, poate acorda două înţelesuri unui lucru cu un singur înţeles. Cu cât îşi dezobişnuieşte omul sufletul să înţeleagă nedesăvârşirea, cuprinzând ceea ce este desăvârşit, cu atât îşi va însuşi această explicaţie a vieţii care consolează cât timp e zi şi care rămâne la el când vine noaptea, iar el odihneşte uitat în mormântul său. Odihneşte uitând de ceea ce au mâncat moliile şi rugina[cxxxiii], uitând născocirile isteţimii omeneşti, însă având un gând care-i poate umple lungul timp ce nu cunoaşte diferenţele care-l îngrijoraseră, ci doar egalitatea care vine de sus, egalitatea în iubire, care dăinuie, fiind singurul lucru care rămâne; egalitatea care nu îngăduie unui om să fie dator altuia, decât, după cum spune apostolul Pavel, prin iubire unul faţă de celălalt[cxxxiv].

Să-ţi câştigi sufletul în răbdare[cxxxv]

În răbdarea voastră vă veţi câştiga sufletele voastre
(Luca 21, 19)

Pasărea bogată[cxxxvi] soseşte cu zgomot, soseşte cu vuiet; pasărea săracă – iar răbdarea e o pasăre săracă – nu soseşte cu ifose şi cu gesturi exterioare[cxxxvii], ci ca o adiere blândă[cxxxviii] şi în curăţia nepieritoare a unui duh liniştit[cxxxix]. Răbdarea e o artă săracă, însă îndelungată[cxl]. Cine a învăţat-o cum se cuvine de la viaţă, cine a avut răbdare pentru asta? Ce om l-a învăţat pe altul răbdarea cum se cuvine? Poate acela care l-a învăţat pe un altul răbdarea atât de bine, din cauză că era el însuşi deosebit de nerăbdător! Cine vorbeşte cum se cuvine despre ea, încât să nu se pripească în nerăbdarea expresiei şi în graba formulării? Cine ascultă cum se cuvine ce se spune despre ea, astfel încât să nu i se întâmple să înţeleagă vorbirea, dar să ceară apoi nerăbdător un nou discurs despre ea, înţelegând astfel preabine definiţia răbdării şi vorbele despre ea, totuşi nepricepând că nu astfel se cuveneau înţelese?

Oare cuvintele „să-ţi câştigi sufletul în răbdare“, care probabil că niciodată n-au părut să vină la momentul potrivit, nu sunt în stare să ucidă dintr-odată orice aşteptare îndrăzneaţă care tânjeşte după opere aducătoare de faimă, după fapte pline de entuziasm, după bătălii şi lupte în care răsplata e nesigură, dar plină de măreţie? Oare aceste cuvinte nu sunt pentru vârstnic ceea ce pentru copil este vocea tatălui, când îl cheamă, de la gălăgioasa joacă în care fusese rege şi împărat, la munca tăcută a răbdării? Ba nu sunt chiar aceste cuvinte şi mai dătătoare de angoasă, cu cât ar putea să se extindă asupra întregii vieţi, neputându-se glumi cu ele ca şi cum ar trebui luate în serios doar din când în când. Însă dacă acela care a rostit cuvintele ştia ce-i e de folos unui om, dacă, aşa cum e cazul aici, a spus ce-i este de folos, amintind totodată că urâciunea pustiirii[cxli] va tulbura cu vâltoarea ei viaţa din cele mai adânci străfunduri, prilejuind mari opere şi fapte de renume, iar noi suntem convinşi că nu ne folosesc cuvintele sale, ba chiar că ele ne apasă sufletul, să avem măcar răbdarea de a crede că greşeala ţine de incapacitatea noastră de a le înţelege. Să presupunem că noi suntem vinovaţi de meschina lor interpretare, care, în loc să-i dea omului sufletul şi întreaga lume drept răsplată pentru strădanie şi năzuinţe, îi răpeşte întreaga lume şi măreţia ei, de care nu trebuie să aibă parte niciodată, ba îi mai ia şi sufletul, pentru a-l lăsa apoi să şi-l câştige prin răbdare.

Să avem deci măcar răbdarea de a crede cuvintele; răbdarea de a nu amâna chibzuirea la ele pentru un timp mai potrivit, de a ruga totuşi cuvintele să aibă răbdare, dacă noi nu o avem; răbdarea de a despărţi pentru a reuni din nou ceea

ce se află într-o uniune de nedespărţit.

„Să-ţi câştigi sufletul“. Aşadar, omul nu se află în posesiunea sufletului său? Oare adevărata îndrumare a omului spre mântuire nu e să-l înveţi să câştige întreaga lume prin sufletul său, ci să-l înveţi să îşi folosească viaţa spre a-şi câştiga sufletul? Omul se naşte gol şi n-aduce nimic cu sine în lume[cxlii]; indiferent dacă, pentru el, condiţiile vieţii iau înfăţişări prietenoase, punându-i totul la îndemână, sau dacă e nevoit să le descopere cu greu el însuşi, tot trebuie să-şi câştige într-un fel sau altul condiţiile de viaţă. Chiar dacă acest gând umple câte un om de nerăbdare, făcându-l să nu fie bun la nimic, oamenii mai buni ştiu să-l înţeleagă, acceptând că viaţa trebuie câştigată, şi anume câştigată în răbdare; se îndeamnă singuri la răbdare şi îi îndeamnă şi pe alţii, pentru că răbdarea e o tărie a sufletului necesară oricui pentru a-şi atinge dorinţele în viaţă. Un călător care se îndreaptă spre îndepărtata sa ţintă nu se grăbeşte la început, ci odihneşte răbdător de câte ori se lasă seara, pentru a-şi putea continua drumul a doua zi; un om care poartă o povară grea nu o cară prea mult la început, ci o lasă uneori jos şi se aşază lângă ea până prinde iar puteri. Un om care-şi lucrează pământul răbdător aşteaptă ploaia târzie şi ploaia timpurie până vine vremea recoltei.[cxliii] Un altul, care-şi câştigă traiul prin negoţ, şade lângă marfa sa răbdător până soseşte cumpărătorul şi până când acesta vine cu plata. Cel care-şi întinde laţul după păsări aşteaptă ziua întreagă până seara, stând răbdător şi nemişcat lângă laţ până vine pasărea; cel care îşi ia hrana din adâncul mării stă răbdător cu undiţa ziua întreagă. Mama care vrea să-şi câştige bucuria prin copilul său nu doreşte ca el să crească repede, ci aşteaptă răbdătoare nopţi nedormite şi zile îngrijorate. Cel care vrea să câştige favorurile oamenilor munceşte la asta de dimineaţa până seara, ca să nu le piardă prin nerăbdare; cel care vrea să le vorbească oamenilor despre ceea ce le pare indiferent nu se grăbeşte la început, renunţând mai apoi, ci continuă să le vorbească, aşteptând răbdător. Toate acestea oamenii le înţeleg, pricepând că aşa stau lucrurile, şi le acceptă. Înţeleg că e bine şi de folos să fii astfel şi se conformează, preferând, ca atitudine de viaţă, acest comportament în locul unei înflăcărări sălbatice şi de nestrunit, care nu izbuteşte nimic, ci provoacă doar tulburare şi pagubă. Condiţia despre care vorbesc ei se află în afara omului, iar dacă omul vrea să-şi atingă datorită ei ţelul dorit e nevoie de răbdare; astfel omul nu câştigă de fapt răbdarea, ci chiar ceea ce îşi dorise. Foarte multe şi diferite condiţii sunt astfel, însă e sufletul o astfel de condiţie? E oare prea puţin să spui că omul a venit gol pe lume şi nu are nimic al lui, dacă nu se află nici măcar în posesia propriului său suflet? Dacă observaţia precedentă a fost deja în stare să-i facă pe unii oameni nerăbdători şi incapabili de a trăi, cum să nu facă observaţia aceasta pe oricine profund nerăbdător? Pentru ce să mai trăieşti, dacă de-a lungul întregii vieţi trebuie să dobândeşti condiţia aflată chiar la temelia ei cea mai adâncă, fiind însăşi condiţia vieţii; ce să însemne toate acestea?

Până aici, răbdarea ne-a ajutat, iar cuvintele care în scurtimea lor păreau înspăimântătoare, neînsemnate, aproape nedemne de luat în seamă, s-au dovedit

datorită răbdării atât de pline de însemnătate în scurtimea lor, încât aproape că ne duc astfel în ispită, părând de nepătruns. Nu e oare dătătoare de angoasă această cale pe care vezi îndată şi în orice clipă ţinta, dar n-o vezi niciodată atinsă, spre deosebire de călătorul care totuşi ajunge la ţintă şi de cel împovărat care ajunge acolo unde dorea? E o cale pe care, ca să zic aşa, nu te mişti niciodată din loc, nevăzând, precum călătorul, ba un peisaj, ba altul, neparcurgând, asemenea celui care poartă povara, ba o bucăţică de drum, ba alta. O cale unde nu vezi nici o schimbare, altfel decât negustorul care ba vede un om, ba altul, altfel decât cei care vânează păsări sau pescuiesc şi ba prind ceva, ba altceva. Pe calea aceasta nu te vezi decât pe tine însuţi, mereu; nu auzi, asemeni celui dornic să câştige favorurile oamenilor, ba chiotele de bucurie, ba exclamaţiile de neplăcere, ba multe voci, ba doar câteva, ci auzi o singură voce, de al cărei adevăr aproape că te cutremuri, pentru că ţi se pare că, odată ce ai auzit-o, nu vei mai scăpa niciodată de ea, nici în timp, nici în eternitate. Pe această cale, ca să zic aşa, nu dobândeşti niciodată nimic: nu atingi ţinta, nu pui jos povara, nu obţii bogata recoltă, nici bogăţia, nici un vânat nemaipomenit, nici fericirea copilului, nici favorurile oamenilor, nici nu le eşti de folos altora, ci doar te câştigi pe tine însuţi, o răsplată atât de mică, încât chiar şi pruncul care moare în clipa naşterii posedă în aparenţă acelaşi lucru ca şi tine. Nu câştigi nimic care să invite oamenii la o participare bucuroasă, pentru că te dobândeşti doar pe tine însuţi, adică eşti înşelat cum ar fi negustorul dacă n-ar veni nimeni la dugheana lui ziua întreagă, ci i s-ar spune: „acum ai învăţat răbdarea“, sau cum ar fi pescarul care a pescuit ziua întreagă neprinzând nimic[cxliv]. N-ar fi o astfel de revoluţie în gândire şi vorbă şi mai stranie decât straniul fapt că viaţa se schimbă atât de mult pentru un om, încât palpabilul, care era pentru el cel mai sigur lucru din toate, devine îndoielnic, iar cele spirituale, care-l înşelau prin depărtarea lor, devin cel mai sigur lucru, infinit mai sigure decât palpabilul?

Însă dacă omul îşi are în posesie sufletul, nu are nevoie să-l câştige, iar dacă nu-l are, cum îl poate câştiga? Doar sufletul însuşi rămâne ultima condiţie presupusă de orice câştig, aşadar şi de câştigarea sufletului. Să existe oare o formă de posesiune care reprezintă tocmai condiţia de a putea câştiga aceeaşi posesiune? În sens exterior, o astfel de posesiune nu există. Pentru că un om care deţine deja ceva exterior nu are nevoie să câştige acel lucru, ba nici măcar nu poate s-o facă.[cxlv] Poate să renunţe la ceea ce are şi să vadă dacă va reuşi să câştige din nou acelaşi lucru, se poate folosi de ceea ce are spre a câştiga ceva nou, dar nu poate totodată să aibă şi să dobândească acelaşi lucru. Dacă e să vorbim despre o astfel de posesiune, ea trebuie să se găsească în interior. Dacă nu o găsim ca atare în exterior, nu o găsim nici în vremelnicie ca atare, pentru că, definind lucrurile mai exact, vremelnicia era cea care făcea imposibilă posesiunea şi dobândirea unui lucru exterior în acelaşi timp, întrucât ceea ce se află în clipă sau este, sau nu este; dacă este, nu poate fi câştigat, iar dacă poate fi câştigat, nu este. O contradicţie precum afirmarea ambelor lucruri nu e percepută în vremelnicie nici ca enigmă, nici ca dezlegare a enigmei. Nici în eternitate nu

există o astfel de contradicţie, însă nu pentru că un lucru sau e, sau nu e, ca în vremelnicie, ci pentru că el este. Eternul nu e ori o posesiune, ori ceva dobândit, ci e doar o posesiune care nu poate fi nici câştigată, nici pierdută. Aşadar, această contradicţie trebuie căutată în interior, dacă e s-o căutăm undeva, însă interiorul e cel numit îndeobşte suflet. Aşadar, trebuie să căutăm în suflet ceea ce porniserăm să găsim cu ocazia cuvintelor „să-ţi câştigi sufletul“. Deci sufletul e contradicţia dintre vremelnic şi etern şi, de aceea, în el acelaşi lucru poate fi avut şi câştigat totodată. Ba mai mult, dacă sufletul e această contradicţie, el poate fi avut doar fiind dobândit, şi dobândit doar pentru că e avut. Aceeaşi contradicţie poate fi exprimată şi în alt fel. Cel care vine gol pe lume nu posedă nimic, dar cel care vine pe lume în goliciunea sufletului său posedă totuşi propriul suflet ca pe ceva ce trebuie dobândit, neavându-l în afara sa ca pe ceva nou ce trebuie avut. Dacă lucrurile n-ar sta aşa, dacă gândul în aparenţă gol sau „goliciunea sufletului“, această expresie a golului, n-ar fi încă sufletul, acesta n-ar putea fi avut, nici câştigat, altfel decât sunt avute şi câştigate cele exterioare, unde ambele aspecte sunt, în sens mai profund, o iluzie, întrucât ceea ce e câştigat poate fi pierdut, nefiind posedat, iar ceea ce e posedat poate fi pierdut pentru că nu e câştigat. În schimb, ceea ce ne asigură că posesiunea sufletului nu e o iluzie, e tocmai câştigarea sa, iar ceea ce ne garantează că nu constituie o iluzie câştigarea sa e tocmai faptul că se află deja în posesie.

Aşadar, în măsura în care un om trebuie să-şi câştige sufletul, el nu se află în posesia lui. Cine-l are, atunci? Pentru că, în măsura în care el există – şi aşa stau lucrurile, de vreme ce trebuie dobândit –, e necesar ca el să aparţină cuiva, chiar dacă în aşa fel încât să poată fi câştigat, nu aşa cum câştigi un lucru exterior, ci în aşa fel încât cel care-l câştigă îşi câştigă propria posesiune. Despre cel care trebuie să câştige lumea se presupune că îşi are deja în posesie sufletul; să nu fie oare adevărat şi invers, că acela care trebuie să-şi câştige sufletul posedă lumea întreagă? Şi la fel cum acela care vrea să câştige lumea îşi dă până la urmă sufletul în schimbul lumii, tot astfel şi acela care îşi câştigă sufletul trebuie să aibă ceva de dat în schimb, şi ce ar putea fi acel lucru, dacă nu lumea? Aşadar, dacă un om năzuieşte la posesiunea lumii, nu e niciodată mai aproape de ea ca în prima clipă, când sufletul său, pierdut în lume, o avea în sine, la fel cum bătaia valurilor are în sine neliniştea mării şi meditaţia[cxlvi] ei profundă, necunoscând altă bătaie a inimii decât cea infinită a mării. Ce-i drept, oamenii cred că posesiunea lumii, despre care vorbesc, e cu totul alta. Dar se înşală. Pentru că nu pot avea lumea decât prin faptul că mă are ea pe mine, şi, astfel, ea îl posedă din nou pe cel care a biruit lumea; în schimb, dacă ai lumea în alt mod, o ai ca pe ceva întâmplător, care poate fi micşorat, sporit, pierdut sau câştigat fără ca posesiunea să difere în mod esenţial. Dar dacă ai lumea în aşa fel încât pierderea ei îţi poate micşora posesiunea, eşti posedat tu însuţi de lume. Sau poate că lucrul acesta pare un sofism? Nu devine oare mai degrabă sofist în slujba lumii cel care nu poate – sau nu vrea – să priceapă acest lucru? Nu e oare în aceasta viclenia lumii, să-l facă pe om să creadă că, dacă are lumea, nu înseamnă că este posedat de ea?

Să fie oare lumea mai puţin isteaţă decât el, să se ofere ea unui om aşa cum face, fără a şti că ea câştigă cel mai mult atunci când un om o câştigă? Un om nu poate avea ceea ce e nedesăvârşit ca singură posesiune, fără a fi la rândul său posedat de ceea ce e nedesăvârşit; pentru că, dacă un om vrea să fie doar exterior, lumesc, vremelnic, lumea şi vremelnicia sunt neapărat mai puternice decât el. De aceea, un om nu poate avea cu adevărat ceea ce e nedesăvârşit decât renunţând la acest lucru, ceea ce înseamnă că nu-l are chiar dacă îl are. Însă poate avea ceea ce e desăvârşit avându-se totodată pe sine, fără ca posesiunea sa să fie o renunţare, ea fiind, dimpotrivă, o adâncire în ceea ce e desăvârşit.

În prima clipă, omul se află deci acolo unde oamenii tânjesc mai târziu să fie, de parcă ar fi un lucru minunat: e pierdut în viaţa lumii, posedând lumea, adică fiind posedat de ea. Însă în aceeaşi clipă e diferit de întreaga lume şi simte o năzuinţă contrară, care nu urmează mişcările vieţii lumii. Dacă vrea să câştige lumea trebuie să învingă neliniştea aceasta, până când se pierde din nou, asemenea bătăii valurilor, în viaţa lumii; atunci a câştigat lumea. În schimb, dacă vrea să-şi câştige sufletul, trebuie să îngăduie năzuinţei contrare să devină tot mai vizibilă şi să-şi câştige sufletul prin ea, pentru că sufletul său este chiar această diferenţă: infinitatea vieţii lumii în diferenţa ei faţă de sine.

În măsura în care omul îşi câştigă sufletul, lumea îl are în posesiune. Însă nu-l are cu dreptate, sufletul fiind de fapt posesiunea omului. În falsitatea ei, lumea exprimă această contradicţie spunând că omul are lumea în posesiune. Câştigul său ar fi aşadar legitim, întrucât îşi câştigă propria posesiune. Însă a cui posesiune e atunci sufletul său? Nu a lumii, pentru că o posesiune ilegală nu e posesiune; nici a omului, pentru că trebuie să o câştige. Aşadar trebuie să mai fie un posesor. Acesta trebuie să deţină sufletul omului ca pe un bun de drept, însă în aşa fel, încât omul să se poată câştiga pe sine, ca pe o posesiune legală. De aceea, acest posesor nu poate fi altcineva decât fiinţa eternă, Dumnezeu însuşi. Aici se vădeşte aceeaşi contradicţie ca şi cea dintre posesiunea şi dobândirea aceluiaşi lucru în aceeaşi clipă. Un astfel de lucru nu era posibil în cele exterioare şi vremelnice. La fel, nimic exterior şi vremelnic nu poate fi posedat în acelaşi timp de mai mulţi, fiind mereu posedat doar de unul singur. Dacă vrem să spunem că lumea are un astfel de lucru, nimeni altcineva nu-l mai are; dacă un om îşi închipuie că e posesorul său, este el însuşi posedat de lume; dacă-l posedă în mod real, îl posedă ca pe ceva la care a renunţat şi, aşadar, nu-l are; totuşi, nici lumea nu-l are, astfel încât ceea ce e exterior şi vremelnic devine ceea ce trebuie să fie abia când nu-l posedă nimeni sau când a devenit indiferent. Eternul nu poate fi nici el posedat de mai mulţi, ci îi aparţine doar unuia singur, întrucât nu poate nici fi în acelaşi timp posedat şi câştigat.

Supremul lucru pe care oamenii şi-l doresc nebuneşte şi cu nerăbdare, fără a şti prea bine ce vor, şi care stârneşte groaza când eşti martor că i-a reuşit unui om e câştigarea lumii şi faptul de a o fi câştigat. Acesta e lucrul cu care omul începe, câştigarea lumii fiind atât de departe de a reprezenta ţinta sa, încât este, dimpotrivă, ceea ce trebuie să lase în urmă. Sufletul său e o contradicţie între

interior şi exterior, între vremelnic şi etern[cxlvii]. Este o contradicţie, faptul de a vrea să exprime în sine contradicţia făcându-l să fie astfel. De aceea, sufletul omului este în contradicţie şi o contradicţie. Dacă nu ar fi în contradicţie, s-ar pierde în viaţa lumii; dacă n-ar fi el însuşi contradicţie, mişcarea ar fi imposibilă. Sufletul trebuie în acelaşi timp posedat şi câştigat; el aparţine lumii ca posesiune ilegală, îi aparţine lui Dumnezeu ca posesiune adevărată, şi îi aparţine omului ca posesiune, fiind pentru el o posesiune ce trebuie câştigată. Aşadar, dacă omul câştigă în mod real ceva, el îşi câştigă *sufletul de la lume, de la Dumnezeu, prin sine însuşi*.

Ar fi deci o nebunie şi o dovadă de nerăbdare să vrei să câştigi lumea, o năzuinţă de a deveni nedesăvârşirea care eşti deja, o strădanie disperată de a te asigura de ceea ce eşti deja, devenind tot mai greu să te eliberezi vreodată de toate acestea. Aşadar, a-ţi câştiga sufletul e o misiune care anunţă lupta împotriva lumii întregi, aşezând mai întâi omul la ţinta năzuinţei sale pământeşti şi îngăduindu-i să posede întreaga lume, pentru a renunţa apoi la ea. E o luptă care aduce omul în cea mai profundă relaţie cu Dumnezeu, o luptă care-i promite omului propriul sine în eternă înţelegere cu Dumnezeu. Nu-i promite să câştige ceea ce este exterior şi nu poate fi posedat în esenţă de nimeni, făcând datorită acestei nedesăvârşiri, în ciuda voinţei, un fel de datornic din orice posesor, ci îi promite câştigarea unui bun pe care îl poate avea în mod esenţial şi care nu aparţine nici unui alt suflet pe lume. Posesiunea acestui bun nu face omul dator faţă de noroc, de destin, de întâmplare, de alţi oameni, de prieteni, de duşmani sau de lume; dimpotrivă, prin ea, omul scapă de datoria sa faţă de lume, dând lumii ce-i al lumii[cxlviii] şi devenind dator doar faţă de Dumnezeu. Ceea ce nu înseamnă să fii dator, întrucât numai Dumnezeu este bun şi-ţi dă chiar şi posibilitatea de a-i deveni dator. Să fie vreun om atât de nerăbdător încât să nu vrea să înţeleagă această măreţie, chiar dacă îi lipseşte răbdarea de a-şi câştiga sufletul?

„*În răbdare*“. Cuvintele nu spun „prin răbdare“, sau „cu ajutorul răbdării“, ci „în răbdare“, sugerând astfel că aici condiţia se află într-o relaţie specială cu lucrul pe care-l condiţionează. Ce-i drept, şi negustorul sau pescarul aveau nevoie de răbdare, însă mai aveau nevoie de multe altele: de cunoaştere şi de experienţă, de marfă şi de unelte. Dacă unul dintre ei ar vrea să aştepte răbdător fără a avea aceste lucruri sau fără a se pricepe, închipuindu-şi că priceperea la răbdare e suficientă pentru a avea parte de venit şi de vânat, va descoperi iute că s-a înşelat. În schimb, dacă vrea să-şi câştige sufletul şi nu pricepe că, dobândind răbdarea, a câştigat ce-i trebuia şi ce este mai de preţ decât orice alt câştig, nu va ajunge niciodată să-şi câştige sufletul. Aici se dovedeşte, deja, cât de sigur e acest câştig, fiind, într-un sens mai profund, atât de ingenios, încât devine cu atât mai mare, cu cât lumea este mai înşelătoare. Pentru că, în acest câştig, condiţia e totodată obiectul care trebuie câştigat, nedepinzând de ceva exterior. Aici, condiţia care slujeşte câştigului devine câştigul, altfel decât în cazul negustorului care şi-a vândut marfa şi în cel al pescarului care a prins peştii, iar apoi lasă

deoparte răbdarea asemenea uneltelor, spre a se bucura de ceea ce au dobândit.

În cele exterioare, răbdarea este un al treilea lucru, o adăugire, şi, omeneşte vorbind, ar fi mai bine să nu fie necesară; în unele zile e mai multă nevoie de ea, în altele, mai puţină, după cum este norocul căruia omul îi devine dator, oricât de puţin ar dobândi, pentru că doar atunci când vrea să dobândească răbdarea nu devine datornicul nimănui. De aceea, chiar dacă oamenii laudă răbdarea în viaţa exterioară, aceasta este – şi rămâne o – povară. Astfel, ia şi călătorul un toiag în mână. Recunoaşte că toiagul e greu şi că, astfel, va avea mai mult de cărat decât fără el, însă socoteşte că îl va sprijini în călătorie atât de mult, încât va fi mai câştigat astfel, mersul fiindu-i mai uşor. Dacă cineva l-ar putea convinge că nu e aşa, n-ar mai lua cu el toiagul, aşa cum, de altfel, îl şi lasă deoparte când ajunge la ţintă. Însă dacă omul care vrea să-şi câştige sufletul ar putea da la o parte condiţia odată ce a atins ţinta condiţionată de ea, nimeni n-ar fi atât de înşelat ca el. Pentru că, în cazul lui, condiţia era tocmai acea posesiune a sufletului care făcuse posibilă câştigarea lui; aşadar, dacă ar fi posibil ca omul să piardă condiţia odată ce şi-a câştigat sufletul, ar pierde totodată şi ceea ce a câştigat.

În cele exterioare, răbdarea e o condiţie lăudată, pentru că lumea este cum este, iar experienţa ne-a învăţat că e necesară din această cauză. Însă ea nu poate fi recomandată în cele exterioare cu deplină siguranţă, ca şi cum ar fi singurul lucru care trebuie[cxlix], pentru că uneori nerăbdarea poate fi mai de folos, grăbind dobândirea celor dorite. Din cauză că exteriorul este un bun îndoielnic, orice condiţie pentru câştigarea lui poate fi îndoielnică, iar aceasta e o urmare în plus a nedesăvârşirii: nici o certitudine n-o poate garanta pe deplin. În schimb, ceea ce e desăvârşit poate fi dobândit în deplină siguranţă, fiind dobândit datorită devenirii sale în cadrul propriilor sale presupoziţii. Poate că un negustor s-a îmbogăţit repede datorită planurilor sale nerăbdătoare, în timp ce un altul a aşteptat zadarnic plin de răbdare. Pentru că sămânţa rea creşte şi în nerăbdare, dar sămânţa bună creşte doar în răbdare. Iar în răbdare chiar creşte, această certitudine neputând fi atinsă de nici o îndoială, de nici o experienţă. „Creşte în răbdare“.[cl] În aceste cuvinte, condiţia şi lucrul condiţionat sunt din nou de nedespărţit, şi cuvintele însele sugerează dublul şi unitatea. Cel care creşte în răbdare creşte şi se dezvoltă; dar ce anume creşte în el? Răbdarea. Răbdarea din el creşte aşadar, şi prin ce o face? Prin răbdare. E destul ca omul care se câştigă pe sine să fie răbdător, şi va creşte în răbdare. Prima dată cuvântul desemnează privinţa în care creşte un om, ca şi cum am spune: creşte în drăgălăşenie, în bogăţie. A doua oară desemnează lucrul prin care creşte, ca şi cum am spune: prin deşteptăciune, prin sfatul şi ajutorul prietenilor.

„Să-ţi câştigi sufletul în răbdare“. Când punem cuvintele laolaltă şi ne gândim cum poate să le urmeze cineva, primul lucru care se cere e ca omul să aibă răbdarea de a înţelege că nu se posedă pe sine; să aibă răbdarea de a înţelege că a-ţi câştiga propriul suflet în răbdare e o faptă a răbdării şi că, de aceea, nu trebuie să ţină seama de pasiunea care crede pe drept cuvânt că nu poate creşte decât în nerăbdare. Cuvintele subliniază de două ori acest fapt, conţinând în

scurtimea lor o repetare care dublează. Ne îndeamnă să ne câştigăm sufletul „în răbdare“ şi ne îndeamnă „să-l câştigăm“. Chiar şi doar acest cuvânt, luat separat, conţine un îndemn la răbdare. Nu ni se spune „prinde-ţi sufletul“, ca şi cum ar fi o chestiune de o clipă, ca şi cum sufletul ar trece în goană pe lângă om şi ar trebui să prinzi momentul şi sufletul, iar prin aceasta totul ar fi pierdut sau câştigat. Nu ni se spune nici „mântuieşte-ţi sufletul“, o expresie pe care Scriptura o foloseşte altminteri ades cu sfânta ei gravitate.[cli] De altfel, e sigur că omul care îşi câştigă sufletul şi-l şi mântuieşte. Însă expresia „a-ţi mântui sufletul“ nu concentrează în aşa măsură mintea asupra răbdării, şi ar putea chiar duce cu uşurinţă gândul la o grabă în care se decid toate. În schimb, a-ţi câştiga sufletul face gândul să se aplece numaidecât asupra activităţii tăcute, neobosite. Tendinţă cu atât mai limpede şi, prin contast, cu atât mai gravă, dacă ţinem seama de contextul rostirii acestor cuvinte, care urmează unei descrieri ce înfăţişează în termeni cutremurători, ca o pieire a lumii, grozăvia ce urma să se abată asupra Ierusalimului: aveau să se arate semne în soare, în lună şi în stele, marea şi valurile să vuiască, forţele cereşti să se pună în mişcare. Aici era momentul, dacă va fi fost vreodată, să îndemne pe oricine să-şi mântuiască sufletul. Însă sunt folosite cuvintele: „În răbdare să vă câştigaţi sufletele“. Ne putem oare închipui un contrast mai sublim? Nu e acesta oare momentul în care îndemnul e limpezit în măreţie cerească? Elementele se topesc[clii], cerul este făcut sul ca o manta[cliii], abisul distrugerii îşi cască fălcile şi urlă după pradă, strigătul disperării răsună de pretutindeni, chiar şi natura lipsită de viaţă se zvârcoleşte în spaimă[cliv] – dar credinciosul nu-şi croieşte calea luptând pentru a-şi găsi mântuirea în timp ce nimic nu dăinuie, în timp ce până şi muntele se mută[clv] clătinându-se din locul unde a stat nemişcat mii de ani. El rămâne liniştit şi îşi câştigă sufletul în răbdare, în timp ce alţi oameni vor pieri de frica şi de aşteptarea lucrurilor care urmează.

Ceea ce fusese deja subliniat prin cuvântul „a câştiga“ e întărit şi mai puternic prin adaosul „în răbdare“, iar cuvintele în întregul lor sunt ca o imagine a întregii dobândiri, aceasta petrecându-se asemeni cuvântului care se precedă pe sine în expresia sa, totul fiind o repetare. Nu e vorba să cucereşti, nici să alergi după un lucru şi să-l apuci[clvi], ci să devii tot mai liniştit, întrucât ceea ce trebuie câştigat e înăuntrul omului, iar chinul e că omul se află în afara sa. Ceea ce trebuie câştigat se află în răbdare; nu ascuns în ea în aşa fel încât, desfăcând, ca să zic aşa, răbdător frunzele răbdării, să-şi găsească sufletul în mijlocul lor, ci astfel încât sufletul se întreţese, răbdător, în răbdare, câştigând-o pe aceasta şi pe sine însuşi.

Când vrem să începem câştigarea sufletului, e necesar să avem răbdarea de a începe mărturisind cu adevărat că este o faptă a răbdării. Dacă nu începem astfel, nu vom ajunge niciodată să câştigăm, întrucât acest câştig nu ia, asemeni celui pământesc, doar o vreme forma lipsei de câştig, ci e, dimpotrivă, o pierdere, cel puţin în aparenţă. De aceea este nevoie de răbdare când vrei să începi cu el, întrucât el se declară totuşi câştig, aprinzând şi stârnind nerăbdarea. În ce constă

întregul câştig despre care e vorba? În a-ţi primi sufletul aşa cum este. Însă aşa s-ar părea că-l ai de la bun început. Aici nu e vorba să adaugi ceva la suflet, ci să îi iei ceva: ceva ce poseda în aparenţă.

Dar nu există oare alt mod prin care un om să-şi prindă sufletul? Nu ar putea să-l smulgă forţei care îl posedă nelegitim? Prin ce să facă sufletul acest lucru, dacă nu prin sine însuşi? Dar el nu se are pe sine, de vreme ce vrea să se prindă pe sine. Nu e, de altfel, acea forţă mai puternică, de vreme ce a reuşit să îi ia în posesiune sufletul? Care este întotdeauna arma celui mai slab[clvii]? Răbdarea. Însă nu trebuie el oare să se afle în posesiunea sufletului său pentru a avea răbdarea în care îl dobândeşte? Nicidecum; pentru că răbdarea se naşte în timpul dobândirii, iar aici omul nu-şi sporeşte puterea, cum s-ar presupune dacă ar trebui să se folosească de putere, ci devine în aparenţă tot mai slab. Lumea se afla în mod nelegitim în posesia sufletului său; în plus, ea e realmente mai puternică, omul devenind tot mai slab în raport cu viaţa lumii. Dacă sufletul n-ar fi ceva diferit de viaţa lumii, n-ar putea fi câştigat niciodată. Însă, cum el aparţine de asemenea lumii, câştigarea sa nu poate avea altă premisă decât neînsemnata răbdare; iar pe aceasta nu ca şi cum ar fi deja, ci în devenire.

În răbdare, sufletul cade de acord cu toţi posesorii săi: cu viaţa lumii, câştigându-se pe sine de la ea prin suferinţă; cu Dumnezeu, primindu-se pe sine de la el prin suferinţă; cu sine însuşi, păstrând pentru sine ceea ce dă totodată lumii şi lui Dumnezeu, fără ca nimeni să nu-i poată lua răbdarea. Cu forţa, sufletul nu poate căpăta nimic, pentru că se află în putere străină. Dacă sufletul ar fi liber în alt fel, el nu s-ar contrazice singur în contradicţia între exterior şi interior, între vremelnic şi etern. Această contradicţie se exprimă şi prin faptul că sufletul e mai puternic decât lumea prin slăbiciunea sa, şi e mai slab decât Dumnezeu prin puterea sa, neputând câştiga nimic în afară de sine, decât dacă vrea să se lase înşelat, iar pe sine putându-se câştiga doar pierzând.

„Dar ce e sufletul unui om?“ Întrebând cu nerăbare un alt om, nu vei găsi răspunsul şi nici nu te găseşti pe calea cea bună, după cum s-ar părea. Nu e oare o manifestare a nerăbdării că un om se grăbeşte să le explice tuturor celorlalţi ce este sufletul, iar altul aşteaptă nerăbdător ca primul să-i explice, că ascultătorul grăbeşte nerăbdător explicaţia vorbitorului, devenind apoi din nou nerăbdător, pentru că nu i se pare îndestulătoare? E oare un motiv de nerăbdare, sau e în ordine şi un caz fericit să fie astfel, pentru ca vorbitorul să nu-l împiedice prin cuvintele sale pe ascultător de la a-şi câştiga sufletul în răbdare? N-ar trebui oare să fie ascultătorul mai degrabă nerăbdător în privinţa nerăbdării sale şi să încerce să înveţe de la rodul nerăbdării cum să înceapă răbdarea?

A şti ce este sufletul unui om şi ce însemnă el e încă foarte departe de a începe să-ţi câştigi sufletul în răbdare; diferenţa dintre această ştiinţă şi câştigarea lui vădindu-se prin faptul că ea creşte şi în nerăbdare. Chiar dacă ştiinţa despre suflet îşi poate avea însemnătatea ei, ea a înşelat deseori omul, la fel ca lumea, acesta crezând că se află în posesia ei, în timp ce, de fapt, ştiinţa sa îl poseda pe el.

„Dar un om care trebuie să-şi câştige propriul suflet trebuie să-l cunoască mai înainte de a începe“. Aşa e, într-adevăr, însă tocmai pentru că, atunci când îşi cunoaşte sufletul, nu înseamnă că l-a şi câştigat deja; de aceea, omul nu-şi cunoaşte sufletul când nu începe să-l câştige. Chiar dacă ar putea să-l cunoască pe deplin mai înainte de a-l câştiga în răbdare, posesiunea prin cunoaştere n-ar fi, asemenea posesiunii de început, decât o condiţie pentru ca omul să-şi poată câştiga sufletul în răbdare. De aceea, orice cunoaştere care nu vrea să se raporteze la dobândire e incompletă şi plină de lipsuri, omul încă neştiind cum va deveni. Omul devine prin câştig, dar chiar şi în câştig tot are lipsuri, pentru că „nu ştim ce vom fi“[clviii].

Cel care îşi cunoaşte sufletul se vede într-o oglindă, însă el poate uita această imagine, aşa cum spune apostolul Iacov, şi de aceea se potriveşte şi aici ceea ce spune el în continuare: „Adevăratul ascultător al cuvântului e cel care-l împlineşte cu fapta“[clix]. Atâta timp cât doar aude cuvântul, se află în afara lui, iar când vestitorul cuvântului tace, nu aude nimic; însă când împlineşte cuvântul aude mereu ceea ce vesteşte el însuşi. Orice simplă auzire a cuvântului e infinit mai nedesăvârşită decât înfăptuirea lui, nu doar pentru că înfăptuirea e mai presus, ci şi pentru că orice expresie, fie ea scurtă sau amplă, e nedesăvârşită în comparaţie cu precizia înfăptuirii. Cine vrea să-şi cunoască sufletul crezând că astfel îl câştigă se înşală, pentru că până şi cea mai deplină cunoaştere este doar o sugerare a ceea ce se arată limpede atunci când îl câştigi.

De aceea, un om trebuie, ce-i drept, să-şi cunoască sufletul pentru a-l câştiga, dar această cunoaştere nu e câştigul, omul convingându-se şi în această cunoaştere că se află sub putere străină, nefiind aşadar în propria sa posesiune, sau, mai precis, necâştigându-se încă pe sine. Când diavolul crede şi totuşi se înfioară[clx], în această credinţă e o cunoaştere de sine, şi cu cât e aceasta mai deplină, cu atât se va înfiora mai mult, tocmai pentru că nu vrea să se câştige pe sine.

Un om îşi cunoaşte sufletul atunci când îl cunoaşte într-adevăr, ca pe ceva ce poate descrie cu precizie, dar aflat în posesia altcuiva, şi a cărui posesie şi-o poate dori, numai că nu-l ajută cunoaşterea ca atare. De aceea, chiar dacă e nevoie de răbdare pentru această cunoaştere, ca şi pentru oricare alta, nu despre ea vorbeşte cuvântul apostolului: vedem asta şi din faptul că, în cunoaştere, răbdarea nu este deopotrivă condiţia şi ceea ce e condiţionat. Cel care cunoaşte e din nou înşelat, aşa cum ar fi negustorul, dacă, în loc să câştige cunoaşterea, ar câştiga răbdarea. Cel care cunoaşte se poartă asemenea călătorului, lăsând deoparte răbdarea atunci când a dobândit cunoaşterea. De aceea, cel care vrea să fie răbdător doar pentru a-şi cunoaşte sufletul nu îşi va câştiga sufletul în răbdare.

Cel care vrea să-şi câştige sufletul în răbdare recunoaşte că sufletul nu-i aparţine lui, că există o putere de la care trebuie să-l câştige, o putere de la care poate să îl câştige, şi că trebuie să-l câştige el însuşi. El nu lasă niciodată deoparte răbdarea, nici chiar atunci când şi-a câştigat sufletul, pentru că, de fapt, a

câştigat răbdarea şi, îndată ce renunţă la răbdare, renunţă la câştig. Nu renunţă la răbdare nici atunci când pare că năzuinţa lui este dezamăgită, pentru că, în măsura în care e dezamăgită, el ştie că răbdarea n-a fost aceea care trebuie, sau că motivul ţine de nerăbdare. De aceea, indiferent dacă îşi câştigă răbdarea în cumplita clipă a deciziei, sau dacă o câştigă încet, el îşi câştigă sufletul în răbdare, indiferent dacă e transpus în aceeaşi clipă în eternitate sau dacă din acea clipă se transpune singur clipă de clipă în eternitate.

Când nerăbdarea simţirii vrea să-i dea iluzia câştigului, el ştie că îl înşală, pentru că vrea să facă răbdarea de prisos pentru el, iar câştigul e doar în răbdare. Când nerăbdarea cunoaşterii vrea să îl asigure de câştig, ba chiar de un câştig multiplu, el ştie că îl înşală, pentru că vrea să alunge răbdarea, iar câştigul e doar în răbdare, care nu este multiplă, ci individuală şi simplă. Când intenţia sa vrea să ia câştigul cu forţa, el ştie că îl înşală, pentru că ia şi răbdarea cu forţa. Când trecutul vrea să-l înspăimânte cu grozăviile sale, iar viitorul, cu aşteptarea sa plină de angoasă, când toată lumea îl ameninţă cu lucruri înfricoşătoare, când timpul se pune în slujba lumii, fiind în stare să lungească tortura şi să facă de nesuportat chinul, sau când nu ameninţă astfel, dar îi dă viclean de înţeles că nu-şi închide niciodată ochiul în timp ce doarme, omul ştie că este o înşelăciune. Nu e o ameninţare, nici nu are puterea să o ducă la împlinire, ci este o înşelăciune care vrea să-i facă omului răbdarea de prisos, făcându-l să regrete dacă începuse vreodată s-o aibă, din cauză că nu poate rezista. Timpul vrea să îi despartă câştigul de răbdare, însă câştigul rămâne în răbdare, chiar şi atunci când fiecare şi-a luat ce-i al lui până la ultimul bănuţ[clxi].

Ar trebui oare să ne întrebăm acum: cine poate să zugrăvească lupta aceasta cum se cuvine? Ca şi cum vestirea n-ar fi întotdeauna nedesăvârşită, ca şi cum propovăduirea n-ar fi mereu altceva decât câştigul? Ca şi cum descrierea nu l-ar ispiti pe vorbitor la nerăbdare în expresia pasiunii şi pe ascultător la nerăbdarea de a auzi şi la nerăbdarea de a-şi dori un nou discurs, fie pentru că discursul auzit i s-a părut prea complicat, vorbitorul neputând să-l laude, întrucât sufletul îi e total lipsit de gânduri, fie pentru că i s-a părut prea simplu, ceea ce iarăşi nu este de laudă. Pentru că omul care crede că multiplul şi ceea ce e mult îl ajută să-şi câştige sufletul este asemeni celui care crede că simplitatea îl opreşte de la câştigarea lui, când de fapt simplitatea e singurul lucru care ajută. Şi nu poate descrierea însăşi să-i fie răpită omului de către lume şi timp, fără ca lumea şi timpul să-i poată lua şi răbdarea, şi câştigul aflat în răbdare, care chiar şi în clipa morţii îi câştigă omului sufletul pentru veşnicie, dacă se stinge în răbdare?

DOUĂ DISCURSURI EDIFICATOARE

de S. Kierkegaard

(1844)

Cuvânt înainte

Deşi această cărţulie (intitulată „Discursuri“, şi nu „Predici“[i], pentru că autorul ei nu are autoritatea de a predica, „Discursuri edificatoare“, şi nu „Discursuri întru edificare“, deoarece acela care le rosteşte nu are nicidecum pretenţia de a fi învăţător) a lăsat ceva deoparte, nu a uitat totuşi nimic[ii]; deşi nu e lipsită de speranţă în lume, ea lasă totuşi deoparte, din toată inima, orice speranţă în nesiguranţă[iii] şi faţă de ce este nesigur; deşi, poate, ispitită mai mult decât cărţile precedente[iv], cea de faţă nu-şi găseşte nici o bucurie în „a merge într-o casă de petrecere“[v], dorindu-şi la fel de puţin ca şi celelalte „să-i fie menirea deşartă“ (1 Tesaloniceni 2, 1). Chiar dacă un om n-ar fi lipsit de cultură, atâta timp cât învaţă din ceea ce pătimeşte, n-ar fi niciodată plăcut să aibă nevoie să sufere mult pentru a învăţa puţin[vi]. Dorinţa acestei cărţi e să mulţumească dacă va câştiga prin cuvântul celor autorizaţi[vii] îngăduinţa tacită a mulţimii de a-şi putea urma neobservată calea pentru a găsi ceea ce caută: pe acel unul[viii] pe care cu bucurie şi recunoştinţă îl numesc cititorul *meu*, care primeşte cu dreapta ceea ce i se oferă cu dreapta[ix]; pe acel unul care, la ceasul potrivit, scoate la iveală ce a primit şi ascunde ceea ce a scos la iveală, până când va scoate din nou la iveală, punând astfel, prin bunăvoinţa sa, cu înţelepciune, neînsemnatul dar să sporească, spre folosul şi bucuria celui care nu-şi doreşte altceva decât să rămână mereu ca unul plecat departe[x].

S.K.

Să-ţi păstrezi[xi] sufletul în răbdare

Luca 21, 19

Adesea s-a spus cu admiraţie şi s-a văzut cu uimire cum un om a dat dovadă la ceas de primejdie şi în clipe de groază de o tărie a sufletului ce trebuie cu adevărat numită minune. Cât de iute şi de hotărât a cuprins intelectul totul, chiar şi cele înfiorătoare, cât de repede a ales prezenţa de spirit lucrul potrivit, cu o siguranţă de parcă ar fi fost rodul celei mai mature chibzuieli! Cum au înfruntat voinţa şi ochiul grozăviile ameninţătoare, cum n-a simţit trupul nici efortul, nici suferinţa chinuitoare, cu câtă uşurinţă a purtat braţul povara care depăşea cu mult puterea omenească, şi cât de sigur s-a aşezat piciorul acolo unde un altul nici nu îndrăznea să se uite, pentru că vedea prăpastia! Dacă n-ai văzut niciodată, ascultătorule, aşa ceva, măcar ai auzit vorbindu-se despre asta; poate ai auzit cum un om care-şi irosise viaţa fără să gândească şi nu înţelesese niciodată nimic, risipind puterea sufletului în deşertăciune, zăcea beteag în pat, înconjurat de grozăvia bolii, iar lupta sa a început atât de plină de angoasă cum rareori vezi; poate ai auzit cum a înţeles el atunci ceva pentru prima oară în viaţă, cum a înţeles că se luptă cu moartea şi cum s-a adunat într-o hotărâre îndeajuns de puternică încât să mişte o lume, cum a câştigat un minunat calm înţelept spre a se smulge din suferinţe şi a folosi ultima clipă spre a recupera ceva din ce trecuse cu vederea, spre a ordona câte ceva din ceea ce încurcase de-a lungul vieţii, spre a se gândi la ceva pentru cei pe care urma să-i părăsească. Poate că ai auzit toate acestea de la cei ce se aflau lângă el şi care au fost nevoiţi să recunoască întristaţi, dar şi profund cutremuraţi, că în aceste câteva ceasuri trăise mai mult decât în tot restul vieţii sale, mai mult decât ce se trăieşte în ani şi zile după felul în care trăiesc oamenii de obicei. Să lăudăm aşadar ceea ce e cu adevărat demn de laudă, măreţia firii omeneşti, să mulţumim că ne-a fost şi nouă dat să fim oameni, să ne rugăm să ne fie dată şi nouă graţia de a desăvârşi ceea ce e măreţ într-un mod mai frumos şi mai neîndoielnic. Pe acel om despre care am vorbit nu-l putem însă lăuda astfel, pentru că, privindu-l, sufletul devine îndoit, iar gândul nu-şi dă acordul întreg. Nu dovedeşte uneori chiar şi un slab de minte cât de puternic e omul? Şi totuşi nu-l lăudăm pe cel slab de minte, chiar dacă îi face pe mulţi de ruşine. Să lăudăm aşadar ceea ce e de lăudat şi să vedem dacă nu ne îndrumă să găsim acel lucru unde adevărul şi dăruirea totală sunt un „amin“ în preamărire.[xii] Când groaza vine din afară, cu înfricoşările ei, nu-i de mirare că scoate în chinuri şi ultima putere dintr-un om, iar într-un anumit sens îi dă putere, aşa cum îi dă chiar şi unei jivine, doar că într-un mod mai măreţ, pentru că fiinţa omului e cea mai măreaţă. Învăţătura pe care am putea s-o tragem de aici e îndoielnică, iar concluzia, ambivalentă: pentru că nimeni n-a văzut un om

luptând astfel în primejduirea vieţii, sau cu moartea, fără să fie nevoit să recunoască faptul că finalul ar putea deveni în orice clipă unul contrar, şi că o astfel de luptă nu decide nimic în privinţa restului vieţii celui ce luptă, nici pentru acesta. În schimb, dacă un om descoperă primejdia acolo unde toţi zic „pace şi linişte“[xiii], şi vede înfricoşarea, iar după ce a folosit puterea cea mai sănătoasă a sufletului pentru a deveni conştient de ea cum se cuvine dezvoltă şi păstrează, cu grozăvia înaintea ochilor, aceeaşi putere a sufletului ca a celui care luptă primejduindu-şi viaţa, aceeaşi profunzime precum cel ce luptă cu moartea, pe acela îl vom lăuda. Pentru că e deja lăudabil faptul că a descoperit primejdia. Puterea cerută pentru asta e mult mai mare decât cea pe care oamenii o admiră într-un moment hotărâtor, părerea că este pace şi linişte şi convingerea oamenilor în această privinţă fiind ca o vrajă care înşală uşor cu puternica ei amorţire şi care cere întreaga forţă a sufletului pentru a fi dezlegată. Dar, pe de altă parte, această forţă care descoperă nu e de lăudat necondiţionat. Dacă un om ar îndrăzni să meargă, asemeni unui aventurier, până la capăt, acolo unde oamenii rareori pun piciorul, dacă ar privi în jos şi ar vedea ceea ce e ascuns, descoperind grozăvia, şi s-ar da înapoi, cuprins de angoasă, lovit de frică, în faţa lucrurilor înfricoşătoare pe care el însuşi le scosese la suprafaţă, încercând zadarnic să fugă de ele şi căutând zadarnic un ascunziş în forfota mulţimii, pentru că l-ar urmări pretutindeni; dacă un om ar chema, cu închipuirea sa îngrijorată, angoase pe care să nu le poată învinge, fără să poată totuşi renunţa la a se holba la ele, tot mai prins, pătrunzându-le tot mai înspăimântat, nu-l vom lăuda, chiar dacă vom lăuda minunata măreţie a firii omeneşti. În schimb, dacă ar evoca îngrozitorul, descoperind primejdia pentru viaţă, neconsiderând că trebuie să dea prin vorbire inutilă oamenilor material pentru chibzuieli de prisos şi înţelegând că primejdia îl priveşte pe el însuşi, dacă ar câştiga, având-o în faţa ochilor, puterea sufletească pe care o dă spaima, acest lucru ar fi cu adevărat demn de laudă şi, într-adevăr, cea mai minunată minunăţie; cine să o înţeleagă, de vreme ce nimeni altul n-a văzut primejdia, nimeni neputând să înţeleagă ceea ce altfel e uşor de înţeles, faptul că omul despre care se ştie că a trăit ceva cutremurător a devenit matur în gravitate?

De aceea, în timp ce orice vorbire ca atare despre faptul că primejdia şi spaima îi dau putere unui om este o vorbire înşelătoare, pe care oamenii îşi doresc s-o audă pentru că le place să fie înşelaţi[xiv], e întotdeauna de folos să ţii seama că e nevoie de putere, ba chiar în mod esenţial de putere, pentru a descoperi primejdia, şi e de folos să înţelegi adevărul că există întotdeauna o primejdie, pentru că omul „merge în primejdie oriunde merge“[xv] şi pentru că un om nu e niciodată mântuit decât dacă „lucrează cu frică şi cutremur“[xvi].

Însă primejdia poate fi foarte diferită. Oamenii sunt îndeajuns de înclinaţi spre a observa primejdia pământească. Chiar dacă grozăviile războiului nu năvălesc pustiitoare şi tulburătoare, cu violenţă şi fărădelege, ci în ţară e pace şi dreptate, chiar dacă îngerul ucigător al ciumei[xvii] nu merge din casă în casă în oraşe şi împărăţii, ci e sănătate şi binecuvântare, oamenii ştiu că tot există

primejdie, primejdii pentru viaţă şi bunuri, pentru sănătate, cinste, bunăstare şi avere. Iată de ce oamenii sunt în mod serios chitiţi spre a păstra şi a asigura ce au, de aceea sunt neîncrezători unii faţă de alţii şi faţă de viaţă, de aceea această suspiciune e atât de comună între om şi om, încât nimeni nu jigneşte pe nimeni cu ea, nici chiar pe cel mai bun prieten. Ah, orice om care a devenit ceea ce se numeşte priceput în ale lumii înţelege preabine ce vreau să spun! Chiar dacă ţi s-ar adresa cel mai bun prieten, pe care te bazezi mai mult ca pe aur, chiar dacă n-ai vrea să-l jigneşti pentru nimic în lume, după ce i-ai îndeplinit dorinţa cu toată bunăvoinţa, îi spui aceste cuvinte, sau le spune el însuşi: „în caz de viaţă sau de moarte“[xviii], şi vă înţelegeţi, nu-l jigneşte faptul că trebuie să-ţi dea aceste cuvinte în scris: „în caz de viaţă sau de moarte“… Aşadar, în caz de viaţă sau de moarte. Oare un tânăr care abia a plecat din casa părintească şi n-a mai avut de-a face cu lumea ar ghici, auzind cuvintele „în caz de viaţă sau de moarte“, ce urmează după acest început? Oare unui om cu experienţă, trecut prin viaţă, căruia i se spun aceste cuvinte, i-ar da prin minte să lege altceva de acest început decât ceea ce cunoaşte prea bine? Viaţa e gravă în acest mod ciudat. Cuvintele grave trec din gură în gură, sunt auzite pe străzi şi pe uliţe, mai ales în larma unde trebăluirea pare cel mai puţin în armonie cu ideea de scurtime a vieţii şi de certitudine a morţii.

Există, aşadar, ceva ce oamenii vor să *păstreze* în caz de viaţă sau de moarte, să păstreze în mod cert. Există un mijloc prin care îşi pot atinge scopul, un mijloc verificat din generaţie în generaţie, pentru că orice cuvânt scris rămâne, iar când a fost conceput sub paza temătoare a prudenţei pământeşti nu înşală, oamenii putând deci să facă liniştiţi negoţ şi afaceri, schimburi şi împărţeală. Astfel descoperă ei primejdiile vieţii cu viclenie prevăzătoare sau cu groază târzie, însă găsesc şi cu isteţime mijloace împotriva lor – şi astfel viaţa trece într-un vis foarte grav, până când vine moartea, punând sfârşit socotelilor şi socotitorului.

În schimb, cel pe care acele cuvinte l-au trezit brusc le cuprinde cu sufletul în toată enigma lor uimitoare, apoi cu o nouă angoasă, când le aude folosite iar şi iar în mod superficial, aruncate indiferent ca o observaţie care îi priveşte pe toţi şi de care totuşi nu se sinchiseşte nimeni în mod special, neavând grijă nici chiar în caz de viaţă sau moarte să afle ce e cu adevărat demn de a fi păstrat în caz de viaţă sau moarte. Nu poate fi un lucru vremelnic, pentru că atunci ar fi de dorit să fie păstrat în caz de viaţă, însă cum ar putea cineva să-şi dorească să-l păstreze în caz de moarte, când în moarte tocmai că-l părăseşte, acolo toţi devenind fără invidie şi fără diferenţă, egali, la fel de săraci, la fel de neputincioşi, la fel de nenorociţi, cel care poseda o lume întreagă şi cel care n-avea nimic de pierdut, cel care a lăsat în urma sa pretenţie asupra lumii întregi şi cel care datora cât o lume întreagă; cel pe care îl ascultau mii de oameni şi cel pe care nu-l cunoştea nimeni în afară de moarte; cel al cărui farmec stârnea admiraţia şi nenorocitul care nu căuta decât un mormânt ca să se ascundă de oameni. Atunci, lucrul despre care era vorba, sau mai degrabă despre care ar putea fi cu adevărat vorba, trebuie să fie ceva etern, şi ce să fie altceva dacă nu, într-un cuvânt, sufletul

omului? Şi subiectul acesta ar fi important, ba de extremă importanţă, chibzuiala asupra lui neavând voie să fie amânată pentru ziua de mâine, pentru că, la fel de pe scurt cum leagă expresia „viaţă şi moarte“, la fel de iute şi de brusc alternează aici jos viaţa şi moartea, iar în clipa următoare ar putea fi prea târziu. Chiar şi acest fapt e înspăimântător, că moartea poate veni astfel la un om ca un hoţ noaptea[xix], mai înainte ca el să ştie ce e demn de a fi păstrat, iar dacă acest lucru era sufletul său şi el nu l-a păstrat ca să i-l ceară moartea sau să i-l fure, pierderea sa va fi irecuperabilă. Aşadar, primejdia e să îşi piardă sufletul, aceasta este grozăvia, şi ceea ce nu păstrezi poţi pierde.

Gândul însuşi abia poate cuprinde ceva atât de cumplit, nici limbajul nu poate să-l exprime limpede, doar angoasa sufletului presimte despre ce e vorba în aceste cuvinte enigmatice.[xx] Dar angoasa se trezeşte spre a se îngrozi din nou, pentru că în aceeaşi clipă primejdia devine mai multiplă, pentru că sufletul vrea să fie avut în posesie şi păstrat în alt mod decât bunurile pământeşti, iar groaza îşi întinde laţul în alt mod. Dacă un om care vrea să-şi păstreze bunurile pământeşti găseşte un loc, un colţ al lumii unde nu-l poate ajunge mâna hoţului, unde nimeni n-o să-l caute, poate să-şi depună acolo în siguranţă comoara, convins că o va păstra, fără să fie nevoie să se uite prea des la ea. În schimb, dacă un om ar vrea să-şi păstreze astfel sufletul, abia atunci l-a pierdut. Însă cel mai primejdios ar fi dacă bogatul n-ar îndrăzni niciodată să lase de lângă el comoara, ci ar purta-o cu sine zi şi noapte, fiind astfel în fiecare clipă expus pierderii ei. N-ar fi îngrozitor acest lucru? Dacă un om şi-ar pierde comoara pământească, ar încerca să se consoleze în legătură cu pierderea; va fugi de orice amintire a măreţiei de mai înainte, care i-ar stârni acum doar durere, şi astfel va ajunge iarăşi să fie mulţumit. Însă dacă un om a ajuns la pierzanie şi şi-a pierdut astfel sufletul, nu poate fugi aşa de amintire, pentru că pierderea va rămâne la el mereu, în timp şi eternitate, din cauza pierzaniei. O astfel de pierzanie e într-adevăr cumplită. Dacă un om şi-ar pierde comoara pământească, ea n-ar fi pierdută decât pentru viaţa aceasta şi poate că nici măcar pentru tot restul vieţii; chiar de s-ar întâmpla astfel, moartea i-ar aduce împăcarea cu pierderea şi i-ar lua pierderea, el redevenind în clipa morţii asemeni celui ce n-a pierdut nimic. În schimb, dacă şi-ar pierde sufletul ar fi pierdut pentru toate timpurile şi pentru eternitate; dacă îl pierde o singură clipă va fi pierdut pentru totdeauna, şi moartea nu-l poate ajuta, pentru că tocmai în caz de moarte ar trebui să-şi dorească să-l fi păstrat şi să-l păstreze. – Cu cât s-ar gândi mai mult, cu atât ar fi mai cuprins de angoasă. În cele din urmă, aproape că n-ar mai îndrăzni să se gândească la asta, pentru că ar fi ca şi cum deja l-a pierdut şi totuşi n-ar îndrăzni să nu se mai gândească, fiindcă, atunci, cum să nu-l piardă?

Cum să judecăm un astfel de om? Să spunem că sufletul e singurul lucru sigur şi că oamenii pot lua totul, însă ne lasă să ne păstrăm sufletul? Sau să nu-l lăudăm că a descoperit primejdia, care era alta decât se crede în general, şi că încerca plin de teamă să-şi păstreze sufletul? Însă chibzuirea sa era prea neliniştită şi de aceea n-a reuşit să înţeleagă acel gând. Pentru că, dacă nu există

decât un mijloc să-l păstrezi, acest mijloc e deja necesar pentru a înţelege că trebuie păstrat, iar dacă n-ar fi aşa, acel mijloc n-ar fi singurul. Acest mijloc e răbdarea. Omul nu-şi câştigă mai întâi sufletul şi are apoi nevoie de răbdare pentru a-l păstra, ci nu-l câştigă altfel decât păstrându-l; şi din acest motiv răbdarea e primul şi ultimul lucru, tocmai pentru că e deopotrivă activă şi suferitoare, şi la fel de suferitoare precum e activă. Lucrul nu e atât de înspăimântător cum credea angoasa, însă e grav, grav în sensul cel mai profund, aşa cum înţelege răbdarea.

Să-ţi păstrezi sufletul în răbdare

Să-ţi păstrezi sufletul în răbdare înseamnă să te asiguri prin răbdare de ce anume trebuie să păstrezi, pentru că, dacă un om nu cheamă aici răbdarea în ajutor, poate că va ajunge să păstreze, cu tot efortul şi cu toată hărnicia sa, un alt lucru şi astfel îşi va pierde sufletul. Nu-şi pierde sufletul doar cel vrăjit de vremelnicie şi de poftele lumeşti, ci şi cel care, deşi mişcat de întristarea sufletească, îşi formează totuşi cu putere o iluzie; nu-şi pierde sufletul doar cel care şi-l dă pentru a iubi lumea şi a-i sluji doar ei[xxi], ci şi cel care se vede bine într-o oglindă, dar nu se uită cum trebuie şi rămâne în iluzie[xxii]; nu-şi pierde sufletul doar cel care, împietrit, prinde certitudinea clipei, ci şi cel care aleargă fără a şti încotro, pentru că a început cu ceva nesigur, şi care se luptă în vânt[xxiii] din cauză că este el însuşi o adiere trecătoare; nu-şi pierde sufletul doar cel care păşeşte în dansul plăcerii până la capăt, ci şi acela care s-a muncit în chibzuieli îngrijorate şi şi-a frământat zi şi noapte mâinile cu disperare.

Iată, când vorbim astfel, oricine înţelege lesne cât de necesară e chibzuirea pentru om şi cât de necesară e răbdarea pentru chibzuire, văzând în cercetare cumplita diferenţă dintre primul şi ultimul lucru; asta în ciuda faptului că sunt în mod esenţial acelaşi lucru, iar groaza n-a apărut niciodată undeva în mod decisiv, ci s-a născut din faptul că ultimul lucru nu este, în realitate, altceva decât primul. Însă, în viaţă, acest lucru nu se arată atât de bătător la ochi, pentru că acolo timpul desparte primul de ultimul lucru, şi trebuie să fii departe-văzător ca să descoperi îndată dovada lor, să ai auzul fin ca să înţelegi, pentru că timpul are o forţă de convingere rară, se bagă mereu în vorbă şi spune mereu: „Cât timp sunt eu, mai e încă timp.“ În viaţă, opera de răbdare a chibzuirii nu pare necesară, pentru că poţi foarte bine să trăieşti şi să participi la ce fac alţii, lăsându-te în seama a ceea ce eşti, fără a te înţelege cum se cuvine pe tine însuţi. Fiecare zi îşi are necazul, dar şi plăcerea ei[xxiv], ţelul, dar şi răsplata ei; atunci, la ce bun o chibzuire care nu te face nici mai bogat, nici mai puternic, prin care nu realizezi şi nu obţii nimic, prin care nu devii nimic, ci afli doar ce eşti, ceea ce este o observaţie cu totul sărăcăcioasă şi prăpădită? Astfel, un om poate fi, din punct de vedere exterior, chiar pus pe fapte mari, cum se spune; dă fiecăruia ce-i al lui, face noi planuri zi de zi, activitatea sa e tot mai cuprinzătoare, însă nu are

niciodată timp să îşi dea socoteală; ar fi o întârziere de prisos. Şi-atunci poate că viaţa va veni la el cu o creanţă pe care nu o poate plăti, iar el va descoperi cu groază că nu posedă nimic. Din punct de vedere spiritual, chibzuirea e o lucrare grea şi foarte puţin răsplătită. Omul nu îndrăzneşte să lase nimic în ceaţă şi nici o taină, cât de mică, ascunsă. Poate că atunci descoperă că turnul nu poate deveni atât de înalt pe cât îşi doreşte[xxv]. Poate că omul nu începe niciodată în mod serios cu aşa ceva, neaflând astfel niciodată în mod serios că nu e în stare, dar atunci şi-ar fi păstrat în suflet şi acest vis, această ispititoare iluzie cu care s-ar fi putut delecta din când în când… de ce să o distrugă, de vreme ce nici nu dăunează, nici nu foloseşte? Descoperă un mic defect al lucrării sale; ei bine, clădirea poate în continuare să stea în picioare la fel de bine ca toate celelalte, pentru că doar nu se construieşte pentru o veşnicie; de ce să-şi facă atunci singur greutăţi? Iar dacă nu găseşte nimic greşit, la ce bun toată chibzuirea?

Ce-i drept, nici un om nu e cu totul lipsit de chibzuinţă; fiecare vârstă îşi are dreptatea ei. Iată tineretul stând îngândurat la ceas de seară, iar lângă el, o figură atrăgătoare. Nu îndrăznim s-o numim nerăbdare, pentru că e doar plină de dor şi vorbeşte doar despre dorinţe, nimeni altcineva nepricepându-se să vorbească atât de bine în favoarea sa sau să se potrivească atât de bine tineretului prin ceea ce spune. Şi-atunci omul îşi doreşte, şi e, desigur, o fericire momentul în care dorinţa se împlineşte, însă este deja plăcut şi frumos şi să-l auzi grăind pe cel care vorbeşte despre dorinţă. Individul care îşi doreşte ceva nu-l poate înţelege pe altul, şi cu atât mai puţin ar putea să îi folosească, fiindcă pentru dorinţă nu există limită. Cel căruia i-a fost dat mult îşi doreşte şi mai mult, iar cel căruia i-a fost dat puţin îşi doreşte un pic mai mult[xxvi]; unul e uimit de cumpătarea altuia sau de lăcomia lui, fără ca totuşi plângerea să fie îndreptăţită, întrucât ambii îşi doresc ceva. Cine îndrăzneşte să vorbească împotrivă, cine îndrăzneşte să întrerupă, cine are curajul de a tulbura această şoaptă în beznă[xxvii]? Nerăbdarea e atât de măgulitoare, încât îl corupe şi pe cel pe care nu-l priveşte. Totuşi, răbdarea îndrăzneşte; în asta constă profunzimea ei, că descoperă primejdia, şi aceasta e sănătatea răbdării, că nu face zgomot, ci ajută omul cu seriozitate şi în tăcere, ca şi cum ar fi singura care vrea într-adevăr binele unui om. Tineretul nu aude îndată, atâta timp cât are doar urechi pentru nerăbdare, care, plecându-se profund, îi insuflă prin măgulire dorinţa; atunci e zadarnic, dar când tânărul devine un pic îngrijorat, răbdarea îl asistă. Chiar dacă vorbele ei nu sunt un discurs al măgulirii, ceea ce spune este totuşi indescriptibil de consolator. „Nici un om nu poate adăuga înălţimii lui un cot[xxviii], nici chiar îngrijorându-se; nici un om nu poate lua ce nu i s-a dat[xxix].“ Nu-i acest lucru convingător pentru totdeauna şi împotriva oricărei îndoieli? Nu rămân aceste cuvinte lângă om la bucurie şi la întristare, nu sunt îndeajuns de puternice, încât să păstreze sufletul omului? Chiar dacă vorbele par a voi să taie înmulţirea dorinţelor, o fac oare pentru a nimici sufletul, sau mai degrabă pentru a-l păstra, ca el să devină prin răbdare ceea ce este, şi să se consoleze că va deveni ceea ce este? Sau poate că răbdarea îi zice unui om, în bătaie de joc, că nimeni nu e în stare să adauge un cot la înălţimea

sa, de parcă ar vrea să-l facă să simtă cât de mic şi de neputincios este? O, toate acestea sunt departe de răbdare, care ştie să îmblânzească până şi reproşul; ea spune: „chiar îngrijorându-se“, zicând astfel în acelaşi timp, cât mai dornică să cruţe, că acest fapt nici n-ar trebui să-l îngrijoreze. Răbdarea descoperă primejdia, iar primejdia ar fi tocmai dacă un om ar reuşi să realizeze ceva prin astfel de dorinţe, pentru că atunci ar fi imposibil să-l mântuiască; primejdia ar fi tocmai să fie mai bine să devii mare în acest mod, pentru că atunci viaţa ar fi lipsită de însemnătate şi de adevăr. Oare răbdarea vorbeşte cu calculul rece al intelectului, spunând că nu foloseşte la nimic şi de aceea trebuie să renunţi la a dori? Nicidecum; ea nu vorbeşte despre împlinirea şi neîmplinirea dorinţei, pentru că, spune ea, chiar dacă dorinţa ar fi împlinită ar fi o pagubă pentru om, el pierzând cel mai bun, cel mai sfânt lucru, faptul de a fi aşa cum Dumnezeu a hotărât să fie, nici mai mare, nici mai mic. De aceea, să nu ne lăsăm tulburaţi de felul în care batjocura, inteligenţa sau descurajarea ar avertiza împotriva dorinţei, ci să ne lăsăm edificaţi de avertismentul răbdării care într-adevăr gândeşte totul spre binele omului. Ea vede primejdia din faptul că nerăbdarea păcăleşte astfel tânărul, vede că nerăbdarea ar putea să se întruchipeze într-o nouă formă şi să şadă îndoliată lângă tânăr, dorindu-şi: numai de ar fi fost posibil, de ar fi fost posibil. De aceea, răbdarea vorbeşte cu gravitate, întrerupând orice legătură cu dorinţa, dar întăreşte de asemenea inima cu hrana tare[xxx] a adevărului că până şi faptul de a fi cel mai mărunt şi mai neînsemnat om şi a-şi fi credincios sieşi întrece cu mult faptul de a deveni cel mai mare şi mai puternic prin părtinirea jalnică a dorinţei. Sau nu-l dispreţuim pe cel care se strecoară pe căi nedemne spre putere şi stăpânire, pe cel care prin jocul întâmplării adună aur şi bunuri? N-ar trebui deci să-l dispreţuim şi pe un om care a devenit ceea ce este printr-o dorinţă? E adevărat că lumea laudă tinereţea fiindcă îşi arată îndrăzneala prin dorinţa îndrăzneaţă, însă singura dorinţă lăudabilă ar fi dacă sufletul tânărului ar avea profunzime îndeajuns încât să-şi dorească să nu-i fie tulburată lupta din viaţă de nici o dorinţă care să i-o ia înainte, umilindu-l.

Dar nici un om nu este cu totul lipsit de decizie; tinereţea îşi are şi ea dreptul. Atunci lângă ea se află, în zori de zi, o figură biruitoare, privirea ei e atât de deschisă, aşteptarea ei, atât de puternică, vrea s-o ia din loc, s-o pornească pentru a veni, a vedea şi a învinge[xxxi]. Tânărul care se află alături de această figură devine el însuşi la fel de încrezător, şi nici un camarad nu-l încântă atâta, nimeni nu-l entuziasmează ca *lucrul pe care şi-l propune*. Cine ar vrea să zică împotrivă ceva, cine ar îndrăzni? Da, cu adevărat trebuie lăudată hotărârea sa, primul gând al sufletului, prima iubire a voinţei. Cine ar îndrăzni să o numească nerăbdare? Îl smulge cu sine chiar şi pe cel pe care nu-l priveşte cu nimic. Dar răbdarea îndrăzneşte. Da, atâta timp cât tinereţea îşi îndreaptă spatele, încrezătoare, lovind exuberantă cerul cu fruntea ei mândră, nu vrea să audă nimic. Însă atunci când dobândeşte suficientă seriozitate, chibzuind să se smulgă de lângă nerăbdarea mult promiţătoare, iar aceasta deja îşi schimbă înfăţişarea, atunci când îngrijorarea face să-i tremure genunchii tânărului şi îi slăbeşte braţul,

cine e figura iubitoare alături de care se odihneşte? Răbdarea. Aceasta a descoperit primejdia şi grozăvia, însă consolează de asemenea: azi vom face cutare lucru, mâine altul, dacă vrea Dumnezeu[xxxii]. Nu e oare această vorbire indescriptibil de consolatoare, nu îndepărtează ea toate greutăţile premature din hotărâre? Şi e oare nimicit astfel ceea ce şi-a propus omul, sau devine mai degrabă abia acum cu adevărat ceva măreţ? Pentru că Dumnezeu din ceruri se jură pe sine însuşi[xxxiii], după cum spune Scriptura, neavând nimic mai înalt pe care să jure, însă hotărârea omului se jură pe Dumnezeu, iar dacă se jură pe ea însăşi, se jură pe ceva mai neînsemnat[xxxiv]. Răbdarea a descoperit primejdia, însă primejdia nu era că hotărârea ar ţine prea puţin, ci că ea ar avea doar ca atare puterea de a învinge, şi totul ar fi decis prin ceea ce-şi propune cu îndrăzneală tinereţea; pentru că, atunci, esenţa omului ar fi stricată, şi cea mai sfântă putere din el, voinţa, ar deveni o dorinţă. Chiar dacă un om ar câştiga totul propunându-şi aceasta, el ar pierde totuşi infinit în comparaţie cu cel care, după voia lui Dumnezeu şi cu ajutorul lui, ar merge scurta cale spre mormânt, împlinind acel lucru în aparenţă mărunt care îi fusese menit drept misiune. Răbdarea nu se întovărăşeşte cu batjocura disperării, care râde de ce-şi propune omul ca de o poznă copilărească; n-are nimic în comun cu felul jalnic de a fi al intelectului, care face să pară meschin ce-şi propune omul; pentru că hotărârea care îşi propune să treacă la fapte cu ajutorul lui Dumnezeu doar nu e meschină! Chiar dacă misiunea era neînsemnată, a vrea s-o împlineşti prin Dumnezeu face hotărârea mai măreaţă ca orice lucru suit la inima omului natural[xxxv]. Răbdarea nu învaţă neîncrederea în viaţă, nu descoperă datorită neîncrederii că hotărârea nu-şi atinge niciodată ţinta, pentru că îşi atinge mereu ţinta, care este Dumnezeu, şi în acest sens răbdarea învaţă încrederea în viaţă, ceea ce îşi propune ea fiind neînsemnat în veşmântul exterior, însă măreţ în interior, credincios şi lipsit de înşelăciune întotdeauna.

Astfel o porneşte tânărul în viaţă. Ferice de tânărul care a făcut-o! Merge cu ajutorul răbdării, nefiind bogat în dorinţe, nici îmbătat de ceea ce-şi propune, ci în pactul credinţei cu eternul, în pactul speranţei cu viitorul, în pactul iubirii[xxxvi] cu Dumnezeu şi cu oamenii. Iar răbdarea a binecuvântat pactul, promiţând să nu-l părăsească. Chiar dacă pierde dorinţa şi hotărârea tinerească, nu-şi pierde sufletul, pentru că, dacă un om nu tânjeşte crezând după etern, dacă nu se află prin speranţă în înţelegere cu viitorul şi nu se află prin iubire în pace cu Dumnezeu şi cu oamenii, atunci şi-a pierdut sufletul. Oricât de neînsemnat ar fi, oricât de mic de statură, oricât de sărac în calităţi, indiferent cum e alcătuit sufletul său în sine însuşi şi în diferenţa sa faţă de sufletele tuturor celorlalţi, sufletul său s-a păstrat totuşi în orice va fi pierdut şi în orice i se va fi refuzat.

Cu ajutorul răbdării a înţeles chibzuind toate acestea, iar fără răbdare n-ar fi înţeles.

Să-ţi păstrezi sufletul în răbdare înseamnă să-ţi ţii sufletul împletit în răbdare astfel încât să nu iasă din ea şi să se piardă atunci când trebuie să înceapă lunga luptă împotriva unui duşman care nu oboseşte niciodată, timpul, şi cu un duşman

multiplu, lumea.

Astfel a pornit, aşadar, tânărul în lume. Ascultătorule, chiar dacă acest discurs pare să anticipeze, asemeni unei vechi povestiri, ceea ce tocmai eşti pe cale să faci, sau dacă vine în urmă ca o veche povestire despre ceea ce ai lăsat mult în urmă, astfel stau lucrurile, astfel merge tânărul în lume. Însă următorul lucru e atât de diferit, şi câte un om, ba poate că toţi, dacă discursul ar ajunge la toţi oamenii, ar clătina din cap şi ar spune: „Nu, mie nu mi s-a întâmplat astfel; ce-am trăit eu e foarte diferit de ce spui tu.“ Poate că aşa stau lucrurile; acest discurs nu-şi doreşte să fie lăudat. Însă n-are această subliniere a diferenţei, dacă devine o privire fixă asupra neasemănării, o anumită asemănare cu dorinţa? Atunci nerăbdarea, care odinioară era prietenul măgulitor, devine apropiatul viclean al omului. Încearcă s-o rupi cu ea şi vei vedea că acest gând devine vehement şi, cu vorbe aprinse, se plânge de răbdare de parcă ea ar vrea să transforme viaţa în pură plictiseală, să facă din fiecare om o repetare sărăcăcioasă a aceluiaşi lucru. Şi totuşi, dacă unitatea nu se află la temelia diferenţei, iar asemănarea, la temelia neasemănării, totul s-a descompus. Dacă nimeni altul nu îndrăzneşte să rostească un cuvânt bine intenţionat împotriva diferenţei care trebuie să înfrumuseţeze viaţa până la încurcătură, răbdarea îndrăzneşte. Ea a văzut primejdia şi grozăvia faptului că, dacă orice om e în stare să ducă până la capăt în mod esenţial diferenţa, viaţa s-ar încurca, da, şi viaţa lui; vede bine că primejdia nu stă în faptul că viaţa interzice acest lucru, ci că ar consta chiar în faptul că viaţa l-ar îngădui. Trage oare răbdarea la acelaşi jug[xxxvii] cu deşteptăciunea care usucă totul şi crede că viaţa şlefuieşte coloritul celor originare, sau cu încăpăţânarea care crede că doar câţiva favorizaţi sunt în stare să scoată în evidenţă diferenţa? O, nu! Răbdarea vorbeşte cu multă îndoială despre o astfel de favorizare. Răbdarea vrea să păstreze doar sufletul, având curajul de a renunţa la tot restul, iar dacă sufletul nu năzuieşte prin credinţă după etern, dacă nu grăbeşte cu speranţă în întâmpinarea viitorului, dacă nu se află prin iubire în înţelegere cu Dumnezeu şi cu oamenii, e pierdut; însă dacă se revelează în această prezenţă puternică, omul şi-a salvat sufletul, indiferent cât de diferit poate fi sensul acestei expresii la oameni diferiţi.

Aşadar, tânărul a pornit în viaţă. Dar calea dinaintea lui e lungă, iar lumea va deveni uneori îngustă pentru el. Dacă nu vrea să primească răbdarea în ajutor, întreaga sa luptă şi zbatere nu-i vor folosi decât puţin; în cele din urmă va lupta în slujbă străină pentru altceva şi va pierde ce trebuia să păstreze. Pentru că nu-şi pierde sufletul doar cel care nu se uită bine în oglindă, ci şi acela care a plecat repede de acolo şi a uitat cum arăta; şi nu doar acela şi-a pierdut sufletul care a rămas toată ziua să aştepte în piaţă[xxxviii], ci şi cel care, deşi chemat la primul ceas, a părăsit iute lucrul şi a ajuns din nou în piaţă; nu doar acela şi-a pierdut sufletul care n-a început niciodată alergarea[xxxix], ci şi cel care a început-o, dar a greşit ţinta[xl]; nu şi-a pierdut sufletul doar acela care nu vine niciodată la lumină[xli], ci şi cel care, deşi iluminat, după ce a gustat odată darul ceresc, a căzut[xlii].

Când vorbim astfel vedem uşor primejdia, grozăvia, pentru că vedem ceea ce

este decisiv şi pentru că ne sfătuim doar cu răbdarea. În viaţă diferenţa distrage, şi când un om rezistă mai mult ca altul face trimitere la ea, iar cel care a căzut nu-l înţelege pe celălalt şi nu-i e de folos; crede că a câştigat cauza pentru că a rezistat un pic mai mult, ceea ce însă n-are cum să ştie sigur. Astfel, ei duc unul cu altul în multe feluri inutila luptă privitoare la cine să aibă locul de mai sus şi cine locul de mai jos[xliii], când de fapt sunt cu toţii excluşi. Apoi sfârşesc prin a sta împreună la sfatul batjocoritorilor şi în adunarea nemulţumiţilor care nu sunt în stare să sape şi sunt prea mândri să cerşească.[xliv]

Aşadar tânărul şi-a urmat calea, răbdarea repetându-şi promisiunea de a nu-l lăsa dacă se ţine de ea. Drumul său era plin de zâmbet, pasul, uşor, şi nicidecum în felul în care îl învăţase prietenul său părintesc, răbdarea. Alţi tineri l-au întovărăşit cu bucurie, vârstnicul se întorcea melancolic după el; atât de iute mergea, încât a lăsat el însuşi aşteptarea în urmă fără să-i ducă dorul, pentru că norocul îi umbla pe urme, îndeletnicirea sa era progresul, planul său era succesul. Aurul îi aducea totul, chiar şi slujba invidiei, bunăvoinţa sa era preţul care cumpăra totul, chiar şi supunerea rivalului. Planurile sale au devenit tot mai îndrăzneţe; chiar norocul se bucura atât de mult de ele, încât devenea tot mai îndrăzneţ în lupta cu el. Zadarnic îl chema răbdarea, pentru că atunci când în fiecare clipă e de câştigat o lume, fapt pe care ea nu l-a pomenit niciodată, răbdarea poate să aştepte până mâine. Astfel se afla în vârf, privind mândru în jos; îi era silă de toate, de strălucirea aurului, de nimicurile plăcerii, de laşitatea oamenilor; doar totul era de vânzare, totul. Oare norocul îl făcuse nerăbdător? Doar îi slujise mereu şi era dispus să-i slujească în continuare, şi totuşi el se topea de sete în arşiţa rece a nerăbdării.

Astfel, tânărul şi-a urmat calea, răbdarea repetându-şi făgăduiala la despărţire. Drumul era îngust, mersul său, anevoios, şi totuşi îi părea că nu se mişcă din loc, atât de iute treceau alţii pe lângă el, şi, de fiecare dată când se întâmpla acest lucru, sufletul i se înfiora. Cel puternic îl jignea, cel fericit îl înţelegea greşit, cel căruia îi încredinţase suferinţa sa îl dezamăgea; nimeni n-a rămas lângă el, din teama de a nu se coborî, doar nemulţumirea a rămas, încolăcindu-se tot mai tare în jurul sufletului său, strângându-se mai puternic decât o femeie în jurul iubirii sale. Zadarnic îi spunea răbdarea unde se află primejdia; nu erau şi aşa destule primejdii? Pentru că în aceeaşi clipă altul trecea pe lângă el în grabă, atât de iute, încât ameţea comparând mica sa speranţă cu norocul acestuia. S-a prăbuşit; nu mai putea.

Ce este oare această existenţă, unde singurul lucru sigur e singurul lucru despre care nu afli nimic sigur, acesta fiind moartea?[xlv] Ce este speranţa?[xlvi] Un duh care te chinuie insistent, de care nu poţi să scapi, un înşelător viclean care rezistă mai mult decât cinstea; un prieten certăreţ care are întotdeauna dreptate, chiar şi atunci când împăratul şi-a pierdut dreptatea[xlvii]. Ce este amintirea? Un consolator care mai degrabă împovărează; un invidios care răneşte pe la spate[xlviii], o umbră de care nu poţi să scapi nici dacă ar vrea cineva să o cumpere[xlix]. Ce este fericirea? O dorinţă pe care i-o dai oricui vrea s-o aibă! Ce este prietenia? O

închipuire, ceva de prisos, un necaz în plus! Ce sunt toate acestea, ce sunt toate acestea… şi ce este asta? Cine nu ştie răspunsul? Este nerăbdarea, chip de bătrân ipocrit care, mai prefăcut decât fariseii, leagă sarcini grele pentru care nu mişcă nici un deget![l] Acest mincinos care, hârşit în minciună, ajunge până la urmă să creadă propria sa născocire! Acest idol adorat care transformă totul în nimic! Acest veşnic vorbăreţ de neoprit, care vrea ca lumea să-l asculte totuşi, răbdătoare!

Astfel, nerăbdarea poate lua multe înfăţişări. La început aproape n-o cunoşti, e atât de blândă, de maleabilă, de ademenitoare, de ghes dătătoare, atât de întristată, atât de compătimitoare, iar când şi-a epuizat întreaga artă devine la urmă zgomotoasă, încăpăţânată, şi vrea să explice totul, deşi n-a înţeles niciodată nimic.

Să ezităm oare să numim toate acestea nerăbdare, chiar dacă ea nu vrea să recunoască, vicleană, şi vrea doar să fie penultimul din aceste chipuri, care are totuşi o anumită drăgălăşenie; chiar dacă ea e cea care lucrează zi şi noapte, devreme şi târziu, ispitind cu la fel de multă viclenie la noroc şi la nefericire, deşi nici unul dintre cei ispitiţi nu-l înţelege pe celălalt; chiar dacă ea a muncit să se nască pe sine în tot vidul ei chinuitor, nu ca o nerăbdare legată de cutare sau cutare lucru, ci ca văpaia rece mistuind sufletul, chiar dacă pare prezent cu toată puterea în expresia sa pătimaşă? Sau poate că nerăbdarea nu trebuie să aibă dreptate, şi oricine e dispus să nu-i dea dreptate, însă omul care i s-a dăruit are dreptate! N-ar trebui oare să se revolte chiar şi răbdarea auzind acest lucru? Pentru că într-adevăr nu există nimeni care să reziste astfel pe lume şi să suporte în acest fel să se îngrijoreze din cauza oamenilor, şi totuşi răbdarea nu vrea să se lase batjocorită; iar dacă ar exista o suferinţă, un necaz care să nu poată fi suportate, răbdarea care vrea să învingă totul minte. O, să nu căutăm pretexte, să n-o lăudăm astfel cu gura încât s-o ucidem pe furiş în inimă, să n-o bârfim lăudând-o, ca şi cum ar fi în stare de foarte mult, şi totuşi individul ar putea să-şi aleagă un caz în care ea nu e în stare să învingă! Nu, va învinge, trebuie să învingă, e într-adevăr aşa cum spune ea, nu lasă nici un om, nu-l părăseşte la nevoie, nici măcar atunci când acesta o respinge încăpăţânat, îl aşteaptă totuşi – şi vai lui dacă nu se împacă niciodată cu ea! Pentru că ea îl aşteaptă şi îl va judeca la un moment dat, când se va vădi în mod minunat că răbdarea e în stare să învingă totul, fiind în stare să-i smulgă până şi nerăbdării această mărturisire. Sau poate că răbdarea e o întruchipare aeriană care face semn din nori, care n-a avut ea însăşi parte de nici o experienţă, neîncercând nimic în viaţă? Răbdarea? Acest duhovnic care cunoaşte tot necazul şi toată suferinţa, care a rezistat şi mai rezistă alături de ele până când nu mai vrea, nu!, până când nu mai poate, pentru că nerăbdarea însăşi nu mai vrea, pentru ultima oară! Oare răbdarea este cumva lipsită de compătimire pentru că supărarea ei meritată e cumplită, sau nu este ea întotdeauna îndurătoare? O, e într-adevăr acel bun samaritean[li] şi, oricât de adâncă ar fi rana, oricât de veche, oricât de malignă chiar, atâta timp cât suferindul exprimă el însuşi o slabă dorinţă, ea vine, ştiind să lege rana, să toarne

untdelemn pe ea, având mereu pentru bolnav ceva care să-i întărească inima, lăsând întotdeauna câţiva bănuţi pentru merinde, care sunt tocmai îndeajuns pentru clipa următoare. Sunt puţini, nu pentru că răbdarea n-ar vrea să dea mai mult, ci pentru că nu dispune decât de puţin şi trebuie să administreze acel puţin[lii], pentru că răbdarea e întotdeauna la fel de înfăptuitoare pe cât e de pătimitoare şi la fel de pătimitoare pe cât e de înfăptuitoare. Răbdarea îl consolează pe bolnav, astfel încât el să fie în stare de acel puţin, îi spune adevărul: „Ţinând seama de starea în care te-am găsit, e deja mult că eşti în stare de acest puţin, iar dacă ai fi recunoscător cum se cuvine, ţi s-ar părea o minune.“ Iar aceste vorbe sunt foarte dificile, pentru că lumea nu prea vrea să audă expresia „ţinând seama de“, dorindu-şi să uite ceea ce aminteşte ea… dacă ar putea s-o ia îndată de la capăt ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic, sau dacă ar avea parte de ajutor pentru un timp ceva mai îndelungat! Ah, suntem toţi datori răbdării, pentru că ne poate spune tuturor, cu dreptate, „ţinând seama de“, şi totuşi, cu câtă milă o spune adesea!

Iată de ce răbdarea ştie şi în acest caz foarte bine unde se găsesc primejdia şi grozăvia, că ele nu ţin de faptul că omul nu-şi duce planul la îndeplinire, nu recuperează cele pământeşti pe care le-a pierdut, nu câştigă ceva vremelnic, nu născoceşte o nouă bucurie pentru a nu-i fi silă de viaţă. Răbdarea nu se teme de aşa ceva, având împotriva acestei primejdii o bună speranţă, care-i rămâne. Însă răbdarea descoperă că primejdia ar fi dacă vechea stare a omului s-ar păstra şi ar face boala şi mai cumplită, dacă e cu putinţă, până când bolnavul ar învăţa că primejdia e în altă parte.

Are oare răbdarea ceva în comun cu acea jalnică rezonabilitate care înţelege că plăcerea tot se sfârşeşte odată şi că sfârşeşte în dezgust, că sfârşitul silei e disperarea, şi de aceea crede că e cazul să te străduieşti rezonabil să nu fii nici cald, nici rece[liii], ca şi cum acesta n-ar fi cel mai disperat lucru? Nu vede oare răbdarea cea mai mare primejdie în faptul că nu se va întâmpla ceea ce descoperă intelectul şi lucrul de care se teme, pentru că atunci nici răbdarea nu mai poate consola? Acum ea poate, dacă bolnavul vrea, cu atât mai mult, cu cât primejdia e să i se îngăduie să se lepede de ceea ce e etern, veştejindu-se în rezonabilitate, să moară în împietrire, să îşi piardă sufletul în lipsa de spirit. Or, încă mai există sfat împotriva acestei primejdii. Cel care continuă cu credinţă să năzuiască spre etern nu va fi niciodată atât de sătul încât să nu continue să flămânzească, fericit; cel care priveşte spre viitor cu speranţă nu poate fi niciodată împietrit de trecut, pentru că-i întoarce mereu spatele[liv]; cel care iubeşte pe Dumnezeu şi pe oameni mai are mereu destul de făcut, chiar şi atunci când necazul e cel mai mare şi disperarea e cel mai aproape[lv]. Înainte să moară, se mai întreabă o dată: „Îl iubesc pe Dumnezeu la fel de mult ca înainte şi iubesc preocupările comune ale oamenilor?“ Dacă are curajul să răspundă „da“, nu moare, sau moare mântuit; dacă nu îndrăzneşte, mai e destul de făcut. Atunci trebuie să chibzuiască prin iubire şi de dragul iubirii sale dacă nu poate vedea, întrezări, bănui bucuria şi consolarea care trebuie totuşi să se ascundă în ceea ce

stârneşte întristarea, întrucât aceasta trebuie cu adevărat să-i slujească spre binele său. Chiar dacă n-ar găsi nimic, această chibzuire, această reflecţie pe care nerăbdătorul atât de bogat în gânduri şi de inventiv în formulări o poate face şi mai frumoasă dacă vrea, va fi spre binele său.

Ar trebui oare să spunem: ferice de nefericitul care zăcea pe drumul dintre Ierihon şi Ierusalim, pentru că pe lângă el a trecut răbdarea asemeni bunului samaritean? S-o luăm de la capăt? N-ar trebui oare să spunem că ea trece pe lângă fiecare om şi ferice de cel care nu e singur de vină că a trecut pe lângă el fără să-l ajute? Doar de aceea îl numim pe Dumnezeu Dumnezeul răbdării[lvi], pentru că este el însuşi răbdarea şi nu este nicăieri prea departe[lvii] de noi.

Să-ţi păstrezi sufletul în răbdare înseamnă să îl ţii în puterea răbdării ca să nu scape în afara ei când lupta cumplită e cu eternul, cu Dumnezeu şi cu tine însuţi; pentru că aceasta e lupta, astfel încât cel care pierde eternul îl pierde pe Dumnezeu şi se pierde pe sine însuşi, cel care îl pierde pe Dumnezeu pierde eternul şi pe sine însuşi, iar cel care se pierde pe sine însuşi pierde eternul şi pe Dumnezeu. Astfel stau lucrurile, după cum înţelege lesne omul simplu, iar cel cultivat nu poate decât să ceară să se complice ceva mai mult, ca să poată înţelege mai bine.

Indiferent dacă un om primeşte în necazurile vieţii, cu ajutorul răbdării, consolarea că primejdia era o alta decât credea el, sau dacă omul descoperă el însuşi primejdia şi grozăvia fiind de timpuriu dezvăţat să se teamă de ceea ce strică trupul, lupta tot poate fi cumplită. În aceeaşi clipă în care sufletul înţelege acest lucru, are nevoie de răbdare ca să n-o ia la fugă înapoi şi să prefere lupta inutilă cu lumea. Dacă răbdarea l-a ajutat până atunci, e important să se folosească iar de ajutorul ei pentru a înţelege în tăcere că lucrurile cele mai decisive se hotărăsc încet, puţin câte puţin, nu în grabă şi dintr-odată; pentru că în această luptă răbdarea e singura domnitoare, inconfundabilă cu altceva; ea stabileşte legi şi împarte lauri.

Dar toate acestea nu se învaţă iute, iar sufletul trebuie să ducă multe lupte grele şi s-o ia de multe ori de la capăt. Atunci nerăbdarea, care-şi are peste tot cercetaşii săi, pătrunde şi ea în suflet. A luat o nouă înfăţişare, calculată tocmai pentru a se potrivi cu starea luptătorului. Nu e nici măgulitoare, nici încăpăţânată şi persistentă, ci plină de angoasă. Să nu îndrăznească nimeni să vrea să pândească plin de curiozitate sufletul, când acesta se luptă în suprema sa angoasă; aceasta este o primejdie care poate sfârşi cu groază. Lupta începe cel mai cumplit atunci când eternitatea se transformă într-o clipă, iar această clipă vrea totuşi să fie decisivă pentru eternitate. Atunci răsună ultimul suspin plin de angoasă al nerăbdării: e prea târziu.

Nu se găseşte oare aici o primejdie? Doar nerăbdarea însăşi strigă, spunând că se găseşte. Însă răbdarea a descoperit primejdia, aceasta neconstând în faptul că e prea târziu, ci în acela că nerăbdarea însăşi risipeşte ultima clipă. Unde ar fi omul care să fie atât de josnic precum nerăbdarea? Nu-i aşa că e un gest de prietenie să stai lângă nefericit frământându-ţi mâinile şi să boceşti împreună cu

el – lăsându-l să uite că încă mai e timp?

Dacă răbdarea are un sfat în această situaţie, ea nu are totuşi nimic în comun cu o jalnică rezonabilitate, pentru că despre un astfel de necaz aceasta nu vorbeşte niciodată, mai că nici nu ştie că există. Iar dacă intelectul are câte un cuvânt care pare să se potrivească, e doar o înşelăciune. A fost odată un rege cunoscut în popor[lviii], care mai bântuie chiar şi în povestirile generaţiei de azi, aşa cum făcea şi în viaţă; acest rege avea un dicton: mâine e din nou o zi! Vorbe consolatoare în sine, pe care el le înţelegea în mod uşuratec, însă de aceea (după cum vrea să ne înveţe legenda) avea şi o dorinţă, a cărei împlinire trebuia să-i înlocuiască fericirea cerească – dacă ar fi fost mereu adevărată, inclusiv în eternitate: mâine e din nou o zi.

Răbdarea are alte cuvinte, nişte cuvinte puternice, aşa cum îi trebuie celui cuprins de angoasă: „Chiar astăzi“[lix], spune Domnul. Să nu îndrăznim cu uşurătate să vrem să cercetăm în adânc cele pline de taină, să nu ne îndeletnicim prea mult cu aceste cuvinte, dar nici să nu uităm că ele există. Să le considerăm ca pe un înger al mântuirii[lx] care stă de veghe cu sabia sa de foc şi, de câte ori sufletul vrea să se arunce spre ultima limită a disperării, trebuie să treacă pe lângă el, iar el îl judecă, dar îl şi întăreşte. Astfel sunt vorbele, un luptător puternic ce stă de veghe la ultimul hotar al împărăţiei, fiind mereu încercat în acea cumplită luptă de hotar; când cei din interiorul ţării bănuiesc grozăvia, iar femeile şi copiii vor să dea năvală în afară, el se află acolo trimiţându-i cu gravitate înapoi şi spunând: „curaj, sunt aici, nu dorm niciodată; mergeţi din nou acasă încredinţându-vă sufletele răbdării şi veghii tăcute.“

Astfel i-au fost date cuvintele omului spre consolare, şi-l vor mângâia, venindu-i în întâmpinare şi consolându-l mai înainte să ajungă atât de departe.

Ascultătorule, te-ai luptat şi tu în interior, unde omul nu se luptă astfel cu lumea şi nici nu se foloseşte de viclenie sau de puterea sa, pentru că orice viclenie e uşor de pătruns şi orice forţă exterioară e neputincioasă. Nu ştim cum a fost lupta ta; dacă te-ai luptat cu ecourile durerii unei vieţi rătăcite, dacă înseşi gândurile tale au făcut o conjuraţie împotriva ta venind asemeni fariseilor[lxi], ispitindu-te cu vorbe viclene şi aducând asupra ta în clipa următoare orice grozăvie de care te temeai, de nu puteai nici măcar mulţumi că o anumită grozăvie n-avea loc, întrucât parcă urma îndată invitaţia lor. Dacă ai văzut ceva supărător şi n-ai putut să scapi de această imagine – nu ştim nici asta. Probabil că şi tu te-ai luptat lupta cea bună şi ai învins, biruind sufletul ca să se odihnească în răbdare. O, dar au venit şi clipe în care n-ai învins ispita, ci ispita te-a învins pe tine. Când totul era pierdut, când ai rămas singur cu înfrângerea ta, când tăcerea creştea în jurul tău iar disperarea îţi făcea semn de departe, entuziasmul ei vrând deja să te îmbete, pentru că, ah!, disperarea e şi ea un entuziasm – poate că ţi-au venit în minte şi aceste vorbe: Dumnezeu va face ispita şi ieşirea din ea astfel încât să le putem duce[lxii]. Nu doar ispita; ştim acest lucru, îl recunoaştem, cinste celui care n-are nevoie de altă Evanghelie[lxiii]; ci şi ieşirea din ea. Iar ieşirea din ispită este deseori cea mai primejdioasă ispită, indiferent dacă învingem, iar

ea ne ispiteşte la prea mare încredere de sine, astfel încât să cădem după ce am învins, sau dacă pierdem, iar ea ne ispiteşte la a voi să pierdem totul. Cuvintele ţi-au venit în minte şi sufletul tău a devenit iar treaz[lxiv], răbdarea începându-şi din nou buna lucrare[lxv].

Să nu uităm aşadar cuvintele, nici cuvintele de la urmă, că răbdarea este aici, nici cuvintele de mai devreme, că ea ne vine în întâmpinare. Lăudat fie Dumnezeul răbdării, acesta e sfârşitul acestui discurs.

* * *

Am vorbit despre puterea răbdării de a păstra sufletul. Am vorbit ca şi cum răbdarea s-ar afla în afara omului, însă ştim prea bine că nu e aşa. Şi totuşi te întreb pe tine, care ştii să o lauzi mai bine decât mine şi ştii mai bine să desăvârşeşti binele, să-l recomanzi oamenilor, întrucât îl cunoşti mai bine, mai profund şi de mai multă vreme: Când îngrijorarea şi gândurile lucrătoare înălţau turnuri de chibzuială, care nu foloseau la nimic, decât la naşterea unor noi chibzuieli, nu s-a întâmplat uneori să-ţi vină cuvintele simple, nesofisticate, dar uitate ale răbdării din altă parte, ca şi cum răbdarea ar fi în afara ta? Ne-am prefăcut că răbdarea se află în afara omului şi, într-un fel, am lăsat-o să vorbească ea însăşi. Cine vorbeşte cum se cuvine despre ea? Vârstnicul îmbătrânit în ani, îmbătrânit în experienţă, preacinstit în răbdare? Da, e într-adevăr binefăcător să-l auzi, săvârşeşte o adevărată binefacere vorbind, pentru că numai el are adevărata autoritate în comparaţie cu care orice altă educaţie, orice măreţie seducătoare a spiritului, orice elocinţă a îngerilor[lxvi] sunt doar nimicuri şi glume. Însă uneori vârstnicului nu-i e uşor să vorbească numai din răbdare şi să depună doar mărturie pentru ea. A văzut multe, a trăit multe, a învăţat multe cuvinte minunate, care însă nu sunt ale răbdării, ci ale experienţei de viaţă cu care îşi poate fi de folos sieşi şi altora, însă nu întotdeauna unui alt om. Tânărul ştie atât de puţin; poate că va veni clipa când se va vădi că şi-a străduit zadarnic gândul şi elocinţa, fiindcă se dovedeşte că vorbele sale erau înşelăciune, nu pentru a-i păcăli pe alţii, ci o înşelăciune de care se lăsa el însuşi păcălit. Atunci poate că va fi chiar spre paguba lui, el fiind păgubit prin observaţia care n-a putut fi dusă la împlinire, păgubit pentru că i-a întărâtat pe oameni să-şi bată joc de doctorul care nu-şi poate ajuta singur[lxvii], să-şi bată joc de cel puternic în răbdarea de la distanţă, şi de aceea au uitat să privească la sine şi să gândească la preocuparea pe care orice om o are faţă de sine. Iată de ce am ales să lăsăm răbdarea să vorbească ea însăşi. Ea nu caută întărire în experienţa cuiva, ci va întări, după cum spune, în mod minunat, orice experienţă; nu caută fraze de împrumut, ci, după cum spune, va împlini ceea ce promite. Orice om se poate angaja prin legământ că, dacă răbdarea i se va sfărâma vreodată şi, odată cu ea, Împărăţia cerurilor din mâna sa[lxviii], el se va strădui cel puţin din tot sufletul să o laude pentru ultima dată, să-i facă dreptate spunând că e nevinovată.

Lăudat fie Dumnezeul răbdării; aceasta fie încheierea acestui discurs.

Răbdarea în aşteptare

Evanghelia după Luca 2, 33–40
(Pentru duminica de după Crăciun)[lxix]

Când vine împlinirea, cât de schimbate sunt toate! Când copilul s-a născut şi bucuria e desăvârşită, când noaptea a trecut şi ziua mijeşte, când lupta s-a încheiat şi biruinţa e sigură, când necazul a fost învins şi izbucnesc strigătele de bucurie, când lucrarea e gata şi se întrevede răsplata, când dorul s-a potolit şi binecuvântarea spune „amin“, cum e uitat trecutul, aidoma zilei de ieri, scurt ca un suspin, volatil ca o clipă! Cel care a trăit el însuşi toate acestea se miră de ele şi mai că nu le înţelege; cel care n-a avut parte de ele nu pricepe despre ce e vorba, nici vorba despre durerile naşterii, întunericul nopţii, grozăvia luptei, angoasa necazului, chinul lucrării şi veşnicia dorului. Însă dacă în această privinţă omul nu se înţelege pe sine şi un individ nu îl înţelege pe celălalt, orice discurs despre aşteptare e o iluzie; pentru că acela care se bucură de lumina zilei împlinirii nici nu observă ceţurile dimineţii, iar cel care ţine lampa aşteptării aprinsă noaptea nici nu vede amurgul; iar cine stinge lampa nu se sinchiseşte nici de un lucru, nici de celălalt – însă cel care vorbeşte trebuie să se afle el însuşi în una din aceste situaţii. Totuşi unui om îi e de mult folos să se înţeleagă pe sine şi să poată vorbi cu sine însuşi despre aşteptare; pentru că aşteptarea nu vine, ca naşterea, o singură dată, sau o singură dată precum moartea, ci nu încetează, la fel cum nu încetează ziua şi noaptea, semănatul şi seceratul, vara şi iarna[lxx], şi nici nu vor înceta câtă vreme timpul desparte şi împarte viaţa muritorilor. De aceea, dacă un om ar crede că a aşteptat doar o singură dată în viaţă ceva, indiferent dacă se bucură de nebunească înţelepciune a neîndoielnicei împliniri sau dacă se consolează cu nebunească înţelepciune a neîndoielnicei dezamăgiri, el se va surprinde repede, fără a şti cum s-a întâmplat, în aşteptare: aşteptarea ca împlinirea să rămână, să continue a fi ceea ce este şi să n-ascundă în sine ceva ce nu spusese niciodată; sau aşteptarea ca împlinirea să nu vină şi să-şi bată joc de încăpăţânata sa rezonabilitate. Astfel e încercat orice om în slujba militară a aşteptării. Apoi vine împlinirea şi schimbă garda, însă curând el e pus din nou să pândească după aşteptare. Apoi garda este din nou schimbată, dar omul nu încheie şi nu e lăsat la vatră atâta timp cât există viitor pentru el. În timp ce viaţa omului trece astfel, cu aşteptări cât se poate de diferite, aşteptând ceva foarte diferit, un timp diferit sau o ocazie diferită cu stări de spirit diferite, doar viaţa e o strajă de noapte a aşteptării şi nimeni nu îndrăzneşte cu deşteptăciune sau cu prostie să se piardă în aşteptarea pe bucăţele sau să îşi încheie slujba odată cu ea, uitând, în siguranţa sa ori fiindcă e năpădit de treburi, în bucuria sau în

nemulţumirea sa, veşnicia care aşteaptă atât în fiecare clipă, cât şi la sfârşitul zilelor; pentru că aceasta e una şi aceeaşi, doar firea pământească şi vremelnică interpretează în două feluri, spre propria pierzanie, ceea ce în răbdare e înţeles ca fiind mângâietor şi alinător, iar în seriozitate, ca fiind mântuitor şi îndrumător.

Să nu ne înşelăm şi să nu ne iluzionăm, aşadar, să nu ne tulburăm şi să nu ne supărăm unii pe alţii făcând din aşteptările noastre meschine, volatile, din stările noastre de moment în aşteptare, din expresiile şi stările noastre de spirit o lege şi o explicaţie generală, ci să învăţăm din trecut, din ceea ce e încheiat o dată pentru totdeauna, cum nu se lungeşte vremea aşteptării din cauza nerăbdării noastre şi cum nu se scurtează vremea aşteptării prin bucuria noastră nerăbdătoare la împlinire. Chiar dacă vorbele şi consideraţiile nu vor reuşi să liniştească şi să ascundă gândul care lucrează în odihna chibzuirii, omului îi va fi întotdeauna de folos să-şi întrerupă repetarea seducătoare a grijilor şi a bucuriilor zilnice, să învingă lipsa de consolare greşit înţeleasă, care nu vrea să audă decât ceea ce se potriveşte situaţiei ei speciale, pentru a creşte în cele mari, pentru a se dărui celor ce nu pot deveni obiectul îngrijorării decât în chip frumos şi mântuitor. Doar când apele din iazul Betesda erau mişcate, îmbăierea în ele dădea sănătate.[lxxi] În sens spiritual, acest lucru e mai uşor de înţeles, pentru că, dacă sufletul unui om se opreşte în loc în monotonia îngrijorării de sine şi a preocupării faţă de sine, putrezeşte, atâta timp cât contemplarea nu-l agită, punându-l în mişcare. Dacă ar fi mişcat, dacă el, care zăcea asemeni unui om frânt şi slăbit, ar dobândi în clipa contemplării puterea de a se aduna, însă vindecarea sa completă nu va avea loc îndată, tot va fi întotdeauna o binecuvântare pentru un om să fie agitat şi mişcat, pentru că doar în aceasta e mântuirea, uneori dintr-odată, alteori puţin câte puţin.

Ce a fost oare obiect al aşteptării într-o asemenea măsură cum a fost naşterea pruncului care, conform Evangheliei din care am citit, a fost dus la templu pe când avea patruzeci de zile, spre a fi înfăţişat Domnului? Această aşteptare a fost în lume la fel de timpuriu pe cât a învăţat omul s-o înţeleagă, sporind în claritate şi în hotărâre în cursul vremurilor, în timp ce aleşii neamului[lxxii] se bucurau de privelişte, salutând de departe viitorul, care, dacă n-ar fi venit astfel, i-ar fi făcut pe ei înşişi străini şi călători[lxxiii] pe pământ. Au trecut veacuri, dar au fost şi numărate, nerăbdarea noastră nescăzând şi neadăugând nimic la lungul, lungul timp al aşteptării. Cât de lungă e viaţa unui singur om şi cât de multe sunt zilele aşteptării sale dacă le-ar socoti laolaltă![lxxiv] Apoi a venit împlinirea vremii.[lxxv] S-a născut cel aşteptat, pe care craii de la răsărit au venit să-l adore, pentru că deşi s-a născut într-un adăpost şi a fost aşezat într-o iesle, chiar dacă mama sa era doar o fecioară logodită iar tatăl său un om simplu din popor, totuşi la naşterea sa a stat mărturie steaua din cer, steaua al cărei semn l-au urmat craii până au aflat pruncul. Acum acesta avea patruzeci de zile şi urma să fie înfăţişat Domnului. Şi acea familie sărmană, care din neam în neam avea să fie numită sfântă, a mers la templu să ducă acolo pruncul şi neînsemnata jertfă[lxxvi] stabilită pentru cei săraci.

Să nu fi fost de faţă nici un fel de martori la acest gest sărbătoresc, să nu se fi petrecut aici nimic asemănător celor întâmplate când steaua lumina deasupra leagănului? Din Evanghelie aflăm că erau de faţă doi martori, un om cu frica lui Dumnezeu şi o femeie pioasă, Simeon şi Ana. Ei nu erau legaţi de prunc prin rudenie sau prin prietenie, nici nu fuseseră poftiţi într-acolo de părinţi; erau de faţă datorită unei voinţe de sus şi reprezintă ceva mai înalt. Ambii erau foarte în vârstă, obosiţi de viaţă, dar bucuroşi în nădejde.[lxxvii] Aşadar, nu erau atât de îngrijoraţi în privinţa împlinirii precum cel care întâmpină sosirea împlinirii cu un salut de bun venit, ci erau asemeni celui care îi spune împlinirii un salut de bun-rămas. Ce reprezintă aceşti martori? Ce altceva decât aşteptarea? Aşa cum glasul profeţilor a mai răsunat o dată în vorbele grave ale lui Ioan Botezătorul, la fel a înviat şi aşteptarea plină de credinţă a patriarhilor în aceste două figuri, pentru a fi de faţă la momentul împlinirii. Însă cei trimişi de Domnul însuşi spre a reprezenta în acel ceas aşteptarea au fost, desigur, alcătuiţi astfel încât să poată întotdeauna să treacă proba ei, de fiecare dată când observaţia încearcă să înţeleagă aşteptarea şi acea înfăţişare a aşteptării care se află în răbdare.

Evanghelia din care am citit vorbeşte foarte pe scurt despre Simeon, zăbovind însă cu atât mai multă grijă la Ana, ca şi cum ar vrea s-o facă, mai ales pe ea, obiectul atenţiei noastre. Să nu înţelegem aşadar greşit acest semn, ci, pornind de la Ana şi cu ea în gând, să vorbim despre

Răbdarea în aşteptare.

Din Evanghelie aflăm că, atunci când s-a petrecut această întâmplare, Ana era foarte bătrână, având vreo optzeci şi patru de ani. Viaţa ei de dinainte îşi urmase mersul liniştit, nefiind pomenită decât o singură schimbare, care o făcuse văduvă după ce trăise şapte ani cu soţul ei, după feciorie. Aşadar, fusese măritată doar şapte ani, iar acum vârsta ei era de şapte ori câte doisprezece. Viaţa îi fusese timpuriu întreruptă, nu-i rămăsese nimic de care să aibă grijă, gândurile îi erau la cel răposat; n-avea pe nimeni pe care să-l crească plină de drag, spre propria consolare în timp, nici un lucru pe care să-l iubească din toată inima fără a-l jigni sau a-l tulbura pe răposat, pe nimeni pe care să-l iubească în aşa fel încât tocmai prin profunzimea acestei iubiri să-l bucure pe părintele din mormânt. Era văduvă, viaţa ei se încheiase, aşteptarea ei fusese înşelată după ce îşi închipuise că avea să trăiască multă vreme cu soţul său şi să moară păstrată în amintire de un neam întreg. Însă acum era liberă, pentru că şi după concepţia evreiască[lxxviii] femeia e liberă când soţul a murit; era liberă, iar la Înviere nu va mai fi diferenţă între bărbat şi femeie[lxxix]. Să n-o tulburăm pe preacinstita femeie cu planurile noastre, să nu încercăm s-o consolăm cu sfaturile rezonabile ale oamenilor care nu ştiu ce înseamnă lipsa de consolare. Au trecut mai mult de optsprezece veacuri, ea n-are nevoie de ajutorul nostru, la fel cum n-a avut nici atunci, n-o împiedicăm să-şi urmeze inima, nu trebuie să ne grăbim să o îmbrăcăm cu armura dătătoare de

victorie a disperării sau cu veşmântul de doliu al stingerii lente. Doar reprezintă obiectul contemplării noastre, iar în viaţă există lucruri unde nu trebuie să încercăm să ne impunem propriile închipuiri, ci din care trebuie să învăţăm noi înşine. Există lucruri în viaţă pe care nu trebuie să le deplângem, ci de la care trebuie să învăţăm să ne deplângem pe noi înşine.

Alegerea ei este făcută. Nu s-a petrecut ieri sau alaltăieri, astfel încât să-i sărim în ajutor, spre a o face să se răzgândească; alegerea ei este făcută, iar dacă a regretat-o, timpul regretului a fost îndelungat. A ales să-i fie credincioasă răposatului, aşa cum îi fusese şi el credincios ei, sau pentru a o spune într-un alt mod, mai adevărat, chiar dacă ei nu i se va părea, poate, atât de frumos: a ales să îşi rămână credincioasă sieşi, pentru că orice legătură exterioară fusese dezlegată şi n-o lega decât iubirea în care îşi avea libertatea şi în afara căreia nu s-ar mai fi recunoscut pe sine. În această credinţă viaţa ei a fost săracă în schimbări din cele pe care adeseori le vedem reuşindu-i unui om până la dezgust, însă a devenit rodnică pentru cele veşnice. Indiferent cum judeci despre toate acestea, ascultătorule, e lăsat în seama fiecăruia să decidă singur, astfel încât o alegere cu iubire profundă poate fi, în raport cu situaţia, la fel de lăudabilă ca şi cealaltă. Însă un lucru e sigur: că femeia preocupată să se consoleze după pierderea soţului care a murit nu va deveni aleasa lui Dumnezeu, care să iasă în evidenţă ca martoră a aşteptării în ceasul în care aşteptarea neamului se împlineşte. Ana a rămas credincioasă răposatului şi considera că are tot ce-i trebuie, cum şi avea, pentru că nimic nu cultivă, înnobilează şi sfinţeşte un om ca amintirea unui mort păstrată într-o inimă sinceră; în afară de Dumnezeu însuşi, nimic nu pune în mod atât de incoruptibil la încercare şi nu cercetează adâncurile unui om ca amintirea unui mort păstrată într-o memorie mereu prezentă; nimic nu reţine sufletul omului într-o rezistenţă atât de constantă şi de credincioasă cum o face gândul niciodată adormit la un răposat. Cine trăieşte poate fi uneori surprins de câte-o slăbiciune sau îl poate face pe altul să se pripească, însă răposatul nu e făcut să se pripească vreodată. Cel viu poate greşi uneori, sau îl poate face pe altul să greşească, însă răposatul nu e făcut din carne şi sânge, ci din cele mai sfinte şi mai bune gânduri ale memoriei recunoscătoare, care nu greşesc niciodată, pentru că sunt purificate în teama de a-l pierde pe cel transfigurat. Cel viu e iute în a preţălui iubirea noastră, iute în a da răsplata mai deplin şi mai grabnic decât fusese poate meritată, însă, cu cât ceasul răsplăţii e amânat, cu atât mai frumos este pentru cel care năzuieşte după ea de devreme şi până târziu. Doar muncitorul cu ziua îşi cere răsplata în fiecare zi; doar iubirea credincioasă slujeşte şapte ani şi încă şapte[lxxx] pentru răsplată, însă cel care iubeşte un răposat slujeşte toată viaţa pentru iubirea sa.

Oare Ana nu e în aşteptare? Ştim foarte bine că au existat pe lume oameni a căror aşteptare n-a fost dezamăgită. Au învăţat de timpuriu să-şi împietrească sufletul, şi poate că şi-au înălţat capul cu mândrie pentru a privi de sus la cei aplecaţi în întristare. Cum ar putea fi înşelat un astfel de om? Totuşi, dacă ar ajunge brusc să îşi amintească viu timpul când inima sa bătea bucuroasă şi

mulţumită, bogată în aşteptări, poate că s-ar îngrozi de sine însuşi şi de aşteptarea sa dezamăgită; pentru că nu se aşteptase niciodată să se înalţe nebuneşte asemeni smochinului auriu[lxxxi] care nu aşteaptă nimic. Dacă a fost cineva dezamăgit, cu siguranţă el a fost, şi într-un mod mai nevindecabil decât toţi ceilalţi. Cel înşelat de lume poate spera ca într-un alt moment şi în altă situaţie să nu fie dezamăgit, însă cel care se înşală pe sine rămâne veşnic înşelat, chiar dacă ar fugi la ultima margine a lumii, pentru că nu poate fugi de sine însuşi.

Ştim preabine că există oameni ale căror aşteptări n-au fost dezamăgite. Nu şi-au îngăduit pauză şi odihnă în slujba plină de zel, şi-au bucătăţit sufletul în aşteptări multiple, pentru una sau alta, câştigând şi pierzând, trezindu-se devreme şi bătând drumuri lungi. Aşteptările lor n-au fost dezamăgite – însă de aşteptare nici nu putea fi vorba; pentru că unde ar fi maestrul în stare să descrie această neobosită lipsă de conţinut, unde ar fi memoria şi gândul în stare să rezume o astfel de încâlceală, unde ar fi veşnicia care să aibă timp să-şi amintească astfel de lucruri? Nu au fost ei dezamăgiţi, dezamăgiţi în aşteptarea lor că timpul nu se va sfârşi, înşelaţi de aşteptările care, în momentele de distracţie, i-au făcut să uite că gravitatea eternităţii trebuie să uite toate năzuinţele lor, cu ei cu tot, fapt de care ar fi putut să scape? Pentru că puţini oameni au avut soarta de a nu fi uitaţi în timp, însă măreţia mult mai înaltă de a nu fi uitat în eternitate i-a fost dată fiecărui om care vrea el însuşi acest lucru. N-au fost ei aşadar înşelaţi, nu e cumplit de înşelat cel ce nici nu bănuieşte înşelăciunea până nu-l înghite şi nu-l nimiceşte?

Ana, în schimb… Ascultătorule, lasă-ţi gândul să zăbovească asupra acestei venerabile femei, al cărei gând e între morminte şi care, deşi foarte în vârstă, e tânăra logodnică a eternităţii. Această linişte a privirii, care totuşi e plină de aşteptare, această blândeţe împăcată cu viaţa şi totuşi în aşteptare, această liniştită curăţie nepieritoare[lxxxii] care se preocupă feminin de amintire şi totuşi aşteaptă, această abnegaţie umilă care e totuşi plină de aşteptare, această inimă pioasă care nu mai doreşte nimic şi care totuşi aşteaptă, scuturată de flori, dar încă verde, părăsită, dar nu ofilită, lipsită de copii, dar nu şi nerodnică, aplecată de ani, adusă de spate, dar nu şi nimicită, văduvă, dar şi mireasă, este „în tăcere“[lxxxiii]. Poate îţi spui: e frumos; dacă un om ar fi în stare să o descrie cum se cuvine, am putea sta până la bătrâneţe contemplând această imagine fără puterea de a ne rupe de lângă ea. Însă dacă mai spun: „astfel arată aşteptarea“, şi adaug: „o, de-ar arăta mereu astfel!“, poate că unii oameni s-ar depărta nerăbdători de această imagine. „Aceasta să fie aşteptarea vieţii, când eu aştept să câştig totul, să îmi ostoiesc dorul de nespus, când aştept ca viaţa însăşi să mă înveţe că e mult mai mult de aşteptat decât ce bănuiesc eu? Asta se întâmplă cu aşteptarea? Păstrezi nuieluşa fermecată a dorinţei în mână până ajunge o creangă veştedă, iar pe aceasta o ţii mai departe în mână – ca împlinire?“ Ce-i drept, omul nu trebuie să se teamă că va ajunge brusc, dintr-odată, să semene cu Ana cea pioasă, sau că timpul îl va transforma cu viclenie, fără ca el să ştie, după această imagine care

de la distanţă e frumoasă, dar de aproape stârneşte angoasa. Nici Ana nu a fost mereu văduvă; a fost şi ea tânără, a cunoscut şi ea aşteptarea tinereţii. Dar curajul celui care nu cunoaşte primejdiile vieţii e doar o îndrăzneală prostească, prea puţin lăudabilă, iar aşteptarea celui care nu cunoaşte înşelăciunea vieţii e doar o îmbătare cu vise. Pe cât e de sigur că există primejdie, pe atât e şi că există amăgire, şi abia atunci când un om este încercat de ea în aşa fel încât alege partea cea bună, alegând aşteptarea, Ana poate deveni cu adevărat obiectul contemplaţiei sale. Pentru că există ceva ce orice om simte curând în el însuşi şi după care nu trebuie să meargă prea departe atunci când nu simte; însă dacă asta ar trebui să învăţăm de la Ana, ea n-ar fi ajuns de neuitat de-a lungul vremilor, pentru că viaţa şi pofta ei[lxxxiv] trec, iar cel care nu ştie nimic mai bun e el însuşi trecător precum viaţa şi pofta.

Nu e Ana răbdătoare în aşteptare? Cel care vrea să culeagă mai înainte de a semăna sau îndată ce a semănat, cel care vrea să învingă fără să lupte, cel care vrea, dar nu vrea mijlocul de-a o face, este un nebun şi în ochii oamenilor[lxxxv]. Un pic de răbdare! Dacă omul ar porni în lume cu această înţelepciune, n-ar găsi nici un nerăbdător fără ca totuşi acesta să nu aibă un pic de răbdare. Oare Evanghelia spune că toate fecioarele nechibzuite au adormit îndată, sau toate în aceeaşi clipă?[lxxxvi] De ce să nu presupunem că a existat o diferenţă? Prima a aţipit iute, mai înainte ca untdelemnul să ardă tot, însă cea de-a cincea n-a intrat nici ea la nuntă, pentru că şi ea şi-a nimicit aşteptarea prin nerăbdare, chiar şi atunci când untdelemnul a ars tot i s-a părut un efort inutil să aducă altul nou pentru a menţine aşteptarea. Dacă mirele ar fi venit un pic mai devreme nu s-ar fi aflat că era nerăbdătoare, pentru că avea totuşi ceva răbdare, la fel cum şi prima avusese un pic de răbdare. Când împlinirea vine îndată sau iute, e foarte uşor să înţelegi viaţa, pentru că nu înveţi să te înţelegi pe tine însuţi, dar când întârzie… Orice om are, asemenea acelor fecioare, o rezervă iniţială de untdelemn, cu care să menţină aşteptarea. Dacă împlinirea vine mai înainte ca ea să se fi consumat, toate merg bine, iar omul trece prin viaţă fără a şti în mod sigur sau fără a-şi da socoteală cu certitudine dacă se numără printre fecioarele nechibzuite sau printre cele înţelepte. Forţa naturală iniţială a rezistenţei poate fi diferită la fiecare, însă când împlinirea întârzie să vină, până într-atât, încât aceasta e mistuită şi slăbită, abia atunci se va vedea dacă omul are pregătit un nou untdelemn, abia atunci se va vădi răbdarea sa în aşteptare. Atâta timp cât aşteptarea îl ţine şi îl poartă pe om, nu-i de mirare că el aşteaptă, însă când începe ultima bătălie, când trebuie să-şi concentreze cea din urmă putere pentru a se ţine de aşteptare, omul cade. Cât de des se spune că un om nu trebuie lăudat cum că e fericit până când n-a murit[lxxxvii], cât de rar auzim de la un îngrijorat că omul nu trebuie să renunţe la sine atâta vreme cât trăieşte, că există speranţă cât timp e viaţă – că, aşadar, există întotdeauna speranţă pentru cel nemuritor care aşteaptă o veşnicie!

Dacă un om la necaz ar crede că poate spune cu îndreptăţire: „Mie nu mi-a fost dat nimic, în marea ordine a lucrurilor care are grijă de toţi am fost lăsat pradă uitării mai abitir decât vrabia[lxxxviii] care nici chiar ea nu cade la pământ fără

voia lui Dumnezeu; acum nu vreau să mai suport, din această clipă voi renunţa la orice aşteptare şi mă voi lăsa să cad la pământ.“ Sau, dacă nu s-ar exprima astfel, însă în disperarea sa ar crede că poate spune cu îndreptăţire: „E adevărat că m-am rătăcit, însă m-am reîntors, dar a fost zadarnic, aşteptarea mea a venit prea târziu; mi-am întins braţul, însă doar mi-a alunecat piciorul, am strigat, dar nici o ureche nu mi-a auzit strigătul; aşadar voi lăsa chiar în această clipă orice aşteptare şi mă voi lăsa să cad; Dumnezeu din ceruri să apere dacă ajutorul soseşte în clipa următoare, când e prea târziu“? Să credem oare cu isteţime că, dacă am fi în locul unui astfel de om, agerimea noastră ar găsi probabil o ieşire acolo unde el n-a găsit nici una? Sau să-i pricinuim o nouă durere, punându-l să se uite în jurul său în lume, unde sigur există cineva care a aşteptat mai mult ajutorul? Sigur că nu, însă îi vom spune: „uită încă o dată trecutul, distruge calculul prin care te prinzi pe tine însuţi, nu opri graba inimii, nu stinge spiritul[lxxxix] într-o inutilă ceartă în legătură cu cine a aşteptat cel mai îndelung şi a suferit cel mai mult, încredinţează-i încă o dată toată grija ta lui Dumnezeu[xc] şi aruncă-te singur în iubirea lui; din această mare aşteptarea va ieşi din nou renăscută şi va vedea cerul deschis; renăscută, ba nu, nou născută, pentru că aşteptarea aceasta cerească începe tocmai când cea pământească se prăbuşeşte neputincioasă şi disperată.“

Nu e aşa? Sau cel care se îndoieşte şi cel care disperă trebuie să aibă dreptate? Sau poate că nu trebuie să aibă dreptate din cauză că refuză discursul entuziasmului tineresc, întrucât acestuia îi lipseşte experienţa, iar pe cel al experienţei, din cauză că-i lipseşte entuziasmul, şi ori a cunoscut doar lucruri fericite, aşadar ceva ce nu-l poate ajuta, ori lucruri nefericite, dar nu asemeni lui? Rătăcirea celui care se îndoieşte şi a celui disperat nu ţine de cunoaştere, întrucât cunoaşterea nu poate decide nimic cu certitudine în privinţa clipei următoare, ci ţine de voinţă, care brusc nu mai vrea, însă în schimb vrea să facă din ceea ce nu poate fi definit o decizie pătimaşă. Chiar şi în ultimul moment există o posibilitate, sau, mai bine zis, nu există nici un ultim moment până n-a trecut. Oare acestea sunt nişte cuvinte alese cu ingeniozitate, „pe care le poţi spune mereu“, nişte cuvinte care captivează gândul şi, odată cu el, pentru puţină vreme, şi sufletul, care însă o regretă curând, ba chiar se supără că s-a lăsat prins de această viclenie iscusită? Nu, într-adevăr; nu e o expresie vicleană care ocoleşte subiectul, ci o observaţie, da, o observaţie edificatoare, întrucât ce scurtează chinul? Timpul. Şi ce face chinul „uşor“ (2 Corinteni 4, 17[xci]), chiar şi când durează o viaţă întreagă? Aşteptarea celor veşnice şi răbdarea de a le aştepta. Nu e faptul că poţi spune mereu acest lucru biruinţa aşteptării veşnice, ba mai mult decât chiar biruinţa sa asupra vremelniciei?

Poate fi înşelată Ana în aşteptarea sa; poate veni împlinirea prea târziu? Bineînţeles că împlinirea poate veni prea târziu pentru cel care o aşteaptă, pentru că, dacă un om aşteaptă ceea ce e vremelnic şi plin de deşertăciune, împlinirea nu înşală doar nevenind, ci şi venind când e prea târziu. Pentru că la ce i-ar folosi că a tânjit după putere şi mărire, dacă acestea i se oferă unui neputincios în clipa

când natura îi cere să renunţe la ele? La ce bun îşi dorea sufletul său plăcerea şi desfătarea, când paharul îmbătător se oferă unui om cu puterile slăbite, căruia fiecare clipă îi aminteşte că viaţa şi pofta ei sunt trecătoare? La ce bun s-ar da tot aurul din lume celui care nu poate prinde decât cu o mână tremurătoare lucrul după care tânjise, pentru că în mâna sa ar fi trebuit să fie o cheie a tuturor lucrurilor? Într-adevăr, la ce-ar folosi? N-ar fi mai degrabă bătaie de joc la adresa lui? N-ar fi cel mai respingător lucru dacă el n-ar înţelege gravitatea judecătoare a împlinirii, deoarece n-a renunţat încă la lume şi n-a învăţat nimic din ani, ci împlinirea îl ispiteşte, ispiteşte moşneagul să devină un nebun demn de dispreţ? Dar tu, ascultătorule, nu ţi-ai îndreptat aşteptarea spre ceea ce e înşelător chiar şi când soseşte; aşteptările tale nu sunt dezamăgite. Pentru că tu aştepţi învierea morţilor, atât a drepţilor, cât şi a celor nedrepţi, aştepţi o fericită reuniune cu cei pe care moartea ţi i-a răpit şi cu cei pe care viaţa i-a despărţit de tine; aştepţi ca viaţa ta să devină pentru tine limpede şi clară, să fie în posesiunea ta, în fericită înţelegere cu Dumnezeul tău şi cu tine însuţi, netulburat de patima care încearcă, îngrijorată, să ghicească enigmele sorţii. Iar această aşteptare nu e dezamăgită, pentru că vremea împlinirii ei încă n-a sosit. Iar când vine împlinirea, nu e niciodată batjocoritoare, niciodată înşelătoare, pentru că binele nu-şi bate niciodată joc de un om. Când întârzie, acesta e cel mai bun lucru pentru om, iar când soseşte vine cu întreaga ei fericire veşnică. Cum ar putea aceasta să vină prea târziu? Ar însemna să fie ea însăşi vremelnică. De aceea, doar nerăbdarea cunoaşte frica, iar răbdarea alungă frica, asemenea iubirii[xcii]. În raport cu ceea ce este vremelnic şi plin de deşertăciune, nerăbdarea poate fi, într-un anumit sens nedesăvârşit, adevărată şi întemeiată, întemeiată pe fragilitatea obiectului aşteptării; în raport cu ceea ce este veşnic, e pe cât de frumos, pe atât de sigur că nerăbdarea e întotdeauna neadevărată.

Pe lume s-au gândit, cugetat, cercetat, socotit şi spus multe despre aşteptare şi relaţia dintre ea şi împlinire. Pentru că aşteptarea e un lucru care îl priveşte pe fiecare om în multe feluri, însă toată această înţelepciune care vrea să fie doar pricepută în mod pământesc la aşteptare, indiferent câtă amploare capătă din generaţie în generaţie, poate fi rezumată într-un singur cuvânt, pe care veşnicia nu-l înţelege şi nu-l cunoaşte. Cuvântul e diferit în funcţie de cel care vorbeşte, şi totuşi rămâne acelaşi. În acest cuvânt disperatul renunţă la sufletul său, îngrijoratul îl repetă iar şi iar, găsindu-şi alinarea în a-l auzi rostit cu bunăvoinţă şi compătimire de un alt om; încăpăţânatul care uită de Dumnezeu crede că-şi poate bate joc în acest cuvânt de tot ce este în cer şi pe pământ, de cel fericit şi de cel nefericit; isteţul îl aruncă pe scurt şi totuşi crede că spune multe; uşuratecul nici n-are timp să îşi lase mintea să îl interpreteze în dublu sens, atât de mult se bucură de acest cuvânt. Este cuvântul „poate“. Nu ştim dacă a existat vreodată un timp mai plin de gravitate, care nu cunoştea acest cuvânt, ci se baza pe certitudinea eternităţii că *trebuie să se întâmple*[xciii]; nu ştim dacă o generaţie mai nerăbdătoare, repetând tot mai iute şi mai iute expresia aşteptării eterne, a format ea însăşi acest „poate“ scurt, grăbit, iute, uşuratec, îndrăzneţ, rezonabil,

lipsit de consolare al nerăbdării. Ferice de cel care, atunci când aşteptarea pământească înşală, spune asemeni Anei, cu gândul încredinţat lui Dumnezeu, sărbătoresc aşa cum e limbajul veşniciei, încrezător aşa cum e aşteptarea veşniciei: „trebuie să se întâmple“; fericit cel care, foarte în vârstă, la cei optzeci şi patru de ani ai săi, spune: „trebuie să se întâmple“!

Din Evanghelia pe care am citit-o aflăm că Ana nu se depărta de templu, slujindu-l pe Dumnezeu în post şi rugăciune, zi şi noapte; că a apărut în aceeaşi clipă (când pruncul a fost adus la templu) şi l-a lăudat pe Domnul, vorbind despre el tuturor celor care aşteptau mântuirea la Ierusalim. Trăise aşa cum se cuvine să trăiască o soţie cu soţul ei[xciv], iar acum era „cu adevărat văduvă, care a rămas singură, şi-a pus nădejdea în Dumnezeu şi stăruie zi şi noapte în cereri şi rugăciuni“ (1 Timotei 5, 5). Cel care e credincios, când are grijă de puţin, este pus să aibă grijă de mult. Ana nu ceruse consolarea lumii pentru moartea soţului; atunci cerul a consolat-o, iar amintirea celui pierdut i-a educat inima în aşa fel încât să nu întrevadă aşteptare doar pentru sine, ci pentru tot poporul; umila Ana era o prorociţă, după cum spune Evanghelia, care, renunţând la aşteptarea pământească şi îndreptându-şi sufletul doar către ceea ce e veşnic, a fost educată prin această durere să aştepte împlinirea pe care toate generaţiile o salutaseră din depărtare. Ascultătorule, indiferent cum judeci despre ceea ce este lăsat în seama fiecăruia să hotărască în inima sa, astfel încât cel care alege opusul nu este mai puţin lăudabil, e totuşi sigur că ochiul femeii care învinge iute durerea la pierderea soţului nu se deschide pentru aşteptarea care nu e rodul vremelniciei. Aceasta se trezeşte doar în cel care a renunţat la vremelnic pentru a câştiga ceea ce e veşnic, având acum parte de graţia de a vedea veşnicia ca pe o aşteptare în timp. Deşi văduvă, singură, Ana e totuşi plină de har, fiind evidenţiată prin aşteptarea sa şi numită prorociţă, denumire rareori dată de către evrei unei femei, pentru că în popor femeia era considerată mai nedesăvârşită decât bărbatul.

Nu e oare Ana în aşteptare? Dacă ea nu e în aşteptare, cine să fie? O prorociţă are de-a face cu viitorul cum n-are nici un apostol şi nici chiar un înger, cu atât mai puţin mulţimea oamenilor. Or, viitorul e tocmai obiectul aşteptării. Însă nu oricine aşteaptă e din acest motiv cu adevărat în aşteptare în sens mai profund, pentru că acest lucru depinde de obiectul aşteptării sale. Aduci o laudă deosebit de frumoasă unui om atunci când spui că e în aşteptare, astfel încât cel despre care se spune acest lucru se remarcă prin aşteptarea sa, la fel ca eroul prin faptele sale, poetul prin arta sa, cercetătorul prin adevărul pe care-l descoperă, filantropul prin sacrificiul pe care-l aduce cu nobleţe; însă un om poate fi şi mustrat pentru faptul că e în aşteptare. Dacă un om ar aştepta de dimineaţa până seara ceea ce nu-l priveşte, ci priveşte doar curiozitatea lui, sau dacă un om ar lăsa deoparte ceea ce i s-a menit şi cere cele mai bune puteri ale sale, precum şi atenţia zilnică, sumeţindu-se că ar fi aleasa unealtă a aşteptării, sau dacă un om ar aştepta ceea ce îl priveşte într-adevăr, dar numai pentru că voinţa sa slabă l-a

transformat fără să se gândească într-un obiect aşteptat, cine şi-ar dori să fie în acest sens în aşteptare? Cel care aşteaptă astfel nu e educat prin aşteptarea sa, dimpotrivă; firea sa decade, el îşi consumă forţa sufletului şi conţinutul vieţii în tot felul de socoteli şi în aprinsa lipsă de sănătate a probabilităţilor. Fapta sa plină de înfumurare se descompune şi îl descompune şi pe el într-o larmă fără sens, puterea sa e slăbită într-o superstiţie laşă care ajunge în cele din urmă prada celui viclean, batjocura celui inteligent şi prilej de angoasă pentru cel grav. Aşteaptă totul şi uită că, indiferent ce dă Dumnezeu, el nu mi-a dat „un duh de frică, ci de putere, de dragoste şi de chibzuinţă“ (2 Timotei 1, 7).

La fel cum din partea celui care aşteaptă se cere ca atunci când aşteptarea sa e nobilă şi demnă de un om să năzuiască spre acest duh al puterii şi al chibzuinţei, iar dacă aşteptarea sa e lăudabilă să fie el însuşi un om care aşteaptă aşa cum se cuvine, tot astfel şi obiectul aşteptării îl va forma, cu cât e mai minunat şi mai preţios, pe cel care aşteaptă să fie asemeni lui, pentru că omul seamănă cu cel pe care-l iubeşte din tot sufletul. Cine ar putea ţine socoteala nenumăratelor aşteptări care, în funcţie de individ, ar fi cuvenite şi demne de cinste? Însă cine nu va recunoaşte şi că, într-un sens mai deosebit, nu există decât o aşteptare în lume, aşteptarea împlinirii timpului, şi că tocmai aceasta e obiectul aşteptării Anei? Dacă cineva este în aşteptare, e vorba despre Ana, şi chiar dacă această aşteptare nu poate fi niciodată repetată după ce a sosit împlinirea, omului îi e de folos nu doar să vegheze asupra sa ca să nu se piardă în nerăbdătoarea slujbă a aşteptării, ci şi să fie atent la aşteptarea sa, îndrăznind să o mărturisească până şi atunci când zăboveşte în gând la singura aşteptare a Anei care aştepta. Singura, pentru că de aceea o lăudăm, că avea una singură, şi de aceea o lăudăm din nou, pentru că aşteptarea ei era într-adevăr singura. Ea se află cu toată cinstea alături de Simeon, care nu-şi doreşte decât să vadă ceea ce a văzut şi apoi să fie slobozit în pace[xcv]. Fericiţi ochii care au văzut ceea ce a văzut el şi care au văzut aşa cum a văzut el; chiar dacă un om ar ajunge cărunt ca Simeon şi bătrân ca Ana, ferice de el dacă este cel aflat în aşteptare, care aşteaptă şi vede pe cel pe care-l aştepta, în locul căruia nu va mai veni nici un altul!

Nu e Ana oare răbdătoare în aşteptare? Chiar dacă auzim uneori pe lume că un om nu aşteaptă nimic, chiar dacă uneori se crede că un astfel de om a dobândit adevărata certitudine, pentru că a împiedicat cu viclenie pierderea să devină inteligibilă pentru el, se recunoaşte totuşi că înţelepciunea aceasta apare mai târziu şi că nici un om n-o posedă chiar din prima tinereţe. Iniţial, un astfel de om se găsea în aşteptare ca toţi ceilalţi. Lumea recunoaşte cu un zâmbet sau cu o lacrimă că aşteptarea este ceva originar în suflet. Cât timp este astfel, un entuziasm zgomotos, o încredere inexplicabilă, un vuiet interior, e lăudată ca un avantaj frumos sau copilăresc al tinereţii, ca un drept al primului născut, la care totuşi, în chinul vieţii, renunţi pentru o mâncare de linte.[xcvi] Atâta timp cât firea voioasă a tinereţii chiuie de fericire şi de mulţumire, lumea recunoaşte că e în regulă să vrei să fii bucuros şi fericit. Dar când ceasul prielnic bucuriei trebuie cumpărat, şi încă plătit scump, urmează o înţelepciune ulterioară, iar omul nici

nu mai vrea să fie fericit, ci vrea să fie întristat, nefericit. Când se petrece acest lucru? La nevoie. Sau am putea s-o spunem şi în alt fel: se petrece atunci când se vădeşte că răbdarea şi aşteptarea îşi corespund. Atunci de ce să nu scurtăm dificultatea aruncând aşteptarea? Şi totuşi, răbdarea şi aşteptarea îşi corespund, şi abia când acestea s-au găsit una pe alta, aflându-se şi înţelegându-se reciproc într-un om, apare raportul de asemănător faţă de asemănător al prieteniei, care trebuie să ţină, pentru că aşteptarea în răbdare e asemeni unui cuvânt bun la locul potrivit, ca un măr de aur într-un vas de argint[xcvii], şi nu doar o astfel de minunăţie fără viaţă, ci asemeni unei comori aducătoare de dobândă.

Cine judecă dacă un om e răbdător? Timpul? Nicidecum, sau doar într-un anumit sens, pentru că poate fi răbdător sau poate să fi fost răbdător şi cel care nu şi-a văzut aşteptarea împlinită. În sensul cel mai adânc, aşteptarea însăşi, esenţa ei, decid dacă un om e răbdător sau nu; cel a cărui aşteptare e într-adevăr aşteptare este răbdător datorită ei, astfel încât un om care devine conştient de nerăbdarea sa nu trebuie să se judece doar pe sine, ci şi să verifice aşteptarea sa, dacă nu cumva chiar aceasta explică nerăbdarea lui. Ar fi o greşeală să rămână răbdător atâta timp cât e posibil, pentru că ar trebui să renunţe la aşteptare. Doar adevărata aşteptare cere răbdare, formând, în acelaşi timp, răbdarea. Dar adevărata aşteptare e una care îl priveşte pe om în mod esenţial şi nu lasă împlinirea doar în seama puterii lui. De aceea, orice om care aşteaptă cu adevărat se află într-o relaţie cu Dumnezeu.

Un astfel de om, aflat în aşteptare, nu poate lăsa aşteptarea să cadă în uitare, iar la sosirea împlinirii să creadă apoi că în tot acel timp îndelungat a rămas răbdător în aşteptare. Această înşelăciune e posibilă doar în cele exterioare, care, fiind ele însele înşelătoare, învaţă omul să se înşele pe sine. În raport cu ceea ce cu adevărat îl priveşte pe un om, aşadar în raport cu adevărata aşteptare e imposibil, pentru că împlinirea nu va veni niciodată aici, întrucât posibilitatea ei se stinge în aceeaşi măsură în care se stinge posibilitatea aşteptării.

Un astfel de om aflat în aşteptare nu poate să-şi sature şi să-şi hrănească aşteptarea cu probabilităţi şi calcule, pentru că doar prin răbdare intră în relaţie cu aşteptarea, iar aceasta începe tocmai atunci când probabilitatea e pe cale să dispară. Probabilitatea e doar un avantaj înşelător în comparaţie cu aşteptarea lipsită de probabilitate. În curând, omul ajunge în aparenţă aproape de împlinire, ba chiar foarte aproape, însă, deodată, aceasta se îndepărtează. Răbdarea, în schimb, îşi lasă aşteptarea în seama lui Dumnezeu şi de aceea e mereu la fel de aproape de împlinire, oricât de prost i se pare acest lucru minţii pământeşti.

Un astfel de om aflat în aşteptare nu se poate amăgi singur cu o molatecă lenevie, ca şi cum ar fi răbdare faptul că, după ce a făcut totul din obişnuinţă, s-a obişnuit şi să se preocupe de aşteptarea sa, fără ca îngrijorarea ei să-i trezească sufletul. Nu, cel care aşteaptă ceea ce îl priveşte într-adevăr nu poate deveni indiferent faţă de acest lucru, pentru că atunci n-ar mai înţelege ceea ce-l priveşte într-adevăr şi nici n-ar mai aştepta ceea ce-l priveşte într-adevăr; nu poate deveni moleşit de obişnuinţă, pentru că se află mereu la fel de aproape de împlinire.

Cel care aşteaptă cu adevărat are zilnic de-a face cu aşteptarea sa. Aceasta se trezeşte dimineaţa mai devreme decât el, porneşte mai devreme la treabă, adoarme seara mai târziu decât el, pentru că omul dinăuntru, căruia îi aparţine aşteptarea, nu are nevoie de atâta somn precum cel din afară. Îngrijorarea sa este zilnic aceeaşi, pentru că viaţa sa cea mai profundă e în fiecare clipă la fel de importantă pentru el. Însă nu-şi lasă sufletul mistuit în nerăbdare, ci îşi prezintă aşteptarea răbdător şi o jertfeşte răbdător, lăsând-o în seama lui Dumnezeu.

Dacă acest discurs despre răbdare şi aşteptare e poate greu de înţeles, s-o lăudăm pe Ana şi să ne călăuzim după ea, pentru că ea nu e greu de înţeles. Era o văduvă de optzeci şi patru de ani care nu se depărta de templu, slujindu-l pe Dumnezeu în post şi rugăciune, zi şi noapte, şi păstrându-şi aşteptarea „în orice răbdare şi cu îndelungă răbdare, cu bucurie“ (Coloseni 1, 11). *Nu se depărta de templu*. Însă în templu nu era lângă împlinire, ci doar lângă aşteptarea sa. Aceasta îl ia cu sine pe cel care aşteaptă, iar el merge atunci pe drumuri şi uliţe[xcviii] în al patrulea ceas şi în al unsprezecelea şi la cântatul cocoşului[xcix], sau rămâne pe loc lăsându-şi însă gândul să o ia înainte, ascultând paşii uşori ai împlinirii[c], pândind după norul îndepărtat din deşert, după ceaţa din zare care îşi schimbă înfăţişarea la fiecare adiere şi îl schimbă pe cel care aşteaptă. Ana, în schimb, nu se depărta de templu, nu doar pentru că se aştepta să vadă împlinirea venind în sfântul lăcaş, pentru că atunci s-ar fi suit pe streaşina templului[ci] sau s-ar fi sfătuit cu înţelepţi, cititori în stele şi cărturari[cii], ci pentru că aşteptarea ei era mereu de la Dumnezeu, iar ea se afla mereu la fel de aproape de împlinire, nici o probabilitate nevenind şi neplecând, nevizitând-o spre a o consola sau pentru a aduce cu sine nemulţumirea. *Slujindu-l pe Domnul*, pentru că, iată, ea era slujitoarea Domnului dar îşi slujea şi propria aşteptare, iar această slujbă era aceeaşi. Celui care aşteaptă nu-i face plăcere să slujească altceva, iar oamenii îl iartă dacă se ridică brusc, neparticipând la bucuria lor sau neajutându-i la nevoie, pentru că slujeşte aşteptarea sa. În această slujbă dobândeşte împlinirea, însă Ana slujea altcuiva, în a cărui mână se afla împlinirea, la fel cum se află împlinirea oricărei aşteptări, Ana neprimind însă nici o ştire. Iar între timp zilele treceau, adăugând ani la vârsta ei, până când a ajuns foarte bătrână, fiind totuşi mereu la fel de aproape de împlinire. *În post şi rugăciune*, însă cel care se roagă şi posteşte nu realizează nimic, rugăciunea fiind o vorbire de prisos pe pământ, chiar dacă „lucrează în ceruri“, iar postul consumă puterea pământească neîntărind omul să reziste în aşteptare. Însă nerăbdarea e un duh rău „care nu poate fi alungat decât prin rugăciune şi mult post“[ciii], *zi şi noapte*. Astfel rezistă cel în aşteptare zi şi noapte; însă o face întotdeauna în rugăciune şi post? Foamea nerăbdării nu poate fi săturată; atunci de unde până unde postul? Pofta nerăbdării spune o mulţime de vorbe şi ţine lungi discursuri, însă în rugăciune vorba e destul de scurtă[civ]. Răbdarea care ţine de vremelnicie are cu sine hrană pentru un timp mai îndelungat, rezistă neabătută, se odihneşte arareori, nu se roagă niciodată, însă Ana a continuat noapte şi zi. Chiar dacă nerăbdarea spune că nu e mare artă să te rogi, o!, chiar a trebui să-ţi aduni mintea la rugăciune, şi să te rogi profund într-

un anumit timp, chiar şi doar pentru o clipă, e mai greu decât să cucereşti o cetate[cv], darămite să rezişti noapte şi zi păstrând în inimă interioritatea şi în rugăciune prezenţa minţii, liniştea gândului şi acordul întregului suflet fără a fi distras, fără a fi tulburat, fără a-ţi regreta evlavia, fără a te teme că e o înşelăciune cu faţa vopsită, fără a deveni respingător din cauza multelor rugăciuni; însă Ana nu s-a depărtat de lângă templu, slujindu-l pe Domnul în rugăciune şi post, noapte şi zi.

A fost oare Ana înşelată în aşteptarea sa, a venit împlinirea prea târziu? Aşteptarea ei se îndrepta către ceva ce trebuia să se întâmple în timp, aşadar rezultatul trebuie să decidă dacă împlinirea a venit sau dacă a rămas o iluzie. Să rămână oare Ana realmente la fel de lipsită de consolare ca întreaga vorbărie pe care o auzim despre rezultat şi care, la fel ca şi rezultatul, vine abia ulterior?

Rezultatul a arătat că aşteptarea ei s-a împlinit; aşadar, n-a fost înşelată. Dar în ce sens n-a fost înşelată? A devenit oare ea însăşi ceva prin aşteptarea ei, asemeni celui care sărăcise şi s-a îmbogăţit la loc, asemeni celui care căzuse şi a fost înălţat din nou, într-un anumit sens şi datorită aşteptării sale, în măsura în care nu renunţase să conlucreze cu sine? Oare văduva s-a recăsătorit? Ascultătorule, de ce aproape că te ruşinezi fiindcă rostesc aceste cuvinte? Doar aşteptarea nu s-a născut în sufletul ei când a încheiat cel de-al optzeci şi treilea an, ci provine de demult, mergând în timp până la zilele când a făcut alegerea pe care a mărturisit-o în ultimul ei ceas. Oare eu sunt cel care îmi bat joc cu înfumurare de preacinstita femeie, sau n-ar fi venit asupra ei împlinirea asemeni celei mai cumplite batjocuri, dacă aceasta ar fi fost aşteptarea ei? De aceea, lăudată fie Ana, fiind preacinstită şi mult înălţată, pentru că, în timp ce vorbirea omenească obişnuită amuţeşte la vederea ei, expresia cea mai profundă a limbajului e nevoită s-o numească în sensul cel mai strict şi mai nobil „în aşteptare“. Nu se vădeşte acest lucru şi prin faptul că rezultatul n-o poate dezamăgi venind prea târziu?

Chiar dacă ar fi întârziat, ea tot n-ar fi fost dezamăgită. Împlinirea a sosit; în aceeaşi clipă îşi doreşte doar, asemeni lui Simeon, să fie slobozită, aşadar să nu rămână la împlinire şi totuşi, în alt sens, să pătrundă împlinirea. Vei tăgădui oare, ascultătorule, că, dacă momentul împlinirii n-ar fi sosit în timp, ea ar fi intrat totuşi în veşnicie cu aşteptarea ei şi ar fi mers în întâmpinarea împlinirii?

De fapt, rezultatul nu putea s-o înşele nevenind, şi, venind prea târziu, nu putea s-o dezamăgească. Nu crezi şi tu că asta a fost şi părerea Anei atunci când a venit împlinirea, care ar fi putut să vină cu mult înainte ca ea să împlinească optzeci şi patru de ani, şi totuşi ar fi sosit ca împlinirea aşteptării ei? Crezi că a regretat anii cei mulţi, crezi că bucuria a făcut-o să uite regretul? Nu crezi mai degrabă că bucuria ei au fost tocmai anii cei mulţi în care fusese credincioasă aşteptării sale zi şi noapte? Nu era răsplata în stare să o răsplătească bogat şi cu asupra de măsură, chiar dacă ar fi împlinit nouăzeci de ani, ba chiar şi o sută? N-a devenit nimic prin aşteptarea sa; astfel, împlinirea n-o privea din punct de vedere vremelnic, la fel cum n-o făcuse nici aşteptarea. Dar când aşteptarea

contemporanilor, a poporului, a generaţiilor, a neamului omenesc, a lui Adam şi a milioanelor de inşi s-a împlinit, Ana cea pioasă s-a aflat ca martoră a aşteptării alături de Simeon şi astfel stau încă, de neuitat, în toate zilele! Dacă Ana ar fi fost mamă, dacă răposatul ar fi rămas lângă ea, dacă ar fi trăit a doua oară, într-un sens şi mai frumos, să fie numită mamă… Omul nu-şi doreşte mai mult pentru a fi numit fericit. Dacă Ana şi-ar fi dorit mai mult, ei bine, dacă Ana cea bătrână împreună cu soţul ei bătrân ar fi văzut crescând cea de-a treia generaţie, dacă pruncul care se înfăţişa acum ar fi fost legat de ea în a treia generaţie, dacă soţul ei s-ar fi aflat alături de ea în locul lui Simeon, dacă ea însăşi n-ar fi aşteptat decât această împlinire pentru a merge apoi să odihnească pentru totdeauna, dacă trei generaţii ar fi numit-o mamă, şi acest nume frumos ar fi răsunat iar şi iar într-un mod pe cât e cu putinţă de diferit, dacă trei generaţii n-ar fi uitat-o niciodată… Iar acum? Ana a simţit durerea vieţii şi a sădit cu lacrimi, pierzându-şi de timpuriu soţul şi rămânând fără copii şi părăsită; apoi a ieşit în faţă în templu, la cei optzeci şi patru de ani ai săi, ascunzând întreaga aşteptare a tuturor timpurilor în înfăţişarea ei pioasă, şi astfel va fi mereu amintită ca martoră a aşteptării.

Fericit cel ajuns sărac şi părăsit, fericită femeia stearpă[cvi], fericit cel care a pierdut lumea în aşa fel încât dorinţa aşteptării de a o avea nu s-a trezit niciodată în sufletul său, fericit cel a cărui aşteptare a trecut prin poarta morţii în eternitate pentru a duce de acolo aşteptarea sa, până când el a văzut-o cu ochi pământeşti şi nu şi-a mai dorit să o vadă un timp.

* * *

Oamenii se plâng adesea că viaţa e atât de săracă, existenţa atât de neputincioasă în toată măreţia ei, încât zadarnic vrea să surprindă sufletul sau să-l lege în admiraţie, pentru că a nu admira nimic[cvii] este suprema înţelepciune, a nu aştepta nimic este supremul adevăr. Copilul se miră de lucruri neînsemnate; vârstnicul a lepădat ceea ce e copilăresc[cviii], a văzut lucruri de mirare, dar care nu-l miră, pentru nu există nimic nou sub soare[cix] şi nimic minunat în viaţă. Însă dacă un om s-ar pricepe să facă din sine într-adevăr ceea ce este, anume nimic, dacă ar şti să pună pecetea răbdării pe ceea ce a înţeles, o, atunci viaţa sa ar fi chiar azi, indiferent dacă e cel mai mare sau cel mai neînsemnat, o surprindere plină de bucurie şi o admiraţie preafericită, şi aşa ar fi în toate zilele; pentru că doar unul e într-adevăr obiectul etern al admiraţiei: Dumnezeu, şi doar unul e în stare să împiedice admiraţia: omul, când vrea să fie el însuşi ceva.

TREI DISCURSURI EDIFICATOARE

de S. Kierkegaard

(1844)

Aceste discursuri
sunt închinate
tatălui meu,
regretatul
Michael Pedersen Kierkegaard,
fost negustor de lâneturi
în acest oraş.

Cuvânt înainte

Deşi această cărţulie (intitulată „Discursuri“, şi nu „Predici“, pentru că autorul ei nu are autoritatea de a predica, „Discursuri edificatoare“, şi nu „Discursuri întru edificare“, deoarece acela care le rosteşte nu are nicidecum pretenţia de a fi învăţător) se adresează unui cititor, anume acelui unul[i] pe care cu bucurie şi recunoştinţă îl numesc cititorul *meu*, cel care le rosteşte nu uită că a şti să vorbeşti este o artă ambivalentă şi că până şi putinţa de a rosti adevărul e o desăvârşire foarte îndoielnică. Cartea porneşte în lume conştientă de acest fapt. Închisă în sine, ea nu ţine seamă de vreme, nu întreabă de vântoase, nu se uită după nori[ii], nu priveşte greşit la ceva, ci caută şi vede doar acel om binevoitor care ia în seamă căutătorul, prilejuieşte cele rostite, aprinde din nou gândurile reci, transformând vorbirea într-o convorbire a cărei intimitate sinceră nu e tulburată de amintirea celui ce nu-şi doreşte mereu decât să fie uitat, fiind astfel cel mai mult şi pe de-a-ntregul tocmai când primitorul desăvârşeşte ceea ce este măreţ şi face vorbirea să învie din putrezire în neputrezire[iii].

Adu-ţi aminte de Făcătorul tău în zilele tinereţii tale

Eclesiastul 12, 1[iv]

Există un adevăr a cărui măreţie sublimă este îndeobşte lăudată, spunându-se despre el cu admiraţie că este *indiferent*, la fel de valabil[v] fie că îl acceptă cineva, fie că nu; indiferent de starea specifică a individului, dacă e tânăr sau bătrân, bucuros sau întristat, indiferent de raportul său faţă de el, dacă-i foloseşte sau îi dăunează, dacă-l împiedică de la altceva sau îl ajută; indiferent dacă îl aprobă din tot sufletul sau îl recunoaşte rece şi fără sentimente, dacă îşi dă viaţa pentru el sau dacă se foloseşte de el pentru a obţine un câştig nedrept; indiferent dacă el însuşi l-a descoperit, sau doar repetă ceea ce a fost învăţat. Şi se spune că e adevărată doar înţelegerea aceluia şi e îndreptăţită doar admiraţia aceluia care înţelege că indiferenţa aceasta e măreţia şi care se lasă format, în concordanţă cu ea, întru indiferenţa faţă de ceea ce-l priveşte pe el însuşi sau pe vreun alt om, ca oameni sau în mod special. Există un alt tip de adevăr, chiar dacă mai modest, un alt tip de adevăruri, pe care am putea să le numim „*cele îngrijorate*“. Viaţa lor nu e în sublim, din simplul motiv că sunt conştiente, oarecum ruşinându-se, că nu se potrivesc, în general, tuturor ocaziilor, ci doar, în mod special, unora dintre ele. Nu sunt indiferente faţă de starea specială a individului, dacă e tânăr sau bătrân, bucuros sau întristat, pentru că acest lucru decide dacă vor fi adevăruri pentru el. Nici nu lasă îndată individul, renunţând la el, ci continuă să îi ducă grija până când el însuşi se rupe de ele pe de-a-ntregul, şi nici chiar acest lucru nu le e indiferent, chiar dacă omul nu reuşeşte să le facă să se îndoiască de sine. Un astfel de adevăr nu e indiferent faţă de felul în care îl primeşte individul, dacă şi-l însuşeşte din toată inima sau dacă devine pentru el doar o vorbă goală, pentru că tocmai această diferenţă arată că adevărul este gelos pe sine însuşi, nefiind indiferent dacă adevărul e spre binecuvântarea sau spre pierzania omului, pentru că această hotărâre opusă e tocmai o mărturie împotriva valabilităţii egale; nefiind indiferent dacă omul se consolează cu el cu sinceritate sau vrea să-i înşele pe alţii, fiind el însuşi înşelat, pentru că această mânie răzbunătoare dovedeşte tocmai faptul că adevărul nu e indiferent. Un astfel de adevăr îngrijorat nu e indiferent faţă de cel care l-a propus, dimpotrivă, el continuă să fie mereu prezent în acesta, pentru a se îngriji din nou de individ.

Un astfel de adevăr îngrijorat reprezintă cuvintele puse la încercare şi repetate timp de secole pe care le-am citit. Iar dacă ai putea să auzi vocea celui ce le-a rostit, te-ai putea asigura cât de mişcat a fost el însuşi; dacă ai putea să-i vezi figura şi ai fi tu însuţi un tânăr, ai fi şi tu mişcat de dorinţa participării cu care s-a îngrijit de tine în timp ce el n-a dorit nimic altceva decât să te trezească

la îngrijorarea în privinţa ta. Cine e acel om care a spus aceste cuvinte?[vi] Nu ştim; însă, dacă eşti tânăr şi te afli cel mai aproape de tron, iar gândurile tale sunt aşa cum le dă aşteptarea domniei, află că se povesteşte că şi el a purtat purpura regală, chiar dacă era de părere că, în ciuda acestui fapt, gândul la Făcător e cel mai bun gând al tinereţii. Iar dacă eşti tânăr şi viaţa ta e neînsemnată, nici o perspectivă strălucitoare neispitindu-te, ai cuvântul său de rege că, în ciuda acestui fapt, gândul la Făcător e cea mai frumoasă măreţie a tinereţii. Iată de ce povestea că un rege ar fi spus aceste cuvinte e asemeni unei dorinţe pioase care vrea să împace lucrurile cele mai diferite în înţelegerea cu simplitate a aceluiaşi lucru, prin faptul că înseşi cuvintele se îngrijesc în mod diferit de cele diferite. Pentru că atunci când cel născut în familia regală şi care urmează să conducă împărăţii şi domnii vede în coliba săracilor, pe perete, un desen aşa cum poate fi acesta, date fiind mijloacele sărace, un desen ale cărui lipsuri aproape că îi stârnesc zâmbetul, şi, apropiindu-se, citeşte aceste cuvinte ca titlu al desenului, îi vorbeşte Eclesiastul, însă Eclesiastul era rege. Iar când fiul sărăciei stă plin de admiraţie în palat şi gânduri limpezi i se trezesc în suflet, văzând cu uimire maiestatea regală, Eclesiastul îi vorbeşte, iar Eclesiastul era rege; şi-atunci se întoarce împăcat acasă, la locuinţa sa neînsemnată şi la desenul său sărăcăcios de pe perete.

Nu s-a ajuns atunci la un acord? Sau vrei să te prefaci mulţumit cu puţin pentru a căuta la timpul nepotrivit gâlceavă, din pricină că nici nu-ţi doreşti fala regilor – dar nici nu te poţi mulţumi doar cu gândul la Făcătorul tău? De parcă acea mulţumire cu puţin stabilită de tine însuţi n-ar fi un merit arbitrar cu care nimeni nu îndrăzneşte să se laude, ba, mai rău, un semn al stării tale jalnice care stă mărturie împotriva ta? Ce-i drept, nu există în lumea întreagă nimic în stare să îi acopere omului paguba sufletului atunci când renunţă la gândul la Dumnezeu. La fel cum nici lumea întreagă nu poate, dar cel care, orbit cum era, a cerut supremul lucru, dă totuşi de înţeles că într-un anumit sens nedesăvârşit a înţeles importanţa celor la care a renunţat.

Sau poate că în privinţa ta lucrurile sunt altfel; poate că n-ai vrut să cazi de acord tocmai pentru că acela care spusese cuvintele era un rege, iar „un rege primeşte orice lucru spre care arată cu degetul; când a urmat semnele plăcerii până la ultima limită a desfătării, nu-i de mirare că şi modul său de a vedea viaţa se schimbă brusc“. Atunci cuvintele ar fi pline de însemnătate, însă îndemnul lor n-ar trebui acceptat, pentru că ele ar fi, ce-i drept, îngrijorate, dar nu în privinţa unui anumit individ. Ar fi cuvintele îngrijorării, împăcate cu viaţa, în măsura în care aceasta a devenit mai blândă prin tristeţe, însă ar fi doar un suspin din chilia întristării, un suspin în ceasul când sufletul ostenit spune rămas-bun lumii, o bulă de aer care se sparge, indiferent din ce adâncuri urcă la suprafaţă.[vii] Pentru că astfel există o înţelepciune care aproape că alege ascunzişul slăbiciunii minţii şi răsplăteşte în ochii oamenilor totul prin emoţia ei stranie, însă suspinul însuşi, izbucnirea şi mişcarea nu privesc pe nimeni, pe nimeni din întreaga lume, nici chiar pe cel din a cărui inimă răsună suspinul. Auzim uneori în lume un astfel de

scurt cuvânt în care inima ar vrea să se sfarme, un astfel de limbaj al inimii, care nu e inventiv precum cel al gândului, ci se cutremură din cauza stării de spirit. Acesta nu vrea să fie o lumină pe cărarea cuiva[viii], pentru că soarele va lumina pe drumul omului ziua iar luna va străluci pentru el noaptea[ix], însă luminiţa rătăcitoare[x] din negura nopţii nu vrea să lumineze nici chiar pentru sine. Când viaţa unui om se îndreaptă spre amurg, când, obosit şi îngândurat[xi], are de-a face cu moartea ca singurul prieten de încredere, când spiritul şi-a pierdut forţa de a-şi încheia socotelile în mod serios iar moartea a devenit consolatoare, când voinţa şi intenţia nu-şi mai doresc nimic iar gândul bâjbâie în mod nedefinit prin cele trăite, când uitarea lucrează ca un argat plin de zel de dimineaţa până seara în slujba celei consolatoare – iar tinereţea trece pe lângă suflet ca un vis, atunci un astfel de om îşi spune, în timp ce mintea sa zăboveşte asupra celui mai frumos sens al vieţii care l-a privit cândva: „Ferice de cel care a făcut aceasta!“ Însă dacă lângă el s-ar afla un tânăr asupra căruia viaţa mai poate ridica întreaga sa pretenţie, nu ar vorbi astfel. Doar când se află singur, prăbuşit ca o ruină, pierzându-se în întristare, doar atunci o spune, nu unui om, nu propriului său suflet, ci spune pur şi simplu: „Ferice de cel care a făcut aceasta!“ Aşa cum cel priceput în ale medicinii ştie că există pe chip trăsături care sunt ale morţii, la fel cel priceput în ale sufletului ştie că exclamaţia aceasta înseamnă că spiritul e pe cale să se stingă. Exclamaţia poate avea însemnătatea ei, însă zadarnic vom căuta în ea forţa îndemnului, pentru că în ea nu e credinţă, credinţa de a fi desăvârşit el însuşi binele, sau că un altul va reuşi s-o facă. Iar cel dornic să asculte astfel de cuvinte se găseşte cel mai adesea el însuşi într-o stare asemănătoare sau într-o înţelegere presimţită cu îngrijorare a faptului că îi e sortit ceva asemănător, şi de aceea ambii îşi găsesc alinarea şi mângâierea în a se pierde în această neputinţă, unde îndemnul nu-i tulbură, dar nici nu vine la ei binecuvântarea îndemnului.

„Totul e deşertăciune şi trudă zadarnică“[xii], spune Eclesiastul, şi astfel de cuvinte îi par uşurătăţii o jucărie meşteşugită, lipsei de gânduri, o ghicitură, iar melancoliei, o băutură narcotizantă, care face starea din urmă mai rea decât cea dintâi[xiii]. Eclesiastul a spus astfel multe cuvinte care pot fi ascultate întotdeauna cu folos, dacă îi pot ajuta cuiva să aibă grijă de sine şi să nu aibă parte de aceeaşi experienţă, sau, cel puţin, îl pot ajuta pe om să renunţe la năzuinţele deşarte, care vor să fie tot mai pline de spirit. Dar sunt cuvintele pe care le-am citit astfel de cuvinte, şi oare Eclesiastul a spus toate cele precedente doar de dragul acestor singure cuvinte? Nu ar renunţa el oare, în cele din urmă, la tot ce-a mai spus, dacă un om s-ar lua doar după aceste cuvinte? Ce-i drept, Eclesiastul spune că „şi tinereţea, şi zorile vieţii sunt trecătoare“ (11, 10) şi, în măsura în care sunt astfel, chiar şi a face lucrurile la care îndeamnă el, „a fi cu inima veselă cât eşti tânăr, umblând pe căile alese de inimă şi plăcute ochilor“ (11, 9), este deşertăciune; însă oare a spus Eclesiastul vreodată că a te gândi la Făcătorul tău în tinereţe e o trudă zadarnică sau că a te fi gândit la el în tinereţe se va vădi într-o bună zi ca fiind deşertăciune? A amestecat oare vorba despre acest lucru cu celelalte? Nu e modul în care o spune diferit ca de la cer la pământ de modul în care spune

celelalte lucruri? N-a descompus el oare toate în deşertăciune, pentru ca semnificaţia eternă şi preafericită a acelui gând să se vădească aşa cum trebuie spre a lega sufletul rătăcit în supunerea faţă de îndemn? Nu spune, ca în alte cazuri: *aşadar* bucură-te la tinereţe, *aşadar* îndepărtează grija, unde expresia însăşi, aruncând cu nepăsare cele spuse, dă de înţeles că vorbeşte despre lucruri indiferente. A lăsat deoparte acest cuvinţel aruncat într-o doară, şi, în timp ce vorbele despre deşertăciune trec şi parc-ar vrea să smulgă totul cu sine în deşertăciune, Eclesiastul se ridică în picioare spre a domina haosul, pentru ca el să nu ajungă mai departe de limita sa, şi opreşte deşertăciunea prin expresia hotărâtă a îndemnului: *de aceea* adu-ţi aminte de Făcătorul tău. Vorbele sale nu sunt de parcă gândul acesta ar fi doar un gând al tinereţii, care într-o bună zi va fi trecut; nu vorbeşte ca şi cum ar fi un lucru trecut, care a avut cândva însemnătate, sau ceva trecut în privinţa căruia ar fi de dorit să fi avut cândva însemnătate; nu, însemnătatea tinereţii e tocmai însemnătatea acestui gând, iar tineretul trebuie să fie tocmai prin acest gând asigurat împotriva faptului de a deveni deşertăciune, asigurat împotriva faptului de a părea cândva deşertăciune. Eclesiastul nu vorbeşte precum cel care îşi doreşte ceva, nici asemeni celui cuprins de dor, nici asemeni celui cuprins de sfârşeală, ci îi vorbeşte celui tânăr cu forţa convingerii, cu autoritatea experienţei, cu puterea dătătoare de încredere a înţelegerii depline, cu încrederea bucuroasă a îndrăznelii, cu forţa gravităţii, cu îngrijorarea îndemnului. Nu vorbeşte în mod nedeterminat despre tinereţe în general; aşa cum individul nu înţelege la modul general că e tânăr, o astfel de înţelegere ţinând de o vârstă ulterioară, ci o înţelege doar în ceea ce-l priveşte pe el, la fel şi Eclesiastul vrea să i se înţeleagă îndemnul exact în acest fel. Pentru că în asta constă îngrijorarea din îndemn, în faptul că, deşi poate fi repetat iar şi iar şi poate privi nenumăraţi oameni, de fiecare dată când îi vorbeşte individului e ca şi cum i-ar vorbi doar lui, ca şi cum ar fi apărut doar de dragul lui, ca şi cum nu i-ar păsa de întreaga lume, însă i-ar păsa cu atât mai mult de el, păsându-i în aşa fel de parcă ar face o faptă bună dacă ar primi îndemnul. Astfel sună cuvintele, şi, chiar dacă ai vrea să încerci, uşuratec sau cu sufletul greu, să păcăleşti Eclesiastul, furându-i îndemnul cu viclenie, ceea ce ar fi trist, nu vei putea; Eclesiastul nu s-a făcut vinovat de nici o ambiguitate.

Astfel vorbeşte Eclesiastul cu îndemn, iar dacă eşti tânăr, chiar dacă ai fost de timpuriu iniţiat în multă înţelepciune, el tot îţi vorbeşte ţie; dacă eşti tânăr şi mai simplu din fire, nu trebuie să stai cerşind la poarta acelei înţelepciuni, pentru că îngrijorarea Eclesiastului se referă şi la tine, iar el nu spune doar că poţi să te gândeşti la Făcătorul tău, ci te îndeamnă s-o faci. Dacă eşti tânăr, indiferent dacă eşti bucuros, întristat, fără griji sau nemulţumit, sau oricum ai fi, el îţi vorbeşte totuşi ţie, tocmai ţie, căruia i se potriveşte îndemnul, precum şi motivul îndemnului: „Până nu vin zilele cele rele şi până nu se apropie anii când vei zice: «Nu găsesc nici o plăcere în ei.»“ De aceea, a încercat în cele de dinainte să alunge sufletul din starea de siguranţă, făcându-l să vadă deşertăciunea vieţii, şi l-a împiedicat să „creadă degeaba“ (1 Corinteni 15, 2), pentru că altfel îndemnul

său, oricât de bine intenţionat ar fi, ar rămâne o deşertăciune, sau mai degrabă un lucru serios care a fost mereu luat în deşert. Pentru că tinereţea nu se gândeşte la zilele rele, neînţelegând ce înseamnă că „uruitul morii slăbeşte şi glasul tuturor cântăreţelor se aude înăbuşit“ (Eclesiastul 12, 4), şi se împiedică singură să facă tocmai ceea ce înţelege mai bine ca orice altă vârstă. Iar când sosesc zilele rele, când uruitul morii slăbeşte şi glasul cântăreţelor se aude înăbuşit, omul nu s-a gândit în tinereţe la Făcătorul său şi nu numai că a pierdut tinereţea, dar a pierdut şi înţelegerea gândului tinereţii despre Făcător.

Astfel se adresează Eclesiastul tânărului, îndemnându-l, dar cel care vrea să vorbească despre cuvintele pe care le-am citit nu se străduieşte doar să devină cuvintele limpezi în discursul său, ci şi să-i fie limpede discursul, pentru că „dacă trâmbiţa dă un sunet neclar, cine se va pregăti de luptă?“ (1 Corinteni 14, 8). Însă ce înseamnă să ai un discurs limpede, dacă nu să ai un discurs care totuşi priveşte pe cineva şi îi vorbeşte unui om întru edificare? Ce-i drept, adevărul îngrijorat al îndemnului se adresează tocmai individului aflat într-o situaţie specială a vieţii; dar discursul despre el trebuie să se păzească bine, ca să nu condiţioneze edificarea de ceva întâmplător, să se păzească bine, ca să nu ajungă la luptă şi la contradicţie cu ceea ce altminteri este edificator, fiind invidios faţă de cele întâmplătoare, pentru că atunci edificarea e neadevărată, fiind doar o plăcere nesănătoasă datorată unui avantaj sau o dorinţă greşit înţeleasă, care tânjeşte după el în mod prostesc. Dacă omul vrea astfel să fie edificat la gândul bătrâneţii, însă într-un mod atât de special, încât tinereţea să nu poată fi edificată de acest gând, edificarea e neadevărată. Când cineva vrea să-i vorbească bătrânului întru edificare despre faptul că, în curând, toate se vor sfârşi, el l-ar nelinişti prin aceste vorbe pe tânăr. Cum ar putea acesta să nu devină nemulţumit şi sătul cu mult înainte de vreme de o viaţă la a cărei încheiere se spune că lucrul cel mai bun este faptul că în curând totul se va sfârşi? Dar o astfel de edificare e o înşelăciune, o înţelegere vicleană, pentru că nu e nici un avantaj să fii bătrân, cum nu e nici să fii tânăr. Dacă ar crede că tinereţea constituie un avantaj, oamenii ar refuza edificarea, vrând să audă doar discursul lumesc al celor de aceeaşi părere cu el, ba chiar al conjuraţilor, despre cât e de plăcut să fii tânăr. Dacă oamenii ar fi de părere că tinereţea are, în ceea ce priveşte gândul la Făcător, o ocazie decisivă, care nu mai poate fi dobândită din nou mai târziu, cine ar avea curaj să-şi vorbească sieşi despre acest lucru, cine ar îndrăzni să-i vorbească altuia despre el, de teamă că ar putea fi prea târziu, de teamă că, atunci, gândul edificării se va transforma în cel al groazei? Dar nu aşa stau lucrurile. De aceea, când Sfânta Scriptură pune pentru intrarea în Împărăţia cerului condiţia ca un om să redevină prunc[xiv], aceste vorbe sunt edificatoare tocmai pentru că i se adresează fiecărui om, în timp ce, înţelese altfel, ar fi, ce-i drept, cele mai proaste şi mai lipsite de consolare cuvinte auzite pe lume, pentru că pruncul însuşi nu ştie ce înseamnă să fii prunc. Ceea ce-i valabil despre copilărie este valabil şi pentru tinereţe, cu diferenţa că, atunci când tinereţea a trecut, omul poate să fi pierdut şi scăpat din vedere multe. Astfel, vorbele despre

tinereţe îl pot întrista pe individ, dar, dacă ele împiedică întristarea să-i fie de folos, liniştindu-l şi devenind o întristare după cele trecute care să lucreze spre binele lui, discursul nu e edificator, ci orientat spre cele lumeşti, sfâşiat şi încurcat. Pe de altă parte, discursul trebuie să mişte fiecare tânăr în parte, spre a preveni durerile care urmează pierderii din vedere; însă el trebuie, desigur, să-l facă să iubească şi să aprecieze însemnătatea tinereţii, chiar dacă discursul doar îşi împrumută autoritatea.

Adu-ţi aminte de Făcătorul tău în zilele tinereţii tale

Adu-ţi aminte de Făcătorul tău în zilele tinereţii tale; pentru că în tinereţe acest lucru se întâmplă în modul cel mai firesc şi mai bun, iar dacă un om îşi păstrează în tot restul vieţii gândurile tinereţii, desăvârşeşte fapta cea bună. Aceasta să fie lauda pe care o aducem tinereţii, chiar dacă se aude mai rar, deşi tinereţea e deseori lăudată. Da, aşa cum se spune că pentru pruncul cel fraged e dăunător să-l ia toţi în braţe, la fel s-ar părea că prea multă laudă strică sănătatea tinereţii. Pentru că atunci când prietenia falsă sau nepricepută a lipsei de consolare are cuvântul, nu va molipsi ea prin nesănătatea ei aprinsă, nu va aduce în siguranţa lipsită de griji a tinereţii o neliniște intensă şi un dor? Din cauză că lipsa de consolare invidiază tinereţea, trebuie s-o facem şi pe aceasta să se invidieze singură şi să ajungă perplexă faţă de sine? Tinereţea nu trebuie luată prea mult în braţe, la fel ca şi fragedul prunc, dar de aceea nici nu trebuie să facem opusul, îmbătrânind-o înainte de vreme, pentru a nu sorbi amărăciunea de a nu i se îngădui să fie tânără atunci când este tânără, iar a doua oară să soarbă amărăciunea de a nu i se fi îngăduit să fie tânără atunci când a fost tânără. Eclesiastul nu e astfel. Atunci când tinereţea se află în casa de petrecere[xv] spre a se bucura şi veseli, Eclesiastul nu e o figură disperată, care vrea să o smulgă împreună cu el în pasiune sălbatică şi în desfătarea clipei; nu este o stafie înspăimântătoare care vrea să uite de sine în cercul tinerilor, nici un nebun care îşi imaginează că, deşi bătrân, e încă tânăr, dar nici un om acru şi mohorât, care nu poate să se bucure alături de cei voioşi[xvi]. El merge împreună cu ea la bucurie, iar când tinereţea s-a distrat din tot sufletul, dansând până la epuizare, fără a obosi chiar pentru toată viaţa, pentru că aşa ceva nu i se cade tinereţii, dar obosind pentru acea seară, Eclesiastul se află într-o încăpere de lângă sala de dans şi îi vorbeşte cu mai multă gravitate. Însă face această trecere într-un mod la fel de firesc ca şi tinereţea, întrucât aceasta e în stare să asculte vorbele despre cele înalte şi sfinte încă având zâmbetul pe buze şi strigătul de bucurie în toată făptura. Să lăsăm aşadar „tinereţea să se încununeze cu boboci de trandafir, până nu se veştejesc“ (Cartea înţelepciunii lui Solomon, 2, 8)[xvii]; dar nimeni să n-o înveţe acest lucru, să n-o înveţe să îl facă „precum în tinereţe“ (Cartea înţelepciunii lui Solomon, 2, 6) făcând-o astfel sau în alt mod să „cugete nedrept“

(Cartea înţelepciunii lui Solomon, 2, 1), ca şi cum acesta ar fi singurul lucru pe care l-ar avea de făcut. Pentru că, totuşi, gândul la Făcător e cea mai frumoasă minunăţie a tinereţii, fiind şi el un boboc de trandafir, care însă nu se veştejeşte.

În tinereţe, acest lucru se întâmplă în modul cel mai firesc, pentru că acela care gândeşte acest gând în mijlocul tuturor celorlalte gânduri ale sale îl gândeşte în modul cel mai firesc, şi, la fel, cel mai firesc gândeşte acela care nu trebuie să se schimbe pentru a-l putea gândi şi n-are nevoie să fie schimbat gândul pentru a-l putea gândi, întrucât în gând el găseşte egalitatea copilăriei, care face jocul să fie cel mai bun[xviii]. Astfel, cuvintele Eclesiastului sunt deja o dovadă că, pentru tinereţe, acest gând e cel mai firesc. Dacă n-ar fi vorbit tinereţii, poate că ar fi avut nevoie de pregătiri îndelungate. Poate ar fi trebuit să dovedească faptul că este un Dumnezeu şi, după ce şi-ar fi muncit învăţăcelul mai ceva ca pe evreii din Gosen[xix], făcându-l să robotească sub supravegherea lui pentru a ajunge la adevăr, i-ar fi dat de înţeles că poate merge până într-acolo încât Dumnezeu să fie Făcătorul. Da, astfel merg lucrurile. La bătrâneţe totul devine jalnic. Dumnezeu din ceruri e nevoit să stea şi să aştepte cum i se hotărăşte soarta, dacă este sau nu; într-un final ajunge să fie datorită unor dovezi; oamenii trebuie să accepte că au de aşteptat până se decide acest lucru. Să presupunem că mor înainte; să presupunem că, atunci când lucrul s-a decis, oamenii s-au dezobişnuit să se gândească la Dumnezeu ca la Făcătorul lor, iar bucuria acestui fapt a trecut! Eclesiastul nu vorbeşte astfel, ci, aşa cum un om prietenos pune viitorul fericit al copilului în leagăn[xx], Eclesiastul îşi spune cuvântul, iar tinereţea îl înţelege îndată. Ea înţelege îndată că există un Dumnezeu, întrucât casa lui Dumnezeu se află pentru cel tânăr chiar alături de casa tatălui său, şi i se pare foarte firesc să fie acolo. La bătrâneţe însă, drumul spre biserică e adesea foarte lung; când e vreme rea iarna, în biserică e foarte frig; când ciripitul păsărilor răsună în codru pe timp de vară, biserica nu se află nici atunci în drumul omului. Pentru tânăr, Dumnezeu locuieşte chiar alături; el aude în mijlocul bucuriei şi tristeţii vocea lui Dumnezeu care-l cheamă; dacă nu aude, îi simte îndată lipsa, n-a învăţat pretexte să scape, nu ştie să se ascundă – până când o aude din nou. Când omul înaintează în vârstă, e departe până la cer, iar larma de pe pământ îngreunează auzirea vocii; iar când omul nu o aude, larma de pe pământ îl face uşor să nu-i simtă lipsa.

Tinereţea înţelege îndată; nu-i acesta un lucru minunat? Dar faptul că e minunat nu este şi o explicaţie! A fost odată un gânditor amintit cu admiraţie, care considera că minunea e ceva specific poporului evreilor, care săreau într-un mod specific peste cauzele intermediare pentru a ajunge la Dumnezeu.[xxi] Dar dacă vrem să ne referim la un tineret care n-a crescut în mijlocul acelui popor, nu se va arăta oare şi în cazul lui minunăţia miracolului? Şi oare maturitatea poate uita cu totul ceea ce aparţine tinereţii în mod esenţial, neaparţinând unei singure naţiuni în mod întâmplător? Însă odată cu înaintarea în vârstă sosesc cauzele intermediare, iar dacă un om ajunge la Dumnezeu pe lungul drum al cauzelor intermediare, poate spune că vine de departe; asta dacă ajunge la Dumnezeu,

pentru că, probabil, mulţi mor pe drum. E oare aceasta vina cauzelor intermediare sau a pelerinului?

Tinereţea înţelege îndată că Dumnezeu este Făcătorul, că el a făcut „cerul şi pământul cu tot ce se află în ele“[xxii]. „Tot ce se află în ele“ – nu sunt acestea cuvinte mari? Se potrivesc ele tinereţii? Ce a văzut ea, care doar a aruncat o privire asupra lumii? La ce se pricepe ea pe lume în comparaţie cu cel care a înconjurat pământul cu corabia? Însă ea se pricepe la Dumnezeu, iar el nefiind prea departe[xxiii], înseamnă că, pentru a-l găsi, nu trebuie căutat prea departe. A fost odată un gânditor care a devenit erou în moarte; acesta a spus că un singur pai ar dovedi insistenţa lui Dumnezeu.[xxiv] Lăsaţi-l pe gânditor să-şi păstreze dovada şi daţi-i tinereţii paiul; ea, de dovedit, nu poate, însă la ce ar fi nevoie când ai paiul– şi pe Dumnezeu! Odată cu înaintarea în vârstă soseşte dovada, iar dovada e un călător simandicos pe care toţi îl privesc cu mirare. Tinereţea înţelege că Dumnezeu a făcut lumea, şi totuşi acest lucru s-a întâmplat acum şase mii de ani. Însă ea înţelege îndată – nu-i de mirare, întrucât ce anume reprezintă şase mii de ani pentru tinereţe, dacă nu ziua de ieri?[xxv] Odată cu înaintarea în vârstă, şase mii de ani sunt ani mulţi, iar omul îşi dă seama că lumea a fost făcută acum şase mii de ani şi că au trecut, de asemenea, şase mii de ani de când totul era foarte bine.[xxvi]

Însă, aşa cum tinereţea gândeşte în mod cu totul firesc că Dumnezeu e Făcătorul, la fel de firesc gândeşte şi ceea ce urmează de aici, şi, neavând nevoie să piardă mult timp pentru a cerceta primul lucru, poate începe îndată cu cel din urmă. Dar ce urmează de aici? Când omul îmbătrâneşte şi are mai multă minte rezultă lucruri foarte ciudate: astfel, unii depăşesc un anumit gânditor, dinaintea lor, se numesc după unul de mai târziu sau le dau altora un nume, făcând şi altele asemănătoare, care nu li se cuvin nici lui Dumnezeu, nici lor, ci doar judecăţii lumii.[xxvii] Tinereţea, în schimb, a început odată cu primul lucru şi pe cel din urmă; ce rezultă din primul, dacă nu ceva aflat atât de aproape, încât nici nu pare o urmare a acestuia, cu atât mai puţin o concluzie mai îndepărtată? Şi ce este acest lucru, dacă nu faptul că recunoştinţa e tăcută în umilinţă, că încrederea se întemeiază pe crezământ, că durerea provocată de tulburarea armoniei e atât de profundă, că pacea nu poate întârzia mult, că întristarea e atât de copilărească şi tinereţea nu trebuie să meargă departe pentru a-şi avea viaţa, mişcarea şi fiinţa în Dumnezeu[xxviii].

Iar la tinereţe aceste lucruri se fac *cel mai bine*, pentru că un gând e gândit cel mai bine de cel care îl are mereu la îndemână şi totuşi îl ascunde cel mai în adânc; de cel care nu trebuie să caute între multe lucruri pentru a găsi, netrebuind să caute în locuri lăturalnice pentru a-l afla.

Tinereţea nu are multe gânduri, dar de aici nu rezultă decât că poate să păstreze mai bine acel singur gând, chiar dacă îl foloseşte mereu. Când omul înaintează în vârstă are multe gânduri, iar când unul dintre ele se pierde, se poartă precum acea femeie[xxix] care a aprins lumina şi umbla de colo-colo căutând,

iar între timp celelalte nouăzeci şi nouă[xxx] de gânduri rămân de izbelişte. Sau omului i se pare că un gând s-a pierdut şi pierde vremea căutându-l, pentru că de fapt se înşelase. Aşa ceva nu i se poate întâmpla tinereţii, pentru că, atunci când ai un singur gând, unde ar putea să se piardă? Când ai multe gânduri eşti asemeni celui care are multe haine de îmbrăcat: pune ba una, ba alta. Însă tinereţea are un singur gând, care îi stă întotdeauna la fel de bine, şi nu-şi pierde timpul cu alegerea. Pe de altă parte, locul în care vârstnicul îşi păstrează gândurile e acelaşi în care şi-l ţine şi tânărul, neavând mai puţin spaţiu; însă atunci când ai doar un singur gând, acesta primeşte un loc foarte bun şi spaţiu din destul.

Tinerii nu văd mulţi oameni, dar de aici nu rezultă că nu pot să ţină din tot sufletul la om şi la ceea ce e omenesc. A fost odată un înţelept păgân[xxxi] care, batjocorit de mulţime, a considerat că poate să-şi bată şi el joc de alţii; umbla cu felinarul său ziua, căutând *omul*. Nu trebuie să ne batem joc de el, pentru că acela care n-a găsit de tânăr *omul* poate avea nevoie de felinar. Odată cu înaintarea în vârstă, vedem mulţi oameni, ne despărţim şi ne întâlnim, dar, dacă n-avem din tinereţe *omul*, ce găsim? Iar cel care găseşte omul, ce găseşte, de fapt, dacă nu preotul şi dascălul, omul obişnuit şi tot ce cunoaşte foarte bine de acasă? Ce anume găseşte, astfel încât să înlocuiască cel mai bun lucru pe care îl pierde puţin câte puţin? Aşa e şi cu gândul la Dumnezeu. Când vârstnicul regăseşte acest gând, ce găseşte altceva, dacă nu ceea ce găsise în tinereţe? În tinereţe l-a gândit, iar prima oară era ca şi cum l-ar fi gândit deja de-o veşnicie. Anii de mai târziu mai greu îl gândesc într-un astfel de mod de neuitat. Odată cu înaintarea în vârstă, acest gând îşi are adesea doar timpul său, şi aşa trebuie să fie. Alte gânduri au timpul lor, totul e îmbucătăţit, iar dacă în alte privinţe omul trăieşte în belşug, în privinţa acestui gând trăieşte adesea în destulă sărăcie. Însă tinereţea e timpul belşugului. Odată cu înaintarea în vârstă, omul nu mai creşte, dar tinereţea e timpul creşterii şi ea creşte împreună cu singurul ei gând, asemeni îndrăgostiţilor care au crescut laolaltă. Când omul îmbătrâneşte, îşi verifică des gândurile, întârziind astfel. Pentru că în ascuns se creşte cel mai bine, şi, din punct de vedere trupesc, un om nu creşte niciodată atât de mult ca în cele nouă luni în care se află în pântecul mamei, iar din punct de vedere spiritual, niciodată atât de mult ca în viaţa ascunsă a tinereţii, când creşte cu o creştere dumnezeiască.[xxxii] Cu cât omul îmbătrâneşte, cu atât mai complicată e socoteala, însă, cu toate acestea, acel gând la Făcător e ceea ce a fost pomenit atât de des de dascălul din copilărie: cifra pe care trebuie s-o ţii minte când faci o socoteală. Iar dacă o uităm în vreun loc, întreaga socoteală e greşită.

Să lăsăm aşadar copilăria să păstreze îngerii care văd mereu faţa lui Dumnezeu[xxxiii]; iar tinereţii dăruieşte-i, Doamne, o grijă prietenoasă, care s-o împiedice să piardă lucrul cel mai bun. Vai de cel care înşală văduve şi orfani[xxxiv], dar, de asemenea, vai de cel care îi răpeşte tinereţii acest gând, chiar dacă i-ar da orice altceva! Vai de cel care va muta hotarul săracului, vai de cel care îl mută pe

cel al tinereţii![xxxv]

Adu-ţi aminte de Făcătorul tău în zilele tinereţii tale. Pentru că acest gând revine mereu, şi mai târziu te va ajuta odată să gândeşti cum e mai firesc şi mai bine despre Făcător, indiferent cum s-ar defini ajutorul în cazul fiecărui individ.

Oamenii spun că le e grea despărţirea celor care au devenit una din punct de vedere interior, dar e mult mai greu când desparţi astfel gândul tinereţii despre Făcător şi Făcătorul. Despre această îngrijorare, limbajul omenesc nu vorbeşte decât puţin, pentru că nu doar spusele oamenilor, ci şi aproape chiar limbajul însuşi sunt egoiste, vorbind doar despre propriile lor preocupări, nu despre cele ale lui Dumnezeu, a cărui îngrijorare e despărţirea.

Dar ce anume îi desparte? Oare nu ştii, ascultătorule, ce te-a despărţit? Şi nu ştie astfel fiecare individ ce l-a despărţit de Dumnezeu, chiar dacă lucrul care l-a despărţit a fost foarte diferit la fiecare? Poate că i-a despărţit vârsta, faptul că omul a îmbătrânit, pe când Dumnezeu a rămas mereu acelaşi. Faptul că a îmbătrânit nu poate fi mustrat, dimpotrivă, e de laudă când un om cunoaşte în această privinţă ziua şi ceasul[xxxvi], şi nimic nu e mai respingător decât să-l vezi pe cerşetorul nefericit, a cărui privire şi expresie roagă pe toată lumea să-i acorde neadevărul măgulitor că ar mai părea încă tânăr, sau pe amărâtul care, deşi înaintat în vârstă, încă se întăreşte cu minciuna că ar avea tinereţea înaintea sa, sau pe neajutoratul care n-are altă pavăză împotriva anilor decât neputincioasa dorinţă de a mai fi tânăr. Pentru acela, în schimb, care cunoaşte ziua, ceasul şi momentul potrivit, despărţirea sare cel mai puţin în ochi şi el e cel mai departe de a-şi uita tinereţea, pe care altminteri a uitat-o chiar şi cel ce şi-o doreşte înapoi zi şi noapte. Nu ştim dacă unui om îi va reuşi să îmbătrânească în aşa fel încât să nu simtă nici o clipă despărţirea care pregăteşte un alt fel de înţelegere, însă cei mai mulţi se despart de Dumnezeu la fel cum se despart de ceea ce aparţinuse tinereţii, părăsind casa părintească şi îngrijirea mamei, îndepărtându-se tot mai mult de ele.

Aşadar, poate că omul a îmbătrânit şi odată cu anii i-a venit mintea, iar odată cu mintea, cunoaşterea, şi odată cu cunoaşterea, necazul, şi cu sporirea cunoaşterii, sporirea necazului[xxxvii]. Dar dezvoltându-se şi cultivându-se astfel, ceea ce era simplu a devenit mai greu pentru el, şi, vrând să găsească o soluţie fără această îndrumare, totul a devenit din ce în ce mai încurcat. – Poate că a ales îndrumarea gândului şi, pentru a nu datora nimănui ceva, a lăsat gândul să se sădească singur, şi un gând să crească din altul, până când i s-a arătat infinitul, făcându-l să ameţească. Cu cât privea mai fix la el, cu atât ochiul şi-a pierdut puterea de a găsi calea înapoi în finitudine. – Poate că l-a orbit plăcerea, viaţa părându-i-se o glumă, şi l-a lăsat pe Dumnezeu să se întristeze în ceruri, alegând în acest timp bucuria şi lăsând entuziasmul să vorbească în zadar despre bătălie şi luptă, curaj la primejdie, răbdare în necazuri[xxxviii], iubire în viaţă, biruinţă în moarte[xxxix], răsplată în cer[xl], în timp ce el îi lasă fiecărei zile plăcerea ei.[xli] Poate că îngrijorarea lumească[xlii] în privinţa mâncării şi a îmbrăcămintei i-a împărţit mintea în două, încât n-a făcut nici una, nici alta. Poate că s-a supus singur unei

triste gravităţi care i-a făcut din viaţa de aici o robie, din Dumnezeu din ceruri un Domn sever, din voinţă o lege cumplită, şi astfel a umblat în pustie fără să-şi poată domoli setea; poate că păcatul şi pierzania s-au aşezat între el şi gândul tinereţii la Dumnezeu, despărţindu-i, iar supărarea despărţirii părea să facă imposibilă o înţelegere. Am putea să dezvoltăm toate acestea, însă pentru ce? Când există despărţirea, nu e atât de important să priveşti cu fixitate la motivul ei, cât să te întristezi de despărţire, care se poate vădi în moduri atât de diferite când au sosit zilele rele despre care vorbeşte Eclesiastul sau când trebuie să înceapă *retragerea*. Pentru că, la fel cum prima carte din Vechiul Testament a fost numită *Naşterea*, iar cea de-a doua, *Ieşirea*[xliii], am putea spune că există în viaţa omului o a treia carte, numită *Întoarcerea*[xliv]. Atunci se arată necesitatea întoarcerii la ceea ce a fost cândva atât de frumos, dar a fost apoi respins, uitat, trecut cu vederea, pângărit, şi la care acum îşi caută refugiul fiecare, oarecum ruşinat. Iar ruşinarea e îndreptăţită, pentru că, indiferent pe ce cale a rătăcit, omul a încercat mai întâi totul înainte de a se hotărî să se întoarcă. Însă nu e oare o binecuvântare că a avut la ce să se întoarcă, n-a fost un noroc că orbul a avut un copil care să-l conducă? Astfel, oamenii merg pentru scurtă vreme asemeni unui orb călăuzit de un copil.

Nu ascundem faptul că întoarcerea unuia poate fi total diferită de a altuia, că a unuia poate fi o revenire mai paşnică, iar a altuia o fugă urmărită de grozăvie, dar Eclesiastul spune: Gândeşte-te de aceea la Făcătorul tău în zilele tinereţii tale, gândeşte-te la el de dragul întoarcerii. Chiar dacă momentul în care trebuie să înceapă întoarcerea e cumplit, chiar dacă omul, în duşmănie faţă de sine, a distrus oricât de mult din ceea ce se afla în urma lui, simpla amintire a acestui gând îi va ajuta întotdeauna. Poate că un om ajuns la extrem a încercat doar să-şi adune amărăciunea, mânia, într-o singură izbucnire a pasiunii, căutându-şi zadarnic refugiul la rezonabilitatea care se pricepe altminteri la pustiul şi deşertăciunea vieţii, până când a exclamat: „o, lumea şi plăcerea ei sunt trecătoare!“[xlv] Dar iată, aceste cuvinte s-au trezit asemeni unei amintiri în sufletul său, şi odată cu ea s-a trezit o amintire mântuitoare care l-a chemat încă o dată cu siguranţa tinereţii: dar cuvântul lui Dumnezeu rămâne în veac[xlvi]. Astfel amintirea tinereţii l-a ajutat acolo unde nu ajuta nimic altceva; astfel ajută ea, dezlegând vraja seriozităţii mocnite, încât e din nou bucurie în ceruri[xlvii] şi pe pământ; ea risipeşte ceţurile îngrijorării preocupate în lipsa de grijă încredinţată lui Dumnezeu; dezleagă chinul cel rău într-o mirare tăcută în privinţa misterioasei expresii „nădăjduind împotriva oricărei nădejdi“[xlviii]; îl salvează pe cel disperat de la vederea disperării printr-un curaj care nu înţelege nimic, nici chiar afirmaţiile ademenitoare ale autoacuzării, ci doar mila lui Dumnezeu. Poate că un om s-a gândit profund şi îndelung la cele divine, înţelegând totuşi uneori ceea ce descoperea într-un mod mult mai simplu decât gândise, până când în cele din urmă a ajuns, în timp ce şedea îngândurat şi meditativ, să zâmbească de multele sale gânduri, ţinând seama de amintirea tinereţii care îi şoptea lucrul cel simplu, transformându-i astfel, prin amestecul ei, frumoasa gravitate într-o şi mai

frumoasă glumă. Poate că un om cu planuri care îi aduceau mereu victoria şi admiraţia oamenilor descoperea totuşi, comparând rezultatul cu socotelile sale, întotdeauna câte un detaliu neplăcut, până când, în cele din urmă, în timp ce domnea plin de severitate, s-a îmblânzit ascultând amintirea tinereţii, care i-a murmurat lucrul cel simplu şi, împletindu-se astfel, i-a transfigurat frumoasa gravitate într-o şi mai frumoasă glumă.

Nu lăudăm întoarcerea ca şi cum aceasta ar fi singura semnificaţie a vieţii iar amintirea ar fi totul în viaţă. Nu vorbim sumeţindu-ne cu dispreţ despre adevărul pătruns de înţelepciunea omenească mai coaptă sau de frumuseţea pe care o produce arta omenească, şi cu atât mai puţin nu considerăm mai prejos fapta cinstită a bărbăţiei; vorbim doar despre frumoasa însemnătate a întoarcerii pentru viaţa omului şi mai vorbim despre felul în care faptul de a fi gândit la Făcător în tinereţe e îngerul mântuitor al întoarcerii.

Să lăsăm aşadar fapta unui om să-i ia ce-i al ei: timpul, hărnicia; însă păstrează, Doamne, vârstei înaintate o amintire a tinereţii care să-i păstreze gândul tinereţii la Făcător. Vai de cel care desparte ceea ce a unit Dumnezeu[xlix]; vai de cel care desparte vârsta bărbăţiei de tinereţea sa.

În faţa unui om căruia această observaţie îi aminteşte doar cu durere de ceea ce-i lipseşte, discursul edificator ar fi nepotrivit şi nedemn, şi ar fi tare rău dacă ar rămâne lipsit de compătimire, pentru că atunci discursul n-ar fi edificator, negăsind ceea ce e universal, ci lăsându-se înşelat de ceea ce e întâmplător. Ce-i drept, se întâmplă mai rar ca un om să simtă într-adevăr această lipsă, şi poate că uneori se amăgeşte singur respingând vinovăţia sa, ţinând sufletul în loc, în laşitate, înşelându-l cu bune intenţii şi alegând durerea lipsei în locul întristării căinţei. Dacă lucrurile stau astfel, discursul poate fi liniştit. Chiar dacă un astfel de om nu vrea să se înţeleagă pe sine, discursul l-a înţeles. Dacă ar exista, în schimb, un om a cărui tinereţe n-a fost păstrată prin nici o grijă iubitoare şi care a pornit în viaţă mai sărac decât fiul sărăciei, căruia părinţii i-au lăsat moştenire sărăcia, mai sărac decât cel căruia tatăl i-a lăsat totuşi o binecuvântare iar mama un îndemn, dacă ar fi lipsit de ajutor, părăsit, părăsit de sine însuşi pentru că n-a avut tinereţe, o, nu există nici o tinereţe atât de părăsită de Dumnezeu încât firimiturile adunate cu grijă[l], pentru ca nimic să nu fie risipit, să nu devină, prin binecuvântarea lui Dumnezeu, o înlocuire a ei din plin! Şi nu există nici o tinereţe, oricât de scurtă, atât de uitată de Dumnezeu încât amintirea ei sau întristarea adâncă şi profundă după ea să nu-l poată întineri pe cel care n-a fost niciodată tânăr. Pentru că, din punct de vedere spiritual, împlinirea e întotdeauna în dorinţă, liniştirea îngrijorării e în îngrijorare, la fel cum Dumnezeu e deja în întristarea după el[li]. Iar omul şi-a înţeles din punct de vedere spiritual lipsa şi a tânjit din punct de vedere spiritual după tinereţe. În alt sens, tinereţea e doar deşertăciune, iar dorul după ea e şi mai multă deşertăciune,

„pentru că frumuseţea e înşelătoare şi drăgălăşenia e trecătoare“ (Proverbe 31, 30[lii]), iar mintea nestatornică trece cu speranţa ei cea scurtă, dansul se sfârşeşte, gluma e uitată, forţa piere iar tinereţea s-a dus, astfel încât locul ei n-o mai cunoaşte[liii]; dar gândul tinereţii la Făcător e un boboc de trandafir care nu se ofileşte pentru că nu cunoaşte anotimpurile şi nici anii, fiind găteala cea mai frumoasă a copilului, giuvaierul cel mai minunat al miresei, podoaba cea mai bună a celui ce moare.

Aşteptarea unei fericiri veşnice

2 Corinteni 4, 17–18[liv]

Spune-i unui om cine sunt prietenii tăi şi te cunoaşte; încredinţează-i dorinţele tale şi te înţelege; nu numai că sufletul tău se revelează în dorinţă, dar te va pătrunde cu privirea şi în alt fel, în măsura în care dorinţa îi trădează în mod viclean cum stau lucrurile în lăuntrul tău. Pentru că, în timp ce îţi rosteşti dorinţa, el se uită dacă acel lucru poate fi dorit. Dacă nu poate fi dorit, el nu-ţi cunoaşte doar dorinţa, ci conchide şi că lăuntrul tău e cuprins de tulburare. În acest sens s-a spus că a dori este o îndeletnicire rea[lv] şi oamenii sunt adesea ispitiţi să-l compare pe cel ce-şi doreşte astfel cu unul care se apucă de cerşit din comoditate, pentru că amândoi trăiesc din pomeni, amândoi umblă neîncetat, n-au nimic în afară de rugăminţi şi sunt consideraţi suspecţi de către dreptate. Însă se poate găsi şi o latură mai frumoasă a faptului de a dori. Cine a uitat nepreţuita distracţie a copilăriei: dorinţa, care e la fel pentru copilul sărac şi pentru cel bogat? Cine a uitat acele frumoase povestiri dintr-o vreme dispărută, în care e la fel ca în copilărie, dorinţa fiind sensul vieţii şi un preafericit mod de a-ţi petrece timpul? Când în acele legende îi e îngăduit unui bărbat sau unei femei să-şi încânte sufletul prin dorinţe, obiceiul şi sfânta datină erau ca mai întâi să-şi dorească fericirea cerească.[lvi] După ce aceasta era asigurată, oamenii se puteau lăsa în seama abundenţei dorinţelor. Desigur, totul e doar o glumă, dar să nu uităm că într-adevăr în mijlocul gravităţii vieţii e şi trebuie să fie timp de glumă, că şi acest gând este o observaţie edificatoare. Acela care e într-adevăr recunoscător şi înţelege cu umilinţă profundul fapt că toată strădania lui arată din punct de vedere dumnezeiesc doar raportul greşit dintre ea şi ceea ce trebuie să primească în viaţă ca pe un dar, acela are timp şi de o glumă nevinovată şi plăcută lui Dumnezeu – şi va şti să-şi dorească. Un astfel de om nu strică frumuseţea darului sau neîndoielnicia milei care dăruieşte, punându-şi la bătaie meritul, nu aduce singur cu sine tulburarea, ci învaţă tocmai de la preaplinul darului tăcerea bucuroasă care nu e insistentă cu o neobosită activitate, fiind umilă chiar şi în recunoştinţă. La fel cum păgânii spuneau rugăciuni lungi şi inutile despre ceea ce Dumnezeu oricum ştie dinainte (Matei 6, 7), tot astfel e o greşeală păgână să fii mereu ocupat, mereu robit de gravitate.

Poate că e meritul timpului nostru că a ştiut să muncească în multe feluri dorinţa, obosind-o, şi să dezobişnuiască astfel sufletul de a mai dori; poate că e meritul său dacă a dezvoltat astfel o seriozitate cinstită care renunţă la înşelăciunea dorinţelor pentru ceea ce este bun. Nu-i reproşăm că a făcut din reprezentarea forţei dorinţei un joc de cuvinte, dacă astfel îmboldeşte pe cineva să lucreze cu propriile mâini în locul forţei de împrumut a dorinţei. Dar dorinţa

de a avea fericirea cerească e oare şi ea un joc de cuvinte aşa cum a ajuns să fie dorinţa de a primi ajutorul cerului pentru uşuratecii care cred că trebuie să te bazezi pe Dumnezeu aşa cum te bazezi pe oameni, iar când te ajuţi singur, Dumnezeu se ocupă de restul? Iar dacă dorinţa de a avea fericirea cerească a devenit un joc de cuvinte, s-a vrut oare astfel ca oamenii să se aprindă şi să muncească şi mai mult pentru a o dobândi? Nu pare a fi deloc astfel. Fericirea eternă pare mai degrabă să fi devenit ceea ce a devenit gândul la ea, un cuvânt gol şi fără sens, uneori de-a dreptul uitat sau îndepărtat cu îndrăzneală din limbaj, sau lăsat deoparte cu nepăsare, ca o veche expresie care nu mai e folosită, fiind păstrată doar pentru culoare. În timp ce în zilele de demult oamenii primeau fericirea cerească din mila lui Dumnezeu, acum fericirea aceasta pare deseori să semene cu neputinţa unui bătrân care de-abia îşi duce zilele în casa celui puternic, cu un codru de pâine primit din milă.

Încotro se îndreaptă atunci cel care vrea să chibzuiască la urmările aşteptării unei fericiri veşnice pentru această viaţă pământească îngrijorată, cu cine să se sfătuiască? Fiecare cunoaşte suficient de bine, în vremurile noastre, relaţiile civice; să ne lămurim aşadar răspunsul vorbind un moment despre ele. Când într-un stat trebuie gândit şi chibzuit un lucru, nu sunt chemaţi străinii şi unii care locuiesc în alte ţări, care nu sunt legaţi de soarta ţării la a cărei bunăstare trebuie să se gândească. Nu sunt chemaţi nici cei fără ocupaţie şi nici vagabonzii uşurateci, „care se deprind să umble fără nici o treabă din casă în casă şi nu numai că sunt leneşi, dar sunt şi limbuţi şi iscoditori şi vorbesc ce nu trebuie vorbit“ (1 Timotei 5, 13), pentru că părerile unor astfel de oameni „dau naştere mai mult la întrebări“ (1 Timotei 1, 4[lvii]) în loc să aducă răspunsuri. De asemeni, nu sunt chemaţi tâlhari şi răufăcători spre a le da ocazia de a chibzui în linişte cum să prade mai bine ţara. Se face o altă alegere; se presupune că e de dorit o anumită îngrijorare şi că a-şi avea propria bunăstare cât mai strâns legată de cea a ţării e cea mai bună garanţie că părerile nu vor fi dezrădăcinate precum cel care le susţine. La fel e şi când se chibzuieşte despre lucrul de care vorbim. Când cineva crede că viaţa aceasta nu e doar a muncii, ci şi a răsplăţii, nu doar a semănatului, ci şi a recoltei, trebuie să-l lăsăm să urmeze regulile inteligenţei potrivite concepţiei lui de viaţă. În schimb, nu ne vom putea dori să ne sfătuim cu el, pentru că este un străin şi un venetic care n-are nici o cunoştinţă şi nu păstrează nici o legătură cu acel lucru îndepărtat despre care ne întrebăm. Când cineva îşi lasă doar în mod uşuratec şi în treacăt gândul să rătăcească, preocupându-se de cele viitoare din curiozitate şi inconstant, trebuie să-l lăsăm să caute societatea şi colaborarea unora care gândesc ca el, „al căror cuvânt roade precum cangrena“ (2 Timotei 2, 17). În fine, dacă un om e certat cu acel viitor indiferent din ce motiv, nu este doar neştiutor asemeni străinului şi veneticului, nici doar uşuratec asemeni unui cavaler aventurier al gândurilor, ci vrea din toată puterea să distrugă viitorul, fiind aşadar cu atât mai puţin îndreptăţit să ia parte la consfătuire. Se face o altă alegere; se presupune că îngrijorarea nu-l face pe un om doar părtinitor, ci că-l face tocmai în stare să chibzuiască; se presupune

că tot mai strânsa legătură dintre bunăstarea sa şi acel viitor îl îndreptăţeşte. De aceea, cel care strânge comori în cer[lviii] şi al cărui suflet se află lângă ele, cel care şi-a făcut aici pe pământ prieteni care să-l poată primi în lumea de dincolo[lix], cel al cărui gând a mers înainte şi merge înaintea lui să-i pregătească locul[lx], cel a cărui îngrijorare anticipează o explicaţie pe care viaţa o refuză, cel al cărui dor ţine strâns iubitul şi nu îl lasă nici în moarte, cel a cărui tristeţe continuă să îl urmeze pe răposat la mormânt, cel a cărui simţire s-ar revolta de grozăvie dacă i s-ar tăia fericirea cerească, revoltându-se mai mult decât cetăţeanul atunci când cineva vrea să şteargă de pe pământ ţara al cărei fiu este, acesta e un bun cetăţean, un om cu bune intenţii, la care cel care întreabă poate spera să găsească îndrumare şi ajutor, iar întrebarea poate spera la un răspuns.

Însă poate că am abordat greşit întreaga problemă; poate că fericirea cerească e ceva ce rezultă de la sine într-o asemenea măsură, încât e o prostie să vorbeşti despre ceea ce a rezultat din ea. Fericirea rezultă din sine însăşi şi din ea nu mai rezultă nimic; să nu ne pierdem aşadar timpul făcând mai întâi îndoielnic ceea ce rezultă de la sine, pentru a linişti apoi îndoiala, întrucât astfel nu atingem niciodată siguranţa ca atunci când o lăsăm să rezulte de la sine şi apoi ne apărăm prin concluzii de îngrijorarea îndoielii. Dar, indiferent dacă rezultă de la sine sau nu, această observaţie nu neagă faptul că fericirea cerească e ceva bun şi, de aceea, nu poate critica dorinţa de a o avea decât în măsura în care această dorinţă este deja un fel de îngrijorare de care nu e nevoie, întrucât fericirea vine de la sine, indiferent dacă o doreşti sau nu; şi, în fond, orice om are această dorinţă, doar că unii nu atrag atenţia asupra faptului că doresc; la fel, orice om respiră, însă tocmai de aceea ar fi o nebunie dacă vreunul s-ar apuca să se bucure de faptul că poate să respire. Ascultătorule, să vorbim o clipă nebuneşte[lxi], sau mai degrabă să continuăm încă o clipă să vorbim nebuneşte, fiindcă ţi-ai dat probabil seama că acest discurs e aproape de nebunie prin multa lui isteţime. Să presupunem aşadar nebuneşte că Dumnezeu din ceruri e ca un om slab, care nu poate să-şi calce pe inimă refuzându-i cuiva fericirea eternă, fie că acesta o vrea sau nu, ba că e atât de slab încât îi obligă pe toţi să o aibă, indiferent dacă şi-o doresc sau nu. Întâlnim uneori în viaţă un astfel de om slab. Stăpâneşte un bun sau altul şi, în cercul strâmt care e obiectul grijii sale, toată lumea ştie că îl va împărţi tuturor la timpul potrivit. Aşadar, toţi primesc acel bun, iar aici e asemănarea; însă care e diferenţa? Unii dintre ei se împietresc în indiferenţă, aproape bătându-şi joc în adâncul inimii de omul slab; fără să le pese de el, îşi văd de propriile lucruri, scutindu-se de orice îngrijorare anticipativă privitoare la întrebarea dacă sunt demni de acel bun şi dacă nu cumva iau bunătatea lui în deşert; se scutesc de asemenea şi de orice îngrijorare ulterioară cu privire la întrebarea dacă recunoştinţa lor e adecvată faţă de dăruitor şi de dar. Alţii, în schimb, şi-l doresc şi se îndoiesc că vor primi darul; însă, chiar dacă nu consideră că-l merită, mintea şi bunăvoinţa lor se îndreaptă spre acel om datorită bunătăţii căruia îl primesc şi, chiar dacă văd că bunătatea lui e slăbiciune, ascund acest lucru faţă de el şi faţă de sine, considerându-se îndreptăţiţi şi obligaţi să se poarte

astfel, întrucât recunoştinţa e singura expresie a relaţiei lor cu el; este vorba de un dar, şi acesta rămâne dar. Dacă lucrurile ar sta astfel cu primirea fericirii cereşti, în ce fel ţi-ai dori s-o primeşti, ascultătorule? Ai putea să-ţi doreşti s-o primeşti aşa cum au primit cei dintâi darul pământesc? Chiar dacă ai crede că fericirea ta e sigură, tot te-ai simţi profund ruşinat comparând viaţa ta cu a celor cărora îngrijorarea în această privinţă le umple multe clipe, multe ceasuri, indiferent dacă îi preocupă dorinţa, dacă recunoştinţa le mişcă inima sau dacă îşi cultivă mintea spre a fi plăcută dăruitorului, după cum ştiu mai bine şi din toată puterea, pregătind astfel trecerea. Pentru că o trecere bruscă presupune o îndrăzneală cumplită; a fost adesea zugrăvit ce cumplit e pentru cel îmbătat să se trezească brusc cu gândurile tulburate; a fost descrisă groaza care l-a cuprins pe bogătaş când s-a trezit în iad. Dar dacă fericirea cerească ar fi în aşa fel încât omul s-ar trezi la ea în clipa în care şi-ar da ultima suflare, chiar şi cel ale cărui gânduri au fost atât de departe de ea pe cât e abisul faţă de cer, cred că omul acesta ar trebui să moară din nou de ruşine, dorindu-şi să fie din nou departe, pentru că fericirea cerească şi nevrednicia lui nu se potrivesc. Cred că un astfel de om s-ar simţi nefericit asemeni celui care, aflat într-o ţară străină, nu-şi doreşte decât s-o părăsească.

Am vorbit nebuneşte, însă chiar şi aşa s-a vădit că omului nu trebuie să-i devină indiferent gândul la fericirea celestă. Cum să-i devină atunci fericirea indiferentă unui om pe care discursul n-are nevoie să-l urmeze până la ultima limită a necugetării, ci al cărui suflet e pregătit să audă vorbele grave ale seriozităţii, care spun că „Dumnezeu nu se lasă batjocorit“ (Galateni 6, 7)? Sufletul său e pregătit, pentru că ţine seama de ceea ce l-ar copleşi probabil cu totul pe cel rătăcit, anume că „nimeni nu poate sluji la doi stăpâni, pentru că îl va urî pe unul şi-l va iubi pe celălalt“ (Matei 6, 24), sufletul său fiind trezit pe deplin din somn spre a înţelege ceea ce pe lunatec l-ar face să se prăbuşească în abis, că „iubirea faţă de lume e vrăjmăşie faţă de Dumnezeu“ (Iacov 4, 4). Un astfel de om are simţul spiritului necesar pentru a se scârbi de gândul că fericirea cerească ar fi doar o farsă, în ciuda minunăţiei ei, şi mintea suficient de coaptă pentru a înţelege că fericirea cerească nu poate fi luată cu năvală[lxii], la fel cum nu poate fi nici recâştigată asemeni gajului dintr-un joc; un astfel de om are timp să se gândească la singurul lucru care trebuie[lxiii], are inima de a-şi dori fericirea cerească, seriozitatea spre a renunţa la îndeletnicirea cu gânduri uşuratice, frică şi cutremur[lxiv] în suflet pentru a se îngrozi la gândul de a rupe legătura cu cerul sau de a-l lua în deşert. Însă atunci nici gândul său la această fericire nu va fi risipit, dorinţa sa nu va fi zadarnică, îngrijorarea sa nu va fi o strădanie lipsită de rod, rugăciunea sa nu va fi lipsită de binecuvântare, asemeni lipsei de făptuire a crinului care nu ţese, asemeni lipsei de prevedere a păsării care nu strânge în grânare[lxv]; lucrul său nu va fi fără folos, chiar dacă nu câştigă fericirea cerească şi doar devine sigur că o va moşteni prin trezia în aşteptare. Iar această preocupare îi va fi de asemenea un câştig pentru viaţa aceasta, urmările acestei aşteptări fiindu-i spre binecuvântare în timp, pentru că aşteptarea fericirii cereşti reuşeşte

ceea ce altfel pare imposibil, anume să fie în două locuri deodată; lucrează în ceruri şi de asemenea şi pe pământ, „caută mai întâi împărăţia lui Dumnezeu şi dreptatea lui, şi dă toate celelalte lucruri pe deasupra“ (Matei 6, 33). Când aşteptarea nu face toate acestea e înşelătoare, fiind viclenia unui suflet bolnav care vrea să se furişeze afară din viaţă, nu prezenţa cinstită în cele vremelnice a unui suflet sănătos, pentru că nu e aşteptarea celor veşnice, ci e superstiţie în privinţa viitorului, iar omul nu se bazează atunci pe certitudinea celor eterne, ci se păcăleşte singur cu posibilitatea celor viitoare, care-l captivează doar asemeni dezlegării unei ghicitori; atunci aşteptarea e o dorinţă măgulitoare care nu s-a sfătuit cu gravitatea în privinţa modului diferit în care se decide împlinirea; cu cât gravitatea pătrunde mai adânc angoasa despărţirii, fără a distruge însă responsabilitatea şi a obliga sufletul să renunţe, cu atât mai adevărată e aşteptarea.

Urmarea aşteptării e dublă, dar să ne oprim de această dată la a chibzui asupra urmării care priveşte viaţa prezentă şi să avem în timp ce chibzuim mereu înaintea ochilor cuvintele apostolului pe care le-am citit, în timp ce gândul se sprijină pe îngrijoratul şi puternicul martor al celor ce va să vină, apostolul Pavel; să vorbim aşadar despre

Aşteptarea fericirii veşnice şi importanţa acestei aşteptări pentru viaţa prezentă.

Aşteptarea fericirii veşnice trebuie să ajute omul la a se înţelege pe sine în vremelnicie. Oamenii laudă adesea, pe drept cuvânt, privirea încercată a experienţei, spunând că poate să ajute un om să se descurce în viaţă într-un cu totul alt fel decât privirea tinereţii, care e în slujba imaginaţiei, amăgită de înşelăciunea sufletului, văzând limpede la distanţă, dar fără ca a doua privire a ei, înşelătoare, să reziste cercetării de către observaţie. Spre deosebire de graba tinereţii, avantajul experienţei e tăria cunoaşterii în parte. Tocmai de aceea e importantă ca îndrumătoare în viaţă, pentru că viaţa în vremelnicie e doar în parte, asemeni unei enigme care e înţeleasă cel mai bine când e înţeleasă treptat[lxvi]. Avantajul experienţei este că are întotdeauna o măsură cu care măsoară, o ţintă[lxvii] spre care năzuieşte; prin faptul că împarte întinderea finitudinii ştie mereu să măsoare fiecare lucru, iar pornind de la certitudine calculează ce e incert. Ştie să estimeze, să stabilească lungimea şi durata drumului, are o unitate de măsură pentru putere şi răbdare, pentru rezistenţă, pentru primejdii şi greutăţi; fie că viaţa se amestecă spre a o favoriza sau a o tulbura, ea tot ştie să se ajute singură; nu e luată uşor prin surprindere şi chiar şi când e surprinsă se adună degrabă şi măsoară din nou. Astfel trec poate multe vieţi omeneşti, eficiente în slujba vremelniciei, dar în acelaşi timp aparţinând cu totul vremelniciei. În schimb, dacă sufletul unui om aşteaptă fericirea eternă, această aşteptare îl va tulbura probabil preţ de o clipă, făcându-l să refuze experienţa, întrucât ţinta ei e prea măruntă pentru el, iar măsura ei, prea mică.

Însă nici spontaneitatea tinereţii şi nici paşii uriaşi ai imaginaţiei nu-l vor ajuta, şi totuşi nu poate fi lipsit de ţintă şi de măsură, pentru că viaţa fără ele nu are consolare şi e încurcată. Dar cel care are doar etalonul vremelniciei piere odată cu ea şi poate că nici nu rezistă împreună cu ea. Chiar dacă viaţa unui om e liniştită şi paşnică, tot pot avea loc întâmplări pe care experienţa nu le epuizează. Dacă i se întâmplă acest lucru, e pradă disperării; pe de altă parte, dacă reuşeşte să se strecoare prin viaţă fără ca o astfel de soartă să se opună socotelilor sale, el tot rămâne, dacă n-a învăţat în viaţă nimic mai înalt, un copil al vremelniciei pentru care ceea ce e veşnic nu există. În schimb, dacă un om îşi păstrează acea aşteptare în suflet, are o ţintă mereu valabilă, un etalon mereu valabil, valabil în sine; cu această ţintă şi acest etalon se va înţelege totdeauna pe sine în vremelnicie. Aşa cum norocul şi succesul, favoarea oamenilor, biruinţa şi câştigul nu-i vor fura ţinta, dându-i în loc falsa ţintă a deşertăciunii şi învăţându-l să se bucure sălbatic asemeni celui lipsit de speranţă, la fel nici tristeţea şi falsa măsură a suferinţei nu-l vor învăţa să se întristeze disperat, asemeni celui lipsit de speranţă.

„Căci întristările noastre uşoare de o clipă lucrează pentru noi tot mai mult o greutate veşnică de slavă.“ Acestea sunt cuvintele apostolului pe care le-am citit. Ascultătorule, închipuie-ţi că n-ai fi auzit niciodată rostindu-se numele lui Pavel, că acest nume, departe de a fi cinstit şi sfânt, aşa cum ţi-a devenit din fragedă copilărie, ţi-ar fi necunoscut, şi imaginează-ţi că vorbele acestea ţi-ar fi prezentate cu îndemnul de a conchide din ele care să fi fost soarta omului care a putut depune o astfel de mărturie pentru viaţa de pe pământ şi fericirea de dincolo. Ai pune, probabil, cuvintele la încercare, le-ai face să răsune împreună cu mărturia altora despre chinul vieţii şi măreţia eternităţii, şi ai conchide probabil că omul acesta a trăit destul de liniştit şi netulburat, onorabil, dar nebăgat în seamă, departe de marile decizii ale vieţii, nu cu totul nefamiliar cu înţelepciunea ascunsă a suferinţelor, care e pentru iniţiaţi, dar nici încercat în suprema probă, în primejdia de moarte a chinului pământesc şi a ispitei sufleteşti. Dacă ţi s-ar cere să înlocuieşti această afirmaţie cu una asemănătoare, poate că ai folosi un vers nu tocmai necunoscut, pe care nu-l putem pomeni aici, întrucât e într-o limbă străină; dar frumosul sens al cuvintelor alese în mod fericit este următorul: pământul e suficient de frumos ca loc de rugăciune pentru cel care aşteaptă veşnicia, dar nu îndeajuns de frumos pentru a uita din această cauză că eşti doar pe drum. Iar această interpretare v-ar mulţumi, probabil, atât pe tine, cât şi pe alţii – însă închipuie-ţi că în aceeaşi clipă ar veni la voi un om care să spună: „aceste cuvinte sunt ale apostolului Pavel“ şi ţi-ar povesti ceea ce altfel nimeni n-are nevoie să-ţi povestească: faptul că omul acesta a fost oprit pe calea smintelii şi că a fost, aşadar, încercat în primejdiile pierderii sufletului; că a fost înălţat în cel de-al treilea cer şi, aşadar, a fost ispitit să se dezguste de viaţa pământească; faptul că a depus mărturie cu entuziasm atât de mare încât le părea ascultătorilor un scos din minţi; că a umblat în lume patruzeci de ani, fără un loc sigur, fără pace şi lăsat de izbelişte, pentru evrei sminteală, pentru greci

nebunie[lxviii], respins de lume, în primejdie de moarte, flămând, gol, la închisoare, şi că în cele din urmă a fost executat asemeni unui răufăcător. Nu te-ai mira, nu te-ar cuprinde ameţeala, pentru că etalonul tău nu poate măsura o astfel de relaţie? Lasă tinereţea să încerce acest lucru! Da, tinereţea se grăbeşte să admire, iar înţelegerea ei nu e mai puţin iute; când i se dă o cifră rotundă, e iute la ţintă şi plină de zel la adunare. Chiar dacă se entuziasmează la gândul lui Pavel, ah, entuziasmul ei nu-l înţelege şi doar se înşală pe sine. Dacă laşi experienţa să-şi buchisească drumul înainte va spune, probabil: o astfel de viaţă e o veşnică întristare, de nesuportat. O veşnică întristare – e oare aceasta interpretarea lămuritoare a vorbelor din text: „întristările noastre uşoare de-o clipă“? Şi totuşi, Pavel nu era lipsit de ţintă, nici de măsură, pentru că veşnicia era ţinta sa şi fericirea ei, etalonul lui. Când norul de furtună al întristării se oprea în loc ameninţând cu grozăvii, când sufletul era cât pe ce să piară de frică şi de aşteptarea plină de angoasă, cred că lua etalonul, dacă putem spune astfel, încerca să înainteze cu el şi, iată, întristarea devenea uşoară, de o clipă. Când comunitatea se rătăcea, când învăţătura falsă şi inconstanţa omenească măturau laolaltă opiniile, astfel încât să blocheze drumul adevărului, şi nu mai era nici o ţintă, ţinta sa era cerul[lxix]. Când el însuşi se afla la închisoare, iar rătăcirea creştea şi se răspândea, în timp ce el nu putea face nimic, când ţinta făptuirii sale era pentru experienţă nebunie, pentru că mergea înapoi, ţinta lui era cerul. Când măsura suferinţei făcea sufletul să-şi piardă cumpătul, atunci el folosea etalonul său şi, iată, suferinţa devenea uşoară, de-o clipă, în vreme ce, dacă el ar fi căutat îndrumare la motivele de consolare omeneşti, ea ar fi devenit insuportabilă. Când povara vieţii apăsa greu asupră-i, gândul său adăugând la ea povara zilelor trecute, astfel încât era cât pe ce să se prăbuşească sub greutate, când experienţa renunţase de mult la ţintă, fiind dispusă să-l declare „cel mai nenorocit dintre toţi oamenii“ (1 Corinteni 15, 19), când chiar şi cel care altfel se lăsa în seama lui Dumnezeu nu avea altă consolare decât „dorinţa ca toate nenorocirile să-i fie puse în cumpănă, spre a fi cântărite“ (Iov 6, 2), nici o altă alinare decât faptul că ştia cât de grea e povara, Pavel o cântărea şi, iată, devenea uşoară, pentru că fericirea cerească e o greutate veşnică de fericire şi el era cel mai nenorocit doar atunci când „îşi pusese nădejdea doar pentru viaţa aceasta“ (1 Corinteni 15, 19). Ce-i drept, experienţa se pricepe la măsură şi cântar, dar de ce este ea în stare? Nu e în stare nici măcar să ridice suferinţele apostolului pentru a le pune la cântar, însă Pavel a înţeles că fericirea cerească are o greutate care trage veşnic mai mult la cântar. Experienţa ştie, ce-i drept, să consoleze în multe feluri, însă doar fericirea cerească ştie să consoleze dincolo de orice măsură. Experienţa ştie să găsească motive de bucurie pentru cel îngrijorat, însă ea nu cunoaşte, fireşte, bucuria care întrece orice pricepere[lxx]. Experienţa cunoaşte multele gânduri ale inimii omeneşti[lxxi], dar o îmbucurare care nu s-a suit la inima omului[lxxii] nu cunoaşte. Şi totuşi, viaţa lipsită de ţintă şi de măsură e neconsolată şi tulbure, iar viaţa a cărei experienţă nu sfârşeşte prin a mărturisi că experienţa nu e de ajuns este doar o alergare care nu ştie încotro[lxxiii], rătăcindu-se pe căi greşite, o luptă cu

văzduhul pe care vântul o spulberă, un scris pe nisip[lxxiv], pe care marea îl şterge. Cel care a aflat acest lucru va căuta, probabil, o ţintă mereu valabilă, un etalon mereu valabil. Iar aşteptarea fericirii eterne este scăparea la necaz, o cetăţuie[lxxv] pe care viaţa n-o poate lua cu asalt, o îndrumare pe care necazul şi suferinţele n-o pot şterge; iar faptul de a trăi împreună cu această reprezentare hrăneşte omul mai mult decât hrăneşte laptele mamei pruncul, iar de la această reprezentare el se întoarce din nou întărit, cel mai întărit fiind mai ales atunci când nu năzuieşte să se dezobişnuiască de această hrană, ci să se obişnuiască.

Când cerinţa vieţii depăşeşte inteligenţa experienţei, viaţa e tulbure şi lipsită de consolare dacă n-o ordonează şi n-o linişteşte aşteptarea fericirii eterne. Când tânărului bogat[lxxvi] i se cere să meargă să-şi vândă toată averea şi să o dea la săraci, experienţa nu ştie să ajute, pentru că nu face parte din ea această cerinţă. Iar dacă unui anumit om nu i s-ar cere să vândă totul spre a deveni desăvârşit, întrucât averea sa e de o asemenea natură că nu ar vrea mai nimeni s-o cumpere, ce ştie experienţa? Iar pentru cel care n-are nevoie să îşi îngroape mai întâi morţii[lxxvii] pentru că sunt îngropaţi de mult, dar întristarea sa doar a sporit cu anii, ce despăgubire are experienţa dacă nu-l consolează cu faptul că întotdeauna se nasc mai mulţi decât mor? Iar dacă există o durere singuratecă despre care se ştie că roade cel mai adânc, experienţa străină n-o va consola, pentru că nu-i aude strigătul, şi, chiar dacă s-ar auzi, mărimea durerii nu poate fi dintotdeauna judecată după strigăt[lxxviii]; propria experienţă n-o va ajuta, pentru că strigătul a amuţit tocmai din cauză că durerea n-a fost înţeleasă. Iar cel a cărui gură e legată aşa cum nici gura boului în timp ce treieră grâul pentru alţii[lxxix] nu e legată, cel al cărui suflet e îngrijorat chiar dacă îi bucură pe alţii şi cel „pentru care uşile dinspre uliţă ale buzelor s-au închis“ (Eclesiastul 12, 4), chiar dacă ştie că vorbele sale ar aduna curiozitatea mulţimii în jurul său, însă nu-i vor aduce compasiunea durerii – cum poate fi acesta consolat de experienţă? Însă aşteptarea fericirii eterne consolează mai presus de orice. Există un pact al lacrimilor[lxxx] cu Dumnezeu, iar acest pact nu e văzut, nici auzit decât de cel care vede în ascuns[lxxxi] şi înţelege de departe[lxxxii], dar acest pact are la rândul său un pact cu fericirea de lângă Dumnezeul care va şterge lacrimile[lxxxiii], şi există o părtăşie[lxxxiv] a suferinţelor cu Dumnezeu a cărei taină e certitudinea unei fericiri eterne ca apropiat al lui Dumnezeu.

O fericire eternă acolo sus; ascultătorule, întrebi în ce constă şi ce va aduce? Nu ţi-e de ajuns că poate deja aici să facă întristările uşoare de-o clipă şi că e în stare să unească sufletul tău îngrijorat cu interioritatea bucuriei, într-un mod de nedespărţit, ca tot ce uneşte Dumnezeu, şi rodnic asemeni pactului pe care îl binecuvântează Dumnezeu însuşi?

Aşteptarea fericirii veşnice trebuie să împace orice om cu aproapele său, cu prietenul şi cu duşmanul, în înţelegerea esenţialului. Copilul vrea să aibă tot ce vede, iar tinereţea nu stă mult mai bine, vrea ca totul să se orienteze după ea şi ca întreaga lume să-i asculte dorinţele; însă experienţa ştie să schimbe şi să împartă, diferenţiază între ce e al meu şi ce e al tău, dă cezarului ce e al cezarului,

aproapelui ce e al lui, duşmanului ce i se cuvine, şi păstrează ce e al ei. De aceea, lăudăm experienţa pentru faptul că ordonează astfel viaţa care se scurge pe tărâmul vremelniciei într-o continuă interacţiune. Astfel sunt poate folosite multe vieţi de om, în mod neobosit, până când se sfârşeşte vremelnicia. Însă când lucrurile se petrec astfel, o asemenea viaţă e doar jalnică, oricât ar fi de înfrumuseţată; meschină, indiferent dacă s-a ocupat cu milioane sau doar cu nişte bănuţi; demnă de milă ca jocul copilăriei când e considerat serios. Când se arată că viaţa oamenilor se va scurge astfel este deja un noroc dacă necazul şi primejdia întrerup această siguranţă monotonă în care ceea ce e mai bun şi mai nobil cade în adormire ca sub puterea unei vrăji. Când primejdia comună se află înaintea porţilor tuturor, când nenorocirea generală îi învaţă pe oameni să fie uniţi şi îi obligă să fie împăciuitori, s-a văzut că ei cad de acord în înţelegerea aceluiaşi lucru şi că această împăcare le foloseşte atât ca uniune, cât şi fiecărui individ în parte. Dar când pericolul încetează şi nenorocirea trece, oamenii se întorc mult prea repede la vechiul mod de viaţă, iar înţelegerea forţată de nevoie poartă uneori în sine vlăstarul unei despărţiri mai profunde decât cea pe care o anulase. Şi chiar dacă înţelegerea lor aruncă o strălucire asupra unei părţi a vieţii fiecăruia, înfrumuseţând-o, aceasta nu le aparţine de fapt lor, ci privirii asupra lor şi privitorului care moşteneşte acest mod de vedere, până când chiar şi povestea despre ea e uitată. Chiar dacă e frumos să vezi aşa ceva, o astfel de viaţă aparţine vremelniciei, fiind rodul vremelniciei, dar şi prada ei, şi supremul lucru care se poate spune despre ea e că a fost o frumoasă clipă. Dar această frumoasă clipă a vremelniciei este, în comparaţie cu veşnicia, doar asemeni scurtei sclipiri de argint a metalului fals. În schimb, cel al cărui suflet aşteaptă fericirea eternă are mereu prezent cu sine ceea ce este valabil în sine şi faţă de care tot ce e meschin se vădeşte ca atare; el e mereu influenţat de ceea ce, atunci când este căutat, nu-l face să se certe cu nimic şi cu nimeni pe pământ, posesiunea sa neexcluzând pe altcineva. Pentru că el poate pierde ceea ce e pământesc, iar dacă îl pierde aşa cum trebuie, pierderea va face mai uşor ceea ce e dificil: trecerea cămilei prin urechile acului[lxxxv]; iar nici el nu va vrea să excludă pe cineva, dacă e îndeajuns de îngrijorat.

„Pentru că noi nu ne uităm la lucrurile care se văd, ci la cele ce nu se văd; căci lucrurile care se văd sunt trecătoare, pe când cele ce nu se văd sunt veşnice.“[lxxxvi] Acestea sunt cuvintele apostolului pe care le-am citit şi astfel trebuie să şi procedăm. În timp ce altminteri oamenii lasă fericirea cerească să fie ce-o fi, ar fi mai bine să se poarte astfel cu lucrurile pământeşti şi vremelnice, lăsându-le să fie ce-or fi şi nedându-le importanţă. Pentru că omul care dă atenţie celor vremelnice va ajunge treptat incapabil să ţină seama de cele veşnice, iar cel în ai cărui ochi pământescul devine însemnat va pierde treptat puterea de a preţui cele cereşti. Însă lucrurile care se văd sunt vremelnice, iar vremelnicul nu e doar trecător, ci şi în discordie cu sine însuşi[lxxxvii], şi de aceea se descompune, neputând să dăinuie. De aceea comoara îi produce lacomului durere când o adună, durere când o stăpâneşte şi durere când trebuie să se despartă de ea; de aceea risipitorul

împarte fără bucurie ceea ce păstrătorul ţine fără bucurie; de aceea vinul nou sparge burdufurile vechi[lxxxviii]; de aceea uitarea şterge faptele deşarte, ba chiar şi chinul cel mult şi întristarea prin care un om vrea să devină important; de aceea timpul mistuie iubirea pământească, ba chiar şi ura care, neputincioasă cum e, vrea să intre cu încăpăţânare în veşnicie. Dar cel care se întoarce de la ceea ce este vremelnic la ceea ce este etern şi e îngrijorat în privinţa fericirii sale, s-a împăcat cu sine şi cu toţi ceilalţi; pentru că eternul e întotdeauna în acord cu sine, iar unitatea sa exclude doar ce se exclude singur.

Însă „a fi îngrijorat în privinţa fericirii“ – nu este această aşteptare o nouă povară pe care omul o ia asupra sa, în loc să fie eternul leac care vindecă orice boală, chiar şi boala spre moarte?[lxxxix] Ce-i drept, uneori oamenii au ales un alt fel de înţelepciune decât înţelepciunea aceasta a îngrijorării. Au ales anumite semne şi au pus condiţii cu al căror ajutor erau convinşi de fericire, la fel cum eşti convins că există ceea ce ţii în mână. N-au observat că tocmai această convingere vremelnică era o iluzie; n-au observat că „au atârnat veşnicia de un fir de pânză de păianjen“[xc]; n-au observat că în mâna lor era o pasăre pe care o prinseseră şi care era cât pe ce să zboare. Dar, în timp ce de atâta înţelepciune riscau tot mai mult să piardă fericirea cerească, au câştigat – dreptul de a lăsa condiţiile să fie decisive pentru alţii, dreptul de a-i exclude pe alţii.[xci] Să-i lăsăm să păstreze acest drept, pentru că într-adevăr e doar o tristă neînţelegere dacă un om, în zelul său de a-i exclude pe alţii, e adormit în aşa fel încât nici nu visează că este el însuşi exclus. Nu-i de mirare că vremelnicia a fost din nou preţuită, că ura şi mânia, preferinţa pentru cele pământeşti şi interesele lumeşti au pătruns iar cu forţa în eternitate, spre a o face să fie în neînţelegere şi în discordie cu sine. Cine nu s-ar îngrozi de o asemenea întoarcere pe dos? Eu, unul, am încercat, în ce mă priveşte, mereu zadarnic să o înţeleg.

Dar să chibzuim serios la acest lucru, pentru că fericirea cerească este şi rămâne decizia care hotărăşte totul. Ba, chiar dacă îngrijorarea nu-i ajută omului la umila intrare în această fericire, merită totuşi să te concentrezi asupra ei astfel încât să fie cel mai profund şi mai sfânt lucru din suflet, locul în care conştiinţa se retrage lăsând lumea, strângându-se în sine, împăcându-se cu sine şi totodată cu diferenţele vieţii, o închidere în care gândurile finitudinii, în măsura în care se sumeţesc voind să intre, sunt găsite în fiecare dimineaţă prăbuşite asemeni statuii lui Dagon înaintea chivotului legământului[xcii], înaintea sublimului îngrijorării care se preocupă doar de ce e valabil în sine, ceea ce nu e aşteptarea care vrea să intre în triumf în cer, iar intrarea ei sărbătorească să fie decisivă pentru alţii.

În măsura în care acea tristă neînţelegere „care a fost furată de înţelepciunea lumească“ (Coloseni 2, 8) constă în legarea fericirii cereşti de condiţii care ţin de finitudine, s-ar putea crede, poate, printr-o nouă confuzie, că este de preferat uşurătatea, îndrăzneala prostească şi lipsită de griji care nu e apăsată de nici o condiţie. Însă departe de a fi aşa; doar am căzut de acord că oricine n-are nici o îngrijorare e exclus o dată pentru totdeauna de la chibzuirea asupra unui lucru la a cărui cântărire doar îngrijorarea deschide calea. Înţelegerea greşită nu constă în

presupunerea unor condiţii, ci în faptul că îngrijorarea de a le găsi a fost liniştită atât de repede încât individul are timp, ocazie şi chef să dea răspunsul decisiv la întrebare şi pentru alţii. Totuşi, îndată ce îngrijorarea încetează, cel căruia i se întâmplă acest lucru e exclus de la chibzuire. În schimb, cel într-adevăr îngrijorat înţelege că trebuie să existe o condiţie, însă n-o va putea pătrunde niciodată în finitudine, deoarece îngrijorarea va împiedica o cercetare finită. Chiar şi atunci când s-a gândit cel mai mult la ea, tot trebuie să recunoască faptul că nu poate decide în mod finit care sunt condiţiile, pentru că îngrijorarea îi ia tocmai finitudinea. În tot ce află va rămâne o nesiguranţă, iar această incertitudine hrăneşte îngrijorarea, îngrijorarea hrănind la rândul ei incertitudinea. Această incertitudine poate fi exprimată prin faptul că omul aşteaptă fericirea eternă din mila lui Dumnezeu. Dar el nu aşteaptă mila lui Dumnezeu datorită unei condiţii finite, pentru că atunci n-ar fi milă, iar îngrijorarea s-ar transforma repede în siguranţă pământească. Dacă omul e astfel mereu îngrijorat, dar şi mereu mântuit prin mila lui Dumnezeu, dacă recunoaşte că încetarea îngrijorării e un semn întristător, cum să mai dobândească vreodată certitudinea deşartă de a vrea să decidă pentru altcineva în privinţa acestei întrebări?

Însă chiar presupunând că există anumite condiţii care pot fi redate exact în cuvinte şi în funcţie de care gândul care cercetează ar putea verifica în ce stare se află un om, cum ar putea să o facă dacă n-ar fi din nou îngrijorat? Iar dacă n-ar fi, ar lua totul în deşert; şi cum ar mai putea decide atunci vreodată cu certitudine finită dacă în cazul lui sunt prezente aceste condiţii? Fie aceste condiţii fapte, anumite reprezentări, stări de spirit, cine se cunoaşte pe sine atât de exact încât să îndrăznească să se pună chezaş pe proprie răspundere că, în cazul său, ele sunt prezente exact aşa cum trebuie, nu asemeni unor copii nelegitimi de origine îndoielnică? Cine ar putea s-o facă dacă ar fi într-adevăr îngrijorat şi cine n-ar deveni cu adevărat îngrijorat dacă ar chibzui în mod serios asupra acestui lucru? Însă dacă în sufletul său rămâne astfel mereu o incertitudine datorită căreia are nevoie de milă, cum i-ar putea trece prin minte să hotărască în privinţa altora? Pentru că, mai înainte de a începe să hotărăşti în privinţa altora, trebuie să fii sigur în privinţa ta. Însă cel care, datorită graţiei divine, e întru totul sigur, ceea ce-i dorim fiecăruia, este întotdeauna nesigur din punct de vedere omenesc.

Să vorbim o clipă în imagini, iar prin nedesăvârşirea imaginii să întoarcem atenţia asupra a ceea ce e etern valabil şi despre care vorbim. În armată există uneori un grup mic de aleşi, numit al nemuritorilor[xciii], iar pentru un luptător e o mare cinste să facă parte din el. Să presupunem că ar fi un om (ştim foarte bine că ar fi o tristă rătăcire, care probabil nu s-a întâmplat niciodată şi sper că nici nu se va întâmpla) pe care faptul de a fi primit în această unitate l-ar preocupa la fel de mult pe cât ar trebui să îngrijoreze pe fiecare moştenirea fericirii cereşti[xciv]. Condiţiile ar fi îndeajuns de cunoscute: să fie un războinic deosebit, dar să aibă şi o anumită înfăţişare, statură, alcătuire etc. Va încerca să vadă atunci dacă toate acestea i se potrivesc, nu la modul general, nu în mod neatent, pentru că e prea

îngrijorat pentru asta şi ştie că, dacă lipseşte până şi cel mai mărunt lucru, nu va fi primit. Iar dacă lipsea ceva sau dacă totul era prezent în măsura potrivită, urma să decidă conducătorul oştii după propria estimare. După propria estimare, pentru că s-ar fi putut, de exemplu, să fie prezentă fiecare condiţie în parte, dar să nu producă laolaltă nobila potrivire care reprezenta condiţia pentru a fi primit. Această estimare cred că urmează să fie pricina de nelinişte a îngrijorării sale. Să presupunem însă că ştie că poate fi sigur pe deplin, fără să uităm însă că e la fel de îngrijorat în privinţa primirii sale cum s-ar cuveni să fie un om în privinţa fericirii cereşti. Mai rămâne însă o dificultate. Admiterea nu poate avea loc în aceeaşi clipă, ci e nevoit să aştepte câteva zile. Ce nu s-ar putea întâmpla în aceste zile? Şi chiar dacă ele au trecut fără nici o nenorocire, ar putea să se împiedice când intră în palatul conducătorului de oşti; oare un astfel de om va avea vremea, prilejul şi inima de a merge în sus şi în jos privind ceilalţi oameni spre a vedea dacă se potrivesc pentru admiterea în unitate? Oare n-ar înţelege cu adâncă îngrijorare că şi faptul de a fi fost aproape de admitere e tot o excludere? Nu va înţelege oare acest lucru cu adâncă îngrijorare, dacă e la fel de îngrijorat în privinţa admiterii în acel grup cum ar trebui să fie orice om îngrijorat în privinţa moştenirii fericirii cereşti?

Dar dacă un om cunoaşte condiţiile până în ultimul detaliu şi înţelege că i se potrivesc în mod neîndoielnic (să presupunem acest lucru), el ar avea vremea, ocazia şi liniştea sufletească de a decide pentru alţii în privinţa întrebării. În ce fel? Nu e fericirea cerească un bine atât de mare încât n-are nevoie de nici un adaos prin relaţii exterioare? Cel aflat în posesia fericirii nu poate nici să-şi dorească să devină şi mai fericit printr-un gând nepotrivit, nici să fie tulburat de vreun astfel de gând. Când un om care se crede sigur de fericirea sa se gândeşte totuşi la una ca asta, se vădeşte tocmai că nu se gândeşte la fericire, iar acest al doilea gând duce la pierderea fericirii, la fel cum conştiinţa faptei bune înseamnă să fi luat deja plata.[xcv] Cel care e îngrijorat el însuşi nu-şi poate dori să excludă pe cineva, dar să fie el oare, aşa cum se aude uneori, suficient de compătimitor încât să-şi dorească să fie primit altul? O, păstrează-ţi compătimirea pentru o ocazie mai bună, iar dacă poţi face ceva pentru un om, fă acest lucru ruşinat, aşa cum se cuvine, pentru că suntem cu toţii nişte robi netrebnici[xcvi]; chiar şi binefacerile noastre sunt doar găselniţe omeneşti, fragile, cu dublu înţeles, iar fiecare om primeşte fericirea cerească doar prin mila şi îndurarea lui Dumnezeu, aceasta fiind la fel de aproape de orice om, astfel încât e un lucru care se petrece între Dumnezeu şi el, şi nici un terţ care are el însuşi parte de milă nu trebuie s-o strice amestecându-se unde nu se cuvine. Dacă ar fi un om care mi-ar otrăvi viaţa de dimineaţa până seara, gândind în toate doar la răul meu, ceea ce într-adevăr nu mi s-a întâmplat, ar putea oare să-mi tulbure fericirea faptul că devine şi el fericit, sau aş putea fi îndeajuns de vanitos încât să vreau să-l ajut să ajungă la fericire prin compătimirea mea? O, îngrijorarea în privinţa fericirii eterne întoarce mintea de la orice obiecţii la timpul nepotrivit! Dacă ar fi un om care a suportat chinul şi arşiţa întregii zile, iar eu aş fi fost chemat în ceasul al

unsprezecelea, plata noastră fiind însă aceeaşi, oare acest lucru l-ar putea tulbura dacă ar ţine cont că răsplata e fericirea eternă? Doar are îndeajuns şi din destul, şi nu primeşte nimic în plus prin faptul că eu sunt exclus. Sau dacă ar fi un om drept, care a respectat poruncile din tinereţe, aşteptând fericirea cerească pe parcursul unei vieţi îndelungate (ceea ce într-adevăr e un renume postum întâlnit rareori), iar eu aş fi un tâlhar care „chiar azi“, aşadar în aceeaşi clipă, aş ajunge la fel de departe ca el[xcvii], oare acest lucru ar putea să-l tulbure? Da, dacă eu aş crede că sunt primit datorită dreptăţii mele, aceasta nu l-ar indigna numai pe el, ci şi cerul însuşi, astfel încât aş fi din nou exclus, însă când sunt dispus să recunosc păstrând toate formele şi fără nici o rezervă că e vorba de milă, oare acel om drept va continua să fie atât de nedrept, nu faţă de mine, pentru că eu m-am strecurat deja înăuntru, ci faţă de sine însuşi, încât să rămână mânios? Iar dacă ar fi un om simplu, nu ceea ce e numit aşa în stilul mai nobil, ci ceea ce numim astfel în vorbirea simplă de zi cu zi, iar tu, ascultătorule, ai fi un înţelept care ai întreba în mod profund ce este adevărul[xcviii], gândindu-te la asta neîncetat după noroc şi puteri, oare ar putea să te tulbure faptul că el va deveni la fel de fericit ca tine iar fericirea nesfârşită din cer v-ar face pe amândoi egali? Da, când o să mori va fi o diferenţă, şi se va spune, pe bună dreptate, că ştiinţa e îndoliată, iar cei preocupaţi de ea plâng pierderea; iar înmormântarea ta va fi diferită, pentru că e un obicei frumos ca oamenii să îmbrace mortul în cele mai bune haine ale sale; însă se pune întrebarea dacă moartea nu-l dezbracă din nou. Şi dacă ar fi ceea ce se numeşte un om adevărat, unul care a trăit fericit cu nevasta sa, crescând copii împreună cu ea în condiţii modeste, care şi-a bucurat inima împreună cu alţi bărbaţi, însă a fost doar rareori mişcat de gândurile care pe tine te-au făcut să uiţi totul ziua şi ţi-au alungat somnul noaptea, oare te-ar putea tulbura faptul că va fi la fel de fericit ca şi tine? O, „dacă Dumnezeu ar ţine în dreapta sa tot adevărul, iar în stânga veşnica năzuinţă după el“[xcix]… nu, dacă Dumnezeu ar ţine în dreapta fericirea, iar în stânga, în acelaşi timp, îngrijorarea care a devenit conţinutul vieţii tale, nu ai alege stânga chiar şi dacă ai deveni egal cu cel care alege dreapta? O egalitate tot trebuie să fie, şi ce e mai lipsit de consolare decât egalitatea la care îşi caută oamenii uneori refugiul, egalitatea morţii, care îi face pe toţi la fel de săraci? Dar ce e mai fericit decât egalitatea care îi face pe toţi la fel de fericiţi?

Nu-i aşa, ascultătorule? De aceea i-ai spus, probabil, în sinea ta Dumnezeului tău: „Tată din ceruri, când mă gândesc la fericirea mea nu ţin socoteală, ştiind prea bine că nu pot răspunde nici unul la mie[c], şi ştiu că Petru era mai în siguranţă pe valurile mării[ci] decât cel care insistă pe dreptul său împotriva ta. Şi nu îmi voi întemeia fericirea pe vreo faptă, nici chiar pe cea mai bună faptă a mea, pentru că numai tu ştii dacă a fost o faptă bună; nici pe cea mai bună faptă pe care aş putea s-o fac, pentru că numai tu ştii dacă va deveni o faptă bună. Apără-mi, aşadar, sufletul de meschinăria care vrea să te coboare pe tine şi darul tău, fă-mă mărunt pentru a mă face mai mare ca oricine, eliberează-mi mintea din îngândurarea care vrea să cerceteze ceea ce nu e dat spre a fi înţeles, smulge-

mi gândul din isteţimea care ia în mod viclean ce e mai bun şi îmi dă ceea ce e mai neînsemnat. Ceea ce am făcut uşor şi firesc pe când eram copil, crezând fără a înţelege, ceea ce am făcut mai târziu, da, am făcut, ştiu, crezând un om deşi părea nerezonabil, ceea ce voi continua să fac, chiar dacă a fi deştept e lăudat mai mult decât a fi credincios, ceea ce mă voi strădui să fac din toate puterile, pentru ca măreţia intelectului să nu mă înşele şi să nu mă facă să-mi pierd sufletul: cum să nu vreau să fac toate acestea faţă de tine, cum să nu-mi doresc, având în vedere că singur nu sunt în stare de nimic, îngrijorarea, încrederea şi curajul de a te crede, şi în această credinţă să nu aştept fericirea care vine de la tine?“

El trebuie să crească, iar eu să mă micşorez

Ioan 3, 30: „Această bucurie a mea e deplină.
El trebuie să crească, iar eu să mă micşorez.“

O vorbă veche spune că toţi s-ar uita mai degrabă la soarele care răsare, decât la cel ce apune. Cum adică toţi? Chiar şi cel al cărui soare apune? Dar de ce n-o face? Soarele care răsare străluceşte pentru el la fel ca pentru toţi ceilalţi, ba poate şi mai tare în ochii lui, tocmai pentru că strălucirea sa întunecă, grăbind apusul. Dacă un om ar putea cu adevărat să pună asemenea întrebare ar însemna că e atât de tânăr încât nu înţelege despre ce e vorba, sau atât de lipsit de experienţă încât se înşală singur printr-un avans extraordinar şi închipuit al curajului cu care va săvârşi lucruri mari în viaţă. Sau e un om care încearcă să-şi înăsprească sufletul la fel cum alţii îşi călesc trupul, ajungând la o lipsă de sensibilitate urâtă şi rea; sau, în fine, e un om care se foloseşte de înăsprirea intelectului şi de neclintirea veche a concluziilor sale spre a-şi bate joc de oameni, folosind împotriva lor ceea ce n-a folosit împotriva sa, predicându-le această înţelepciune spre a-i învăţa, în timp ce nici el nu crede în ea, ba chiar îngăduie în timpul predicii o uşă din spate deschisă, prin care deşertăciunea ascunsă lasă să intre, asemeni acelei femei de tristă faimă, iscoadele deşertăciunii (Iacov 2, 25[cii]). Oricine altcineva va înţelege probabil despre ce e vorba şi va simţi că autocunoaşterea e un lucru greu, deoarece, în timp ce e atât de uşor să înţelegi restul lumii, înţelegerea se schimbă brusc şi semnificativ când eşti chiar tu însuţi cel vizat. Acest lucru nu trebuie uitat niciodată şi, la fel cum copilul se foloseşte de un beţigaş, urmărind literele ca să nu sară nici una, e necesar, pentru ca viaţa să capete un sens mai profund, să nu ne obişnuim a înţelege totul la modul general, să nu ne grăbim voind să înţelegem totul, ci să urmărim răbdători mica baghetă care arată spre noi înşine. Chiar dacă în orice alt sens ar fi doar o expresie metaforică faptul că vezi în viaţă degetul lui Dumnezeu, cel îngrijorat în privinţa sa o înţelege la propriu, pentru că orice cunoaştere de sine mai profundă şi mai lăuntrică are loc sub îndrumare divină şi el vede mereu degetul lui Dumnezeu arătând spre sine. Când sărim o literă se încurcă tot cuvântul, şi totuşi această încurcătură nu e nimic în comparaţie cu cea iscată atunci când, vrând să înţeleagă întreaga viaţă omenească şi istoria neamului, omul sare un om – pe sine însuşi; pentru că fiecare om luat în parte nu e asemeni unei litere, o parte a cuvântului, care nu spune nimic în sine, ci e cuvântul întreg. Şi totuşi, acest lucru se întâmplă adesea şi de aceea oamenii învaţă atât de puţin din viaţă. Până şi omul care trăieşte ascuns şi uitat va avea o mare bogăţie de exemple, îndemnuri, avertismente şi înfrânare când nu se fereşte de degetul care arată spre sine, deoarece chiar şi cel mai simplu ceas solar arată exact ora dacă i se îngăduie

razei soarelui să cadă asupra lui.

La fel, cât de des a fost repetată această veche vorbă în lume, fiind plasată la locul potrivit de privitor, dar cât de rar a fost înţeleasă la vreme! Iar când înţelegerea a venit în cele din urmă şi a fost prea târziu, în ce fel a răsunat această vorbă? Cât de uşor e pentru individ să se ferească de trimiterea la sine, pentru că vorba este atât de generală! Dar o vorbă generală despre adevăruri generale poate îmbogăţi memoria unui om şi îi poate dezvolta intelectul, însă nu-i foloseşte decât puţin, la fel cum nu-i de folos să ai un arsenal plin de arme care nu ţi se potrivesc când trebuie să le foloseşti. Mai presus de orice, această generalitate nu e edificatoare, pentru că omul nu este niciodată edificat la modul general, după cum nici un edificiu nu se clădeşte la modul general. Abia când vorba e rostită de omul potrivit în contextul şi la modul potrivit, abia atunci afirmaţia a făcut tot ce poate pentru a-l îndruma pe individ să făptuiască în mod cinstit ceea ce altminteri e grabnic la a face: să raporteze totul la sine însuşi. Chiar dacă legile divine şi omeneşti interzic să doreşti ceea ce este al aproapelui tău, nu e niciodată interzis să doreşti îndemnul aproapelui, nici să te foloseşti de îndrumarea lui. Astfel, totul e în ordine, pentru că tot ce am spus este pe deplin valabil în privinţa cuvintelor lui Ioan Botezătorul pe care le-am citit, şi nimeni nu trebuie să aibă îndoieli când e vorba de a-şi însuşi aceste cuvinte.

Aşadar Ioan Botezătorul e cel care a spus aceste cuvinte. Trăia în pustiul Iudeii, departe de deşertăciunea care se ceartă pentru locuri de cinste, departe de inconstanţa care înalţă şi prăbuşeşte, chiuie de bucurie şi crucifică, la fel de departe pe cât era veşmântul său de hainele moi[ciii] şi firea sa, de clătinarea trestiei. Nu era Mesia, nici vreunul dintre vechii profeţi, nici Profetul, ci era glasul celui ce strigă în pustie[civ]. Şi striga în pustie pentru a pregăti calea pentru cel care urma să vină după el şi a cărui sandală nu era vrednic să o dezlege[cv]. Însă nu era un om neînsemnat, ci era „cel mai mare dintre cei născuţi de femei“[cvi], originea sa fiind minunată, la fel ca a celui a cărui sosire o anunţa, însă diferenţa era şi aici între minunea că o femeie în vârstă a devenit rodnică, ceea ce este împotriva ordinii firii, şi minunea că o fecioară curată naşte prin puterea lui Dumnezeu, ceea ce este mai presus de ordinea firii; căci nu e deja chiar şi această diferenţă o frumoasă sugestie a diferenţei dintre ceea ce răsare şi ceea ce apune? Şi a strigat în deşert până când a trezit atenţia sinedriului, care a trimis la el nişte soli. Dar el nu s-a înţeles greşit pe sine, nici şederea sa în singurătate, nici haina din păr de cămilă, nici hrana sa din deşert, ca şi cum toate acestea ar fi fost doar un mijloc care să-i deschidă calea spre cinste şi mărire din partea poporului. Nu, el era şi a rămas vocea care strigă în pustie. Aceasta a fost fapta sa; simţea prea bine însemnătatea ei, dar ştia de asemenea că sensul ei era să fie dată la o parte şi uitată asemeni strigătului străjii de noapte, când e limpede pentru toată lumea că s-a crăpat de ziuă. Atunci a răsărit soarele celui a cărui stea de dimineaţă a trezit mirarea magilor; măreţia sa strălucea şi nimeni n-a înţeles mai bine decât Ioan că răsăritul lui era apusul soarelui său. Dar el s-a bucurat de acest lucru din adânc, la fel ca patriarhii care tânjiseră după această privelişte cu toată

sinceritatea, asemeni credincioşilor pentru care soarele acesta a continuat să strălucească. Şi totuşi, ştia că făptuirea după care şi-a primit numele urma să fie dată la o parte, să dispară ca un botez cu apă prin comparaţie cu un botez cu foc şi cu Sfântul Duh[cvii]. Apoi a ajuns la el vestea că lucrul acesta s-a întâmplat, iar discipolii săi s-au descurajat aflând că acela pentru care Ioan depusese mărturie botează şi că toţi vin la el; însă Ioan a răspuns: „Această bucurie a mea e deplină. El trebuie să crească, iar eu să mă micşorez.“

Ceea ce i s-a întâmplat celui mai mare dintre cei născuţi din femei i se întâmplă şi celui mai mărunt; ceea ce s-a întâmplat în unica decizie se întâmplă şi în deciziile mai mărunte, şi nu folosim în mod blasfemator acele cuvinte când vrem să învăţăm din ele să ne înţelegem pe noi înşine în circumstanţele mai neînsemnate ale propriei vieţi; cuvintele nu sunt coborâte în domeniile de jos ale înţelepciunii lumeşti, cu atât mai mult cu cât oamenii nu vor să uite că, şi atunci când s-au ajutat să se descurce datorită cuvintelor, tot mai au o îngrijorare şi o bucurie; pentru că oricine ia parte şi trebuie să ia parte la finalul minunat al acelei decizii unice. Chiar dacă nu e luată în considerare tocmai acea întâmplare, ea şi folosirea cuvintelor pot fi totuşi edificatoare, la fel cum fiul roabei concubine n-a fost lipsit de binecuvântarea lui Avram, chiar dacă nu era copilul făgăduinţei în înţeles excepţional[cviii]. Şi n-ar avea nevoie de hrana mai uşoară[cix], doar acela care ar fi atât de adâncit în bucuria pricinuită de măreţia celui ce trebuie să crească, încât nici nu bagă de seamă – cu atât mai puţin să se îngrijoreze de – lucrurile asemănătoare care li se întâmplă lui şi altora în privinţa unor hotărâri mai mărunte.

Faptul că acela care stăpânea odinioară ţări şi împărăţii a încetat să domnească şi e nevoit să îl vadă pe unul mai puternic luându-i locul; că acela salutat odinioară cu strigăte de bucurie aude degrabă, ba atât de degrabă încât totul îi pare că ar fi fost vis, aceleaşi strigăte de bucurie numind un alt nume; că acela cu o statură măreaţă, cunoscută de toţi, se priveşte în clipa următoare cu angoasa nesiguranţei, întrebându-se dacă şi-a pierdut minţile sau dacă lumea şi-a pierdut memoria, astfel încât să-l confunde cu altul; că maestrul al cărui discipol ieri încă şedea la picioarele sale e nevoit să îşi plece umerii înaintea progresului acestuia; că neguţătorul a cărui bunătate a pus pe cale slujitorul vede apoi cum calea acestuia înseamnă pieirea binefăcătorului; că fata care umplea cândva tot gândul îndrăgostitului îl vede acum năzuind îndrăzneţ spre o ţintă mai înaltă; că până şi cântăreţul ale cărui cuvinte erau pe buzele tuturor e uitat azi, iar cântecele lui sunt mai mult decât înlocuite; că oratorul ale cărui cuvinte aveau ecou pretutindeni trebuie acum să caute singurătatea pustiei dacă doreşte ecou; că prietenul din tinereţe, care se înjugase la acelaşi jug cu cel asemeni lui, vede acum cu surprindere distanţa dintre ei; că până şi casa umilă în care locuiau părinţii şi unde se afla leagănul modest se cufundă ca o amintire care nu-l mai ajunge din urmă pe cel puternic – toate acestea s-au întâmplat şi se mai întâmplă în lume; cine n-o ştie? Şi totuşi, cât de ciudat; dacă-ţi laşi gândul să zăbovească asupra oamenilor excepţionali a căror amintire au păstrat-o generaţii întregi, vei

vedea că lucrurile prin care s-a remarcat fiecare sunt foarte diferite; vei găsi de asemenea mai mulţi care s-au remarcat prin acelaşi lucru; însă în acea selecţie ţi se pare că simţi lipsa încă unui loc, şi totuşi această resimţire a lipsei e o contradicţie; căci cum ar putea găsi loc în amintire acela a cărui misiune este să accepte că este uitat? Însă tocmai de aceea e important să reflectăm la acest lucru şi tocmai de aceea e atât de frumos să-l făptuim, pentru că nu ne face semn nici o răsplată pământească.

Să chibzuim aşadar mai îndeaproape care dispoziţie a spiritului este cea potrivită şi să cugetăm, ceea ce e acelaşi lucru, la felul în care Ioan a rostit aceste cuvinte: *El trebuie să crească, iar eu să mă micşorez.*

Ioan le-a rostit cu o renunţare de sine umilă. Astfel, a înţeles chiar de la început misiunea sa în lume şi, astfel, a început într-un fel chiar din prima clipă să apună, sau cel puţin să se obişnuiască a gândi la asta, pentru că altfel, dacă ar fi atras prea tare atenţia mulţimii asupra sa sau ar fi captivat-o prea mult, ar fi îngreunat calea pentru cel ce urma să vină. În această măsură viaţa Botezătorului pare să fie cu totul specială şi să nu poată oferi îndrumare pentru alţii. Însă şi pentru o astfel de misiune se găsesc corespondenţe în situaţiile mai neînsemnate. Din acele zile şi până azi s-a născut de multe ori câte un om a cărui menire era să croiască o cale şi care a trebuit să-şi dea seama încă de timpuriu că în asta consta fapta sa. Orice astfel de om e încă de la început îndemnat spre renunţarea de sine şi nu trebuie să aibă mai întâi parte de onoruri, care, cu cât durează mai mult, cu atât ajung mai uşor să înşele forţa eliberatoare şi desfăcătoare a abnegaţiei, supunând-o unei vrăji; însă, pe de altă parte, un astfel de om n-a cunoscut în întreaga sa viaţă, nici în speranţa tinereţii, nici în faptele maturităţii, frumosul timp în care soarele se opreşte din mers[cx], stă locului şi încă nu apune. Nu vom decide care viaţă face mai uşoară lupta cea bună, însă suntem cu toţii de acord că orice om este dator să lupte lupta cea bună de la care nimeni nu e exclus; totuşi, aceasta e atât de măreaţă, încât, dacă i-a fost doar o singură dată îngăduită unei generaţii trecute în condiţii speciale, cum să nu se priceapă invidia şi descurajarea să o descrie? Diferenţa e cam aceeaşi ca şi în privinţa gândului la moarte. Îndată ce un om se naşte începe să moară, dar diferenţa e că există anumiţi oameni al căror gând la moarte apare odată cu naşterea lor şi rămâne alături de ei în pacea liniştită a copilăriei şi în sufletul uşor al tinereţii, în timp ce alţii au o perioadă în care acest gând nu e lângă ei, până când, după ce au trecut anii care au fost doar ai tinereţii, gândul la moarte îi întâlneşte în cale. Cine va hotărî care viaţă a fost mai uşoară, a celor care au trăit mereu cu o anumită reţinere, din cauză că acest gând la moarte era alături de ei, sau a celor care s-au dăruit vieţii în aşa fel încât aproape au uitat că există moartea? Şi chiar dacă în această privinţă exemplul lui Ioan nu se potriveşte tuturor, pentru cei cărora li se potriveşte poate deveni o îndrumare, pentru că şi aici sunt ispite; sau n-a fost

oare o ispită când trimişii sinedriului aproape că l-au făcut să se înţeleagă greşit pe sine? Dar Ioan s-a ţinut de ceea ce înţelesese în sinea sa: de lucrarea sa umilă şi de relaţia umilă cu cel ce avea să vină, sinedriul netulburându-l.

În micile relaţii de zi cu zi găsim lesne corespondenţe parţiale sau totale, şi faptul că relaţiile sunt mai mărunte, nefiind decisive în sens universal valabil, nici din punct de vedere al istoriei lumii, nici al istoriei, nu reprezintă o diferenţă esenţială, la fel cum o socoteală rămâne aceeaşi indiferent dacă se referă la milioane sau la câţiva bănuţi. Îndată ce pruncul s-a născut, începe abnegaţia umilă a părinţilor, dacă se înţeleg pe sine cum trebuie. Nu se consideră că pruncul trebuie să fie stăpânul fără să asculte şi să se supună, însă în ciuda acestei subordonări faţă de cei mai în vârstă, copilul e totuşi esenţialul, iar în expresia bucuriei că a venit un prunc pe lume răsună totodată, frumos: „El trebuie să crească, iar noi să ne micşorăm.“ N-ar fi oare un gând nebunesc dacă ar crede cineva că lucrul acesta e valabil doar mult mai târziu şi doar pentru unii părinţi care descoperă cu admiraţie că propriul lor copil îi depăşeşte pe alţii? Nu jigneşte de fapt un astfel de gând părinţii, pentru că aceştia au pricinuit un lucru urât, astfel încât, deşi au luptat lupta cea bună, au făcut-o urâtă, uitând să fie părinţi, şi au luptat lupta cea bună asemeni unor oameni indiferenţi în raport cu un lucru indiferent? Şi apoi, cei mulţi, pentru care exemplul sublim al Botezătorului se potriveşte întru totul, chiar dacă se potriveşte numai în cele mărunte, cei mulţi care sunt îndemnaţi de timpuriu să înţeleagă cu umilinţă că, pentru ei, înfăţişarea de slujitor nu e o înfăţişare de împrumut, cei care sunt îndrumaţi de timpuriu să se gândească la faptul că, pentru ei, există un altul care trebuie să crească în timp ce ei se micşorează! Poate că şi la astfel de oameni soseşte uneori un sfat din locuri mai înalte, un semn greşit înţeles, o falsă chemare, însă există şi unii care nu sunt tulburaţi în umila lor abnegaţie, neîncercând să prindă nebuneşte nişte fantasme, şi care au rămas în lipsa de însemnătate, fără a o face împotriva voinţei lor şi nemulţumiţi. Însă, chiar dacă un om (indiferent care e întâmplarea aflată la originea abnegaţiei sale, pentru că esenţialul abnegaţiei e să renunţi la tine însuţi) nu înţelege chiar de la început că apune, tot ar trebui să nu-i fie cu totul necunoscut gândul că ar putea să apună. Orice om e doar un instrument şi nu ştie când vine clipa în care va fi dat la o parte. Dacă nu evocă el însuşi uneori acest gând, e un argat plătit cu bucata[cxi], un slujitor necredincios care încearcă să se elibereze şi să îşi înşele stăpânul refuzând nesiguranţa în care îşi înţelege propria nimicnicie. Oamenii ştiu, ce-i drept, că multe sunt trecătoare în viaţă, însă cât de des individul face o excepţie! Şi totuşi chiar şi cea mai înaltă misiune în lumea spiritului e doar o slujbă, iar cel înzestrat în acest scop cu toate talentele spiritului e doar într-o slujbă; însă de ce e atât de frumoasă solia îngerilor? Pentru că se întorc atât de repede la tronul lui Dumnezeu, încât n-au timp să fie ispitiţi de gândul că îşi văd de propriile treburi! În Evanghelie, stăpânul pleacă în călătorie iar slujitorul necredincios crede că a plecat atât de departe, încât nu se va mai întoarce; în viaţă, slujitorul e cel care pleacă în călătorie, iar slujitorul necredincios se amăgeşte singur cu gândul că

poate merge atât de departe încât stăpânul să nu-i poată lua ceea ce i-a încredinţat. Însă aurul şi bunurile pot pieri ca un vis, iar cinstirea oamenilor se poate iute transforma în batjocură, timpul slujbei putând trece repede. Însă gândul la această concediere eliberează slujitorul, făcându-l colaborator al lui Dumnezeu[cxii], la fel cum gândul la moarte eliberează un om, mântuindu-l de a fi un iobag legat de glie, care vrea doar să aparţină pământului, şi de a fi un înşelător care nu vrea să îi aparţină lui Dumnezeu.

Botezătorul a rostit aceste cuvinte cu umilă renunţare de sine, dar nu pare în altă privinţă condiţia sa să poată folosi şi mai puţin drept îndrumare şi pildă pentru cineva? Pentru că acela care urma după el i-a acordat cu adevărat întregul său drept. La fel cum arareori s-a văzut în lume abnegaţia umilă cu care Ioan a croit doar calea pentru cel ce avea să vină, nici nu s-a văzut vreodată o sosire paşnică şi blândă precum a celui care n-a venit să i se slujească, ci să slujească el[cxiii]. În schimb, adesea cel care urmează soseşte în aşa fel încât paşii săi îndepărtaţi trezesc doar spaima şi mânia predecesorului, încât apropierea sa nu pare a fi pentru a desăvârşi, ci pentru a călca în picioare cele începute, până când „picioarele lui sunt la uşă şi-l vor lua şi pe acesta“ (Faptele Apostolilor 5, 9). Acest lucru e adevărat, dar de aici nu rezultă că o nedreptate o repară pe alta, chiar dacă pare să o explice, ba chiar să o scuze, şi în ciuda acestui fapt binele ar trebui să se întâmple şi se va întâmpla dacă „locuieşte în noi, nu stârneşte gelozia, ci dă un har şi mai mare“ (Iacov 4, 5). Chiar dacă paşii celui care a venit după Ioan au fost umili şi n-au supărat pe nimeni, chiar dacă apariţia sa nu l-a putut duce în ispită pe Botezător, pentru că acela care urma după el „fusese înaintea lui“[cxiv], deşi depunea mărturie că Ioan era cel mai mare dintre cei născuţi din femei, el a spus totuşi că până şi cel mai mărunt dintre discipolii săi era mai mare decât Ioan. Se poate oare afirma cu mai multă putere că făptuirea lui Ioan urma doar să fie înlăturată şi că botezul lui era doar o pregătire ce urma să fie dată la o parte, fiind doar o voce în deşert, înfăţişarea sa, doar o umbră neputincioasă, viaţa sa, doar o excludere? Totuşi Ioan nu fusese singur de vină, din lipsă de credinţă, pentru excluderea sa, ci ea a fost chiar fapta pe care a desăvârşit-o cu tot zelul.

Ioan a rostit acele cuvinte cu umilă renunţare de sine şi le-a spus discipolilor săi. În ochii lor, el era mare, ei fiind obişnuiţi să-l salute ca pe învăţătorul lor şi poate că în sinea lor nutriseră gândul că el era cel ce avea să vină; faţă de ei, Botezătorul ar fi putut să-şi dorească să treacă aceste lucruri sub tăcere. Cel aşteptat se ivise, iar discipolii descurajaţi credeau, fără îndoială, că vestea adusă Botezătorului îi va stârni explicaţia dorită. Cel aşteptat se ivise, Botezătorul ar fi putut să îi lase lui locul, dându-se la o parte, şi să se ascundă într-un ungher cu discipolii, rămânând în ochii lor învăţătorul, chiar dacă n-ar fi exprimat el însuşi acest gând şi nici vorbă să îl lase să se răspândească în lume, unde ar fi fost doar o piedică pentru cel a cărui cale trebuia s-o pregătească. Cât de folositor este să contemplăm ceea ce e demn de veneraţie? Ne e ruşine să atribuim Botezătorului chiar şi ceea ce, omeneşte vorbind, ar fi fost de iertat, ba chiar aproape lăudabil,

nu doar pentru că se povesteşte opusul, ci, chiar dacă nu s-ar fi povestit nimic, cine ar vrea să îi atribuie prin minciună astfel de gânduri? El şi-a rămas credincios sieşi; ceea ce predicase în deşert mai înainte să se ivească cel ce avea să vină, ceea ce anunţase poporului, a mărturisit şi înaintea discipolilor, tocmai când vestea lor părea să ceară alt răspuns. I-a îndemnat să mărturisească ei înşişi împreună cu el că exact aceasta fusese mărturia sa de la bun început, iar discipolii au trebuit să mărturisească din nou împreună cu el că mărturia aceasta era sfârşitul, aminul lui.

Şi aşa cu Ioan. Dacă e adevărat că în situaţiile mai mărunte ale vieţii se găsesc analogii, oare tot ce ar putea să i se asemene lui Ioan i se aseamănă într-adevăr întotdeauna? Poate că observaţiei unui anumit om nu i-a scăpat faptul că începe să mijească o nouă zi; dar încă nu se putea întrezări cine va fi cel ce avea să-i urmeze – şi atunci n-a vrut să ştie nimic. Răsăritul zilei nu se poate ascunde, însă nu se putea stabili cine e cel ce avea să vină, şi atunci a poruncit, asemeni lui Irod, să fie ucişi toţi pruncii care aveau mai puţin de doi ani. – Poate că a existat un om pentru care soarele norocului începuse să apună, altul fiind cel favorizat. Dar adevărul nu luptă pentru cel fericit; atunci el a cerut sfat răutăţii, şi săgeata răzbunării care zboară în întuneric l-a lovit pe cel care-i stârnea ura. – Poate că s-a suit pe tron un nou faraon care nu-l cunoştea pe Iosif şi nu cunoştea meritele sale[cxv], însă cel uitat l-a făcut el însuşi pe cel care-l ştia şi-i cunoştea pizma să-i uite meritul. – Sau poate că s-a ascuns faţă de oameni, nevrând să folosească noului cu mărturia sa şi considerând o ruşine că timpul său a trecut, ca şi cum ruşinea ar fi fost că timpul său trecuse şi nu că sufletul său nu cunoştea umilinţa şi abnegaţia. – Poate că un om a văzut cum se micşorează, lăsându-se pradă întristării şi ofilindu-se în întristare, ca şi cum această micşorare ar fi fost moartea, ca şi cum ar creşte doar cel sădit lângă izvoare[cxvi], nu şi cel care se sădeşte pe sine în pământul binecuvântat al renunţării de sine. Da, cât de multe căi sunt în ceasul hotărârii; şi totuşi există doar o cale, celelalte sunt rătăciri, indiferent dacă duc într-acolo unde invidia îşi făureşte planurile sau într-acolo unde locuieşte întristarea, unde viermele poftei nu moare[cxvii], unde lipsa de consolare priveşte ţintă la pierderea sa, unde batjocura îi sperie pe alţii cu jalnica ei înţelepciune, unde limba calomniei vorbeşte din prisosul inimii[cxviii] – toate acestea duc departe, foarte departe, încât gândul nici nu îndrăzneşte să le urmeze. Dar abnegaţia umilă îşi rămâne credincioasă sieşi şi rămâne în înţelegere cu cel care trebuie să crească, indiferent dacă ea însăşi trebuie să se micşoreze aşa cum a făcut Ioan; pentru că odată cu această mărturie soarele său a apus; totuşi, când a fost mai mare decât în acea clipă? Astfel a crescut el însuşi, fiind cel mai mare atunci când a apus.

Ioan a rostit aceste cuvinte *cu sinceră bucurie*. Dacă tu, ascultătorule, îţi aminteşti, aşa cum de altfel şi faci, severul îndemn al Botezătorului spre căinţă, neînfricarea sa profetică în a-i judeca pe cei de sus şi pe cei de jos, sfânta mânie cu care a înfipt securea la rădăcina copacului[cxix] – vei fi probabil adânc mişcat

gândindu-te la blândeţea întristată, la profunzimea bucuroasă cu care vorbeşte despre relaţia sa cu cel ce urma să vină. Aşadar, şi sub o haină din păr de cămilă poate să bată o inimă atât de bogată în simţire, nu doar pentru adevăr şi dreptate, cărora le era închinată viaţa sa! A putut să păstreze această simţire chiar şi în pustie! Aşadar, adierea uşoară a bucuriei pline de renunţare de sine se aude chiar şi în timpul tunetului judecăţii! Afirmaţiile sale desemnează întru totul ceea ce trebuie să desemneze, dar expresia e în schimb atât de solemnă, de o frumuseţe atât de sărbătorească, încât aproape eşti ispitit să-ţi închipui înfăţişarea aspră a Botezătorului, îmbrăcat în haine de sărbătoare, mergând ca la o casă de petrecere[cxx], un om prietenos care aduce salutul bucuriei – da, ca şi cum acel sihastru grav şi sumbru care cânta cu jale[cxxi] poporului spre a-l face să plângă s-ar duce, da, s-ar duce îmblânzit la dans, după acel cântec al bucuriei pe care copiii din piaţă nu l-ar înţelege chiar dacă îi priveşte – iar Botezătorul a fost singurul exclus. Ah! Există o emoţie care abundă în cuvinte frumoase şi e foarte iute în a se topi în stări de spirit molatece; însă când omul cu haina din păr de cămilă pe care furtunile nu l-au mişcat se îmblânzeşte, pe cine să nu emoţioneze cuvintele lui? Starea sa de spirit nu e un sentiment lipsit de adevăr, dimpotrivă, judecata adevărului este prezentă în cuvintele sale, stabilind diferenţa, iar judecătorul cel zelos s-a judecat mai întâi pe sine: „omul nu poate primi decât ce-i este dat din cer“ (Ioan 3, 27). Acestea sunt cuvintele cu care se judecă singur, împărţind între el şi cel ce urmează să vină; cel care vorbeşte e judecătorul, şi totuşi ceea ce spune e o laudă la adresa faptului că a desăvârşit acest lucru. Acum şi-a pus ordine în gospodărie şi urmează salutul său de nuntă: „Cine are mireasă este mire; dar prietenul mirelui, care stă şi-l ascultă, se bucură foarte mult când aude glasul mirelui: şi această bucurie a mea este deplină“ (Ioan 3, 29). Apoi îşi aminteşte de sine, de condiţia sa, de faptul că e străin, ba chiar exclus, şi spune aceste cuvinte de rămas bun: „El trebuie să crească, iar eu să mă micşorez.“

A rostit cuvintele cu bucurie sinceră. Ce-i drept, e adevărat că întreaga sa viaţă fusese făcută să conveargă cu apariţia celui care se ivea acum, şi în această măsură bineînţeles că îl bucura. Dar de aici nu rezultă că bucuria sa era desăvârşită, la fel cum nu trebuie să uităm că faptul de a-şi fi înţeles astfel viaţa de la bun început era făptuirea nobilei sale renunţări la sine, bucuria desăvârşită fiind triumful acesteia. E adevărat că nu l-a văzut pe cel ce urma să vină dându-l la o parte cu indiferenţă, ci l-a văzut sosind ca un împărat al păcii[cxxii]; însă mărturia rămâne aceeaşi. Chiar dacă nimeni altul nu înţelegea încă adâncimea abisului dintre cel ce urma să vină şi Botezător, el a înţeles şi a exprimat acest lucru pe de-a-ntregul, împreună cu bucuria sa că era tocmai astfel. Bucuria sa pentru faptul că era văzut în toată lipsa lui de însemnătate alături de măreţia celui ce avea să vină era deplină. Dacă acest lucru n-ar fi fost limpede, bucuria sa n-ar fi fost desăvârşită. Nu-i de mirare că, datorită credinţei sale, a trebuit să se bucure că măreţia celui aşteptat era măreţia lui Dumnezeu, întrucât participa la ea, fiind astfel mai mare decât Ioan; acesta din urmă, însă, era cel care se

micşora.

A rostit cuvintele cu sinceră bucurie; sau găseşti vreo înşelăciune pe buzele sale, vreun sentiment fals care ascunde adevărul, vreo jumătate de adevăr sulemenită cu emoţie exagerată? Expresia însăşi e la fel de profundă, la fel de frumoasă ca şi ceea ce exprimă, acesta fiind cel mai frumos lucru: bucuria sinceră a abnegaţiei. Cât despre adevărul ei? Ştim foarte bine că există o înţelepciune care excelează mai ales în a înţelege trecutul după ce s-a întâmplat, liniştind sufletul celor morţi şi uitaţi, îndrumându-i pe cei care s-au ajutat singuri, oferind o consolare care nu priveşte nici un om. O astfel de înţelepciune care nu îndrăzneşte niciodată să învie trecutul pentru a nu se vădi că nu ştie nimic în momentul deciziei, ci ştie totul doar după ce a trecut, o astfel de înţelepciune va explica aici, probabil, că Ioan a păstrat totuşi întotdeauna o anumită însemnătate efemeră ca pregătitor şi o îndreptăţire parţială ca deschizător al căii celor mai înalte. Ioan nu înţelegea lucrurile astfel, nedorind să fie perceput astfel, abnegaţia sa era mai profundă şi de aceea bucuria sa era mai înaltă; cine are mireasă, spune el, este mire. Mai hotărât nici nu putea să exprime faptul că el însuşi era exclus. Considera că diferenţa e infinită, nici o insistenţă nu-l aducea mai aproape, însă de aceea bucuria era desăvârşită. El era prietenul mirelui, care aude glasul acestuia şi se bucură mult; însă chiar şi cel mai neînsemnat din Împărăţia cerurilor e mai mare decât Ioan, pentru că nu aude glasul mirelui de afară.

Ioan a rostit cuvintele cu sinceră bucurie şi le-a adresat discipolilor săi. Chiar dacă bucuria sa era desăvârşită, el ar fi putut să o ascundă în inimă, să o exprime mai puţin limpede şi nu în aşa fel încât propria sa micşorare să sară în ochii discipolilor, care probabil că nu erau învăţaţi să-i înţeleagă bucuria. Da, ar fi putut să o facă de dragul discipolilor, pentru ca ei, care îşi puseseră poate, în ciuda mărturiei, speranţa în el, să nu simtă prea adânc cât de mult se micşorau odată cu învăţătorul lor. Însă nu! Bucuria sa se desăvârşea pe măsură ce el se micşora. La fel cum bucuria din cer a credincioşilor va fi mare datorită măreţiei de acolo, bucuria sa era desăvârşită în micşorare.

Aşa cu Ioan; şi astfel trebuie fiecare individ să desăvârşească ceva asemănător în condiţii mai mărunte; dacă învaţă să renunţe la sine şi să se învingă, bucuria va birui şi ea. Însă mai întâi trebuie să învăţăm primul lucru şi abia apoi pe cel mai măreţ; suntem mai întâi iniţiaţi în taina mai măruntă, apoi în cea mai mare. Pentru că nimeni nu îndrăzneşte să renunţe de tot la acest gând. În vremurile de demult era obiceiul ca oamenii să se gândească adesea la moartea lor, până când acest gând devenea pentru ei de o liniştită familiaritate, fără să tulbure în vreun fel faptele vieţii; ba erau chiar atât de obişnuiţi cu gândul acesta, încât găseau până şi răgazul de a se gândi la cele ale înmormântării, având totul pregătit. La fel şi cel care s-a obişnuit la timp cu gândul de moarte al renunţării de sine va avea timpul să se gândească la desăvârşirea bucuriei care e podoaba neprihănită a renunţării de sine.

Şi totuşi, viaţa pare să stea mărturie împotrivă; nu împotriva faptului că s-ar putea întâmpla astfel, dar împotriva faptului că se întâmplă astfel. Din punct de

vedere omenesc e deja mare lucru dacă un om renunţă la sine şi consideră că un altul trebuie să crească, iar el să se micşoreze, acceptând acest lucru cu strania împăcare lipsită de consolare cu care îţi accepţi destinul. Un poet păgân din Antichitate[cxxiii], a cărui faimă era mare, dar care fiind înaintat în ani se gândea probabil că în curând timpul său va trece, i-a spus odată tânărului bălai care se uita la jocurile de lupte împreună cu el: „Iată, fiule, cum se petrec lucrurile: cel învins tace iar poporul strigă.“ Într-adevăr, aşa merg lucrurile; strigătele nu se adresează celui învins, însă acesta îşi urmează calea singuratică, obişnuindu-se cu faptul că a fost învins şi fără să îi poarte pică învingătorului; însă e o pretenţie prea mare să-l vezi în arenă bucurându-se de victoria celuilalt şi ar fi nepotrivit ca bucuria sa să fie deplină.

Poate că se găseşte vreun om care îl vede pe altul crescând iar inima sa nu-l pizmuieşte; însă salutul bucuriei sale va fi cu două feţe, nu plin de viaţă. Sau poate că nu reuşeşte să se uite pe sine când aude glasul mirelui, iar participarea sa aminteşte de propria sa importanţă, bucuria nefiind şi nedevenind desăvârşită. Sau poate că bucuria sa e în aşa fel încât îi întoarce totuşi câte un gând de la cel bucuros către sine însuşi. Sau poate că în clipa bucuriei „s-a plâns împotriva“ celui mai puternic (Iacov 5, 9), din cauză că el însuşi trebuia să se micşoreze. Sau poate că a rămas departe, sufletul său fiind prea slab pentru a-şi păstra bucuria atunci când urma să audă glasul mirelui. Sau poate că inima sa ascundea mai multă bucurie decât mărturisea el, chiar şi celor apropiaţi. Însă bucuria lui Ioan era desăvârşită; el era prietenul mirelui, iar bucuria sa era desăvârşită; se afla lângă el, iar bucuria sa era desăvârşită; auzea glasul mirelui, iar bucuria sa era desăvârşită.

El trebuie să crească; cine este acest „el“? În sensul în care am vorbit, oricine poate să-l numească altfel, pentru că astfel se schimbă lucrurile pe pământ, unul creşte şi altul se micşorează, azi e rândul meu şi mâine, rândul tău. Dar sufletul celui care, cu umilă renunţare de sine şi cu sinceră bucurie îl vede pe altul crescând se va întoarce la o nouă bucurie, iar această nouă bucurie a lui va deveni deplină.

* * *

O vorbă veche spune că toţi s-ar uita mai degrabă la soarele care răsare, decât la cel ce apune. Cum adică, toţi? Chiar şi cel al cărui soare apune? Da! Pentru că şi acesta îşi doreşte să se bucure ca prieten al mirelui atunci când aude glasul mirelui.

PATRU DISCURSURI EDIFICATOARE

de S. Kierkegaard

(1844)

Aceste discursuri
sunt închinate
tatălui meu,
regretatul
Michael Pedersen Kierkegaard,
fost negustor de lâneturi
în acest oraş.

Cuvânt înainte

Deşi această cărţulie (intitulată „Discursuri“, şi nu „Predici“, pentru că autorul ei nu are autoritatea de a predica, „Discursuri edificatoare“, şi nu „Discursuri întru edificare“, deoarece acela care le rosteşte nu are nicidecum pretenţia de a fi învăţător) porneşte din nou în lume, se teme chiar mai puţin decât atunci când a plecat prima dată în călătorie că va atrage asupra sa atenţia întârziată a cuiva; dimpotrivă, nădăjduieşte că, datorită repetării, trecătorii aproape că n-o vor observa, sau, dacă o vor vedea, o vor lăsa să-şi vadă de drum. Astfel trece uneori un mesager pe calea sa obişnuită, la anumite ore; curând e cunoscut, atât de cunoscut, încât trecătorul mai că nu-l observă, cu atât mai puţin să se uite după el – astfel o porneşte şi această cărţulie, asemeni unui mesager, însă nu spre a se-ntoarce asemeni mesagerului. Îl caută pe acel unul[i] pe care cu bucurie şi recunoştinţă îl numesc cititorul *meu*, pentru a-l vizita, ba chiar pentru a rămâne la el, pentru că, la cine iubeşti, vii şi cu el locuieşti[ii], dacă e îngăduit. Îndată ce acesta o primeşte, ea încetează să fie, întrucât nu e nimic pentru sine şi prin sine, ci tot ceea ce este e doar pentru el şi prin el. Deşi urmele duc astfel mereu spre cititorul *meu* şi nu înapoi, şi în ciuda faptului că mesagerul precedent nu se întoarce niciodată, şi în ciuda faptului că acela care o trimite nu află niciodată nimic despre soarta ei, mesagerul următor merge totuşi mulţumit prin moarte spre viaţă[iii], urmându-şi încrezător calea spre a dispărea bucuros că nu trebuie să se întoarcă niciodată – iar aceasta e chiar bucuria celui ce îl trimite, care a venit mereu la cititorul său doar spre a-şi lua rămas-bun, iar acum îşi ia rămas-bun pentru ultima oară[iv].

Copenhaga, 9 august 1844[v]
S.K.

Nevoia de Dumnezeu
e suprema desăvârşire a omului

„Un om n-are nevoie decât de puţin pentru a trăi, iar de acest puţin are nevoie doar puţină vreme.“[vi] – Acestea sunt nişte cuvinte pline de nobleţe, care merită să fie însuşite şi înţelese aşa cum trebuie; pentru că sunt prea grave pentru a voi să fie admirate ca o expresie frumoasă sau o întorsătură aleasă. Ce-i drept, ele sunt aruncate uneori astfel; sunt strigate celui în suferinţă, poate pentru a-l consola în treacăt, sau poate doar pentru a spune ceva; oamenii şi le spun sieşi chiar şi în ziua fericirii, pentru că inima omenească e foarte înşelătoare şi ia adesea în deşert cele nobile, fiind mândră că n-are nevoie decât de puţin – în timp ce oamenii folosesc multe lucruri. Şi-o spun sieşi în ziua necazului[vii] şi aleargă înaintea lor pentru a se întâmpina chiar ei, cu admiraţie, la ţintă[viii] – când au desăvârşit cele măreţe; dar astfel îşi folosesc sieşi la fel de puţin pe cât folosesc acestor cuvinte. „Avem nevoie de acel puţin doar pentru puţină vreme“, dar, aşa cum uneori iarna se aspreşte când ziua se lungeşte, iarna lipsei şi a vitregiilor face întotdeauna zilele lungi, chiar dacă timpul şi viaţa sunt scurte. Cât de mult e aşadar puţinul de care are nevoie un om? În general, nici nu se poate răspunde la această întrebare, şi chiar şi cel căruia i s-a întâmplat în viaţă, dacă nu să aibă nevoie de puţin, măcar să fie nevoit să se descurce cu puţin, chiar şi acesta nu va putea stabili la modul general ce înseamnă acel puţin. Pentru că, la fel cum vremea aduce adesea întristatului o nouă consolare, celui aplecat o nouă ridicare, celui care a pierdut mult o nouă compensaţie, ea este totuşi plină de grijă faţă de cel suferind, chiar şi când continuă să-i ia ceva; rareori îi ia totul dintr-odată, ci ia puţin câte puţin, obişnuindu-l astfel treptat să se lipsească. În cele din urmă vede el însuşi cu mirare că are nevoie de chiar mai puţin decât ceea ce considerase cândva minimum necesar, atât de puţin, încât se gândise doar cu groază că ar putea fi obligat să aibă nevoie de atât de puţin (chiar dacă nu se exprimase prea limpede, întrucât grozăvia nu constă într-adevăr în a avea nevoie doar de puţin); aproape că se înfurie la gândul contradicţiei de a avea nevoie de puţin pentru a putea continua să aibă nevoie de puţin; chiar dacă nu se înţelege pe sine întru totul, întrucât desăvârşirea tocmai că nu constă în a ajunge să ai nevoie de mai mult. Însă cât de mult e acel puţin de care are nevoie un om? Lasă viaţa să răspundă, iar discursul nostru să se poarte aşa cum fac uneori chinul şi vitregiile vieţii, care dezbracă un om pentru a vedea de cât de puţin are nevoie. Iar tu, ascultătorule, participă la acest lucru aşa cum trebuie sau cum vrei să participi în funcţie de situaţia ta specială; pentru că discursul acesta nu trebuie să stârnească groaza, fiind gândit pentru a găsi o consolare şi neintenţionând să te înşele ca atunci când gheaţa şi zăpada disperării formează albia înşelătoare a unui pârâu de munte, după care îşi schimbă calea, caravana mergând astfel în

pustie şi pierind (Iov 6, 15–18). Nu-ţi poate stârni groaza dacă ai trăit tu însuţi toate acestea şi ţi-ai găsit consolarea; iar dacă nu le-ai trăit, discursul despre ele nu te poate îngrozi decât dacă puterea ta ţine de observaţia că astfel de lucruri se întâmplă arareori. Însă cine este mai amărât: cel care le-a trăit sau nebunul care, în laşitatea şi moliciunea sa, nu observă că e doar înşelăciune consolarea sa şi că, atunci când te loveşte nenorocirea, prea puţin contează că e doar o întâmplare rară? Ia-i bogăţia, puterea şi stăpânirea, înşelătoarea grabă de a sluji a falşilor prieteni, supunerea poftelor faţă de toanele dorinţei, izbânzile vanităţii asupra admiraţiei adulatoare, atenţia măgulitoare a gloatei şi întreaga măreţie de invidiat a apariţiei sale: a pierdut toate acestea şi se mulţumeşte cu mai puţin. Aşa cum lumea nu-l poate recunoaşte din cauza uriaşei schimbări, aproape că nici el nu se mai poate recunoaşte – atât e de schimbat: el, care avusese nevoie de atât de mult, are acum nevoie de mult mai puţin. Într-adevăr, e mult mai uşor şi îmbucurător să înţelegi cum această schimbare îl poate face de nerecunoscut pentru sine decât să înţelegi cum cealaltă schimbare îl poate face de nerecunoscut de către oameni; pentru că nu e o nebunie că hainele-l fac pe un om de nerecunoscut, astfel încât nu-l recunoşti când este dezbrăcat, şi nu e întristător că sunt admirate hainele, nu omul? Însă o privire mai pioasă asupra lucrurilor vede cu uşurinţă că el e pe punctul de a fi îmbrăcat cu alte haine şi că i se va pune veşmântul de sărbătoare, întrucât haina de nuntă pământească şi cea din ceruri sunt foarte diferite.[ix] Însă bunuri puţine însoţite de mulţumirea cu puţin sunt deja un mare câştig[x]; ia-i atunci – nu mulţumirea cu puţin, ci ultimul lucru pe care-l avea. Nu e nevoiaş, nu merge flămând la culcare, dar nu ştie de unde va primi cele necesare, nici seara când adoarme scăpând astfel de griji, nici dimineaţa când se trezeşte dând iar de ele, şi totuşi primeşte acel puţin de care are nevoie pentru a trăi. Aşadar este sărac, şi acest cuvânt atât de greu de auzit trebuie să-l audă spus în legătură cu sine. Simte de două ori povara acestui lucru, pentru că nu a ales el însuşi această stare, asemeni celui care şi-a aruncat în lături bunurile pentru a se pune la încercare şi care poate că se obişnuieşte mai uşor cu sărăcia aleasă de el însuşi, însă nu întotdeauna mai bine, dacă a renunţat la deşertăciune doar cu ajutorul unei deşertăciuni şi mai mari. „Are nevoie doar de puţin“, spuneau cuvintele, dar a şti că ai nevoie doar de puţin fără a şti vreo clipă cu certitudine că poţi primi puţinul de care ai nevoie – cel care îndură acest lucru are nevoie doar de puţin, n-are nevoie nici chiar să-şi ştie asigurat acest puţin, ceea ce totuşi este ceva. Un om n-are nevoie de mai mult dacă e adevărat că are nevoie doar de puţin – pentru a trăi; pentru că un mormânt va găsi, probabil, iar în mormânt fiecărui om îi trebuie la fel de puţin. Indiferent dacă mortul stăpâneşte mormântul în care zace poate vreme de sute de ani (ah, ce contradicţie ciudată!) sau dacă a fost obligat să se înghesuie printre alţii, fiind nevoit chiar şi în moarte să se lupte pentru a primi un locşor: ambii posedă la fel de mult şi au nevoie de la fel de puţin, iar de acesta doar pentru puţină vreme. Însă puţinul timp de dinainte, despre care vorbesc acele cuvinte, poate deveni lung, pentru că, şi dacă drumul spre mormânt n-a fost lung şi poate l-ai văzut nu

rareori pe om urmându-şi curajos calea într-acolo pentru a cuceri cu privirea puţinul pământ pe care intenţiona să-l ocupe după moarte, nu poate oare calea într-acolo să devină în alt sens foarte lungă? Dacă uneori era descurajat, dacă nu înţelegea întotdeauna că un om n-are nevoie decât de puţin, n-ai avut nimic altceva să-i spui decât să repeţi acele cuvinte? Sau i-ai spus ceea ce venea de la sine cu totul firesc, atât de firesc, încât poate că nici chiar tu n-aveai în inimă destulă încredere în consolarea pe care-o ofereai celuilalt: „Atunci mulţumeşte-te cu mila lui Dumnezeu“[xi]?

Să ne oprim o clipă, ca să nu se încurce totul: gândul, discursul, vorbirea şi limbajul; să nu se încurce totul, astfel încât relaţia voastră să continue, însă doar schimbată, astfel încât acel om să fie cel ce are consolarea, iar tu, cel ce are nevoie de ea; acel om să fie bogatul, iar tu, nevoiaşul, în ciuda faptului că era cu totul invers până să auzi acel mic cuvânt vrăjit care a transformat totul. Poate că nici tu n-ai observat acest lucru, pentru că astfel folosim multe cuvinte, aşa cum foloseşte copilul lucruri pline de semnificaţie fără a descoperi în ele ascuţişul gândului care răneşte de moarte pentru a salva viaţa. Să te mulţumeşti cu mila lui Dumnezeu! Mila lui Dumnezeu e cea mai minunată dintre toate, nu ne vom contrazice în această privinţă, aceasta fiind certitudinea cea mai profundă a oricărui om. Însă omul evocă atât de rar gândul la ea şi, în cele din urmă, dacă e să fie cinstit, pune în aplicare în această privinţă, în tăcere, fără a-i fi limpede ce face, vechiul proverb că prea puţinul şi prea multul strică totul. Dacă el gândeşte acest gând în valabilitatea sa eternă, acesta aduce numaidecât moartea gândurilor, intenţiilor şi faptelor sale lumeşti, întorcând totul pe dos, iar omul nu poate suporta acest lucru multă vreme. Atunci se întoarce la tărâmurile de jos ale celor lumeşti, la vorbele şi la gândurile sale obişnuite. Cu cât îmbătrâneşte un om, cu atât mai greu îi e să înveţe o limbă nouă, mai ales una atât de diferită. Observă şi el din când în când că felul în care foloseşte aceste cuvinte, amestecate printre vorbele lumeşti, nu se potriveşte; are mustrări de conştiinţă faţă de aceste cuvinte şi n-are nici o binecuvântare de pe urma lor. Însă mila lui Dumnezeu e totuşi cel mai minunat lucru dintre toate. Dar dacă un om ar avea toate comorile pământului, ceea ce nu e chiar la fel de minunat, şi i-ai spune „mulţumeşte-te cu ele“, probabil ar zâmbi. Dacă ţi-ar spune el însuşi: „de acum mă voi mulţumi cu asta“, probabil te-ar indigna, pentru că, într-adevăr, ce ar putea cere mai mult şi ce obrăznicie e să vrei să te mulţumeşti cu ce e mai mult? Lucrul cu care te mulţumeşti trebuie să fie ceva puţin; dar a te mulţumi cu cel mai minunat lucru din toate pare a fi o vorbă ciudată, iar faptul că propunerea aceasta consolatoare o face un om care n-o înţelege nici el e iar ciudat, ca şi cum cineva care nu este lipsit de grijă compătimitoare i-ar da unui necăjit un bănuţ, îndemnându-l să fie mulţumit cu el, în timp ce acest bănuţ l-ar face pe cel care îl primeşte stăpânul lumii întregi. Pentru că n-ar fi oare ciudat ca dăruitorul însuşi să considere darul pe care-l oferă atât de neînsemnat încât să adauge la el îndemnul de a se mulţumi cu puţin? Sau n-ar fi ca şi cum un om care e invitat de cel puternic s-ar duce la casa de petrecere şi ar întâlni un sărac căruia i-ar spune, pentru a-i oferi un fel de

consolare: „mulţumeşte-te să stai la masă în Împărăţia cerurilor“[xii]? Sau dacă săracul însuşi ar fi cel care vorbeşte şi ar zice: „ah, nu sunt poftit de cel puternic şi nici nu pot să îi primesc invitaţia din cauză că sunt poftit în altă parte[xiii] şi trebuie să mă mulţumesc cu a sta la masă în Împărăţia cerurilor“ – n-ar fi acestea nişte vorbe ciudate? Cu cât ne gândim mai mult, cu atât mai ciudate par viaţa pământească şi limbajul omenesc; pentru că, în mijlocul tuturor diferenţelor pământeşti şi lumeşti, care sunt destul de geloase pe sine, se amestecă diferenţa lui Dumnezeu în mod nechibzuit, ba chiar în aşa fel încât în fond este exclusă. A veni în numele regelui deschide toate uşile, dar a veni în numele lui Dumnezeu e ultimul lucru pe care trebuie să-l încerce un om; şi cel căruia trebuie să-i fie de ajuns acest lucru trebuie să fie mulţumit cu puţin. Dacă ajunge la uşa celui puternic, dacă slujitorul nu înţelege nici măcar din partea cui aduce salutul, dacă omul cel puternic ar ieşi el însuşi nerăbdător şi l-ar vedea pe cel neînsemnat care duce salutul lui Dumnezeu din ceruri – poate că uşa ar rămâne închisă pentru el.

Însă acest discurs nu te va surprinde, ascultătorule, nici nu va avea un efect brusc. Când acele cuvinte spun să te mulţumeşti cu mila lui Dumnezeu, o fac probabil din cauză că mila lui Dumnezeu nu se exprimă aşa cum ar vrea s-o înţeleagă omul, ci mult mai dificil. Pentru că, îndată ce mila lui Dumnezeu îi dă omului ce-şi doreşte şi ce poftеşte, omul nu doar că se mulţumeşte cu mila, ci e chiar bucuros de ceea ce primeşte, înţelegând lesne, după cum crede el, că Dumnezeu e plin de milă faţă de el. E limpede că aici e vorba despre o confuzie împotriva căreia nimeni nu trebuie să se grăbească aprinzându-se prea tare, însă, de aceea, nu trebuie să uităm să exersăm la timpul potrivit înţelegerea a ceea ce e mai dificil şi a ceea ce e adevărat. Pentru că dacă un om poate fi convins de mila lui Dumnezeu fără a avea nevoie de mărturia vremelniciei ca mijlocitor, sau de tălmăcirea sorţii pe care o consideră prielnică, el e sigur că mila lui Dumnezeu este cel mai minunat lucru dintre toate şi se va strădui să se bucure de ea în aşa fel încât să nu considere că astfel doar se mulţumeşte cu ea, să mulţumească pentru ea astfel încât să nu considere doar că e mulţumit cu mila, neîntristându-se de ceea ce i-a fost refuzat, nici de fosta diferenţă de limbaj dintre veşnica încredere în Dumnezeu şi puţina sa încredere copilărească, diferenţă care acum nu mai este, întrucât acum „inima sa e întărită prin milă şi nu prin hrană“ (Evrei 13, 9). Dacă un nevoiaş s-ar bucura de prietenia unuia puternic, dar acest om puternic n-ar putea face nimic pentru el (acesta e echivalentul milei lui Dumnezeu când ea nu se arată prin mărturii pământeşti): faptul că are o astfel de prietenie ar fi totuşi deja foarte mult. Dar poate că aici se află dificultatea, întrucât nevoiaşul ar putea fi convins că omul cel puternic chiar nu poate să facă nimic pentru el; însă cum ar putea fi el convins în lumea finitudinii că Dumnezeu nu poate să-l ajute, doar e atotputernic! Din acest motiv, desigur, nerăbdarea îşi repetă mereu gândul că Dumnezeu poate; şi, datorită acestei nerăbdări a omului, se foloseşte expresia „a te mulţumi cu mila lui Dumnezeu“. La început, când nerăbdarea e cea mai zgomotoasă, ea nu poate înţelege că e vorba de o mulţumire lăudabilă; pe măsură ce se îmblânzeşte şi se domoleşte în curăţia

nepieritoare a omului dinăuntru[xiv] înţelege tot mai bine acest lucru, până când inima e mişcată şi vede uneori cel puţin măreţia divină care luase o înfăţişare umilă. Iar dacă măreţia aceasta dispare din nou dinaintea omului, astfel încât el e din nou ceea ce fusese chiar şi în timp ce vedea măreţia, anume un nevoiaş, i se pare din nou că e nevoie de cumpătare pentru a te mulţumi cu mila lui Dumnezeu, însă recunoaşte uneori în sinea sa, ruşinat, că merită să te mulţumeşti cu mila lui Dumnezeu, ba ea e singurul lucru demn de a fi căutat, şi că a o avea e singura fericire.

Şi astfel, puţin câte puţin, pentru că mila lui Dumnezeu nu e luată niciodată cu forţa, inima omenească devine în sens frumos tot mai puţin cumpătată, adică tot mai năzuitoare, tot mai plină de dorul de a vedea că mila îi e asigurată. Şi, iată, toate lucrurile s-au făcut noi[xv], toate s-au schimbat! În privinţa celor pământeşti, e important să n-ai nevoie decât de puţin, şi cu cât ai nevoie de mai puţin, cu atât eşti mai desăvârşit, aşa cum a zis un păgân care nu ştia să vorbească decât despre cele pământeşti: divinitatea e fericită fiindcă n-are nevoie de nimic, iar după ea vine înţeleptul, pentru că are nevoie de puţin.[xvi] În privinţa relaţiei omului cu Dumnezeu e invers: cu cât are mai multă nevoie de Dumnezeu, cu cât înţelege mai profund că îi e dor de Dumnezeu şi în dorul său se apropie de Dumnezeu, cu atât este mai desăvârşit. Expresia „a te mulţumi cu mila lui Dumnezeu“ nu doar că va consola un om de fiecare dată când lipsa şi nevoia pământească îl vor face, pământeşte vorbind, să aibă nevoie de consolare, ci atunci când e într-adevăr atent la aceste cuvinte îl vor chema deoparte, unde nu mai aude limba maternă pământească a firii lumeşti, nici vorbele oamenilor, nici zgomotul celor care făptuiesc, şi unde cuvintele îi devin limpezi, împărtăşindu-i taina desăvârşirii: că nu trebuie să-ţi fie ruşine de a avea nevoie de Dumnezeu, ci că tocmai aceasta este desăvârşirea, iar cel mai trist lucru e ca un om să treacă prin viaţă fără a descoperi că are nevoie de Dumnezeu.

Să ne lămurim aşadar acest gând edificator:

Nevoia de Dumnezeu
e suprema desăvârşire a omului.

Că nevoia de Dumnezeu e o desăvârşire pare a aminti oricui, măcar în treacăt, un fapt bine cunoscut de toţi. În bisericile din diverse ţări urmează adeseori, după predică, o rugăciune pentru rege şi pentru casa regală. Faptul că oamenii se roagă pentru cei care sunt bolnavi şi întristaţi nu poate dovedi că nevoia de Dumnezeu este o desăvârşire; pentru că e vorba despre nişte oameni care suferă. Însă regele e puternic, ba chiar e omul cel mai puternic. Totuşi, lumea se roagă în mod special pentru el şi doar la modul general pentru cei bolnavi şi plini de griji, chiar dacă biserica speră şi se consolează cu faptul că Dumnezeu din ceruri o va înţelege ca pe o rugăciune pentru fiecare în parte şi că El se gândeşte la fiecare în mod special, deşi biserica nu se gândeşte la cineva

anume. Dar dacă Dumnezeu înţelege altfel, dacă nici lui grijile stăpânirii nu-i îngăduie să se ocupe decât la modul general de fiecare, ei bine, atunci să ne ajute Dumnezeu! Ah, acesta e totuşi ultimul lucru pe care omul îl spune când e nefericit; chiar şi atunci când nu poate suporta acest ultim gând, ca Dumnezeu să aibă grijă doar la modul general de fiecare, el tot spune: „Dumnezeu să mă ajute să suport acest gând, făcându-l astfel totuşi pe Dumnezeu să aibă grijă de el în mod special.“ Însă atunci de ce se roagă lumea pentru rege în mod special? Oare pentru că regele are puterea pământească şi ţine în mână destinul multora, oare pentru că binele lui îl condiţionează pe cel al nenumărator oameni, pentru că orice „umbră de adversitate“[xvii] care trece pe deasupra casei regale trece şi pe deasupra întregului popor, sau pentru că boala sa opreşte în loc funcţionarea statului, iar moartea sa tulbură viaţa statului? O astfel de îngrijorare pur lumească poate, ce-i drept, să preocupe mulţi oameni şi într-un mod deloc urât; însă nu va putea să facă pe cineva să se roage în alt mod decât cu o anumită reţinere, necesară când ne rugăm pentru bunuri pământeşti, pentru că în asemenea caz un rege devine un astfel de bun pământesc. În acest sens şi rugăciunea de cerere pentru rege va deveni tot mai profundă, pe măsură ce viaţa celui care se roagă e legată mai îndeaproape de a regelui, până când în cele din urmă rugăciunea nu mai e una de cerere pentru altul, aşa cum nici rugăciunea nevestei pentru bărbat nu e o rugăciune de cerere pentru altul. Însă Biserica nu se poate ruga astfel, tocmai pentru că ea cere pentru alţii în rugăciunile ei, însă face acest lucru din convingerea că, pe cât e situat un om mai sus, cu atât are mai mare nevoie de Dumnezeu.

Însă, chiar dacă se spun rugăciuni pentru un rege în toate bisericile, nu rezultă de aici că regele pentru care se spun rugăciunile înţelege el însuşi că nevoia de Dumnezeu este suprema desăvârşire a omului. Iar dacă fiecare om din biserică e de acord, în tăcere, cu această rugăciune de cerere, ah, iar cei mulţi, care nu merg la biserică, n-au nimic împotriva rugăciunii de cerere, nu rezultă că ei înţeleg în mod pios că, pe măsură ce urci mai sus în privinţa puterii şi domniei pământeşti, cu atât nu faci decât să te apropii de rugăciunea de cerere pentru alţii. E foarte uşor pentru cel puternic să o ia în deşert, e foarte uşor pentru cel ce se roagă s-o spună cu deşertăciune. În schimb, a vrea să înţelegi în mod serios ceea ce deja nu înţelegi în mod serios atunci când cauţi această înţelegere fără a o lăsa în seama lui Dumnezeu, care ştie mai bine ca oricine să alunge orice încredere în sine a omului, stârnindu-i spaima şi împiedicându-l când e pe punctul de a se cufunda în propria nimicnicie să păstreze asemeni scufundătorului o legătură cu cele pământeşti; a vrea să înţelegi în mod serios acest lucru, s-o recunoaştem, complică viaţa. Să recunoaştem, dar, acest lucru fără a deveni din această cauză descurajaţi sau laşi, vrând să ajungem dormind la ceea ce alţii au ajuns prin muncă; să nu luăm în deşert cuvintele credinciosului care spune cu entuziasm că toată suferinţa sa e uşoară de-o clipă[xviii] şi că jugul renunţării la sine e uşor de purtat. Dar nici să nu ne îndoim că jugul renunţării la sine e folositor[xix], iar crucea suferinţelor înnobilează un om mai mult ca orice, şi

să sperăm că Dumnezeu ne va îngădui să ajungem până într-acolo încât să vorbim şi noi într-o zi cu la fel de mult entuziasm. Dar să nu cerem acest lucru prea curând, pentru ca vorbele pline de entuziasm ale credinciosului să nu ne descurajeze din cauză că nu reuşim numaidecât. Adesea, omului i se întâmplă să îşi întipărească în memorie un anumit cuvânt de mare forţă. Când suferinţa vine în casa sa, îşi aminteşte cuvântul şi crede că bucuria cuvântului trebuie să învingă îndată. Însă nici chiar un apostol nu vorbeşte întotdeauna doar în cuvinte de mare forţă, şi el e uneori slab[xx], şi el se teme, dând astfel de înţeles că sunt scump plătite cuvintele de mare forţă şi că nu le ai niciodată în aşa fel încât să n-ai ocazia de a te convinge cât de scump sunt plătite.

Însă, chiar dacă înţelegerea aceasta face viaţa mai dificilă, nu doar pentru uşurătatea celui fericit şi pentru cei mulţi a căror năzuinţă e să devină ca el, ci şi pentru cei nefericiţi, întrucât înţelegerea nu are efectul unei vrăji, neacţionând într-un mod exterior decisiv; ar trebui oare, din acest motiv, să o lăudăm în mod îndoielnic, sau să o dorim cu sufletul împărţit? Şi totuşi dă de gândit când vezi că tocmai ceea ce se oferă drept consolare în viaţă începe prin a o face mai dificilă, pentru ca mai apoi – da, pentru ca mai apoi să o facă într-adevăr mai uşoară; pentru că astfel e cu orice minune a adevărului, cum a fost cu minunea de la nunta din Cana: mai întâi adevărul toarnă vinul cel prost şi îl păstrează pe cel mai bun la sfârşit, în timp ce lumea înşelătoare toarnă la început vinul cel mai bun.[xxi] Pentru că din faptul că un om a ajuns nefericit, nesfârşit de nefericit, cum spune el însuşi, nu rezultă că înţelegerea care condiţionează consolarea, înţelegerea că el însuşi nu poate nimic[xxii], s-a maturizat deja în el. Astfel, dacă el crede că îi lipsesc doar mijloacele, crede încă în el însuşi; dacă îşi închipuie că ar trebui să i se dea lui puterea, sau admiraţia oamenilor, sau posesiunea celor dorite; dacă e de părere că plângerea sa cuprinde o îndreptăţită pretenţie asupra unui lucru vremelnic, care devine cu atât mai îndreptăţită, cu cât se înteţeşte plângerea – atunci mai are, omeneşte vorbind, paharul amar[xxiii] de golit mai înainte să vină consolarea. De aceea, e întotdeauna greu pentru un om să-i ofere altuia o astfel de consolare, întrucât atunci când cel îngrijorat vine să-i ceară ajutorul iar el îi spune „ştiu foarte bine unde se poate găsi consolarea, una indescriptibilă, ba mai mult, una care se transformă treptat în sufletul tău în suprema bucurie“, îngrijoratul va asculta, desigur, atent. Însă când i se adaugă: „mai înainte să poată veni această consolare omul trebuie să înţeleagă faptul că el însuşi nu e nimic; să dărâme puntea probabilităţii care vrea să lege dorinţa, nerăbdarea, pofta şi aşteptarea cu cele dorite, poftite, aşteptate; trebuie ca mai întâi să renunţe la modul în care firea lumească are de-a face cu viitorul; trebuie ca mai întâi să se retragă în sine, nu ca într-o fortăreaţă care încă desfide lumea în timp ce omul închis acolo are cu sine în fortăreaţă cel mai primejdios duşman şi poate a urmat chiar sfatul duşmanului când s-a închis înăuntru, ci să se retragă în sine însuşi cufundându-se în propria nimicnicie, lăsându-se în seama milei“; când i se va spune acest lucru, el s-ar putea să plece întristat precum tânărul bogat care avea multe bunuri[xxiv] şi, în ciuda faptului că el n-are multe bunuri, îi

va semăna acestuia de nu se va mai putea face diferenţă. Sau dacă omul îngrijorat s-ar fi rătăcit şi împotmolit chibzuind, încât să nu mai poată înfăptui, pentru că din ambele părţi se putea spune la fel de mult, şi un alt om i-ar zice: „Ştiu o cale de ieşire, şi vei fi sigur de izbândă; renunţă la dorinţă, înfăptuieşte, fă-o cu convingerea că, şi atunci când se întâmplă tocmai opusul dorinţei, tot ai învins“, poate că el ar pleca nerăbdător, pentru că o astfel de victorie i-ar părea o înfrângere şi pentru că asemenea cale de ieşire i s-ar părea şi mai grea decât multipla nelinişte a sufletului care se îndoieşte.

Ce este omul?[xxv] Este el doar o podoabă în plus în şiragul creaţiei, n-are el nici o putere, nu e în stare de nimic? În ce constă această putere, care e supremul lucru pe care e-n stare să-l vrea, cum sună răspunsul la această întrebare, când curajul tinereţii se uneşte cu forţa maturităţii pentru a întreba, când această minunată uniune e dispusă să jertfească totul pentru a desăvârşi ceea ce e măreţ, spunând cu zel arzător: „Chiar dacă nimeni altul n-a izbutit până acum acest lucru în lume, eu îl voi izbuti; chiar dacă milioane de oameni au decăzut şi au uitat misiunea, eu voi lupta – însă ce e supremul lucru?“? Sigur, nu vrem să înşelăm la preţ supremul lucru, nu ascundem că rareori a fost atins în lume; pentru că supremul lucru e ca un om să fie pe deplin convins că nu este în stare de nimic, de absolut nimic. O, rară putere, dar nu rară în aşa fel încât doar un singur om s-a născut din neam de rege, pentru că toţi s-au născut pentru ea! O, rară înţelepciune, dar nu rară în sensul că s-a oferit doar unora, pentru că se oferă tuturor! O, minunată raritate care nu e mai puţin apreciabilă prin faptul că se oferă tuturor şi că poate fi avută de toţi! Da, când omul vrea să se întoarcă spre cele exterioare pare că ar fi în stare de ceva mult mai uimitor, care l-ar mulţumi într-un cu totul alt mod, adunând în jurul lui admiraţia cu strigăte de bucurie; pentru că rara înălţare de care am pomenit nu e bună de admirat, nu ispiteşte omul senzual, întrucât ea, dimpotrivă, îl judecă pe cel care admiră, considerându-l un nebun care nu ştie nici el ce admiră, şi îl îndeamnă să meargă acasă; sau consideră că e un suflet înşelător şi îl poftеşte să se întoarcă în sine însuşi. Pentru cercetarea exterioară, omul e cea mai minunată făptură, însă măreţia sa se află doar în cele exterioare şi pentru cele exterioare: pentru că nu îşi trimite ochiul săgeata de câte ori pasiunea şi pofta întind coarda arcului; nu e mâna sa apucătoare, nu e braţul său întins, nu e viclenia sa cuceritoare? Dar dacă el nu vrea să fie asemeni unui instrument de luptă în slujba unor instincte nelămurite, ba în slujba lumii, pentru că lumea pe care o doreşte trezeşte ea însăşi instinctul; dacă nu vrea să fie asemeni unui instrument cu corzi în mâna stărilor de spirit nelămurite, sau mai degrabă în mâna lumii, pentru că mişcarea sufletului său depinde de felul în care lumea face să vibreze corzile; dacă nu vrea să fie asemeni unei oglinzi care prinde imaginea lumii, sau mai degrabă în care lumea se reflectă, dacă nu vrea toate acestea, dacă mai înainte ca ochiul să caute ceva de cucerit vrea să prindă el însuşi ochiul, pentru ca ochiul să-i aparţină lui, şi nu el ochiului; dacă prinde mâna mai înainte ca mâna să se întindă după cele exterioare, pentru ca ea să-i aparţină lui, şi nu el mâinii; dacă vrea toate acestea

atât de serios încât nu se teme să smulgă ochiul, să taie mâna[xxvi], să închidă fereastra simţului dacă e necesar – da, atunci totul e schimbat şi îi e luată puterea şi mărirea. Nu se luptă cu lumea, ci cu sine însuşi.[xxvii] Priveşte-l acum, statura sa puternică e îmbrăţişată de o altă figură şi se ţin îmbrăţişate, înlănţuindu-se la fel de suplu şi de viguros, astfel încât nu poate începe nici o ruptură, pentru că el ar fi în aceeaşi clipă învins de cealaltă figură; însă această cealaltă figură e el însuşi. Astfel, nu e în stare de nimic; chiar şi cel mai slab om care nu e încercat în această luptă este în stare de mult mai mult decât el. Iar această luptă nu e doar obositoare, ci şi cumplită (dacă nu s-a aventurat el însuşi în ea dintr-un capriciu, iar dacă totuşi a făcut-o, nu e încercat în lupta de care vorbim), când viaţa, prin hotărârea lui Dumnezeu, aruncă un om în această luptă pentru a fi întărit prin această nimicire, care nu cunoaşte iluzie, nu îngăduie eschivări, nu provoacă înşelarea de sine cum că în alte situaţii ar fi în stare de mai mult; pentru că, de vreme ce se luptă cu sine, situaţia exterioară nu poate fi decisivă. Astfel e nimicirea unui om, iar nimicirea e adevărul lui. Nu poate scăpa de această cunoaştere, pentru că el însuşi îşi este propriul martor, propriul acuzator, propriul judecător, fiind el însuşi singurul care se poate consola, întrucât înţelege chinul nimicirii, şi singurul care nu se poate consola, întrucât el însuşi este unealta nimicirii. A înţelege această nimicire este supremul lucru de care e în stare un om, a întârzia asupra acestei înţelegeri, pentru că îi e un bun încredinţat de Dumnezeu din ceruri ca taină a adevărului, este cel mai înalt şi mai dificil lucru de care e în stare un om; pentru că înşelăciunea şi falsul sunt uşor de făcut, astfel încât el să devină ceva în dauna adevărului. Acesta este cel mai înalt şi mai dificil lucru de care e în stare un om, dar ce spun, nici chiar de acesta nu e în stare, e cel mult în stare să vrea să înţeleagă faptul că focul acesta nemistuitor arde doar până când focul iubirii de Dumnezeu aprinde flacăra în ceea ce focul nemistuitor n-a putut să ardă. – Astfel e omul o făptură neajutorată; pentru că orice altă înţelegere prin care pricepe că nu se poate ajuta singur e doar o înţelegere greşită, chiar dacă în ochii lumii e considerat curajos – din cauza curajului de a persista într-o înţelegere greşită, adică din cauza lipsei de curaj de a înţelege adevărul.

Dar în ceruri, ascultătorule, locuieşte Dumnezeu cel atotputernic, sau mai degrabă locuieşte pretutindeni, chiar dacă oamenii nu observă. „Dacă tu, Doamne, ai fi un trup neputincios, lipsit de viaţă asemeni unei flori care se veştejeşte, dacă ai fi un izvor care curge pe lângă noi; dacă ai fi ca o zidire care se prăbuşeşte în timp, oamenii ţi-ar da atenţie pentru că ai fi un obiect potrivit pentru gândurile noastre josnice şi animalice.“[xxviii] Însă lucrurile nu stau aşa, iar măreţia ta e tocmai cea care te face nevăzut; pentru că, în înţelepciunea ta, eşti prea departe de gândul omului pentru ca el să te poată vedea, şi, în omniprezenţa ta, eşti prea aproape de el ca să te poată zări; în bunătatea ta te ascunzi faţă de el şi atotputernicia ta îl face să nu te poată vedea, pentru că altfel ar deveni el însuşi un nimic! Dar Dumnezeu din ceruri poate totul, iar omul absolut nimic.

Ascultătorule, nu e aşa că Dumnezeu şi omul se potrivesc unul cu altul? Dar

dacă se potrivesc, se pune doar întrebarea dacă vrei să fii fericit de norocul minunat că voi doi vă potriviţi, sau dacă preferi să fii unul care nu se potriveşte deloc cu Dumnezeu, unul care poate el însuşi ceva – şi aşadar nu se potriveşte întru totul cu Dumnezeu: pentru că pe Dumnezeu nu poţi şi nici n-ai cum să vrei să-l schimbi, în aşa fel încât să nu mai fie atotputernic. Pare greu să devii un nimic, dar chiar şi în cele omeneşti vorbim altfel. Pentru că dacă nenorocirea a învăţat doi oameni că se potrivesc în prietenie sau în iubire, cât de mic li s-a părut chinul adus de nenorocire prin comparaţie cu bucuria adusă şi ea de nenorocire, anume că ei doi se potrivesc! Iar dacă doi au înţeles abia în moarte că se potrivesc pentru toată eternitatea, o, ce mai e acea scurtă dar amară clipă a despărţirii prin moarte în comparaţie cu o înţelegere veşnică!

Astfel, omul este mare şi îşi atinge punctul cel mai înalt atunci când se potriveşte cu Dumnezeu prin faptul că nu e nimic; dar să nu admirăm în mod uşuratec sau să luăm admiraţia în deşert. N-a mers Moise ca trimis al Domnului la un popor decăzut pentru a-l elibera pe acesta de el însuşi, de gândurile sale de rob şi de starea sa de robie sub jugul unui tiran? Ce este chiar şi fapta celui mai mare erou în comparaţie cu ceea ce numim făptuirile lui Moise; ce este să nivelezi munţii[xxix] şi să umpli albiile râurilor prin comparaţie cu a lăsa întunericul să cadă asupra întregului Egipt[xxx]? Dar acestea au fost doar aşa-zisele făptuiri ale lui Moise, pentru că el nu era în stare de nimic, iar faptele au fost ale Domnului. Iată aici diferenţa. Moise nu ia decizii, nu făureşte planuri, în timp ce sfatul celor înţelepţi îl ascultă cu atenţie, întrucât conducătorul este cel mai înţelept; Moise nu e în stare de absolut nimic. Dacă poporul i-ar fi zis: „Mergi tu la faraon, pentru că vorbele tale au putere, glasul tău e biruitor, elocinţei tale nu i se poate ţine piept“, el ar fi răspuns: „O, nebunilor! Eu nu sunt în stare de absolut nimic, nici măcar să-mi las viaţa pentru voi nu pot dacă Domnul nu vrea; nu pot decât să las totul în seama Domnului.“ Merge apoi la faraon, dar care sunt armele sale? Cele ale neputinciosului: rugăciunile; şi, chiar şi atunci când ultimele cuvinte ale rugăciunii au ajuns deja la cer, Moise încă nu ştie ce se va întâmpla, deşi crede că, orice s-ar întâmpla, va fi cel mai bun lucru. Apoi se întoarce la popor, însă, dacă acesta ar vrea să-l laude şi să-i mulţumească, ar răspunde: „Eu unul nu pot absolut nimic.“ Sau, când poporul e însetat în pustie şi poate că i se adresează lui Moise spunând: „Ia-ţi toiagul şi porunceşte-i stâncii să dea apă“, Moise ar trebui să răspundă: „Ce e toiagul meu altceva decât un băţ?“ Iar dacă poporul ar continua spunând: „Dar în mâna ta toiagul e puternic“, Moise ar fi nevoit să zică: „Eu unul nu sunt în stare de nimic; dar cum poporul şi-o doreşte şi eu nu pot suporta priveliştea nenorocirii celor ce se sting de sete, voi lovi stânca, deşi eu unul nici nu cred că va ţâşni apă din ea“ – şi stânca n-ar da apă. Aşadar, Moise nu ştie dacă toiagul din mâna sa va fi degetul atotputerniciei sau doar băţul lui Moise; n-o ştie nici chiar în clipa când toiagul atinge deja stânca; o ştie abia ulterior, la fel cum vede mereu doar spatele lui Dumnezeu.[xxxi] O, omeneşte vorbind, chiar şi cel mai slab om din Israel poate mai mult decât Moise, întrucât acela crede că poate face ceva, iar Moise nu poate absolut nimic. Să fii o clipă

mai puternic decât cel mai puternic, decât toţi oamenii, decât întreaga lume, în măsura în care miracolul se întâmplă prin mâna ta, iar în clipa următoare, ba chiar în aceeaşi clipă, să fii mai slab decât cel mai slab, în măsura în care acesta încă mai crede mereu că poate ceva – o astfel de măreţie nu va ispiti năzuinţa deşertăciunii, în măsura în care aceasta îşi lasă timp să înţeleagă în ce constă măreţia; pentru că altminteri ar trebui să fie îndată gata să îşi dorească, în laşitatea ei dezgustătoare, să fie în locul lui Moise.

Însă dacă această observaţie, că nevoia de Dumnezeu este suprema desăvârşire a omului, face viaţa şi mai dificilă, o face doar pentru că vrea să privească omul din punct de vedere al perfecţiunii sale şi să-l facă şi pe acesta să se privească astfel; pentru că în şi prin acest punct de vedere omul învaţă să se cunoască pe sine. Iar viaţa omului care nu se cunoaşte pe sine e în sens mai profund o iluzie; însă o astfel de iluzie se datorează rareori faptului că un om nu descoperă însuşirile cu care a fost înzestrat, neîncercând să le dezvolte pe cât posibil în concordanţă cu circumstanţele vieţii care i s-au dat, astfel încât să prindă într-adevăr rădăcini adânci în existenţă, neavând de-a face cu sine în mod uşuratec asemeni copilului fericit înzestrat cu talente, care nu înţelege cât de mult i s-a încredinţat, asemeni uşuratecului tânăr bogat care nu ştie ce înseamnă aurul – şi, astfel, ceea ce numim sinele unui om e asemeni valorii banilor. Iar cel care se cunoaşte pe sine ştie până în cel mai mic detaliu cât de mult valorează şi ştie să se pună în valoare astfel încât să-şi scoată valoarea întreagă. Dacă nu face acest lucru, nu se mai cunoaşte pe sine şi e amăgit, ceea ce omul cu minte îi va spune, şi încă pas cu pas, pe măsură ce viaţa înaintează: că nu se bucură de viaţă în primăvara zilelor sale, că nu se impune drept ceea ce este de fapt, că nu ştie că oamenii te iau drept ceea ce te dai tu însuţi că eşti, că n-a ştiut să-şi dea importanţă, dând astfel vieţii importanţă pentru sine. Ah, dar oricât de bine s-ar cunoaşte un om şi, în acest sens, oricât de bine ar şti să se pună pe sine la dobândă în viaţă, cât mai cu folos, oare din acest motiv se cunoaşte pe sine? Dar dacă nu se cunoaşte pe sine, viaţa sa e în sens mai profund o iluzie. Să fie oare rar faptul că un om se face vinovat de o astfel de iluzie în vremurile acestea luminate? Care să fie cunoaşterea de sine rezonabilă, dacă nu faptul că omul se cunoaşte pe sine în raport cu altceva, dar nu se cunoaşte în raport cu sine însuşi, adică întreaga sa cunoaştere de sine rămâne mereu, în ciuda aparentei certitudini, întotdeauna plutitoare, pentru că nu se referă decât la raportul dintre un sine îndoielnic şi un altceva îndoielnic; întrucât acest altceva ar putea fi schimbat, astfel încât un altul să devină cel mai puternic, cel mai frumos, cel mai bogat, iar acest sine s-ar putea schimba, astfel încât el însuşi să devină sărac, urât, neputincios; iar această schimbare ar putea avea loc în orice clipă. E de ajuns să i se ia acest altceva pentru ca omul să fie amăgit; iar dacă prin acest altceva se înţelege un lucru care i se poate lua, el e amăgit chiar dacă nu i se ia, pentru că tot sensul vieţii sale era întemeiat pe altceva. Pentru că nu e o amăgire când ceea ce poate amăgi amăgeşte într-adevăr, ci e mai degrabă o amăgire atunci când n-o face.

O astfel de cunoaştere de sine este, aşadar, foarte nedesăvârşită şi departe de a vedea omul în funcţie de perfecţiunea sa; pentru că ar fi o stranie perfecţiune cea despre care trebuie să spui la urmă, după ce ai lăudat-o cât s-a putut de tare: ea e de asemenea o amăgire. Pe această cale nu ajungi să vezi omul în funcţie de perfecţiunea sa, ci, pentru a începe să o faci, trebuie să începi să te dezici de orice astfel de punct de vedere, ceea ce e destul de greu, ca şi faptul de a te smulge dintr-un vis fără să greşeşti şi să continui visul, visând că te-ai trezit. E destul de complicat într-un anumit sens, pentru că sinele autentic al unui om îi pare să se afle atât de departe, încât întreaga lume se află mult mai aproape de el; e cumplit, pentru că o cunoaştere de sine mai profundă începe cu ceea ce omul care nu vrea s-o înţeleagă numeşte o înşelăciune dătătoare de angoasă; cu faptul de a te dobândi pe tine însuţi în locul întregii lumi, de a deveni nevoiaş în loc să fii stăpân, de a nu fi în stare de absolut nimic în loc să poţi totul. Ah, cât de greu e să nu recazi aici în vise, visând că o faci prin forţele proprii!

Când omul se întoarce spre sine pentru a se înţelege, se pune într-un fel în calea acelui prim sine, oprindu-l, întrucât era întors înspre afară, să tânjească şi să năzuiască după lumea înconjurătoare, care era obiectul său, şi chemându-l înapoi din cele exterioare. Spre a convinge acest prim sine la această întoarcere, sinele mai profund face lumea înconjurătoare să fie ceea ce este, anume îndoielnică. De altfel, aşa şi stau lucrurile, lumea din jurul nostru fiind inconstantă şi putând fi în orice clipă schimbată în opusul său, şi încă nu s-a găsit omul care să poată învinge această schimbare prin puterea sa ori prin magia dorinţei sale. Sinele mai profund formează flexibilitatea înşelătoare a lumii înconjurătoare în aşa fel încât ea nu-i mai pare de dorit primului sine. Atunci primul sine trebuie sau să ucidă sinele mai profund, făcându-l uitat şi renunţând astfel la tot, sau să recunoască faptul că sinele mai profund are dreptate; pentru că a vrea să spui ceva constant despre ceea ce se schimbă mereu e o contradicţie şi, îndată ce recunoşti că se schimbă, se poate schimba în aceeaşi clipă. Oricât de mult îi displace primului sine, nu s-a găsit niciodată un vorbăreţ atât de viclean sau un falsificator de gânduri atât de versatil încât să slăbească afirmaţia eternă a sinelui mai profund; există doar o cale de scăpare, anume să reduci sinele mai profund la tăcere, lăsând vuietul inconstanţei să-i acopere vorba.

Ce s-a întâmplat, aşadar? Primul sine e oprit în loc, nemaiputând să se mişte. Ah, lumea înconjurătoare poate fi în realitate atât de favorizantă, atât de palpabil credincioasă, atât de aparent sigură, încât oricine va garanta succesul odată ce începi; degeaba însă. Omul care e martorul acelei lupte din interiorul său trebuie să-i dea dreptate sinelui mai profund: în chiar acest minut totul poate fi schimbat, iar cel care nu observă acest lucru aleargă mereu fără a şti încotro.[xxxii] N-a existat niciodată pe lume o limbă atât de iute încât să poată înşela sinele mai profund, atâta timp cât acestuia i se îngăduie să-şi spună cuvântul. Ah, e o stare dureroasă: primul sine se uită după toate roadele care-i fac semn şi e limpede că e de ajuns să întinzi mâna după ele pentru ca totul să-ţi reuşească; orice om va recunoaşte acest lucru. – Dar sinele mai profund stă grav, îngândurat, asemeni medicului

lângă patul bolnavului, chiar dacă şi cu o blândeţe transfigurată, fiindcă ştie că boala aceasta nu e spre moarte, ci spre viaţă.[xxxiii] Primul sine are o anumită năzuinţă; ştie că se află în posesia condiţiilor, că lumea înconjurătoare, aşa cum o înţelege el, îl favorizează pe cât posibil; e ca şi cum sinele fericit şi favorurile norocului nu fac decât să se aştepte reciproc – ah, ce viaţă plăcută! Dar sinele mai profund nu cedează, nici nu se târguieşte, nu cade de acord şi nu se împacă, spunând doar: „Chiar din această clipă totul poate fi schimbat.“ Însă oamenii ajută primul sine cu explicaţii, îl cheamă, explicând că astfel merg lucrurile în viaţă, că există unii oameni fericiţi şi că ei trebuie să se bucure de viaţă, el fiind unul dintre ei. Şi-atunci inima bate, el vrea să o pornească la drum… Faptul că un copil cu un tată sever e nevoit să rămână acasă e de acceptat, pentru că tatăl este cel mai puternic; însă el nu e copil, iar sinele mai profund este el însuşi, dar pare mai sever decât cel mai sever tată; nu poţi să îl iei cu vorbe bune, el va vorbi fie fără reţineri, fie deloc. Aici se află o primejdie, remarcată atât de primul sine, cât şi de sinele mai profund, iar acesta din urmă stă îngrijorat asemenea experimentatului pilot de nave, în timp ce corăbierii ţin sfat în taină dacă n-ar fi bine să arunce pilotul peste bord, întrucât aduce vânt potrivnic. Dar acest lucru nu se întâmplă, şi care e urmarea? Primul sine nu se poate mişca din loc, şi totuşi e limpede că momentul bucuriei trece, iar norocul deja fuge; pentru că doar aşa spun oamenii, că, dacă nu foloseşti îndată clipa prielnică, el trece curând. Cine e de vină atunci? Cine altul decât acel sine mai profund? Însă nici chiar acest strigăt nu ajută.

Ce stare nefirească e aceasta; ce să însemne toate acestea? Când astfel de lucruri se petrec în sufletul unui om nu înseamnă că sufletul lui începe să devină slab? Ah, nu, înseamnă cu totul altceva, înseamnă că de acum pruncul trebuie să fie înţărcat. Pentru că poţi avea treizeci de ani şi mai mult, patruzeci, şi să fii totuşi doar un copil, ba poţi chiar să fii un copil bătrân până la moarte. Dar să fii copil e atât de frumos! Stai la pieptul vremelniciei, în leagănul finitudinii, iar probabilitatea adastă lângă leagăn şi-i cântă pruncului. Dacă dorinţa nu se împlineşte iar copilul devine neliniştit, probabilitatea îl leagănă şi îi spune: „Stai liniştit şi dormi, iar eu o să merg să îţi cumpăr ceva; iar data viitoare va fi rândul tău.“ Atunci copilul adoarme iar, uitând durerea, şi se îmbujorează din nou în visul unor noi dorinţe, deşi crezuse că îi va fi cu neputinţă să uite durerea; se înţelege că, dacă n-ar fi fost un copil, n-ar fi uitat aşa uşor durerea şi s-ar fi vădit că nu probabilitatea fusese lângă leagăn, ci sinele mai profund, care s-ar fi aflat lângă el la patul de moarte, în clipa de moarte a negării de sine, când ar fi înviat el însuşi pentru o veşnicie.

Când primul sine se supune sinelui mai profund, se împacă astfel cu el şi îl însoţeşte. Atunci sinele mai profund spune: „E adevărat, aproape că am uitat, de atâta ceartă, ce-ţi doreai atât de arzător; nu cred că în clipa de faţă există ceva care să împiedice împlinirea dorinţei tale, dacă nu uiţi mica taină pe care o împărtăşim. Vezi, acum poţi fi mulţumit.“ Poate că primul sine îi răspunde: „Acum nu prea mai îmi pasă de asta şi nu mă voi mai bucura niciodată ca

înainte, ah, ca în vremea când sufletul meu tânjea după toate acestea; de fapt, nici nu mă înţelegi.“ „Nici eu nu cred că te înţeleg; şi nici n-ar fi de dorit să te înţeleg astfel încât să tânjesc la fel de mult ca tine. Însă ai pierdut oare ceva prin faptul că nu-ţi mai pasă? Gândeşte-te, pe de altă parte, ce ar fi dacă lumea înconjurătoare te-ar fi înşelat, şi ştii că ar putea s-o facă; n-am spus mai mult, am spus doar că e cu putinţă, spunând însă astfel într-adevăr şi că tot ce considerai certitudine era de fapt doar o posibilitate. Ce s-ar fi întâmplat atunci? Ai fi disperat şi nu m-ai fi avut nici pe mine, în care să te încrezi, pentru că îţi aminteşti cum aproape ar fi vrut să mă arunce peste bord căpitanii corabiei; nu ţi-e oare mai de folos că ai pierdut din pofta arzătoare şi ai câştigat faptul că viaţa nu te poate înşela? Să pierzi în acest mod nu înseamnă oare să câştigi?“

Sinele mai profund a vorbit despre mica taină pe care o împărtăşea cu primul sine. Care să fie această taină, ascultătorule? Care alta decât faptul că omul nu e în stare de absolut nimic în raport cu cele exterioare. Dacă vrea în mod nemijlocit să prindă ceva exterior, acesta se poate schimba în aceeaşi clipă, amăgindu-l; însă el poate să-l prindă şi conştient fiind că se poate schimba, iar atunci nu e amăgit nici dacă se schimbă, pentru că are aprobarea sinelui mai profund. Dacă vrea să acţioneze nemijlocit în cele exterioare, să înfăptuiască un lucru, totul se poate transforma în nimic în aceeaşi clipă; în schimb, poate acţiona fiind conştient de asta, şi, chiar dacă totul se transformă în nimic, nu e înşelat, pentru că are aprobarea sinelui mai profund.

Însă, chiar dacă primul sine şi sinele mai profund s-au împăcat, iar sufletul s-a întors dinspre cele exterioare, aceasta e doar condiţia pentru ca omul să poată ajunge să înveţe să se cunoască pe sine. Însă pentru ca el să se cunoască într-adevăr pe sine e nevoie de noi lupte şi primejdii. Dar luptătorul să nu se lase înspăimântat şi îngrozit de gândul că e ca şi cum ai avea nevoie de ceva nedesăvârşit când e vorba să ai nevoie de Dumnezeu, ca şi cum ai avea nevoie de o taină ruşinoasă pe care preferi să o ascunzi, când de fapt e vorba să ai nevoie de Dumnezeu; ca şi cum ai avea nevoie de o necesitate tristă, căreia încerci să-i găseşti o latură mai acceptabilă, exprimând-o tu însuţi, când vorba era de fapt despre nevoia de Dumnezeu. Prin cunoaşterea de sine mai profundă, omul învaţă tocmai că are nevoie de Dumnezeu; însă ceea ce la prima vedere pare aici apăsător va speria omul, astfel încât să nu mai înceapă dacă nu e atent din vreme şi dacă nu e entuziasmat de gândul că tocmai aceasta este desăvârşirea, întrucât a nu avea nevoie de Dumnezeu e ceva mult mai nedesăvârşit şi doar o neînţelegere. Pentru că, şi dacă un om a împlinit cele mai minunate fapte, dar şi-a închipuit că totul era din forţe proprii; chiar dacă, învingându-se pe sine, a devenit mai mare decât cel care a cucerit o cetate, dar a crezut că a făcut-o prin forţe proprii, desăvârşirea sa a fost în esenţă doar o neînţelegere, pentru că asemenea desăvârşire ar fi prea puţin de lăudat. În schimb, cel care recunoaşte că nu poate nici cel mai mic lucru fără Dumnezeu, nici chiar să se bucure de cea mai îmbucurătoare întâmplare, e mai aproape de desăvârşire; iar cel care înţelege acest lucru şi nu găseşte în el nimic dureros, ci doar abundenţa fericirii, care nu

ascunde nici o dorinţă tainică de a vrea să fie mai degrabă bucuros pe cont propriu, cel care nu se simte ruşinat când oamenii văd că el nu poate astfel nimic singur, cel care nu-i pune lui Dumnezeu nici o condiţie, nici chiar ca neputinţa sa să rămână ascunsă faţă de alţii şi în a cărui inimă bucuria învinge mereu, el aruncându-se, ca să zic aşa, cu entuziasm în braţele lui Dumnezeu, plin de o mirare nenumită faţă de Dumnezeu care poate totul – da, acest om este desăvârşitul pe care apostolul Pavel îl descrie mult mai bine şi mai pe scurt: el „se laudă cu slăbiciunea sa“[xxxiv] şi n-a avut nici măcar parte de experienţe atât de multe şi de îndoielnice încât să ştie să se exprime mai pe larg.

A nu te cunoaşte pe tine însuţi, spun oamenii, este o iluzie şi o nedesăvârşire; dar adesea nu vor să înţeleagă faptul că acela care se cunoaşte într-adevăr pe sine înţelege tocmai că nu e în stare de nimic.

În cele exterioare nu e în stare de nimic; însă nu e oare în stare de nimic nici în cele interioare? Dacă o putere e într-adevăr astfel, trebuie să aibă ceva care să i se opună, pentru că, dacă n-are nici un obstacol, ea este fie atotputernică, fie o închipuire. Dar dacă omul trebuie să aibă un obstacol, de unde să vină acesta? În cele interioare, obstacolul nu poate veni decât de la el însuşi. Astfel, omul se luptă cu sine în cele interioare, nu ca înainte, când sinele mai profund se lupta cu primul sine pentru a-l împiedica să se preocupe de cele exterioare. Dacă un om nu descoperă această luptă, se află într-o eroare, iar viaţa sa este nedesăvârşită; însă dacă o descoperă, va înţelege din nou că el însuşi nu e în stare de nimic.

Pare ciudat că tocmai acesta e lucrul pe care un om trebuie să-l înveţe de la sine însuşi; de ce să lăudăm atunci cunoaşterea de sine? Şi totuşi aşa stau lucrurile, iar de la lumea întreagă omul nu poate învăţa că nu e în stare de nimic. Chiar dacă lumea întreagă s-ar uni pentru a-l strivi şi nimici pe cel mai slab, tot ar mai putea păstra o vagă reprezentare a faptului că ar fi în stare de ceva în alte circumstanţe, când puterea acestora n-ar fi atât de mare. Că nu e în stare de nimic nu poate descoperi decât prin el însuşi; şi, indiferent dacă învinge asupra lumii întregi sau dacă se împiedică de un pai, rămâne totuşi faptul că ştie în sinea sa – sau poate să ştie – că el însuşi nu e în stare de nimic. Dacă un om vrea să explice toate acestea altfel, nu are de-a face cu alţii, ci cu sine însuşi, şi atunci întrevede orice pretext. Oamenii cred că e foarte greu să te cunoşti pe tine însuţi, mai ales când eşti foarte talentat, având multiple înzestrări şi însuşiri şi trebuind să ştii totul despre toate acestea. O, cunoaşterea de sine despre care vorbim nu e complicată; şi de fiecare dată când omul înţelege cum trebuie acest adevăr concis şi percutant, că el însuşi nu e în stare de nimic, el s-a înţeles pe sine însuşi.

Dar nu se poate învinge pe sine prin sine însuşi? Se spune uneori că aşa ceva e cu putinţă, însă oare cel care o spune s-a pus la încercare şi s-a înţeles pe sine în cele spuse? Cum pot să fiu mai puternic decât mine însumi? Pot să fiu mai puternic decât cel mai slab, şi poate că trăieşte sau a trăit un om despre care se poate spune că a fost mai puternic decât toţi; dar nimeni nu e mai puternic decât sine însuşi. Când lumea vorbeşte despre a se învinge pe sine prin sine se gândeşte, de fapt, la ceva exterior, astfel încât lupta nu e egală. Astfel, când cel

care era ispitit de onorurile lumeşti se învinge pe sine, aşa încât să nu mai întindă mâna după ele; când cel care se temea de primejdiile vieţii alungă teama într-o asemenea măsură încât să nu fugă de primejdie; când cel care şi-a pierdut curajul se învinge pe sine astfel încât să rămână liniştit şi să nu părăsească locul deciziei, nu desconsiderăm acest lucru; dimpotrivă, îl lăudăm. Dar dacă vrea să vegheze spre a nu îşi salva sufletul printr-o nouă deşertăciune şi a nu alunga diavolul cu ajutorul diavolului[xxxv], va recunoaşte tocmai faptul că nu e în stare să se învingă pe sine în interiorul său. Dar nu înţelege acest lucru ca şi cum răul ar fi căpătat o dată pentru totdeauna puteri asupra lui, nu; însă nu poate decât, prin suprema sa străduinţă, să se împotrivească sieşi, ceea ce nu înseamnă să se învingă pe sine. În adâncul sufletului său, el îşi reprezintă ispitele cinstirii, ispitele fricii şi ispitele descurajării, precum şi pe cele ale înfumurării, încăpăţânării şi plăcerii, ca fiind mai mari decât cele pe care le întâlneşte în exterior, şi tocmai de aceea se luptă cu sine însuşi; altfel se luptă cu un grad întâmplător de ispită, victoria nedovedind nimic în legătură cu ce ar fi în stare să facă dacă ispita ar fi mai mare. Dacă învinge o ispită dată de lumea înconjurătoare, acest lucru nu dovedeşte că va învinge atunci când ispita va veni la fel de cumplită pe cât şi-o imaginează el; abia când ea îi pare atât de mare încât să se cunoască pe sine însuşi cu adevărat. Atât de mare i se pare tocmai în interiorul său, şi de aceea ştie în sinea sa ceea ce poate n-a aflat de la lume, anume, că nu e în stare de absolut nimic.

Ascultătorule, doar nu crezi că toate acestea sunt gândurile negre ale unui om „cu sângele greu“[xxxvi], doar nu-i mulţumeşti lui Dumnezeu că te-a scutit de asemenea melancolie! Dacă ar fi melancolie, oare ar trebui să-i iubeşti pe Dumnezeu şi pe oameni astfel, mulţumindu-i lui Dumnezeu pentru că te-a preferat, ceea ce înseamnă să-l înşeli şi să-i dai de înţeles că, dacă vei avea parte de o soartă mai grea, nu vei mai putea crede în iubirea sa (prin această mărturisire trebuind să-i mulţumeşti lui Dumnezeu pentru cu totul altceva, anume, că n-ai fost pus la încercare în lupta cea mai grea)? Fugind de melancolic, cum îl numeşti tu, nevrând să ştii că şi el este un om şi neîndrăznind să spui că e un răufăcător? Deşi el este un nefericit, deci un om care are tocmai nevoie de compătimirea ta, pe care i-o arăţi rugându-l ca pe un lepros să locuiască printre morminte[xxxvii], în timp ce tu nu îndrăzneşti să-l recunoşti ca semen. Dar, dacă un om consideră acest fel de a vorbi despre înţelegerea de sine doar gândul negru al unuia cu sânge greu, ar trebui să considere o nebunie de nedespărţit de melancolia lui convingerea aceluia că omul trebuie văzut după perfecţiunea sa, şi o mai mare nebunie faptul că se bucură de desăvârşirea sa. Totuşi, cum să nu fie bucuros? Doar te bucuri întotdeauna de ceea ce este desăvârşit, iar această bucurie a sa nu e într-o înţelegere uşuratecă a predilecţiei lui Dumnezeu pentru o anumită persoană, bucuria sa nefugind de imaginea celui întristat, dimpotrivă, omul iubind în ea orice întristat. Şi aşa e, într-adevăr, iar tu, ascultătorule, nu-l poţi numi melancolic, întrucât el este, dimpotrivă, bucurie pură; pentru că omul care se bucură, în Dumnezeu şi de Dumnezeu se bucură; iarăşi zic: se bucură.

Oare de ce apostolul Pavel, care a dat acest frumos îndemn: „Bucuraţi-vă, şi iarăşi zic bucuraţi-vă“[xxxviii], se opreşte, stă puţin în loc mai înainte de a-l îndemna încă o dată pe credincios să se bucure? Pentru că e ca şi cum şi-ar fi lăsat timpul de a auzi în acest interval toate lucrurile cumplite care se pot spune, cumplitul fapt că un om nu e în stare de absolut nimic, pentru a lăsa apoi bucuria să învingă pe deplin: „Iarăşi zic: bucuraţi-vă.“

Observaţia că nevoia de Dumnezeu e suprema desăvârşire a omului face viaţa mai grea însă o priveşte de asemenea din punct de vedere al desăvârşirii, iar în această observaţie omul învaţă să-l cunoască pe Dumnezeu prin trăirile în parte[xxxix], care îi spun ce este buna înţelegere cu Dumnezeu.

Dacă un om nu se cunoaşte pe sine în aşa fel încât să ştie că el însuşi nu e în stare de nimic, el nu observă de fapt în sens mai profund că Dumnezeu este. Chiar dacă uneori îi pomeneşte numele, invocându-l uneori, crezând poate că îl vede în deciziile mai mari, cu emoţie, aşa cum e imposibil să vezi chiar şi o simplă sclipire a lui Dumnezeu fără să fii mişcat, e totuşi, într-un anumit sens, doar o pioasă înşelăciune[xl] dacă omul crede din acest motiv că îi e limpede prezenţa lui Dumnezeu sau că fiinţa lui Dumnezeu n-ar avea o altă evidenţă în viaţa pământească, al cărei sens se încurcă mereu atunci când Dumnezeu nu este presupus. Spunem că e o înşelăciune pioasă, îi dăm un nume cât mai frumos, nu vrem să pornim cu vorbe aprinse împotriva ei, chiar dacă îi dorim oricui să-i devină limpede, cu o certitudine decisivă în alt fel, faptul că Dumnezeu este.

Cel care nu e în stare astfel de nimic prin sine nu poate face nici cel mai mic lucru fără ajutorul lui Dumnezeu, adică fără să-şi dea seama că este un Dumnezeu. Se vorbeşte uneori despre cunoaşterea Domnului prin istoria vremilor de demult; lumea ia cronicile şi tot citeşte din ele. Ei bine, poate că izbuteşte, însă cât de mult timp trece cu acest lucru şi cât de îndoielnic e adesea câştigul, cât de aproape înţelegerea greşită pornită din mirarea omului senzual în privinţa celor pline de sens! În schimb, cel care ştie în sinea lui că nu e în stare de absolut nimic are în fiecare zi şi în fiecare clipă prilejul dorit şi indiscutabil de a afla că Dumnezeu e viu. Dacă nu află acest lucru suficient de des, cunoaşte motivul. Acesta e înţelegerea sa greşită, convingerea că este el însuşi în stare de ceva. Astfel, când merge în casa Domnului ştie bine că Dumnezeu nu este acolo, dar ştie şi că el însuşi nu este în stare de nimic, nici chiar să intre în starea de spirit a reculegerii, aşadar Dumnezeu trebuie să fie acolo dacă el e cu adevărat mişcat. Ah, mulţi sunt cei care altminteri nu se sinchisesc de Dumnezeu, dar nu renunţă la a merge totuşi în casa Domnului! Ce contradicţie stranie: se adună acolo şi îşi spun unul altuia: Dumnezeu nu este aici, pentru că nu locuieşte într-o casă clădită de mâinile omului[xli]; apoi merg acasă, însă acolo Dumnezeu nu este deloc. În schimb, acela care se cunoaşte pe sine în felul pe care l-am descris ştie bine că Dumnezeu nu locuieşte în temple[xlii], dar mai ştie şi că Dumnezeu este la el noaptea, când somnul îl odihneşte şi când se trezeşte din vise pline de spaimă, în ziua necazului, când se uită zadarnic după consolare, în larma gândurilor, când

ascultă zadarnic să audă un cuvânt al mântuirii, în primejdia de moarte, când lumea nu ajută, în angoasă, când se teme de el însuşi, în clipa disperării, când lucrează cu frică şi cutremur la mântuirea sufletului său; ştie că este lângă el în clipa când temerea iute ca fulgerul vrea să se repeadă asupra lui, când deja e ca şi cum a fi prea târziu şi nu mai e vreme să meargă sus în casa Domnului; acesta e lângă el mai iute ca lumina care pătrunde în întuneric, mai iute decât gândul de ceţuri alungător, aproape – ah, da, apropiindu-se atât de iute cum doar cel care era deja prezent poate. Iar dacă n-ar fi aşa, unde s-ar găsi solul care să meargă îndeajuns de iute pentru grijă spre a-l aduce pe Domnul; şi până să vină ar trece iar timp! Însă nu astfel stau lucrurile; astfel crede doar cel care îşi închipuie că e în stare singur de ceva.

E adevărat că poţi să înveţi să-l cunoşti pe Dumnezeu în acelaşi fel şi în ziua bucuriei, dacă altminteri înţelegi că nu eşti în stare de nimic; însă e greu să păstrezi acest gând în ziua bucuriei. Când eşti cel mai bucuros, te ispiteşte brusc gândul că ar fi şi mai minunat dacă ai fi în stare tu însuţi de toate acestea. Atunci bucuria capătă un elan fals, astfel încât nu se mai înalţă la Dumnezeu, ci se îndepărtează de el, iar acesta e un semn că e nevoie de noi exerciţii. Apoi, când totul se clatină din nou, când gândul se încurcă, când memoria e cât pe ce să nu te mai slujească, când cele trăite îţi ies în cale doar stârnind teama, cu înfăţişarea unor grozăvii, când până şi cel mai cinstit om devine necinstit faţă de sine, datorită trădării angoasei, atunci înţelegi din nou că nu eşti în stare de nimic. Însă odată cu această înţelegere şi prin ea Dumnezeu e îndată prezent, dominând tulburarea şi amintindu-şi tot ce i-a fost încredinţat, pentru că asta a făcut cel încercat, i-a încredinţat lui Dumnezeu, în vârtejul încercării, a cărei ieşire părea să fie mai cumplită decât moartea, în graba cea mai mare, ceea ce era pe suflet, ceea ce, dacă ar fi uitat atât el, cât şi Dumnezeu din ceruri, l-ar fi nimicit pe veci şi ar fi transformat conţinutul vieţii sale într-o amăgire cumplită; el a încredinţat toate acestea lui Dumnezeu mai înainte de a lupta din nou cu grozăviile, prin Dumnezeu, având răbdare şi câştigându-şi liniştea în încrederea în Dumnezeu. Dacă un om a cărui viaţă a fost pusă la încercare printr-o dificultate decisivă are un prieten şi nu reuşeşte, într-o clipă de mai târziu, să reţină limpede cele trecute, dacă angoasa îi sporeşte tulburarea, dacă toate gândurile acuzatoare luptă împotriva lui cu toată puterea, silindu-l să se întoarcă, el merge la prietenul său şi îi spune: „Sufletul meu e bolnav, încât nimic nu-mi pare limpede, însă ţi-am încredinţat totul ţie, tu îţi aminteşti, lămureşte-mi din nou cele trecute.“ Dar dacă un om n-are nici un prieten, merge la Dumnezeu, dacă i-a încredinţat ceva, dacă în ceasul hotărârii l-a chemat pe Dumnezeu ca martor, întrucât nimeni altul nu-l înţelegea. Iar cel care s-a dus la prietenul său poate că uneori nici n-a fost înţeles, poate că i s-a făcut, ceea ce e mult mai greu de îndurat, silă de sine însuşi, descoperind că prietenul căruia îi încredinţase necazul său nu l-a înţeles deloc, deşi l-a ascultat, nebănuind ce-i stârnea temerea şi preocupându-se doar din curiozitate de straniul său conflict cu viaţa. Cu Dumnezeu, astfel de lucruri nu se vor întâmpla niciodată; cine ar îndrăzni să gândească aşa ceva despre

Dumnezeu, chiar dacă, neîndrăznind să gândească astfel de lucruri despre Dumnezeu, e atât de laş încât preferă să-l uite – până când se află înaintea judecătorului care îl condamnă, însă nu-l condamnă pe cel care îl are cu adevărat pe Dumnezeu ca martor; pentru că acolo unde Dumnezeu este judecătorul nu există judecător atunci când Dumnezeu este şi martor.

Dar pentru că un om învaţă să-l cunoască astfel pe Dumnezeu nu rezultă că viaţa sa devine mai uşoară, dimpotrivă, ea poate deveni foarte grea, şi, după cum am spus, trebuie să devină mai dificilă decât uşurătatea demnă de dispreţ a omului senzual; însă în această dificultate viaţa sa capătă de asemenea o semnificaţie din ce în ce mai profundă. Sau poate că n-ar trebui să aibă pentru el nici o importanţă faptul că îl are mereu pe Dumnezeu înaintea ochilor şi că, în timp ce el însuşi nu e în stare de nimic, e mereu în stare de mai mult şi mai mult prin Dumnezeu – fiind în stare să se învingă pe sine; pentru că poate acest lucru cu ajutorul lui Dumnezeu! Să nu aibă pentru el nici o importanţă faptul că învaţă mereu mai mult să fie ca mort faţă de lume[xliii], preţuind tot mai puţin cele exterioare, pe care viaţa le aduce şi le ia, şi ceea ce i se îngăduie să realizeze în cele exterioare, dar preocupându-se cu atât mai mult de cele lăuntrice, de înţelegerea cu Dumnezeu şi de faptul de a putea rămâne în această înţelegere, precum şi de a putea să înveţe să-l cunoască pe Dumnezeu ca pe acela care face totul să fie spre binele omului când omul îl iubeşte pe Dumnezeu?[xliv] Şi să nu aibă acest lucru şi importanţa de a-i face vicisitudinile vieţii mai uşoare, când e întotdeauna aşa, că omul care are altceva la care să se gândească, fiind astfel împiedicat să se lase pradă tristeţii, o găseşte pe aceasta mai uşoară? Să nu fie important pentru el şi o fericită răsplată faptul că a înţeles în mod viu şi convingător că Dumnezeu e iubire, iar bunătatea sa întrece orice pricepere[xlv], şi că nu s-a mulţumit doar cu mărturia altora sau cu observaţii asupra ordinii lumii şi a mersului istoriei? Pentru că acestea din urmă sunt într-adevăr mult mai mari, dar întrebarea e în ce fel să le înţeleagă omul pentru a-i fi cu adevărat de folos.

Nu spunem că minunat este doar faptul de a-l cunoaşte pe Dumnezeu sau de a te cufunda într-o admiraţie visătoare şi în contemplarea sa entuziastă; Dumnezeu nu se lasă astfel luat în deşert. La fel cum a te cunoaşte pe tine însuţi în nimicnicia ta e condiţia pentru a-l cunoaşte pe Dumnezeu, a-l cunoaşte pe Dumnezeu este condiţia pentru ca un om să fie sfinţit cu ajutorul lui Dumnezeu, aşa cum îi e menit. Acolo unde Dumnezeu e cu adevărat, el este întotdeauna creator. Nu vrea ca omul să se piardă în contemplarea măreţiei sale, în moleşire spirituală, ci vrea, prin faptul că e cunoscut de om, să creeze în acesta un om nou.[xlvi]

Dacă lucrurile stau astfel, să presupunem că un om ar putea să se înnobileze şi să se dezvolte singur la fel de mult fără a-l cunoaşte pe Dumnezeu. Presupunând acest lucru, te întreb, ascultătorule, nu va avea cunoaşterea lui Dumnezeu în sine şi pentru sine suprema însemnătate? Iar dacă s-ar putea închipui o alegere pornind de la faptul că omul ar putea ajunge la fel de departe prin sine însuşi sau prin cunoaşterea lui Dumnezeu, ce ai alege? Chiar şi în cele

omeneşti ai alege probabil cel de-al doilea lucru; pentru că, dacă ar fi posibil să te dezvolţi în singurătate la fel de mult ca şi făcând cunoştinţă cu un om spre care eşti atras din tot sufletul, faptul că faci cunoştinţă cu acesta tot are în sine şi pentru sine cea mai frumoasă semnificaţie… cea mai frumoasă semnificaţie? Ah, nu, ştii prea bine că, măcar atunci când vorbim de Dumnezeu, este altfel; pentru că a-l cunoaşte pe Dumnezeu e decisiv şi fără această cunoaştere un om nu devine nimic, ba poate că nu e nici în stare să priceapă prima taină a adevărului, faptul că el însuşi nu e nimic, cu atât mai puţin faptul că nevoia de Dumnezeu este suprema lui desăvârşire.

Ţepuşul din carne[xlvii]

2 Corinteni 12, 7

Întrucât însemnătatea Sfintei Scripturi e să le fie oamenilor un tălmaci al dumnezeirii, întrucât ea cere ca un credincios să fie învăţat totul de la început, se înţelege de la sine că limbajul ei a format discursul celor cu frică de Dumnezeu despre dumnezeire, că vorbele şi expresiile ei răsună mereu şi mereu din nou în sfintele lăcaşuri, în orice cuvântare mai sărbătorească despre dumnezeire, indiferent dacă vorbitorul încearcă să interpreteze cuvântul Bibliei dând cuvântului ce este al cuvântului, sau dacă el recurge la cuvântul Bibliei ca la interpretarea scurtă, dar limpede şi completă, a multelor lucruri despre care a vorbit. Însă şi în discursurile de toată ziua, lumeşti, auzim uneori câte un cuvânt biblic rătăcit din cele sfinte în lume – rătăcit, pentru că modul în care e folosit arată îndestul că nu şi-a părăsit de bunăvoie casa, umblând printre năzuinţele şi îndeletnicirile oamenilor spre a cuceri pe cineva, ci că a fost smuls cu forţa de acolo. Cel care îl foloseşte nu e mişcat de cuvântul biblic, nu-şi lasă gândul să-l urmeze pentru a-i găsi locul plin de gravitate în contextul sfânt, nu se sperie la gândul că este o blasfemie să foloseşti cuvântul altfel, chiar dacă modul acesta de a-l folosi, departe de a fi o neruşinare, nu e decât o uşurătate scuzabilă în ochii oamenilor.

O astfel de expresie biblică, des întâlnită tocmai unde te aştepţi mai puţin, folosită uneori în aparenţă în modul cel mai nepotrivit, e cea pe care am citit-o: „ţepuşul din carne“. Însă, aşa cum acest abuz e în sine regretabil (pentru că nu ne gândim la sumeţirea unei batjocuri obraznice, ci doar la folosirea în grabă a cuvântului ca pe un joc al gândurilor, la legătura jucăuşă pe care uşurătatea o face între el şi lucrurile neînsemnate ale vieţii[xlviii]), el poate să aibă în mod special o urmare tristă în cazul în care cineva ar ajunge brusc să se gândească la primejdia legată de cea mai înaltă viaţă, despre care vorbesc cuvintele pomenite: el fiind copleşit de angoasă, asemeni celui care a ţinut în mână o armă ucigătoare, jucându-se cu ea fără să ştie că e ucigătoare. Şi într-adevăr cuvântul e cumplit, ba într-un fel chiar ucigător, întrucât stă mărturie pentru durerea profundă care urmează şi formează o contradicţie la ceea ce e mai măreţ decât orice fericire pământească, decât cea mai măreaţă reprezentare a gândurilor doar omeneşti. Fiind opusul supremei fericiri, aşa cum este aceasta trăită când e inefabilă, cuvântul are întreaga greutate a seriozităţii când îl rosteşte apostolul Pavel, un om care n-a trăit astfel de schimbări pentru că şi-ar fi lăsat viaţa pradă patimilor; dimpotrivă, experienţa cea mai profundă şi plinătatea de pricepere[xlix] îi dăduseră un duh sigur[l]. Nu e cumplit acest lucru? Omul caută liniştea, însă iată că se schimbă zi şi noapte, vară şi iarnă, viaţă şi moarte; omul caută liniştea, dar

iată că se schimbă între ele fericirea şi nefericirea, bucuria şi tristeţea[li]; omul caută liniştea şi continuitatea, dar iată că se schimbă între ele înflăcărarea hotărârii şi dezgustul neputinţei, pădurile verzi ale aşteptării şi măreţia veştedă a împlinirii; omul caută liniştea, unde n-o caută? Până şi în neliniştea distracţiei. Unde n-o caută zadarnic? Chiar şi în mormânt. Dar un apostol – acesta vorbeşte cu cele mai puternice expresii despre un ţepuş din carne, de un înger al Satanei care îl loveşte peste gură, împiedicându-l astfel să exprime acea fericire de negrăit[lii]. Aşadar, cu cât mergi înainte mai cu zel, cu atât mai primejdios devine totul; aşadar, orice râvnă îl mistuie pe cel plin de râvnă, şi cel mai cumplit îl mistuie atunci când e o râvnă pentru Dumnezeu[liii], în slujba Domnului? Nu, apostolul nu vorbeşte astfel ca un om înflăcărat, care e doar un martor disperat al modului în care trece prin tot felul de lucruri, ştiind cel mult să descrie schimbările. Ştie că n-are voie să rămână în cel de-al treilea cer şi că un înger al Satanei îl trage din nou în jos, lovindu-l peste gură; ştie că într-un anumit sens legătura vieţii pământeşti cu mântuirea rămâne întotdeauna o căsătorie nefericită şi că adevărata uniune fericită se încheie abia în cer, aşa cum s-a încheiat acolo la început; dar ştie de asemenea că toate acestea îi sunt de folos şi că ţepuşul i-a fost dat în carne ca să nu devină îngâmfat. Recunoaştem apostolul după faptul că nu devine nesigur, cum i s-ar întâmpla chiar şi dreptului, care a cunoscut poate fericirea cerească, însă când ghimpii au început să îl înţepe şi să-l chinuie, n-a mai ştiut decât să se zvârcolească. Cu totul altfel e apostolul. Când acel înger al Satanei se repede la el din întunericul său şi apare iute ca fulgerul pentru a înspăimânta apostolul, e vorba, ce-i drept, de un înger al Satanei aşa cum spune apostolul; însă când el ştie că îi e de folos, spaima aceea nu mai este un înger al Satanei, pentru că nu s-a pomenit niciodată ca un înger al Satanei să vină pentru a-i fi de folos unui om. Nu e deci aşa cum şi-ar dori poate moleşeala omenească, anume ca viaţa cea mai de sus să fie lipsită de suferinţa plină de primejdii; dimpotrivă, se vădeşte că un apostol nu e niciodată lipsit de explicaţie, niciodată lipsit de autoritate.

Am urmat aşadar cuvântul înapoi la locul său din Biblie, am raportat expresia biblică la autorul ei, apostolul Pavel, şi ne aflăm acum în faţa textului în care o citim. Aici a fost adesea citit iar şi iar. Aici l-a interpretat cărturarul teolog; cine să mai termine dacă ar vrea să pomenească toate lucrurile înţelepte sau nebuneşti ce au slujit sau au vrut să slujească la explicarea acestui pasaj care, odată ce a primit renumele de a fi o enigmă, a părut să ofere o neobişnuit de bună ocazie pentru oricine să devină comentator al Bibliei. – Aici l-a citit un suferind preocupat de deşertăciuni, până când şi-a găsit consolarea, nu în edificarea apostolică, dar în faptul întâmplător că suferea de aceeaşi boală trupească la care ar fi făcut, după părerea lui, aluzie apostolul prin aceste cuvinte. – Aici l-a citit un tânăr melancolic, negăsind consolare în a citi Scriptura, ci fiind cuprins în suflet de angoasă, încât nici n-a avut curaj să îi ceară cuiva vreo explicaţie. Ah, poate că n-a primit niciodată vreo explicaţie, dar această teamă de o grozăvie neexplicată a rămas ghimpele său în carne. – Aici, câte un apostol autodeclarat a

găsit dovada că ar fi unealta aleasă a lui Dumnezeu[liv], întrucât avea un ţepuş în carne. – Aici l-a citit un credincios laş, considerând că astfel de lucruri i se întâmplă doar unui apostol, nu şi lui, care era în propriii ochi suficient de umil încât să nu-şi dorească cele mari, cu atât mai mult cu cât gândul la suferinţa legată de ele era deja destul pentru laşitatea sa. – Aici l-a citit un om pios şi simplu, recitindu-l de multe ori, dar necrezând niciodată că-l înţelege, deoarece se considera pe sine şi considera suferinţele sale fără însemnătate faţă de cele ale apostolilor.

Mă opresc cu aceste spuse; dar, mai înainte ca vreun om să caute la un apostol consolare pentru suferinţa sa şi îndrumare în luptă, să se cerceteze pe sine însuşi dacă nu cumva suferinţa sa trebuie judecată cu un zâmbet, dacă viaţa l-a pus atât de serios la încercare, dacă nu cumva e o joacă faptul că vrea să fie ajutat de un apostol şi dacă e în mod serios pregătit pentru faptul că acesta n-are multe clipe de risipit cu întristări lumeşti şi că-l duce iute de la lupta care părea celui aflat în suferinţă deja destul de grea la lupta hotărâtoare de care ţine suferinţa pomenită de apostol. O, să nu luăm niciodată cele sfinte în deşert; de câte ori n-a fost îngrijită carnea, folosindu-se cea mai puternică dintre consolări pentru a alina tristeţi lumeşti, fără a înţelege că vorbele de consolare trebuie întâi să rănească mai adânc înainte de a vindeca. A încheiat oare Dumnezeu un legământ cu un om în cele exterioare? E oare valabil pentru orice suferinţă că trebuie să-i mulţumeşti lui Dumnezeu fiindcă n-ai fost încercat în ea? Şi pentru suferinţa în care sufletul se luptă pentru a ajunge la credinţă, sau pentru cea în care credinţa biruieşte asupra lumii? Şi pentru durerea în care se naşte speranţa, sau pentru cea în care ea devine de neclătinat, oare şi pentru mistuirea în care iubirea de sine îşi dă ultima suflare, până când iubirea învaţă să-l cunoască pe Dumnezeu, sau pentru starea jalnică în care omul din afară se scutură până când iese la iveală, din această prihană, omul interior? Dar dacă o astfel de rugăciune nu trebuie numită înţelepciune, dacă ea trebuie, dimpotrivă, numită cu adevăratul ei nume, anume o nebunie care a pierdut simţul spiritului şi nu poate înţelege nimic spiritual[lv]; dacă trebuie numită o laşitate care vrea să fie fericită într-o neînţelegere strălucitoare şi vrea să rămână neştiutoare în privinţa neînţelegerii; dacă trebuie numită sumeţire faţă de Dumnezeu pentru că vrea să-l schimbe, ispitită de jalnica stare omenească; dacă trebuie numită trădare faţă de umanitate pentru că vrea să îi ia prin înşelăciune sfinţeniei importanţa ei, luptătorului recunoştinţa altora, învingătorului, răsplata – atunci ar fi într-adevăr mai bine să vorbim altfel despre o astfel de suferinţă. E important aici avertismentul împotriva faptului de a face pe eroul, dincoace, împotriva faptului de a vrea să fii soldat pe propria cheltuială[lvi], dincolo, a faptului că vrei să fii propriul învăţător care stabileşte gradul suferinţei şi calculează avantajele; trebuie adusă avertizarea ca nimeni să nu se încerce într-o luptă inventată de el însuşi, fiind astfel doar format spre o nouă deşertăciune, aşa încât lucrul din urmă devine mai rău decât cel dintâi[lvii]; dar trebuie să amintim şi că suferinţa e de neevitat şi că nimeni nu ajunge în Împărăţia cerurilor fără suferinţă[lviii]. Chiar şi

numai faptul de a ţi se aminti de asta e o îndrumare, pentru ca necazul punerii la încercare să nu vină la om asemeni hoţului noaptea[lix], sau ca durerile naşterii asupra cui nici nu bănuia că naşte[lx]. Iată, asta a făcut apostolul. El însuşi a fost pus cel mai greu la încercare, pentru că a avut parte de suferinţe cum nu mai avusese nici un om până atunci, la fel cum e adevărat că un apostol are parte de o viaţă mai elevată decât a oricărui om de până atunci, şi, în consecinţă, de suferinţe mai profunde; le-a trăit în aşa fel, încât n-a putut să caute îndrumarea cuiva sau să fie întărit de experienţa altora.[lxi] Însă astfel a lăsat o mărturie, şi „ţepuşul din carne“ a devenit un avertisment, amintind că un om umblă în primejdie oriunde ar merge, că până şi cel care a apucat cele mai înalte lucruri[lxii] aleargă după ele doar urmat de acel înger al Satanei, al cărui atac lucrează însă spre binele credinciosului, ca toate lucrurile.[lxiii]

Însă de această dată discursul nu va căuta consolarea apostolică, nici nu va încerca să liniştească pe cineva prin vorbe, ci vrea să stârnească, pe cât posibil, spaima, pentru că în viaţă există un sens profund şi de nepătruns, un acord încheiat de eternitate între clipa celor pământeşti şi clipa celor cereşti, o minunată legătură între ce trebuie să fie laolaltă: întristarea şi consolarea. De aceea, dacă un om se plânge că pentru el nu există consolare, întrucât suferinţa sa este fără margini, motivul e că nu înţelege destul de profund spaima şi chinul, vrând mai degrabă să încurce totul, căutând să se distragă prin alinarea deşartă că n-ar exista nici o consolare, în loc să se judece pe sine însuşi şi să se umilească în convingerea că nu există o ispită care depăşeşte puterile omului.[lxiv]

Vom vorbi aşadar despre ţepuşul din carne

Apostolul Pavel era, după cum ştie toată lumea, un om încercat în tot felul de suferinţe. De aceea, dacă, aşa cum se întâmplă adesea, un om care suferă, în loc să caute îndrumare în consolarea ce i se oferă, devine viclean şi caută distracţia în loc să se gândească dacă vorbitorul e într-adevăr încercat, la fel de încercat ca şi el, pentru că altfel îi lipseşte experienţa; dacă acest om care suferă, fiind prada născocirilor viclene ale acestei deşertăciuni ascunse, refuză mărturiile altminteri credibile ale multor martori, pe cea a apostolului Pavel n-o va refuza. Numeşte-ţi aşadar suferinţele, sau, dacă inventivitatea tristeţii tale te-a făcut chiar invidios pe apostol şi pe curajul său, născoceşte suferinţe; vei găsi că apostolul e încercat în ele fără a reuşi să îl alcătuieşti după mintea ta, oprindu-l în alergare, astfel încât să vorbească pe larg cu tine despre amploarea suferinţelor. Aşa cum ochiul nu-l poate vedea bine pe cel care aleargă, pentru că e în alergare, la fel şi cu suferinţele: cele viitoare n-au timp să îl înspăimânte pe apostol, cele trecute n-au timp să îl ţină în loc, pentru că el aleargă. Totuşi, apostolul a fost încercat în suferinţe şi n-are rost să-l învăţăm că suferinţa devine mai cumplită dacă stai locului, slăbit de cele trecute, preocupându-te doar cu spaimă de cele viitoare; dimpotrivă, trebuie să învăţăm de la un apostol să alergăm şi să ne isprăvim

alergarea.[lxv] Numeşte deci vitregiile, pe cele care nimicesc omul revărsând tot chinul în scurtimea clipei, pe cele de durată, care îi scot încet în chinuri sufletul din trup, numeşte faptul de a fi batjocorit ca un nebun[lxvi], faptul că lumea fuge de el ca de o pricină de poticnire[lxvii], numeşte primejdia de moarte, goliciunea, închisoarea, lanţurile, numeşte toate jignirile profunde ale neînţelegerii, numeşte faptul de a-i găsi pe toţi dormind, cu excepţia neînţelegerii, numeşte faptul de a fi întâmpinat ca un idol[lxviii], când de fapt e vorba de un apostol, numeşte faptul de a fi dat uitării îndată după plecare, faptul de a vedea prietenii deveniţi laşi, renunţând la cauza cea bună, aceasta fiind sprijinită de duşmani dornici să tulbure[lxix], numeşte faptul de a fi părăsit de sprijinul său[lxx], de a fi părăsit de cel slab, care voia să se ajute singur[lxxi], de a fi considerat un ispititor când de fapt e martorul adevărului[lxxii], faptul că oferă pretextul unor noi păcate când e învăţătorul adevărului[lxxiii], de a fi considerat prea slab când e blând, prea înfumurat când e sever, prea egoist când e plin de grijă părintească; şi poţi continua să enumeri, dacă vrei, îl vei găsi pe apostol încercat în toate acestea. Şi totuşi, nu suferinţele acestea sunt numite de el ţepuşul din carne.

Diferenţa constă în faptul că toate aceste suferinţe sunt doar în exterior, chiar şi îngrijorarea în privinţa comunităţii, chiar şi adânca tristeţe a inimii din cauza neînţelegerii; oricât de greu l-ar apăsa pe apostol, întrucât acesta n-are nimic să-şi reproşeze, asupra tuturor acestor suferinţe învinge certitudinea că el e în înţelegere cu Dumnezeu. Chiar dacă mersul vieţii depune mărturie împotriva lui, chiar dacă e ca şi cum Dumnezeu ar fugi din lume lăsându-se pe sine fără nici o mărturie; pentru că mărturia pe care orice om, chiar şi un apostol, o înţelege cel mai bine este progresul binelui pentru care omul lucrează, biruinţa adevărului pe care îl vesteşte, binecuvântarea cauzei sfinte pentru care se luptă, răsplata muncii, rodnicia străduniilor, importanţa efortului, caracterul decisiv al luptei, minunata folosire a zilei şi nopţii fără de somn – chiar dacă lumea şi cele vizibile sunt astfel părăsite de Dumnezeu, apostolul tot are o mărturie a duhului că lucrează împreună cu Dumnezeu.[lxxiv] Unde mai e atunci chinul? Doar chiar şi în clipa următoare duhul poate fi schimbat; chiar dacă Dumnezeu a fugit departe, el e totuşi în ceruri, unde apostolul îl vede, văzând, de asemenea, Fiul omului la dreapta sa[lxxv] – nu şezând, ah, cum ar putea să şadă când apostolul e astfel părăsit, nu, s-a ridicat şi apostolul îl vede aşa cum l-a văzut Ştefan, stând la dreapta puterii, gata să vină iute în ajutor. Chiar dacă totul ar ajunge deşertăciune, suflat de vânt ca o închipuire, chiar dacă nu se poate înfăptui nimic, absolut nimic, iar suferinţa ar fi singurul lucru real, chiar dacă sacrificiul fără odihnă al unei vieţi îndelungate ar deveni lipsit de însemnătate ca o luptă în vânt[lxxvi], apostolul tot e convins că nici îngerii, nici diavolii, nici lucrurile de acum, nici cele viitoare nu îl vor putea despărţi de iubirea prin care Dumnezeu stă mărturie în inima sa[lxxvii]. Şi ce este atunci orice suferinţă pământească faţă de această fericire? Nu e apostolul oare, deşi prezent în lume cu trupul[lxxviii], totuşi absent, plecat foarte departe, încât se înşală cei care cred că îl rănesc? Ce închipuire vană e închisoarea când prizonierul închis în ea e răpit în cel de-al

treilea cer![lxxix] Ce mai înseamnă să-ţi baţi joc de cel care nu aude nimic în afara unor cuvinte de nespus, să-l trimiţi la moarte pe unul absent?

Răpit în al treilea cer! Lui Pavel nu-i era, altminteri, necunoscut faptul că viaţa are bucuriile ei: putea să spere că va ajunge să vestească Evanghelia chiar şi în Spania[lxxx], că la plecarea sa dintr-o comunitate va lăsa în urmă câţiva oameni câştigaţi pentru cauză, câţiva întăriţi în credinţă, câţiva recâştigaţi; că pleacă din această comunitate pentru a ajunge la alta; că îngrijorarea sa părintească îi câştigase uneori devotamentul unui fiu[lxxxi]. Cât de mişcat vorbeşte Pavel despre toate acestea, cât de recunoscător este, cât de minunată trebuie să fi fost bucuria sa, la fel ca şi cuvintele sale, când dorinţa i s-a împlinit, când n-a mai tânjit după vederea celor iubiţi, când s-a aflat lângă ei, când a împărţit cu ei darul plin de har al duhului, fiind el însuşi întărit prin a-i întări şi îmbogăţi pe alţii[lxxxii]. Însă această expresie, a fi răpit în cel de-al treilea cer, a participa la mari revelaţii, a simţi o fericire de nespus, el n-o poate folosi, n-a folosit-o în privinţa acelei frumoase bucurii de care avea parte împreună cu alţii. Nu putea să exprime acea fericire de nespus – ah, şi, pentru a-l împiedica, îi fusese dat un ţepuş în carne.

Aşadar, acea suferinţă şi această fericire îşi corespundeau. Dacă fericirea aceea e rezervată doar unui apostol, nimeni nu trebuie să se teamă de suferinţă. Însă, dacă lucrurile stau într-adevăr aşa, nu se poate vorbi despre ea şi nici nu merită să vorbeşti, fiind deja inexplicabil faptul că apostolul a scris despre ea. E drept că vorbeşte doar pe scurt, modul său de a înfăţişa lucrurile dovedindu-se şi astfel diferit ca de la cer la pământ de invenţiile şi fleacurile împodobite cu nume sfinte[lxxxiii]; totuşi un apostol e ultimul om care să scrie enigme de nedezlegat, pe care, încercând să le dezlegi, nu faci decât cel mult să întârzii degeaba; un apostol care încearcă să fie totul pentru toţi[lxxxiv] e cel din urmă care ar dori să fie ceva atât de special încât să nu fie în această privinţă absolut nimic pentru nimeni. Să renunţăm deci la orice curiozitate care e condamnată dinainte fără să ştie; întrucât condamnarea ei e că ori nu poate, ori trebuie să poată înţelege acest lucru, păcatul ei fiind că ori neglijează lucrurile mărunte pentru a cădea pe gânduri în privinţa enigmelor, ori se foloseşte cu viclenie de puterea sa de a le face de neînţeles, prefăcându-se ipocrit că vrea să le înţeleagă astfel. Fiecare să se cerceteze pe sine[lxxxv] şi să-şi fie credincios sieşi în privinţa celor trăite; dar nimeni să nu uite că fericirea şi suferinţa duhului nu sunt ceva exterior, despre care să poţi spune cinstit şi cu adevărat: condiţiile vieţii mele nu mi-au dat ocazia de a trăi aşa ceva. În lumea duhului nu există glume şi nici stafii, acolo norocul şi întâmplarea nu-l fac pe unul rege, pe altul cerşetor, pe unul frumos precum Crăiasa Răsăritului[lxxxvi], pe altul mai nefericit decât Lazăr; în lumea duhului e exclus doar cel care se exclude singur, în lumea duhului toţi sunt poftiţi şi de aceea se poate vorbi despre ea în siguranţă şi fără frică, pentru că, dacă îl priveşte pe unul, îi priveşte pe toţi. La ce bun atunci curiozitatea de a ghici ceea ce orice om are ocazia dată de Dumnezeu de a trăi, ba chiar ceea ce îi e atât de apropiat încât trebuie spus chiar că trebuie să înţeleagă. Pentru că dacă un om moare fără să fi înţeles cum e să fii bogat sau frumos sau rege, sau cum e să fii

neînţeles, dispreţuit, sărac, orb din naştere, respins de neamul tău, dacă un om moare fără să fi înţeles acele enigmatice vorbe ale unui înţelept din vechime[lxxxvii] despre cea mai frumoasă însemnătate a vieţii pământeşti, anume că, sau te însori, sau nu te însori, vei regreta ambele, oare poate fi judecat cu dreptate pentru faptul de a nu-şi fi folosit viaţa? Dar dacă un om moare fără să fi aflat vreodată ce înseamnă să te lupţi cu Dumnezeu, este oare acesta un semn că acel înmormântat avea o frică de Dumnezeu deosebit de mare? Sau dacă n-a aflat niciodată ce înseamnă să fii părăsit de Dumnezeu, este oare acesta un semn că acel înmormântat a fost, într-un sens deosebit, îndrăgit de Domnul? Sau dacă n-a cunoscut niciodată mânia Domnului şi focul ei mistuitor, ba nici n-a visat vreodată că există aşa ceva, poate fi acest lucru consolarea sa în moarte, dreptatea sa la judecată, un semn pentru el că a fost prietenul lui Dumnezeu ca nimeni altul, sau ar fi suficient dacă ar spune: „N-am avut ocazia să trăiesc aşa ceva“? Ah, dacă un astfel de om ar explica totuşi acea expresie, iată, s-ar dovedi că înţelege şi ce înseamnă un ţepuş în carne, că duhul e cel care devenise pentru el un ţepuş în carne, şi ar fi îndeajuns să-l îndepărteze pentru ca apoi să învingă durerea, alungând teama pe care însă iubirea n-o poate smulge cu totul şi credinţa nu poate s-o alunge cu totul, nici chiar la un apostol.

Ţepuşul din carne e aşadar contrariul indicibilei fericiri a duhului şi contradicţia nu poate fi în cele exterioare, ca şi cum suferinţele, lanţurile, biciuirea de către neînţelegere, grozăviile morţii ar putea să i-o ia, sau ca şi cum succesul deplin al învăţăturii, victoria deplină a credinţei în lumea largă i-ar putea împlini pe de-a-ntregul dorul. Îndată ce simte suferinţa şi ţepuşul îl roade, apostolul are de-a face doar cu sine. Fericirea a dispărut, dispare tot mai mult şi mai mult, ah, a o avea e ceva indescriptibil, durerea e de nerostit, întrucât nu poate rosti nici chiar pierderea, şi amintirea nu poate nimic, decât să se stingă de neputinţă! Să fi fost răpit în cel de-al treilea cer, păstrat în sânul fericirii, sporit întru Dumnezeu, şi să fie apoi prins cu ţepuşul cărnii în robia vremelniciei! Să fi fost făcut bogat în Dumnezeu într-un mod de nerostit şi să fie acum nimicit, redus la carne şi sânge, pulbere şi deşertăciune! Să fi fost prezent faţă de sine înaintea lui Dumnezeu şi să fie acum părăsit de Dumnezeu, părăsit de sine însuşi, consolat doar de o biată amintire care nu întăreşte sufletul! E greu pentru un om să trăiască lipsa de credinţă a oamenilor, dar să afle că în Dumnezeu e schimbare, umbră de mutare, că există un înger al Satanei care are puterea de a smulge omul din această fericire! Unde să mai fie atunci siguranţa sa, dacă nu e nici măcar în cel de-al treilea cer? Dar să nu ne rătăcim, pentru că aşa cum vorbim acum s-a vorbit în lume de către cel care ştia bine despre ce vorbea şi mărturisea doar ceea ce trăise, însă nu ştia să vorbească umil ca un apostol, care se lasă în voia Domnului, indiferent ce s-ar întâmpla. Apostolul spune că ştie că schimbarea aceasta îi e de folos. Cât de simple, necomplicate, blânde sunt aceste cuvinte! După ce a numit cu cele mai puternice expresii suprema fericire şi cel mai greu lucru, faptul de a fi câştigat şi pierdut, cum de e atât de liniştit? Ascultătorule, dacă mai cunoşti şi vorbele altora care au trăit ceva asemănător, probabil că ai

auzit în locul acestei liniști un strigăt de teamă că totul ar fi pierdut pentru totdeauna, un vaier al disperării că nu vor mai gusta niciodată această fericire. – Însă vai de cel care vrea să fie scutit de suferinţă!

Dar expresia apostolului nu desemnează doar părăsirea, suferinţa despărţirii mai cumplită chiar decât cea a morţii, pentru că moartea desparte omul doar de cele vremelnice şi e astfel o eliberare, în timp ce despărţirea aceasta îl separă de cele veşnice, fiind o închisoare care face duhul să suspine din nou în vasul de lut[lxxxviii], la loc strâmt[lxxxix], în înstrăinare[xc], pentru că locuinţa duhului este ceea ce e veşnic şi infinit. În aceeaşi clipă e ca şi cum totul ar lua-o de la capăt. Cel care a fost în afara sa se reîntoarce la sine; dar această stare, acest fel de a fi la sine însuşi, nu aparţine libertăţii şi celui eliberat. Inexprimabila fericire a trecut, cântările de veselie ale secerişului au amuţit, urmează iar semănatul cu lacrimi[xci], duhul trebuie să simtă iar teama, să suspine din nou, doar Dumnezeu ştie ceea ce suspinul nu înţelege[xcii] şi ceea ce acordează iarăşi harfa bucuriei[xciii] în singurătatea sufletului. Omul s-a reîntors la sine, nu mai e fericit prin faptul de a fi eliberat de sine însuşi pentru sine însuşi şi de a fi transfigurat întru Dumnezeu: astfel încât trecutul să lase omul să scape fără puterea de a-l judeca, autoacuzarea fiind îmblânzită, uitată în înţelegerea cu înţelepciunea de nepătruns a providenţei, în fericita învăţătură a împăcării; astfel încât eternul să nu se teamă de nici un viitor şi să nu spere la nici un viitor, iubirea stăpânind totul fără încetare şi nefiind nici o umbră de mutare. Îndată ce omul se întoarce la sine, nu mai înţelege acest lucru – în schimb, înţelege autoacuzarea pe care experienţele amare i-au întărit-o într-un chip de neuitat, în cazul în care trecutul ridică asupra sufletului său asemenea creanţă pe care n-o poate plăti nici o căinţă şi n-o poate şterge nici o consolare întru Dumnezeu, ci numai Dumnezeu însuşi, în tăcerea de nespus a fericirii, o poate face.

Cât de multe lucruri trecute poate păstra sufletul unui om când se află la sine însuşi, şi cu atât mai multe cu cât se află acolo mai profund! Pentru că o consolare bună pentru animale, cum că timpul şterge totul, e mai cumplită decât cea mai cumplită amintire; şi lipsa de gânduri care glumeşte pe seama timpului şi se poartă uşuratec cu eternitatea îl ajută, aşa cum e firesc, doar pe cel care „se leagănă somnoros pe cale“[xciv]; şi sărăcia orgolioasă, strălucitoarea mizerie a pierzaniei, care lasă timpul să-şi urmeze calea, ba nici nu îşi doreşte „plictiseala“[xcv] eternităţii decât dacă cerul se gândeşte totuşi la noi distracţii care să mulţumească pretenţiile simandicoase: toate acestea sunt doar ceva respingător, indiferent ce nume le dă lumea. Nu, timpul ca atare nu va ajuta omul să uite trecutul, chiar dacă îmblânzeşte impresia făcută de acesta; şi chiar dacă un om, departe de a se chinui pe sine, blestemându-se la a înghiţi mereu şi mereu amărăciunea trecutului, lasă timpul cel plin de experienţă să decidă, trecutul tot nu e uitat pe de-a-ntregul şi cu atât mai puţin nimicit. Doar fericirea eternităţii e-n stare de acest lucru, pentru că umple sufletul pe de-a-ntregul. Iată de ce distracţia îl poate ajuta pe cel uşuratec să uite, iar o anumită activitate preocupată îl poate face pe cel lipsit de gânduri să şteargă trecutul, întrucât

distracţia şi preocuparea pământească le umplu cu totul sufletele. Dar, cu cât este mai profund un om, cu atât mai puţin reuşeşte acest lucru, şi doar fericirea cerească e în stare de ceea ce e atât de greu, şi a cărui dificultate o înţelegi doar dacă eşti deja cuprins de gravitate. Nu e oare pentru mintea omenească, atunci când s-a deşteptat, pentru gândul omenesc când s-a trezit, cel mai neverosimil lucru dintre toate că poate fi uitat ceva şi că Dumnezeu poate uita ceva? Faptul că lipsa omenească de gânduri poate să uite chiar şi cel mai important lucru nu e atât de greu de înţeles; în clipa fericirii e uitat sau e în bună înţelegere cu fericirea; dar când un om se întoarce din nou la sine pare cel mai neverosimil lucru. Şi totuşi, acest neverosimil şi neverosimilul în general e începutul şi taina de nepătruns a celei mai înalte vieţi. Cea mai înaltă viaţă nu dobândeşte niciodată o înfăţişare desăvârşită în timp şi, mai ales, nu într-un mod lipsit de sens, ca şi cum neverosimilul ar deveni, puţin câte puţin, poate datorită obişnuinţei şi slăbiciunii, verosimilul pentru înţelegerea lipsei de gânduri şi după concepţia lipsei de spirit. Omul nu poate năzui după acesta decât în credinţă, în timp ce verosimilul, faţă de care trebuie mereu să moară, lucrează împotriva lui; în cazul în care credinţa ar deveni verosimilă, totul ar fi nimicit, iar credinţa, tulburată, întrucât s-ar vădi astfel că ea n-a lăsat în urmă prealabilul, îngăduind să fie confundată cu lipsa de discernământ, care e cea mai uşoară pentru animale. În schimb, pe vremuri s-a crezut că semnificaţia vieţii este să înţelegi mai întâi dificultatea, şi apoi ori să te bucuri de înţelegere, ori să născoceşti că nu te poţi opri la explicaţia obişnuită, că înainte să cânţi imnuri de victorie, eşti cuprins de groază.

Nu cunoaştem viaţa lui Pavel în amănunt, în schimb îl cunoaştem pe Pavel, ceea ce e esenţialul. Pentru că, aşa cum omul senzual poate fi recunoscut prin faptul că vede paiul din ochiul fratelui, nu bârna dintr-al său[xcvi], că judecă sever la alţii aceeaşi greşeală pe care lesne şi-o iartă sieşi, semnul distinctiv al acestui om mai profund şi plin de grijă e judecata foarte severă asupra sa, faptul că se foloseşte de toată inventivitatea sa pentru a scuza un alt om, dar nu pentru a se scuza sau ierta pe sine, ba chiar pentru a fi convins că aşa stau lucrurile, că omul celălalt e mai nevinovat, întrucât rămâne întotdeauna o posibilitate de scuză, singurul om în raport cu care omul n-are această posibilitate fiind el însuşi. Atât este de dificilă încrederea deplină; pentru că ea nu e totuna cu slăbirea minţii, se poate rămâne la ea şi nu e nevoie să mergi mai departe vrând chiar să-l judeci pe Dumnezeu, asta dacă încrederea deplină este încrederea în judecată[xcvii]. Pentru asta e nevoie ca judecata lui Dumnezeu să pătrundă gândul şi mintea, dacă ea e încredere deplină în mila lui Dumnezeu şi dacă aceste vorbe nu sunt o falsă expresie pioasă pentru propria lipsă de gânduri, care nu se consolează prin Dumnezeu, ci s-a consolat prin faptul că a încetat de mult să se întristeze. Chiar dacă nici un om nu se poate achita singur, el tot poate un lucru: să se acuze pe sine atât de cumplit, încât să nu se poată achita şi să înveţe că are nevoie de milă. În această privinţă, un om îl înţelege greu pe altul, pentru că omul grav pune întotdeauna accentul pe sine însuşi.

Viaţa lui Pavel a fost foarte învolburată şi la fel cum neodihnita activitate a apostolului i-a adus multe, multe amintiri pline de bucurie, lipsa sa de odihnă de mai înainte, când lovea din toată puterea înapoi în vârful unui ţepuş[xcviii], l-a rănit pentru tot restul vieţii cu o amintire care-l rodea asemeni unui ţepuş, făcându-l să amuţească asemeni unui înger al Satanei. Admiraţia lumească n-are decât să creadă faptul că Pavel a fost întotdeauna mare, că până şi în rătăcirea sa este ceva extraordinar, cel care caută consolare sau călăuzire la un apostol vede numaidecât că un apostol nu năzuieşte după lucruri înalte şi neobişnuite, ci după cele umile: cum să nu fi privit atunci Pavel cu gravitate trecutul? E adevărat că, într-un sens rar întâlnit, devenise un alt om, o nouă făptură, că nu-şi schimbase doar numele; totuşi, în alt sens era acelaşi om. E adevărat că trecutul fusese aruncat în urmă, nemaiavând puterea de a-l prinde cu grozăvia sa, întrucât apostolul alerga spre cele desăvârşite; e adevărat că nu stătea locului vrăjit în cercul amintirilor trecutului, pentru că făcea totul să fie nou oriunde sosea; e adevărat că trăise fericirea cerească, păstrând arvuna duhului[xcix]; totuşi, avea o amintire. Şi e greu să ai de-a face cu o amintire: ba e foarte departe, ba e la îndemână atât de iute ca şi cum n-ar fi fost uitată niciodată. Când îl predica pe Cristos – pe Cristos cel răstignit –, nu era „răstignit“ strigătul iudeilor? Unde era Pavel când s-a întâmplat acest lucru? Nu ştim, dar, când Ştefan a fost ucis cu pietre, el fusese acolo, păzind hainele călăilor.[c] Dacă s-ar fi oprit o clipă din alergare, dacă amintirea l-ar fi înşelat, astfel încât să audă strigătul în locul predicii şi să nu se audă pe sine predicând, ci ameninţând? Când îl vestea pe Cristos ca pe adevărata cale, calea pe care o urmase el însuşi şi pe care-i călăuzise pe mulţi, această cale existase şi mai înainte ca Pavel să o urmeze, ba existase şi atunci când Saul primise din partea sinedriului permisiunea de a-i lega pe cei „care umblau pe Cale“[ci]; el a urmat-o aşadar şi atunci când turba de mânie împotriva creştinilor, ucigându-i şi ameninţându-i. E adevărat, Pavel prinsese de atunci oameni liberi, mult mai mulţi şi mult, mult mai sigur decât atunci când îi dusese legaţi la Ierusalim, dar unde erau acum cei nefericiţi? Dacă s-ar fi oprit, dacă amintirea ar fi venit la el şi făcându-l să cadă pe gânduri cu spaimă dacă nu cumva ar putea să-i regăsească pe acei nefericiţi; dacă îndoiala ar fi devenit mai puternică decât el, îndoiala că activitatea sa, vestirea Cuvântului pentru toţi ceilalţi oameni, era într-adevăr ceea ce avea de făcut? Desigur, Saul considerase că toată gelozia lui fusese un zel plăcut lui Dumnezeu, o, dar ce situaţie de a trebui să se prindă pe sine sau să fie prins într-o astfel de autoînşelare şi să fie nevoit a se căi pentru ceea ce considerase plăcut lui Dumnezeu (ce răsturnare de situaţie în gânduri şi-n suflet, ce semn al grozăviei, ce greutate pentru căinţă să-şi cuprindă obiectul şi să-l păstreze: să trebuiască a se căi pentru cel mai bun lucru pe care l-a făcut, ba chiar ceea ce considera plăcut lui Dumnezeu!). Să fie aşadar nevoit a se căi pentru strigătele celor persecutaţi, pentru starea jalnică a celor închişi (ce strădanie chinuitoare pentru căinţă, pentru că nu era plăcerea lui Saul să facă toate acestea, ci zel, despre care el credea că e pentru cauza cea bună), ce situaţie, aşadar, să fie nevoit a nu culege drept răsplată pentru zelul său nici

măcar nerecunoştinţa oamenilor, ci amărăciunea căinţei pentru că se lăsase în voia furiei nebuneşti! Pavel i-a fost înfăţişat lui Agrippa în lanţuri, iar împăratul i-a spus: „Pavele, eşti nebun!“[cii] Dacă vorbele „eşti nebun“ l-ar fi oprit, dând prilej confuziei amintirilor, dacă sfânta înflăcărare care ardea în el o jertfă plăcută lui Dumnezeu[ciii] ar fi fost din nou cuprinsă de nebunie, dacă, pentru a-l lăuda pe Dumnezeu, el s-ar fi torturat pe sine, fiindcă şi pentru asta e nevoie de un suflet mare? Dar Pavel ştia că era vorba despre un înger al Satanei – ah, de aceea n-a dat înapoi; însă mai ştia că îi e de folos ce se întâmplă, ştiind şi că îngerul acela al Satanei era totuşi un trimis al lui Dumnezeu. Nu e aceasta o minune: să transformi un înger al Satanei într-un trimis al lui Dumnezeu, nu oboseşte însăşi Satana de acest lucru? Pentru că atunci când îngerul întunericului se înarmează cu toată grozăvia, convins fiind că va fi de-ajuns să-l facă pe Pavel să se uite la el, iar acesta va împietri; când îşi bate mai dinainte joc de Pavel că nu va avea curaj să o facă, apostolul îşi aţinteşte privirea asupra lui şi nu şi-o retrage iute, cu teamă, nici nu şi-o pleacă îngrozit, nici nu îl pândeşte cu priviri nesigure, ci stă locului sigur şi neclintit; cu cât priveşte mai mult, cu atât mai limpede îi e că îl vizitează un trimis al lui Dumnezeu, un duh prietenos care-i vrea binele. Aproape că ţi se face milă de bietul diavol: să vrea să fie înspăimântător şi să fie dat în vileag, transformat în opusul său, nemaigândindu-se decât cum să scape!

Trecutul a rămas aşadar în urmă; căinţa l-a ţinut prizonier, tăind legătura cu el, luptând împotriva trecutului indiferent dacă voia să se impună împreună cu alte lucruri, sau dacă încerca să ia apostolul prin surprindere ca simplu dezertor la inamic, iar credinţa a păstrat gândurile de revoltă supuse milei lui Dumnezeu, care l-a consolat pe apostol mai presus de orice, întrucât acesta ştia că e doar un rob netrebnic[civ], cel mai neînsemnat dintre apostoli, nevrednic să poarte numele de apostol fiindcă prigonise Biserica lui Dumnezeu (1 Corinteni 15, 9). Dacă Pavel ar fi vrut să-şi descrie lucrarea apostolică, să încerce a găsi în ea o reparaţie pentru cele trecute, revolta ar fi izbucnit şi nici chiar Pavel n-ar fi putut s-o oprească; în timp ce aşa i-a devenit un ţepuş în carne, nu prin propria sa faptă, ci pentru că fericirea de nerostit îl părăsise.

Însă trecutul se bazează mereu pe această revoltă, iar ea va reveni ca viitor, cu o nouă grozăvie. În timp nu există siguranţă, astfel încât un om să poată spune cu împăcare lumească: „Pace şi linişte!“[cv], dacă nu îşi găseşte cumva consolarea în lipsa de gânduri. E aşadar important să alerge; ah, omul ar vrea să alerge tot mai iute, dar nu poate să depăşească timpul în alergare câtă vreme aleargă în timp. Tu, care ştii despre ce e vorba, n-ai decât să o numeşti o fugă prin care deja aproape că ai trecut dincolo de cortina care te desparte de întreaga grozăvie şi de întregul chin al lumii, fiind eliberat de capcana recăderii înapoi, pe care ai lăsat-o cu mult în urma ta; totuşi, lipseşte ceva; poţi s-o numeşti o luptă în care aproape că ai învins deja şi, deşi obosit, ţi-ai adunat întreaga forţă pentru ultimul avânt în care voiai să prinzi pentru vecie giuvaierul; totuşi, lipseşte ceva; poţi s-o numeşti măreaţa ieşire de după o călătorie grea prin ceţurile neînţelegerii, când explicaţia a luminat printre ele transfigurând suferinţa, dorul, primejdia, greutatea şi

importanţa temerii, luminând asupra lor cu pacea binecuvântată a înţelegerii; totuşi, mai lipseşte un cuvinţel. Tu, care ştii despre ce e vorba, poate că ai avut parte de toate acestea la început, când fericirea împlinirii îi oferea credincioasa sa mână bunei intenţii, şi totuşi a mai rămas o dificultate; poate că ţi s-a întâmplat odată cu trecerea timpului, când împlinirea urma credincioasă, pas cu pas, călătorul cel sigur, nealergând înaintea lui ca umbra la ceasul dimineţii, nici rămânând în urmă ca umbra de seară a amintirii; dar tot a rămas o neplăcere care i-a scăpat oricui, numai perspicacităţii angoasei, nu. – Ţie, care ştii despre ce e vorba, ce pot să-ţi spun eu? Însă ţie, care nu ştii despre ce e vorba îţi spun că e vorba despre felul în care nerăbdarea s-a trezit deodată puternică asemeni unui uriaş şi a transformat cu angoasa ei puţinul în mult, timpul cel puţin în veşnicie, distanţa cea mică într-o prăpastie largă, acea singură dificultate în ceva decisiv pentru tot, acea singură neplăcere în pierzania tuturor lucrurilor; că era vorba despre cum puterea s-a prăbuşit în neputinţă, neîncrederea a alungat orice ajutor, lipsa de curaj a pierdut orice speranţă, despre cum trecutul de la care sufletul crezuse că s-a răscumpărat a apărut din nou cu creanţa sa, nu sub forma amintirii, ci mai cumplit ca oricând prin faptul că s-a aliat cu viitorul; că e vorba despre – ţepuşul din carne. O veche scriere edificatoare[cvi] demnă de cinste şi plină de credinţă spune că Dumnezeu se poartă cu omul cum se poartă vânătorul cu vânatul: îl aleargă până îl oboseşte, apoi îi lasă un pic de timp să-şi tragă sufletul şi să adune noi puteri şi pe urmă reîncepe vânătoarea. Nu este faptul că o scriere edificatoare vorbeşte astfel, spre a înspăimânta, un comportament de vânător? Cu titlul său, poftește oamenii la odihna edificării, iar apoi îi sperie. Şi totuşi e în ordine aşa, şi vom primi edificarea, pentru că vai de cel care vrea să edifice fără să cunoască înspăimântarea; nu ştie nici el ce vrea! Dar cel care ştie că există o grozăvie ştie şi că recăderea e semn că vânătoarea angoasei reîncepe, sau, dacă nu recăderea, măcar teama de ea, când aceasta împrumută puterea viitorului. Când trecutului îi e îngăduit să devină ceea ce este, adică trecut, când un om îl părăseşte pentru a porni pe calea cea bună şi nu se uită prea des înapoi, el se schimbă treptat şi în acelaşi timp se schimbă şi trecutul în mod imperceptibil, până când la urmă nu se mai potrivesc unul cu altul, trecutul stingându-se într-o formă mai indefinită, devenind amintire, amintirea devenind tot mai puţin înspăimântătoare, devenind mai liniştită, blândă, întristată, şi cu fiecare dintre aceste însuşiri e pe cale să se depărteze tot mai mult. În cele din urmă trecutul îi devine aproape străin, nici nu înţelege cum a fost posibil să se rătăcească astfel, şi ascultă povestea amintirii despre el, aşa cum călătorul aude o legendă în locuri îndepărtate – dar recăderea îl învaţă să înţeleagă în ce fel a fost posibil; ba teama de recădere ştie atunci când se trezeşte brusc, chiar dacă nu i-a mai rămas decât o clipă, s-o folosească spre a face totul prezent, nu ca pe o amintire, ci ca pe ceva viitor. Însă un apostol înţelege că lucrul acesta îi e de folos, ştie că orice vremelnică teamă, care nu face decât să dorească, trebuie să se mistuie, că orice încredere în sine care vrea să fie gata trebuie să ardă în purgatoriul viitorului, că orice laşitate care vrea să se strecoare pe lângă primejdie trebuie să piară în

deşertul aşteptării.

Un om învaţă să se cunoască pe sine doar cu greu; năzuinţa sa după cele veşnice poate fi cu totul sinceră şi totuşi poate exista o primejdie de care ar vrea să fie scutit, dacă ar fi după el, pe care ar vrea atât de mult să o ocolească, păstrând aşadar în toată umilinţa o deşertăciune ascunsă, întrucât n-a învăţat să se cunoască pe sine până la capăt, nefiind înspăimântat până la capăt, până la moarte şi nimicire. Să nu judecăm pe nimeni, sau fiecare să se judece doar pe sine. Ah, totul părea atât de sigur, de n-ar fi fost acea primejdie; fericirea cerească era atât de nespusă, şi acum, această posibilitate! Atunci ţepuşul roade în carne; pentru că, dacă un om n-a trăit fericirea cerească, nici nu va suferi atât de mult. O, de-ar putea să treacă odată, de-ar putea să spună odată: în cele din urmă![cvii] Dar, când eşti înspăimântat, timpul trece încet, iar când eşti foarte înspăimântat, chiar şi o clipă ucide lent; când eşti înspăimântat de moarte, timpul stă până la urmă în loc. Să vrei să alergi mai iute ca oricând şi să nu poţi să mişti piciorul, să vrei să cumperi clipa jertfind totul şi să afli că nu e de vânzare, pentru că „nu atârnă nici de cel ce vrea, nici de cel ce aleargă, ci de Dumnezeu, care are milă“ (Romani 9, 16)! Cine să înţeleagă faptul că omului îi e de folos acest lucru? Pentru că aici lipsa de gânduri n-are totuşi îndrăzneala de a vrea să ajute cu ceea ce poate explica pe larg despre folosul din viaţă.

Am vorbit despre ţepuşul din carne; am încercat să explicăm expresia la modul general, adică în generalitatea în care priveşte toţi oamenii, întrucât priveşte un om. Nu ne-am preocupat în mod special să cercetăm la ce s-a referit Pavel în mod special folosind această expresie, şi mai puţin decât orice nu ne-am dorit să punem această întrebare în acelaşi sens ca atunci când cineva ar întreba dacă Pavel a fost mic sau mare de stat, frumos la chip, şi altele asemenea. Am vrut mai ales să nu căutăm să arătăm lucruri care sunt poate întâmplătoare, neînsemnate, care ar putea fi însă pentru un anumit individ ţepuşul din carne. Poate că descrierea lor ar captiva un cititor, poate că i-ar câştiga vorbitorului admiraţia acestuia, şi totuşi ar fi demn de dispreţ dacă vorbitorul ar vrea să tulbure astfel edificarea. În schimb, explicaţia generală e aceasta: chiar şi viaţa cea mai înaltă îşi are suferinţa sa, cea mai grea suferinţă; nimeni nu trebuie să-şi dorească în mod uşuratec un lucru a cărui primejdie o evită în mod mincinos; nimeni să nu se descurajeze când se vede într-o primejdie despre care poate nu ştiuse; nimeni să nu laude în mod lipsit de minte zilele uşoare şi plăcute ale vieţii sale. E suficient ca un om să fie atent la această primejdie pentru a fi deja pe cale să înceapă lupta cea bună. Consolarea va veni cu siguranţă, dar nu trebuie primită prea devreme. Cel care a vorbit aici nu-i decât un tânăr, nu va putea împiedica pe nimeni să se înspăimânte, pentru că nu va putea consola cu îndoielnica experienţă de a fi învăţat de la o viaţă îndelungată că primejdia nu e aşa cum o descrie apostolul, ci aşa cum orice om mai profund a presimţit cândva în tinereţe, înainte de a ajunge la răspântia de drumuri: că unul luptă lupta cea bună a primejdiei şi a înspăimântării, iar celălalt rămâne rezonabil şi se bucură

fără minte de siguranţa vieţii.

Împotriva laşităţii

2 Timotei 1, 7: „Căci Dumnezeu nu ne-a dat un duh de frică[cviii], ci de putere, de dragoste şi de chibzuinţă.“

Dacă e sigur că în viaţă există ceva ce are sau poate avea putere asupra unui om, făcându-l treptat să uite tot ce este nobil şi sfânt, înrobindu-l în slujba celor lumeşti şi a clipei; dacă e sigur că timpul are sau poate dobândi asupra unui om care îşi numără zilele vieţii puterea de a-l îndepărta în fiecare zi de dumnezeire, astfel încât, prins în cele zilnice şi obişnuite, să se înstrăineze de ceea ce este etern şi originar; dacă experienţa ne învaţă că acest lucru i se întâmplă chiar şi celui care a simţit cândva cu putere eternul prezent în sine – ar fi de folos să lăudăm orice mijloc împotriva acestora, fiind de dorit să-l lăudăm într-un mod plin de gravitate, dar fără asprime. Pentru că, Domnul fie lăudat, există multe mijloace, la fel cum primejdiile sunt multe şi oricare dintre aceste mijloace e îngăduit şi probat. Un astfel de mijloc e hotărârea sau faptul de a lua o hotărâre; pentru că hotărârea leagă omul de etern, aducându-i eternul în timp, îl sperie, trezindu-l din somnolenţa monotoniei, desface vraja obişnuinţei, întrerupe lunga dispută a trudnicelor gânduri şi binecuvântează până şi cel mai slab început, dacă e un început; pentru că hotărârea e o deşteptare către ceea ce este veşnic, iar cel care a dus multă vreme lipsa întineririi prin hotărâre se va simţi, probabil, atunci când se hotărăşte, asemeni fiului acelei văduve[cix] din Nain, când s-a trezit pe năsălie, ah, după ce mai înainte semănase şi mai mult cu fiul văduvei, când acesta fusese dus afară mort. De aceea lăudăm hotărârea. Dar discursul despre ea nu trebuie să ţintească măgulirea auzului tineretului, sau să sune ca o noutate incitantă, dătătoare de plăceri, în urechile răsfăţate ale celui molatic, aşa cum se aude uneori, foarte potrivit pentru aşa ceva, deşi nu acest scop îl ţinteşte, atunci când în lume se strigă: „totul e o chestiune de-o clipă, ia o hotărâre, îndrăzneşte să te arunci în mare asemeni curajosului înotător, îndrăzneşte să crezi că un om e mai uşor decât toate suferinţele, că drumul înotătorului duce la ţintă prin toţi curenţii, prin valurile înspumate! Priviţi-l pe înotătorul îndrăzneţ: se suie într-un loc înalt, ochiul său se desfată la vederea primejdiei, întreaga sa făptură se încântă de fiorul groazei, apoi se aruncă bucuros în valuri, dispare ca şi cum ar fi fost înghiţit de mare, curând apare iar şi a învins, a învins într-o singură clipă! Astfel stă hotărârea pe muntele transfigurării[cx], încântându-se de pericol, apoi se aruncă în mare şi în aceeaşi clipă răsare la loc victorioasă!“ Dacă discursul ar suna astfel în cinstea luării unei decizii, va face, desigur, impresie; cum să nu laude ascultătorul entuziasmul vorbitorului şi să nu-i admire elocinţa; cum să nu plece ascultătorul acasă schimbat? Acolo va şedea înconjurat de hotărâri curajoase, îndoindu-se doar ce imagine de erou i-ar sta mai bine; în curând îi va

fi dor să audă din nou un astfel de discurs şi până atunci va face ce poate – va lăuda vorbitorul, a cărui puternică emoţie, a cărui aplecare în faţă cu îndrăzneală în timp ce descria înotătorul se află vii înaintea sa. Ah, să lăsăm teatrul să păstreze ce-i al teatrului şi al eroilor de mascarade: cuvintele mari, gesturile îndrăzneţe şi aplauzele mulţimii care judecă. Cel care vrea să laude folosul luării unei decizii nu se va face însă vinovat de o înşelăciune prin care îl va întârzia pe ascultător în înfăptuire, dându-i suficient de lucru, cu admiraţie; pentru că a admira e de asemenea un mijloc de distracţie şi a ajuta să-l provoci – un omor pe furiş sau o prostie.

Aşadar discursul trebuie să înceapă altfel şi, mai ales, să renunţe la înşelăciune; pentru că diavolul foloseşte multe tertipuri pentru a ispiti un om şi atacul său e întotdeauna primejdios[cxi] când vrea să ispitească un om să renunţe la tot prin hotărâri curajoase, sau mai degrabă prin vorba despre ele şi admirarea lor, precum şi prin dezgustul care urmează atunci când omul vede de cât de puţin e în stare. Nu, omul merge de-a buşilea mai înainte de a învăţa să păşească, iar a vrea să zboare e întotdeauna un lucru îndoielnic. Există, ce-i drept, mari decizii, însă şi în privinţa acestora e, mai ales, important de a porni cu o hotărâre şi de a nu zbura atât de sus în hotărâre încât să uiţi să mergi.

Discursul pomenit a fost aşadar înşelător, dând aparenţa că un om ar trebui să chibzuiască dacă vrea sau nu să se arunce în mare. Chiar şi acesta e un efort zadarnic, o întârziere de la a duce la îndeplinire ceva, o hrană pentru mândrie, când omul îşi închipuie sau acceptă închipuirea că aşa e în viaţă, că primejdia e o sărbătoare la care eşti invitat, o propunere care ţi se face, indiferent dacă vrei sau nu. E departe de a fi aşa; datorită vorbelor răsunătoare omul uită că se află în primejdie şi că nu e vorba despre a face o săritură îndrăzneaţă, ci despre a salva. Omul nici nu ajunge în primejdie aruncându-se din locuri înalte asemeni înotătorului sau asemeni lăudatei hotărâri, dimpotrivă, totul se petrece foarte simplu şi firesc prin faptul că omul e zămislit în nelegiuire şi născut în păcat[cxii], fiind de la naştere expus primejdiei în care se află. Dar a te fi aruncat tu însuţi în primejdie e prilej de mândrie, mai umil fiind faptul de a recunoaşte că eşti acolo, a-ţi da seama că eşti acolo unde condiţiile vieţii şi providenţa te-au pus, fără a îndrăzni să îţi părăseşti locul nici pentru a fugi, nici pentru a te sui la un loc înalt de unde să te arunci în primejdie. Primejdia se află aici, a o descoperi nu e ceva atât de extraordinar încât să ispitească la mândrie, dacă ne gândim că grozăvia primejdiei creşte odată cu mândria de a o descoperi, ba că îngrozirea ajunge uşor să-ţi crească până peste cap dacă astfel de gânduri nu sunt întrerupte de simpla observaţie că trebuie doar să te salvezi. A te arunca tu însuţi în primejdie e un lucru de mândrie, a te lupta cu nişte grozăvii nemaiauzite e tot ceva demn de mândrie, însă este totodată jalnic, şi uneori învăţăm de la acelaşi om cât de jalnic e să ai belşug de intenţii, sărăcie de fapte, bogăţie de adevăruri şi penurie de virtuţi[cxiii]. Primejdia se găseşte aici; aceasta nu e o taină pentru cei înţelepţi, nici pentru cei curajoşi, dar o cunoaşte şi omul simplu. Nu vom vorbi în locul adevăratelor nume ale primejdiei despre mare, furtună şi vuiet, care ispitesc cu

uşurinţă închipuirea la reprezentări iluzorii şi la fapte imaginare. Pentru că există o primejdie pentru noroc şi bunăstare: rişti să le pierzi, şi odată cu ele poate şi curajul şi credinţa. Există şi o primejdie pentru suflet: lumea să-ţi devină goală şi totul să-ţi fie indiferent, viaţa să îşi piardă gustul şi puterea întăritoare, adevărul însuşi să devină o invenţie trudnică, iar moartea un gând nedefinit, care nici nu înspăimântă, nici nu atrage. Există şi primejdia păcatului: să-ţi uiţi datoria sau să uiţi că trebuie să o împlineşti cu bucurie, că trebuie să îţi înduri suferinţele, sau să uiţi că trebuie să le înduri cu supunere, să cazi în păcat şi să-ţi pierzi încrederea, să mergi lipsit de curaj prin viaţă şi să disperi în moarte, astfel încât nici chiar căinţa să nu-ţi fie sprijin. Aceasta e o primejdie de moarte, care îşi are cercetaşii peste tot, chiar dacă ştie că nici un om n-o poate ocoli. Nu e oare primejdie, sau nu ştii, tu, care poate că vrei să te sui în vârful muntelui pentru a te arunca în ea, nu ştii că eşti un acuzat şi, chiar dacă nici o judecătorie pământească nu te acuză, eşti acuzat în cer, unde va avea loc judecata? Nu ştii că eşti în închisoare, chiar dacă închisoarea e încăpătoare cât lumea întreagă[cxiv]? Dar încearcă, mergi până la marginea lumii[cxv], ascunde-te în adânc şi încearcă să vezi dacă dreptatea care te-a închis nu ştie să te ia de acolo. Nu ştii că există martori, chiar dacă oamenii apropiaţi ţie sunt departe de a mărturisi împotriva ta, că martorii aceştia sunt gândurile tale, că martorul eşti tu însuţi, pe care ziua când vei da socoteală îl va sili să fie propriul denunţător, fără să poată ascunde nici cel mai tainic sfat, sau să uite nici cel mai fugar dintre gânduri, sau să păstreze pentru tine un singur gând, atât de ascuns, încât conştiinţa să nu ştie să îl smulgă din închiderea ta în sine[cxvi], iar autodenunţul împotriva voinţei proprii să nu îl scoată de la tine. Pentru că dreptatea omenească e foarte complicată, şi totuşi, uneori, destul de mediocră; cea divină e mai pe scurt şi n-are nevoie de raportul unui acuzator, de trimiterea unui portărel, de ascultarea unui martor, ci face din cel vinovat propriul său denunţător, ajutându-l cu memoria eternităţii.

Însă discursul cel înşelător păcăleşte cu o iluzie şi prin faptul că vede totul decis, totul câştigat în ziua de luptă a hotărârii. Pentru că e adevărat că un bun început este deja un mare câştig, dar în aceeaşi clipă e important a porni odată cu începutul, pentru că nu există, probabil, nimic mai dăunător pentru un om decât un început bun şi măreţ care ajunge în clipa următoare să-i stea în cale în loc să-l ajute să înainteze. A strânge toate primejdiile şi grozăviile împotriva ta, a pătrunde luptând acolo unde e mai deasă cearta adversarului constituie un lucru mândru; a vrea să opreşti mersul soarelui[cxvii] ca să nu se întunece până nu sunt învinşi toţi duşmanii constituie un lucru mândru, în schimb e ceva umil să recunoşti că lupta se prelungeşte foarte mult şi fără vina omului, că uneori soarele apune asupra unei înfrângeri, e ceva umil să recunoşti că până şi drumul luptătorului cinstit prin viaţă este îngreunat, că până şi cel care merge cu paşi siguri[cxviii] pe cale tot nu merge cu paşi de erou, da; iar când amurgul vieţii răcoreşte luptătorul după lunga zi, nu e loc de joc şi de cântări, pentru că până şi cel care a ajuns cel mai aproape de ţintă nu ajunge acolo apt sau dispus pentru efortul triumfului, ci obosit şi epuizat, dorindu-şi un mormânt în care să se

odihnească şi o plecare fericită de pe această lume. Ce-i drept, vieţii unui astfel de om nu-i sunt necunoscute marile decizii, totuşi el recunoaşte că întreaga sa viaţă e o luptă şi nu-l ispiteşte faptul de a pomeni cu mândrie, spre distracţia altora, marile realizări la care a avut cinstea de a participa; ştie foarte bine că povestea sa despre lupta zilnică ar fi obositoare pentru curioşi. Şi totuşi, aceasta a fost viaţa sa; a cunoscut poate schimbările vieţii şi ale oamenilor, dar primejdia l-a urmat mereu. Însă, pe măsură ce primejdia se repeta, el îşi reînnoia hotărârea şi astfel a mers până la sfârşitul luptei. Chiar dacă paşii săi erau slabi, iar mersul său, clătinat, chiar dacă uneori mergea înapoi în loc să avanseze, hotărârea îl ajuta din nou, puţin câte puţin, iar el se îndemna singur cu frumoasele cuvinte: „fă pentru Dumnezeu ceea ce poţi, iar Dumnezeu va face pentru tine ceea ce nu poţi“[cxix], până când se hotăra din nou, chiar dacă hotărârea sa părea de origine modestă, cu adevărat beteagă în comparaţie cu cea de neam nobil.

Când luarea unei hotărâri e astfel înţeleasă, ca o veşnică înnoire a unei hotărâri decisive (o aparentă contradicţie asemeni celei de a aminti unui om să se poarte ca şi cum ziua de azi ar fi ultima lui zi, apoi să-i arăţi că înaintea sa se află o viaţă lungă), e sigur că hotărârea e un mijloc de salvare. Însă dacă acest lucru e sigur, merită să fim atenţi la duşmanul ereditar al hotărârii, laşitatea care, rezistentă cum e, se gândeşte mereu să întrerupă sau să împiedice buna înţelegere a hotărârii cu ceea ce este veşnic, să roadă lanţul hotărârii care e uşor de purtat, fiind greu abia când este rupt. De aceea, discursul trebuie îndreptat împotriva laşităţii, pornind de la scurtul cuvânt al apostolului. Chiar dacă uneori auzim că frica de Dumnezeu, religia, creştinismul îl fac pe om să fie laş, opusul nu se poate rosti nicăieri mai cu hotărâre decât aici, unde apostolul spune tocmai că Dumnezeu nu ne dă duhul fricii, aşadar ea trebuie să vină din altă parte şi probabil exista deja în acea obiecţie. De aceea, nimeni nu trebuie să invoce faptul că pioşenia sa, smerenia sa sub mâna tare a lui Dumnezeu[cxx] îl fac să fie laş; nimeni nu trebuie să se teamă să se încredinţeze lui Dumnezeu, crezând că relaţia aceasta îi va lua puterea, făcându-l laş; dimpotrivă, cel pe care Dumnezeu nu-l face cavaler, lovindu-l cu mâna sa tare, este şi rămâne laş în adâncul sufletului, dacă nu din alt motiv, atunci pentru că este prea mândru pentru a primi pe umăr acolada, care cere, ca orice învestitură cavalerească, recunoaşterea faptului că e nedemn de ea.

Vom vorbi aşadar împotriva laşităţii

Se spune că semnul unei epoci decadente e acordarea unor nume care scuză, a unor nume aproape onorabile păcatului şi celor ilicite, interzise.[cxxi] Uneori falsitatea continuă atât de mult, încât vechiul cuvânt grav, hotărât e uitat şi iese din uz. Când e auzit, uneori aproape că stârneşte râsul, fiind de presupus că vorbitorul ori este un om de la ţară, care vorbeşte o limbă învechită şi solemnă, fiind complet lipsit de flexibilitatea conversaţiei, ori un ghiduş care foloseşte un

astfel de cuvânt tocmai pentru a stârni râsul, fie prin cuvântul însuşi, fie prin ridiculizarea altora, a căror amintire o provoacă. O falsificare similară are loc şi atunci când, din două cuvinte care desemnează ambele ceva reprobabil, ba chiar la fel de reprobabil, e folosit mai ales unul, pentru că în accepţiunea generală are o conotaţie a ceva ce nu arată deloc rău în ochii lumii. Astfel stau lucrurile şi cu cele două cuvinte „laşitate“ şi „mândrie“[cxxii]. Dacă un predicator al cărui rost e să fie atent la viaţa oamenilor şi să-i îndemne spre bine ar avertiza împotriva mândriei, ar găsi mulţi ascultători, şi totuşi efectul cuvântării sale ar fi departe de a fi asupra tuturor aşa cum şi-l doreşte, ba poate că unii n-ar lua în seamă avertismentul, ascultând doar recunoaşterea măgulitoare implicată de folosirea acestui cuvânt. În schimb, dacă ar vrea să avertizeze împotriva laşităţii, ascultătorii s-ar privi unul pe altul pentru a vedea dacă e de faţă un astfel de nenorocit, un suflet laş, cel mai demn de dispreţ dintre toate, cel mai insuportabil, pentru că până şi pe depravat îl poţi răbda dacă e mândru, însă un laş… Într-adevăr, un om trebuie să fie cu totul lipsit de auz pentru argoul de hoţi al pasiunilor, dacă nu observă că laşitatea e suspectă, de vreme ce a ajuns să stârnească atâta groază, atâta spaimă de a o numi, ba chiar a dispărut cu totul din viaţă. Şi totuşi, oricine e dispus să presupună că politicosul avertisment împotriva mândriei îl priveşte poate fi sigur că discursul jignitor despre laşitate îl priveşte de asemenea, pentru că laşitatea şi mândria sunt unul şi acelaşi lucru; poate fi sigur că discursul îl priveşte în mod cu totul special dacă şi-a dorit mult să pară mândru, pentru că aceasta e tocmai o dovadă de laşitate.

Mândria şi laşitatea sunt unul şi acelaşi lucru. Acest lucru nu trebuie însă înţeles greşit; vom spune mai degrabă că e, în general, laşitate ceea ce e numit mândrie. Până şi mândria neautentică apare foarte rar, iar dacă predicatorul şi-ar potrivi discursul cu situaţiile întâlnite în viaţă ar ajunge rareori să avertizeze împotriva mândriei. Mândria neautentică presupune un grad înalt de reprezentare a propriei valori şi responsabilitatea pe care cel mândru o are faţă de sine, responsabilitate pentru care se teme mai mult decât orice pe lume. Cel mândru vrea să înfăptuiască întotdeauna ceea ce e drept, mare, şi de fapt nu se luptă cu oamenii, ci cu Dumnezeu, pentru că vrea să le înfăptuiască prin forţe proprii; nu doreşte să se derobeze, nu, vrea să pună ştacheta misiunii pe care o are de îndeplinit cât mai sus cu putinţă şi s-o împlinească prin sine însuşi, mulţumindu-se cu propria conştiinţă şi cu propria aprobare; asta îşi doreşte. De aceea, chiar şi omul mândru în mod neautentic trebuie să poată fi mândru în singurătate, trebuie să poată refuza şi renunţa la orice răsplată pe lume; nici favorurile oamenilor, nici un alt suflet, nici sfidarea sufletului celui mai mândru, nici rugăciunile sufletului celui mai demn de iubire nu trebuie să-l poată tulbura; nici un câştig, nici lumea întreagă, nici câştigul cel mai neînsemnat şi mai abscons nu trebuie să-l ispitească; trebuie să-şi concentreze toate gândurile pentru a vedea ce e just, trebuie să vrea acest lucru pentru că e prea mândru spre a îngădui ca oamenii să aibă dreptate faţă de el, chiar dacă nimeni nu-l poate convinge. Dar o astfel de existenţă e lipsită de somn şi foarte obositoare, fiind

însoţită de multe grozăvii. De aceea, când venim la oameni cu această pretenţie, rari sunt cei care îi corespund. Da, mulţi au făcut primul salt al mândriei în viaţă, mulţi l-au făcut în mod prostesc, dar când e vorba de următorul, omul care refuzase cu atâta mândrie se milogeşte, cel care îşi înălţa mândru fruntea îşi pleacă genunchii, mulţumindu-se cu ceea ce refuzase cu mândrie; cel care dorise să înfrunte totul cerşeşte să i se lase viaţa, căutând oameni care gândesc la fel şi care voiseră să îşi fie de ajuns sieşi; cel care a schimbat cu viclenie misiunea mândriei se minte un pic pe sine însuşi, primind judecata altora că mândria aceasta e cea mai mare, apoi se asociază, devenind mândri împreună, ceea ce înseamnă deşertăciune şi laşitate. Într-adevăr, nu o spunem pentru a lăuda acea mândrie neautentică, dar calea ei e îngrozitoare şi de aceea rar străbătută, întrucât diavolul pândeşte mândria neautentică, ea căzându-i pradă din cauză că e laşitate. Pentru că acela care e singur în acest fel trebuie să descopere că este un Dumnezeu, iar dacă nu vrea să înţeleagă faptul că e prea puţin să fii singurul ştiutor al unei taine, fiind prea mândru spre a avea drept confident un Dumnezeu atotputernic, atunci e laş; pentru că, şi dacă lumii şi întregilor grozăvii cuprinse de viaţa pământească şi de cea omenească nu le reuşeşte să-i arate că singurătatea sa e o iluzie, Atotputernicul o va face îndată, iar el nu poate suporta acest lucru; aşadar, e laş.

Dacă până şi mândria neautentică e atât de rară în lume şi totuşi mândria este pomenită atât de des, putem conchide că laşitatea e ceva foarte obişnuit, ba putem trage această concluzie fără să jignim pe cineva şi fără a fi judecători şi cunoscători ai inimilor[cxxiii]; putem să presupunem fără a mai cerceta că fiecare om e un pic laş şi, mai ales, ne putem consola cu gândul că oricine încearcă să se cunoască pe sine mai îndeaproape va fi dispus să recunoască faptul că nu rareori s-a surprins pe sine într-o astfel de stare, fiind din acest motiv oarecum neîncrezător chiar şi faţă de cea mai curajoasă întreprindere a sa. Nu e greu de văzut că este posibilă o confuzie, iar discursul trebuie mereu să amintească de ea, din cauză că, în timp ce tratează despre laşitate, are mereu în vedere mândria; pentru că, dacă vrem să examinăm problema din temelii, trebuie mai întâi să împiedicăm prima minciună. Chiar şi atunci când laşitatea e confundată cu deşteptăciunea, o rezonabilitate lăudabilă în ochii oamenilor, a cărei taină e iubirea de sine, ea tot a fost mai întâi confundată cu mândria, în sensul că priceperea la lume şi priceperea la propriul avantaj par ceva măreţ. Cine avertizează împotriva unei astfel de deşteptăciuni trebuie să fie atent ca avertismentul să nu devină ispititor; pentru că există câte un om care vrea să asculte un astfel de îndemn, însă nu tocmai de dragul îndemnului. Doar dintr-un punct de vedere religios se poate vorbi cum trebuie despre aceste lucruri şi împotriva lor, pentru că doar punctul de vedere religios cunoaşte singurul lucru care trebuie şi ştie că este singurul lucru care trebuie[cxxiv], nepreocupându-se prea mult de diversitatea cazurilor şi nedevenind ispititor prin descrierea diferenţelor.

Dacă aşa cum domneşte acum un blestem asupra laşităţii ar domni asupra ei şi blestemul de a nu se putea arăta sub altă formă decât cea reală, neputând

înşela cu exteriorul său, ea ar rămâne repede fără adăpost în lume: cine ar mai vrea să locuiască împreună cu ceva atât de jalnic? Ba ar fi în curând nevoită să se refugieze în locuri îndepărtate, astfel încât nici chiar cel mai nenorocit şi mai de jos om n-ar putea s-o provoace. Dar nu aşa stau lucrurile, laşitatea fiind tocmai cea mai flexibilă, cea mai maleabilă şi, să zic aşa, cea mai plăcută dintre toate pasiunile; nu înalţă glasul, nu face zgomot, ci leagă de sine, în tăcere călduţă şi voluptuoasă, toate celelalte pasiuni, fiind faţă de ele foarte atrăgătoare, ştiind să le păstreze prietenia şi să se aşeze în adâncul sufletului asemeni aburului adormitor al apelor stătute din care se dezvoltă adieri nesănătoase şi năluci înşelătoare, în timp ce aburul nu se risipeşte. Laşitatea se teme cel mai mult de luarea unei hotărâri, pentru că o decizie risipeşte pentru o clipă aburul. Forţa cu care laşitatea se aliază cel mai des este timpul; pentru că nici timpul, nici laşitatea nu consideră că există vreun motiv de grabă; de aceea, e remarcabil că Dumnezeu din ceruri şi eternul, nu timpul, sunt cei care spun „chiar astăzi“[cxxv]. Lăsaţi aşadar orice zi să-şi aibă necazul şi chinul ei, dar şi tăcerea şi răsplata ei: acesta e veşnicul refren al hotărârii, aceasta e pretenţia ei cea mai sărbătorească şi cea mai de toată ziua, primul şi ultimul ei cuvânt, ceea ce vrea ea să însemne fiecare zi şi ceea ce trebuie să dea fiecărei zile semnificaţia: „Chiar astăzi“.

Însă laşitatea împiedică în primul rând omul *a recunoaşte* ce e *binele*, ce e *cu adevărat măreţ şi nobil* – care ar trebui să fie ţinta năzuinţei şi hărniciei sale din zori până-n seară. Dacă laşitatea ar fi nevoită să se arate aici ca o jalnică beteagă ce este, sau în toată grosolănia ei, n-ar fi nici o primejdie, însă ea nu se arată astfel niciodată sau se arată aşa doar ulterior, cum răul atrage întotdeauna cu o înfăţişare arătoasă, apoi aruncă masca şi îşi lasă prada să se cufunde în abis la gândul că e prea târziu. Laşitatea vrea doar să împiedice hotărârea decisivă, de aceea dă un nume minunat comportamentului său, vituperează împotriva a tot ce e grăbit, necopt, pripit: nu, ea năzuieşte mereu doar spre ce e măreţ, o mândră misiune; năzuieşte continuu – minunate cuvinte! Ce dezamăgire ar fi dacă laşitatea n-ar prinde cu ele un suflet! Faptul că năzuinţa continuă ar trebui să aibă un început, mai ales ţinând cont că probabil va avea un sfârşit – nici laşitatea, nici timpul nu vor să-l ştie; pentru că îl ştie doar hotărârea, al cărei nume aminteşte de asta[cxxvi], hotărârea fiind începutul şi totuşi trăgându-şi numele de cunoaşterea faptului că urmează un sfârşit. Dacă laşitatea a dus omul până aici, se poate spune că s-a instalat bine şi comod. Ce lucru mândru să priveşti astfel mereu la nori, fără a avea vreodată nevoie să-ţi pleci capul spre a privi la picioarele tale; dacă Dumnezeu trebuie lăudat pentru faptul că l-a făcut pe om să stea în picioare drept, cu atât mai mult trebuie lăudată laşitatea, care îl înalţă mult mai minunat! Un astfel de om trăieşte cu marea ţintă îndepărtată înaintea ochilor; dacă se îndoieşte o clipă, laşitatea e îndată gata cu explicaţia că aşa trebuie să fie, din cauză că ţinta e nesfârşită, departe. Omul trăieşte în năzuinţa continuă; dacă se trezeşte îngrijorarea că e năzuinţă şi că e continuă, laşitatea risipeşte orice îndoială, netezind imediat cuta de pe frunte prin explicaţia că o singură zi, o singură săptămână sunt măsuri prea mici pentru a descrie o astfel de

năzuinţă. Într-adevăr, dacă omul nu năzuieşte, laşitatea îşi continuă liniştită năzuinţa şi poate vedea că săptămână de săptămână, ba chiar zi de zi, ea nu năzuieşte în zadar şi nici nu năzuieşte către o ţintă infinit de îndepărtată.

Dar ceea ce e bun, cu adevărat măreţ şi nobil, nu e doar ceva obişnuit şi astfel obiectul obişnuit al cunoaşterii, ci şi ceva special în raport cu înzestrarea specială a fiecărui individ, datorită căreia unul poate mai mult ca altul, iar unul poate într-un fel, celălalt în alt fel. Înzestrarea însăşi nu e binele, ca şi cum însuşirile deosebite ar fi binele, iar cele mărginite, răul (ce blestem pentru cel fericit, ce disperare pentru cel nefericit!); nu, înzestrarea e ceva indiferent, care capătă însă importanţa sa. Dacă însuşirea e deosebită, laşitatea spune: „Când eşti astfel înarmat, nu e nici o grabă să începi. E foarte uşor să începi, lasă să treacă ceva timp, să se piardă ceva: jucătorul bun are chef să înceapă abia când jocul e pe jumătate pierdut. Ştiu foarte bine că acum zac fără nici o treabă, dar în curând, în curând mă voi înălţa cu toată puterea.“ Cât de mândru vorbeşte laşitatea! Ce vrea să spună, că misiunea e prea uşoară? Vrea să spună că e grea, iar laşitatea l-a făcut pe cel care alege să aleagă sub numele a ceea ce e mai dificil, ceea ce e mai greu în ochii lumii, însă de fapt e mai uşor. Pentru că e mai greu să începi în tăcere, fiind mai puţin sus-pus, iar această mică umilinţă e tocmai dificultatea. Aşadar, nu mândria, ci laşitatea era sfetnicul în acest caz. Oricine ştie că momentul primejdiei îi dă omului o putere mai mare, dar să fim atenţi în ce măsură şi în ce fel suntem de aceea mai mari. Sau oare e un lucru atât de măreţ să ai nevoie de grozăvia primejdiei pentru a-ţi putea strânge puterile? Ca să nu mai vorbim că s-ar putea întâmpla şi opusul, adică să vină grozăvia şi să te lase puterile. E atât de uşor, încât omul nu se poate hotărî să înceapă; un lucru mândru, dar laş, pentru că de fapt îi e frică să nu se arate că tot ce numise neînsemnat nu e de fapt chiar aşa; şi atunci ar fi în încurcătură, simţindu-şi slăbiciunea şi neavând în faţa sa cumplitul nume al groazei extreme, rămânând ruşinat şi lipsit de orice ieşire strălucitoare.

Sau însuşirea e modestă. Atunci laşitatea spune: „E prea puţin ca să începi.“ O afirmaţie foarte prostească, ba chiar jalnică, pentru că, atunci când nu ai mai mult spre a putea începe, trebuie să fie destul ceea ce ai; cu cât începi cu mai puţin, cu atât mai mare devii; însă, iată, laşitatea a câştigat deşteptăciunea de partea sa, iar aceasta spune că aşa stau lucrurile, întrucât cel care nu începe nimic nici nu pierde nimic. Merită să te mândreşti cu o astfel de deşteptăciune, iar mândria a înţeles deja că mai mândru decât să începi cu puţin e să refuzi totul, ceea ce poate face omul care refuză puţinul care i s-a oferit, şi pe deasupra tot ce nu i s-a oferit. Pare un lucru mândru, dar laşitatea l-a născocit prima.

Lucrul bun, cu adevărat măreţ şi nobil o are, pe lângă toate celelalte bune însuşiri, şi pe aceea de a nu-i îngădui privitorului să fie indiferent. Cine-l vede îi face, într-un fel, o făgăduială: că, oricât de jos ar cădea, nu-l va uita niciodată cu totul; până şi în pierzanie această amintire e pentru el un chin, dar uneori şi o salvare. Însă el, aşa cum înalţă un om, îl şi umileşte: pentru că îi cere toată puterea, şi totuşi îşi păstrează dreptul de a-l numi un rob netrebnic chiar dacă a

făcut tot ce ţinea de el.[cxxvii] Pentru laşitate e foarte important să împiedice această înţelegere iubitoare, acordul sărbătoresc al hotărârii cu binele în condiţii atât de umilitoare. Mândria e îndată la îndemână, explicând în acord cu laşitatea că e mai mare mândrie să ştii în sinea ta că, dacă ai vrea, ai putea fi mai mult decât eşti. Această nedefinită măreţie poate fi din când în când evaluată pe cât de sus vrei şi nu trebuie să îngădui să ţi se reproşeze că eşti un rob netrebnic. Inteligenţa sprijină şi ea laşitatea, învăţând omul că trebuie mereu să fie puţin neîncrezător, să nu se dăruiască niciodată cu totul. Cu adevărat acest lucru este foarte inteligent, însă nu e şi o prostie când nu e nimic de câştigat dacă nu pui totul în joc? E oare inteligent în viaţă să vrei să te târguieşti cu un negustor care are preţuri fixe, oferindu-i ceva mai puţin, e oare inteligent acest lucru dacă el are preţuri clar stabilite, iar tu ai neapărată nevoie de ceea ce vinde? Totuşi, e un lucru inteligent, iar laşitatea râde de cel plin de nechibzuită mândrie care se înghesuie să ia parte la lupta pentru onoruri, râde când el se împiedică şi se autoconsolează. Însă mândrul laş e doar o clipă mai inteligent decât mândrul nechibzuit şi mult mai demn de dispreţ; sau, mai bine zis, pentru că nu foloseşte să zăbovim asupra unor astfel de diferenţe, amândoi au pierdut totul.

Când lucrurile stau astfel, omul trebuie să-şi mulţumească pentru asta sieşi şi laşităţii sale; căci nu duh de frică dă Dumnezeu, ci de putere, dragoste şi chibzuinţă, aşa cum e nevoie pentru a recunoaşte ce este bun, cu adevărat măreţ şi nobil, ce înseamnă acest lucru pentru om şi în raport cu el; pentru ca omul să-l iubească dezinteresat, cu o iubire care doreşte să fie rob netrebnic, ceea ce e întotdeauna o plăcere pentru iubire, opusul fiind o jignire care murdăreşte iubirea, transformând-o în câştig; şi pentru ca omul să persiste în continuitate, ca să nu devină totul nerodnic din cauză că e lipsit de chibzuinţa care înviorează efortul şi decizia hotărâtoare. Această cunoaştere, această consimţire a hotărârii e prima iniţiere. Ah, cât de rar trăieşte un om aceste lucruri în aşa fel încât să renunţe măcar în clipa iniţierii la toate visele şi închipuirile, la toate nălucirile care vor să-l arate într-o mărime supranaturală, făcându-l să se mire de sine însuşi, şi să primească în schimb forţa de a vedea aceste lucruri aşa cum sunt, de a le cuprinde cu iubire care renunţă la sine, puterea de a încheia pactul chibzuinţei cu ele; cât de rar trăieşte un om toate acestea în aşa fel încât să aibă măcar în clipa iniţierii puterea de a ţine de binele care pare a voi să-l nimicească, de iubire, ca să facă acest lucru fără a se zgârci, chibzuinţă, pentru a nu se falsifica pe sine! Laşitatea nu vine de la Dumnezeu, dar ştie să-şi dea aparenţa duhului de putere, dragoste şi chibzuinţă. Ce-i drept, e adevărat şi ceea ce ne învaţă laşitatea, anume că orice om trebuie să năzuiască spre o ţintă înaltă şi îndepărtată; e înaltă pentru că, iată, este cerul; e îndepărtată, cine nu ştie, îndepărtată mai ales când e vorba s-o ajungă meritul unui om. Dar Dumnezeu a împărţit el însuşi timpul de la începutul zilelor, a despărţit ziua de noapte şi la fel va împărţi timpul pentru om şi chibzuinţa hotărârii, astfel încât hotărârea reînnoită a dimineţii, recunoştinţa serii, tăcutul aer de sărbătoare al zilei de odihnă, sau orice alt mod prin care hotărârea îţi împarte, ascultătorule, timpul,

să-şi capete însemnătatea ca împărţire şi ţintă. Dacă un om nu vrea să înţeleagă la început acest lucru, nu va lua de fapt o hotărâre şi atunci viaţa sa va deveni lipsită de însemnătate, ba chiar suspectă, asemeni prieteniei care refuză mereu ocazia de a se exprima în viaţă, lipsită de sens, ba chiar netrăită, aşa cum nu e auzit niciodată discursul care refuză de dragul sublimului orice cuvânt şi expresie pe care le oferă limbajul. Cine nu vede acest lucru? Chiar cel mai laş va râde poate de acest discurs ca de ceva de prisos, pentru că rezultatul socotelii arată ce ar fi trebuit să facă omul; dar el nu se gândeşte, poate, că, dacă hotărârea nu e începutul şi începutul, hotărârea, socoteala nu duce niciodată la un rezultat, pentru că, într-un anumit sens, nu există nici unul.

Ce-i drept, ceea ce este bun, cu adevărat măreţ şi nobil e diferit pentru fiecare om în parte, dar hotărârea, care este adevărata cunoaştere, e totuşi aceeaşi. Gând foarte edificator. Cine vrea să construiască un turn începe prin a calcula înălţimea până la care îl poate construi. Ah, ce diferenţă se arată în clipa în care calculează; dar ce asemănare în clipa hotărârii, iar dacă hotărârea lipseşte nu va fi nici un turn, oricât de minunat ar fi fost calculul în mod închipuit sau real! Hotărârea bună care corespunde cunoaşterii binelui e să vrei să faci tot ce stă în puterile tale, să slujeşti binelui din toată puterea. Să faci tot ce poţi, ce egalitate preafericită! Pentru că orice om poate acest lucru. Doar în clipa calculului există diferenţa. Poate omul care vrea să fie milos să facă mai mult decât să dea tot ce are? Şi n-a dat văduva infinit mai mult decât bogatul care a dat din prisosul său?[cxxviii] Întâmplarea poate face uneori ca un bănuţ să însemne mai mult decât înseamnă de obicei; dar dacă cineva vrea să înfăptuiască o minune poate face ca bănuţul să însemne la fel de mult cât tot aurul lumii, atunci când îl dăruieşte din milă iar bănuţul e singurul lucru pe care-l are. Da, celui care are urechi să-şi dea seama cât de mare e darul îi este suficient să audă clinchetul banilor pentru a-şi da seama de diferenţă, dar mila şi vistieria templului înţeleg lucrurile altfel. Cel care are doar urechi să audă şoapta posibilităţilor din calcul stabileşte o mare diferenţă, dar hotărârea înţelege lucrurile altfel. Aşadar, atunci când unul se bucură de sănătate şi putere, având cele mai bune daruri ale spiritului, se dedică slujbei binelui cu tot ce are, cu tot lungul şir al anilor care pare să se afle înaintea sa, cu orice pretenţie a aşteptării către viaţă, oricare cerere a sa fiind aşteptată şi pretinsă doar de dragul binelui – şi atunci când, dimpotrivă, altul îşi vede cu tristeţe slăbiciunea pământească şi ziua dispariţiei atât de aproape încât e ispitit să vorbească despre timpul care îi mai este îngăduit ca un preot, împrumutând cuvintele acestuia şi promiţând în ceasul hotărârii „să închine aceste clipe“ slujbei binelui: al cărui turn va fi atunci cel mai înalt? Sau atunci când un om simte plin de bucurie că va deveni o puternică unealtă spre cucerirea multor oameni, iar un alt om crede cu tristeţe în suflet că e doar o povară pentru alţii, dar ambii se hotărăsc să fie sau totul, sau nimic pentru cauza binelui, al cărui turn va fi mai înalt? Nu vor ajunge ambele turnuri la cer? Sau atunci când un om care nu cunoaşte duşmanii lăuntrici îşi îndreaptă sufletul şi gândul spre a cuceri oamenii în slujba binelui şi salvează mii de oameni, iar altul

căzut pradă luptelor interioare se salvează singur în clipa hotărârii, al cărui turn va deveni mai înalt? Dacă laşitatea ar putea înţelege acest lucru, n-ar mai avea atât de multe împotriva hotărârii, pentru că taina hotărârii aceasta este. Ea cere totul, e adevărat, nu se lasă înşelată, nu suportă nici o lipsă de onestitate, îi cere până şi ultimul bănuţ celui care vrea să dea aproape totul, dar nu e meschină, îl priveşte cu plăcere pe cel care dăruieşte puţinul pe care-l are şi se supără doar dacă el are reţineri dând vina pe sărăcia sa, dacă vrea să-şi închipuie cu isteţime că nu poate să dea totul pentru că nu are nimic, dacă vrea să se distreze dorind să fi avut mult de dat şi se desfată gândindu-se cât de generos ar fi atunci, vrând să sature nevoia de hotărâre din el cu vise, până când nevoia trece. Toate acestea sunt laşitate şi mândrie ascunsă, care-şi doresc să rămână mai mult decât sunt în întuneric faţă de sine şi să scape de hotărâre prefăcându-se că o recunosc.

Apoi laşitatea împiedică omul *să facă binele*, să desăvârşească tot ce e într-adevăr măreţ şi nobil şi de care s-a legat deja prin hotărâre. Am amintit deja mai devreme de o anumită superstiţie care-l face pe om să creadă că totul s-a decis prin hotărâre, aşa încât nu refuză să o ia, crezând poate că viaţa sa capătă prin hotărâri un aer sublim care-l scuteşte de la a se ocupa de cele mărunte: vrea să rişte totul doar în împrejurări solemne şi decisive, cele mărunte nu-l preocupă. Ah, dar să vrei astfel doar să umbli îmbrăcat de paradă prin viaţă e o rătăcire strălucitoare. Hotărârea însăşi devine, pentru cel care-şi permite să nutrească astfel de gânduri despre ea, un seducător şi înşelător în locul unei călăuze credincioase. Pentru că e adevărat şi drept că deasupra hotărârii scânteiază strălucirea veşniciei şi că în hotărâre totul pare decis pentru vecie; însă nu e aşa decât la început. Apoi hotărârea se îmbracă altfel şi vrea să se preocupe tocmai de lucrurile de toată ziua; iar astfel, în hainele ei de toată ziua, sau, să zic aşa, de casă, hotărârea nu arată atât de divin, însă în esenţa ei cea mai profundă e întru totul aceeaşi. Însemnătatea hotărârii pentru viaţa omenească e că vrea să-i dea o coerenţă, un mers egal şi liniştit. În acest scop hotărârea are un dar demn de toată iubirea: să se ocupe de mărunţişuri, astfel încât nici să nu le dispreţuiască, nici să nu se piardă în ele, iar viaţa să-şi continue mersul prin hotărâre întărită, înviorată şi împrospătată de hotărâre.

Apoi hotărârea ia o altă formă. Poate că economiseşte ceea ce doar sărăcia are nevoie să ia în seamă, păstrând pentru sine o scurtă vorbă de mânie, învingându-se pe sine spre a se supune unei neplăceri mărunte, rezistând un pic mai mult la muncă, uitând o mică jignire. Ce schimbare! Nu e oare o infidelitate din partea hotărârii să se poarte astfel, sau aceasta este într-adevăr ceea ce era hotărârea? Pentru că hotărârea fusese să nu vrei să ai nevoie de lucruri lumeşti, să te mulţumeşti cu puţin şi să vrei să devii lipsit de griji ca pasărea cerului; hotărârea fusese să vrei să te învingi singur şi să-ţi învingi duşmanul prin spirit împăciuitor; hotărârea fusese ca amurgul vieţii să stea mărturie că omul a muncit în timpul zilei; hotărârea fusese să îşi înalţe sufletul asupra a tot ce e meschin în viaţă. Da, aceasta era hotărârea, n-o uităm, însă toate acestea… Doamne

Dumnezeule, am ajuns oare atât de aproape de sărăcie încât să fie nevoie să economisim acest puţin; suntem oare atât de mânioşi încât să ne temem de o mică izbucnire; are oare o jumătate de ceas puterea de a te face un om care pierde vremea; eşti oare numaidecât un om slab de minte pentru că eşti un pic melancolic; eşti oare de neîmpăcat când eşti dispus să uiţi marile jigniri şi să ţi le aminteşti doar pe cele mai mici? O, cel care ştie câte ceva despre hotărâre n-o să nege cât de frumos ştie ea să vorbească, aproape să se roage pentru sine, doar să faci cum zice ea şi mai ales să nu decazi în a crede că te-ai încredinţat unei lipsite de credinţă atunci când te-ai încredinţat hotărârii. Ea recunoaşte că e ceva neînsemnat, vrea să fie luată tocmai ca un lucru neînsemnat, întrucât altminteri e obligată să umple viaţa omului de efort pe dos, făcând din ceva neînsemnat cel mai important lucru; pentru că un lucru neînsemnat care poate fi trecut cu vederea nu mai e neînsemnat când hotărârea ridică pretenţii asupra sa, iar a deveni necredincios hotărârii sale cu ocazia unui lucru însemnat e şi asta o infidelitate, nu lipsită de însemnătate. În cele din urmă devine geloasă pe sine însăşi şi vrea să ajute omul rozându-l o vreme şi nelăsându-i linişte. – Unde e greşeala când omul şi hotărârea nu mai locuiesc laolaltă în bună înţelegere? Ea ţine de laşitatea omului. E foarte adevărat că sufletul unui om poate fi tulburat dacă lucrurile neînsemnate devin mereu însemnate pentru el. Hotărârea nu-şi doreşte acest lucru, ea vrea ca omul să facă lucrurile neînsemnate ca pe ceva neînsemnat, să le facă de parcă ar fi o consecinţă în plus a hotărârii. Dimpotrivă, laşitatea vrea mereu să aibă de-a face cu ceea ce e însemnat, nu pentru a duce la îndeplinire ceva, ci pentru că e măgulită să fie pusă la încercare în privinţa unor lucruri mai însemnate şi pentru că atunci când omul pierde îl consolează că era ceva însemnat. Doar foarte rar renunţă un om într-adevăr la a încerca sau la a crede că poate împlini ceva măreţ, recunoscându-şi astfel laşitatea (aceasta dacă lucrul măreţ e ceva care priveşte orice om, fiind universal valabil; pentru că, în raport cu ceea ce e exterior şi întâmplător, poate fi înţelept şi chibzuit să nu rişte prea mult); nu, omul îşi înşală mai întâi misiunea, numind-o neînsemnată, şi apoi renunţă să o mai împlinească. Însă înşelăciunea aparţine laşităţii şi mulţumirea aparţine mândriei, astfel încât şi aici temeiul ei e laşitatea.

Dacă hotărârea nu răzbeşte în această luptă, dacă se întâmplă mai des să n-aibă bătaie lungă, ea oboseşte în cele din urmă şi totul merge din ce în ce mai rău, până când hotărârea devine un gând fără rost, pe jumătate uitat, o găselniţă din zilele de demult care revine uneori la omul schimbat. În locul progresului continuu intenţionat de hotărâre, se vădeşte un regres. Însă din nou salvarea trebuie căutată doar în hotărâre; dar condiţiile nu mai sunt aceleaşi ca prima dată. Atunci laşitatea se opune; neputincioasă cum e, simte chiar ură la adresa hotărârii, gândind de rău în inima sa[cxxix] şi mulţumindu-se cu înşelăciunea mândriei. Cine să mai poată enumera toate pretextele, toate şmecheriile pe care laşitatea le poate inventa în astfel de situaţii, toate propunerile înşelătoare pe care ştie să le facă pentru a i se da dreptate faţă de hotărâre, pentru a deveni convinsă că hotărârea e o capcană în care omul este prins, un chin pe care

prizonierul şi-l provoacă singur, o înşelătoare care nu ajută: a ajutat ea oare mai înainte? N-au fost oare clipe în care omul era aproape dispus să încheie negocierea cu ea, dar a ajutat ea oare îndată? Chiar dacă uneori hotărârea învinge din nou într-un om, o, cât de rar ajunge el într-adevăr să prindă puteri! Laşitatea pândeşte pretutindeni şi, dacă nu poate altceva, are totuşi grijă să rămână o mică neplăcere la reînnoirea hotărârii. Dacă hotărârea e să fie reînnoită într-adevăr şi cu folos, ea trebuie să înceapă exact de unde s-a oprit. Acest lucru e foarte dureros. Atunci laşitatea şi timpul îi vin omului în ajutor cu falsă prietenie. Intervalul de timp trecut pune o distanţă faţă de recădere, îndepărtând-o şi dându-i contururi mai şterse, spaţiul intermediar înşală ochiul, timpul pierdut nu mai pare atât de îndelungat când e trecut, nici atât de pustiu şi de nerodnic; de altfel, buruienile fac uneori flori minunate. Apoi, când uitarea a alinat un pic omul, hotărârea vine în sfârşit din nou. Ah, dar laşitatea a însoţit-o; chiar dacă nu e părintele hotărârii, ceea ce nu e niciodată, a asistat-o şi a împiedicat până la un punct hotărârea să pună coerenţă în viaţă într-un sens mai profund. Poate că hotărârea consolează omul cu gândul îndrăzneţ de a lua totul de la început, lăsând trecutul să fie uitat pentru a începe cu mai mult curaj ca oricând. Însă pe cine consolează mândria? Pe hotărâre, o astfel de consolare nu poate decât s-o jignească; laşitatea e cea care se întinde după ea; dar atunci tot laşitatea este temeiul şi aici. Dacă se întâmplă acest lucru, omul trebuie să-şi mulţumească sieşi şi laşităţii pentru asta, căci Dumnezeu dă duh de putere, dragoste şi chibzuinţă.

Dar poate că lucrurile nu s-au întâmplat astfel, poate că e vorba despre cel care, omeneşte vorbind, a îndrăznit să hotărască să clădească turnul înalt. Dacă hotărârea a fost mare, împlinirea ei e la fel, iar hotărârea victorioasă navighează cu toate pânzele sus către ţintă. Însă omul ştie, ştia, îşi dă seama treptat din ce în ce mai limpede că există ceva neînsemnat de care nu e în stare, o mică neplăcere. Dacă hotărârea sa a fost cea bună, ea a fost să sacrifice totul în slujba binelui; altminteri, oricât de mare ar fi, nu e hotărârea lui, iar forţa sa cea admirată, răbdarea sa, succesul său victorios sunt doar de o importanţă inutilă şi inventată de el; binele şi Dumnezeu n-au nevoie de el. Chiar şi cel înarmat să schimbe lumea nu e, dacă vrea s-o facă pe cont propriu, important în ochii lui Dumnezeu nici cât vrabia din văzduh, de care Dumnezeu n-are nici o trebuinţă[cxxx]. Însă dacă a fost hotărârea cea bună, aceasta e geloasă pe sine şi atentă la socotelile omului. Ce să însemne atunci că, deşi poate într-adevăr lucruri măreţe, omul nu poate face lucruri neînsemnate? Oricât de mare ar fi, este doar un rob; când a promis totul binelui, acest lucru are o importanţă mult mai sfântă şi mai sinceră decât faptele măreţe în ochii oamenilor. Dacă ar fi în stare să-i înveţe adevărul pe toţi oamenii, dar, descoperind slăbiciunea şi neplăcerea din sine însuşi, şi-ar îndrepta toată puterea împotriva sa, ar fi cu adevărat credincios iar Dumnezeu ar fi mai important decât dacă ar face contrariul, în timp ce oamenilor li s-ar face, desigur, negru înaintea ochilor dacă ar putea vedea o forţă care mişcă lumea, preocupată de ceea ce ei numesc un lucru neînsemnat, chiar dacă nu e aşa, întrucât opusul ar fi ca omul să-şi devină sieşi o enigmă şi să-şi aducă contribuţia la a face viaţa

lipsită de sens. Dar cum se explică mica neplăcere, de ce există ea? E ceva neînsemnat, aşadar nu este un lucru de mândrie să te preocupe. E doar ceva neînsemnat. E ciudat că, în viaţă, marii oameni nu pot face lucrurile de care sunt în stare oamenii obişnuiţi. E ceva neînsemnat; cât de aproape se află ridicolul de gravitatea cea mai profundă! Faptul că lucrurile cele mai mari şi cele mai mici sunt legate astfel între ele, că un lucru neînsemnat îşi bate astfel joc de ceea ce e mare, urmărindu-l ca un spiriduş care dă cu tifla e ciudat, e ceva potrivit pentru reflecţiile cunoscătorilor sufletului: am putea recunoaşte aici invidia vieţii faţă de omul deosebit, invidie care îi arată batjocoritor că e totuşi un om ca toţi ceilalţi, ca şi cel mai de jos, şi că omenescul îşi cere drepturile sale! Se înţelege, orice astfel de explicaţie îşi poate avea însemnătatea ei, mai ales pentru cel pe care nu-l priveşte, dar dacă omul vizat de ea se mulţumeşte cu ea, nu vrea de fapt decât să se distreze şi e în fond un laş, neîndrăznind să se adune pentru a suporta contradicţia care-l aşteaptă, pentru a învăţa ceea ce orice om trebuie să înveţe nu pe dinafară, dar în mod special, anume faptul că nu e nimic, ceea ce unii învaţă din faptul că nu sunt în stare de mai nimic, iar alţii din faptul că ceea ce nu pot e ca şi nimic, fiind însă suficient pentru a le transforma tot ce pot în nimic. Adesea, activitatea vastă poate părea orbitoare, mai ales când nu e doar măreaţă şi lăudată de oameni, ci şi de folos pentru mulţi, şi totuşi e doar o iluzie, hotărârea nefiind hotărârea cea bună, pentru că un astfel de om nu se dăruieşte binelui cu tot ce are, nedăruindu-se cu slăbiciunea lui şi lăsând în seama lui Dumnezeu, dacă vrea ca această plenitudine a puterii să fie exersată de-a lungul unei vieţi întregi, până la epuizare, asupra unei slăbiciuni atât de mici sau dacă vrea ca omul înzestrat atât de minunat să dobândească însemnătate pentru alţii. Orbirea constă în faptul că un astfel de om devine în propriii ochi un rob de folos, o unealtă importantă, însă aceasta nu e hotărârea cea bună care se mulţumeşte cu faptul de a vrea să fie un rob netrebnic. De aceea, orice om să se cerceteze pe sine însuşi.[cxxxi] E posibil să fi existat pe lume un om admirat de oameni, lăudat în viaţă, căruia i se simte lipsa în moarte, cinstit ca un binefăcător, pomenit prin monumente, şi căruia Dumnezeu totuşi să îi spună: „Nefericitule, nu ai ales partea cea bună!“ Dar dacă s-a întâmplat acest lucru, un astfel de om a observat probabil din când în când şi acea neplăcere, care înţeleasă cum trebuie va deveni pentru el ori un constant pedagog, cerând să fie primit la orice oră, ori îi va cere să transforme această activitate vastă şi să reînnoiască hotărârea cea bună; pentru că Dumnezeu nu ne dă duh de frică, ci de putere, dragoste şi chibzuinţă. Fă pentru Dumnezeu ceea ce poţi, iar Dumnezeu va face pentru tine ceea ce nu poţi. Însă a face ce poţi înseamnă oare să nu vrei să fii atent cu umilinţă la slăbiciunea prin care poate că Dumnezeu vrea să se facă înţeles de tine? Da, e greu când s-ar părea că omul ar putea să facă atât de mult pentru bine, dar e sigur că singurul şi cel mai măreţ lucru pe care atât omul cel mai mare, cât şi cel mai neînsemnat îl pot face pentru Dumnezeu e să se dăruiască în întregime, aşadar cu tot cu slăbiciunea; pentru că lui Dumnezeu ascultarea îi place mai mult decât grăsimea berbecului[cxxxii].

Hotărârile îndrăzneţe ale tinereţii sunt o nebunie, dar omul poate îndrăzni orice dacă are încredere în Dumnezeu. Îndrăzneşte aşadar, tu, care ţi-ai devenit necredincios ţie însuţi şi hotărârii tale, tu, care, poate că fiind astfel slăbit ca un bătrân ajuns în mintea copiilor, te târăşti înainte fără a fi consolat vreodată de hotărârea înălţătoare; îndrăzneşte să îţi reînnoieşti hotărârea şi ea te va reînălţa în încrederea în Dumnezeu, care dă duh de putere, dragoste şi chibzuinţă! Îndrăzneşte, tu, care ai aruncat lanţul hotărârii şi poate că sfidezi acum cu libertatea ta asemeni unui prizonier eliberat; îndrăzneşte să înţelegi că mândria aceasta a ta e laşitate, denunţă-te singur din nou pentru ca dreptatea să te poată lega din nou în slujba hotărârii, îndrăzneşte acest lucru cu încredere în Dumnezeu, care îţi va da duh de putere, dragoste şi chibzuinţă! Îndrăzneşte, tu, care odinioară te umileai înaintea lui Dumnezeu prin hotărârea cea bună, dar ai greşit şi ai devenit în ochii tăi şi ai oamenilor de o mare importanţă pentru cauza binelui, îndrăzneşte din nou să devii un nimic înaintea lui Dumnezeu, iar el îţi va da duh de putere, dragoste şi chibzuinţă!

În fine, laşitatea împiedică un om să recunoască binele pe care îl face. E adevărat că este întotdeauna preferabil să fii considerat mai neînsemnat şi mai rău decât eşti, decât să fii considerat mai bun, ceea ce reprezintă o mare primejdie dacă i se întâmplă unui om, şi e groaznic dacă se face el însuşi vinovat de acest lucru. O, dacă aş fi pe moarte, tot aş lăuda aceste cuvinte: „Când posteşti, unge-ţi capul şi spală-ţi faţa, ca să te arăţi că posteşti nu oamenilor, ci Tatălui tău, care este în ascuns.“[cxxxiii] Chiar dacă un om s-a rătăcit şi a păcătuit, mai există încă o consolare şi o alinare în mila lui Dumnezeu. Dar dacă un om e atât de insensibil încât să se poarte uşuratec cu cel mai înalt lucru, dacă sfintele nume ale virtuţii, iubirii şi fricii de Dumnezeu au devenit pentru el simple vorbe care-i umplu gura până la dezgust, dacă a dus la extrem arta de a avea de-a face în mod nereflectat chiar şi cu cel mai sfânt şi mai grav dintre gânduri, de a transforma chiar şi cel mai serios lucru într-o simplă mişcare a limbii, iar cel mai sfânt lucru într-un simplu gest, sau dacă a fost suficient de josnic încât să vrea să creeze prin vrajă o iluzie ipocrită, atât de josnic încât să dispreţuiască oamenii „sluţindu-şi faţa“[cxxxiv], atât de josnic încât să presupună că Dumnezeu însuşi e de vânzare, ba poate fi chiar cumpărat cu vorbe şi cu formulări – unde e atunci salvarea pentru un astfel de om? Sau poate că limbajul ar trebui, mai ales în vremurile noastre, să se străduiască să inventeze o expresie nouă şi atât de solemnă pentru sacru, încât să îl impresioneze pe cel care, aproape că am putea să credem, se străduieşte să-l facă pe orice om mai bun să refuze ceea ce am primit ca o sfântă moştenire de la strămoşii mai gravi decât noi? Sau îl va cuprinde sacrul vreodată pe un om care e învăţat să aibă de-a face cu acesta doar în mod ipocrit? Însă dacă lucrurile stau aşa, omul trebuie să fie atent şi ca nu cumva să-şi devină sieşi o capcană prin laşitate, deşi face binele, şi să nu-i ducă pe alţi oameni la pierzanie rătăcindu-le judecata; trebuie să vadă că laşitatea este cea care vrea să-l împiedice să recunoască binele pe care-l face.

Tot ce e bun într-un om e de la început tăcut şi, la fel cum ţine de esenţa lui

Dumnezeu să fie în ascuns[cxxxv], tot astfel şi binele se află în ascuns la un om. Orice hotărâre care e bună în adâncul ei cel mai profund e tăcută pentru că îl are pe Dumnezeu drept confident, şi a mers la el în odăiţa ascunsă[cxxxvi]; orice simţire sfântă care în adâncul ei profund e bună, este tăcută şi ascunsă de o pudoare care e mai sfântă chiar decât a femeii; orice compătimire curată faţă de ceea ce e omenesc, care e bună în adâncul ei profund, este tăcută pentru că e ascunsă în Dumnezeu[cxxxvii]; orice emoţie a inimii este tăcută pentru că buzele sunt închise şi doar inima e deschisă. Cât de întristător e dacă oamenii uită tot mai mult că atunci când totul tace, în care nimeni nu pomeneşte sau exprimă ceea ce se petrece în lăuntrul său, când tăcerea creşte în jurul unui om, acel om poate fi la Dumnezeu în ascuns! Cât de întristător e dacă larma şi neliniştea vieţii din generaţie în generaţie smulg tot mai devreme copilul şi tânărul în ceea ce face zgomot, adunându-i în jurul a tot ce provoacă vacarm sau făcându-i chiar pe ei să-şi înalţe glasul cu cât mai devreme, cu atât mai bine! N-au decât să devină îndeletnicirile lumeşti tot mai mari, mai însemnate, mai complicate, dar să nu uităm că beneficiul cu care se alege un om din participarea la ele, ba şi din a înţelege cea mai măreaţă îndeletnicire omenească, nu merită să te facă să mergi pe o cale bătută, în comparaţie cu faptul de a fi de prisos în lume, însă a fi pe jumătate cu Dumnezeu.

Dar atunci când binele păstrează astfel tăcerea, el poate fi confundat cu uşurinţă. Din păcate, adesea oamenii cei mai buni, care, precum acea fiică de rege[cxxxviii], posedă aurul inimii, dar nu şi banii mărunţi în care să-l dea, suferă uneori cel mai mult în lume din partea altor oameni. Ah, când se întâmplă acest lucru e mare ispita de-a o încheia cu oamenii şi de a se închide în tăcere împreună cu binele. Atât de ispititor, nu doar pentru cel mândru în mod neautentic, ci şi pentru cel care se umileşte înaintea lui Dumnezeu tăcut şi liniştit, cu frică şi cutremur; e atât de ispititor să taci când toată falsa strălucire şi neadevărul boit sunt ţinute la mare cinste şi vor chiar să îl judece pe cel înţeles greşit, să dai impresia că judecata e dreaptă, să taci, să nu te aperi cu nici un cuvânt şi să-ţi iei taina cu tine în mormânt. E atât de ispititor, când sentimentul cald şi curat mărturiseşte împreună cu inima omului că a iubit mult[cxxxix], e atât de ispititor să taci când sentimentalismul din afară a pus monopol pe marile cuvinte şi vrea chiar să îl judece pe cel înţeles greşit, să îi întăreşti aproape judecata şi să iei cu tine doar conştiinţa că oamenii din jurul tău au recunoscut în felul lor ce e bun la tine; căci nu te-au declarat ei singurul egoist? E atât de ispititor, când atât de mulţi oameni spun îndată „da“ binelui, promiţând să facă voia Tatălui şi lăsându-se lăudaţi pentru acest lucru, să spui „nu“ şi să încerci să faci voia lui în tăcere.[cxl] E atât de ispititor, când sufletul suspină, se zvârcoleşte şi posteşte, să-ţi ungi capul, să-ţi speli faţa şi să nu cauţi societatea inimilor bogate, ci să fii cel lipsit de inimă. E atât de ispititor, când atât de mulţi oameni aleargă să-şi ducă darul şi să fie numiţi binefăcători, sau când se adună în jurul nedreptăţitului căruia nedreptăţirea îi dă importanţă lumească, sau vizitează un întemniţat[cxli] căruia închisoarea i-a dat renume lumesc, să fii cel lipsit de nume, ales să viziteze

văduva, orfanul[cxlii] şi prizonierul scos din rândul lumii! Dar şi aici e o primejdie, faptul poate fi primejdios pentru omul însuşi, iar laşitatea poate fi lesne prezentă în mod ascuns, sau să se strecoare treptat.

Binele şi-a rezervat dreptul de a face din om un rob netrebnic, chiar şi atunci când acesta face tot ce poate. Acest gând e cel mai umilitor pentru egoismul din om. Îi cere omului să recunoască sincer că devine întru totul ca oricare alt om, chiar şi cel mai neînsemnat, sau (cum e, din păcate, mai adevărat) aşa cum oricare alt om ar putea să devină. Dar dacă omul recunoaşte că a făcut bine, poate că lumea îl judecă altfel, cerându-i altceva, iar acest lucru poate că nu e în stare să-l suporte, chiar dacă în tăcere e dispus să vrea şi are puterea de a face bine. Prin hotărârea sa cea bună nu-şi doreşte decât să fie un rob netrebnic, aşadar unul care nu cere răsplată. Dar iată că lumea îl răsplăteşte prin înţelegerea greşită. Or, nu aşa fusese vorba. Oh, cel care nu înţelege că şi atunci când face cât de mult poate pentru bine şi suferă chiar în urma înţelegerii greşite e tot un rob netrebnic n-a cuprins cu gândul desăvârşirea, şi cu atât mai puţin n-a împlinit-o. Dacă se teme de înţelegerea greşită, aceasta e o laşitate care îl împiedică să mărturisească faptul că face bine.

Dar omul poate contribui el însuşi la provocarea înţelegerii greşite. S-ar părea că nu cere nici o răsplată pentru bine, de vreme ce nu recunoaşte că face binele. Să vedem. Suferind din cauza neînţelegerii, el devine cu uşurinţă important în propriii ochi, nejudecându-i, ce-i drept, pe alţii, dar dorindu-şi ca fapta sa să-i judece pe alţii, şi îşi asigură astfel în mod viclean, dacă pot spune aşa, un credit mai mare la Dumnezeu. Nu e cu totul mulţumit să fie un rob netrebnic, ci îşi doreşte un pic mai mult.

Un om poate provoca înţelegerea greşită, ba chiar persecuţie din partea lumii, prezentându-se în mod exagerat ca apărător al binelui, aşadar, dacă vreţi, recunoscând prea mult binele pe care îl face; nu despre asta e vorba aici. Aici e vorba despre a provoca înţelegerea greşită prin faptul de a nu recunoaşte binele pe care îl face. Nu vom spune cu Eclesiastul (4, 10) „vai de cine este singur şi cade fără să aibă pe altul care să-l ridice“, pentru că Dumnezeu e cel care înalţă şi coboară oamenii[cxliii], atât pe cel care trăieşte în cercul altor oameni, cât şi pe cel singur; nu vom striga „vai de el“, dar îl vom plânge din teama de a nu-l vedea rătăcindu-se; pentru că e singur în cercetarea de sine spre a vedea dacă urmează chemarea lui Dumnezeu sau un glas al ispitei şi dacă nu cumva în năzuinţa sa se amestecă o sfidare, o mânie care-l umplu de amărăciune. Cât de aproape e calea greşită! Ah, poate că a existat un om care a atras asupra sa chiar şi blestemul, şi totuşi avea dreptate, salvându-şi conştiinţa prin fapta pentru care era judecat, dar n-avea dreptate să tacă, n-avea dreptate din cauză că motivul era poate lipsa curajului de a-şi mărturisi slăbiciunea, el preferând să pară un om rău şi să fie urât decât să fie iubit şi să le arate altora slăbiciunea sa. Ah, poate că a existat un om care a suportat suferinţe inutile atât de grele, încât ar fi putut să entuziasmeze un poet, simţindu-se uneori el însuşi important datorită chinurilor înţelegerii greşite, şi totuşi, dacă ar fi fost cu adevărat cinstit, ar fi trebuit să îşi

recunoască sieşi că printr-o mică mărturisire ar fi putut cel puţin să le îmblânzească! Ah, poate că a existat un om care a purtat zi de zi jugul înţelegerii greşite fără să se considere important, dar a mers plecat sub jug pentru că îndura acest lucru ca pedeapsă, deşi îşi îngăduise o schimbare, nefiind pedepsit pentru ce trebuia pedepsit, ci pentru altceva, şi primise judecata greşită a oamenilor din mâna lui Dumnezeu ca pe o judecată divină, lăsând însă oamenii să greşească. Pentru că tăcerea şi uşurătatea pot să ascundă o melancolie care iubeşte cu sufletul greu[cxliv] binele. Se spune că aşa ceva e foarte obositor, şi, mai rău, melancolia trăieşte şi se hrăneşte din asta. Iar tăcerea şi indiferenţa faţă de toate pot de asemenea să ascundă o conştiinţă încărcată care are însă în ea o expresie a binelui, în faptul că vrea să îşi îndure pedeapsa. Pentru că aici nu vorbim despre o ipocrizie care vrea să pară mai bună, ci de opusul ei, ura faţă de sine care îi face o nedreptate omului însuşi, astfel încât acesta îşi foloseşte inventivitatea doar pentru a-şi spori chinul. Dar ura faţă de sine e totodată iubire de sine, şi orice iubire de sine e laşitate.

Fiecare să se cerceteze pe sine dacă mărturiseşte binele din el, care-i mişcă inima şi o umple, fiindu-i motivul de a trăi. Dacă face acest lucru, nu zgomotos, nici insistent, pentru că mărturisirea trebuie să fie ca şi binele, reţinută, onorabilă, cuviincioasă, mereu pudică, atunci omul poate să suporte înţelegerea greşită a lumii, nefiind responsabil de ea; pentru că abia atunci e el cu adevărat „bine cunoscut de Dumnezeu“[cxlv]. Dar dacă nu face acest lucru, să fie atent, pentru că laşităţii îi place mult proasta tovărăşie cu mândria. Înşelăciunea laşităţii e să falsifice misiunea şi să facă uşor ceea ce este greu, iar ceea ce este uşor să facă greu; mulţumirea mândriei e să aleagă greutatea imaginară. Atunci omul se consideră important, pentru că un om care face binele dar nu mărturiseşte acest lucru nu e ca toţi ceilalţi oameni. Însă cine judecă astfel nu judecă duhovniceşte[cxlvi], pentru că acela care judecă duhovniceşte ştie că orice om e doar un rob netrebnic. Să vrei să renunţi la lume şi la judecata ei iar apoi să îţi arogi un merit lumesc pentru a o fi făcut nu înseamnă o renunţare la lume, chiar dacă laşitatea şi mândria reuşesc să creeze aici o înşelăciune amăgitoare. Iar dacă un om iubeşte cu adevărat binele, nu-i cere oare acesta s-o recunoască? Pentru că binele nu e o deşertăciune şi nu-i cere să-l recunoască din deşertăciune, însă este adevărul şi de aceea îi displace orice laudă zgomotoasă. Binele e adevărul, iar recunoaşterea lui e adevărul pe care omul i-l datorează aproapelui său. Pentru că este o faptă bună să opreşti braţul celui care vrea să comită o faptă rea, însă nu e oare o faptă bună şi să opreşti judecata celui care va judeca în mod greşit şi care nu poate judeca altfel dacă nu-l împiedică recunoaşterea binelui? Unui om i se pot face multe nedreptăţi, dar cea mai grea e, poate, să invoci căinţa târzie în legătură cu o judecată nedreaptă şi pripită la care ai contribuit tu însuţi.

Vedeţi, aşadar, că, dacă se întâmplă acest lucru, iar un om se rătăceşte astfel făcând binele, trebuie să-şi mulţumească doar sieşi şi laşităţii sale, pentru că Dumnezeu ne-a dat duh de putere, dragoste şi chibzuinţă. Fă pentru Dumnezeu ceea ce poţi – însă a face tot ce poţi înseamnă oare să nu recunoşti binele, ci să

rămâi singur, în ciuda faptului că viaţa ta ar trebui să te înveţe să crezi că un om e mai bun decât pare? – Fă pentru Dumnezeu ce poţi, iar Dumnezeu îţi va da duh de putere, dragoste şi chibzuinţă. De aceea, îndrăzneşte, tu, care te-ai dedicat binelui şi ai rămas credincios hotărârii tale, prinde curaj (ştiind că discursul e împotriva laşităţii, nu a mândriei) spre a îndrăzni ceva mai mărunt, dacă vrei să numeşti astfel recunoaşterea binelui, fără a face din ea un titlu de glorie! Îndrăzneşte aşadar, tu, care recunoşti în inima ta binele făcut, să-l recunoşti şi în faţa oamenilor; nu umbla ruşinat şi cu ochii plecaţi, de parcă ai umbla pe căi interzise, recunoaşte facerea de bine, chiar dacă ruşinat pentru că îţi simţi mereu propria nedesăvârşire şi îţi pleci ochii înaintea lui Dumnezeu! Îndrăzneşte acest lucru cu încredere în Dumnezeu, tu, care ţi-ai îndurat pedeapsa şi n-ai fugit de judecata conştiinţei, îndrăzneşte să faci ceva mai mărunt (pentru că discursul e împotriva laşităţii, nu împotriva mândriei, chiar dacă mândria te priveşte şi ea), îndrăzneşte să suporţi compătimirea unui alt om, tu, care ai îndurat pedeapsa! Astfel să mărturisească fiecare binele, reînnoindu-se odată cu hotărârea sa, nelăsându-se niciodată rătăcit de iluzia cum că ar fi mai greu să slujească binele fiind greşit înţeles; la ce i-ar folosi că este mai greu dacă e deopotrivă mai neadevărat, şi la ce i-ar folosi că este mai greu pentru mulţi, când e mai uşor pentru el însuşi?

Cine se roagă aşa cum trebuie luptă prin rugăciune şi învinge – prin faptul că Dumnezeu învinge

Cine ar merge la luptă dacă n-ar spera să învingă şi cine n-ar merge bucuros la luptă dacă ar fi sigur de victorie? Înflăcărează-l pe luptător, aşadar, ascultătorule, cheamă-l la bătălie şi înfăţişează-i atât de favorabil condiţiile luptei, încât aşteptarea victoriei să-i devină certitudine. Spune-i că este cel mai puternic, însă victoria e totuşi nesigură atâta timp cât n-a fost încă obţinută! Spune-i că are prietenia celor puternici, care sunt gata să-l ajute, însă victoria n-a fost încă obţinută! Spune-i că adversarul e atât de slab, încât lupta e doar o aparenţă, însă chiar şi cea mai sigură victorie e îndoielnică atâta timp cât n-a fost încă obţinută! Dar oare nu e niciodată sigură victoria atâta timp cât n-a fost obţinută? Merge combatantul la luptă întotdeauna cu o anumită îndoială? Nicidecum, există o condiţie de luptă care alungă orice îndoială, făcând aşadar luptătorul să fie cu adevărat bucuros şi plin de vitejie, iar această condiţie e să piardă; atunci va birui. Poate oare gândul, oricât ar cerceta, să găsească o mai mare certitudine a victoriei decât cea a faptului că înfrângerea e o victorie? Dacă un om i-ar chema laolaltă pe alţii şi le-ar zice: „Vă chem să participaţi la luptă, dar victoria e sigură“, ce înghesuială să participe la luptă ar fi, sau mai degrabă să participe la victorie! Dacă ar adăuga: „Victoria e pe atât de sigură, pe cât e înfrângerea o biruinţă, iar faptul de a fi învins înseamnă să devii învingător“, cum s-ar mai trezi invidia ca nu cumva ocazia să i se ofere doar unuia! Dacă pentru a linişti şi mulţumi spiritele ar spune: „Oricine poate să ia parte, nimeni nu e exclus“, cum s-ar aduna în jurul său toată ceata, plină de aşteptări, cu bucurie sărbătorească! Dar dacă vorbitorul ar vrea să se explice mai îndeaproape şi, la întrebarea celor dornici de război „Unde e locul şi câmpul de luptă? Care sunt împrejurimile care înflăcărează?“, ar răspunde: „Câmpul de luptă este în lăuntrul fiecăruia şi de aceea cel mai bine e ca fiecare să se întoarcă la sine pentru ca lupta să poată începe“, probabil că doar câte unul îi va urma sfatul, mulţimea neîmpărştiindu-se, ci privindu-l cu alţi ochi, rămânând locului ca o gloată de curioşi cărora un nebun le dă prilej de râs cu vorbele sale. Iar dacă la întrebarea în ce constă lupta el ar răspunde: „În rugăciune“, n-ar fi nevoie de nici o altă mărturie împotriva lui[cxlvii], pentru că a te ruga e tocmai opusul luptei, fiind o faptă plină de laşitate şi descurajare, de lăsat în seama femeilor şi a copiilor, în timp ce lupta e plăcerea bărbatului. Dacă la întrebarea în ce constă victoria el ar răspunde: „În a recunoaşte că ai pierdut“, probabil că nici chiar cel mai puţin pus pe haz n-ar putea să se abţină să nu zâmbească şi să nu treacă surâzând peste ce va adăuga vorbitorul: anume că e justă folosirea cuvântului „înfrângere“, aceasta

nefiind o expresie nepotrivită şi desemnând pur şi simplu ceea ce limbajul şi gândul omenesc înţeleg printr-o pierdere şi o înfrângere, victoria trebuind în schimb să fie înţeleasă într-un sens înalt şi nobil, aşadar la figurat. Când gloata se va plictisi de râs, purtătorul ei de cuvânt va încheia toată scena cu observaţia îndrăzneaţă şi deloc lipsită de spirit că el unul e de părerea contrară, dorindu-şi mai mult să fie învingător la propriu şi să piardă la figurat.

Ascultătorule, nu e acest discurs o imagine a ce se întâmplă în viaţă? Un cuvânt disparat adună laolaltă oamenii, victoria uşoară îi entuziasmează, dar explicaţia mai profundă îi sperie, iar când preţul victoriei e ceea ce trebuie să fie în raport cu supremul lucru, batjocura dă semnalul retragerii, dând retragerii aparenţa unei minunate victorii; căci nu câştigă batjocura întotdeauna cele mai înalte lucruri la preţ bun? Şi totuşi, cât de demnă de dispreţ e pretenţia de a stabili preţul celui mai înalt şi mai sfânt lucru, la fel ca preţul lucrurilor vremelnice, printr-o întâmplare, în funcţie de raritatea sau abundenţa mărfii respective în ţară; în schimb, cât de edificator e să te gândeşti că lucrurile nu stau aşa, iar cel care îşi închipuie că a cumpărat supremul lucru la un preţ mic se înşală, preţul fiind întotdeauna acelaşi. Cât de sigur, încrezător şi convins devine sufletul la gândul că nici un preţ nu e prea mare când e vorba să cumperi supremul lucru! Ce-i drept, e adevărat ce spun oamenii, anume că şi aurul poate fi cumpărat prea scump, dar supremul lucru nu poate fi cumpărat prea scump; dacă ai cumpărat prea scump, n-ai cumpărat supremul lucru. De aceea e frumos şi înălţător când întâlnim în Evanghelie[cxlviii] sau în viaţă un om care nu se târguieşte la piaţă, unde cel mai deştept, care calculează raportul, cumpără azi scump ceea ce prostul ajutat de o întâmplare cumpără mâine ieftin, un om hotărât, care înţelegând ce e supremul lucru, este dispus să plătească totul pentru a-l cumpăra. E binefăcător şi înviorător să-l vezi liniştit şi serios, cu frumuseţea nepieritoare a hotărârii luate pentru vecie: şi-a adunat averea, adăugând la ea orice dorinţă pământească, orice am putea numi o pretenţie a omului faţă de viaţă, le pune înaintea lui – şi le oferă; dacă îl vezi mâine, el repetă oferta fără nici o schimbare; dacă lumea se foloseşte de toată viclenia ei, de toate măgulirile şi toate grozăviile – el tot rămâne la oferta sa, numai să reuşească să cumpere supremul lucru. Dar această hotărâre nobilă nu e atât o urmare a chibzuielii îndelungate, cât a grabei profunde, a seriozităţii, şi ea e necesară dacă un om vrea să cumpere supremul lucru. Omul senzual nu vrea să înţeleagă ce este supremul lucru, nu vrea să înţeleagă care e lupta cea bună, ce înseamnă să învingi şi să fii înfrânt, nu *vrea*, pentru că, Domnul fie lăudat, chiar şi copilul cel mai sărman şi mai simplu, care a avut parte de cea mai slabă învăţătură la şcoala pentru săraci[cxlix], ştie foarte bine acest lucru; ah, acel om care desăvârşeşte la maturitate măcar jumătate din ce a ştiut în copilărie, din ce a ştiut să dezvolte în scris când era un puşti, va ajunge remarcabil şi mare cum rar se întâmplă. Însă egoismul omului senzual e prea îngust la inimă pentru a vrea să fie cuprins de supremul lucru; degeaba ar încerca cineva să-i explice cu vorbe atrăgătoare ce e supremul lucru, crezând că îl poate păcăli în această privinţă cu o înşelăciune

pioasă sau că îi va pune în mână supremul lucru printr-o viclenie iubitoare: la el, supremul lucru se strică, devenind în mâna sa contrariul a ceea ce este. E adevărat – şi va fi întotdeauna adevărat – că virtutea este suprema inteligenţă şi e de asemenea sigur că omul senzual îşi doreşte să fie deştept şi năzuieşte la inteligenţă, dar dacă ar vrea cineva să-l cucerească expunându-i toate aceste condiţii nu-l va câştiga niciodată pentru virtute, fiindcă mai înainte de a se întâmpla acest lucru ar trebui să se schimbe întreaga părere a omului senzual despre inteligenţă. E adevărat că împăciuirea e cea mai rea răzbunare, e adevărat ceea ce a zis un înţelept din Antichitate, că pedeapsa cea mai rea pentru jigniri e să le uiţi; dar ce încurcătură ar fi, ce îndrăzneală strigătoare la cer dacă omul dornic de răzbunare s-ar ascunde ca un lup în hainele împăciuirii! Sau va ajunge astfel cu un pas mai aproape de frumoasa virtute a împăciuirii? Poţi să te bazezi că binele îşi are răsplata sa, dar, dacă omul senzual „însetat după răsplată“ ar vrea să facă binele din acest motiv, ar ajunge vreodată să-l facă? Incontestabil că lucrul cel mai sigur în viaţă e să-ţi faci datoria întotdeauna. Dar e oare cel mai sigur lucru şi atunci când datoria îţi cere, uneori, să îţi jertfeşti viaţa? Nu, sufletul trebuie să ia o decizie renunţând la orice calcul, la orice deşteptăciune şi la orice probabilitate, trebuie să vrea binele pentru că e binele, iar atunci va vedea că el îşi are răsplata sa; trebuie să rămână la datorie pentru că e datorie şi atunci va simţi siguranţa pe care ea o dă; trebuie să se împace cu adversarul său[cl] dintr-un impuls dezinteresat al inimii, iar atunci lupta cea bună a împăcării îi va câştiga şi dăruirea celui învins.

Se poate spune acelaşi lucru despre înţelegerea obiectului acestui discurs, adică despre felul în care cel care se luptă cu dreptate prin rugăciune învinge fiind înfrânt. Dacă un om nu vrea să ia o hotărâre decisivă, vrând să-l înşele pe Dumnezeu, lipsindu-l de îndrăzneala inimii prin care un om riscă, pierzând din vedere orice inteligenţă şi orice probabilitate, ba îşi pierde chiar minţile sau măcar îşi părăseşte gândirea sa lumească; dacă, în loc să înceapă cu un pas, încearcă să afle ceva oarecum pe sub mână, transformând certitudinea infinită într-una finită, discursul nu-i va fi de folos. Există o lume întoarsă pe dos care vrea să culeagă mai înainte de a semăna, există o laşitate care vrea să aibă certitudine mai înainte de a începe, există o susceptibilitate care refuză mereu să acţioneze, folosind multe cuvinte; dar la ce i-ar folosi unui om dacă ar vrea să-l înşele pe Dumnezeu cu ambiguitate şi cu vorbe cu multe sensuri[cli], închizându-l în verosimil, fără să vrea să înţeleagă neverosimilul că trebuie să pierzi totul pentru a câştiga totul, nici să înţeleagă acest lucru atât de sincer încât la momentul cel mai decisiv, când fiorul îndrăznelii îi trece deja prin suflet, să nu-şi sară din nou singur în ajutor cu explicaţia că încă n-a luat o hotărâre, ci doar a făcut o încercare? De aceea, orice discurs despre lupta cu Dumnezeu a celui care se roagă, despre înfrângerea la propriu (pentru că, dacă nu suferă la propriu durerea nimicirii, cel care suferă încă n-a ajuns în adânc, iar strigătul său nu e al primejdiei, ci cel de dinaintea primejdiei), şi despre victoria la figurat, nu poate urmări să convingă pe cineva sau să facă din această situaţie o problemă a

calculului lumesc, schimbând darul plin de milă al lui Dumnezeu pentru cel îndrăzneţ într-o monedă vremelnică, fără acoperire[cli], bună pentru fricoşi. Într-adevăr, nu e de ajutor unui om dacă acela care îi vorbeşte e priceput şi reuşeşte cu arta elocinţei să-l facă să se zbată pentru o hotărâre de o jumătate de oră, aprinzând în el cu înflăcărarea convingerii un foc care să-l facă să se aprindă el însuşi într-o bună intenţie de o clipă, fără ca totuşi să fie în stare să-şi menţină o hotărâre sau să nutrească o intenţie când vorbitorul tace din nou. Chiar dacă un înger ar vorbi în limbi îngereşti[cliii] pentru a descrie folosul rugăciunii, omului senzual nu-i e de ajutor, pentru că el nu va înţelege şi nu se va sinchisi de lucrul în privinţa căruia îi e de folos rugăciunea. La ce-ar folosi atunci dacă omul senzual ar auzi cu plăcere cuvântul „folositor“ iar îngerul l-ar folosi, însă, fiind diferiţi în toate, n-ar fi de acord în privinţa folosirii acestui cuvânt?

Însă discursul îşi poate avea importanţa sa; totuşi, a te gândi la ea este din nou un lucru neplăcut şi îndoielnic; de aceea, cel mai bine e să considerăm discursul un act îndrăzneţ. Pentru că, dacă un om îl lămureşte pe altul care e folosul său iar acesta din urmă se poartă în consecinţă, se poate spune despre primul om că a fost cauza acestui comportament. În schimb, dacă un om ar încerca să îi explice altuia binele său etern, acest lucru nu-l ajută în primă instanţă; pentru că doar datorită vorbelor unuia celălalt nu cuprinde eternul. În schimb, dacă ia o hotărâre eternă şi prinde astfel eternul, el nu îi datorează nimic nici unui alt om, nici chiar vorbitorului. Pentru că nici un om nu-i poate da sau lua altuia o hotărâre eternă, nici nu i-o poate datora altuia. Dacă obiectează cineva că atunci am putea la fel de bine să tăcem, atâta timp cât nu e probabil să cucerim alţi oameni, dovedeşte astfel doar că, în vreme ce viaţa sa s-a hrănit şi a prosperat probabil în verosimil şi preocupările sale în slujba verosimilului au avut succes, el n-a riscat niciodată şi aşadar nici n-a avut, nici nu şi-a dat ocazia să cugete la faptul că verosimilul e o iluzie; dar a îndrăzni e adevărul care dă vieţii şi relaţiilor omeneşti conţinut şi sens, a îndrăzni fiind izvorul entuziasmului, în timp ce probabilitatea e duşmanul declarat al entuziasmului, o amăgire cu care omul senzual trage de timp şi ţine la distanţă eternul, înşelându-l astfel pe Dumnezeu, înşelându-se pe sine şi întregul neam: pe Dumnezeu în privinţa veneraţiei, pe sine însuşi în privinţa eliberării prin nimicire, neamul în privinţa egalităţii condiţiilor.

Discursul va încerca aşadar să cuprindă ce e edificator în gândul că *omul care se roagă aşa cum trebuie luptă prin rugăciune şi învinge – prin faptul că Dumnezeu învinge.*

Să te lupţi prin rugăciune – ce contradicţie! Cum să fie o expresie îndeajuns de puternică pentru a pune laolaltă două gânduri atât de opuse? În orice luptă se stabilesc dinainte armele cu care va avea loc; dacă aici am stabili că arma luptei este rugăciunea, lupta ar părea imposibilă, pentru că rugăciunea nu e o armă de

război, ci, dimpotrivă, o îndeletnicire liniştită a păcii; rugăciunea nu e a celui care îl atacă pe altul, nu e a celui care se apără, ci e a celui care se predă. Dacă, aşa cum e obiceiul la orice luptă, distanţa dintre combatanţi ar trebui stabilită dinainte, lupta ar părea din nou imposibilă; pentru că, atunci când omul nu se roagă, Dumnezeu e în ceruri iar omul pe pământ[cliv], distanţa fiind aşadar prea mare. Însă când omul se roagă, ei sunt prea aproape unul de altul, neexistând nici un spaţiu intermediar care să poată fi stabilit drept câmp de luptă. Pentru că, dacă se dăruieşte cu totul în rugă, el nu se luptă; iar dacă nu se dăruieşte deloc nu se roagă, nici dacă ar sta zi şi noapte în genunchi, rugându-se. Lucrurile stau la fel ca în cazul unui om care păstrează legătura cu un prieten îndepărtat; dacă nu e atent să scrie corect adresa pe scrisoare, aceasta îşi greşeşte destinaţia şi legătura nu are loc, oricâte scrisori ar scrie; tot astfel trebuie şi cel care se roagă să fie atent ca forma rugăciunii să fie aşa cum trebuie, fiind o dăruire a omului dinăuntru, pentru că altfel nu se roagă lui Dumnezeu; iar cel care se roagă trebuie să fie foarte atent în această privinţă, întrucât aici nu e cu putinţă nici o amăgire în relaţia sa cu atotcunoscătorul inimilor. În timp ce domnii şi regii se retrag la ţară în singurătate pentru a evita mulţimea celor care se roagă de ei la timpul nepotrivit sau în mod lipsit de raţiune, Dumnezeu din ceruri e ferit mai bine, chiar dacă e totuşi mereu cel mai aproape de orice om; e mai bine ferit, pentru că orice rugăciune care nu are forma ce trebuie, lucru ţinând de interior, n-ajunge deloc la urechile sale, deşi el se află atât de aproape încât să audă chiar şi cel mai uşor suspin; nu îl priveşte, pentru că nu e o rugăciune către el. Şi chiar dacă o astfel de rugăciune iese în faţă, chiar dacă răsună cu voce tare în lume, nici o fiinţă vie nu ştie pe cine ar trebui să privească discursul acesta, şi cu atât mai puţin, dacă îţi închipui lucrurile astfel, ascultătorule, cu atât mai puţin ca un înger să se gândească să îl ducă până la Dumnezeu[clv], pentru că îngerul îşi dă îndată seama după formă că nu i se adresează lui Dumnezeu. Iată, de aceea pare atât de imposibil ca rugăciunea să devină o armă împotriva lui Dumnezeu, pentru că doar rugăciunea care e cum trebuie ajunge la el, iar pe cea nepotrivită nici n-o aude, cu atât mai puţin să poată cel care se roagă să-l atace, să-l rănească sau să îi facă o nedreptate. Împotriva unui alt om, omul poate fi nedrept prin rugăciunea sa şi de aceea între om şi om rugăciunea e o armă cumplită, poate cea mai dăunătoare; da, cel puternic e avertizat să nu abuzeze de puterea sa împotriva celui slab, dar şi cel slab trebuie avertizat să nu abuzeze de puterea rugăciunii împotriva celui puternic, pentru că un tiran care a abuzat de puterea sa, un înşelător care şi-a folosit greşit inteligenţa n-au făcut poate niciodată o nedreptate atât de strigătoare la cer precum cel care s-a rugat, cu laşitate şi pe furiş, la locul nepotrivit, rugându-se să fie aşa cum vrea el, aruncându-se, în neputinţa rugăciunilor, în jalnice implorări pentru a-l distruge pe altul. Însă în raport cu Dumnezeu lucrurile nu stau aşa; în preafericirea sa, Dumnezeu e scutit atât de cel mai scuzabil, cât şi de cel mai josnic abuz de rugăciune, de strigăte şi lacrimi.

Însă care e atunci starea în care se poate spune că se desfăşoară lupta

rugăciunii, cine e cel care se roagă, luptându-se cu Dumnezeu în rugăciune, păstrând astfel o relaţie profundă şi lăuntrică, de dăruire faţă de Dumnezeu, în timp ce se roagă, dar fiind deopotrivă despărţit de Dumnezeu în aşa fel încât să se poată lupta? Dacă luăm aminte la un copil, oricine va tinde să îi laude rugăciunea simplă şi pioasă, pentru că pruncul e sărac cu duhul şi de aceea îl vede pe Dumnezeu[clvi], iar rugăciunea sa nu ajunge niciodată să se lupte cu el. În asta constă fericirea pruncului, dar aici e totodată şi ambiguitatea dăruirii sale faţă de Dumnezeu, la a doua vedere. Copilul crescut în învăţătura Domnului[clvii] se roagă lui pentru ceea ce e bun, mulţumindu-i pentru ceea ce e bun; însă pentru care bine? Pentru ceea ce e bun în concepţia copilului. Când primeşte jucării de Crăciun, el îi mulţumeşte lui Dumnezeu, aşa cum e şi îndemnat, şi doar un copil neobişnuit n-ar fi pe deplin convins de bunătatea lui Dumnezeu în această vreme a anului, dacă averea părinţilor le favorizează sentimentele faţă de Dumnezeu şi faţă de copil. La fel e cu tot binele pentru care se roagă şi mulţumeşte copilul. Pe de altă parte însă, el nu raportează la Dumnezeu ceea ce e dureros, întristător, neplăcut (şi, de fapt, mintea copilărească aproape că distinge doar plăcutul şi neplăcutul). Nu-i de mirare că unui copil i se pare atunci că Dumnezeu e bunătatea însăşi. Neplăcerile se explică în alt mod, cel mai adesea prin ideea că există oameni răi sau un om rău care se poartă în mod nedrept. Atunci când copilul îşi vede mama întristată, nu-i dă niciodată prin minte să lege întristarea de Dumnezeu ca de o cauză sau să presupună că există o ambiguitate a întristării în urma căreia întristarea poate veni de la Dumnezeu, tocmai pentru a atrage omul către Dumnezeu; dimpotrivă, copilul se gândeşte numaidecât la oamenii răi. Dacă moare tatăl copilului iar acesta vede durerea mamei, n-are de fapt nici o reprezentare despre ce poate fi moartea; e îndepărtat, chiar dacă devine atent datorită gravităţii şi umbrei de doliu care se răspândeşte asupra tuturor celor din jur. Însă copilul primeşte totodată şi o haină nouă, ceea ce îl bucură din când în când atât de mult, încât mama însăşi, deşi înlăcrimată, nu poate să nu zâmbească văzându-l, ceea ce tulbură din nou modul său de a vedea moartea. Când mama, în durerea ei, nu uită grija pentru copil şi îi explică faptul că tatăl e în cer la Dumnezeu, copilul se împacă repede cu Dumnezeu iar acest lucru e, ca întotdeauna, şi aici o binecuvântare; căci explicaţia care la început era poate doar o născocire a iubirii de mamă pentru copil o mulţumeşte pe mamă încetul cu încetul, cu blândeţe şi în ascuns, devenind o explicaţie şi pentru văduva întristată. Copilul sare peste dificultate: peste moarte. Când tatăl era pe pământ era foarte bine, pentru că iubirea sa de tată corespundea pe de-a-ntregul ideii copilului despre ea; acum tatăl e în ceruri şi o duce foarte bine lângă Dumnezeu. Dar felul în care s-a petrecut schimbarea nu-l preocupă de fapt pe copil; în orice caz, cu greu i-ar da copilului prin minte să îi atribuie moartea lui Dumnezeu. De aceea, când lumea laudă atât de des frica de Dumnezeu a minţii de copil, trebuie să fim mereu prudenţi. Lucrul de laudă pe care fiecare trebuie să şi-l dorească, încercând să-l păstreze până la moarte, e interioritatea copilului; fiindcă pentru el Dumnezeu e cu adevărat viu şi prezent de fiecare dată când se gândeşte la el. În

schimb, în alt sens, ideea copilului despre Dumnezeu nu e foarte pioasă.

Dificultatea începe îndată ce gândurile opuse trebuie gândite laolaltă, de pildă atunci când soţia îndoliată trebuie să lege pierderea şi întristarea de Dumnezeu şi să găsească o altă explicaţie decât aceea pe care mama o are la îndemână pentru copil. Dificultatea apare abia la o vârstă ulterioară, când, pe de-o parte, reprezentarea a ceea ce este îmbucurător, dezirabil, bine sau rău, e dezvoltată în mod limpede, iar pe de altă parte s-a dezvoltat şi ideea că totul trebuie până la urmă raportat la Dumnezeu, dacă e să fie un Dumnezeu şi o concepţie pioasă despre viaţă. Când copilăria revine aici în mod nelimpezit o numim copilăreală, şi nu ne mulţumim cu interioritatea, pentru că se cere ca ea să fie legată de o mai mare maturitate. Cine ar lăuda oare frica de Dumnezeu a vârstnicului care n-are altă idee mai serioasă despre viaţă decât distincţia dintre plăcut şi neplăcut şi nici o idee mai sfântă despre Dumnezeu decât îndrăzneala nereflectată de a-i atribui lui Dumnezeu aceeaşi înţelegere, în care să cadă de acord că Dumnezeu dă, iar el îi mulţumeşte? Un astfel de nenorocit sigur că nu ajunge să lupte prin rugăciune, pentru că, dacă totul merge după cum îşi doreşte, aduce mulţumiri, iar dacă lucrurile merg împotriva dorinţei sale renunţă la rugăciune din cauză că îi lipseşte cu totul adevărata interioritate a gândului, care să-l facă să înţeleagă aşa cum vrea Dumnezeu să înţeleagă: că totul trebuie raportat la Dumnezeu. Însă această interioritate nu poate pătrunde îndată în exterior, care e în înţelegere cu reprezentările şi conceptele omului senzual, astfel încât lupta devine imposibilă; pentru că a învăţa să-l cunoşti pe Dumnezeu e şi mai greu decât să cunoşti un om, şi nu poţi să persişti cu atâta uşurinţă întru amăgire cunoscându-l doar după exterior, întrucât Dumnezeu e numai duh[clviii]. Dacă un om renunţă la interioritatea gândului nu mai poate să ajungă să se lupte prin rugăciune. Lupta sa va fi cu totul alta şi nu îndrăznim să îi promitem un rezultat atât de minunat, indiferent dacă merge până la a vrea să îl sfideze pe Dumnezeu, ba chiar, în sfidarea extremă, să-l nege pe Dumnezeu şi astfel, într-un fel, să-l nimicească, sau, dacă e destul de copilăros pentru a vrea să îl pună pe Dumnezeu în încurcătură, să-l facă să regrete când e prea târziu. La fel cum n-a existat niciodată vreun om care să nu presupună că este un Dumnezeu, ci doar mulţi oameni care n-au vrut să lase acest gând să îi domine, la fel dovedesc şi alţii într-un mod mai puţin direct că nu se pot lipsi de Dumnezeu, dacă nu din alt motiv, măcar pentru că astfel se pot considera importanţi şi plini de însemnătate la gândul că Dumnezeu nu se poate lipsi de ei; ca un copil răsfăţat şi răzgâiat care ar vrea să se poată lipsi de tată şi totuşi nu se poate lipsi de gândul că trebuie să-şi facă tatăl să sufere, acest gând hrănindu-i propria vanitate.

Cât de mulţi sunt luptătorii, cât de diferită e lupta în care cel care se roagă îşi încearcă puterile *cu* Dumnezeu (pentru că acela care şi le încearcă împotriva lui Dumnezeu nu se luptă prin rugăciune), cât de diferite sunt mijloacele rugăciunii, cât de diferită e alcătuirea specială a rugăciunii prin care luptătorul încearcă să-l învingă pe Dumnezeu! Pentru că astfel e părerea luptătorului, aşa crede el, că lupta trebuie să fie rodnică şi să se încheie cu succes; iar dacă cineva ar vrea să îl

liniştească spunându-i că Dumnezeu e neschimbător, că Dumnezeu nu locuieşte doar departe în cer, ci e şi mai departe de om prin lipsa sa de schimbare, luptătorul se va revolta la auzul unor astfel de vorbe. Pentru că aşa cum cel mai rău lucru care poate fi spus despre un om e că ar fi un neom, la fel cea mai rea şi mai dezgustătoare batjocură pe care o poţi spune despre Dumnezeu e să spui că e inuman, indiferent dacă se vorbeşte astfel din mândrie sau din îndrăzneală. Nu, Dumnezeu căruia i se roagă e uman, are o inimă care simte omeneşte şi urechi care aud plângerea omului; chiar dacă nu împlineşte orice dorinţă, se află totuşi aproape de el şi e mişcat de strigătul luptătorului[clix], de dorinţa sa umilă, de nenorocirea lui, e părăsit şi e ca şi cum s-ar afla la închisoare, de grabnica sa bucurie când anticipează împlinirea prin speranţă; da, acest Dumnezeu se lasă emoţionat de jalea luptătorului, când acesta cade pradă descurajării, de strigătul lui când se cufundă în vârtejul schimbării, de mulţumirea pe care o promite pentru totdeauna; se lasă mişcat, dacă nu înainte, măcar la ultimul suspin, când din punct de vedere omenesc pare deja prea târziu. Astfel are loc lupta. Unul luptă rugându-se pentru partea sa din lucrurile bune, care întârzie să vină, altul pentru gloria care îi face semn, altul pentru fericirea pe care vrea să i-o dea unei fiinţe iubite, altul pentru fericirea care să înflorească pentru el alături de fiinţa iubită; unul luptă rugându-se împotriva grozăviilor trecutului de care fuge, altul împotriva spaimelor viitorului spre care priveşte fix; unul cu fiorul aflat deoparte în singurătate, altul cu primejdia din văzul tuturor; unul pentru împlinirea dorinţei, altul împotriva dorinţei împlinite, fiindcă fusese pripită; unul îşi concentrează toată forţa în timp ce se roagă, altul aşteaptă totul de la rugăciune, chiar dacă lucrează în acelaşi timp; unul se întemeiază pe relaţia dintre împlinire şi muncă, altul pe lipsa de relaţii dintre ele. Ah, chiar dacă e pace în ţară, sănătate şi bunăstare, ah, chiar dacă soarele zâmbeşte luminos şi plin de căldură, tot e multă luptă; ah, chiar şi când noaptea se bolteşte tăcută şi limpede cu stele iar lanul odihneşte, tot e atât de multă luptă! Dar pentru ce e lupta? Pentru faptul că Dumnezeu e bun? Nicidecum. Pentru faptul că Dumnezeu este iubire? Nicidecum. Nu, e pentru ca oamenii să se facă înţeleşi de Dumnezeu, să îi explice cum trebuie ce este de folos celui care se roagă, să îi pună la inimă acest lucru şi să-l câştige pentru dorinţă. Iar lupta e plăcută lui Dumnezeu, întrucât are loc pentru ca omul să poată deveni bucuros în Domnul[clx], să îi poată mulţumi cum trebuie, să poată mărturisi slava lui Dumnezeu aşa cum trebuie, să se poată convinge cum trebuie că tot ce e părintesc se află în ceruri[clxi], să-l poată iubi cum trebuie, aşa cum oamenii spun atunci când numesc supremul lucru că iubesc la fel de profund cum îl iubesc pe Dumnezeu. Iar luptătorul e sincer faţă de Dumnezeu, pentru că îndrăzneşte să-şi dea el singur mărturie că nu e un copil, că nu-şi împarte sufletul în aşa fel încât ba vrea un lucru, ba altul, uitând fără de minte dorinţa când soseşte împlinirea, nu, vrea doar un lucru; îndrăzneşte să-şi fie lui însuşi martor că îşi încordează întreaga minte pentru a avea destulă perspicacitate încât să vadă chiar şi cea mai îndepărtată aluzie la împlinire, că îşi concentrează toate gândurile pentru a conjura chiar şi cea mai neînsemnată

întâmplare, ca nu cumva să ascundă ceva în ea, că întâmpină orice semn cu mulţumiri şi îl roagă să rămână lângă el. Iar rugăciunea sa nu este o viclenie înşelătoare, nici ultima lui scăpare, pentru că îi e drag să se roage şi nu vrea să contenească; dacă se surprinde singur că devine căldicel[clxii] şi se îndepărtează de Dumnezeu, nu e zăbavnic la căinţă şi reia iute lupta în rugăciune.

Astfel e lupta; nu e astfel, ascultătorule, sau nu astfel a fost? Nu vom vorbi despre cel care trădează şi renunţă la rugăciune, nici de lupta lui. Dar să privim rezultatul! Însă cine întreabă? Un curios care doreşte şi el să audă această poveste? Pentru el n-avem nici un răspuns. Dacă întreabă un om încercat, ştie el însuşi acest lucru mai bine decât vorbitorul şi vom primi cu plăcere îndrumarea sa. Dar să-l lăsăm pe luptător să întrebe, pentru că el e primul care să întrebe de rezultat. Poate că ar prefera să existe o experienţă care să garanteze că aşa stau lucrurile, că rugăciunea e un fel de plată pe care o cere Dumnezeu, însă în schimbul acestui preţ cel care se roagă primeşte până la urmă ce-şi doreşte. Oare această experienţă îl poate ajuta, oare experienţa în general a ajutat vreodată pe cineva, cu excepţia celui care a avut el însuşi parte de ea şi, aşadar, n-a fost ajutat de ea? Poate că îşi doreşte să fie vorba despre o împlinire miraculoasă a dorinţei, să se întâmple ca odinioară, în vremuri îndepărtate, când nuntaşii au primit belşugul neaşteptat al vinului bun, orbul vederea, ologul sănătatea, mortul viaţa, mama şi-a primit copilul înapoi iar nefericitul fugar printre morminte şi-a împărţit iar soarta cu alţi oameni.[clxiii] Însă oare îi va fi de folos aşa cum credea, dacă se adaugă şi că lucrurile acestea nu se mai întâmplă? Da, ferice de cel căruia i s-a întâmplat, ferice de cel care se poate bucura de acele zile minunate, chiar dacă ştie că au trecut! Însă, spui tu, să vedem ce e cu rezultatul luptei. Această întrebare nu e pusă indiferent, fiind în acelaşi timp temătoare şi dornică să afle explicaţia; pentru că a avea perspectiva unei explicaţii e întotdeauna o consolare, iar speranţa îşi promite totul de la explicaţie atâta timp cât n-a auzit-o, şi de aceea omul se teme să *o fi auzit*; dar explicaţia e totodată consolarea, şi de aceea omul e dornic să o audă. Am pomenit deja rezultatul: *cel ce se roagă se luptă* în rugăciune, şi l-am văzut luptându-se; *învinge*, şi acesta e rezultatul; dar învinge *prin faptul* că *Dumnezeu* învinge şi astfel devine el însuşi *cel ce se roagă aşa cum trebuie*.

Ascultătorule, n-ai vorbit niciodată cu un om care, deşi îţi era superior în înţelepciune, era totuşi binevoitor faţă de tine, ba chiar era preocupat mai mult sau mai bine (şi aşadar mai mult) de binele tău decât erai tu însuţi? Dacă n-ai vorbit niciodată, gândeşte-te ce ar putea să ni se întâmple ţie şi mie, aşa cum îţi voi expune acum. Iată, la început eram într-un dezacord complet, iar vorbele înţeleptului mi s-au părut ciudate; dar aveam încredere că, fără să abuzeze de superioritatea sa, se va lăsa convins şi mă va ajuta el însuşi să îndepărtez confuzia. Apoi am vorbit unul cu altul, schimbând multe cuvinte în lupta dezbaterii. Înţeleptul probabil că şi-a păstrat privirea de ansamblu, pentru că a rămas liniştit în timp ce eu am devenit vehement, fără să îmi dau nici eu prea bine seama cum şi fără să mă ruşinez, pentru că era atât de important pentru

mine ca înţeleptul să-mi împărtăşească punctul de vedere, încât nu îndrăzneam să-l păstrez fără să fim de acord. – Dar îndrăzneam să-l atac pentru a-l convinge să fie de acord. Nu era firesc să mă facă şi acest lucru vehement? Pentru că doar era o autocontradicţie să vreau să-l câştig în mod viclean pe înţelept pentru punctul meu de vedere, prin abilitatea mea (ca şi cum eu aş fi fost cel mai puternic), şi abia atunci să fiu cu adevărat convins de corectitudinea punctului de vedere în încrederea că el ar fi reprezentat părerea înţeleptului, întrucât acesta era cel mai puternic; pentru că aveam totuşi mereu această credinţă în el iar acordul cu el era pentru mine decisiv. În fine, după ce am oscilat încoace şi-ncolo în convorbire, după ce am încercat şi am suferit multe, mi-a devenit brusc limpede ce voiam să spun, astfel încât mi-am expus opinia pe scurt şi cu o putere inexplicabilă, sigur fiind că trebuie să-l convingă. Şi, iată, înţeleptul mi-a dat dreptate, exprimându-şi aprobarea. Dar cum era binevoitor faţă de mine şi credea că pot să suport explicaţia, m-a ameninţat cu degetul şi mi-a zis: „Ceea ce spui acum e tocmai ce am zis eu la început, când nu puteai şi nu voiai să mă înţelegi.“ Ce-i drept, în sufletul meu s-a trezit ruşinea, făcându-mă să mă simt ruşinat de purtarea mea dinainte, dar nu mi-a răpit îndrăzneala de a mă bucura de adevărul înţelept, chiar dacă, departe de a-l fi învins pe înţelept, fusesem doar eu unul convins şi întărit prin luptă. Cât de uimitor! Dar avusesem noroc că nu o luasem pe altă cale, că nu devenisem mânios întrerupând controversa, că nu-l ocărâsem pe înţelept ca şi cum mi-ar fi fost duşman pentru că nu voia să mă urmeze, că n-am strigat sus şi tare invocând egoismul său pentru că nu voia să îmi dea dreptate, ci, dimpotrivă, mă iubea mai mult decât înţelegeam. Ruşinea m-a scutit de ceea ce poate că aş fi făcut altfel, dacă aş fi întrerupt controversa, iar mai târziu aş fi recunoscut eu însumi adevărul, dar aş fi continuat să-l consider pe înţelept duşmanul meu, deşi acum înţelegeam exact ceea ce spusese; poate că atunci chiar aş fi vrut să-l jignesc, spunându-i sfidător că am înţeles adevărul fără el, şi în ciuda lui, deşi el voise de fapt tocmai să mă ajute să ajung a vedea singur adevărul, deşi el era singurul care ar fi putut să mă împiedice spunând da şi scăpând astfel de jignirile mele, cumpărându-şi în schimb recunoştinţa mea.

Astfel se întâmplă cu luptătorul care nu renunţă la interioritate, aceasta fiind condiţia pentru a se putea spune că el luptă într-adevăr prin rugăciune. Ascultătorule, nu spune că e o amăgire pioasă, nu invoca experienţa pentru a susţine că nu aşa se petrec lucrurile în viaţă; prea puţin contează, atâta timp cât ele se pot petrece astfel, şi doar mă obligi să-ţi spun, pentru a-ţi da dreptate, că se poate întâmpla şi altfel în viaţă, din cauză că se întâmplă ca oamenii să devină căldicei, reci şi indiferenţi, astfel încât nu percep nici începutul, nici sfârşitul; şi uituci, astfel încât atunci când au ajuns la sfârşit nu-şi mai amintesc cum a fost la început; şi vicleni, înşelători, obraznici, astfel încât îl acuză pe Dumnezeu că nu-i ajută şi îl sfidează spunând că pot să se ajute singuri, primul lucru fiind o minciună veşnică, iar al doilea, dacă ar fi să fie adevărat, ceva ce nici un om nu poate învăţa decât de la Dumnezeu. Dar celui care nu renunţă la interioritate şi nu iese prin lupta sa în afara relaţiei cu Dumnezeu, ci lucrează întru Domnul, îi

merge aşa cum am explicat, interioritatea rugăciunii întru Dumnezeu devenind pentru el principalul, şi nu doar un mijloc de a atinge un scop. Sau să ţină de rugăciune în mod atât de esenţial faptul că te rogi pentru ceva, astfel încât rugăciunea să devină tot mai lăuntrică, cu cât ai mai multe lucruri pentru care să te rogi, sau cu cât foloseşti mai multe cuvinte pentru a te ruga? Oare nu există un om care se roagă, ba chiar cel care se roagă aşa cum trebuie, care să spună: „Doamne, Dumnezeule, n-am de fapt nimic pentru care să te rog; chiar dacă mi-ai promite să-mi împlineşti orice dorinţă, tot nu-mi dă prin minte nici una, decât aceea de a rămâne lângă tine, atât de aproape pe cât e posibil în acest timp al despărţirii în care trăim, şi pe de-a-ntregul lângă tine, în vecii vecilor“? În măsura în care cel care se roagă îşi îndreaptă privirea spre cer, se roagă oare aşa cum trebuie când ochiul neliniştit îi aduce mereu o consolare pentru fiecare grijă şi o anumită împlinire a fiecărei dorinţe în parte? Nu se roagă mai degrabă cum trebuie cel al cărui ochi liniştit îl caută doar pe Dumnezeu? Aici trebuie ajuns dacă omul nu renunţă la interioritate, ci o păstrează şi o păzeşte neschimbată ca pe un foc sacru din om; pentru că dorinţa, cerinţele pământeşti, îngrijorarea pământească sunt ceva vremelnic şi mor în general înaintea omului; dacă el nu prinde ceea ce e etern, cum ar putea să reziste apoi în eternitate? Aşadar, dorinţa devine tot mai puţin arzătoare, până la urmă trecându-i timpul; viermele poftei moare puţin câte puţin iar pofta dispare; trezia grijii adoarme încetul cu încetul, pentru a nu se mai deştepta niciodată, însă vremea interiorităţii nu trece niciodată.

Cine a învins, aşadar? Dumnezeu; cel care se roagă nu l-a putut sili să-i împlinească dorinţele prin rugăciunile sale. Însă cel care se roagă a învins şi el. Sau a învinge înseamnă oare să ţi se dea dreptate deşi nu ai, să ai parte de împlinirea unei dorinţe pământeşti, ca şi cum aceasta ar fi supremul lucru şi o dovadă că te-ai rugat lui Dumnezeu, ba încă aşa cum trebuie, o dovadă că Dumnezeu e iubire iar cel care se roagă e în înţelegere cu el, când de fapt cel care se roagă devine, dimpotrivă, dator să-i mulţumească toată viaţa celui pe care el însuşi l-a transformat prin rugăciunea şi mulţumirea sa într-un idol?

Care e acum victoria şi prin ce diferă starea celor victorioşi de a luptătorilor? S-a schimbat oare Dumnezeu? Pare dificil să răspunzi afirmativ, şi totuşi e aşa, Dumnezeu s-a schimbat; pentru că acum s-a dovedit tocmai că Dumnezeu e neschimbător. Însă această lipsă de schimbare nu e acea indiferenţă de gheaţă, acel sublim ucigător, acea depărtare ambiguă pe care le lăuda inteligenţa inflexibilă; dimpotrivă, această lipsă de schimbare e interioară, caldă şi omniprezentă, fiind o lipsă de schimbare în grija pentru un om, şi tocmai de aceea nu se lasă schimbată de strigătul celui care se roagă, de parcă totul s-ar fi sfârşit, nici de laşitatea lui, când i se pare cel mai comod să nu se poată ajuta singur, nici de falsa sa căinţă, pe care însă o regretă îndată ce spaima de moment a primejdiei a trecut. – S-a schimbat oare cel care se roagă? Da. Nu e greu de văzut, pentru că a devenit un om care se roagă aşa cum trebuie, iar cel care se roagă aşa cum trebuie învinge întotdeauna, întrucât e unul şi acelaşi lucru. În

mod nedesăvârşit fusese deja convins de acest lucru, pentru că atâta timp cât avusese destulă interioritate pentru a se ruga fusese deopotrivă sigur că dorinţa îi va fi îndeplinită dacă se roagă aşa cum trebuie; aşa cum trebuie în raport cu dorinţa, pentru că el astfel înţelegea lucrurile. Acum s-a schimbat, dar e încă adevărat, ba a devenit abia acum adevărat că, atunci când se roagă aşa cum trebuie, învinge. Şi încă de la început faptul că se ruga i-a fost de folos, oricât de nedesăvârşită i-ar fi fost rugăciunea; fiindcă l-a ajutat să-şi adune sufletul într-o singură dorinţă. Din păcate, omul îşi doreşte în general mult prea multe lucruri, lăsându-şi sufletul să fluture la orice adiere. Dar cel care se roagă ştie să facă diferenţa, renunţă puţin câte puţin la ceea ce e mai neînsemnat din punctul său de vedere lumesc, întrucât nu îndrăzneşte să meargă înaintea lui Dumnezeu cu aşa ceva, şi pentru că nu doreşte să risipească bunătatea lui Dumnezeu cerşind mereu una sau alta, ci vrea să accentueze cu atât mai mult singura dorinţă a cărei împlinire o cere. Atunci îşi adună sufletul înaintea lui Dumnezeu într-o singură dorinţă, şi acest efort îl înnobilează deja, pregătindu-l să renunţe la totul, pentru că doar cel care a avut o singură dorinţă poate să renunţe la tot. Astfel e pregătit să fie întărit în lupta cu Dumnezeu şi să învingă, pentru că omul care se roagă aşa cum trebuie se luptă în rugăciune şi învinge prin faptul că Dumnezeu învinge.

Pe câmpul de luptă lucrurile se petrec astfel: când prima linie a ostaşilor a învins, cea de-a doua linie nici nu mai participă la bătălie, ci doar la triumf. Nu la fel e şi în lumea spiritului. Dacă un om nu şi-a pus la bătaie toate puterile pentru a birui, victoria e victorie, însă e totodată un semn că va trebui să meargă în curând la o nouă luptă, pentru a birui din nou fiind înfrânt. Cât de mulţi sunt luptătorii, cât de ascunsă şi singuratică e adesea lupta din interiorul unui om, pentru că exteriorul său nu trădează nimic! Cel care se roagă nu doreşte nimic în cele exterioare, dorinţa sa nu caută nimic pământesc, gândul său nu e preocupat şi nici îngrijorat de aceste multe lucruri; nu, stă liniştit lângă înfrângerea sa, însă nu lipsit de ocupaţie, pentru că meditează, nici inactiv, pentru că e în căutarea unei explicaţii. Lupta devine aşadar şi mai lăuntrică. Omul nu se gândeşte să-i explice lui Dumnezeu dorinţa sa, să se facă înţeles de Dumnezeu în rugăciunea sa, dimpotrivă, a renunţat la dorinţă, suportă lipsa ei, se împacă şi cu durerea şi totuşi este departe de *explicaţie*[clxiv]; lupta sa prin rugăciune e pentru ca Dumnezeu să i se explice transfigurându-se. Şi îndrăzneşte să-şi fie sieşi martor că nu e un copil care crede că se va găsi o explicaţie dacă întreabă pe cineva, nici o tânără fată care vrea să ajungă la ea în vis; nu, el lucrează. Când viaţa face mult zgomot ziua, gândul său lucrează pentru a acoperi larma; noaptea, când totul e liniştit, gândul său lucrează, ba chiar în clipa neputinţei când nimeni altcineva nu poate munci gândul său lucrează, lucrează în zilele de sărbătoare ca şi în cele de lucru, şi încă nu a sosit ziua de sărbătoare în care să se găsească explicaţia. Pentru că lucrul care s-a întâmplat trebuie să fie cel mai bun, lipsa şi durerea trebuie să-i fie cu totul altfel de folos decât împlinirea singurei dorinţe sau a tuturor dorinţelor – de folos, da, acesta e numele punţii pe care vrea s-o arunce dinspre durere înspre fericire, ah, dar puntea se rupe mereu; de folos, da, acesta e numele luntraşului a

cărui prietenie vrea să şi-o cumpere, ah, dar acesta tace; de folos, da, acesta e numele amurgului în care vrea să se întâlnească cu Dumnezeu, ah, dar vederea lui Dumnezeu întârzie; de folos, da, acesta e numele iniţierii pe care şi-o doreşte, să fie iniţiat în înţelegerea tainei suferinţelor împreună cu Dumnezeu! Sau oare explicaţia e că Dumnezeu îi refuză înţelegerea cerându-i doar credinţa şi aşadar vrea cu el doar înţelegerea în ininteligibil? Pentru că aceasta e credinţa; să nu ne batem joc de Dumnezeu şi de oameni, de cei încercaţi, de eroi, de limbaj, de urmaşi, de cei înspăimântaţi şi de noi înşine, vrând să facem altceva din ea. Credinţa descifrează înţelegerea doar printr-o enigmă, din punct de vedere omenesc ea nu are explicaţia, ci o are doar într-un sens nebunesc, astfel încât din punct de vedere omenesc e cea mai proastă afacere care s-a încheiat vreodată pe lume. Însă aşa şi trebuie să fie, iar Dumnezeu din ceruri încă nu a ajuns la strâmtoare, încă nu face rabat, indiferent ce fac oamenii; iar el e neschimbător, spune intelectul pentru a-şi bate joc de cel cuprins de angoasă care strigă spre Dumnezeu, dar, iată, batjocura se întoarce împotriva sa pentru că Dumnezeu e cu adevărat neschimbat, n-a devenit prietenul laşităţii şi al moleşelii, n-a fost slăbit de ani astfel încât să nu mai poată distinge între ce e al meu şi ce e al tău, şi toate lucrurile converg pentru el, e încă, el însuşi, primul inventator al limbajului şi singurul deţinător al binecuvântării, e neschimbat, chiar dacă n-ar putea să satisfacă pretenţiile vremii! Aşa e cu credinţa, ea este din punct de vedere omenesc cea mai proastă şi mai dificilă afacere. Şi atunci, când vine Mângâietorul? Cristos le-a răspuns discipolilor întristaţi pe care îi învăţa ca pe nişte ucenici de negustor să încheie afacerea cea bună: „Când Mă voi fi dus de lângă voi“[clxv]. Şi ce era el pentru ei? Era pentru ei singura lor avere nepreţuită, era pâinea cea de toate zilele a bucuriei, aşteptarea fericirii. Nici un bogătaş n-a ajuns atât de sărac pierzând totul, nici un îndrăgostit n-a ajuns atât de sărac pierzând fiinţa iubită şi nici un om plin de aşteptări n-a ajuns atât de sărac cum au ajuns discipolii. Însă Cristos trebuia să se ducă, iar „acest lucru vă este de folos“.[clxvi] Iată, aceasta e explicaţia credinţei; oare discipolul a înţeles-o, omeneşte vorbind, sau ar fi putut să o înţeleagă? Iar apoi vine Mângâietorul. Când? Ei bine, când toate acestea se vor fi petrecut. Însă vine el îndată? Deoarece, atunci când întrebăm „când“, întrebăm şi acest lucru. A venit oare atât de iute pentru discipoli, a venit atât de iute pentru Avram, când mângâierea a avut nevoie de şaptezeci de ani[clxvii] pentru a sosi? O, binecuvântat fie omul care ştie să cânte pentru cel întristat, care ştie să îl sprijine pe cel ai cărui genunchi sunt slăbiţi şi al cărui mers e şovăielnic, să-l conducă pe cel care a orbit privind fix pentru că vedea în jurul său atâta nenorocire lipsită de speranţă; dar afurisită să fie toată vorbăria uşuratecă, dornică să îi scurteze vremea celui întristat, fără a fi înţeles ea însăşi de la tristeţe ce înseamnă să numeri zilele, orice vorbărie care ia forma consolării, însă nu are puterea ei, orice revărsare de cuvinte care sună frumos pentru ureche, dar stârneşte dezgustul neadevărului în gura cui vrea să le mănânce[clxviii]. Nu, Mângâietorul nu vine îndată, singurul lucru pe care un om poate îndrăzni să şi-l spună sieşi şi altora fiind că Mângâietorul vine, vine, pe cât

de adevărat e că Dumnezeu e viu.

Apoi Mângâietorul vine cu explicaţia făcând totul să fie nou[clxix], îi scoate celui suferind haina de doliu şi îi dă o inimă nouă şi un duh sigur[clxx]. Însă acest lucru poate să dureze. Dacă luptătorul s-a înşelat crezând că a pierdut totul, iar sufletul său mai duce în vreo privinţă o viaţă de bunăstare lumească, ajutat fiind de probabilitatea omenească, încă mai e timp. Atunci neînţelegerea mai poate avea timp să îl jignească pe cel care a pierdut totul, nerecunoştinţa poate avea timpul şi curajul de a brava şi de a-l sfida pe cel care, auzind strigătul care anunţa o primejdie de moarte, a îndrăznit să se avânte în primejdie şi a rămas el însuşi acolo unde cel care striga îşi închipuise că este; atunci batjocura mai poate avea timp pentru a răni cerând dovada omenească de la cel care nu are decât suferinţele sale drept dovadă că Dumnezeu e iubire; atunci fapta de ruşine poate avea ocazia de a căuta tovărăşia păgubirii. Cât de multe dureri noi pot să fie încă menite, cât de singuratice şi ascunse îl pot lovi pe cel care credea că a pierdut totul! Dar iată că toate acestea ajută la explicaţie.

Astfel are loc aşadar lupta pentru explicaţie, iar rugăciunea e mijlocul prin care explicaţia trebuie să devină aşa cum se roagă el să fie. Unul luptă din toate puterile ca nu cumva explicaţia să-l facă vinovat, nu, totul a fost doar providenţă, totul a venit de la Dumnezeu pentru a-l pune la încercare şi a-l purifica, pentru a-l duce în ispită pe cel care iubeşte; altul se luptă pentru ca explicaţia să-i arate propria vină, pentru ca pasiunea libertăţii să nu pară o amăgire, iar abisul separării prin vină să facă şi mai lăuntrică fericirea împăcării. Unul doreşte ca explicaţia să-l pună în legătură cu neamul omenesc şi soarta comună a tuturor să fie importantă pentru întreg; un altul vrea ca explicaţia să-l vadă în afara relaţiei cu alţii, desemnându-l pentru o durere singuratică, dar făcând totodată din el un ales singuratic. Astfel se luptă, iar cel care se luptă poartă o luptă cu Dumnezeu prin rugăciune sau cu sine însuşi, îl cheamă pe Dumnezeu în ajutor împotriva sa în rugăciune. Dar dacă luptătorul nu renunţă la interioritate şi aşadar nu încetează să se roage, dacă-l iubeşte mult pe Dumnezeu, dacă tânjeşte cu smerenie după Dumnezeu, cum tânjeşti după cel fără de care nu eşti nimic, arzător ca după cel prin care devii totul, dacă tratează cu sinceritate datoria de recunoştinţă şi adoraţie faţă de Dumnezeu, datorie care creşte mereu pentru că el încă nu poate mulţumi cum trebuie din cauză că încă nu înţelege cum trebuie, dacă o tratează ca pe un bun încredinţat lui pentru vremuri mai bune – atunci, abia atunci se luptă prin rugăciune. Indiferent ce se va întâmpla între timp, lucru ascuns chiar şi pentru îngeri, şi oricând ar sosi timpul, ceea ce nu ştie nimeni în afară de Dumnezeu[clxxi], şi chiar dacă omul va trebui să cumpere în mai multe rânduri ulei nou pentru lampa aşteptării[clxxii], e lucru sigur că acela care cumpără de la Dumnezeu nu este niciodată înşelat, astfel încât ce a cumpărat să se dovedească mai nevaloros. Chiar dacă un om cumpără, dacă putem zice aşa, din întâmplare prea scump un lucru neînsemnat, atunci când l-a cumpărat de la Dumnezeu iar cumpărătura cea scumpă a fost în mod sincer pentru Dumnezeu, cu încredere în Domnul, n-a cumpărat prea scump şi nu trebuie să regrete târgul,

pentru că ceea ce a cumpărat nu e un lucru neînsemnat, o garantează plata şi Dumnezeu. Dacă un om pune la inimă atât de mult ceea ce deşteptul numeşte în chiar aceeaşi zi un lucru neînsemnat, iar mulţimea în ziua următoare, şi simte că prin pierderea sa a pierdut totul, renunţând în această durere la lume şi la ce e lumesc, nu trebuie să regrete ce a cumpărat nici dacă vede el însuşi lipsa de însemnătate a acelui lucru, dacă durerea lui mută s-a pus în legătură cu Dumnezeu; pentru că a striga, a deveni important pentru sine şi pentru alţii pentru scurtă vreme nu înseamnă să cumperi de la Dumnezeu, ci e doar o expresie nerodnică a firii deşarte a omului voluptuos şi senzual. Dacă a renunţat într-adevăr la toate, şi doar în acest caz, nu trebuie să regrete târgul; şi acest lucru poate fi adevărat, pentru că altfel nimeni nu ar fi renunţat la toate, cu excepţia celui căruia preţăluirea lumească a unor judecători îi spune că a pierdut totul; însă a pierde totul şi a renunţa la tot nu înseamnă acelaşi lucru. Dar cel care cumpără cu ocazia unui lucru neînsemnat apropierea şi prietenia lui Dumnezeu, într-adevăr nu trebuie să regrete acest lucru, ci, dimpotrivă, să-i mulţumească Domnului în vecii vecilor pentru faptul că a fost atât de copil încât să pună la inimă un lucru neînsemnat, atât de copil încât nici să nu-şi dea seama că e ceva neînsemnat.

Dar să vedem rezultatul! Ascultătorule, închipuie-ţi un copil care desenează cu condeiul cam ce-i dă prin minte unui copil şi ce poate schiţa un copil în grabă şi dezordonat, dar în spatele copilului se află un artist nevăzut care-i conduce mâna; desenul care tinde să devină încurcat se supune legii frumosului iar linia pe punctul de a se rătăci e chemată înapoi în limitele frumosului. – Închipuie-ţi mirarea copilului! Sau închipuie-ţi că seara îşi pune desenul deoparte, dar, în timp ce doarme, o mână prietenoasă desăvârşeşte ceea ce era încâlcit şi prost început; închipuie-ţi mirarea copilului când îşi vede din nou desenul dimineaţa! Aşa stau lucrurile şi cu omul, pentru că nu trebuie să uităm niciodată că până şi cel matur tot păstrează ceva din lipsa de înţelegere a copilului; mai ales când rugăciunea trebuie să-l ajute să ajungă la explicaţie, nu ca un lucru esenţial, ci doar ca un mijloc.

Tânărul e preocupat să cugete ce vrea să devină în lume, cui vrea să-i semene dintre oamenii mari şi deosebiţi. Omul mai serios a lepădat ceea ce e copilăresc[clxxiii], nu se mai preocupă atât de cele exterioare şi vrea doar să se formeze pe sine. Atunci stă şi desenează, sau nu e cel care se luptă cu Dumnezeu în rugăciune pentru o explicaţie, un desenator, nu trebuie să tragă explicaţia o linie de hotar între el şi Dumnezeu, astfel încât el să ajungă să îşi semene sieşi înaintea lui Dumnezeu? Ah, dar acum vine diferenţa, pentru că ajutorul dat copilului consta într-o adăugare, pe când cel care se luptă vede că i se ia tot mai mult. I se iau cele exterioare şi orice pretenţie de la viaţă, iar acum se luptă pentru o explicaţie, însă nici măcar la ea nu ajunge prin luptă. În cele din urmă i se pare că e redus la nimic. Atunci a sosit clipa. Cu cine să vrea să semene luptătorul, dacă nu cu Dumnezeu? Dar dacă este el însuşi ceva, sau vrea să fie ceva, acest ceva e suficient pentru a împiedica asemănarea. Doar când el însuşi

este redus la nimic, Dumnezeu îl poate lumina, astfel încât să semene cu Dumnezeu. Oricât de mare ar fi, nu poate exprima asemănarea cu Dumnezeu; Domnul se poate întipări în el doar când el însuşi a fost redus la nimic. Când marea îşi învolburează toate puterile, nu poate reda imaginea cerului şi nu redă limpede nici cea mai mică mişcare; dar când devine liniştită şi profundă, imaginea cerului se cufundă în nimicul ei.

Atunci, cine a învins? Dumnezeu, pentru că n-a dat explicaţia pe care o dorea cel care se roagă şi n-a dat-o aşa cum dorea luptătorul. Dar luptătorul a învins şi el. Sau nu e o victorie faptul că, în loc să capete o explicaţie de la Dumnezeu, a fost explicat prin transfigurare de Dumnezeu, iar această transfigurare a sa, care-l explică, e tocmai redarea imaginii lui Dumnezeu?

Care e atunci victoria şi prin ce diferă starea învingătorului de cea a luptătorului? S-a schimbat Dumnezeu? Un răspuns afirmativ pare dificil, şi totuşi aşa este; cel care se roagă îl înţelege cel puţin altfel şi nu mai cere nici o explicaţie. S-a schimbat cel care se roagă? Da, pentru că se înţelege pe sine altfel şi totuşi nu încetează să se roage, pentru că mulţumeşte mereu. Dar cel care mulţumeşte mereu e cel care se roagă aşa cum trebuie, iar cel care mulţumeşte mereu trebuie să fi învins mereu, pentru că, altfel, de ce ar mai mulţumi? Şi ar putea să înceteze vreodată aceste mulţumiri? Bineînţeles că nu, există totdeauna un motiv să-i mulţumeşti lui Dumnezeu şi orice om e dator faţă de el, dator pentru veşnicie. Ah, dar datoria pe care un om o face la masa de joc, la aruncarea zarurilor, la jocul de cărţi e numită o datorie de onoare, cred că din pricină că e în sine lipsită de sens şi trebuie să i se dea un nume mare iar apoi să se fugă de ea. Datoria faţă de Dumnezeu nu e o astfel de datorie de onoare, ci, dimpotrivă, e o onoare să-i fii dator lui Dumnezeu, e o onoare să nu-i datorezi nimic norocului şi să-i datorezi totul lui Dumnezeu, să nu datorezi nimic destinului, dar să datorezi totul providenţei, să nu datorezi nimic unui capriciu şi să datorezi totul părintelui. – Astfel se luptă cel care se roagă aşa cum trebuie prin rugăciune şi învinge prin faptul că Dumnezeu învinge.

Am vorbit despre luptă. În general, lupta nu este ceva îmbucurător; chiar dacă unul învinge, celălalt e nimicit, ah, şi uneori se întâmplă chiar ca atât învingătorul, cât şi cel învins să piardă. Însă această luptă e minunată, merită să îţi încerci puterile cu ea şi e demnă de laudă pentru vecie, pentru că aici amândoi înving într-un mod mai fericit chiar decât atunci când o ceartă a îndrăgostiţilor se limpezeşte în iubire sporită. Dacă vei spune, ascultătorule, că discursul acesta nu e uşor (poate că un om încercat îl va considera sărăcăcios şi lipsit de autoritate în comparaţie cu suferinţele sale), îţi răspund că lupta însăşi nu e nici ea uşoară. Dacă vrea cineva să se înşele singur anticipând rezultatul paşnic al luptei, înţelegerea ei fericită, nu discursul va fi de vină. Victoria e însă doar într-un sens înalt şi nobil, aşadar în sens figurat, pe când durerea e la propriu; nu ştim când va veni ceasul victoriei, dar ştim că lupta este pe viaţă şi pe moarte.

TREI DISCURSURI
LA OCAZII IMAGINATE

de S. Kierkegaard

(1845)

În amintirea răposatului meu tată
Michael Pedersen Kierkegaard

Cuvânt înainte

Deşi această cărţulie (de discursuri ocazionale, cum s-ar putea numi, deşi lipsite de ocazia care face oratorul şi îi dă *autoritate*, sau de ocazia care face cititorul şi îl îndeamnă *să înveţe*) e lipsită de orice îndemn, neavând aşadar nici o scuză în nedesăvârşirea sa, fiind lipsită de orice sprijin al circumstanţelor şi aşadar fără ajutor în expunere, nu e totuşi lipsită de speranţă şi mai ales de curaj. Ea îl caută pe acel unul[i] pe care cu bucurie şi recunoştinţă îl numesc cititorul *meu*; sau încă nu-l caută. Fără să ştie timpul şi ceasul, aşteaptă în tăcere să ajungă la ea cititorul care trebuie, asemenea mirelui[ii], aducând cu sine ocazia. Fiecare cu ce are de făcut; cititorul având aşadar cel mai mult de făcut. Însemnătatea constă în apropriere[iii]. De aici bucuroasa *dăruire* a *cărţii*. Aici nu e nici un „al meu“ şi „al tău“ lumesc, care despart şi împiedică însuşirea a ceea ce aparţine aproapelui. Pentru că admiraţia e totuşi puţin invidie şi, aşadar, o neînţelegere; critica, oricât ar fi de îndreptăţită, e totuşi puţin rezistenţă şi, aşadar, o neînţelegere; iar recunoaşterea în oglindă[iv] e doar o cunoaştere trecătoare şi, aşadar, o neînţelegere. Dar în a privi cum trebuie şi a nu uita, ceea ce neputincioasa oglindă nu e în stare să facă, constă aproprierea, iar aproprierea e *dăruirea* şi mai mare a *cititorului*, dăruirea sa care-l face să-nvingă.

S.K.

La o spovedanie

Părinte ceresc! Ştim că nu există căutare fără promisiune; cum nu te-am căuta aşadar pe tine, dătătorul tuturor făgăduinţelor şi al tuturor darurilor bune[v]! Ştim, ce-i drept, că acela care caută n-are întotdeauna nevoie să plece în lume: cu cât e mai sfânt ceea ce caută, cu atât e mai aproape de el, iar dacă te caută pe tine, Doamne, tu eşti cel mai aproape! Ştim însă că şi căutarea îşi are mereu chinul şi încercările ei; cum n-ar fi aşadar înfricare în căutarea ta, Preaputernice! Chiar şi cel care se împacă în gând cu înrudirea nu îndrăzneşte să se gândească fără spaimă la deciziile prin care caută, trecând prin îndoială, urma ta în înţeleapta ordine a existenţei, sau prin care îţi caută urma, trecând prin disperare, în supunerea faţă de Providenţă a evenimentelor confuze. Chiar şi cel pe care-l numeai prietenul tău[vi], care a umblat înaintea ta[vii], nu caută fără cutremur apropierea prietenească de tine, o, tu, unic Atotputernic! Nici chiar cel care se roagă şi iubeşte din toată inima[viii] nu porneşte fără spaimă la lupta rugăciunii[ix] cu Dumnezeul său; nici chiar muribundul căruia îi schimbi viaţa nu se desparte decât cu fior de vremelnicie atunci când îl chemi; nici chiar nefericitul căruia lumea îi provoacă doar suferinţă nu fuge fără îngrozire spre tine, o, tu, care nu alini doar puţin, ci eşti totul: cum să nu te caute atunci păcătosul, Dumnezeule al dreptăţii! Dar el nu te caută asemenea lor, ci în mărturisirea păcatelor.

Pentru aceasta există un loc, ascultătorule, ştii unde-anume; există o ocazie, ascultătorule, ştii care-anume; şi există o clipă purtând numele: chiar astăzi[x]. Ce linişte! Pentru că în casa Domnului e pace, dar în adâncul acestei ocrotiri este un loc închis[xi]. Cel care merge acolo caută liniştea, cel care stă acolo se află în linişte; chiar dacă se vorbeşte, liniştea creşte. Linişte! Nu există nici o întovărăşire, fiecare e pentru sine; nu există nici o chemare la fapte comune, fiecare-i chemat să răspundă separat; nu există nici o poftire la asociere, fiecare e singur. Omul e singur spovedindu-se, da, singur ca un muribund. Fie că la căpătâiul său stau mulţi dintre cei care i-au fost dragi şi scumpi şi care-l iubesc, fie că zace părăsit de lume, pentru că ea l-a părăsit sau el a părăsit-o, muribundul e singur; ambii se luptă singuri, iar gândul se rătăceşte şi nici mii de oameni nu pot să-l reţină, nici zeci de mii, dacă însinguratul nu cunoaşte mângâierea. Fie că pe acela ce-şi caută liniştea spovedindu-se îl aşteaptă cu dor mii de oameni, fie că, atunci când pleacă de la spovedanie, e un sărman neînsemnat, pe care nimeni nu-l aşteaptă şi de care nimănui nu-i pasă, diferenţa aceasta e doar o glumă, adevărul cel grav e că amândoi au fost singuri. Pe puternic nu-l ajută nici prietenii, nici măreţia lumii, nici cuprinzătoarea însemnătate a faptelor sale; pot cel mult să-i tulbure liniştea, aceasta fiind paguba cea mai mare. Sărmanului nu-i dăunează că e părăsit, dacă acest fapt îl ajută să-şi afle liniştea. E greu pentru o

cămilă să treacă prin urechile acului[xii] şi e greu pentru omul de lume să-şi afle liniştea, fie el puternic sau neînsemnat, îi e greu s-o găsească în larma vieţii şi îi e greu s-o găsească acolo unde este, când nu aduce el însuşi larma cu sine.

Ce liniştit, ce grav e totul! Şi totuşi, nimeni nu învinuieşte; cine ar îndrăzni să fie acuzator acolo unde oricine e vinovat? Şi totuşi, nimeni nu judecă; cine ar îndrăzni să judece acolo unde fiecare gândeşte că el însuşi va da socoteală? Nimeni nu acuză în afară de gânduri, nimeni nu judecă în afara celui care vede în ascuns[xiii] şi aude mărturisirea cea tainică. Ba chiar când se vorbeşte, tu eşti cel care vorbeşti cu tine însuţi, prin glasul celui care vorbeşte[xiv]. Ce trebuie să-ţi spună ţie anume ştii numai tu; el nu ştie cum îi înţelegi tu vorbele, ştii numai tu; chiar dacă ar fi cel mai bun prieten al tău, nu poate şti aşa cum ştii tu. Iar dacă nu asculţi astfel, nu asculţi cum trebuie, vorbele rostite devin zgomot care tulbură liniştea, atenţia ta devine distragere care jigneşte liniştea. Cine se teme de această linişte să se ferească de ea; dar nu poate să nege că există, de vreme ce se teme de ea. Cel care spune că a căutat-o, dar n-a găsit-o, e un înşelător invidios care vrea să-i tulbure pe alţii, altfel ar tăcea întristat sau ar spune: „N-am căutat cum trebuie, de aceea n-am găsit-o.“ Pentru că nimic, nimic în lumea întreagă, nici măcar un cutremur care ar zgudui stâlpii bisericii, nici vorbele cele mai greşite ale celui mai nebun, nici dezgustul pe care îl stârneşte cel mai josnic prefăcut nu ţi-o poate lua, cu atât mai puţin să dea cuiva prilejul de a se feri cu şiretenie de ea. Nu, nimeni în afara ta nu ţi-o poate lua, după cum nici toată puterea lumii, toată înţelepciunea ei şi toate strădaniile reunite ale oamenilor nu ţi-o pot da, după cum tu însuţi nu poţi s-o iei şi s-o dai altuia. Nu e primită fără plată[xv], dar nici nu poate fi cumpărată în aur. Nu se ia cu năvală[xvi], dar nici nu vine ca visul în timp ce dormi; nu se târguieşte în privinţa condiţiilor, nici dacă ai pune condiţia să fii de folos omenirii întregi. Chiar dacă renunţi la toate pentru ea nu înseamnă că astfel ai câştigat-o, însă, dacă o dobândeşti, poţi stăpâni totul asemenea celui care nu are nimic[xvii]. Cine spune că liniştea aceasta nu există nu face decât zgomot; ai auzit vreodată să cadă cineva de acord cu sine însuşi, în linişte, că ea nu există? În schimb, ai auzit vorbe mari, gălăgioase, precum şi fapte cu mult vuiet pentru a o îndepărta, pentru a primi în locul conştiinţei, liniştii şi vocii lui Dumnezeu care judecă în singurătate un ecou natural al mulţimii, un strigăt comun, tulburat, o părere generală în care omul laş, care se teme de el însuşi, nu e singur. Dar tu, ascultătorule, dacă te temi de această linişte, deşi te străduieşti să ai o conştiinţă, pentru că în afara liniştii aceasta nu e cu putinţă, şi să ai o conştiinţă curată, rezistă, rabdă liniştea; această linişte nu e a morţii în care pieri, boala aceasta nu e spre moarte[xviii], ci e calea spre viaţă.

Aşadar, cel ce se spovedeşte îl caută pe Dumnezeu în mărturisirea păcatelor, iar spovedania e calea, fiind un loc de rugăciune pe drumul fericirii unde omul se opreşte, unde reculegerea îi adună gândurile şi unde se încheie socoteala. Iar socoteala trebuie să fie corectă, fără greşeală – atunci se face linişte, atunci se astupă gura oricui[xix], atunci fiecare devine vinovat şi nu poate răspunde nici la un lucru dintr-o mie[xx]. Cu ajutorul tulburării omul devine mai puţin vinovat, poate e

chiar justificat. Tristă justificare! Pentru că nu e oare nedrept să ierţi alt om de dragul lui, dacă te roagă, sau dacă totuşi crezi că îşi doreşte acest lucru, de dragul lui Dumnezeu care o cere, şi de dragul tău, ca să nu fii tulburat? Nu le laşi cumpărat să faci acest lucru, pentru că ţii seama de graba împăciuitoare din lăuntrul tău; nu întârzii pe drum[xxi], căutând împăcarea cu adversarul tău atâta timp cât el e încă pe drum, deşi tu eşti cel nedreptăţit; nu-l înşeli pe Dumnezeu nedându-i ce-i al lui, nevânzând iertarea pentru nimic; nu-ţi risipeşti timpul, nici nu-l foloseşti în mod greşit, gândindu-te la ce ar putea să-ţi slujească drept scuză; nu eşti înşelat dacă acolo unde nu se găsea scuză ai crezut greşeala scuzabilă prin sfânta înşelăciune a iubirii care transformă toată batjocura lumii la adresa slăbiciunii tale într-o bucurie cerească[xxii] la vederea victoriei tale – dar când e vorba de propriul tău bilanţ, ai greşit, iertându-ţi ţie însuţi chiar şi cel mai mic lucru, pentru că mai rău decât cea mai neagră vinovăţie a ta e să-ţi dai singur dreptate; ai fost cumpărat când ai urmat graba uşurătăţii sau a vicleniei în privinţa propriului caz. Atunci ai întârziat pe drum şi ai întârziat înflăcărarea duhului, ţi-ai risipit timpul şi l-ai folosit greşit, pentru a găsi pretexte de scăpare, ba, mai mult, te-ai înşelat atunci cu o iluzie blasfematoare, te-ai înşelat tocmai când ai găsit o scuză. Ah, e cu adevărat o trecere stranie, o schimbare ameţitoare! Acum o clipă, un om era bogat şi puternic, iar în clipa următoare, deşi nu s-a întâmplat nimic între timp, acelaşi om nu poate răspunde nici măcar la un lucru dintr-o mie. Cine e aici bogatul şi puternicul despre care se vorbeşte? Cine altul decât cel nedreptăţit, năpăstuit, dezmoştenit, jignit? Poate că agresorul care-l calcă în picioare pe năpăstuit, puternicul al cărui drum e presărat cu nedreptăţiri, bogatul a cărui avere a fost sporită prin lacrimile văduvei, disperatul care jigneşte şi batjocoreşte nu s-au sinchisit defel de iertare, însă, într-adevăr, nici regele stăpânitor peste ţări şi ţinuturi, nici fiul aurului, care posedă totul, nici cel care dă de mâncare flămândului nu au ceva atât de măreţ, nici nu pot da ceva atât de măreţ şi nici nu pot dărui ceva atât de necesar ca omul de a cărui iertare are un altul nevoie. Are nevoie? Da, are nevoie ca de lucrul cel mai necesar. Chiar dacă unii nu cred, iertarea nu e mai puţin necesară – iar cel nedreptăţit posedă cel mai mult.

Un păgân cu nume legat de ideea triumfului şi puterii a spus, atunci când duşmanul său, sinucigându-se, a dat dovadă de supremul curaj, aşa cum îl defineau, ah, păgânii[xxiii]: „Mi-a răpit cea mai minunată victorie, pentru că aveam de gând să-l iert.“[xxiv] Iar un altul a spus: „Nu vreau să cer iertarea, pentru că iubesc mult.“[xxv] Poate că nedreptatea pe care am săvârşit-o nu e atât de mare şi pot pretinde cu îndreptăţire să fiu iertat, dar, dacă nu primesc iertarea, nedreptatea e infinită, iar forţa iertării are o infinită putere asupra mea. Aşadar, bogat e nevinovatul nedreptăţit. Doar cu o clipă înainte, aflându-se în mijlocul lumii, putea spune: „N-aveţi decât să fiţi nedrepţi faţă de mine, voi pierdeţi cel mai mult, pentru că aveţi nevoie de iertarea mea.“ Însă acum, o clipă mai târziu, îl înconjoară liniştea şi nu ştie ce are de iertat; dând socoteală, nu poate răspunde nici măcar la un lucru dintr-o mie. Astfel e bilanţul dacă e liniște-n jur, adică

dacă omul însuşi nu aduce cu sine tulburarea. Bilanţul celui care a făcut o nedreptate şi al celui mai pur dintre toţi e acelaşi, chiar dacă ar fi vorba despre un nedreptăţit nevinovat. Poate că de aceea unii se tem de această linişte şi de puterea ei, precum şi de infinitul abis în care ea aruncă toate diferenţele, chiar şi diferenţa dintre nedreptate şi iertare; se tem de adâncul în care cel singur se cufundă în această linişte. E ca atunci când omul care renunţă la lume se înfioară înaintea golului ce pare să i se arate. Doar cu o clipă în urmă îşi dorise atâtea, se străduise şi năzuise, dormind prost noaptea, interesându-se de veşti despre ceilalţi, pizmuindu-i pe unii şi ignorându-i pe alţii, modest la locul potrivit şi grabnic la prietenie şi la duşmănie, pândind cum e vremea, pricepându-se la bătaia vântului şi schimbând planurile; apoi năzuind din nou, câştigând şi pierzând fără trudă, pândind răsplata şi ghicind câştigul… iar acum ce mai e? Un biet înşelat! Dacă în această renunţare n-a găsit singurul lucru care trebuie[xxvi], nu e decât un biet înşelat care s-a amăgit singur, biet om care a căzut prin el însuşi pradă batjocurii vieţii: poate că acum soseşte lucrul cel mare pe care-l dorea, poate ajunge bogat, acum, acum! O, disperare! De ce tocmai acum, de ce nu ieri, de ce tocmai acum, când nu mai doreşte pe de-a-ntregul, dar nici n-a renunţat pe de-a-ntregul! La fel stau lucrurile şi cu cel care a aflat că există o linişte unde orice om devine vinovat şi a învăţat doar să se teamă de ea. Chiar dacă era considerat un om drept în ochii lumii şi aceasta era dorinţa sa, chiar dacă era nedreptăţit, dar mândru în posesiunea orgolioasă a iertării, chiar dacă nu era lipsit de vină, însă găsise acceptarea în ochii lumii, ce este el, vai, dacă nu biet înşelat! Cât de înverşunat va deveni faţă de cel care l-a condus spre această linişte, făcându-l să se rătăcească în ea – însă nimeni nu-l poate mâna spre această rătăcire, iar mânia lui e neputincioasă. Biet înşelat, căruia i se oferă acum din partea mulţimii cununa civică a dreptăţii la care râvnise! Dacă mii de inşi ar vota acum să fie numit singurul om drept din tot poporul, împlinind deşarta plăcere a urechii sale orgolioase… dar de ce tocmai acum, când urechea sa nu e chiar pe deplin astupată? Dar el nici n-a înţeles cu totul infinita taină a liniştii! Biet înşelat, dacă ar veni acum vinovatul la uşa sa, dacă ar sosi clipa în care acesta să cumpere scump iertarea, clipa victoriei la gândul căreia se bucurase – dar de ce acum, de ce nu ieri, de ce acum, acum, când nu mai aude cu plăcere înverşunarea răzbunării şi a mândriei, însă nici n-a înţeles pe de-a-ntregul gravul mesaj al propriei vinovăţii! Pentru că omul care înţelege acest mesaj, cu adevărat, nu e înşelat. Ferice de cel care-l înţelege! Iar de se îndeletniceşte cineva cu vestirea lui, cu a-i învăţa pe alţii propria lor vină, învăţându-i de-ale sale – ceea ce acest discurs, lipsit fiind de autoritate, nu face –, el are totuşi consolarea că tocmai cel mai curat om este şi cel mai dispus să îşi înţeleagă cel mai profund propria vină. Când e vorba să săvârşeşti cel mai mare act de curaj, fiind vinovat tu însuţi, dar supunându-i vinei pe toţi ceilalţi, când până şi gândul celui curajos se opreşte, când el însuşi nu se teme să se includă printre vinovaţi, dar gândul se opune la vederea a ceea ce omeneşte vorbind e curat şi demn de iubire, cum ar fi frumoasa puritate a unei fete care nu cunoaşte lumea, nici îndemnurile ei, şi

gândeşte umil despre sine, cu smerenie sinceră: atunci curajosul pe care fapta cuprinsă în discurs îl îndeamnă să vestească păcatul ca pe un dat comun al neamului omenesc va găsi o înţelegere care îl va face, poate, să se ruşineze.

Cine se spovedeşte îl caută pe Dumnezeu în mărturisirea păcatelor, spovedania fiind calea, loc de rugăciune unde omul se opreşte în drumul fericirii, unde reculegerea îi adună gândurile. Să ne oprim, aşadar, şi, la vremea spovedaniei, să vorbim despre

Ce înseamnă să-l cauţi pe Dumnezeu

şi să hotărâm acest lucru ţinând seama că Dumnezeu nu poate fi văzut de nimeni care nu e cu inimă curată[xxvii] şi că nimeni nu-l poate cunoaşte fără a deveni păcătos. Dacă vreun om se simte împiedicat în mod nepotrivit de acest subiect, să arunce în lături discursul, pentru ca alergătorul cu pas mai iute să nu fie întârziat de cel cu pas mai încet.

Valoarea unei chibzuiri e întotdeauna îndoielnică; ea poate ajuta uneori omul să ia o decizie, dar alteori îl poate împiedica, la fel cum un mic avânt poate ajuta decizia saltului, dar un avânt de mai multe mile îl va împiedica. În schimb, dacă un om s-a simţit deseori oprit în viaţă fără a-şi găsi totuşi liniştea, dacă a căutat liniştea acolo unde e, fără a o găsi totuşi cu adevărat, făcându-şi apoi mustrări din acest motiv, dacă a luptat şi totuşi n-a învins, să încerce din nou, urmând acest discurs, însă liber şi de bunăvoie; nimic nu-l leagă, nu-l aşteaptă nici o obligaţie, nici o mustrare dacă nu izbuteşte, pentru că discursul acesta e fără autoritate. Dar el nu vrea ca discursul să prezinte liniştea din acel sfânt lăcaş, ca şi cum omul ar putea rămâne acolo, netrebuind să iasă din nou în vâltoarea vieţii; ar însemna s-o aibă mereu cu sine; cel care pretinde acest lucru cere prea mult de la acest discurs, vrând să fie păcălit de cuvântare ca şi cum decisiv ar fi locul înţeles în sens exterior, ca şi cum nu i s-ar întâmpla cu totul acelaşi lucru care i se întâmplă în lume dacă ar rămâne în sfântul lăcaş, ca şi cum nu s-ar îngrozi în primul rând de înşelăciunea simţurilor care îl liniştise şi care susţine că important e locul. Pe bună dreptate a zis un scriitor că un suspin fără cuvinte adresat lui Dumnezeu e cea mai bună formă de a te ruga[xxviii]. Atunci s-ar putea crede şi că o vizită rară în sfântul lăcaş, când vii de departe, e cea mai bună proslăvire a Domnului, pentru că ambele ajută la înşelăciunea simţurilor. Un suspin fără cuvinte e cea mai bună rugăciune atunci când gândul la Dumnezeu nu trebuie decât să răsară în penumbră deasupra existenţei, ca munţii cei albaştri departe în zare, când lipsa de limpezime a stării sufletului trebuie mulţumită cu cel mai mare număr posibil de interpretări. Dar dacă Dumnezeu trebuie să fie prezent pentru suflet, suspinul va găsi gândul, iar gândul, cuvântul – dar şi dificultatea la care omul nici nu visează de la distanţă. În zilele noastre se afirmă până la absurditate[xxix] că supremul lucru nu e să trăieşti în linişte, pentru că acolo nu există primejdie; până la absurditate, pentru că primejdia se găseşte acolo, ca

şi în tulburarea lumii. În sens nemijlocit, nici a fi în singurătate, nici a fi în vâltoare nu înseamnă ceva măreţ, ci măreţ e să învingi primejdia – iar cel mai comod lucru e să lucrezi până la osteneală chibzuind ce este mai util, pentru că un astfel de efort e o trudă inutilă[xxx] şi nu-şi are locul nicăieri, ca şi cel care-l face, care nu este nici în tulburare, nici în singurătate, ci în absenţa spirituală a gândurilor agitate. – În fine, dacă vreun om consideră că din cauza numeroaselor sale îndeletniciri şi treburi urgente nu are vreme să citească un astfel de discurs, poate avea dreptate că n-are timp să citească acest discurs care acceptă să nu fie luat în considerare decât la urmă, însă dacă e de părere că n-are deloc timp să se preocupe de ceea ce preocupă discursul, de acea linişte, atunci, chiar dacă omul ocupat ar găsi un ceas liber pentru a se sustrage multelor sale treburi şi ar aduce în grabă o obiecţie, discursul nu se va face de râs răspunzându-i. Poate că multele treburi ale omului sunt un merit îndoielnic, poate că ele se vor împuţina dacă meditează la acea linişte; de altfel, treburile multe sunt considerate în primul rând un motiv în plus de a căuta mai des liniştea bilanţului în care nu se socoteşte cu mărci şi cu şilingi, nici cu mărimile închipuite ale distincţiei şi înjosirii.

Dacă un căutător[xxxi] caută ceea ce se află în afara sa ca pe ceva exterior, care nu stă în puterea sa, lucrul căutat se află într-un loc precis. Odată aflat locul unde se găseşte, problema e rezolvată: îl ia, şi căutarea s-a sfârşit. Astfel, fiecare a ştiut cândva, în prima sa tinereţe, că există multe lucruri frumoase, dar n-a ştiut sigur în ce loc se găsesc. Ah, chiar dacă mulţi au uitat această învăţătură a copilăriei, devenit-au oare astfel mai înţelepţi? Şi a devenit mai înţelept acela care în locul unităţii acelei frumoase plenitudini a dobândit ambiguitatea îndoielii şi înjumătăţirea hotărârii? – Dacă un căutător presupune că nu poate face el însuşi nimic pentru a găsi locul, e plin de dorinţă. Astfel a fost oricine la un moment dat în prima tinereţe. Ah, chiar dacă mulţi s-au schimbat, oare s-au schimbat cu toţii într-adevăr spre bine? Şi s-a schimbat spre bine cel care în locul bogăţiei nesigure a dorinţei a câştigat nefericirea sigură a mediocrităţii? – Când doritorul îşi vede împlinită dorinţa, e uimit, cum uimit e deja prin faptul de a dori. Astfel a fost fiecare cândva în prima tinereţe, nu aşa cum se spune pe nedrept despre tinereţe, că e uşor de atras la fapte rele, ci, în lăuntrul său, uşor de atras către fericita dăruire necondiţionată a uimirii, răsplata dreaptă pe care doritorul o păstrează neabătut pentru clipa împlinirii. Ah, chiar dacă unii au pierdut această grabă de a vrea să plătească lucrurile la justa lor valoare, învăţând să gândească doar cu dispreţ la dorinţă, e oare această cinste a târguielii, care nici nu doreşte, nici nu se uimeşte cu adevărat, ci plăteşte astfel totul la justa valoare, e oare această cinste un câştig? – Doritorul este şi el un căutător, dar căutarea sa e oarbă, nu atât în privinţa obiectului dorinţei, cât din cauză că nu ştie dacă se apropie sau se îndepărtează de el.

Printre multele lucruri bune există unul suprem, neputând fi definit prin raportul său faţă de altele, întrucât e cel mai înalt, fără ca totuşi cel care-l doreşte

să aibă o anumită reprezentare a sa, pentru că acel lucru suprem e tocmai necunoscutul – iar acest bun e Dumnezeu. Celelalte lucruri bune au nume şi moduri de a fi desemnate, dar acolo unde dorinţa respiră cel mai adânc, acolo unde pare să se arate acest necunoscut se iveşte uimirea, iar uimirea e simţul nemijlocirii pentru Dumnezeu[xxxii] şi începutul oricărei înţelegeri mai profunde[xxxiii]. Căutarea doritorului e oarbă, nu atât în privinţa obiectului, pentru că obiectul e ceea ce nu poate fi cunoscut, ci vrea să ştie dacă acesta se apropie sau se depărtează – dintr-odată, el rămâne uluit, iar expresia uimirii e adoraţia. Uimirea e o stare sufletească ambiguă, cuprinzând în sine atât teama, cât şi fericirea; de aceea, adoraţia e un amestec de teamă şi fericire. Chiar şi cea mai purificată, cea mai raţională adorare a lui Dumnezeu e fericire în frică şi cutremur, încredere în mijlocul primejdiei de moarte, curaj în plină conştiinţă a păcatului. Chiar şi cea mai purificată, cea mai raţională adorare a lui Dumnezeu are fragilitatea uimirii, iar măreţia relaţiei cu Dumnezeu nu e stabilită de măreţia puterii, a înţelepciunii şi a faptei. Omul cel mai măreţ e cel mai profund neputincios, cel mai evlavios suspină în cea mai adâncă suferinţă, cel mai puternic e acela care ştie să îşi împreuneze mâinile pentru închinăciune aşa cum trebuie.

Uimirea doritorului corespunde necunoscutului şi e astfel cu totul de nedefinit sau, mai exact, infinit definibilă, putând fi la fel de dezgustătoare pe cât de ridicolă, la fel de rătăcită pe cât de copilărească. Când pădurea se întunecă la ceas de seară, când luna rătăceşte noaptea printre copaci, când uimirea stârnită de natură îşi caută prada, iar păgânul vede deodată o minune a efectului luminii care îl cuprinde, el vede necunoscutul, iar adoraţia e expresia uimirii. Când trunchiul noduros de copac pare o amăgitoare întruchipare necunoscută, semănând cu un om şi totuşi, din cauza surprinderii, fiind asemănătoare omului doar în mărime supranaturală, el se opreşte şi se roagă[xxxiv]. Când vede în pustie o urmă care nu-i nici de om, nici de altă făptură ştiută, iar forţa singurătăţii îi umple sufletul de uimire, el desluşeşte din această urmă că pe-acolo a trecut necunoscutul şi se roagă. Iar când marea e profundă, liniştită, inexplicabilă şi uimirea priveşte în adâncu-i ameţitor până îi pare că de acolo răsare necunoscutul, când valurile alunecă mereu la fel către ţărm, copleşind sufletul cu forţa monotoniei, iar trestia tot susură şi şopteşte în vânt, vrând parcă să-i destăinuie ceva celui ce o ascultă, el se roagă. – Când uimirea se defineşte, expresia ei supremă e să-l considere pe Dumnezeu întregul neexplicat al existenţei, aşa cum acesta e presimţit de forţa imaginaţiei pretutindeni, în cele mai mărunte, dar şi în cele mai mari lucruri. Conţinutul păgânismului e retrăit în fiecare repetare a unei noi generaţii, şi, abia după ce a fost retrăit, ceea ce fusese idolatrie devine un fel de a fi lipsit de griji în mijlocul poeziei şi al nevinovăţiei sale. Pentru că idolatria, odată purificată, devine poezie.

Dacă se presupune că doritorul poate contribui la găsirea a ceea ce caută, el năzuieşte. Atunci, uimirea şi dorinţa sunt puse la încercare. Întrucât uimirea deseori înşelată cuprindea în egală măsură, tocmai pentru că se raporta direct la necunoscut, ceva dezgustător şi ceva ridicol, o rătăcire sau o copilărie, ea va fi

prevăzătoare şi nu va mai merge orbeşte. Astfel, raportul direct e în primă instanţă un raport frânt, dar această frângere nu e o ieşire. Frângerea are loc pentru că se interpune drumul ca o determinare, în timp ce pentru doritor nu există nici un drum. Când căutătorul nu orbecăie, el nu doar doreşte, ci şi năzuieşte; pentru că năzuinţa e tocmai drumul spre ceea ce e căutat. Astfel, plin de proiecte înaripate a fost orice om cândva, în prima sa tinereţe, dar, ah, dacă între timp mulţi au învăţat să rămână cu picioarele pe pământ, devenit-au oare de aceea mai înţelepţi? Şi a devenit mai înţelept cel care în locul zborului păsării a câştigat mersul aplecat al patrupedului? În prima tinereţe, orice om a fost gata cândva să rişte o îndrăzneală prostească; ah, şi chiar dacă mulţi au renunţat, devenit-au oare de aceea mai înţelepţi? Şi a devenit mai înţelept cel care în locul alergării fără ţintă[xxxv] a îndrăznelii prosteşti a dobândit siguranţa celui ce merge pe jos pe drumul de ţară al mediocrităţii? Aşa a fost orice om cândva în prima sa tinereţe, sfidător; şi chiar dacă mulţi au învăţat să coboare nivelul cerinţelor, devenit-au oare de aceea cu toţii mai înţelepţi? Şi a devenit mai înţelept cel ajuns sătul de favoruri, sau cel care a învăţat meschinăria de la cei din jur, sau cel care, sub jugul obişnuinţei, a învăţat a se mulţumi cu puţin? O, desigur că e înţelept să nu vorbeşti despre noroc când ştii să pomeneşti ceva mai sfânt, dar, dacă nu ştii, e o nenorocire! Căci atunci norocul dispare din viaţă, omul obosind să tot ia şi să dea, sătul de alţi oameni care i-au furat uimirea prin vicleşug.

Dar în lumea libertăţii, unde îşi are originea orice năzuinţă, unde îşi are viaţa orice năzuinţă, uimirea se întâlneşte pe drum. Năzuinţa are felurite nume, dar cea îndreptată spre necunoscut e îndreptată spre Dumnezeu. Faptul că se îndreaptă spre necunoscut arată că e infinită. Atunci omul se opreşte şi vede urma amăgitoare a unei fiinţe uriaşe care e prezentă atunci când a trecut, care este şi nu este, iar această fiinţă e destinul, năzuinţa sa fiind ca o rătăcire. Şi-atunci expresia uimirii e iarăşi adoraţia, şi ea cuprinde deopotrivă ceea ce e dezgustător şi ridicol, sălbăticit şi copilăresc.

Dacă se presupune că un căutător poate face totul pentru a găsi ceea ce caută, vraja trece, uimirea e uitată, nemaiexistând nimic uimitor; şi-atunci, în clipa următoare obiectul căutării este un nimic, acesta fiind motivul pentru care căutătorul vrea să facă totul. Astfel a fost cândva fiecare la răscrucea propriei tinereţi, când a îmbătrânit o veşnicie; ah, şi chiar dacă mulţi se consolează că n-au trăit asemenea grozăvie, devenit-au oare cu toţii de aceea mai înţelepţi? Şi a devenit mai înţelept cel rămas tânăr la vârsta bătrâneţii? Astfel i s-a întâmplat cândva oricui la despărţirea de tinereţe, ca viaţa să se oprească în loc, iar el să piară; ah, şi chiar dacă mulţi se laudă cu tinereţea lor, devenit-au oare astfel mai înţelepţi, chiar şi cine-a luat prin înşelăciune dreptul anilor şi al eternităţii, suprema sa înţelepciune fiind un răspuns prostesc la cea mai gravă întrebare?

A fost odată pe lume un timp când omul, obosit de uimire, sătul de destin, le-a întors spatele celor exterioare, găsind că nu există nici un obiect al uimirii, necunoscutul fiind un nimic, iar uimirea, o dezamăgire. Ceea ce odinioară fusese conţinutul vieţii revine în repetarea generaţiilor. Chiar dacă vreun om se crede

înţelept spunând că acestea sunt forme perimate care-au luat sfârşit de milenii, în viaţă nu e aşa. Doar nu crezi, ascultătorule, că vreau să te fac să pierzi timpul istorisind fapte măreţe şi pomenind nume ciudate pentru a-mi da importanţă, într-un mod lipsit de spirit, pe seama întregii omeniri? Ah, nu, dacă e adevărat că un om care a învăţat puţin e amăgit, oare nu e amăgit şi cel care a învăţat atât de multe încât nu şi-a însuşit nimic? Omul progresează încet, chiar şi cea mai minunată ştiinţă e doar presupoziţie. Dacă vrem să sporim tot mai mult presupoziţiile, suntem precum zgârcitul care strânge bani de care n-are nevoie. Chiar şi ceea ce merită să fie considerat de mare valoare, o educaţie fericită, e doar o presupoziţie şi e nevoie de mult timp spre a fi însuşită, o viaţă întreagă nefiind prea mult dacă vrei s-o asimilezi. Dacă omul cu educaţia neglijată e înşelat, oare nu-i înşelat şi cel rămas neştiutor în privinţa faptului că e o presupoziţie, un bun încredinţat[xxxvi], o sfântă moştenire care trebuie dobândită[xxxvii] şi care îl ia pe om îndată în stăpânire, crezând că e lucrul după care îşi are el numele? Dacă vreun om mai bun a suspinat uneori pentru că lucrul căutat era atât de departe, ai înţeles probabil, ascultătorule, că mai există şi altă dificultate, că există o orbire a ştiinţei care amăgeşte sufletul, că există o siguranţă în care eşti ştiutor – şi totuşi înşelat, că există o depărtare de orice decizie unde omul e pierdut când nici nu visează. Să lăsăm groaza să-şi prindă prada; o, această siguranţă e un monstru mult mai cumplit! Oare-i mai bine să moară omul de atâta belşug, decât să moară de foame, chinuindu-se-n lipsuri? A fost cutremurător când uimirea a părăsit omul, iar acesta a disperat în legătură cu el însuşi, dar e la fel de cutremurător ca un om să ştie acest lucru, să ştie chiar mai mult şi să nu fi trăit niciodată acest lucru; cel mai cutremurător e că un om poate şti totul, dar să nu fi început nici cel mai mic lucru. Dacă-i aşa, să fiu lăsat să o iau de la capăt! Întoarce-te, tinereţe, cu dorul tău şi cu drăgălaşa-ţi uimire, întoarce-te, năzuinţă sălbatică a tinereţii, cu îndrăzneala ta nebunească şi înfiorarea înaintea necunoscutului, cuprinde-mă, disperare care o rupi cu uimirea şi mirarea tinereţii! Dar iute, iute, dacă se poate! Iar dacă mi-am risipit cel mai bun timp fără a fi trăit ceva, învaţă-mă măcar să nu devin astfel indiferent, să nu caut consolarea împreună cu alţii într-o pierdere comună, iar atunci groaza pierderii să fie începutul însănătoşirii mele; oricât ar fi de târzie, tot e mai bine decât să trăiesc în minciună, nefiind înşelat de ceea ce pare cu adevărat potrivit pentru a înşela, ci, şi de aceea fiind cumplit de înşelat, fiind înşelat de prea multă ştiinţă!

Aşadar, uimirea s-a încheiat; s-a sfârşit. Aşa se spunea cândva, aşa spune cel disperat, repetând acest lucru din disperare şi cu batjocură, vrând să se consoleze cu batjocura în timp ce batjocura îi răneşte pe alţii, ca şi cum orice batjocură n-ar fi cu două tăişuri! Dar tu, ascultătorul meu, ştii că discursul revine la uimire chiar în această clipă. De aceea discursul nu te va surprinde, nici nu te va înşela orbindu-te cu strălucirea fulgerării gândului în timp ce totul e întors pe dos, nici nu te va smulge cu sine într-o uluială confuză. Cel care a trăit cu adevărat cele pomenite mai sus înţelege lesne amestecul amintirilor confuze, iar dacă n-a trăit

toate acestea, ascultarea sau citirea unui astfel de discurs va fi doar de un folos îndoielnic. Dar tu, tu eşti în plină uimire şi ştii că uimirea a luat naştere atunci când ce era la început a fost consumat de disperare. Însă unde se va găsi un obiect mai demn de uimire, dacă nu la cel care caută prin dorinţă şi prin năzuinţă, la cel ce se stinge de disperare, care descoperă deodată că are ce caută, nenorocirea fiind că e pe cale de a-l pierde! Iată-l pe doritor şezând visător, cheamă-l şi spune-i: „Ai ceea ce-ţi doreşti!“ Opreşte-l pe năzuitorul ce îndrăzneşte prosteşte, dând năvală pe drum, opreşte-l şi spune-i: „Ai ceea ce cauţi!“ Întrerupe disperarea, pentru ca disperatul să priceapă că are acel bun – ce emoţie-l cuprinde când e atins dintr-odată de uimire şi copleşit din nou de ea, pentru că pierde iar, într-un fel, ceea ce căutase! Măreţia dorinţei şi năzuinţa îndrăznelii prosteşti nu stârnesc a doua oară uimirea, acest lucru fiind împiedicat de linia de pauză[xxxviii] a disperării, însă faptul că obiectul căutării e dat, că e posedat de cel pe cale să-l piardă dintr-o neînţelegere – acest lucru trezeşte întreaga uimire a omului. Ce expresie mai puternică a uimirii există, dacă nu faptul că omul uimit se schimbă la fel cum doritorul se schimbă la faţă; ce expresie mai puternică există decât faptul că se schimbă *în mod real*? Şi astfel, această uimire îl schimbă pe căutător, iar căutarea devine altceva, ba chiar ceva opus: căutarea înseamnă că se schimbă însuşi căutătorul. El nu trebuie să găsească locul unde se află lucrul căutat, pentru că lucrul acesta e chiar la el; nu trebuie să găsească locul unde e Dumnezeu, nu trebuie să năzuiască într-acolo, pentru că Dumnezeu este chiar lângă el, foarte aproape, prezent oriunde merge omul, omniprezent în orice clipă; dar omul trebuie să se schimbe pentru a putea deveni el însuşi locul unde se află cu adevărat Dumnezeu.

Uimirea, care e începutul oricărei înţelegeri mai profunde, este o pasiune ambiguă, cuprinzând deopotrivă frica şi fericirea. Nu e înfricoşător, ascultătorule, ca obiectul căutării să-ţi fie atât de aproape încât să nu cauţi, ci Dumnezeu să te caute, nu e înfricoşător să nu te poţi mişca[xxxix] fără a fi în Dumnezeu şi să nu fii liniştit fără a fi în el, să nu fii atât de neobservat încât să nu fii în el într-o clipă, din cauză că el e acolo chiar în clipa în care spui acest lucru? Să nu poţi fugi la marginea lumii fără ca el să fie acolo şi la orice pas într-acolo, să nu te poţi ascunde în adâncuri fără ca el să fie acolo şi la orice pas într-acolo, să nu-i poţi spune „peste o clipă“, din cauză că e încă din clipa în care spui acest lucru? Nu e înfricoşător când glumele tinereţii şi lipsa de maturitate a disperării devin gravitate, când ceea ce ai urmărit şi ţi-ai dorit, ceea ce ai susţinut că nu există atunci când se ivea a fost de fapt pretutindeni în jurul tău, cuprinzându-te din toate părţile? Nu e oare o fericire faptul că, şi în cazul în care cei puternici te-ar închide în cel mai întunecat ungher, n-ar putea să-l ţină deoparte pe Dumnezeu? Nu e o fericire, nu e o fericire că ai putea să cazi în hăul cel mai adânc, unde nu vezi nici soare, nici stele, dar pe Dumnezeu poţi să-l vezi? Nu e o fericire că te poţi rătăci în pustia însingurată şi totuşi vei găsi îndată calea spre Dumnezeu? Nu e o fericire că poţi ajunge bătrânul care a uitat totul şi totuşi să nu-l uiţi niciodată pe Dumnezeu, pentru că el nu poate deveni ceva trecut? Că poţi amuţi şi totuşi ai

cum să-l strigi, poţi fi surd, dar ai cum să-l auzi, poţi orbi şi totuşi ai cum să-l vezi? Nu e o fericire să poţi avea încredere în el pentru că el nu va spune, ca oamenii, „peste o clipă“, din cauză că e la tine chiar în clipa în care o spune? – Dar cel care vrea să uite de frică să fie atent să nu piardă ceea ce a găsit. E atât de uşor, sau, dacă ar vrea cineva să spună acelaşi lucru în alt mod, e atât de greu să-l găseşti pe Dumnezeu, încât oamenii merg până la a dovedi că el este, considerând necesară o dovadă. A lucra la dovadă poate fi greu, şi mai ales poate da bătăi de cap celui care trebuie să înţeleagă faptul că dovedeşte ceva; dar, pentru cel care dovedeşte, lucrul a devenit uşor, pentru că el a ajuns să se afle în afară, nemaiavând de-a face cu Dumnezeu, ci tratând despre Dumnezeu. În schimb, dacă prin căutare se înţelege propria schimbare, căutătorul să fie atent la el însuşi. Să înveţe uimirea de la copil şi frica de la bărbat; aceasta e întotdeauna o pregătire, apoi frica va veni oricum odată cu Dumnezeu, când acesta soseşte, făcând de prisos dovezile. Sau e oare curaj să rămâi, fără să te gândeşti, neştiutor în privinţa primejdiei, iar cel care aduce dovezi să stea neschimbător şi să tot dovedească faptul că Dumnezeu Omniprezentul există, Omniprezentul care pătrunde mintea doveditorului inclusiv în clipa dovezii – fără ca doveditorul să aibă totuşi parte de o recunoaştere ştiinţifică asupra valorii dovezii? Să fi devenit oare Dumnezeu Omniprezentul într-adevăr un fel de creaţie neobişnuită a naturii, a cărei existenţă o dovedeşte învăţatul, sau ca o stea călătoare care e observată cu intermitenţe de secole şi pentru a cărei existenţă e nevoie de o dovadă, mai ales pentru secolele intermediare în care n-o vedem?

Însă un om nu-l poate învăţa pe altul adevărata uimire şi adevărata frică. Doar când îţi strâng şi îţi lărgesc sufletul, sufletul tău, tocmai al tău, doar al tău în lumea întreagă, pentru că ai rămas singur cu Omniprezentul, doar atunci sunt ele adevăr pentru tine. Chiar dacă un vorbitor ar avea elocinţă de înger[xl] şi un chip în stare să înspăimânte chiar şi pe cel mai curajos, încât să cazi, după cum se spune, în cea mai adâncă uimire la auzul elocinţei sale şi să te îngrozeşti ascultându-l, nu această uimire şi frică sunt cele care ajută. Pentru orice om, fie el cel mai neînsemnat sau cel mai mare, e valabil că nici un înger, nici chiar legiuni de îngeri şi nici toate grozăviile lumii nu-i pot insufla adevărata uimire şi adevărata frică, însă pot, ce-i drept, să-l facă superstiţios. Adevărata uimire şi adevărata frică apar abia atunci când el, tocmai el, fie cel mai neînsemnat sau cel mai mare, rămâne singur cu Omniprezentul. Mărimea forţei, a înţelepciunii şi a faptei nu determină însemnătatea relaţiei cu Dumnezeu. N-au făcut oare înţelepţii din Egipt minuni la fel de mari ca Moise?[xli] Să presupunem că ar fi făcut chiar şi minuni mai mari; ce rezultă de aici? Nimic, absolut nimic în privinţa relaţiei cu Dumnezeu. Dar Moise avea frică de Dumnezeu şi uimire, iar frica şi uimirea sau frica rezultată din uimire şi fericirea ce o însoţeşte definesc însemnătatea relaţiei cu Dumnezeu.

E foarte adevărat ce spune intelectul, anume că nu există nimic de care să te miri, dar tocmai de aceea uimirea e garantată – pentru că intelectul se pune chezaş. N-are decât să judece intelectul lucrurile deşarte şi să cureţe locul – la

omul cel schimbat vine apoi uimirea în locul potrivit. Tot ce ţine de prima mirare poate fi mistuit de intelect; să-i lăsăm aceste lucruri, astfel încât el să poată ajuta omul în mod misterios să ajungă la uimire; pentru că e ceva misterios, întrucât se află în contradicţie cu judecata intelectului despre sine. Dar dacă un om nu ajunge mai departe, să nu dea vina pe intelect şi nici să nu triumfe că intelectul a învins. Dacă un principe trimite un general cu armata împotriva unei ţări străine, iar generalul o cucereşte, însă apoi o ia în stăpânire revoltându-se împotriva principelui, nu există nici un motiv să fie acuzat din pricina cuceririi, dar nici nu există motiv de triumf, întrucât a păstrat-o pentru sine. Tot astfel, dacă un om învinge prin intelectul său ceea ce fusese frumos, dar şi copilăros, să nu învinuiască intelectul, iar dacă intelectul sfârşeşte prin a se revolta, omul să nu fie triumfător. Dar uimirea îşi are locul în omul schimbat.

Ceea ce am spus aici s-a întâmplat oricui cândva, în clipa deciziei, când boala spiritului l-a lovit, iar el s-a simţit prizonier în existenţă, închis pentru vecie. Ah, chiar dacă mulţi se consolează că au evitat această primejdie, a fost mai înţelept oare cel ce s-a înşelat pe sine viclean şi laş, crezând că îl înşală pe Dumnezeu şi înşală viaţa? Aşa ceva s-a întâmplat cândva oricui, când a încheiat cu gluma, iluzia şi distracţia; chiar dacă mulţi încă sfidează cu lipsa lor de griji, e oare mai înţelept cel a cărui viaţă dă, în toate părţile, mlădiţe sălbatice pentru că n-a fost legată? Aşa ceva s-a întâmplat cândva oricui; chiar dacă mulţi se simt măguliţi că au parte de condiţii mai avantajoase, e oare mai înţelept cel care, fără a fi legat, nu ştia că tocmai astfel e lipsit de libertate?

Când lucrul căutat e considerat un dat, căutarea înseamnă însăşi schimbarea căutătorului, astfel încât el să devină locul unde lucrul căutat să se poată afla într-adevăr. Iar obiectul căutării era dat, fiind atât de aproape, încât părea că e pierdut din nou. Ce expresie a groazei e oare mai puternică decât aceasta, că obiectul e ca şi pierdut, decât siguranţa că e pierdut? Ce regres pentru om, ce îndepărtat e timpul când dorea, când îndrăznea prosteşte, obiectul căutat fiind în depărtare, iar omul sigur de sine se baza sfidător pe faptul că nu există – iar acum obiectul căutării a ajuns atât de aproape de el, încât e pierdut, şi pierderea merge mult în trecut! Căutătorul trebuind să se transforme, ah, şi se transformase – ce decădere! Iar schimbarea în care se află acum o numim păcat. Aşadar, ceea ce căutase este – căutătorul e locul său, dar el e schimbat şi astfel nu mai e locul obiectului căutat, cum fusese odinioară. O, acum nu există uimire, nici dublu înţeles! Când înţelegi acest lucru, sufletul vinovatului e plin de frică şi de cutremur, pasiunea lui e tristeţea reamintirii, iubirea e o căinţă a celui pierdut. Nu astfel stau lucrurile, ascultătorule? Discursul nu trebuie să te surprindă, el nu are nici o autoritate spre a te sili să-ţi mărturiseşti vreun păcat. Dimpotrivă, îşi mărturiseşte de bunăvoie neputinţa în această privinţă, iar dacă cineva doreşte, discursul îi va spune de bunăvoie că nici toată elocinţa lumii nu e în stare să convingă un om de păcatul său, dar îi va aminti şi că nu trebuie să se teamă de elocinţa păcătoşilor, ci de omniprezenţa Celui Sfânt; că încă mai mult trebuie să se teamă a i se sustrage. Pentru ca un om să-şi poată înţelege în mod esenţial

păcatul, el trebuie să-l înţeleagă pentru că devine singur, el singur, tocmai el, singur cu Cel Sfânt care ştie totul. Doar această frică şi acest cutremur sunt adevărate, doar tristeţea pe care amintirea lui Dumnezeu o trezeşte în om, doar căinţa pe care iubirea lui o creşte. Un orator cu glasul ca tunetul din văzduh, dacă ar avea o înfăţişare care stârneşte spaima şi s-ar pricepe să fulgere din priviri, ar arăta cu degetul spre tine, ascultătorule, spunând: „Eşti un păcătos, chiar tu!“ Şi dacă ar face-o cu atâta putere, încât tu să pleci privirea, sângele să ţi se scurgă din obraji şi să nu-ţi revii poate mult timp din impresia pe care ţi-a făcut-o, ai înţelege că prin purtarea sa el a transformat ce era în jurul său într-o scenă de târg, unde face scamatorii; şi ţi-ar părea rău că te-a tulburat în căutarea liniştii. Frica şi cutremurul faţă de ceea ce e respingător la un exaltat religios nu sunt adevărata frică şi adevăratul cutremur. E sigur că un om nu trebuie să îşi caute pacea la un alt om, spre a nu clădi pe nisip; la fel de sigur e însă şi că nu trebuie să creadă că misiunea altuia e să-l convingă pe el că e un păcătos, însă ea e menită a-i aminti de propria responsabilitate faţă de Dumnezeu, dacă n-o descoperă singur; orice altă interpretare e o formă de distragere. Dacă aş vrea să te judec, toate acestea sunt doar o glumă; însă ce grav ar fi dacă ai uita că te va judeca Dumnezeu!

Obiectul căutării e aşadar dat, Dumnezeu e foarte aproape, dar nimeni nu poate *să-l vadă fără curăţie pe Dumnezeu*, iar păcatul este tocmai necurăţia; *de aceea, nimeni nu poate să-l cunoască pe Dumnezeu fără să devină un păcătos*. Primele cuvinte sunt atrăgătoare, iar privirea sufletului se îndreaptă spre cele înalte, unde e ţinta; însă în aceeaşi clipă răsună şi celelalte cuvinte, care întăresc ce se spusese la început; aceste cuvinte sunt apăsătoare. Şi totuşi, aşa stau lucrurile pentru cel care vrea să înţeleagă prin sine păcatul. Un discurs lipsit de autoritate nu poate voi să convingă pe cineva, şi, de altfel, nici nu poate folosi cuiva în mod direct. Cel care se simte mai puternic e imposibil de învins de către discurs, iar cel care se lasă învins va dovedi tocmai astfel că e mai puternic. De aceea, discursul nu trebuie să te înşele, ascultătorule, nici să aducă ceva pe ascuns, dimpotrivă, el îţi dă mai degrabă pe mână o armă împotriva vorbitorului, dacă eşti atât de prost încât să vrei să îl judeci, ceea ce ar fi lipsit de minte, întrucât e grav să uite cineva să se acuze pe sine înaintea lui Dumnezeu. Din acest motiv nici nu afli prea multe de la discurs; dacă afli de la el ceva despre tine, afli prin tine însuţi; însă cineva care vrea să afle despre păcat în general cere prea mult de la discurs, pentru că ar fi înşelat.

Discursul e acum la-nceput[xlii]. Nu e acolo datorită uimirii, dar, cu siguranţă, nu e nici datorită îndoielii, întrucât cel care se îndoieşte de vina sa începe prost, sau mai degrabă continuă ceea ce fusese prost început odată cu păcatul. Ce soseşte odată cu păcatul trece odată cu întristarea; acest fapt e valabil chiar pentru păcatul însuşi. De aceea, întristarea e începutul, iar cutremurul e veghea întristării. Cu cât e mai adâncă întristarea, cu atât mai mult omul se simte un nimic, mai insignifiant decât nimicul, acest lucru întâmplându-se tocmai pentru că omul întristat e căutătorul care începe să îl cunoască pe Dumnezeu. S-a spus

întotdeauna, chiar şi în păgânism[xliii], că zeii nu vând cele mai înalte lucruri la preţ de nimic, că o invidie divină prin care divinitatea pune preţ pe sine stabileşte condiţiile relaţiei. Cum să nu fie cerut un preţ şi atunci când un anumit om vrea să îl cunoască pe Dumnezeu? Iar ceea ce i se cere e să devină un păcătos. Totuşi, acest lucru nu e, ca să zic aşa, o politeţe de care dă dovadă omul faţă de Dumnezeu, când sfânta-i prezenţă îl face pe individ un păcătos; nu, individul era un păcătos, dar a devenit astfel abia prin prezenţa lui. Însă cel care încearcă să se înţeleagă pe sine prin conştiinţa păcatului înaintea lui Dumnezeu nu înţelege acest lucru ca pe o afirmaţie generală, conform căreia toţi oamenii sunt păcătoşi, pentru că accentul nu e pus pe această generalizare. Cu cât e mai adâncă întristarea, cu atât omul se simte un nimic şi mai puţin decât nimicul, iar această afirmare de sine în scădere e semn că întristatul este un căutător care începe să-l cunoască pe Dumnezeu. În sens lumesc, un luptător prost e cel ce nu speră să ajungă comandant; în sens divin e invers, îl vede pe Dumnezeu cu atât mai limpede cu cât are o părere mai puţin încrezută despre sine, nu ca om în general sau în privinţa faptului de a fi om, ci despre sine ca individ, şi nu în privinţa capacităţilor sale, ci în privinţa vinovăţiei. Nu vrem să sporim păcatul pentru ca Dumnezeu să devină mai mare[xliv], dar vrem să sporim înţelegerea păcatului. Precum autorităţile care, păzind împlinirea justiţiei, se folosesc uneori de iscoade care sunt ele însele vinovate, la fel oricine e folosit de Cel Sfânt este el însuşi un păcătos, uneori chiar în sens mai strict, astfel încât Cel Sfânt se preocupă atât de mântuirea păcătosului, cât şi de mântuirea altora prin el.

Cu cât e mai profundă întristarea, cu atât înţelege omul mai profund forţa păcatului, şi ar putea părea că expresia cea mai puternică a întristării celei mai profunde e atunci când cineva se simte cel mai mare păcătos. E de la sine înţeles că au existat şi oameni suficient de vanitoşi încât să işte certuri şi controverse în privinţa acestei demnităţi; s-a încercat orice pentru a se câştiga această recunoaştere în timpurile în care acest lucru era suprema expresie a celei mai alese superiorităţi. De fapt, orice năzuinţă rătăcită e întristătoare, dar cele mai întristătoare sunt excesele religioase. Când un tânăr greşeşte în viaţă, lumea speră că se va îndrepta odată cu anii; mai întristătoare e rătăcirea unui bărbat matur, dar, când cineva se rătăceşte în privinţa ultimului lucru care-l poate mântui, unde rămâne salvarea? De aici nu rezultă că ar fi lăudabil să laşi la o parte cele religioase, evitând astfel rătăcirea. Cel mai mare păcătos şi o dispută în privinţa faptului de a fi acela…! Nu vom izbucni în râs, chiar dacă ne confruntăm cu o contradicţie care ar justifica asta, pentru că, deşi ridicol, nu e aici locul de a lua în derâdere faptul că unii au amestecat prostia în cel mai serios context. Însă discursul nici nu va renunţa pur şi simplu la expresie, ci va zăbovi un pic asupra ei, întrebând: De unde află un om că e cel mai mare păcătos? Când află că e păcătos, acest lucru se întâmplă din cauză că rămâne singur, el, tocmai el, singur cu Cel Sfânt. Dacă nu rămâne singur astfel, nu poate şti că e un păcătos, şi nici atât că e cel mai mare păcătos. De unde vine atunci acel mai mult sau mai puţin prin care el se defineşte pe sine ca fiind cel mai mare? Oare acest mai mult nu

ţine de rău, nu vine prin amăgire şi înşelăciune? Nu se datorează distragerii de la ceea ce e serios, concentrării asupra deşertăciunii? Un nefericit care a devenit grav prin suferinţa sa poate fi lesne recunoscut după faptul că, fără a se preocupa dacă alţii suferă mai puţin, judecă astfel: „suferinţa mea e grea – sufăr.“ Un adevărat îndrăgostit e recunoscut după faptul că nu pângăreşte întâlnirea de dragoste, care caută singurătatea, aducând cu sine o gloată, o cohortă de martori care apar îndată ce el înţelege că iubeşte mai mult decât alţii; nu, singura sa judecată, cinstită, e scurtă: „iubesc“. La fel şi în privinţa conştiinţei păcatului, simpla afirmaţie fiind cea mai serioasă. Orice comparaţie e ceva lumesc, orice reliefare a ei, o persistare lumească în slujba deşertăciunii; mai rea decât propria vină e propria dreptate, iar mai rea chiar şi decât propria dreptate e luarea în deşert a ultimelor lucruri, omul devenind la modul serios cel mai mare păcătos tocmai pentru că vrea să fie astfel din vanitate. Cel care rămâne singur cu conştiinţa păcatului se va simţi cel mai mare păcătos, dar nu prin comparaţie cu alţii, pentru că se va simţi păcătos ca individ şi va simţi în sine mărimea esenţială a păcatului înaintea Celui Sfânt. Dacă e o distragere să vrei să te scuzi prin faptul că alţii sunt mult mai vinovaţi, tot distragere e şi să vrei a-ţi defini păcatul prin raportul său faţă de păcatul altora, pe care nimeni nu-l ştie. Însă când posteşti, ascultătorule, unge-ţi capul şi spală-ţi faţa[xlv], şi atunci nu vei mai vedea, spre a fi distras, că alţii sunt mai păcătoşi sau mai puţin păcătoşi, iar ceea ce nu e o faptă colectivă nu se înfăptuieşte pe stradă, ci aşa cum trebuie, în singurătate[xlvi]. O, e mult mai uşor să priveşti în dreapta şi-n stânga, decât să priveşti în lăuntrul tău; e mult mai uşor să te târguieşti, să faci negoţ sau să cobori preţul, decât să taci – dar cel mai greu e singurul lucru care trebuie[xlvii]. Încă din viaţa de zi cu zi aflăm, fiecare, că e mai greu să te afli în faţa cuiva excepţional, cum ar fi Maiestatea regală, decât să stai în mijlocul mulţimii, că e mult mai greu să stai singur şi tăcut în faţa cunoscătorului cu privirea pătrunzătoare, decât să vorbeşti în comun acord cu alţi oameni egali ţie; cu atât mai greu e să rămâi singur înaintea Celui Sfânt şi să taci. Oamenii îl văd pe Dumnezeu în cele mari, în elementele dezlănţuite şi în mersul istoriei lumii, dar uită pur şi simplu ceea ce un copil înţelege: când acesta închide ochii îl vede pe Dumnezeu. Iar când copilul închide ochii şi zâmbeşte devine un înger – însă, ah, când omul rămâne singur înaintea Celui Sfânt şi tace, el devine un păcătos! Rămâi singur şi vei învăţa cum trebuie să-i slujeşti lui Dumnezeu, considerându-l pe Dumnezeu măreţ, iar pe tine însuţi considerându-te neînsemnat – nu mai neînsemnat decât vecinul tău, ca şi cum i-ai fi superior. Însă aminteşte-ţi că înaintea lui Dumnezeu eşti neînsemnat – nu mai neînsemnat decât duşmanul tău, ca şi cum ai fi mai bun, pentru că aminteşte-ţi că te afli înaintea lui Dumnezeu; deci socoteşte-te singur neînsemnat.

Cel ce gândeşte astfel la păcatul său şi îşi doreşte să înveţe în această linişte o artă pe care tu nu o refuzi, ascultătorule, aceea de-a fi întristat de propriile păcate, va descoperi că mărturisirea păcatului nu e doar o înşiruire a tuturor păcatelor în parte, ci înseamnă să înţelegi înaintea lui Dumnezeu că păcatul îşi are propria coerenţă. Dar şi aici el va fi atent la calea cea strâmtă[xlviii], pentru că

drumul celui singur e îngust şi închis, dar peste tot sunt uşi ascunse; e destul să spună un cuvânt şi o astfel de uşă se deschide – iar prizonierul respiră aerul libertăţii, sau cel puţin aşa i se pare o clipă. Astfel, dacă începe să vorbească despre păcat în general, nu cel din el, ci din întregul neam, dacă încearcă să prindă acest gând, uşa se deschide – ah, şi cât de uşor respiră el, a cărui respiraţie fusese grea; cât de uşoară devine fuga lui, al cărui mers fusese atât de dificil; cât de liber devine el, care robise – pentru că a ajuns să contemple. Şi mulţi doresc să audă contemplaţiile sale. Situaţia e deci diferită şi atât de uşoară, de schimbată, ba schimbată în aşa fel precum spune omul serios[xlix] dintre noi, astfel încât e vorba acum de justificarea lui Dumnezeu înaintea lumii, şi nu de grija de a se justifica pe sine înaintea lui Dumnezeu. E mai uşor să recunoşti păcatul în general, dar să descoperi o legătură pornind de la păcatul individual conceput cu precizie şi în mod hotărât, cu grijă, aşa cum îl stabileşte judecătorul nepărtinitor, sau pornind de la păcatele individuale, e o cale grea şi silnică, şi totuşi calea cea grea e cea bună, iar obligaţia de a merge pe ea, de folos.

Există o însuşire mult lăudată, care însă nu se dobândeşte uşor: sinceritatea. Nu vorbesc despre acea sinceritate a copilăriei, demnă de iubire, care poate fi întâlnită şi la câte un vârstnic, pentru că a o lăuda ar însemna să te înşel prin discurs, ascultătorule. Dacă s-ar găsi la tine, discursul ar deveni aproape măgulitor, chiar dacă firea ta copilărească te-ar împiedica să îl înţelegi astfel; dar dacă nu se găseşte la tine ar însemna să-mi bat joc de tine. Discursul nu trebuie să facă asemenea diferenţe, să vorbească uşuratec şi să facă din sinceritate un dar fericit pus în leagăn, pe care doar puţini îl primesc; un astfel de discurs se potriveşte acolo unde norocul desparte oamenii, nu acolo unde relaţia cu Dumnezeu arată egalitatea lor; nu, sinceritatea e o îndatorire şi oricine trebuie s-o aibă. Însă e dificil să o dobândeşti când eşti prea distras. Nu vreau să spun că omul e, din acest motiv, numaidecât un mincinos, dar n-are timpul şi concentrarea de a se înţelege pe sine. Pentru că, nu-i aşa, îşi doreşte acum ceva, ba chiar, după cum crede, din adâncul sufletului, însă multe s-au întâmplat până să vină împlinirea, sau aceasta nu vine deloc, iar el s-a schimbat. Poate că a devenit mai înţelept, însă înţelepciunii sale îi lipseşte ceva, o anumită impresie a faptului că şi-a dorit cândva lucrul respectiv, şi nu o poveste neverosimilă despre faptul că şi-a dorit lucrul respectiv cu ani în urmă, numai că acum nu-l mai doreşte. Ar fi nevoie ca ambele stări să se întâlnească, să se împace între ele frumos şi armonios în unitatea aceluiaşi suflet, să discute puţin şi să se facă reciproc înţelese. Poate că înţelepciunea e bună, dar înţeleptului îi lipseşte oarecum întristarea în privinţa sa. Acum, omul hotărăşte ceva anume, însă timpul se târguieşte, el se schimbă şi preţul rămâne la jumătate. Poate că hotărârea era într-adevăr prea ambiţioasă pentru puterile sale, însă aici lipseşte ceva, un pic de întristare, un pic de limpezime cu privire la întrebarea dacă timpul i-a dat aparenţa înţelepciunii sau omul a devenit într-adevăr mai înţelept. Şi ce să mai spunem despre vină, rătăcire şi păcat! Ah, câţi oameni ştiu cu precizie, după ani de zile, ce-şi doreau, ce-au hotărât, ce şi-au reproşat şi ce au greşit? Totuşi,

Dumnezeu poate cere sinceritate de la un om. Iar aceasta devine mult mai grea! Pentru că un om se poate strădui într-adevăr să-şi devină sieşi tot mai transparent prin sinceritate, dar îi poate oare oferi celui care cunoaşte inimile[l] această claritate ca pe un lucru de încredere între ei doi? Nici vorbă de aşa ceva! Chiar şi cel care se străduieşte cinstit în sinea sa, ba poate că acesta mai mult ca oricare altul, va avea un bilanţ intermediar, pe care nu speră că-l va putea încheia. Ca şi cum într-adevăr greşelile sale n-ar fi mai mari, iar uneori, luate fiecare în parte, mai mici decât ştie el. Fără îndoială, e cel mai bine aşa. Omul n-are decât un Dumnezeu; dacă nu cade de acord cu el, la cine să mai meargă?[li] Iată aici necesitatea de a înţelege din fiecare păcat şi din fiecare rătăcire că există o legătură, o legătură de nepătruns. Dacă cineva îţi va spune, ascultătorule, că n-ajută la nimic să vrei dobândirea sincerităţii, întrucât chiar şi cel care se străduieşte cel mai cinstit îşi rămâne întotdeauna un pic nelimpede sieşi, să faci asemeni celui care-ţi vorbeşte: fii ca şi cum n-ai fi auzit nimic. E adevărat că vorbitorul nu e un alergător iute, însă tot adevărat e şi că nu se va lăsa întârziat de laşitate sau de o invidie laşă, care vrea egalitatea în mediocritate, voind să transforme înflăcărarea duhului în somnolenţă şi entuziasmul care slujeşte fără plată într-o comunitate a unui câştig prost. Ştii foarte bine, ascultătorule, că există această nefericire care nu poate suporta nimic mai bun şi că există această prietenie perfidă care vrea să te întâmpine; însă nu te lupta cu ele; nu acesta e locul unde trebuie să te lupţi, şi a te lupta cu ele e deja o izbândă pentru ele. O, caută mai degrabă uitarea tăcerii, în ea vei afla cu totul alte lucruri despre propria ta vină!

Aşa e sinceritatea, grea; e mai uşor să te ascunzi în mulţime, înecându-ţi vina în cea a neamului, e mai uşor să te ascunzi de tine însuţi decât să te arăţi înaintea lui Dumnezeu cu sinceritate. Pentru că, aşa cum am spus, această sinceritate nu e o înşiruire nesfârşită a păcatelor, dar nici nu e o semnătură pe o foaie albă, o acceptare în nume propriu a unei generalităţi goale, iar un om care se spovedeşte nu e un cosemnatar grăbit în uriaşul catastif al datoriilor[lii] neamului.

Dar nu există căinţă fără sinceritate. Pentru că, pe de-o parte, căinţei îi repugnă generalităţile goale, însă, pe de altă parte, ea nu e nici un socotitor meschin în slujba omului lipsit de curaj, ci un observator sever ce stă înaintea lui Dumnezeu. A te căi pentru o generalitate lipsită de conţinut e o contradicţie, ca şi cum ai invita pasiunea cea mai profundă la superficialitate; dar să te căieşti fixându-te asupra unui amănunt înseamnă să te căieşti înaintea propriei răspunderi, şi nu înaintea lui Dumnezeu, iar a slăbi hotărârea înseamnă iubire de sine în melancolie[liii]. Oare e atât de uşor să te căieşti? Să iubeşti şi să-ţi simţi tot mai profund nefericirea, să iubeşti în timp ce suferi pedeapsa, să iubeşti şi să nu vrei falsificarea pedepsei transformând-o în destin, să iubeşti şi să nu vrei să ascunzi o nemulţumire secretă, ca şi cum ai suferi o nedreptate, să iubeşti şi să nu vrei renunţarea la căutarea sfintei origini a acestei dureri?

Cel care cugetă la păcatul său ştie şi că există o diferenţă între păcătoşi. Ştie acest lucru din ce a fost învăţat în copilărie şi în această privinţă fiecare judecă

acest lucru cel mai bine. S-a întâmplat în lume şi ca un om să recunoască, printr-un discurs care descria păcatul în general, în culori groaznice, o înspăimântătoare legătură a sa cu un anumit păcat. Dar excesele religioase sunt cele mai îngrozitoare. Un astfel de discurs i-a speriat, poate, pe cei mai puri, născând în sufletul cuiva mai nevinovat o angoasă, o angoasă care a rămas în el. La ce bun să încerce un orator să îngrozească? Omul înţelege numai prin el însuşi că e vinovat. Cel care nu înţelege astfel greşeşte; iar cel care înţelege va găsi, desigur, şi explicaţia crudă, sau cea blândă, sau cea plină de o cruţare care îi vine-n întâmpinare, după cum merită. Însă e groaznic când cineva care a trebuit să îndure pedeapsa cea grea pentru un păcat mai cumplit vrea să scoată un avantaj de pe urma ei şi să păcătuiască din nou, înspăimântându-i pe alţii. Ah, iertarea uşuratecă e un nou păcat, dar şi adaosul lipsit de evlavie al unor pasiuni întunecate e un nou păcat! Iar tu, ascultătorule, ştii că serios e să rămâi singur înaintea Celui Sfânt, fie că lucrul acesta înseamnă să laşi afară aprobarea lumii, fie că înseamnă să îndepărtezi acuzaţiile ei. A simţit oare păcătoasa[liv] mai profund prihănirea ei când au învinovăţit-o cărturarii, decât atunci când n-a mai fost nici un acuzator, iar ea a rămas singură înaintea Domnului? Ştii, de asemenea, că omul care se înşală singur are parte de cea mai primejdioasă înşelăciune, că starea cea mai neliniştitoare e aceea a omului înşelat de multa sa ştiinţă şi că e o tristă slăbiciune să-ţi găseşti consolarea în uşurătatea altuia, dar o slăbiciune tristă e şi să-ţi găseşti înspăimântarea din melancolia altuia[lv]. Lasă-le în seama lui Dumnezeu singur, pentru că El ştie cel mai bine să potrivească totul pentru cel ce devine singur căutându-l.

Există un loc pentru asta, ascultătorule, iar tu ştii unde; există un prilej pentru asta, ascultătorule, iar tu ştii în ce fel; există şi o clipă anume, iar ea se numeşte „chiar astăzi“.

* * *

Aici sfârşeşte acest discurs: cu mărturisirea păcatului. Dar poate fi acesta sfârşitul? Nu trebuie să învingă la urmă bucuria? Oare păcatul trebuie să plece cu întristarea, iar sufletul să rămână pradă nesiguranţei, iar harfa bucuriei neacordată? Poate că în general afli mai multe şi poate că tu însuţi ştii mai multe; caută atunci greşeala în discurs şi la cel care îl rosteşte. Dacă ai ajuns într-adevăr mai departe, nu te lăsa întârziat; dar dacă nu ai ajuns mai departe, gândeşte-te că omul e cumplit de înşelat atunci când e înşelat de multa sa ştiinţă. Să ne imaginăm un cârmaci care a trecut în mod strălucit toate examenele necesare, dar care încă n-a ieşit pe mare. – Închipuie-ţi-l într-o furtună: ştie tot ce are de făcut, dar n-a cunoscut până atunci groaza care cuprinde marinarul când stelele dispar în întunericul nopţii, nici neputinţa timonierului care vede cârma din mâinile sale devenind o jucărie la cheremul mării; nu ştiuse cum se suie sângele la cap într-un asemenea moment, când trebuie să calculezi ce ai de făcut; pe scurt, n-avusese idee de schimbarea care se petrece cu cel ştiutor când trebuie să-

şi folosească ştiinţa. Ce-i vremea bună pentru marinar e pentru orice om viaţa care-şi urmează cursul egal, împreună cu alţii şi cu neamul; însă decizia, clipa plină de primejdie a trezirii, când trebuie să lase deoparte pe cei din jurul lui, să fie singur înaintea lui Dumnezeu şi să devină păcătos, e o tăcere care schimbă starea obişnuită a lucrurilor asemenea furtunii. Omul cunoaşte toate acestea, cunoaşte ce i se va întâmpla, dar nu ştiuse ce angoasă îl va cuprinde când se simte părăsit de multiplicitatea în care se aflase sufletul său; nu ştiuse cum bate inima când ajutorul, îndrumarea, etalonul altora şi distragerea de către alţii dispar în tăcere; nu ştiuse ce fior îl va cuprinde când va fi prea târziu să strige după ajutorul oamenilor, pentru că nimeni nu-l poate auzi; pe scurt, n-avusese idee despre felul în care se schimbă ştiutorul când trebuie să-şi însuşească ştiinţa sa. Te afli oare şi tu în aceeaşi situaţie, ascultătorule? Nu judec, doar te întreb. Ah, pe măsură ce oamenii care ştiu foarte multe devin tot mai numeroşi, oamenii cu experienţă devin tot mai rari! Însă un astfel de om ţi-ai dorit cândva să devii. Doar n-ai uitat ce am vorbit despre sinceritatea faţă de sine: că omul îşi aminteşte limpede ce şi-a dorit cândva să fie; or, tu însuţi te străduieşti să fii sincer faţă de Dumnezeu în mărturisirea păcatelor. Ce ţi-ai dorit atunci? Ai vrut să năzuieşti către cele mai înalte, să înţelegi adevărul şi să trăieşti în adevăr; nu voiai să cruţi nici timpul, nici efortul pentru asta; voiai să renunţi la tot, printre altele, desigur, şi la orice înşelăciune. Chiar dacă n-aveai să cuprinzi cele mai înalte lucruri, voiai să te asiguri că ştiai în sinea ta în mod limpede ce înţeleseseşi până atunci din ceea ce ai atins. Chiar dacă nu izbândiseşi decât puţin, preferai să fii credincios faţă de puţin decât necredincios faţă de mult; chiar dacă înţeleseseşi doar un singur gând, devenind un sărac printre bogaţii care ştiau totul, preferai să fii credincios ca aurul[lvi] – şi acest lucru îl poate oricine, numai să vrea, pentru că aurul aparţine bogatului, însă credincios ca aurul poate fi şi un sărac. Iar cel credincios faţă de puţin, credincios în ziua necazului, când trebuie să dea socoteală, credincios în înţelegerea datoriei sale, credincios în tăcere, unde nu-i face semn nici o răsplată, iar vina devine limpede, credincios în sinceritatea care recunoaşte totul, chiar şi faptul că sinceritatea însăşi e imperfectă, credincios în iubirea căinţei, în acea iubire umilă a cărei cerinţă e acuzarea de sine: aceluia i se va încredinţa şi mai mult.

Nu asta voiai? Pentru că, nu-i aşa, suntem de acord că, în raport cu esenţialul, *a putea* înseamnă în mod esenţial *a putea să făptuieşti*. Copilul crede altceva, iar când un micuţ învaţă lecţia care i s-a dat şi apoi o roagă pe sora mai mare să-l asculte, dar ea are altceva de făcut, îi răspunde: „Nu, dragă băiete, acum n-am timp, dar citeşte lecţia de cinci sau de zece ori şi apoi culcă-te şi dormi, iar mâine o vei şti la perfecţie.“ Copilul crede acest lucru, face aşa cum i s-a spus şi a doua zi ştie într-adevăr la perfecţie lecţia. Dar omul mai matur învaţă în alt fel. Dacă un om ar vrea să înveţe pe dinafară Sfânta Scriptură, ar dovedi o iniţiativă frumoasă, în măsura în care e ceva copilăresc în comportamentul său; însă vârstnicul învaţă în principal doar însuşindu-şi ceea ce învaţă, iar esenţialul şi-l însuşeşte în principal doar înfăptuindu-l. O, ce minunată e bucuria vieţii, cea

de a aparţine omenescului şi cea de a fi om, în mijlocul necazului; o, ce frumoasă e înţelegerea cu oricine în mijlocul tăcerii; o, ce frumoasă e comuniunea cu toţi, în mijlocul singurătăţii! Pentru că un om n-are în esenţă aceeaşi misiune ca un altul, la fel cum, în cele exterioare un om nu e în mod esenţial diferit de altul; dar fiecare înţelege toate acestea diferit şi în felul său. Nu e ca într-o lume a rătăcirii, unde există căi diferite, adevăruri diferite şi adevăruri noi; ci există multe căi care duc la un singur adevăr, şi fiecare merge pe calea sa. De aici particularitatea aproprierii esenţialului de către fiecare individ, această particularitate fiind condiţionată de însuşirea esenţialului şi de cunoaşterea acestui lucru. Este oare acest discurs contradictoriu? Departe de el gândul de a vrea să pomenească acea particularitate pentru care oamenii luptă în lume, la fel ca pentru alte daruri ale norocului; nu, orice om care posedă ceva esenţial prin aceea de a-l fi înfăptuit are posesiune şi particularitate[lvii]. Pentru a aminti astfel de subiectul discursului, a înţelege acea linişte înseamnă să o poţi pune în practică. Şi unde e posibil să o faci? Există un loc pentru aşa ceva, dar nu în mod exterior şi direct, pentru că, dacă nu aduci cu tine liniştea, locul nu e de nici un folos. Aşadar, într-un anumit sens nu există nici un loc; o, acest „într-un anumit sens“ e deja ceva neliniştitor! Când are omul nevoie de această linişte? Când e foarte mişcat. Nu e oare acest gând în stare să alunge liniştea? Atunci unde fuge omul pentru a fugi de sine? Desigur, dacă vrea să fugă, fuge tocmai de linişte. Să nu fie aşadar nimic de făcut? Desigur, cine nu vrea să facă nimic fuge tot de linişte în liniştea morţii spirituale. E oare atât de uşor să poţi rămâne liniştit? Ba te ispiteşte siguranţa, pentru că mai e timp destul, ba nerăbdarea, pentru că e prea târziu, ba o speranţă care face semn, ba o amintire care zăboveşte-ndelung, ba o hotărâre furtunoasă, ba un ecou al judecăţii lumii care te ajunge batjocoritor din urmă, ca şi cum ai merge pe acest drum al liniştii către pustia amăgirii unde însinguratul piere, ba un ecou al egoismului din tine, care te tulbură cu admiraţia faţă de tine însuţi, ba o comparaţie care te distrage, ba o estimare care te distrage şi ea, ba un pic de uitare cu ajutorul lipsei de gânduri, ba un avans pe care ţi-l acorzi cu ajutorul încrederii în sine, ba o idee extravagantă despre infinitatea lui Dumnezeu, ba întristarea de a trebui să-i mărturiseşti Atotştiutorului ceea ce el ştie oricum, ba un salt uşuratec, de nici un folos, ba un suspin melancolic, care hrăneşte mai departe melancolia, ba o undă de tristeţe ameţitoare, ba o limpezime care te surprinde, ba o linişte a elanurilor, a gândurilor, a viselor de hotărâre şi a imaginilor închipuite, în loc să fie o linişte a vinii, a dării de seamă şi a pactului hotărârii cu vinovăţia clară şi cu Dumnezeu Atotştiutorul. E oare atât de uşor să fii liniştit? Să fi fost foarte aproape de această stare şi totuşi să fi urmat o iluzie şi să trebuiască să începi din nou, încă mai neliniştit! Să-ţi fi găsit consolarea la un altul şi să descoperi că fusese o înşelare de sine, o linişte falsă, să trebuiască deci să începi din nou cu mai multă neliniştе! Să fi fost tulburat de lume, de un duşman, de-un prieten, de un fals învăţător, de un ipocrit, de un batjocoritor, şi să descoperi acum că e o înşelare de sine să vrei să dai vina pe altul, să trebuiască aşadar să începi din nou, cu mai multă neliniştе! Să te fi luptat, să vrei din toate

puterile şi apoi să observi că nu poţi nimic, că nu poţi să-ţi dai ţie însuţi această linişte, pentru că ea aparţine lui Dumnezeu! Dacă va spune cineva că „nu poţi“ e expresia potrivită, să aibă grijă să vadă dacă nu cumva vorbeşte aici lenea. Pentru că acest lucru e adevărat, mărturisit chiar şi de un apostol[lviii]; însă e oare această mărturie a sa un capriciu, o observaţie generală făcută în grabă, sau e greu să înţelegi această nimicnicie umană şi să trăieşti conştient în ea? Până şi el, cel înzestrat cu autoritate[lix], cel hotărât pentru veci, nu era singur în această privinţă şi avea nevoie de un ajutor, de un înger al Satanei[lx] care prin încercări şi chinuri zilnice îl ajuta să iasă din înşelăciunea simţurilor, să nu-şi mai aibă înţelepciunea în ceea ce învăţase pe dinafară, pacea în asigurările obişnuite şi încrederea în Dumnezeu, într-o zicere. L-a învăţat cineva acest lucru pe apostol, în aşa fel încât să-l poată repeta? S-a mai pomenit şi înainte pe lume ca un înţelept să aibă un înger care îl povăţuia sau îl prevenea[lxi]; dacă Pavel ar fi vorbit despre asta, ar fi putut fi ceva învăţat pe dinafară, însă înţeleptul are nevoie de un înger al Satanei în fiecare zi şi a avut, desigur, nevoie de mult timp pentru a învăţa acest lucru.

Discursul nu trebuie să divizeze. Cel mai bine e să lăsăm în seama Domnului să hotărască tot ce-i va cere fiecăruia. Iar când săracul, sau cel care munceşte din greu pentru un venit de nimic, din care să trăiască împreună cu ai săi, sau slujitorul al cărui timp aparţine în cea mai mare măsură altuia, când aceştia pot, ah, după cum li se pare, să se gândească la cele sufleteşti doar arareori, cine s-ar putea îndoi de acest lucru? Cine ar putea fi atât de neobrăzat şi de semeţ, încât, în loc de a compătimi cu aceste diferenţe din viaţa pământească, să vrea chiar să le introducă în domeniul religios? Cine ar putea tăgădui că binecuvântarea e din abundenţă, ca orice binecuvântare a lui Dumnezeu? Însă, ascultătorule, dacă un om atins de acea boală simandicoasă simte dezgust faţă de viaţă, refuzând cele simple din cauză că-şi dă importanţă spirituală şi temându-se că nu vor rămâne îndeajuns de multe îndeletniciri pentru numeroasele lui gânduri, nu crezi că minunea adevărului constă în faptul că omul cel simplu îl înţelege, iar cel mai înţelept nu-l pătrunde pe de-a-ntregul, însă nu devine leneş datorită acestui gând, ci, dimpotrivă, entuziasmat? O, în această privinţă suntem din nou de acord, pentru că şi acest lucru se înţelege în linişte, unde oricine are destul de gândit prin faptul că devine vinovat.

La o cununie

Stările de spirit nelimpezi odihnesc în adâncul sufletului împreună cu minunata certitudine a dragostei; sunetele de orgă au amuţit, numai ecoul mişcă iarăşi sufletul şi va transfigura frumoasa siguranţă într-o sfântă stare de spirit: acum e vremea cuvintelor! Se va auzi un singur glas! Cât de sărac ar putea să pară cuvântul de pe buzele unui om, în comparaţie cu frumoasa şi sfânta emoţie a plenitudinii stărilor de spirit! Nu devine aici cuvântul tulburător? Oricât de bine intenţionat, nu e el nepotrivit? Oricât ar fi de îndrumător, nu devine de rău augur? Totuşi trebuie glăsuit, şi anume cu hotărâre: indefinita bogăţie a stărilor de spirit trebuie numită, cuvântul trebuie pronunţat, claritatea, chiar dacă nu vrea să tulbure nimic, cere cuvântul până la capăt. Ce schimbare, ce relaţie în această lipsă de relaţie! Ce e mai limpede, mai hotărât şi mai clar decât este şi trebuie să fie datoria omului? Ce e mai misterios decât imboldul iubirii? Şi totuşi, iubirea trebuie să devină aici datorie. Ce e mai transparent şi mai îndreptat spre viitor, dacă nu o sfântă făgăduinţă, şi ce e mai puţin îndreptat spre viitor, dacă nu prezenţa dragostei la îndrăgostiţi? Şi totuşi, aici i se cere iubirii o făgăduinţă. Poate fi rostit ceva mai îngrozitor decât blestemul[lxii]? Ce e mai îndepărtat decât el de bucuria pură a dragostei? Şi totuşi, acest cuvânt e rostit laolaltă cu iubirea!

Însă totul se petrece în libertate; la fel cum îndrăgostiţii devin liberi, aparţinându-şi unul altuia, acest pas e o hotărâre în libertate. De aceea trebuie să fim bucuroşi împreună cu cei bucuroşi[lxiii], pe care iubirea i-a făcut liberi în această uniune, dar nu trebuie să vorbim cu jumătăţi de cuvinte sau cu dispreţ despre cununie, ca şi cum ar fi lipsită de importanţă din cauză că se petrece în libertate; pentru că ea este, dimpotrivă, singurul lucru care trebuie[lxiv] pentru cea mai frumoasă fericire. – Iată-i aşadar pe cei doi pe care viaţa i-a unit în fericirea iubirii: sunt hotărâţi, iar acum trebuie încheiat un pact. Un pact pentru veşnicie. Pentru veşnicie! Nu sunt aceste cuvinte aproape ameninţătoare prin forţa lor? E ca şi cum s-ar interpune aici moartea, iar pe mormânt s-ar aşeza cununa eternităţii. O, departe de aşa ceva! Cuvintele ameninţătoare sunt cuvintele celei mai frumoase vestiri. Binecuvântarea cununiei seamănă şi cu o cunună a veşniciei, însă o împleteşte iubirea, iar datoria spune că trebuie împletită; e plăcerea iubirii s-o împletească, iar datoria spune că trebuie împletită – zi de zi din florile clipei. Eternitatea n-a încheiat aici timpul, dar pactul e începutul eternităţii în timp; hotărârea eternă şi îndatorirea pentru veşnicie trebuie să rămână alături de soţi, în uniunea iubirii de-a lungul timpului, iar amintirea ei trebuie să fie sărbătoare, memoria ei să dea putere, iar făgăduinţa-i să dea speranţă.

Trebuie aşadar glăsuit cu hotărâre şi cu autoritate. Discursul trebuie să vi se adreseze dumneavoastră, preacinstite domn mire. Nu trebuie să aducă urări de

fericire, ci să pună întrebări cu gravitate, iar vorbitorul are autoritatea de a cere un răspuns plin de gravitate; discursul nu vă va întreba de fericire, ci dacă v-aţi sfătuit cu Dumnezeu şi cu propria conştiinţă. Nu trebuie să alunge bucuria, aşa cum nu e nici indiferent faţă de ea; nu, el trebuie doar să v-o asigure, dacă răspundeţi cu grijă şi chibzuinţă şi trebuie să întrebe cu gravitate tocmai de dragul vostru, ca să nu răspundeţi uşuratec. Chiar dacă vi se pare un lucru foarte firesc şi la locul lui să vă uniţi cu aceea cu care dorinţa de mai înainte a părinţilor şi a familiei v-a văzut deja unit, cu aceea căreia i-aţi aparţinut într-un presentiment transformat cu încetul în certitudine, cu aceea faţă de care aţi fost atras în atât de multe feluri, până când iubirea s-a lămurit ca motiv şi a luat în stăpânire ceea ce se pregătise, explicând totul, în pofida acestora întrebarea pusă cu gravitate e departe de a vrea să împiedice o hotărâre pripită şi surprinzătoare care adesea aduce regret mai târziu, ci ea trebuie să vă oprească pentru a pune accentul alegerii[lxv] asupra evenimentului tăcut, dându-i responsabilitatea unei datorii. Apoi discursul se va adresa dumneavoastră, preacinstită mireasă, nevrând să vă tulbure prin întrebarea sa, nici să vă neliniştească trezind gânduri dificile, însă el trebuie să întrebe, cu aceeaşi gravitate pe care o cere egalitatea pactului, dacă v-aţi sfătuit cu Dumnezeu şi cu propria conştiinţă. O, întrebarea nu vrea să facă îndoielnică fericirea, nici să vă stârnească slăbiciunea, ci vrea tocmai să vă întărească în libertatea seriozităţii la fel de mult ca şi pe bărbatul căruia trebuie să-i fiţi supusă ca soaţă[lxvi]. Dacă simţiţi cu încredere bucuroasă şi convingere deplină că fericirea nu poate fi alta pentru dumneavoastră şi că nu se poate altfel decât să fiţi unită cu cel de care v-au legat condiţiile de viaţă, rudele apropiate şi participarea la atât de multe lucruri, precum şi înţelegerea reciprocă, până când iubirea a explicat cele dinainte ca pe o frumoasă introducere, ca pe o zestre liniştitoare, ca pe o fericită bogăţie, întrebarea pusă cu gravitate, departe de a curma şirul acestor multe gânduri, trebuie să pună accentul alegerii, în responsabilitatea datoriei, pe trecerea aproape de neobservat care are loc prin acest tăcut eveniment.

Vi se va cere apoi o făgăduinţă, iar vorbitorul are autoritatea de a o cere. Însă, în toată gravitatea ei, cerinţa e totuşi un îndemn pentru îndrăgostiţi: ea vrea să dea celor demni ocazia solemnă de a exprima liber înaintea lui Dumnezeu ceea ce e greu pentru îndrăgostiţi să treacă sub tăcere când sunt împreună, tot ce e plăcut de rostit între cei apropiaţi şi ceea ce, odată rostit aici, devine sfânt.

Când s-a întâmplat acest lucru, cel înzestrat cu autoritate trebuie să-i unească pe soţi şi să confere seriozitate actului plin de gravitate. Pentru că lucrul însuşi îşi are seriozitatea sa, iar când ea nu se regăseşte în cei cununaţi, actul e înjosit, cununia nefiind un fapt vremelnic. Dar acolo unde există această seriozitate, cel înzestrat cu autoritate o ia în serios – iar pactul e încheiat.

În schimb, discursul lipsit de autoritate nu are de unit îndrăgostiţii. Dar tot poţi să-i dai atenţie, ascultătorule. Pentru că, aşa cum am zis, faptul însuşi are seriozitatea sa, iar ea nu ţine de ce se întâmplă în afară, de amănuntul că nişte curioşi sunt martori atunci când condiţiile de viaţă a doi oameni sunt schimbate

în exterior. Cel înzestrat cu autoritate presupune că există această seriozitate la soţi, şi că ea s-a maturizat. Sau poate că ea se naşte abia în acea clipă? Cine ar putea răspunde la o întrebare care se referă la un lucru trecut, chiar dacă el e totodată prezent? Dacă vorbitorul ar trebui să o dezvolte în acea clipă la îndrăgostiţi, ar trebui să vorbească altfel; ar trebui să spună multe lucruri pe care e riscant să le spui acum, în ultima clipă, şi e greu să le spui acestor doi oameni anume, chiar dacă ar fi de folos ca ei să se fi gândit la ele. Aşadar există o chibzuire care prin seriozitatea gândului se află deja înaintea altarului. La o astfel de chibzuire te chem, ascultătorule, şi, cugetând la binecuvântarea cununiei, voi vorbi despre faptul că

Dacă e considerată hotărârea căsătoriei,
iubirea învinge totul.

Iar tu, ascultătorule, vrei şi tu să-ţi îndrepţi gândul spre acea clipă plină de gravitate şi să te preocupi de această chibzuire ca şi cum te-ar privi, indiferent dacă pactul căsătoriei e pentru tine ceva viitor sau ceva trecut; pentru că doar un nebun crede că nu-l priveşte. Suntem de acord că discursul despre subiectele religioase nu trebuie să divizeze lumea, sau să fie în dezacord cu altceva în afară de lucrurile lipsite de religiozitate. De aceea, când săracul, sau cel care are o slujbă măruntă pentru a-şi câştiga pâinea, fără să fie totuşi astfel exclus de la fericirea iubirii, trebuie să se străduiască şi să bată din greu multe drumuri pentru a strânge cele necesare, în timp ce stăpânul casei sau superiorul înţelege, poate, foarte bine că slujba trebuie împlinită înainte de toate, când un astfel de om nu are aşadar decât o scurtă clipă, un timp măsurat cu zgârcenie pentru a se gândi cu evlavie la ale inimii, pentru care cei favorizaţi folosesc cu înţelepciune sau nebuneşte atât de mult timp; când, aşadar, cei doi îndrăgostiţi se află în fine înaintea altarului şi sunt declaraţi pe scurt soţi legitimi, suntem de acord, ascultătorule, că Dumnezeu, prezent la acest pact nu doar ca martor, ci şi binecuvântând, nu face deosebire prin binecuvântarea sa aşa cum fac discursurile omului. Pentru că Dumnezeu e singurul bogat, el are o singură binecuvântare, la acelaşi preţ pentru toţi, fie puternic credinciosul, fie neînsemnat, înţelept sau simplu, îmbrăcat în fir de aur sau în lână şi cânepă, bogat în gânduri sau sărac cu duhul. În schimb, dacă unul lovit de boala simandicoasă, bărbat sau femeie, ar fi atât de neomenos încât să considere sfântul obicei şi sfintele sale hotărâri prea simple, dacă s-ar gândi la o nouă invenţie, suntem de acord, ascultătorule, că minunea acestui act divin constă în faptul că omul cel simplu găseşte în el totul, iar înţeleptul mai mult decât poate cerceta atunci când se gândeşte cu seriozitate la sine în raport cu el şi gândeşte serios despre sine.

O vorbă din vechime spune că iubirea e mai veche decât toate[lxvii]; de această vorbă sunt legate multe gânduri frumoase şi profunde, care cu ajutorul ei explică viaţa prin cuvinte. Dar dacă zicerea aceasta e valabilă în mare, e valabilă şi

pretutindeni unde e prezentă iubirea: fiind şi acolo mai veche decât toate. La fel şi în viaţa fiecărui individ; când se trezeşte iubirea, e mai veche decât toate, pentru că, atunci când este, e ca şi cum ar fi fost deja de multă vreme, ea presupunându-se pe sine înapoi pe firul trecutului îndepărtat, până când toate cercetările se sfârşesc în originea ei inexplicabilă. De aceea, dacă se spune că orice început e greu, acest lucru nu e valabil pentru iubire. Trezirea ei fericită nu cunoaşte eforturi, şi n-o precedă nici o pregătire. Chiar dacă iubirea poate naşte durere, ea nu se naşte cu durere: izbucneşte uşoară, exultând de bucurie în viaţa-i misterioasă. Uimitor început! – Dar viaţa libertăţii cere un început, iar începutul e aici o hotărâre, hotărârea avându-şi efortul şi durerea sa; aşadar, începutul îşi are greutatea sa. Cel care ia o hotărâre n-o poate încheia decât dacă a trăit acel lucru pentru care hotărârea constituie începutul; dar dacă nu ia nici o hotărâre, unui astfel de om i se va întâmpla cum i se întâmplă uneori unui orator care abia când a terminat de vorbit ştie cum ar fi trebuit să vorbească: abia după ce a trăit ştie cum ar fi trebuit să trăiască (trist rezultat al vieţii!) şi cum ar fi trebuit să înceapă prin hotărârea cea bună; amară înţelepciune în momentul în care o viaţă întreagă îl desparte pe muribund de început!

Iată, de aceea vorba spune că iubirea învinge totul şi de aceea binecuvântarea cununiei, care nu e o sărbătorească urare, ci un îndemn pios, nu-i salută pe îndrăgostiţi ca pe nişte biruitori, ci îi cheamă la luptă, stabilindu-le locul de luptă, plăcut lui Dumnezeu, al acestei stări, încurajându-i să lupte lupta cea bună[lxviii]; întăreşte pe luptători prin pact, le promite victoria şi, în timp ce îi pune să jure, le dă binecuvântarea în lunga lor călătorie – dar îi şi povăţuieşte, totodată, că lupta există: o luptă pe care trebuie să o poarte, un chin care trebuie îndurat, o primejdie care trebuie încercată, un blestem, dacă nu o rabdă de comun acord ca pe o binecuvântare. Dar este oare acesta locul potrivit pentru a invoca astfel de reflecţii întristătoare, care vor veni oricum, odată cu gândurile negre şi cu experienţele amare? Trebuie să amintim în clipa bucuriei de zilele lipsite de plăcere?[lxix] E oare întristător că vorbele acestea dătătoare de curaj înseamnă într-adevăr ceva, că nu sunt aramă sunătoare[lxx], nici strigăt de bucurie din cauza unei victorii imaginare, care e greu să fi fost deja câştigată, sau ar fi rău dacă ar fi deja câştigată? Şi e oare întristător că vorbele acestea aduc făgăduinţa unei victorii reale, care va fi câştigată în mod minunat? Şi e oare locul atât de nepotrivit? Doar e sfântul lăcaş. Oare bucuriei i se pare atât de nepotrivit să se gândească la primejdie? Şi oare mai rămâne timp pentru asta? – În graba primejdiei e şi mai puţin timp! Vai, vremea vine şi trece, luând mereu cu ea câte puţin; apoi îi ia omului un bun a cărui pierdere o resimte, iar durerea sa e mare. Şi, vai, nu observă că i-a luat încă de mult cel mai important lucru, puterea de a lua o hotărâre, şi că l-a obişnuit atât de mult cu această stare, încât ea nu-i mai poate stârni groaza, singura care l-ar mai putea ajuta să câştige noi forţe pentru a-şi reînnoi hotărârea.

Nu, această vorbă înseamnă într-adevăr foarte mult, ba chiar totul pentru adevăraţii soţi. Dar ea trebuie înţeleasă cu seriozitate; ea nu vrea să îi viziteze pe

cei cununaţi ca un oaspete neaşteptat, a cărui ilustră prezenţă înfrumuseţează ziua nunţii, ci vrea să locuiască împreună cu soţii, să fie pusă la încercare de-a lungul anilor şi să garanteze totul. Astfel vrea să fie înţeleasă şi doar astfel poate fi rostită: trebuie rostită de un om care începe, însă de unul care începe cu hotărârea cea bună. Cel îmbătrânit în slujba credincioasă a iubirii, care a fost încercat precum aurul şi găsit credincios – pentru că nobilul poet spune, un pic îndrăgostit de fată, că tânărul ei suflet era aur încercat[lxxi], dar anii şi primejdia sunt de fapt încercarea –, aşadar venerabilul care a câştigat odată cu anii frumuseţea nepieritoare şi bogată a credinţei, fiind credincios îndatoririi sale aşa cum îi cere propria conştiinţă, credincios cu un curaj de bărbat şi cu blândeţea unei femei, cu neînfricarea unui bărbat şi compătimirea unei femei, cu chibzuinţa minţii în interioritatea inimii, spune cu îndemnul blând, prietenos şi umil al bătrâneţii: „Copii, iubirea învinge totul.“ Şi el îi emoţionează pe tineri, ah, ba chiar aproape că-i înşală, pentru că atunci când o spune pare atât de uşor, şi ei îşi doresc să-l audă repetând acest lucru. Însă dacă tinereţea va lua această afirmaţie în deşert şi va împleti din ea cu uşurătate cununa de mireasă, experienţa care luptă în viaţă va păşi între tinereţe şi venerabilul bătrân, spunând: „Daţi-vă la o parte, arătaţi respect faţă de cel venerabil, dar învăţaţi mai întâi să cunoaşteţi dificultăţile!“ Apoi va arăta spre cel vârstnic, spunând: „Iată aici cum iubirea a învins totul!“ O, e frumos să fii bătrân! Toată elocinţa e doar amăgire în comparaţie cu un astfel de martor. A învins totul! Iată lucrul din urmă, şi el e diferit de primul. Opreşte, călătorule, opreşte pentru a te gândi la această diferenţă; când o vei înţelege, vei fi hotărât! A învins: astfel spune experienţa care luptă în viaţă plină de respect faţă de el, faţă de veteranul chemat la lupta cea bună de către pactul cununiei, faţă de cel a cărui viaţă nu lasă în urma sa nici o neplăcere, pentru că el n-a devenit dator nimănui, pentru că a iubit mult.[lxxii] În viaţa civică, dacă un om care vrea să plece într-o ţară străină îi datorează altuia ceva, creditorul său se adresează autorităţilor care veghează la exercitarea dreptăţii, iar călătoria în străinătate e împiedicată. O, dacă îndatorirea presupusă de un pact sfânt rămâne în urma lui neîndeplinită sau prost îndeplinită, nu e oare aidoma unui protest care transformă ultima călătorie în fuga unui înşelător? – Dar la ce foloseşte fuga? Nu se poate fugi de dreptatea care veghează asupra vieţii şi o judecă.

Aşadar, iubirea *a învins* totul! În schimb, vorba pe care am pomenit-o spune: Iubirea învinge totul. Şi astfel trebuie să sune de la început şi să fie spusă aşa cum trebuie de către cel hotărât. Însă nu e hotărât acela care nu cunoaşte primejdia, care o exclude şi nu cuprinde reprezentarea ei reală în hotărârea sa, curajul său luându-şi victoria aşa cum îşi iau faptele bune răsplata[lxxiii], victoria fiind obţinută în avans. Nu e hotărât nici cel care aleargă fără a şti încotro[lxxiv] şi care greşeşte cu siguranţă ţinta atunci când crede că se află dinaintea ei. Nu e hotărât nici cel neprevăzător, care, încrezându-se într-o forţă misterioasă, porneşte plin de curaj la drum şi nu are o reprezentare reală a ajutorului lui Dumnezeu, a necesităţii acestuia şi a faptului că e de ajuns în cadrul hotărârii. Nici chiar o hotărâre

comună nu e o hotărâre atunci când, deşi ambii soţi împărtăşesc în aceeaşi clipă aceeaşi stare de spirit, totuşi nici unul nu e hotărât.

Ne arată oare viaţa doar un singur fel de iubire nefericită în căsătorie, când moartea îi desparte pe soţi şi unul rămâne trist în urmă? O, moartea nu are puterea de a-l face nefericit pe cel rămas; dacă altceva nu-i desparte, ei rămân uniţi! Însă poate va spune cineva: „Ştiu bine la ce te referi şi încotro baţi, dar aşa ceva li se întâmplă doar celor care n-au fost niciodată îndrăgostiţi; cine iubeşte cu adevărat învinge totul.“ E de netăgăduit că un om care iubeşte cu adevărat face după cum spune această vorbă: dar de aici oare rezultă că vorbitorul are o reprezentare oarecum limpede despre ce înseamnă să iubeşti cu adevărat, despre viaţă şi despre semeni? Are el o reprezentare limpede despre schimbarea care se petrece cu îndrăgostitul atunci când trebuie să învingă totul, atunci când acest tot e real? Ce diferenţă între a voi, tinereşte, să schimbi lumea întreagă şi apoi să observi că tu însuţi trebuie să te schimbi, cerinţa fiind ca lucrul acesta să te entuziasmeze! Sau când ai misiunea să te păstrezi neschimbat, ah, în timp ce totul se schimbă! Ce diferenţă între surpriza noutăţii de a fi asemeni primului născocitor al tuturor lucrurilor şi a descoperi apoi, când vine truda, că de fapt e repetarea monotonă a ceea ce a fost trăit de alţii de mii şi mii de ori! Ce diferenţă între dorinţa tinerească de a lupta şi explicaţia că trebuie să suferi şi că tocmai acest lucru trebuie să te entuziasmeze! Ce diferenţă între a vrea să învingi sau, fie, mai lăsând din pretenţii, a accepta înfrângerea în faţa superiorităţii numerice, însă având conştiinţa că eşti mai puternic decât ceilalţi luaţi în parte, şi a te confrunta deodată cu explicaţia că trebuie să te lupţi cu propria slăbiciune, îndeplinind cerinţa care nu e nici compătimitoare, nici dispusă să te plângă, ci plină de cruzime, aceea de a fi entuziasmat de această luptă! Când marea cerinţă a misiunii închipuite nu-ţi dă puteri închipuite, ci se dovedeşte în realitate o sarcină măruntă şi obscură; când nu sfidezi o lume care ţi-a înşelat aşteptările, ci eşti părăsit de marile aşteptări în privinţa ta, lipsit fiind de orice scăpare; când nici un peisaj vast nu te ispiteşte să îndrăzneşti, ci eşti cu totul inactiv, descurajat de sărăcăcioasa însărcinare a răbdării, care devine şi mai neînsemnată din cauză că-ţi pierzi timpul vrând să-ţi retrăieşti visul tinereţii: da, atunci e prilejul să arăţi că iubeşti cu adevărat, sau mai degrabă prilejul a zăbovit prea mult pentru a nu ajunge până acolo; iar dacă începutul ar fi fost însoţit de o hotărâre, omul ar fi înţeles la timp că e posibil să ajungă până acolo!

Priveşte-l pe cel care seamănă cu îndrăgostitul, priveşte-l pe cel entuziasmat! Oare viaţa nu oferă decât un singur exemplu de muncă făcută doar pe jumătate, de elanuri întrerupte, de final întristător şi jalnic al unui început strălucit? Acest singur, unic exemplu e oare cel în care omul năzuitor e împiedicat de moarte să-şi termine lucrarea, să-şi îndeplinească planul şi să atingă ţinta? O, moarte, cât eşti de neputincioasă, îndrăzneşti a voi să-ţi baţi joc de un om entuziasmat! Nu, scurta nefericire a clipei morţii dispare îndată şi acela care poate spune cu dreptate: „Moartea m-a împiedicat“ moare cu toată cinstea, iar sarcina şi-a îndeplinit-o în modul cel mai minunat. Însă tânărul entuziast, şi, cu el, orice

tânăr entuziast, poate spune: „Ştiu la ce faci aluzie, nici nu-i nevoie să rosteşti cuvintele; nu vreau să fiu tulburat, întârziat şi descurajat“ – dar celui cu adevărat entuziasmat nu i se întâmplă aşa ceva. Lucrul e de netăgăduit, însă are oare vorbitorul, din acest motiv, o reprezentare limpede a ce înseamnă să fii cu adevărat entuziasmat, a ce vrea să spună acest lucru când nu mai e vorba să faci un salt ca un leu, ci să rămâi locului şi să nu pari a te mişca de acolo în ciuda tuturor eforturilor depuse împotriva ta? Când nu e vorba să călătoreşti prin lumea întreagă în alergare uşoară, ci să înduri o linişte de plumb, unde entuziasmul mai că-şi dă sufletul? Când e vorba să simţi neputinţa şi totuşi să nu renunţi la entuziasm, să nădăjduieşti împotriva oricărei nădejdi[lxxv], când urmează munca îndelungată şi silnică, de nedespărţit de orice înfăptuire entuziastă? Când, părăsit de toţi, trebuie să te aperi chiar şi împotriva compătimirii, care e pieirea entuziasmului, chiar dacă pare alinătoare, fiind înţeles greşit din cauză că te porţi astfel? Când nu e nevoie de o sălbatică neînfrânare, ci să îmbraci cămaşa de forţă şi să fii entuziasmat în ea: da, aici e ocazia să arăţi că eşti într-adevăr entuziasmat. Iar când ai început cu o hotărâre, se va vădi la ce foloseşte ea, întrucât prin hotărâre nu a răsuflat o adiere de vânt înviorătoare a tinereţii, ci o neîncredere în tine însuţi care recunoaşte primejdia de la distanţă.

Prima condiţie pentru hotărâre e să ai, să *vrei* să ai o *reprezentare adevărată asupra vieţii şi asupra ta*. Ce e semănat aici cu lacrimi[lxxvi] va fi cules în cântece de bucurie, iar întristarea va fi învinsă; pentru că prima pierdere e cea mai bună, prima durere e salvatoare, iar educaţia severă e de folos; disciplina însuşită de timpuriu e întăritoare, iar fiorul hotărârii dă curaj; cutremurul hotărârii căleşte, pedeapsa hotărârii îl face pe om atent; principalul lucru e să învingă la urmă, iar ultima cinstire e singura adevărată!

O, moartea nu are puterea de a pune, prin viaţă, semne întristătoare pe drumul căsătoriei. Şi totuşi, aceste semne există. Atunci, ce înseamnă ele? În popor, nunta e legată de multe obiceiuri bizare, de multe glume hazlii care îşi iau însă însemnătatea lor, de multe tachinării şmechereşti care nu sunt lipsite de farmec; dar n-ar putea fi un obicei cuviincios ca mirii, mai înainte de a merge la casa de petrecere, să meargă la casa de jale[lxxvii]? Adică la cea a contemplării pline de gravitate, de unde să nu ia vălul de mireasă, ci hotărârea. Să lăsăm apoi mireasa să păşească plină de graţie înaintea altarului, iar cununa de mirt s-o împodobească pe cea demnă de iubire: abia smerenia hotărârii o face plăcută în ochii lui Dumnezeu şi abia adevărata reprezentare a hotărârii o întăreşte în sfântă slăbiciune[lxxviii] – pentru a-nvinge totul.

Chiar dacă ar putea, nu e scopul acestui discurs să trezească spaima prin descrieri cutremurătoare, nici să stârnească groaza căreia doar cel serios îi poate da, atunci când vorbeşte cu autoritate, efectul sigur al gravităţii, având grijă ca nu cumva descurajarea şi nemulţumirea, ba chiar sila, să se amestece în impresia pe care o produce. O, dar sunt oare despărţiţi numai soţii pentru care a fost pronunţat divorţul şi pentru care pactul ce le pecetluia cununia a devenit blestem? Sunt oare nedemni de starea căsniciei doar aceia care au început în mod

jalnic, privind pactul ca pe o înţelegere lumească în vederea câştigului pământesc şi care au terminat aşa cum au început, sau doar cei pentru care legătura căsătoriei n-a devenit o salvare, ci o capcană care le-a încins pofta simţurilor? Oare un soţ rău e numai acela care a făcut curte frumuseţii unei femei în mod laş şi lipsit de bărbăţie, adorând-o, domnind apoi cu laşitate şi asupritor asupra unei roabe în timp ce el însuşi era un sclav gelos al farmecului ei, până când a sfârşit prin a ajunge un nemernic lipsit de recunoştinţă pentru că anii i-au luat celei cu care fusese cununat tinereţea şi frumuseţea?

O, nu, în această privinţă e la fel ca şi cu moartea din timpul vieţii! Nu doar aceia care zac pe patul de suferinţă abandonaţi de doctor cad pradă morţii, ci sunt mulţi însemnaţi de moarte şi printre noi. Astfel, sunt destule căsătorii însemnate de despărţire. Sigur, ea n-a tăiat legăturile dintre soţi, dar o distinsă indiferenţă îi desparte, înstrăinându-i – şi totuşi (de aceea şi vorbim aici despre acest lucru), şi totuşi poate că vechile sentimente n-au murit definitiv. Soţii nu se ceartă, între ei nu-i nimic duşmănos, dar sentimentele par a se fi retras din viaţa lor laolaltă; poate că se iubesc, dar aşteaptă un eveniment care să încordeze arcul hotărârii şi să facă sentimentele să se exprime, pentru că viaţa de zi cu zi înseamnă prea puţin; aproape că se ruşinează unul de celălalt din cauza acestui lanţ de fleacuri. Poate că le e dor de înţelegere, dar nu reuşesc să vorbească unul cu altul, tocmai pentru că au acest prilej în fiecare zi; pe măsură ce prilejul trece nefolosit, le e tot mai greu să se destăinuie unul altuia. Au fost cândva atât de fericiţi, o, atât de fericiţi! Iar această conştiinţă, care ar trebui să-i întărească, sau să fie măcar întotdeauna limpede, îi slăbeşte; îşi pierd bucuria şi curajul de a îndrăzni, iar fericirea dispărută dobândeşte pentru cei doi singuratici o strălucire exagerată, bolnăvicioasă. Timpul trece atât de încet, o viaţă întreagă e înaintea lor; se tem să-şi facă unul altuia prima mărturisire care ar putea să-i unească într-o puternică hotărâre, plictisul ia locul unirii şi totuşi se îngrozesc de despărţire ca de un păcat, însă viaţa e atât de lungă… şi atunci se strecoară în ei gândul morţii, pentru că moartea desface toate legăturile. Nu îndrăznesc să şi-o mărturisească, şi totuşi aşa este, îşi doresc să moară, ca şi cum aceasta n-ar fi o infidelitate… dar poate că încă se iubesc, iar moartea i-ar face să simtă acest lucru. Apoi unul caută greşeala la celălalt şi, în locul schimbului de sinceritate presupus, apare neînţelegerea ca un intermediar trist şi îi îndepărtează unul de altul prin suspiciune, lipsă de încredere, lipsă de delicateţe şi pripeală, prin împăcarea care se înteţeşte doar pentru a hrăni boala, în timp ce ei poate că totuşi se iubesc. – Oare acest lucru e întotdeauna provocat de sărăcie, de lipsuri şi de necazurile vieţii? O, sunt uneori căsnicii bogate şi îmbelşugate care par a trăi, după ce au trecut scurtele zile ale pâinii albe, în mijlocul belşugului, doar cu pâine neagră şi apă! – Oare doar mâhnirea pricinuită de copii neisprăviţi aduce în cele din urmă îndepărtarea părinţilor unul de altul? Au fost destule cazuri în care un rar noroc în această privinţă n-a ajutat cu nimic părinţilor. Oare trecerea anilor aduce întotdeauna această-ntristare? O, uneori e nevoie doar de puţină vreme pentru ca schimbarea să se şi petreacă! Oare înţelegerea greşită a fost totdeauna provocată

mai devreme sau mai târziu de o diferenţă iniţială de vârstă, educaţie şi rang? Uneori cei doi se potrivesc atât de bine, încât doar recunoştinţa le lipseşte pentru a fi fericiţi. – Oare ambianţa, relaţiile de familie şi legăturile cu alţii au fost întotdeauna cele care au stricat o căsătorie bine începută? Ah, la ce foloseşte să dai vina pe alţii, buruiana stricăciunii e ca orice altă bălărie: se răspândeşte singură. Sămânţa cea bună cere grijă şi muncă, iar când acestea lipsesc, ea piere – şi buruienile cresc de la sine.

Să îngăduim acum celui care observă, gândindu-se la sine, şi care evocă într-un moment decisiv aceste gânduri să-şi pună sieşi întrebarea: „Pot să spun că toţi aceşti soţi n-au simţit nici măcar la început ceea ce numim adevărata iubire, astfel încât să încerce dulceaţa minunării la trezirea ei, să simtă neliniştea dorului, să simtă cum dispare timpul când sunt împreună şi cât de îndelungată e vremea despărţirii, să roşească la gândul că vor să fie totul unul pentru altul? Să-i îngăduim să-şi pună această întrebare: „Pot tăgădui că finalul întristător al căsniciei se datorează şi lipsei de călăuzire din vremea tinereţii, a speranţei, a minunării şi a pripelii, când n-au avut seriozitatea de a renunţa la răsfăţ, la ispita momentului şi la amăgirea închipuirii, pentru a se supune severei discipline a hotărârii?

Ce e de fapt hotărârea? E renaşterea iubirii? Vrea ea să sufoce bucuria voind s-o salveze? E grija ei o falsă prietenie pentru că n-o înţelegem, poate, imediat? Este ea doar durere, pentru că începutul ei nu e lipsit de durere? E cumva o veşnică închisoare, pentru că îi leagă în mod serios şi pentru totdeauna laolaltă pe cei doi îndrăgostiţi? Dar începutul ei nu e lipsit de durere şi nici de fiori. Închipuie-ţi un om entuziasmat. Plin de nobile intenţii, el îşi propune să înfăptuiască multe. Dar, sub presiunea hotărârii, reprezentarea sa despre viaţă şi despre propria slăbiciune îl copleşeşte în asemenea chip, încât mai să leşine; abia ideea de datorie îl face să lucreze în continuare pentru a dobândi hotărârea. Ce schimbare! Acum luptă plin de curaj sub severa supraveghere a datoriei, face în fiecare zi puţinul pe care şi l-a propus, dar până în cel mai mic amănunt, aşa cum i-o cere ea. În această măsură el este încă entuziasmat, înţelegând că, indiferent dacă e mult sau puţin, când datoria i-o cere e întotdeauna mult. Şi iată, acum izbuteşte, dobândeşte hotărârea, iar lucrarea sa e începută cu adevăratul etalon; izbuteşte, iată, lucrarea înaintează, depăşeşte aşteptările; primul său entuziasm se trezeşte la o nouă viaţă, şi mai puternică. Iată, entuziasmul său nu era o intenţie pripită sau o continuare a pripelii, nici nu era înflăcărat în tinereţe iar apoi somnolent la vârsta maturităţii ca un muc de lumânare care fumegă-n seara vieţii. Nu, acel prim entuziasm părea că s-a stins în noaptea când s-a născut hotărârea, dar apoi omul a dobândit un nou entuziasm şi fericita surprindere a uimirii din an în an, până-n amurgul vieţii. Astfel cununia va alunga amăgirile şi iluziile prin disciplina severă a hotărârii şi va face iubirea să locuiască apărată în fortăreaţa de necucerit a datoriei, dându-i celui hotărât un nou entuziasm şi aducându-i cu timpul o minunare zilnică la vederea fericirii sale.

Poate că cineva va spune: „E jignitor să le vorbeşti astfel îndrăgostiţilor; în

loc să admiri şi să lauzi fericirea cea rară a dragostei, ba chiar s-o contempli cu tot respectul, te arăţi bănuitor cu invidie şi melancolie!“ Ei bine, a da dovadă de respect faţă de o fericire rară, oricât de rară ar fi, pare ceva uşuratec dintr-o perspectivă edificatoare, care n-a învăţat să-şi găsească edificarea prin împărţirea inegală a fericirii în această viaţă. Să nu fie oare această obiecţie o răbufnire a elocvenţei seducătoare a dragostei, a primejdioasei forţe care îl face pe ascultător să se pripească? Vom da dovadă de respect faţă de talentul cel rar al poetului, dacă-l foloseşte cum trebuie, însă dragostea care îl entuziasmează pe poet făcându-l s-o cânte se găseşte oare astfel în fiecare zi, în viaţă, şi la orice pereche unită prin legământul cununiei? Poetul însuşi spune că e rară, iar fericitul talent al poetului e la rându-i ceva rar, precum dragostea aceasta: el e cea mai bună aspiraţie către o existenţă mai desăvârşită, ba nu, cel mai frumos vis al unui mod imperfect de a privi viaţa. De aceea, poetul nu explică nimic; el caută în melancolia cântecului său acel rar caz de care îşi aminteşte, îl caută arzător în dorinţa sa fierbinte, face să răsune tare strunele în cinstea sa, ca şi cum l-ar fi găsit, se pierde slăbit în şoapta dorului, creează în gând, prin forţa imaginaţiei, ceea ce căuta. Îl lăudăm; iar un popor mândru de poeţii săi extraordinari e mândru pe drept cuvânt! Dar pe noi, oamenii obişnuiţi, poetul nu ne poate ajuta, pentru că nu ne poate spune cum să ne purtăm pentru a deveni acel caz rar. De aici întristarea poetului. Pentru că el nu e un om mândru, înfumurat, ci sufletul său se deschide în infinit. Iar când e nevoit să-i spună unui individ sau despre un individ „nu e acesta“ sau „n-a fost aceasta“, nu vrea să jignească. El însuşi întristat, caută mângâierea cântării. De aceea, nu trebuie să ne supărăm pe poet; el iubeşte viaţa şi simte poate cea mai mare durere văzând că un anumit individ nu e ieşit din comun. Însă, spune poetul, nimeni nu poate să facă din sine ceva rar; acest lucru e ceva originar, aici găsindu-se minunea.

Dacă ar exista cineva care să întruchipeze acest caz rar şi am dori să vorbim cu el despre consideraţiile acestui discurs, el n-ar înţelege, nici n-ar răspunde în sensul obiecţiei de mai sus, pentru că un astfel de dat originar nu poate fi tulburat de nici un discurs. Dar un ecou amăgitor al cântecelor poeţilor, o repetare fragilă a operei poetice, se lasă lesne tulburat. În schimb, cel care simte că nu e un caz rar e îngrijorat, şi de aceea nu se tulbură când discursul îi aminteşte de îngrijorarea sa, ci caută mai degrabă edificarea în contemplaţia religioasă. Discursul nu vrea să meargă mai departe pentru a îndepărta o astfel de obiecţie; însă, ascultătorule, gândeşte-te tu însuţi la cununie. Cine o încheie? Oare poetul? Nu, cel înzestrat cu autoritate. Iar cununia pune totul sub semnul păcatului, cel înzestrat cu autoritate făcând din ea ceva grav pentru fiecare, punând sub semnul păcatului pe oricine primeşte prin ea o îndatorire. Să fie oare jignitor dacă discursul aminteşte de însemnătatea hotărârii şi de faptul că doar cel hotărât poate îndrăzni să spună la început că iubirea învinge totul? Mi se pare jignitor să presupui că cineva nu s-a gândit la asta. Chiar şi cea mai fericită iubire pământească are totuşi nevoie de renaşterea hotărârii, de discursul sever al cununiei, de întărirea cununiei în luptă, de binecuvântarea cununiei pe cale.

Atunci, încercând să limpezească sfânta hotărâre a căsătoriei, discursul ţi-a amintit probabil, ascultătorule, de ceea ce ai gândit deseori tu însuţi, pentru că discursul e departe de a vrea să aducă învăţătură. Eşti de acord cu el şi totuşi poate spui: „Discursul e exact, însă e nevoie de multă gravitate pentru ca un astfel de discurs să provoace impresia cuvenită, să nu nască nerăbdare sau să tulbure, descurajând.“ Aici ai, desigur, dreptate: e nevoie de multă gravitate; într-adevăr, să fii un bun cititor sau un bun ascultător e un lucru la fel de mare ca şi faptul de a fi un bun vorbitor, şi e un lucru foarte mare atunci când discursul se dovedeşte, precum în cazul de faţă, nedesăvârşit şi lipsit de autoritate. Nu e aceasta şi părerea ta? Pentru că, prin obiecţia ta, n-ai vrut să dai vina pe vorbitor, crezând că vei câştiga ceva din acea acuză? Să privim acest lucru mai îndeaproape. La fel cum pentru a lua o hotărâre e nevoie de o reprezentare reală asupra vieţii, e nevoie şi de o reprezentare de sine reală. Poate că cineva şi-a trimis gândurile cercetătoare să dobândească multiple impresii din viaţă, dar el nu s-a putut întoarce la sine, s-a abandonat – şi, ah, s-a pierdut pe sine. Dar cel care leagă prin cununie viaţa altcuiva de a sa primeşte o îndatorire pe care nici un timp n-o va dezlega şi pe care fiecare zi îi va cere s-o îndeplinească; iar de la el se cere hotărâre, şi, în această hotărâre, o reprezentare de sine reală. Reprezentarea reală asupra sa şi această interioritate a reprezentării constituie gravitatea. Însă aşa cum dragostea pe care o cântă poeţii e un dor în sufletul oricărui om, la fel există în orice om un dor, o dorinţă care cere ceea ce am putea numi o călăuză şi un învăţător în viaţă, un om încercat pe care să se poată baza, un înţelept care să ştie să-i dea sfaturi, un suflet nobil care să-l încurajeze prin propria pildă, o persoană talentată care are forţa elocinţei şi puterea convingerii, un spirit serios care să fie garant al celor însuşite. Când eşti copil e atât de uşor, eşti scutit de dificultatea alegerii; chiar dacă un tată n-ar fi aşa cum se cuvine, respectul pe care-l are copilul, ascultarea necondiţionată îl fac uneori să înveţe binele chiar şi de la un astfel de tată. Dar apoi urmează vremea tinereţii şi a libertăţii, vremea când el îşi caută un astfel de îndrumător în persoana iubită. Atunci e important ca libertatea şi alegerea să nu devină o capcană. Acel îndrumător căutat de dor e cazul cel rar. Uneori nu se găseşte nici măcar unul la o generaţie; şi, chiar dacă eşti contemporan cu un astfel de om venerabil, căruia îndrăzneşti să i te încredinţezi cu totul, poate că nu se află în acelaşi loc cu tine, sau, dacă a fost, a trebuit să plece, sau eşti nevoit să pleci tu însuţi – iar atunci, da, atunci trebuie să te mulţumeşti cu mai puţin, adică trebuie să te ajuţi singur. În viaţă e destulă tulburare; cele mai opuse lucruri sunt vestite, lăudate, dispreţuite şi repetate; cele mai diverse modele apar, dezamăgesc şi reapar; sunt oferite cele mai contrare îndrumări şi există întotdeauna tovarăşi de drum; motive de consolare, scuze, îndemnuri, avertismente, cântece de biruinţă şi strigăte de jale se aud laolaltă. Ah, în dragoste şi căsătorie fiecare îşi încearcă puterile, iar în privinţa lor fiecare are o părere, putând s-o aibă într-adevăr, dacă vrea în mod serios. Doar orice om, chiar şi cel necăsătorit, trebuie să aibă un loc unde să zăbovească; şi totuşi poate că există multe căsnicii care n-au un astfel de

loc, ci sunt în bătaia vântului. Tânărul îndrumat greşit de o experienţă întâmplătoare crede că atunci când condiţiile exterioare, bunăstarea şi fericitele circumstanţe ale vieţii favorizează dragostea, ea e în siguranţă; poate că nu se gândeşte cum libertatea excesivă de care au parte astfel stările sufleteşti poate să nască dificultăţi. Unul are o reprezentare exagerată asupra vastelor înfăptuiri ale sufletului întristat şi îndrăgostit şi nu poate să se coboare la munca simplă a grijii pentru hrană; altul se lasă prea mult în seama clocotului sentimentelor şi acestora le urmează dezgustul. Unul din soţi are un calm înţelept şi vrea să-l folosească, dar celălalt înţelege greşit, crezând că e răceală şi indiferenţă; unul vrea să păstreze şi să economisească, celălalt nu înţelege, crezând că îi lipseşte aspiraţia spre ceva mai înalt. Unul se descurajează pentru că repetiţia celor din jurul său îl face să se plictisească de ce este al lui; noua fericire a altuia îl face mai întâi nerăbdător; apoi compară, apoi îşi aminteşte, apoi pierde… cine ar putea să mai încheie o astfel de înşiruire? Nici un discurs n-o poate face, lucru care, de altfel, nu contează, însă nu o poate face nici un om, ceea ce e înspăimântător. Doar o forţă e capabilă de aşa ceva: hotărârea care e atentă din timp. Atunci, unde se învaţă gravitatea? În viaţă, desigur. Iar starea de a fi căsătorit, care e plăcută lui Dumnezeu, oferă o ocazie rară. Atunci se învaţă gravitatea – cu condiţia să accepţi decizia şi, odată cu ea, să-ţi faci o reprezentare reală despre sine. Hotărârea însăşi e gravitatea, şi pentru a o învăţa din ceea ce numim seriozitatea vieţii e deja nevoie de gravitate. Pentru că seriozitatea vieţii nu e asemeni unui învăţător faţă de cel care învaţă, ci e într-un anumit sens ca o forţă indiferentă faţă de cel care trebuie să fie el însuşi un fel de învăţător de la care să înveţe el însuşi. Altminteri, omul poate să înveţe de la seriozitatea vieţii indiferenţa faţă de toate. Omul îşi doreşte o îndrumare şi totuşi e necesar să aibă şi în privinţa ei seriozitate, pentru a fi ajutat de ea. Sau nu s-a pomenit ca omul să găsească tot felul de pretexte, atunci când rar întâlnitul îndrumător se află în mijlocul nostru, pentru a slăbi impresia pe care acesta o face asupra sa, ca şi cum nu s-ar pierde astfel pe sine, ca şi cum înţelepciunea venită cu anii constă în a deveni tot mai mofturos, tot mai dispus să refuzi lucruri în loc să devii din ce în ce mai recunoscător.

Când nu există un astfel de îndrumător, ce se întâmplă? Desigur, lumea are grijă să nu lipsească niciodată îndrumătorii. Iată unul care vrea să-i călăuzească pe toţi şi nu e în stare să se ajute singur; unul e proclamat înţelept şi cunoscut de admiratori pentru că nu e în stare să priceapă nici măcar ce înţeleg oamenii simpli; unul are putere de convingere şi rătăceşte oamenii, înfăptuind lucrarea plină de forţă a neadevărului; ceea ce am învăţat în copilărie e considerat depăşit şi trebuie să învăţăm altceva. Unul vrea să smulgă soţul de lângă soţie şi să-i dea importanţă punându-l să participe la afaceri de seamă şi învăţându-l să gândească cu dispreţ despre sfânta chemare a căsătoriei, sau ispiteşte soţia şi o învaţă să suspine sub jugul căsătoriei; apoi vor să dea soţului şi soţiei iluzia unei tovărăşii în fapte care fac indiferentă legătura căsătoriei; vor să-i înveţe pe soţi desfătarea, să le ia copiii şi, odată cu ei, grijile, pentru ca părinţii să poată trăi pentru scopuri

mai înalte. Astfel cresc aşteptările pentru ceva neobişnuit, pentru o nouă ordine a lucrurilor care va să vină, şi cu toţii, căsătoriţi sau necăsătoriţi, suntem liberi ca şcolarii când învăţătorul trebuie să se mute, liberi până când acesta îşi pune lucrurile în ordine – însă nu mai suntem copii de şcoală, ci fiecare trebuie să-i dea lui Dumnezeu socoteală pentru sine, iar sfânta îndatorire a căsătoriei trebuie să dea fiecărei zile făptuirea şi responsabilitatea ei. Unde găseşte omul îndrumarea, dacă nu lucrează el însuşi dinainte la fericirea propriului suflet, cu frică şi cutremur? Pentru că atunci vom deveni negreşit serioşi. Altminteri se va vădi că nu poţi urma un îndrumător, pentru că, oricât de bine intenţionat, e prea slab; iar altul nu poate fi urmat pentru că el are forţă şi elan interior, dar se spune că nu crede în ceea ce zice; sau unul e prea bătrân pentru a mulţumi vremea noastră, iar altul prea tânăr. Unde s-ar mai încheia discursul dacă ar vrea să descrie confuzia care domneşte în viaţă? Dar ce crezi, ascultătorule, despre un astfel de om care are aparenţa seriozităţii când refuză totul, dar nici o urmă din puterea ei de a poseda până şi cel mai mic lucru; ce crezi despre un astfel de om dacă e căsătorit, aşadar însurat fără hotărâre, trăind fără nici o grijă în privinţa celei mai sfinte îndatoriri, adică fără a se preocupa de ea în mod serios? Oare divorţul nu a marcat şi o astfel de căsătorie, unde soţii îşi aparţin unul altuia, dar nu în mod serios?

Nu, seriozitatea e în omul însuşi, doar un nebun fuge după ea şi doar un laş cumpără indulgenţa mediocrităţii, fiind aşa cum sunt cei mai mulţi oameni şi observând ce fac; doar un fricos se lasă tulburat în năzuinţa sa nobilă, dând atenţie judecăţii altora. Chiar dacă n-are nici o călăuză în viaţă, omul serios nu merge orbeşte. O, chiar dacă îndrumătorul care ţi-a fost desemnat[lxxix] în locul unde trăieşti, ascultătorule, nu e de nici un folos, fii, dacă vrei, acel bun ascultător care are totuşi folos de pe urma discursului său mediocru. Iar dacă acela care vorbeşte aici e poate prea tânăr sau se exprimă neclar, ori gândul său e neclar, n-ai decât să laşi, ascultătorule, discursul deoparte, sau, dacă vrei, fă tu lucrul cel măreţ fiind cititorul cel bun, care are folos chiar şi dintr-un discurs nefericit. Într-adevăr, aşa cum există o forţă a discursului, care aproape că poate face minuni, la fel există şi o forţă a ascultătorului, care poate face minuni dacă vrea. Un astfel de ascultător e cel serios; el spune: „Vreau să fiu edificat!“ Şi, iată, e edificat. Dar seriozitatea rezidă într-o hotărâre. Dacă un om se teme de ea, nu e de mirare că îşi caută consolarea în faptul că alţii sunt prinşi în aceeaşi dificultate şi că priveşte la dreapta şi la stânga; dacă un om crede că o hotărâre e un lucru fragil şi că, luând hotărârea, omul păşeşte pe gheaţă subţire, nu e de mirare că are nevoie de mulţi alţii în jurul său pentru a avea curaj să trăiască. Dar tu, ascultătorule, crezi, nu-i aşa, că hotărârea e suprema fericire. Şi atunci când cea mai bogată fericire a dragostei ţi-ar putea fi asigurată în alt mod, pentru toată viaţa, tu ai alege totuşi viaţa hotărârii şi viaţa comună a căsătoriei în mijlocul primejdiei. Pentru că hotărârea face minuni la nunţi, aşa cum s-a întâmplat la nunta din Cana[lxxx]: mai întâi ea toarnă în cupe vinul cel prost, iar pe cel bun îl păstrează la urmă; dragostea e cea mai bună podoabă a celui demn de dragoste,

însă hotărârea e o forţă în inima celui nedesăvârşit. Aşadar, decizia căsătoriei e că iubirea învinge totul. Da, învinge totul, însă moare într-adevăr când are parte de adversităţi, dacă nu o păstrează hotărârea; moare şi când are parte de prosperitate, dacă n-o păstrează nici o hotărâre; decade în viaţa de zi cu zi, dacă n-o încurajează nici o hotărâre. E sufocată într-o importanţă închipuită, dacă n-o smereşte nici o hotărâre. Dragostea rămâne, dar hotărârea e locul în care rămâne, dacă are ceva care să rămână; dragostea e ceva volatil şi înviorător, dar hotărârea e recipientul în care se păstrează. Dragostea rămâne; ea călăuzeşte în viaţă când e însoţită de hotărâre, dar se rătăceşte când aceasta nu îndrumă; dă însemnătate vieţii, când hotărârea o interpretează în fiecare zi; întăreşte omul pentru întreaga viaţă, când hotărârea o ţine în frâu; prinde ceea ce e veşnic, dacă o hotărâre i-a pregătit locul; învinge totul, când hotărârea o însoţeşte în ziua luptei – iar ultima cinstire e singura cinstire.

E oare acest discurs invidios? E oare o dovadă de invidie să-i spui celui fericit: „Ştiu unde trebuie să-ţi ascunzi fericirea pentru a o pune la adăpost“? Poate că un pic de cochetărie cu tristeţea, care ar fi tocmai o formă de invidie, ar stimula simţul celui fericit. E oare acest discurs jignitor? E jignitor să-i spui cuiva: „Sunt convins că tu însuţi ştii şi te-ai gândit la asta; de aceea, eu doar îţi reamintesc“? E prea insistent vorbitorul care stă deoparte şi îşi vorbeşte sieşi în şoaptă?

Aşadar, pentru hotărârea căsătoriei e nevoie de o reprezentare reală asupra vieţii şi asupra ta; însă aici e deja cuprinsă o altă mare cerinţă, care într-un fel e cea dintâi: *o reprezentare reală despre Dumnezeu*. Una corespunde pe de-a-ntregul celeilalte; pentru că nimeni nu poate avea o reprezentare reală despre Dumnezeu fără a avea una corespunzătoare asupra vieţii şi asupra sa, nici nu poate avea o reprezentare reală asupra sa fără una asemănătoare despre Dumnezeu, nici nu poate avea o reprezentare reală despre viaţă fără una asemănătoare asupra sa. O imaginaţie creatoare de poet sau o reprezentare în depărtarea gândirii indiferente nu e o reprezentare reală. Reprezentarea lui Dumnezeu nici nu vine ca un adaos întâmplător la reprezentarea despre viaţă şi despre sine, ci, dimpotrivă, vine să le încununeze şi pătrunde totul, fiind prezentă mai înainte de a deveni limpede.

Îndrăgostiţii sunt fericiţi, iar în ziua fericirii eşti cel mai aproape de Dumnezeu. Însă e nevoie de o reprezentare reală despre Dumnezeu, care presupune o înţelegere între Dumnezeu şi omul fericit, şi astfel se cere şi un limbaj în care să vorbească unul cu altul. Acest limbaj e hotărârea; singurul limbaj prin care Dumnezeu vrea să aibă de-a face cu omul. Chiar dacă îndrăgostitul fericit e foarte înflăcărat în expresia recunoştinţei sale pentru fericirea sa (şi ce îndrăgostit fericit nu simte acest imbold de a fi recunoscător?), chiar dacă pomeneşte numele lui Dumnezeu, nu rezultă de aici că vorbeşte cu Dumnezeu, că are o reprezentare reală a lui, că s-a făcut înţeles de către Dumnezeu şi că înţelegerea îi e de folos. Oricât de emoţionată ar fi expresia mulţumirilor aduse pentru fericire, indiferent cât de rare sunt, şi oricât de înfocat ar fi sufletul, Dumnezeu nu vrea să le înţeleagă – El înţelege doar hotărârea care

preia răspunderea pentru fericire. Chiar dacă un om pomeneşte numele lui Dumnezeu la început şi la sfârşit, nu vorbeşte cu Dumnezeu dacă reprezentarea prin care îşi exprimă recunoştinţa cel ce se roagă nu e despre Dumnezeu, ci despre fericire, destin, marele câştig şi altele asemenea, sau despre o forţă misterioasă, de a cărei intervenţie omul e uimit – şi cu privire la care se roagă. Hotărârea nu trebuie să-l facă nerecunoscător pe cel fericit; dimpotrivă, îl face demn, şi abia în hotărâre rezidă seriozitatea recunoştinţei. De aceea, mulţumirea hotărârii este conştientă că fericirea e o misiune, iar cel care mulţumeşte se află la început. De aceea, mulţumirea hotărârii e de un calm înţelept; înţelege că Dumnezeu i-a vorbit celui hotărât prin fericire, dar şi că e doar începutul convorbirii. Înseamnă acest lucru să gândeşti cu dispreţ la fericire? Nu înseamnă mai degrabă să gândeşti cu demnitate despre Dumnezeu? Dacă cineva ar vorbi cu un înţelept şi chiar de la primele cuvinte ale acestuia, care ar pătrunde sufletul său cu lumina adevărului, l-ar întrerupe cu mulţumirile sale, nemaiavând nevoie de nici un ajutor, ce ar şti el altceva decât că n-a vorbit cu un înţelept, ci cu un înţelept pe care el însuşi l-a transformat într-un nebun? Înţelepţii sunt oameni şi, astfel, aparţin şi celor exterioare; de aceea, cineva ar putea spune cu oarecare îndreptăţire, chiar şi atunci când are parte de cuvintele unui nebun, că a vorbit cu un înţelept. Însă Dumnezeu se găseşte doar în interior. De aceea, cel care vorbeşte cu El aşa cum vorbea acel om cu înţeleptul, de fapt nu vorbeşte cu El în sensul propriu al cuvântului. La fel cum există o iubire imatură care spune: „Cel cu adevărat îndrăgostit învinge totul“, fără a avea însă o reprezentare reală a luptei, la fel cum există un entuziasm imatur care spune acelaşi lucru cu o pripeală asemănătoare, tot astfel există şi o recunoştinţă imatură care vrea să-i mulţumească lui Dumnezeu, însă doar se amăgeşte singură crezând că îi mulţumeşte lui Dumnezeu şi îi fură astfel lui Dumnezeu mulţumirea. Mulţumirea hotărârii e serioasă şi de aceea plăcută lui Dumnezeu; mulţumirea ei e şi începutul cel bun prin care ai câştigat deja pe jumătate. Iar împreună cu Dumnezeu hotărârea va învinge totul. Ea nu mulţumeşte o dată pentru totdeauna, nici nu mulţumeşte cu prezumţie pământească şi amăgitoare sau cu lipsă de înţelegere; nu, hotărârea e începutul, iar mulţumirea hotărârii e începutul mulţumirii, începutul unui act solemn care va ţine deoparte multe primejdii inutile, întărind omul în primejdia reală şi răsunând în cântecul de slavă din ziua biruinţei; e începutul veghii care îi va găsi pe soţi treji în amurgul vieţii, după nuntă fiind în aşteptare, aşa cum au fost fecioarele înţelepte înaintea nunţii; o veghe care va face ultima mulţumire să fie cea mai frumoasă, dând ultimul răspuns cuvintelor lui Dumnezeu al căror început a fost acea fericire şi aducându-i astfel mulţumirea plăcută şi adevărată.

Dacă un om crede că vorbele acestea sunt tulburătoare, dacă, fără a vrea să se înţeleagă pe sine cum trebuie, îndrăzneşte în lipsa-i de limpezime să gândească despre Dumnezeu cu dispreţ, dacă îşi închipuie că fericirea pierde, devenind serioasă, că ea se diminuează, fiind începutul fericirii: ar fi oare mai frumos, mai înţelept, mai bine în trecerea încercărilor din viaţă, dacă începutul ar fi lipsit de

hotărâre? Ar fi mai frumos dacă fericirea i-ar despărţi, să zic aşa, îndată pe cei doi care s-au unit? Ar fi mai frumos ca o inimă vană de femeie să audă cu plăcere cântecul de laudă al admiratorului, când el crede că îi datorează totul şi când, neclar, însă recunoscător pentru fericirea sa, nu ştie să-i mulţumească altuia? Sau mai frumos ar fi ca omul cel mândru să-şi plece cu plăcere urechea la adoraţia celei slabe atunci când ea, bucuroasă în fericirea ei, umilă în recunoştinţă, nu ştie la cine să meargă în afară de el, cel căruia îi datorează totul, chiar şi fericirea ei – în afară de el, cel care i-a luat ce e mai bun prin înşelăciune; ar fi mai bine, mai înţelept? Ar trece mai bine prin încercări – chiar şi atunci când jugul trebuie aruncat şi începe lupta? Sau dacă acest lucru nu s-ar întâmpla, dacă omul cel slab n-ar ajunge niciodată bărbat şi ar merge fără curaj prin viaţă, ţinându-se ca un copil de femeie? Sau dacă femeia credincioasă în mod jalnic ar robi toată viaţa, nu ca nevastă, însă iubindu-şi fără libertate şi curaj stăpânul, iar acest stăpân ar fi soţul ei? Sau poate că idolatria e în începuturile ei mai frumoasă, în fondul ei mai înţeleaptă şi în mersul vieţii mai de încredere decât o slăvire raţională a lui Dumnezeu?

Dacă omul crede că reprezentarea despre Dumnezeu a hotărârii e doar o opreliște de care fericirea ar prefera să fie scutită, ar fi oare mai frumos, mai înţelept, ar învinge mai bine încercările vieţii dacă soţii lipsiţi de hotărâre ar merge împreună într-un vis exaltat de o clipă, dacă ar alunga prin dans sănătatea şi vlaga iubirii în ziua nunţii? Ar fi mai frumos, mai înţelept, ar ţine mai bine în viaţă – chiar şi când s-ar afla obosiţi la începutul drumului, iar vremea glumelor ar fi trecut? Când n-ar rămâne în urma lor seriozitatea, ci dezgustul şi plictisul, precum şi o trezire confuză dintr-un vis tulbure de tinereţe la o lungă viaţă? Să fie într-adevăr scurta plăcere a unor idolatri mai frumoasă, mai înţeleaptă şi mai de încredere în viaţă decât începutul umil al adevăratei căsnicii?

Crede într-adevăr cineva că hotărârea poate veni mai târziu, când e cu adevărat nevoie de ea? Şi aşadar, încă nu ar fi nevoie de ea în ziua cununiei, când soţii îşi iau o îndatorire pentru totdeauna? Dar mai târziu e nevoie de ea? Crede cineva că nici gând să vrea să se despartă, ci doar să se desfete în prima bucurie a uniunii – şi apoi să se sprijine împreună prin hotărâre? Aşadar, când apar greutăţile, lipsurile, şi bate la uşă nevoia, fie ea pământească sau sufletească, a sosit timpul? Da, a sosit timpul: pentru cel hotărât, să se adune în hotărârea sa – dar nu să ia atunci o hotărâre. E adevărat că nevoia şi adversităţile pot ajuta omul să-l caute pe Dumnezeu în hotărârea sa, dar se pune întrebarea dacă reprezentarea e din acest motiv aşa cum trebuie, dacă e bucuroasă, dacă n-are o anumită întristare, o tainică dorinţă să nu fie nevoie de ea, dacă nu e nemulţumită, nu e invidioasă, melancolică şi dacă nu e deci incapabilă să redea vitregiile vieţii într-o formă mai nobilă. Statul a creat o casă de împrumut unde se duc săracii. Omul sărman e ajutat, dar are el oare o reprezentare plină de bucurie despre această casă de împrumut? Astfel e poate şi căsătoria care abia la necaz îl caută pe Dumnezeu, ah, şi îl caută ca pe o casă de împrumut; oricine trebuie să-L caute abia atunci e mereu în această primejdie. Oare o astfel de

hotărâre târzie, care, chiar dacă e demnă, nu se cumpără fără ruşinare şi fără o mare primejdie într-un moment târziu, e mai frumoasă şi mai înţeleaptă decât prima hotărâre a căsătoriei?

Dar poate că în viaţă n-o să vină nici un necaz şi nici o vitregie şi atunci nu e nevoie de hotărâre. Departe de acest discurs intenţia de a înspăimânta oamenii copilăroşi, ba mai departe încă intenţia de a lăuda hotărârea ca pe un mijloc de folos în lucruri mai mărunte. Aşadar, copilărosule care nu vrei să cunoşti primejdia pentru spirit, spui că oamenii au noroc; iată, spui tu, o căsătorie de care viaţa are grijă şi căreia fericirea îi zâmbeşte neîncetat… şi ce-i cu asta? Această căsnicie copilăroasă a pierdut ce era mai bun, pentru că hotărârea e cea cu adevărat măreaţă. Ea nu e o invenţie jalnică împotriva amărăciunilor vieţii, ci veşmântul mântuirii, iar cel hotărât şi împodobit astfel e demn să aibă parte de zile bune, cel hotărât, înarmat astfel, e puternic şi va învinge în ziua cea rea; totuşi, veşmântul e acelaşi.

Ah, viaţa şi condiţiile căsniciei sunt atât de diferite pe lume! Însă există o hotărâre care e comună tuturor sau ar putea să fie: iubirea învinge totul. Această hotărâre e începutul, în această hotărâre e cuprinsă o reprezentare reală despre viaţă şi despre sine, iar astfel şi despre Dumnezeu – iar atunci sfârşitul va fi precum începutul, iubirea va fi învins totul. Dar închipuie-ţi, ascultătorule, două căsnicii. Una trebuie să-şi croiască din greu calea îngustă printre multe vitregii, cealaltă e purtată pe palmele norocului; ajung ambele la marginea vieţii, iar iubirea a învins totul. Despre prima se poate spune că soţii au învăţat multe din severa şcoală a vieţii, însă dacă se poate spune deopotrivă că în amurgul vieţii nu au ajuns în esenţă să fie serioşi în alt mod decât la început, când au câştigat seriozitatea în severa disciplină a hotărârii, nu e acest lucru cel mai frumos? Iar dacă despre cealaltă pereche se poate spune că soţii n-au fost în esenţă serioşi în alt mod în amurgul vieţii, ci au fost şi de-a lungul îndelungatei vieţi în esenţă la fel de serioşi ca odinioară, când în ziua fericirii hotărârea i-a maturizat în seriozitate, nu e acest lucru cel mai frumos? Pentru că seriozitatea de tinereţe a hotărârii nu e făcută din bucăţi, ci e prin Dumnezeu făcută din reprezentarea despre viaţă, despre sine şi despre Dumnezeu, şi de aceea e o sănătate eternă, care poate că nu va mai fi niciodată câştigată astfel mai târziu.

La un mormânt

Aşadar, s-a sfârşit! – Iar acum, cel care a mers primul spre mormânt, fiind cel mai apropiat de cel dispărut, a rămas ultimul după scurtul moment al discursului, pentru că, ah, e cel mai apropiat: S-a sfârşit! Chiar dacă ar vrea să rămână acolo, tot n-ar afla ce face mortul, pentru că el tace; dacă-n îngrijorarea sa ar vrea să-l strige, sau dacă în jalea sa ar vrea să rămână să asculte, tot n-ar afla nimic, pentru că în mormânt e linişte, iar cel mort e mut; chiar dac-ar merge în fiecare zi la mormânt, amintindu-şi, cel mort nu îşi aminteşte de el –.

Fiindcă-n mormânt nu e nici o amintire, nici măcar a lui Dumnezeu[lxxxi]. Iată, a ştiut acest lucru omul despre care trebuie să spunem acum că nu-şi mai aminteşte nimic şi căruia acum e prea târziu să-i spui acest lucru. Însă, de vreme ce el îl ştia, s-a purtat în consecinţă şi de aceea şi-a *amintit de Dumnezeu* în timp ce trăia. Viaţa i-a trecut neobservată, dar a dus-o în cinste; nu multă lume a ştiut de existenţa sa, doar câţiva l-au cunoscut. Bun cetăţean al oraşului, plin de râvnă în faptele sale modeste, n-a tulburat pe nimeni sustrăgându-se de la îndatoririle faţă de societate, nici n-a tulburat pe nimeni printr-o grijă exagerată faţă de treburile publice. Astfel au trecut ani după ani, monotoni, dar nu în gol; a ajuns bărbat, apoi vârstnic, apoi bătrân: faptele sale au fost şi-au rămas aceleaşi; aceeaşi preocupare la vârste diferite. În urma lui a lăsat o soţie care s-a bucurat cândva să fie unită cu el, iar acum este o bătrână care îl plânge pe cel pierdut, văduvă cu adevărat[lxxxii], care, părăsită, îşi pune nădejdea în Dumnezeu. Lasă în urmă un fiu care a învăţat să-l iubească, să fie mulţumit de situaţia şi de faptele tatălui; a fost cândva bucuros, copil în casa tatălui, nu i s-a părut niciodată prea strâmtă când era tânăr, iar acum aceasta e pentru el o casă de jale. – Despre moartea unui astfel de om neobservat nu întreabă mulţi, iar când cineva trece peste puţin timp pe lângă casa unde a locuit în modestie şi citeşte numele său deasupra uşii, pentru că afacerile continuă sub acelaşi nume, e ca şi cum n-ar fi murit. La fel cum a adormit blând şi în pace, la fel moartea sa e pentru lumea din jur o plecare în linişte. Bun cetăţean, cinstit în câştigul pâinii, cumpătat acasă, milostiv după puteri, sincer compătimitor, credincios soţiei, bun tată pentru fiul său: iată, toate acestea şi tot adevărul cu care pot fi spuse nu stârnesc aşteptarea unei ieşiri pline de importanţă; aici e isprava unei vieţi a cărei frumoasă încheiere a fost o moarte liniştită. – Dar a mai avut încă o înfăptuire, împlinită cu aceeaşi credinţă în curăţia inimii[lxxxiii]: şi-a amintit de Dumnezeu. A fost bărbat, vârstnic, bătrân, apoi a murit, dar amintirea lui Dumnezeu a rămas aceeaşi, o îndrumare în tot ce făcea, o bucurie liniştită în pioasa contemplaţie. Chiar dacă n-ar fi nimeni care să-i simtă lipsa după ce a murit, Dumnezeu i-ar simţi lipsa în viaţă dacă n-ar fi deja la Dumnezeu, i-ar cunoaşte locuinţa şi l-ar căuta acolo, pentru că răposatul a umblat înaintea sa[lxxxiv] şi a fost mai bine cunoscut de el

decât de oricare altul. Şi-a amintit de Dumnezeu şi a ajuns priceput în munca sa, şi-a amintit de Dumnezeu şi a devenit bucuros de munca sa, bucuros de viaţă, şi-a amintit de Dumnezeu şi a devenit fericit în modesta sa casă împreună cu cei dragi, n-a tulburat pe nimeni prin indiferenţă faţă de slujirea publică a lui Dumnezeu, n-a tulburat pe nimeni prin zel la timpul nepotrivit, casa lui Dumnezeu i-a fost a doua casă – iar acum s-a dus acasă.

Dar în mormânt nu există amintire; de aceea, ea rămâne în urmă, rămâne la cei doi care i-au fost dragi în viaţă: îşi vor aminti de el. Iar cel care a mers primul spre mormânt, fiind cel mai apropiat de dispărut, şi care a rămas după scurtul moment al discursului ultimul lângă mormânt, pentru că e cel mai apropiat, pleacă de acolo amintindu-şi, merge acasă la văduva întristată; şi numele de deasupra uşii devine amintire. Apoi va veni o vreme în care, în răstimpuri, câte un muşteriu care va întreba întâmplător sau din compătimire de acel bărbat, va spune, când va auzi de moartea sa: „Ah, a murit!“ Iar după ce toţi vechii muşterii vor fi trecut o dată pe acolo, viaţa celor din jur nu va mai avea nici un prilej de a păstra amintirea. Însă bătrâna văduvă nu va avea nevoie să i se amintească spre a nu-l uita, iar fiul cel vrednic nu va considera că amintirea îl întârzie de la treburi. Când nu va mai întreba nimeni de el, când locuinţa nu va mai fi în mod vizibil o casă de jale, când întristarea se va fi domolit iar dorul zilnic va învăţa amintirea odată cu consolarea, numele de deasupra uşii va însemna pentru cei doi că au o sarcină în plus: să-şi amintească de cel răposat.

Discursul s-a sfârşit.[lxxxv] Mai rămâne un lucru: cele trei lopeţi de pământ care să-l încredinţeze pe răposat din nou ţărânii, ca pe tot ce a venit din ţărână – iar apoi s-a sfârşit pentru totdeauna.

Discursul lipsit de autoritate nu poate avea aceeaşi greutate; nici un mort nu-l aşteaptă pentru ca totul să se poată sfârşi. Totuşi, poţi să-i dai atenţie, ascultătorule! Pentru că moartea însăşi are gravitatea sa. Gravitatea nu ţine de evenimentul propriu-zis, nici de cele exterioare, de faptul că a murit din nou un om, la fel cum măsura gravităţii nu ţine de numărul trăsurilor din cortegiul funerar. După cum nici acea stare de spirit îmblânzită care vrea să vorbească doar de bine despre morţi nu e gravitate şi nu-l poate mulţumi nici pe departe pe cel care se gândeşte grav la propria sa moarte. Moartea ne poate învăţa tocmai că această gravitate ţine de interior, de gând, ne poate învăţa că e doar o iluzie să priveşti uşuratec sau melancolic la cele exterioare, sau să cugeţi profund la moarte uitând să te gândeşti la propria moarte şi să ţii seama de ea. Când oamenii vor să desemneze un subiect potrivit pentru gravitate, pomenesc moartea şi „gândul grav al morţii“[lxxxvi]; totuşi, parcă la temeiul morţii s-ar afla o glumă, iar această glumă, diferită în funcţie de stările de spirit şi de formulări, e esenţială în orice meditaţie asupra morţii în care privitorul nu rămâne el însuşi între patru ochi cu moartea şi nu se gândeşte pe sine odată cu ea.

Un păgân a spus că nu trebuie să ne temem de moarte, „pentru că, atunci când ea este, eu nu mai sunt, iar când eu sunt, ea nu este încă“[lxxxvii]. Aceasta e

gluma prin care vicleanul privitor se situează în afara problemei, însă, chiar dacă în modul său de a vedea lucrurile ar folosi imagini de groază pentru a descrie moartea, înspăimântând o închipuire bolnavă, tot glumă e atâta timp cât se gândeşte doar la moarte, nu şi la sine însuşi în moarte, atâta timp cât vede în moarte o condiţie a neamului omenesc, nu şi a sa. E o glumă să spui că forţa aceea de neînduplecat nu poate să-şi prindă prada, că există aici o contradicţie, iar moartea se înşală singură pe sine. Pentru că întristarea, dacă vrei să o compari cu moartea şi dacă vrei să o numeşti un arcaş, cum i se spune morţii, nu-şi greşeşte ţinta, pentru că îl loveşte pe cel viu, iar când l-a lovit, abia atunci începe întristarea; însă când a lovit săgeata morţii, totul s-a sfârşit. Iar boala, dacă vrei să o compari cu moartea şi dacă vrei să o numeşti o capcană, aşa cum şi moartea e o capcană în care e prinsă viaţa, boala prinde cu adevărat; când l-a prins pe cel sănătos ea abia începe, în timp ce atunci când moartea strânge laţul n-a prins nimic, pentru că totul s-a sfârşit. Însă tocmai în asta constă gravitatea şi tocmai de aceea gravitatea morţii e diferită de cea a vieţii, care-i îngăduie omului să se înşele singur atât de lesne. Când omul îşi urmează calea aplecat, printre vicisitudini, suferinţe, boli, neînţeles, în sărăcie, cu perspective jalnice, greşeşte dacă trage de aici concluzia că el este grav, pentru că gravitatea nu e o reproducere exactă, ci una înnobilată, transfigurată, a vieţii; adică şi aici interioritatea, gândul, faptul de a-şi însuşi şi înnobilarea alcătuiesc gravitatea. Când omul e ocupat cu fapte de amploare, având poate mulţi soldaţi sub comanda sa, sau scriind multe cărţi, sau având funcţii de seamă în stat, sau mulţi copii, sau fiind deseori în primejdie de moarte, sau când are meseria gravă de a pregăti morţii pentru ultimul drum, greşeşte când trage de aici concluzia că e un om grav: căci gravitatea rezidă în impresie, gravitatea e a omului lăuntric, nu a preocupărilor exterioare. În schimb, moartea nu e în acelaşi sens ceva real şi, odată mort, e prea târziu ca să mai devii grav; iar când ai parte de o moarte bruscă – fapt considerat cea mai mare nenorocire într-o vreme de mai mare gravitate, drept care e şi pomenit în vechile rugăciuni, şi pe care timpurile mai noi îl consideră cel mai mare noroc –, s-a sfârşit. Gravitatea vieţii e serioasă. Şi totuşi, nu există gravitate fără înnobilarea celor exterioare prin conştiinţă; aici rezidă posibilitatea amăgirii; gravitatea morţii e lipsită de amăgire, pentru că nu moartea are gravitate, ci gândul la ea.

De aceea, ascultătorule, dacă vrei să păstrezi acest gând şi să nu meditezi la el decât cu grija de a te gândi la tine însuţi, şi acest discurs lipsit de autoritate va deveni un lucru serios pentru tine. Să te închipui mort e gravitatea, să fii martor la moartea altuia e doar o stare de spirit. Ai parte de o atingere uşoară a întristării când cel care trece pe lângă tine e un tată purtându-şi copilul pentru ultima oară, în drumul spre mormânt; sau când dricul sărăcăcios trece pe lângă tine şi nu ştii nimic despre cel mort, decât că a fost un om; ai parte de o vagă întristare când tinereţea şi sănătatea cad pradă morţii, când un portret frumos se află pe monumentul funerar în ruină, înconjurat de buruieni; ai parte de o seriozitate în starea de spirit când moartea intervine în preocupările deşarte şi o

ia pe nebună îmbrăcată în podoabele ei cele mai vane, iar pe nebun în clipa sa cea mai plină de vanitate; ne scapă un suspin la adresa batjocurii vieţii atunci când aflăm că mortul a făcut o promisiune fermă, sigură, devenind fără vina lui un înşelător, fiindcă uitase că moartea e singurul lucru sigur; îţi e vag dor de cele eterne atunci când moartea, după ce ţi-a luat atâtea, ţi-a luat şi ultimul om deosebit pe care-l cunoşteai; simţi doar fierbinţeala unei boli sufleteşti, sau arsura ei rece, când ajungi atât de familiarizat cu moartea şi cu pierderea celor apropiaţi, încât viaţa devine pentru tine mistuire de duh[lxxxviii]; simţi tristeţe profundă când mortul era al tău, şi simţi durerea din care se naşte speranţa nemuritoare, când era iubitul tău, sau izbucnirea cutremurătoare a gravităţii, când era singura ta călăuză şi te lasă pradă singurătăţii; dar fie că era copilul tău, fie că era iubitul, fie că era singura ta călăuză, e vorba tot de o stare de spirit; chiar dacă ai vrea să fii tu cel care moare în locul lor, e vorba tot de o stare de spirit; iar dacă ţi se pare că e mai uşor astfel, tot de o stare de spirit este vorba. Gravitatea apare atunci când, gândind moartea, o gândeşti ca pe propriul tău dat, făcând astfel ceea ce moartea nu este în stare: recunoşti că tu eşti, şi că moartea este de asemenea. Pentru că moartea e învăţătoarea despre gravitate, dar lecţia ei cea gravă o recunoşti tocmai după faptul că lasă în seama fiecăruia să se caute pe sine pentru a-l învăţa gravitatea, pe care omul n-o învaţă decât prin el însuşi. Moartea îşi vede de treabă în viaţă, nu umblă prin preajmă ca în reprezentările fricosului despre ea, ascuţindu-şi coasa şi speriind femeile şi copiii, ca şi cum în asta ar consta gravitatea. Nu; ea spune: „Sunt aici; dacă vrea cineva să înveţe de la mine, să vină la mine.“ Numai astfel preocupă moartea cu gravitate, în rest o face doar în stări de spirit şi prin ascuţimea gândului, în profunzimea acestuia sau în glumă, în străfulgerări trăsnite sau apăsătoare, de profundă jale, care însă nu e gravitate nici chiar în expresia sa cea mai suferindă, pentru că gravitatea îl învaţă pe om tocmai să păstreze măsura în întristare şi plângere[lxxxix].

Un poet[xc] povesteşte despre un tânăr care în noaptea când se schimba anul s-a visat bătrân, şi ca bătrân, în vis, a privit înapoi la o viaţă risipită; iar în dimineaţa noului an s-a trezit cuprins de angoasă, nu doar pentru un an nou, ci şi pentru o nouă viaţă; a gândi astfel la moarte treaz fiind, a gândi la ceea ce e mai decisiv decât vârsta bătrâneţii, care îşi are şi ea vremea ei, a gândi că s-a sfârşit, că totul e pierdut odată cu viaţa, pentru a câştiga totul în viaţă – aceasta e gravitatea. A fost odată un împărat[xci] care a poruncit din timpul vieţii să i se organizeze înmormântarea cu păstrarea tuturor ritualurilor exterioare. Fapta sa era poate doar rodul unei stări de spirit, dar să fii martor la propria ta moarte, martor la felul cum se închide coşciugul, martor la felul cum tot ce umple simţurile în mod lumesc şi pământesc încetează în moarte: aceasta e gravitatea. A muri e soarta oricărui om, aşadar e o artă prea puţin însemnată; însă a şti să mori bine e cea mai înaltă înţelepciune a vieţii[xcii]. În ce constă diferenţa? În faptul că în primul caz gravitatea e a morţii, iar în cel de-al doilea caz e a muritorului. Iar discursul care face această diferenţă nu se poate adresa mortului, ci celui viu.

Aşadar, discursul va avea drept subiect:

Decizia morţii.

Suntem de acord, ascultătorule, că un discurs religios nu trebuie să dividă, nici să fie în dezacord cu altceva, în afară de ceea ce nu e religios. Aşadar, când omul sărman, slujitorul care e nevoit să folosească parcimonios puţinele ceasuri ale rarelor zile libere, merge la un mormânt ca să-şi amintească de răposat, cugetând şi la propria moarte, când un astfel de om e nevoit să se folosească de o ocazie sărăcăcioasă, iar drumul într-acolo devine şi o plăcere a vieţii, timpul petrecut acolo fiind o distragere bucuroasă şi binefăcătoare de la munca atâtor zile; când îşi petrece timpul acolo, ba amintindu-şi de răposat, ba gândindu-se el însuşi la sine cu gravitate, ba bucurându-se de libertate şi de cele din jur, ca şi cum ar căuta înviorarea într-o frumoasă câmpie, ca şi cum drumul ar fi doar de plăcere şi ar fi adus cu el mâncare pentru a se ospăta voios împreună cu alţii: suntem de acord că un astfel de om, în nobila sa simplitate, uneşte frumos lucruri contradictorii (ceea ce, conform spuselor înţelepţilor, e suprema dificultate[xciii]), că amintirea sa e de preţ pentru cel dispărut, fiind primită cu bucurie în cer. Gravitatea lui e la fel de lăudabilă, la fel de plăcută lui Dumnezeu şi de acelaşi folos pentru el precum a celui care, cu însuşiri deosebite, petrece zi şi noapte exersând gândul grav al morţii în viaţă, astfel încât se tot opreşte pentru a renunţa la îndeletnicirile vane, iar apoi tot grăbeşte să alerge pe drumul binelui, ba dezobişnuindu-se de a fi vorbăreţ şi fiind preocupat de învăţarea înţelepciunii în tăcere[xciv], ba învăţând să nu se înspăimânte de stafii şi de inveţii omeneşti, ci doar de responsabilitatea morţii, ba învăţând să nu se teamă de cei care ucid trupul[xcv], ci să se teamă de sine şi de ducerea vieţii în deşertăciune, în moment, în închipuire. Îl vom lăuda că a folosit minunat ocazia care i-a fost îngăduită, însă, dacă şi-ar lua uneori liber de la minunatele fapte zilnice pentru a se desfăta la gândul că e mai bun decât omul cel simplu, care n-are atâta timp sau atâtea puteri, că ar fi mai plăcut lui Dumnezeu, ca şi cum Dumnezeu ar face doar nedreptăţi, refuzându-i unuia timpul şi puterile, deci darul norocului, spre a-i face apoi o vină din această lipsă, la fel cum oamenii sunt uneori cruzi din neatenţie: ah, ce diferenţă între rarele sale zile libere şi cele ale omului simplu, când el risipeşte totul, iar cel simplu câştigă totul! Nu, orice comparaţie nu e decât o glumă, iar o comparaţie deşartă e o glumă întristătoare. Chiar dacă omul favorizat ar avea timp destul, gravitatea şi moartea tot l-ar învăţa că n-are vreme de risipit şi cu atât mai puţin vreme de risipit totul. În schimb, dacă vreun om a încheiat repede cu gândul morţii, la fel ca şi cu toate celelalte gânduri, îngrijorându-se înfumurat că pentru mintea sa agilă nu rămân destule în această viaţă săracă şi monotonă, suntem de acord, ascultătorule: omul cel simplu e repede ajutat să înţeleagă orice obiect al contemplaţiei religioase, astfel încât să-i fie de folos, în timp ce unul mai înzestrat e bucuros să-i consacre întreaga viaţă, chiar dacă recunoaşte că nu l-a înţeles pe de-a-ntregul, sau că în viaţa sa nu a exersat gândul până la desăvârşire. Cel fără de Dumnezeu în lume[xcvi] se plictiseşte repede de sine şi exprimă înfumurat acest lucru, spunând că s-a plictisit de

întreaga viaţă, dar cel care e în comunitate cu Dumnezeu trăieşte împreună cu cel a cărui prezenţă îi dă, chiar şi lucrului celui mai neînsemnat, o infinită însemnătate.

Despre decizia morţii trebuie să spunem mai întâi că e *decisivă*. Repetarea cuvântului e semnificativă, repetarea însăşi amintind cât de laconică e moartea. Există multe alte decizii în viaţă, însă doar una e la fel de decisivă ca a morţii. Pentru că nici toate forţele vieţii nu pot să reziste timpului care le smulge cu sine; până şi amintirea aparţine prezentului. Nu e în puterea celui viu să oprească timpul, să-şi găsească liniştea în afara timpului, în încheierea desăvârşită, într-o încheiere a bucuriei, ca şi cum n-ar exista mâine, într-o încheiere a tristeţii, ca şi cum n-ar putea deveni nici cu o picătură mai amară, în încheierea contemplaţiei, ca şi cum sensul s-ar afla cu totul în afara ei şi contemplaţia n-ar fi o parte a sensului, în încheierea socotelii, ca şi cum momentul acesteia n-ar prelua şi el răspunderea sa. În schimb, moartea are această putere; ea nu face nimic de mântuială, ca şi cum ar mai rămâne ceva în plus, nu goneşte după decizie, cum fac cei vii, ia lucrurile în serios. Când vine, ea spune: „Până aici, nici un pas mai mult.“ Atunci s-a sfârşit, nu se mai adaugă nici o literă. Sensul s-a încheiat; nu se mai aude nici un sunet, s-a sfârşit. Dacă e imposibil să aduni toate afirmaţiile nenumăraţilor oameni vii într-una singură, toţi cei morţi se unesc în schimb într-una, într-una singură: „S-a sfârşit.“

Iată ce poate moartea. Ea nu e un tânăr lipsit de experienţă, care n-a învăţat să se folosească de coasă şi pe care îl poţi lua prin surprindere. N-ai decât să ai ce reprezentare vrei, închipuită sau adevărată, despre viaţa ta, despre importanţa ei pentru toţi, despre importanţa ei pentru tine însuţi: moartea n-are nici o reprezentare şi nu dă atenţie reprezentărilor. O, dacă e să fie cineva sătul de repetare, aceea e moartea, care a văzut totul, şi mereu şi mereu acelaşi lucru. Chiar şi răposarea rară, care se petrece o dată la multe secole, a văzut-o de multe ori; în schimb, nici un muribund n-a văzut moartea pălind, cutremurată dinaintea lui, n-a văzut coasa tremurându-i în mână şi n-a văzut nici măcar umbra unei schimbări de expresie pe chipul ei impasibil. Moartea n-a ajuns nici un bătrân care, slăbit de vârstă, umblă nesigur, neştiind exact cât e ceasul sau ajuns compătimitor din slăbiciune. O, dacă îndrăzneşte cineva să se laude că nu s-a schimbat, aceea e moartea: ea nu păleşte şi nu îmbătrâneşte.

Însă discursul nu trebuie să laude moartea, la fel cum nu trebuie nici doar să dea o preocupare închipuirii. Sigur că moartea poate să dea lovitura de graţie, însă îndemnul gravităţii către cel viu e să se gândească la asta, să se gândească la faptul că s-a sfârşit, că vine o vreme când s-a sfârşit. Iar acest lucru e greu, pentru că, până şi în clipa morţii, muribundului i se pare că ar mai putea avea nişte timp de trăit, iar ceilalţi se tem să-i spună că s-a sfârşit. Cu atât mai greu e pentru cel viu, atâta vreme cât trăieşte în sănătate, tinereţe, fericire şi putere – aşadar în siguranţă, în deplină siguranţă –, dacă nu vrea să se închidă împreună cu gândul morţii care îi lămureşte că această siguranţă este amăgire. Există o consolare în viaţă, un fals linguşitor care dă siguranţă în viaţă, un înşelător ipocrit care se

numeşte amânare. Dar ei i se spune rareori după adevăratul ei nume, pentru că, şi atunci când vrei s-o numeşti, ea se strecoară în cuvânt, iar denumirea e oarecum îmblânzită, cuvântul îmblânzit fiind el însuşi o amânare. În schimb, nimeni nu poate învăţa omul să fie dezgustat de acest linguşitor şi să recunoască înşelătorul, aşa cum o face gândul grav al morţii. Pentru că moartea şi amânarea sunt duşmance de moarte, ce nu pot fi împăcate; însă omul grav ştie că moartea e cea mai puternică.

S-a sfârşit. Chiar dacă este vorba de un copil care ar avea dreptul să ducă o viaţă întreagă, şi implora pentru acest drept: s-a sfârşit, nu i se acordă nici o clipă în plus. Chiar dacă ar fi un tânăr plin de speranţe frumoase, care s-ar ruga pentru o singură clipă în plus: s-a sfârşit, nu i se plăteşte nici un bănuţ pentru creanţa-i asupra vieţii. Chiar dacă numai puţin lipseşte pentru a fi încheiată opera faimoasă a unui bărbat, această operă fiind o minune a lumii pe care întreaga omenire o va înţelege greşit din cauză că-i lipseşte finalul: s-a sfârşit, lucrarea rămâne neterminată. Chiar dacă cuiva i-ar mai lipsi un singur cuvânt, care ar avea pentru el semnificaţia unei vieţi, şi ar da o viaţă întreagă pentru a-l putea rosti: s-a sfârşit, cuvântul rămâne nerostit.

Aşadar, când moartea decide, totul s-a sfârşit, domneşte odihna. Nimic, nimic nu tulbură mortul; lipsa cuvântului, lipsa clipei au umplut de nelinişte agonia muribundului, dar mortul nu mai e tulburat; trecerea sub tăcere a acelui cuvânt tulbură viaţa multor oameni vii, iar opera cea misterioasă preocupă permanent cercetătorul, însă mortul nu mai e tulburat. Astfel, decizia morţii e asemeni unei nopţi, a nopţii care soseşte când nimeni nu mai poate să lucreze[xcvii]; de aceea, moartea a fost numită noapte, iar reprezentarea sa a fost îmblânzită prin numirea ei drept somn[xcviii]. Când cel viu caută, în nesomnu-i, zadarnic odihna în pat, când fuge de sine şi caută zadarnic un ascunziş unde să nu-l găsească propria conştiinţă, când cel chinuit, obosit la suflet şi la trup de crunta suferinţă caută zadarnic o poziţie în care să-şi găsească alinarea, căci neliniştea durerii nu-l lasă nici să stea locului, dar nici să meargă, până cade şi caută apoi, cu un nou efort, poziţia alinătoare, tânjind zadarnic după răcoare în această fierbinţeală – se spune că aduce o mângâiere gândul că există totuşi o stare în care cel copleşit de efort îşi găseşte odihna: moartea; un culcuş unde odihneşte liniştit: moartea; un somn care nu fuge: moartea; un loc răcoros: mormântul; un ascunziş unde conştiinţa rămâne afară: mormântul, unde amintirea însăşi rămâne afară ca o adiere prin copaci; o învelitoare pe care omul cel liniştit n-o dă în lături, şi sub care doarme în pace: iarba! Se spune că, atunci când ai obosit deja în anii tinereţii, iar melancolia vrea să aibă grijă de copilul ei, e o mângâiere să te gândeşti că la sânul ţărânii odihneşti în loc cald şi bun; o mângâiere la care să cugeţi şi s-o gândeşti astfel încât Cel Veşnic devine nefericitul care, asemeni unei asistente medicale de gardă, nu îndrăzneşte să doarmă, în timp ce noi ceilalţi adormim.

Însă toate acestea sunt o stare de spirit, ascultătorule, iar a gândi moartea astfel e lipsă de gravitate. Un astfel de dor de moarte e fuga de viaţă a

melancoliei, iar a nu vrea să te temi astfel de moarte e o revoltă; e amăgirea întristării să nu vrei să înţelegi că de alte lucruri, nu de viaţă, trebuie să te temi şi că de aceea trebuie găsită o altă înţelepciune care să nu consoleze decât somnul morţii. Într-adevăr, dacă e slăbiciune să te temi de moarte, atunci e vorba de un curaj sulemenit când un om îşi închipuie că nu se teme de moarte şi în acelaşi timp se teme de viaţă; e o indolenţă de femeie care vrea somn, ceva nebărbătesc să vrei să dormi pentru a te consola, să vrei scăparea de suferinţă prin somn.

Desigur, moartea e somn, şi astfel vom spune despre oricine se odihneşte în moarte că doarme, vom spune că o noapte liniştită îl acoperă cu umbra ei şi că nimic nu-i tulbură pacea. Însă nu există oare diferenţă între viaţă şi moarte? Cel viu care se gândeşte la propria moarte trebuie să o privească altfel. Dacă ai fi tu însuţi acela, viul care vede acest lucru? Iată, cel adormit în moarte nu se îmbujorează precum copilul în somn; nu îşi reface puterile asemeni bărbatului căruia somnul îi redă vigoarea; nu-i vizitat cu prietenie de vis, cum i se întâmplă, în somn, moşneagului! Când vezi în viaţă un caz care seamănă cu moartea, ce faci? Îl strigi pe cel căzut în leşin, pentru că te cuprind fiorii văzând această stare, în care un om viu pare căzut pradă morţii; e oare o consolare că nu strigi la un mort din cauză că nu foloseşte la nimic? Însă tu nu eşti mort, iar dacă melancolia vrea să te întărească prin leşin, dacă întristarea vrea să te facă să leşini într-o oboseală de moarte, care îşi găseşte singura consolare în somnul morţii, atunci strigă, cheamă-te singur pe nume, fă pentru tine ce ai vrea să faci pentru oricare altul, şi nu căuta o consolare amăgitoare în dorinţa ca totul să se fi sfârşit! Poţi să ai orice reprezentare închipuită sau adevărată despre singularitatea suferinţei tale; o, dacă cineva trebuie să fi obosit de repetarea strigătului de jale, aceea e moartea; chiar şi pe nefericitul cu o suferinţă rară, care apare doar o dată la secole-ntregi, chiar şi strigătele lui de jale moartea le-a auzit de multe ori, dar nimeni, nimeni n-a dat de înţeles că ele au mişcat moartea, făcând-o să vină mai repede! Iar dacă strigătul tău ar putea s-o mişte – oare chiar asta vrei, oare nu opusul, faptul că nu vine fiindcă o chemi întăreşte siguranţa de sine a sfidării, nu ajută opusul pe cel fricos să joace jocul cel curajos cu grozăvia? – Dacă strigătul şi dorul tău ar mişca-o, oare nu te-ai înşela pe tine însuţi? Chiar dacă am uita fie şi o clipă de răspunderea care e mereu prezentă? De unde vine alinarea, oare din faptul că s-a sfârşit? Sau mai degrabă din reprezentarea sa, ca şi cum ar ţine încă, ca o distracţie, o jucărie, de puterea melancoliei şi a întristării, aşadar a celui viu? Cel adormit în moarte nu se mişcă, şi, chiar dacă linţoliul nu s-ar strânge atât de tare în jurul lui, tot nu s-ar mişca; căci devine ţărână[xcix]. Iar mortul nu are gândul că s-a sfârşit, care, în anticipaţia închipuită a reprezentării, aduce împrospătarea melancolică a neputinţei sfidătoare, sau uşuratica alinare prin tristeţe. Aşadar, el nu are nici o bucurie de pe urma faptului că s-a sfârşit; de ce şi-a dorit atunci sfârşitul? Ce contradicţie! Spune mai bine că e consolator să putrezeşti în ţărână. Dar dacă ştii şi altceva despre moarte, ştii şi să te temi de altceva decât de viaţă.

Gravitatea înţelege acelaşi lucru despre moarte, însă îl înţelege altfel. Pricepe

că s-a sfârşit. O preocupă mai puţin dacă sfârşitul acesta poate fi exprimat, îmblânzind starea de spirit, prin faptul că moartea e o noapte, un somn. Nu pierde timpul cu dezlegarea enigmelor, nu stă adâncită în contemplaţie, nu se exprimă pe ocolite, nu ţine seama de ingeniozitatea vorbirii în imagini, nu tratează, ci făptuieşte. Dacă e sigur că moartea există – şi există; dacă e sigur că odată cu decizia ei totul s-a sfârşit; dacă e sigur că moartea însăşi nu se coboară niciodată să dea explicaţii: ei bine, atunci e important să te înţelegi pe tine însuţi, iar gravitatea înţelege că atunci când moartea e noaptea, viaţa e ziua; că de nu poţi lucra noaptea, poţi lucra ziua, iar strigătul scurt, dar dătător de grabă al gravităţii, e asemenea scurtului strigăt al morţii: „Chiar astăzi“.[c]

Pentru că moartea înţelească cu gravitate dă omului putere de viaţă ca nimeni alta, făcându-l ca nimeni alta să vegheze. Pe omul senzual, moartea îl face să spună: „Să mâncăm şi să bem, pentru că mâine vom muri“[ci]; însă aceasta e laşa plăcere de viaţă a senzualităţii, acea ordine a lucrurilor demnă de dispreţ în care omul trăieşte pentru a mânca şi a bea, nu mănâncă şi bea pentru a trăi. Omului mai profund, reprezentarea morţii îi dă poate sentimentul neputinţei, făcându-l să cadă într-o stare de spirit plină de slăbiciune; însă omului serios, gândul morţii îi dă elan în viaţă şi ţinta potrivită înspre care să şi-l îndrepte. Nici un arc încordat nu poate da săgeţii asemenea iuţeală cum poate gândul morţii să-l grăbească pe cel viu, când gravitatea îl încordează. Atunci gravitatea prinde prezentul chiar astăzi, nerefuzând nici o misiune ca fiind neînsemnată, nerefuzând nici un timp ca fiind prea scurt; lucrează din toate puterile, însă e şi dispusă să râdă de sine când acest efort pretinde că ar fi un merit înaintea lui Dumnezeu, şi este gata să înţeleagă în neputinţa ei că omul e un nimic iar cel ce lucrează din răsputeri nu obţine decât adevărata ocazie de a se minuna de Dumnezeu. Pentru că timpul e şi un bun. Dacă un om ar fi în stare să provoace o perioadă de scumpiri în lumea exterioară, ar avea mult de lucru; negustorul spune pe bună dreptate că marfa are preţul său, dar preţul depinde totuşi în mare măsură de conjunctura favorabilă – iar când e scumpete, negustorul e în câştig. Poate că un om nu e în stare să facă acest lucru în lumea exterioară, însă în lumea spiritului e în stare oricine. Moartea scumpeşte timpul pentru muribund; cine n-a auzit cum creşte preţul unei zile sau al unui ceas când muribundul se târguieşte cu moartea; cine n-a auzit cum o zi sau un ceas capătă o nesfârşită valoare din cauză că moartea a scumpit timpul! Moartea poate face acest lucru, iar omul grav poate provoca scumpirea prin gândul la moarte, astfel încât anul şi ziua să aibă o infinită valoare – iar când timpul e de mare preţ, negustorul câştigă folosind timpul. Dar când siguranţa civică e tulburată, negustorul nu-şi îngrămădeşte indiferent boccelele, ci veghează asupra comorii sale, să nu-i spargă hoţul casa şi să i-o ia[cii]. Pentru că, ah!, moartea seamănă şi cu un hoţ noaptea[ciii].

Nu-i aşa, ascultătorule, că la fel ţi s-a întâmplat şi ţie? Când te-a vizitat gândul morţii, paralizându-te; când s-a stre-curat la tine, înşelându-te şi prefăcându-ţi energia într-un vis exaltat; când descurajarea morţii a vrut să-ţi transforme viaţa într-o deşertăciune; când seducătoarea tristeţe ţi-a dat târcoale

pe furiş iar gândul că s-a sfârşit a vrut să te cufunde în somnul melancoliei; când te-ai adâncit absent în preocuparea faţă de metafora morţii: nu ai dat vina pe moarte, pentru că toate acestea nu erau moartea. Dar ţi-ai spus în sine: „Sufletul meu e într-o stare care, dacă mai continuă, cuprinde în ea o duşmănie împotriva mea, ce ar putea să mă domine.“ Şi-atunci nu ai fugit de moarte, ca şi cum acest lucru ar însănătoşi. Departe de tine una ca asta. Ai zis: „Voi evoca gravul gând al morţii.“ Şi ţi-a fost de ajutor. Pentru că gravitatea morţii te-a ajutat să faci ultimul ceas infinit de important, gândul ei cel grav te-a ajutat să acorzi unei vieţi îndelungate importanţă ca în vreme de scumpete, valoare ca şi cum ar umbla după ea mâna hoţului.

Să-i lăsăm deci morţii puterea sa, aceea că „s-a sfârşit“, dar să-i lăsăm şi vieţii dreptul de a lucra cât timp e zi şi să-l lăsăm pe omul cel grav să caute prin gândul morţii sprijin în această privinţă. Cel ce ezită e doar un martor al luptei continue de la hotarul dintre viaţă şi moarte; viaţa sa e doar o prezentare plină de îndoială a relaţiei lor; sfârşitul vieţii sale e o dezamăgire, însă cel serios a încheiat prietenie cu luptătoarele, iar viaţa sa are în gândul grav al morţii cel mai credincios aliat. Chiar dacă toţi morţii sunt egali, din cauză că s-a sfârşit, există totuşi o diferenţă, ascultătorule, o diferenţă strigătoare la cer, diferenţa în privinţa vieţii care s-a sfârşit odată cu moartea. Aşadar, nu s-a sfârşit, iar cel serios spune, în ciuda grozăviei morţii, ba nu, cu sprijinul gravului gând al morţii: „Nu s-a sfârşit.“ Dar dacă perspectiva aceasta luminoasă îl ispiteşte, dacă nu face din nou decât să o întrevadă în amurgul contemplaţiei, dacă ea îl îndepărtează de la misiunea sa, dacă timpul nu devine scump, dacă posesiunea i se pare sigură, atunci nu e serios. Când moartea spune: „Poate chiar astăzi“, gravitatea zice: „Indiferent dacă e astăzi sau nu, eu spun: «chiar astăzi».“

Despre decizia morţii mai trebuie să spunem că e *indeterminabilă*. Cu asta nu am lămurit nimic, dar aşa şi trebuie să fie când vorbim despre o enigmă. Pentru că moartea îi face pe toţi egali, dar dacă egalitatea aceasta e în nimic, în nimicire, egalitatea însăşi nu poate fi definită. Dacă vrem să vorbim mai departe despre această egalitate, n-o putem face decât pomenind diferenţele vieţii şi negându-le prin egalitatea morţii. Aici, în mormânt, pruncul şi cel ce a transformat lumea întreagă sunt la fel de nefăptuitori; aici bogatul e la fel de sărac precum ultimul sărman; sărăcia nu cerşeşte, iar bogatul nu are nimic de dat; cel mai cumpătat şi cel mai nesătul au nevoie de la fel de puţin; aici nu se aude vocea despotului, nici strigătul celui oprimat; obraznicul şi cel jignit devin la fel de neputincioşi; aici zac în morminte alăturate, suportându-se unul pe altul, cei pe care duşmănia i-a despărţit cu o lume întreagă; aici zac arătosul şi cel cu jalnică înfăţişare, dar frumuseţea nu îi desparte; aici zac deopotrivă cel ce căuta moartea ca pe o comoară ascunsă şi cel ce uitase că există moarte, însă diferenţa nu poate fi observată.

Astfel, decizia morţii e prin egalitatea ei ca un spaţiu gol şi ca o tăcere în care nimic nu răsună, sau, dacă e îmblânzită, ca o tăcere netulburată. Şi în această împărăţie mută domneşte moartea. Deşi e singură împotriva tuturor celor vii, are

puterea de a-i supune şi de a le impune tăcerea. Poţi să-ţi închipui cum vrei viaţa ta, ba chiar şi importanţa ei pentru eternitate; nu vei reuşi să scapi de moarte prin vorbe, nu faci trecerea către etern în curgerea vorbirii şi dintr-o suflare: toţi au trebuit să tacă. Chiar dacă generaţii după generaţii s-ar uni cu mult zgomot pentru înfăptuiri comune, iar individul ar uita de sine, simţindu-se în siguranţă la adăpostul mulţimii: iată, moartea tot îl ia pe fiecare în parte – şi fiecare în parte amuţeşte. Orice diferenţă ţi-ai închipui în privinţa unui om viu, moartea îl face egal cu cel a cărui diferenţă nu poate fi recunoscută. Pentru că oglinda vieţii îi redă uneori vanitosului propria diferenţă cu o fidelitate măgulitoare, însă oglinda morţii nu măguleşte, fidelitatea ei îi arată pe toţi la fel, cu toţii seamănă atunci când moartea dovedeşte cu oglinda ei că mortul tace[civ].

Aşadar, decizia morţii e de nedefinit prin egalitate, pentru că egalitatea e în nimicire. Iar celui viu îi pare alinător să se gândească la ea.

Când spiritul omului, obosit de diferenţa care persistă fără încetare, se retrage cu mândrie în sine, adunând mânie în neputinţa sa sfidătoare din cauză că nu e în stare să oprească forţa de viaţă a diferenţei, gândul că moartea are această putere pare alinător, iar această reprezentare îi insuflă entuziasmului nimicirii o înflăcărare din care se naşte o viaţă mai înaltă.

Când nefericitul suspină în ungher pentru că viaţa l-a nedreptăţit ca o mamă vitregă, nemaiîndrăznind, în necazul său, nici să se arate, fiindcă şi cel mai bun om zâmbeşte fără să vrea la vederea jalei sale chinuitoare şi totuşi, ah!, ridicole; când retras în excluderea sa nu iubeşte, pentru că nimeni nu găseşte în el egalitatea pe care el însuşi o caută în zadar la alţii, atunci gândul că moartea îi face pe toţi egali e pentru el alinător precum răcoarea zăpezii căzând pe focul supărării ascunse.

Când omul jignit se zvârcoleşte sub nedreptatea celui puternic, nemaisperând în ura sa neputincioasă la vreo răzbunare, gândul că moartea îi face pe toţi egali îi e o bine-venită consolare, aproape rechemându-i plăcerea de a trăi.

Când răsfăţatul de dorinţe stă inactiv, tratând uşuratec măreţele reprezentări despre sine ale dorinţei şi văzându-i doar pe alţii cum năzuiesc la cele înalte şi îşi ating ţinta, când patima nerăbdării îi împovărează respiraţia, gândul că moartea trage o linie, făcându-i pe toţi egali, e ca o gură de aer şi îl alină.

Când învinsul înţelege că lupta a trecut, iar el e cel mai slab, dar pricepe totodată că nu s-a sfârşit, că înfrângerea sa i-a dat învingătorului un elan norocos, că suferinţa sa în urma înfrângerii povesteşte, în fiecare zi, despre ascensiunea tot mai departe la orizont a celuilalt, gândul că moartea îl va ajunge pe biruitor din urmă, reducând la nimic distanţa, e alinător.

Când boala devine un oaspete zilnic, iar vremea bucuriei trece, când până şi apropiaţii se simt obosiţi de cel ce suferă şi îl rănesc cu multe vorbe nerăbdătoare, când bolnavul însuşi îşi dă seama că simpla lui prezenţă îi tulbură pe cei bucuroşi, astfel încât e nevoit să se ţină departe de dans, atunci gândul că moartea îl va pofti şi pe el la dans şi că în acel dans toţi devin egali îl alină.

Însă, ascultătorule, aceasta e doar o stare de spirit, de fapt e o laşitate care

vrea să pară mai bună printr-un fals, luând formă poetică deşi în esenţa ei e la fel de jalnică. Dacă omul simplu nu reuşeşte poate să înţeleagă acest tip de stare de spirit, e oare această atitudine sus-pusă o valoare decisivă în sine, sau nu e decisivă decât în a-l face mai responsabil? E laşă plăcere a melancoliei să vrei să te arunci în golul ameţitor, căutând în acest vârtej ultima distracţie; e invidie revoltată împotriva lui Dumnezeu să vrei să-ţi pierzi sufletul, rănit fiind de diferenţă; e un autodenunţ să vrei să urăşti neputincios: trădează doar că îţi lipseşte puterea, pentru că abuzezi în mod cumplit de neputinţă; e o cale demnă de dispreţ către plângerile nejustificate împotriva vieţii să vrei doar să ai dorinţe, iar apoi să te plângi că nu ai devenit ce-ţi doreai, să nu fii bun de nimic altceva decât să-ţi doreşti, vrând în mod jalnic ca totul să dispară; e o chinuitoare rezistenţă a învinsului să nu înţelegi nimic altceva în afară de lupta dintre tine şi mine şi de pieirea ambilor; e o boală şi mai îngrozitoare să nu vrei să înţelegi de ce fel de doctor are nevoie bolnavul. Într-adevăr, dacă omul care nu îndrăzneşte nici chiar în gând să renunţe la diferenţa în favoarea sa, în care îşi pierde viaţa, e un răsfăţat laş şi voluptuos, suspinele sau oftaturile aceluiaşi om sub diferenţele vieţii sunt un curaj sulemenit, care vrea să îşi încerce puterile în reprezentarea egalităţii din moarte.

Iar dacă vreun om crede într-adevăr în consolarea adusă de egalitatea în moarte – nu-i oare o contradicţie ca omul care prezintă drept atrăgătoare o astfel de semeaţă îndrăzneală să trăiască încă? – Oare reprezentarea sa despre moarte va persista în moarte, când jocul gândirii nu mai încântă pasiunea? Mortul a uitat diferenţa şi, chiar dacă o viaţă întreagă şi-a propus să şi-o amintească pentru a avea bucuria de a vedea cum îi e luată altuia în moarte, el nu mai are acest gând în moarte, chiar dacă uităm o clipă responsabilitatea care îi aşteaptă. Iată minciuna şi înşelăciunea din semeaţa sfidare care vrea să se alieze cu moartea împotriva vieţii. Omul uită că moartea e cea mai puternică, uită că ea n-are preferinţe, că nu se aliază cu nici un om astfel încât acesta să aibă în moarte parte de libertate şi de spaţiu pentru plăcerea nimicirii. Doar atunci când gândul celui viu rătăceşte ca în poveşti în tăcuta împărăţie a morţilor, nutrind iluzia că ar fi el însuşi moartea şi dispărând dinaintea sa în moarte; doar când imită moartea, chemându-l la judecată pe cel invidiat, dezbrăcându-l de toată măreţia şi bucurându-se de neputinţa lui; doar când gândul său se îndreaptă spre morminte, înfundând cu semeţie lopata în pământ şi insultând pacea morţilor prin sfidătoarea sa poftă de a vedea că rămăşiţele unuia sunt la fel ca ale celuilalt – abia atunci simte alinare.

Dar toate acestea nu sunt gravitate; oricât de sumbră ar fi esenţa lor şi oricât de lugubră ar fi plăcerea nu înseamnă că sunt gravitate. Gravitatea nu priveşte strâmb, ci e împăcată cu viaţa şi ştie să se teamă de moarte.

Gravitatea înţelege acelaşi lucru despre moarte, însă îl înţelege altfel. Pricepe că moartea îi face pe toţi egali şi a priceput deja acest lucru din cauză că a învăţat de la ea însăşi să caute egalitatea înaintea lui Dumnezeu, unde toţi pot fi egali. Prin această năzuinţă, omul grav descoperă o diferenţă: propria sa

diferenţă faţă de ţinta care i-a fost stabilită, şi descoperă că la distanţa cea mai mare de această ţintă e o stare asemenea egalităţii din moarte. Dar de fiecare dată când diferenţa pământească vrea să-l ispitească şi să-l întârzie, gravul gând al egalităţii din moarte intervine şi îl îmboldeşte din nou. La fel cum nici un duh rău nu îndrăzneşte să pronunţe sfântul nume, orice duh bun se înfioară înaintea spaţiului gol[cv], a egalităţii nimicirii, iar acest fior productiv în viaţa naturii e dătător de imbold în viaţa duhului. O! când vine moartea, egalitatea nimicirii învaţă adesea omul să-şi dorească până şi reîntoarcerea celei mai apăsătoare diferenţe, condiţie preferabilă atunci când singura condiţie e cea a morţii! Astfel l-a învăţat gravul gând al morţii pe cel viu să pătrundă chiar şi cea mai apăsătoare diferenţă cu egalitatea înaintea lui Dumnezeu. Şi nici o comparaţie nu are atâta forţă dătătoare de imbold şi nu-i dă celui care se grăbeşte atât de sigur adevărata direcţie cum se întâmplă când cel viu se compară pe sine cu egalitatea morţii. Dacă, din toate comparaţiile, cea mai deşartă e când un om refuză orice altă comparaţie pentru a se asemui doar cu sine, plin de automulţumire, dacă nici o femeie vanitoasă nu e înconjurată de o admiraţie atât de deşartă ca atunci când se află singură în faţa oglinzii, o!, atunci nici o comparaţie nu e atât de gravă ca a omului singur care se compară cu egalitatea morţii. Singur, pentru că astfel îl face şi egalitatea morţii când se închide mormântul, când e ferecată poarta cimitirului şi se lasă noaptea, iar el zace acolo singur, departe de compătimire, de nerecunoscut, cu o înfăţişare care poate doar să înfioare, singur acolo, afară, unde mulţimea morţilor nu alcătuieşte o societate. Iată, moartea a dărâmat tronuri şi principate, dar gândul grav al morţii a făcut ceva la fel de măreţ: l-a ajutat pe omul grav să supună diferenţa cea mai favorabilă smeritei egalităţi dinaintea lui Dumnezeu şi l-a ajutat să se înalţe deasupra celei mai apăsătoare diferenţe în smerita egalitate dinaintea Domnului.

Nu-i aşa, ascultătorule, că astfel ţi s-a întâmplat şi ţie? Iar când sufletul ţi s-a rătăcit din cauza favorurilor şi aproape nu te mai recunoşteai de atâta măreţie, gravul gând la egalitatea morţii te-a făcut de nerecunoscut în cu totul alt mod, învăţându-te să te cunoşti pe tine însuţi şi să vrei să fii cunoscut de Dumnezeu. Iar dacă sufletul tău a suspinat sub greaua îngrădire a suferinţelor, a vicisitudinilor, a jignirilor, a melancoliei, şi îngrădirea îţi părea pe viaţă, iar ispititorul a venit şi la casa ta, îl cunoşti, ispititorul pe care orice om îl are în lăuntrul său şi care te salută, înşelător, din partea altora; dacă ţi-a dat iluzia fericirii altora până când ai ajuns descurajat, iar apoi a vrut să te înalţe, tu nu te-ai lăsat în seama stării de spirit. Ai spus că e o revoltă împotriva lui Dumnezeu, o duşmănie împotriva propriului sine, şi atunci ai zis: „Am să evoc gravul gând al morţii.“ Iar acesta te-a ajutat să depăşeşti diferenţa, să găseşti egalitatea înaintea lui Dumnezeu, să vrei să exprimi această egalitate. Fiindcă egalitatea morţii e cumplită din pricină că nimeni nu-i poate rezista (ce lipsă de consolare!), pe când egalitatea dumnezeiască e mântuitoare din pricină că nimic n-o poate împiedica, dacă omul nu vrea el însuşi. Sunt oare atât de mari diferenţele vieţii? Să-l privim pe cel bucuros: lasă-l să se bucure de fericirea sa; dacă tu, nefericitul, devii din

nou bucuros la vederea fericirii sale, nu sunteţi amândoi bucuroşi? Să-l privim pe cel excepţional: lasă-l să se bucure de avantajul său; dacă tu, cel umilit, uiţi jignirea şi vezi meritul său, e oare atât de mare diferenţa? Să vedem tânărul: lasă-l s-o ia grăbit înainte cu încrederea speranţei; dacă tu, deşi dezamăgit de viaţă, îl sprijini, fie şi pe ascuns, e oare atât de mare diferenţa? O! fericirea, cinstirea, bogăţia, frumuseţea şi puterea sunt cele care fac diferenţa, dar dacă ea constă doar în faptul că fericirea, cinstirea, bogăţia, frumuseţea şi puterea unuia sunt ca o iarbă care creşte pe câmp, iar ale celuilalt sunt ca o floare de pe mormânt, crescută în pământul sfinţit al abnegaţiei, e oare atât de mare diferenţa? Doar amândoi sunt fericiţi, au parte de cinstire, sunt bogaţi, frumoşi şi puternici. Ah nu, atunci nu mai e nevoie de nici o înălţare, cu atât mai puţin de una care să ascundă cu falsitate faptul că tu însuţi te transformi în nimic. Oricât de apăsătoare ar fi fost diferenţa, gravul gând la egalitatea morţii te ajută totuşi, asemeni educaţiei severe, să renunţi la comparaţiile lumeşti, să înţelegi că nimicirea e ceva şi mai cumplit şi să vrei să cauţi egalitatea înaintea lui Dumnezeu.

N-ai îngăduit egalităţii morţii să te prindă în mrejele ei vrăjite; de altfel, nici nu e timpul. Pentru că decizia morţii e *de nedefinit* prin *egalitate*, la fel cum e *de nedefinit* prin *inegalitate*. Cine n-a auzit deseori spunându-se că moartea nu face nici o diferenţiere, că nu ştie de rang, nici de vârstă; cine nu s-a gândit adesea că, dacă numeşti diferitele condiţii de viaţă ale omului şi apoi le raportezi la moarte, definiţia acesteia e că poate să-şi caute la fel de bine prada într-un loc ca şi în altul, pentru că nu ţine cont de nimic, în timp ce diferenţele provin din faptul de a ţine cont? Aşadar, moartea e de nedefinit prin inegalitate. Ea aproape că o ia înaintea vieţii, iar copilul se naşte mort; pe bătrân îl lasă s-o aştepte an după an; când spui „pace şi linişte“[cvi], se află deasupra ta; alteori o cauţi zadarnic punându-ţi viaţa în primejdie, în timp ce ea îl găseşte pe cel ascuns într-un ungher; când hambarele sunt pline şi există provizii cât pentru o viaţă îndelungată, moartea vine să ceară sufletul celui bogat[cvii]; când e sărăcie, rămâne departe; când flămândul e îngrijorat, neştiind ce o să mănânce mâine[cviii], moartea vine şi-i ia grija hranei; când desfrânatul, sătul cât cuprinde, e preocupat de cele cu care se va ospăta mâine, moartea vine să-l judece, făcându-i preocuparea zadarnică.

Aşadar, moartea este de nedefinit: e singurul lucru sigur, şi singurul în privinţa căruia nimic nu e sigur. Reprezentarea aceasta atrage gândul în alternanţa indeterminabilului, provocându-l să-şi încerce puterile în înfiorare ca într-un joc, să vrea să dezlege această stranie enigmă, să se lase în seama dispariţiei şi apariţiei inexplicabile a ceea ce e brusc. Trebuie să fie alinător să te gândeşti la această întâlnire a egalului şi inegalului, la legea presimţită în lipsa de lege, care este şi nu este, care se află în relaţie cu tot ce e viu, fiind totodată de nedefinit prin toate aceste relaţii. Când sufletul a ostenit de atâtea constrângeri şi legături, de ceea ce poate fi definit şi de măruntele ţinte zilnice ale misiunii bine determinate, precum şi de conştiinţa faptului că pierde tot mai multe din vedere; când puterea voinţei a scăzut iar omul cel slăbit ajunge un

vreasc putred; când curiozitatea obosită de viaţă îşi caută o misiune mai variată, trebuie să fie incitant să te gândeşti la lipsa de determinare a morţii şi alinător să te împrieteneşti cu acest gând. Ba te miri de moartea unuia, ba de a altuia, ba vorbeşti până ameţeşti folosind expresii obişnuite pentru a desemna ceea ce scapă definiţiilor obişnuite, ba te afli într-o stare de spirit, ba în alta, ba întristat, ba neînfricat, ba pus pe batjocură, ba legi moartea de cea mai frumoasă clipă, ca pe suprema fericire, ba vezi în ea suprema nefericire; ba îţi doreşti o moarte bruscă, ba una lentă, ba oboseşti tot discutând care moarte e cea mai demnă de dorit, ba eşti sătul de atâta chibzuit, uitând de moarte până când roata cugetărilor e pusă iar în mişcare, amestecând detaliile şi formând noi legături, pentru o nouă uimire – ah, da, până când gândul la propria moarte se şterge într-o ceaţă dinaintea ochilor, iar amintirea propriei morţi devine un murmur nedefinit în ureche. Astfel e alinarea pe care împrietenirea cu gândul acesta o provoacă omului slăbit, care îşi spune: „Asta este!“, într-o uitare impersonală, care nu mai ştie de sine din cauza întregului, sau mai degrabă nu mai ştie de sine din inconştienţă, astfel încât propria moarte devine o întâmplare bizară printre multiple alte întâmplări imprevizibile, iar propria retragere devine o pregătire care-i îmblânzeşte trecerea în moarte.

Chiar dacă o astfel de viaţă ar trece prin toate stările de spirit posibile, meditând la cât de uimitoare e moartea, oare un astfel de mod de a vedea lucrurile înseamnă gravitate? Sfârşeşte vasta înşiruire a stărilor de spirit întotdeauna prin gravitate? Nu constă, dimpotrivă, începutul gravităţii tocmai în împiedicarea vastelor consideraţii prin care omul îşi pierde din vedere propria viaţă, devenind asemeni celui căzut în patima jocului, care tot socoteşte şi socoteşte, visând cifre noaptea, în loc să muncească ziua? Cel care priveşte moartea astfel se află într-o stare jalnică în ceea ce priveşte viaţa sa spirituală: îşi slăbeşte conştiinţa, ca să nu mai poată suporta grava impresie a inexplicabilului, ca să nu se mai poată supune cu gravitate acestei impresii, învingând totodată ceea ce era enigmatic.

Desigur, moartea e o uimitoare enigmă, însă doar gravitatea o poate defini. De unde vine oare confuzia inconştienţei pe care am pomenit-o, dacă nu din faptul că mintea individului îndrăzneşte să contemple viaţa, vrând să cuprindă toată existenţa, acest joc al puterilor pe care numai Dumnezeu din ceruri îl poate contempla liniştit, pentru că în providenţa sa îl stăpâneşte prin scopul său înţelept şi omniprezent, dar care istoveşte duhul omului, făcându-i mintea slabă, provocându-i întristarea la vremea nepotrivită şi întărindu-l apoi printr-o consolare jalnică? Întristarea vine la vremea nepotrivită, ivindu-se doar ca stare de spirit, pentru că omul se îngrijorează de atât de multe lucruri; consolarea e jalnică şi soseşte într-o moliciune tihnită, atunci când contemplaţia lui are atâtea căi de intrare şi de ieşire, încât în cele din urmă îl rătăceşte. Iar moartea, când vine, îl înşală pe doritorul de contemplaţie, din cauză că întreaga sa contemplaţie nu l-a apropiat cu nici un pas de explicaţie, păcălindu-l doar în privinţa vieţii şi lipsindu-l de ea.

Gravitatea înţelege acelaşi lucru despre moarte: că e de nedefinit prin inegalitate, că nici o vârstă, nici o situaţie şi nici o condiţie de viaţă nu-l asigură pe om împotriva ei; însă, apoi, cel serios o înţelege altfel şi se înţelege pe sine. Iată, securea se află deja la rădăcina copacului; orice pom care nu dă rod bun va fi tăiat[cix] – ba nu, va fi tăiat orice pom, chiar şi cel care dă rod bun. Sigur e doar că securea se află la rădăcina copacului, şi, chiar dacă nici nu observi că moartea trece peste mormântul tău iar securea se ridică, nesiguranţa domneşte în fiecare clipă, nu poţi fi sigur când va cădea lovitura securii – şi, odată cu ea, copacul. Însă când e doborât, s-a decis dacă pomul avea roade bune sau rele.

Omul grav se uită la sine; dacă e tânăr, gândul la moarte îl învaţă că un tânăr va cădea pradă morţii dacă moartea soseşte azi, dar el nu se scufundă în vagul generalităţilor despre tinereţea căzută pradă morţii. Omul grav se uită la sine; ştie aşadar cum e cel care ar cădea pradă morţii dacă moartea ar veni astăzi; se gândeşte la propriile fapte şi ştie deci ce fapte ar fi curmate dacă moartea ar sosi astăzi. Atunci jocul încetează, enigma e dezlegată. Contemplarea morţii la modul general nu face decât să tulbure gândul, la fel ca dorinţa de a cunoaşte la modul general. Certitudinea morţii e gravitatea, incertitudinea ei e învăţarea, exerciţiul gravităţii; omul serios e cel educat să ajungă la gravitate în virtutea certitudinii. Cum învaţă omul gravitatea? Oare prin faptul că un om grav îi spune ceva, punându-l să repete ca să înveţe? Nicidecum. Dacă n-ai învăţat tu însuţi astfel de la un om grav, imaginează-ţi cum se petrec lucrurile. Iată, învăţăcelul e preocupat (fără această grijă nu e învăţăcel) din tot sufletul de un subiect sau altul; la fel e şi certitudinea morţii un subiect al îngrijorării. Cel îngrijorat se adresează atunci învăţătorului care-i predă gravitatea; pentru că moartea e un astfel de învăţător, nefiind o ameninţare decât pentru închipuire. Învăţăcelul vrea cutare sau cutare lucru, vrea să-l înfăptuiască într-un anumit fel, în anumite condiţii: „Nu-i aşa că astfel voi reuşi?“ Însă cel grav nu răspunde nimic, iar la urmă spune, fără batjocură, cu liniştea gravităţii: „Da, s-ar putea!“ Învăţăcelul devine oarecum nerăbdător; stabileşte un nou plan, schimbă condiţiile şi îşi încheie discursul cu şi mai multă insistenţă. Însă cel grav tace, îl priveşte liniştit, iar la urmă spune: „Da, s-ar putea!“ De acum, învăţăcelul ajunge pătimaş, trece la rugăciuni, sau, dacă are o astfel de înzestrare, la raţionamente ingenioase, ba mai că îl şi jigneşte pe cel grav, ajungând să fie foarte tulburat şi părându-i-se că totul e confuzie în jurul lui; însă când îl asaltează pe cel grav cu astfel de arme şi într-o astfel de stare, e nevoit să suporte privirea în continuare liniştită a acestuia şi să-i accepte tăcerea, pentru că omul cel grav nu face decât să-l privească, iar la urmă spune: „Da, s-ar putea!“ La fel şi moartea. Certitudinea e asemenea învăţătorului rămas neschimbat, iar incertitudinea e scurta expresie „s-ar putea“, şi orice condiţie care vrea să facă din certitudinea morţii o certitudine condiţionată pentru cel care doreşte, orice înţelegere care vrea să facă din certitudinea morţii o certitudine condiţionată pentru cel hotărât, orice pact care vrea să condiţioneze certitudinea morţii de un anumit timp sau ceas potrivit pentru omul care înfăptuieşte, orice condiţie, orice înţelegere, orice pact eşuează înaintea acestor

cuvinte; şi orice patimă, ingeniozitate sau sfidare îşi pierd puterea înaintea lor, până când învăţăcelul se adânceşte în sine. Dar tocmai în această adâncire în sine constă gravitatea şi tocmai la ea au vrut să-l ajute certitudinea şi incertitudinea pe învăţăcel. Când certitudinii i se îngăduie să treacă drept orice, ea devenind un fel de titlu general pus deasupra vieţii, şi nu, aşa cum se întâmplă cu ajutorul incertitudinii, o instrucţiune de folosire în cazuri individuale, de zi cu zi, omul nu învaţă gravitatea. Incertitudinea intervine, arătând, asemenea învăţătorului, subiectul lecţiei şi spunându-i învăţăcelului: „Fii atent la certitudine: acolo se naşte gravitatea.“ Nici un învăţător nu poate învăţa discipolul să fie atent la spusele sale cum o poate face incertitudinea morţii, atunci când arată certitudinea morţii; nici un învăţător nu poate concentra gândul discipolului asupra singurului subiect al lecţiei aşa cum o face incertitudinea morţii, când exersează gândul la certitudinea morţii.

Certitudinea morţii îl determină pe învăţăcel o dată pentru totdeauna să fie grav, însă incertitudinea morţii e supravegherea zilnică, sau frecventă, sau în orice caz necesară a gravităţii: abia aceasta e gravitate. Nici o supraveghere nu e atât de grijulie, nici chiar a tatălui faţă de copil, nici a învăţătorului faţă de învăţăcel, nici a temnicerului faţă de prizonier; nici o veghe nu înnobilează omul asemenea certitudinii morţii, atunci când pune la încercare folosirea timpului şi felul de a făptui, fie ele ale celui hotărât sau ale celui activ, ale tânărului sau ale bătrânului, ale bărbatului sau ale femeii. Pentru buna folosire a timpului nu e esenţial, în raport cu întreruperea adusă de moarte, dacă timpul a fost lung sau scurt, iar pentru faptele esenţiale nu e important, în raport cu întreruperea adusă de moarte, dacă au fost duse la bun sfârşit sau doar începute. Lungimea timpului e întâmplător determinantă, aşa cum despre fericire se spune că abia sfârşitul decide dacă ai fost fericit.[cx] Pentru fapta întâmplătoare, care are loc în exterior, e esenţial ca lucrarea să fie încheiată. Însă fapta esenţială nu e determinată, în esenţa ei, de timp şi de exterior, în măsura în care e întreruptă de moarte. Aşadar, gravitatea înseamnă să trăieşti în fiecare zi ca şi cum ziua ar fi ultima şi totodată prima dintr-o lungă viaţă, şi să alegi fapta care nu depinde de a şti dacă ţi se va acorda o viaţă de om să o duci la bun sfârşit, sau doar un scurt timp pentru a o începe bine.

În sfârşit, trebuie să spunem despre decizia morţii că e *inexplicabilă*. Chiar dacă oamenii găsesc o explicaţie, moartea însăşi nu explică nimic. Dacă ai putea să o vezi pe palida secerătoare cea lipsită de bucurie stând fără treabă, sprijinită în coasă şi ai merge la ea, închipuindu-ţi că plictiseala ta de viaţă te va pune bine cu ea, sau că dorul tău arzător de cele eterne o va mişca, dacă ai pune braţul pe după umerii ei, spunându-i: „Explică-te, spune măcar un cuvânt“ – crezi că ţi-ar răspunde? Cred că nici nu şi-ar da seama că ţi-ai pus braţul pe după umerii ei şi că i-ai vorbit. Sau dacă ar veni moartea, ah, la momentul potrivit, ca binefăcătorul cel mai mare, ca un mântuitor, salvând omul de la săvârşirea unui păcat pentru care nu există căinţă în viaţă, păcatul fiind chiar cel de a pune capăt

vieţii, iar nefericitul ar vrea să mulţumească morţii că i-a adus ceea ce căuta şi l-a împiedicat să cadă în păcat, crezi că moartea l-ar înţelege? Eu cred că n-ar auzi nici un cuvânt din ce spune, pentru că ea nu explică nimic. Indiferent dacă vine ca binefacerea cea mai mare sau ca nenorocirea cea mai mare, dacă e întâmpinată cu strigăte de bucurie sau cu o rezistenţă disperată, moartea nu ştie nimic din toate acestea, pentru că e inexplicabilă. Moartea e trecerea; despre situaţia omului ea nu ştie nimic, absolut nimic.

Iată, inexplicabilul acesta cere o explicaţie. Însă gravitatea constă tocmai în faptul că explicaţia nu lămureşte nimic despre moarte, ci arată cum e în adâncul sufletului cel care o dă. O, grav îndemn la încetineala vorbirii[cxi]! Chiar dacă nu putem să nu zâmbim văzând lipsa de gândire cum îşi sprijină cu o mână meditativul cap care trebuie să lămurească explicaţia, chiar dacă nu putem să nu zâmbim din nou când acest gânditor produce în fine explicaţia, sau când, de parcă ar fi o adunare generală, până şi cele mai uşuratice gânduri sunt gata să arunce în trecere o propunere, o observaţie pe post de explicaţie, folosindu-se de rarul prilej, întrucât moartea e o enigmă inexplicabilă pentru toţi: Ah, gravitatea care judecă un astfel de comportament ţine de faptul că omul care explică se trădează singur, arătând cât de lipsită de gânduri şi de nebunească e viaţa sa. De aceea, a fi rezervat în privinţa explicaţiei e deja un semn al unei anumite gravităţi, care însă înţelege că moartea, din cauză că e nimicul, nu e ca o inscripţie ciudată pe care fiecare trecător trebuie să încerce să o citească, nici asemeni unei curiozităţi pe care oricine trebuie să o vadă şi să aibă o părere despre ea. Ceea ce e decisiv în privinţa explicaţiei, împiedicând nimicul morţii să transforme explicaţia în nimic, e forţa ei retroactivă, datorită căreia are realitate în viaţa celui viu, astfel încât moartea devine pentru el un învăţător şi nu îl ajută în mod trădător să se autodenunţe drept nebun.

Fiind inexplicabilă, moartea poate să pară totul sau absolut nimic, iar explicaţia ei pare a consta în exprimarea acestui lucru printr-o singură expresie. O astfel de explicaţie denunţă o viaţă care, mulţumindu-se cu prezentul, se apără de influenţa morţii printr-o stare de spirit care o pune în echilibrul indeciziei. Moartea nu are puterea de a tulbura o astfel de viaţă; ea are influenţă asupra ei, însă nu are forţa retroactivă de a transforma o astfel de viaţă. Explicaţia nu se schimbă în stări de spirit diferite, dar moartea e dusă, clipă de clipă, în afara vieţii în echilibrul indeciziei, care o pune la distanţă. Supremul curaj al păgânismului era când înţeleptul (a cărui gravitate era desemnată tocmai prin faptul de a nu se grăbi cu explicaţia) reuşea să trăiască astfel cu gândul la moarte: învingând acest gând în fiecare clipă din viaţa sa prin indecizie[cxii]. Atunci, viaţa pământească e trăită până la capăt, înţeleptul ştie că moartea e acolo, nu trăieşte uitând din lipsă de gânduri că moartea este, se întâlneşte cu ea în gând, o face neputincioasă prin indeterminare, iar aceasta e victoria sa asupra morţii; însă moartea nu poate să pătrundă în viaţa sa, transformând-o.

Fiind inexplicabilă, moartea ar putea să pară suprema fericire. O astfel de explicaţie trădează o viaţă copilăroasă, explicaţia fiind ultimul rod al acesteia:

superstiţia. Cel care explică a avut reprezentarea copilului şi a tânărului despre ce e plăcut şi ce e neplăcut, iar viaţa s-a scurs, el văzându-se înşelat, îmbătrânind la numărul anilor, dar nu la minte, necuprinzând nimic etern; atunci copilăreala din el s-a adunat într-o reprezentare exagerată a morţii care ar urma să vină şi să împlinească totul, moartea devenind prietenul cel căutat, fiinţa iubită, binefăcătorul bogat care poate dărui tot ce copilărosul a căutat zadarnic în viaţă. Uneori se vorbeşte cu uşurătate şi cu îndrăzneală prostească despre această fericire, alteori cu melancolie; alteori, cel care dă explicaţia insistă zgomotos să-i ajute pe alţii cu aceasta, însă trădează doar felul în care e el însuşi în interior şi faptul că n-a simţit efectul retroactiv al gravităţii, ci s-a grăbit înainte copilăreşte, punându-şi în mod copilăros speranţa în moarte, aşa cum şi-o pusese şi în viaţă.

Fiind inexplicabilă, moartea poate să pară suprema nenorocire. Dar această explicaţie trădează faptul că omul care o aduce ţine cu laşitate de viaţă, laşitate datorată poate favorurilor ei, poate suferinţelor aduse de ea, astfel încât se teme de viaţă, dar se teme şi mai mult de moarte. Moartea nu dobândeşte forţă retroactivă, adică n-o dobândeşte datorită reprezentării, pentru că altminteri ea are un efect retroactiv, făcând ca pentru unul favorizarea fericirii să fie lipsită de bucurie, iar pentru altul suferinţa pământească să fie lipsită de speranţă.

Explicaţia a folosit şi alte denumiri semnificative, numind moartea o trecere, o transformare, o suferinţă, o luptă, ultima luptă, o pedeapsă, plata păcatului[cxiii]. Aceste explicaţii conţin, fiecare, o întreagă concepţie asupra vieţii. O, grav îndemn către cel ce aduce explicaţia! E uşor să le spui pe toate pe de rost, e uşor să explici moartea când nu trebuie să te învingi singur; e uşor să nu vrei să înţelegi că e vorba despre o explicaţie care trebuie să capete forţă retroactivă în viaţă. De ce să faci din moarte o bătaie de joc la adresa ta? Doar moartea nu cere nici o explicaţie şi n-a îndemnat niciodată vreun gânditor să o ajute. Însă omul viu are nevoie de explicaţie, şi pentru ce? Pentru a trăi în conformitate cu ea.

Astfel, dacă vreun om consideră că moartea e o transformare, lucrul poate fi foarte adevărat, dar să presupunem că incertitudinea morţii, umblând încoace şi-ncolo ca învăţătorul care se uită în fiecare clipă să vadă dacă discipolul e atent, descoperă că părerea celui care a adus explicaţia e următoarea: „Am înaintea mea o viaţă lungă, treizeci de ani, ba poate chiar patruzeci, iar apoi moartea va veni la un moment dat ca o transformare.“ Oare ce ar gândi învăţătorul despre acest discipol care n-a înţeles nici măcar incertitudinea morţii? Dacă un om crede că e o transformare care va avea loc la un moment dat, iar incertitudinea morţii se uită la el şi descoperă că o aşteaptă, asemenea unui jucător, ca pe un eveniment care va avea loc la un moment dat, ce va gândi oare învăţătorul despre acest discipol care nici măcar n-a fost atent să vadă că prin decizia morţii totul s-a sfârşit şi că transformarea nu poate fi pusă în rând cu alte evenimente ca un nou eveniment, din cauză că în moarte s-a sfârşit?

Iată, omul poate avea o părere despre evenimente îndepărtate, despre un obiect al naturii, despre natură, despre scrieri învăţate, despre alt om şi despre multe alte lucruri, iar când îşi exprimă această părere înţeleptul poate decide

dacă e justă sau nu. Însă nimeni nu îl supără pe cel venit cu părerea privind cealaltă parte a adevărului şi întrebând dacă are realmente această părere şi dacă nu cumva recită ceva pe dinafară. Şi totuşi, această cealaltă parte e la fel de importantă, pentru că nu doar cel care spune ceva absurd e lipsit de minte, ci şi cel care spune o opinie corectă, atunci când ea nu are absolut nici o însemnătate pentru el. Un om dă dovadă de încredere, de recunoaştere faţă de altul, presupunând că, atunci când spune ceva, aceasta e opinia lui. Ah, şi totuşi e atât de uşor, atât de uşor să ai o opinie adevărată; ah, şi totuşi e atât de greu, atât de greu să ai o opinie şi s-o ai într-adevăr! Cum moartea e obiectul gravităţii, gravitatea se află şi aici: în privinţa morţii omul nu trebuie să se grăbească să aibă o opinie. Incertitudinea morţii îşi ia mereu, cu toată gravitatea, libertatea de a verifica dacă omul are într-adevăr acea opinie, adică dacă viaţa lui o exprimă. În privinţa altor lucruri se poate spune o părere, iar când ţi se cere să acţionezi în virtutea acesteia, adică să dovedeşti că o ai, există nenumărate subterfugii. Însă incertitudinea morţii e severul examinator al învăţăcelului, iar când acesta îşi recită explicaţia, incertitudinea îi spune: „Bine, voi cerceta dacă asta e părerea ta; pentru că acum, chiar în această clipă, s-a sfârşit, s-a sfârşit pentru tine, nu mai poţi gândi la subterfugii, nu mai e nici o literă de adăugat şi voi vedea dacă într-adevăr ai crezut ceea ce ai spus despre mine.“ Ah, toate explicaţiile goale, toată vorbăria, toată împodobirea, toată legarea laolaltă a explicaţiilor anterioare pentru a găsi una şi mai ingenioasă, toată admiraţia pentru ea şi toată străduania depusă nu sunt decât distragere şi absenţă a spiritului în depărtarea de gândire! Oare ce gândeşte despre ele incertitudinea morţii?

De aceea, discursul trebuie să se abţină de la orice explicaţie; aşa cum moartea e ultimul lucru din toate, ultimul lucru care se spune despre ea trebuie să fie că e inexplicabilă. Caracterul ei inexplicabil este limita, iar importanţa acestei afirmaţii e doar cea de a conferi gândului morţii forţă retroactivă, făcându-l să dea imbold în viaţă, pentru că odată cu decizia morţii totul s-a sfârşit, iar incertitudinea morţii verifică omul în fiecare clipă. De aceea, caracterul ei inexplicabil nu e un îndemn să dezlegi enigme, nici o invitaţie să fii ingenios, ci e îndemnul grav al morţii către cel viu: „Eu nu am nevoie de nici o explicaţie, gândeşte-te că prin această decizie s-a sfârşit şi că ea poate să vină în orice clipă; iată la ce merită să cugeţi într-adevăr.“

* * *

Ascultătorule, poate ţi se pare că afli doar prea puţin din acest discurs; poate ştii tu însuţi mai mult; totuşi, el nu e de prisos dacă te-a făcut să-ţi aminteşti, în legătură cu reprezentarea deciziei morţii, că a şti multe nu e binele absolut. Poate ţi se pare că astfel gândul la moarte a devenit doar înspăimântător şi că el are şi un aspect mai blând, mai prietenos pentru contemplaţie, dorul de odihnă al gândurilor ostenite, graba călătorului obosit către ieşire, consolarea îngrijoratului cu somnul morţii care linişteşte durerea, nevoia melancolică de a dormi în pace a

celui greşit înţeles sunt şi ele o explicaţie frumoasă şi îndreptăţită a morţii. Fără îndoială! Dar nu se învaţă pe de rost, nu se învaţă citind despre toate acestea, ci se dobândesc cu încetul şi le dobândeşte cum trebuie abia cel care a ostenit trudind la fapta cea bună, care a obosit mergând pe calea cea dreaptă, care a fost înţeles greşit într-o năzuinţă nobilă şi abia dobândite astfel cum trebuie sunt la locul potrivit, fiind cuvinte justificate în gura sfinţiei sale[cxiv]. Dar tânărul nu îndrăzneşte să vorbească astfel, pentru ca frumoasa explicaţie să nu devină un neadevăr, asemeni cuvintelor înţelepte în gura unui nebun. Şi am auzit că învăţătorul cel plin de gravitate al copilului şi tânărului a devenit mai târziu prietenul celui mai vârstnic şi matur, dar n-am auzit niciodată, în orice caz nu de la cineva de la care voiam să învăţ, că ar începe prin transformarea învăţătorului în tovarăş de joacă sau a copilului într-un bătrân, şi nici că relaţia lor de prietenie ar începe într-adevăr astfel. La fel e şi în privinţa gândului la moarte. Dacă n-a oprit niciodată în loc viaţa tânărului, înspăimântându-l, ci şi-a folosit gravitatea doar pentru a ţine în frâu înspăimântarea, incertitudinea morţii n-a avut timp să-l înveţe şi să-i dea lecţii cu asprimea gravităţii; atunci n-am auzit niciodată, în orice caz nu de la cineva a cărui ştiinţă aş fi vrut să o împărtăşesc, n-am auzit niciodată de la un astfel de om că ar fi adevăr când cineva numeşte moartea prietenul său, când omul n-a avut în ea niciodată altceva decât un tovarăş de joacă şi când, obosit de viaţă încă din tinereţe, a vorbit înşelător despre prietenia morţii pentru a păcăli viaţa; sau când, fără a fi folosit viaţa, a vorbit la bătrâneţe înşelător despre prietenia morţii pentru a se amăgi singur.

Cel care a vorbit aici e tânăr, încă la vârsta învăţării; el nu înţelege decât greutatea şi asprimea învăţăturii; o, de-ar reuşi să facă în aşa fel, încât să devină tocmai din acest motiv demn de a se bucura la un moment dat de prietenia învăţătorului! Cel care a vorbit aici nu e învăţătorul tău, ascultătorule, ci te lasă doar să fii, asemeni lui, martor al felului cum un om încearcă să înveţe ceva din gândul la moarte, acel învăţător al gravităţii care a fost menit fiecăruia încă de la naştere drept învăţător pentru toată viaţa, şi care, prin incertitudine, e întotdeauna gata să înceapă lecţia dacă i se cere. Pentru că moartea nu vine din cauză că o cheamă cineva (ar fi doar o glumă dacă slabul i-ar putea porunci astfel celui mai puternic)[cxv], însă, îndată ce un om deschide poarta incertitudinii, învăţătorul e acolo. Învăţătorul care va veni cândva să-l pună la probă şi să-l asculte pe discipol, indiferent dacă acesta a vrut să se folosească sau nu de învăţătura sa. Iar această probă a morţii, sau, pentru a desemna acelaşi lucru printr-un cuvânt străin folosit mai des, acest ultim examen al vieţii, are aceeaşi dificultate pentru toţi. Nu e ca de obicei, unde cel foarte înzestrat trece uşor examenul, iar cel cu mai puţină înzestrare îl trece mai greu; nu, moartea pregăteşte proba după puterile fiecăruia, o, cu atâta precizie! Iar ea devine pentru toţi la fel de grea, pentru că e proba gravităţii.

Note

DOUĂ DISCURSURI EDIFICATOARE (1843)

[i] Michael Pedersen Kierkegard (12 decembrie 1756, Sædding – 9 august 1838, Copenhaga) a fost un înstărit negustor de stofe şi îmbrăcăminte de lână. În 1768 a plecat din Iutanda la Copenhaga, făcându-şi ucenicia la unchiul din partea mamei. În decembrie 1780 a devenit cetăţean al oraşului şi negustor cu drepturi depline, iar opt ani mai târziu a primit şi permisiunea de a importa şi vinde en gros alte mărfuri din străinătate (zahăr, sirop, cafea). Ajungând foarte bogat, s-a retras din activitate la 40 de ani, mărindu-şi averea prin investiţii şi dobânzi. A rezistat chiar şi intrării statului danez în faliment în 1813, datorită faptului că investise banii în obligaţiuni regale. Astfel, a devenit unul dintre cei mai avuţi oameni din Danemarca. În mai 1794 s-a căsătorit cu Kristine Røyen, care a murit în martie 1796 fără a fi avut copii. Un an mai târziu s-a căsătorit, la 26 aprilie 1797, cu Anne Lund, cu care a avut şapte copii, Søren fiind cel mai mic. Cinci dintre aceştia au murit înaintea tatălui; la fel s-a întâmplat cu Anne Lund şi soţia unuia din cei doi fii rămaşi în viaţă, fapt interpretat în familie ca pedeapsă a lui Dumnezeu pentru un păcat al tatălui şi care l-a făcut pe filozof să creadă multă vreme că nu-i va supravieţui nici el tatălui. În 1803 s-a mutat cu toată familia la Hillerød, dar în 1805 s-a întors la Copenhaga. Fiind foarte religios, a exercitat o puternică influenţă spirituală asupra lui Søren Kierkegaard. Moartea tatălui, petrecută când filozoful era student, a determinat o schimbare radicală în modul acestuia de viaţă.

[ii] Într-o primă versiune a „Cuvântului înainte“, Kierkegaard numise totuşi cele două texte „predici“. La fel şi în caietul JJ din *Jurnal*, într-o însemnare de la mijlocul lui aprilie 1843 (*Papirer* IV A 83).

[iii] Kierkegaard nu fusese hirotonisit.

[iv] Într-o primă versiune a acestui text, Kierkegaard inclusese următorul pasaj:

„Faptul că un tânăr licenţiat în teologie îndrăzneşte să publice predici, lucru pe care chiar şi renumiţii predicatori religioşi nu-l fac decât arareori, e atât de neobişnuit, încât oricine va înţelege afirmaţia că presupun şi îmi doresc ca ele să fie cu totul ignorate de literatura de specialitate. Dacă privim lucrurile astfel, probabil nu e o mare nenorocire că a mai apărut o cărţulie de prisos. Când autorul însuşi e, ca mine, atât de prevenitor încât să-i recunoască inutilitatea, dovedeşte că îşi cunoaşte îndatoririle faţă de aproapele său şi îşi aduce contribuţia la a împiedica pe oricine să-şi piardă banii, timpul şi efortul.

Aceste predici n-au fost tipărite pentru a atrage asupra lor atenţia cuiva, cu atât mai puţin pentru a o atrage asupra autorului lor. Au luat naştere în ascuns şi,

din cauza acestei origini nelegitime şi îndoielnice, îşi doresc să treacă tainic şi neobservat prin viaţă. N-au fost tipărite pentru a fi citite de un recenzent autorizat, fapt dovedit îndeajuns şi de forma lor, care diferă în multe privinţe de cea autorizată, însă nu din pricină că forma ar fi ceva întâmplător în raport cu gândul. Doar ceea ce e originar e edificator, şi e astfel doar în măsura în care rămâne originar fiind totuşi ceva prezent, pentru că doar ce e prezent e edificator, edificarea dispărând tot mai mult când vrei să-i laşi originarităţii şi naturaleţei stării de spirit timp pentru a se deghiza, crezând că o astfel de îmbrăcăminte convenţională sau istorică ar putea fi mai arătoasă sau mai demnă de cinstire. Dar destul despre toate acestea. Mi-ar părea rău dacă această observaţie disparată sau aceste două predici ar deveni nevinovatul prilej ca vreo minte speculativă autentică să vrea să-mi explice cu sugkat£basij ce pretinde timpul nostru cu necesitate categorică. Sunt din multe motive departe de a mă automăguli cu gândul mulţumitor că am înţeles timpurile noastre; ba chiar, a vrea să înţelegi timpul e o sarcină care, prin măreţia ei, nu se potriveşte decât gânditorilor, nu şi minţilor mai limitate. Luând acest lucru în considerare, mi-am ales o sarcină mai măruntă, care în timpurile noastre, mişcate doar de mari idei, va fi numită neînsemnată şi prostească: aceea de a înţelege un singur om, de exemplu de a se înţelege *pe sine*. În privinţa acestei sarcini, nutresc o dorinţă pe care în timpurile noastre, mişcate doar de idei mari şi cuprinzătoare, va fi numită o prostie, anume dorinţa de a fi înţeles de un singur om, de cel pe care cu bucurie, plin de recunoştinţă, îl voi numi cititorul *meu*, fără a ascunde că, prin faptul că vrea să fie cititorul meu, acesta face mai mult pentru mine decât pot face eu pentru el, scriind pentru el“ (*Papirer* IV B 143).

În elină în original, sugkat£basij (*synkatábasis*): „coborâre împreună cu cineva“; aici cu sensul de „condescendenţă“.

[v] În daneză, *hiin Enkelte*, care poate însemna „acel unul“ sau „acea una“. Deşi formularea trimite la fiecare individ în parte, Kierkegaard se gândea mai ales la Regine Olsen, cu care fusese logodit în 1840–1841.

[vi] Probabil aluzie la scrierea edificatoare *Hellige Opmuntringer i mødige og tankefulde stunder* (*Sfinte încurajări în ceasuri ostenite şi îngândurate*) de F.C. Lütkens, Copenhaga, 1764.

[vii] Ziua în care Kierkegaard a împlinit 30 de ani.

[viii] Aluzie la Matei, 10, 29: „Nu se vând oare două vrăbii la un ban? Totuşi nici una din ele nu cade pe pământ fără voia Tatălui vostru.“

[ix] *Cf.* Galateni 3, 23–29, text prevăzut pentru a fi citit cu voce tare în timpul slujbei din ziua de Anul Nou: „Înainte de venirea credinţei, noi eram sub paza Legii, închişi pentru credinţa care trebuia să fie descoperită. Astfel Legea ne-a fost un îndrumător spre Cristos, ca să fim socotiţi neprihăniţi prin credinţă. După ce a venit credinţa, nu mai suntem sub îndrumătorul acesta. Căci toţi sunteţi fii ai lui Dumnezeu, prin credinţa în Cristos Isus. Toţi care aţi fost botezaţi pentru Cristos v-aţi îmbrăcat cu Cristos. Nu mai este nici iudeu, nici grec; nu mai este nici rob, nici slobod; nu mai este nici parte bărbătească, nici parte femeiască, fiindcă toţi

sunteţi una în Cristos Isus. Şi, dacă sunteţi ai lui Cristos, sunteţi sămânţa lui Avraam, moştenitori prin făgăduinţă.“

[x] În original, *alvorlig*, care poate însemna „serios“ sau „grav“. Am folosit, în funcţie de context, cele două posibilităţi de traducere; la fel şi în cazul cuvântului *Alvorlighed* („gravitate“ sau „seriozitate“), cuvânt esenţial pentru discursul „La un mormânt“ din *Trei discursuri la ocazii imaginate*.

[xi] *Cf.* Deuteronomul 6, 5: „Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău cu toată inima ta, cu tot sufletul tău şi cu toată puterea sa“, precum şi formule asemănătoare în Matei 22, 37 şi Marcu 12, 30.

[xii] Probabil aluzie la ideile similare despre credinţa ca datorie expuse de episcopul Jacob Peter Mynster în *Betragtninger over de christelige Troslærdomme* (*Consideraţii despre învăţăturile credinţei creştine*), 2 volume, ediţia a doua, Copenhaga, 1837, vol. II, pp. 64–75, precum şi în *Prædikener paa alle Søn- og Hellig-Dage i Aaret* (*Predici pentru toate duminicile şi sărbătorile anului*), 2 volume, ediţia a treia, Copenhaga 1837, vol. I, p. 331.

[xiii] *Cf.* Ioan, 5, 2–9, unde se povesteşte că îngerul Domnului se pogora din când în când în scăldătoarea din Betesda şi tulbura apa. Pe mal erau adunaţi o mulţime de bolnavi care aşteptau această tulburare, ştiind că primul care intra în apă urma să se vindece. Pe malul iazului, Isus l-a vindecat pe neputinciosul de 38 de ani.

[xiv] Vezi pasajul din Galateni 3, 23–29 citat mai sus, unde Legea e numită un îndrumător spre Cristos.

[xv] Probabil aluzie la comparaţia lui Isus dintre omul bogat şi săracul numit Lazăr, în Luca 16, 19–31.

[xvi] *Cf.* Iacov 1, 17 precum şi Matei 7, 11: „Dacă voi, care sunteţi răi, ştiţi să daţi daruri bune copiilor voştri, cu atât mai mult Tatăl vostru care este în ceruri va da lucruri bune celor ce i le cer!“

[xvii] Posibilă aluzie la psalmul *Velkommen igjen, Guds Engle smaa* („Bine aţi venit din nou, îngeraşi ai Domnului“) de pastorul şi poetul Nikolai Frederik Severin Grundtvig (1783–1872), publicat în *Christelige Prædikener eller Søndags-Bog* (*Predici creştine sau Cartea de duminică*), 3 volume, Copenhaga, 1827–1830, vol. III, p. 98, unde e folosită imaginea lui Dumnezeu care trece pe lângă poartă fără să intre.

[xviii] Aluzie la Iov 1, 13–19, unde Iov, deşi află că fulgerul i-a nimicit turmele şi slujitorii, iar furtuna a făcut să cadă casa fratelui său peste copiii lui, nu îşi pierde credinţa.

[xix] Posibilă aluzie la proverbul *otium pulvinar diavoli*, „trândăvia e perna diavolului“, citat de Kierkegaard şi în „Rotaţia culturilor“ din *Sau–sau. Un fragment de viaţă editat de Victor Eremita. Partea întâi*, traducere din daneză, introducere şi note de Ana-Stanca Tabarasi, Bucureşti, Humanitas, 2008, p. 361.

[xx] Referire la socoteala pe care trebuie să o dea omul la Judecata de Apoi, *cf.* Romani, 9, 28; Matei 12, 36, şi 1 Petru, 4, 5.

[xxi] Adică nu va putea să răspundă nici măcar la una din o mie de învinuiri. *Cf.*

Iov 9, 2–3: „Şi cum ar putea omul să-şi scoată dreptate înaintea lui Dumnezeu? Dacă ar voi să se certe cu El, din o mie de lucruri n-ar putea să răspundă la unul singur.“

[xxii] *Cf.* Eclesiastul 1, 9.

[xxiii] *Cf.* Romani 8, 28.

[xxiv] *Cf.* Luca 10, 41–42.

[xxv] Probabil aluzie la şarpele care o ispiteşte pe Eva în Facerea 3, 3–7.

[xxvi] *Cf.* Iacov 1, 17: „Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus pogorându-se de la Tatăl luminilor, în care nu este nici schimbare, nici umbră de mutare.“

[xxvii] *Cf.* 1 Corinteni 1, 9: „Credincios este Dumnezeu care v-a chemat la părtăşia cu Fiul Său, Isus Cristos, Domnul nostru“, precum şi 1 Corinteni 10, 13: „Nu v-a ajuns nici o ispită care să nu fi fost potrivită cu puterea omenească. Şi Dumnezeu, care este credincios, nu v-a îngăduit să fiţi ispitiţi peste puterile voastre, ci împreună cu ispita a pregătit şi mijlocul să ieşiţi din ea, ca s-o puteţi răbda.“

[xxviii] *Cf.*1 Petru 2, 22: „El n-a făcut păcat şi în gura Lui nu s-a găsit vicleşug.“

[xxix] *Cf.* Ioan 3, 33, Ioan 7, 28, Ioan 8, 26 şi Romani 3,4.

[xxx] *Cf.* Deuteronomul 9, 5 şi 1 Regi 6, 12.

[xxxi] Posibilă aluzie la acuzaţiile din Iov 3, 20–23 şi Iov 19, 7–12.

[xxxii] Posibilă aluzie la batjocura prietenilor lui Iov, *cf.* Iov 19, 2–6.

[xxxiii] În caietul EE al *Jurnalului*, Kierkegaard a notat la 11 septembrie 1839: „Expresia *în cele din urmă*, care apare în toate rugăciunile noastre de început şi de sfârşit, e cea mai epic predestinantă şi cea mai liric nerăbdătoare; adevărată parolă creştină.“

[xxxiv] În original e folosit cuvântul *Collect*, care desemnează rugăciunea rostită de preotul evanghelic în numele comunităţii (aşadar „colectivă“) la începutul şi la sfârşitul slujbelor.

[xxxv] Parafrază la cuvintele lui Isus din Luca 23, 46: „Tată, în mâinile tale îmi încredinţez duhul.“

[xxxvi] *Cf.* pasajul similar din teza lui Kierkegaard „Despre conceptul de ironie“, unde comentează argumentele lui Socrate pentru nemurirea sufletului: „Abia când omul recunoaşte că e acelaşi zeu cel care l-a dus de mână prin viaţă cu cel care în clipa morţii îl lasă să plece, pentru a-şi deschide braţele şi a primi în ele sufletul plin de dor, abia atunci dovada se împlineşte în formă de reprezentare.“ (Søren Kierkegaard, „Despre conceptul de ironie, cu permanentă referire la Socrate“, în Søren Kierkegaard, *Opere I*, traducere din daneză, prefaţă şi note de Ana-Stanca Tabarasi, Bucureşti, Humanitas 2006, pp. 172–173, nota 38).

[xxxvii] *Cf.* 1 Corinteni 3, 19: „Căci înţelepciunea lumii acesteia este o nebunie înaintea lui Dumnezeu. De aceea este scris: el prinde pe cei înţelepţi în viclenia lor.“

[xxxviii] *Cf.* Psalmi 145, 16.

[xxxix] *Cf.* Luca 17, 5: „Apostolii au zis Domnului: măreşte-ne credinţa!“

[xl] *Cf.* Luca 24, 11, referire la vorbele femeilor despre învierea lui Isus: „Cuvintele acestea li se păreau apostolilor basme şi nu le credeau.“

[xli] *Cf.* Iacov 1, 13: „Nimeni, când este ispitit, să nu zică: Sunt ispitit de Dumnezeu. Căci Dumnezeu nu poate fi ispitit ca să facă rău, şi El însuşi nu ispiteşte pe nimeni.“

[xlii] *Cf.* Deuteronomul 11, 16: „Vedeţi să nu vi se amăgească inima şi să vă abateţi ca să slujiţi altor Dumnezei şi să vă închinaţi înaintea lor.“ *Cf.* şi Iacov 1, 14–15: „Ci fiecare este ispitit când este atras de pofta lui însuşi şi momit. Apoi pofta când a zămislit dă naştere păcatului: şi păcatul, odată făptuit, aduce moartea.“

[xliii] *Cf.* Iacov 5, 7: „Fiţi dar îndelung răbdători, fraţilor, până la venirea Domnului. Iată că plugarul aşteaptă roada scumpă a pământului, şi o aşteaptă răbdător, până primeşte ploaie timpurie şi târzie.“ *Cf.* şi Deuteronomul 11, 4.

[xliv] *Cf.* Ioan 3, 8, unde Isus spune: „Vântul suflă încotro vrea şi îi auzi vuietul, dar nu ştii de unde vine, nici încotro merge. Tot aşa este cu oricine este născut din Duhul.“

[xlv] Expresia din original, *en mørk Tale* („o vorbă obscură“) trimite la traducerea daneză din 1819 a Noului Testament, 1 Corinteni 13, 12: „Căci vedem acum ca prin oglindă, *în ghicitură*, iar atunci, faţă către faţă; acum cunosc în parte, dar atunci voi cunoaşte pe deplin, precum am fost cunoscut şi eu.“ Pentru a păstra unitatea stilistică şi sensul din contextul discursului edificator, am înlocuit „ghicitură“ prin „enigmă“ ţinând cont şi de apropierea etimologică faţă de formularea ™n a„n…gmati din *Novum Testamentum Graece*). *Cf.* şi formularea asemănătoare din Numeri 12, 8.

[xlvi] *Cf.* Iacov 1, 19.

[xlvii] Aluzie la 1 Ioan 5, 7–8: „(Căci trei sunt care mărturisesc în cer: Tatăl, Cuvântul şi Duhul Sfânt, şi aceşti trei una sunt.) Şi trei sunt care mărturisesc (pe pământ): Duhul, apa şi sângele, şi aceşti trei sunt una în mărturisirea lor.“

[xlviii] Probabil, aluzie la Matei 12, 39, unde Isus le spune cărturarilor şi fariseilor: „Un neam viclean şi preacurvar cere un semn; dar nu i se va da alt semn, decât semnul proorocului Iona“. *Cf.* şi Ioan 4, 48, unde Isus spune: „Dacă nu vedeţi semne şi minuni, cu nici un chip nu credeţi!“

[xlix] În original, *Ledebaand*, un fel de curea asemănătoare unui ham, cu ajutorul căreia erau susţinuţi copiii care învăţau să meargă.

[l] *Cf.* Eclesiastul 5, 2: „Nu te grăbi să deschizi gura, şi să nu-ţi rostească inima cuvinte pripite înaintea lui Dumnezeu; căci Dumnezeu este în cer, şi tu, pe pământ, de aceea să nu spui vorbe multe.“

[li] Aluzie la formula „Şi a fost seară şi a fost dimineaţă“, care apare în Facerea 1, 5; 1, 8; 1, 13; 1, 19; 1, 23 şi 1, 31.

[lii] *Cf.* Luca 21, 19: „Prin răbdarea voastră vă veţi câştiga sufletele voastre.“

[liii] *Cf.* Romani 8, 19: „Şi firea aşteaptă cu o dorinţă înfocată descoperirea fiilor lui Dumnezeu.“

[liv] Aluzie la 1 Ioan 5, 4: „Pentru că oricine este născut din Dumnezeu biruieşte

lumea; şi ceea ce câştigă biruinţa asupra lumii este credinţa noastră.“

[lv] *Cf.* 1 Petru 3, 4, unde se spune că podoaba femeii trebuie să fie „omul ascuns al inimii, în curăţia nepieritoare a unui gând blând şi liniştit, care este de mare preţ înaintea lui Dumnezeu“.

[lvi] *Cf.* 2 Corinteni 11, 21, unde apostolul Pavel spune: „Vorbesc în nebunie“, şi Romani 3, 5, unde spune: „Vorbesc în felul oamenilor.“

[lvii] Expresia „a privi în profunzimile ascunse ale fiinţei lui Dumnezeu“ apare în *Betragtninger over de christelige Troslærdomme* (*Consideraţii asupra învăţăturilor creştine*) de J.P. Mynster, ediţia a doua, Copenhaga, 1837, vol. 1, p. 11.

[lviii] Aluzie la concepţia deistă despre Dumnezeu.

[lix] Aluzie la Ieremia 3, 8.

[lx] Pasajul preia formulări din Psalmi 51, 3–7; 51, 12; 51, 16 şi 22, 2–3.

[lxi] Dumnezeu care priveşte din ceruri e descris în Psalmi, 14, 2; Dumnezeu Tatăl care priveşte pe fereastră spre pământ apare în poezia *Seemanns Abschied* (*Rămas-bun de marinar*) de Joseph von Eichendorff (1788–1857).

[lxii] Aluzie la Ioan, 16, 16: „Peste puţină vreme nu Mă veţi mai vedea şi apoi iarăşi peste puţină vreme mă veţi vedea, pentru că mă duc la Tatăl.“ Vezi de asemenea şi Evrei 10, 37: „Încă puţină, foarte puţină vreme şi cel care vine va veni şi nu va zăbovi.“

[lxiii] *Cf.* Psalmi 104, 30.

[lxiv] *Cf.* Iacov 1, 21.

[lxv] *Cf.* Iacov 1, 14.

[lxvi] *Cf.* Evrei 1, 14: „Nu sunt oare toţi îngerii duhuri slujitoare trimese să îndeplinească o slujbă pentru cei ce vor moşteni mântuirea?“

[lxvii] *Cf.* Psalmi 139, 1–3.

[lxviii] *Cf.* Ioan 14, 2–3.

[lxix] Aluzie la 1 Corinteni, 9, 26.

[lxx] *Cf.* 2 Corinteni 9, 7: „Pe cine dă cu bucurie îl iubeşte Dumnezeu“.

[lxxi] *Cf.* Facerea 6, 8.

[lxxii] *Cf.* Matei 12, 35: „Omul bun scoate lucruri bune din vistieria inimii lui; dar omul rău scoate lucruri rele din vistieria rea a inimii lui.“

[lxxiii] *Cf.* Faptele Apostolilor 1, 9, unde se spune că la Înălţarea lui Isus un nor l-a ascuns de ochii apostolilor.

[lxxiv] *Cf.* Facerea 1, 31.

[lxxv] *Cf.* Efeseni 6, 12: „Căci noi n-avem de luptat împotriva cărnii şi sângelui, ci împotriva căpeteniilor, împotriva domniilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutăţii care sunt în locurile cereşti.“

[lxxvi] *Cf.* 1 Timotei 4, 4–5: „Căci orice făptură a lui Dumnezeu este bună: şi nimic nu este de lepădat, dacă se ia cu mulţumiri; pentru că este sfinţit prin Cuvântul lui Dumnezeu şi prin rugăciune.“ Apostolul replică astfel celor care propovăduiau interzicerea căsătoriei şi a anumitor feluri de mâncare (1 Timotei 4, 3), aceste reguli ascetice reprezentând „ceremonialul“ pomenit de Kierkegaard

în acest context.

[lxxvii] Vezi 1 Tesaloniceni 5, 18.

[lxxviii] *Cf.* Romani 8, 28.

[lxxix] *Cf.* Luca 18, 1–8 şi 1 Tesaloniceni 5, 17.

[lxxx] Referire la Faptele Apostolilor 2, 1–13, unde se vorbeşte despre limbile de foc care s-au pogorât peste apostoli la pogorârea Duhului Sfânt, iar aceştia, vorbind apoi diferite limbi, au putut să plece în locuri îndepărtate şi să-i creştineze pe alţii.

[lxxxi] *Cf.* Luca 8, 15: „Sământa care a căzut pe pământ bun sunt aceia care, după ce au auzit Cuvântul, îl ţin într-o inimă bună şi curată şi fac roadă în răbdare.“

[lxxxii] *Cf.* 1 Ioan 4, 10: „Dragostea nu stă în faptul că noi l-am iubit pe Dumnezeu, ci în faptul că El ne-a iubit pe noi şi a trimis pe fiul său ca jertfă de ispăşire pentru păcatele noastre.“

[lxxxiii] *Cf.* 2 Timotei 2, 13: „Dacă suntem necredincioşi, totuşi El rămâne credincios, căci nu se poate tăgădui singur.“

[lxxxiv] *Cf.* Romani 12, 11: „În sârguinţă fiţi fără preget. Fiţi plini de râvnă cu duhul. Stăruiţi în rugăciune.“

[lxxxv] *Cf.* 1 Ioan 4, 19: „Îl iubim pentru că El ne-a iubit întâi.“

[lxxxvi] Aluzie la pilda lui Isus despre fariseul şi vameşul care au mers să se roage la templu (Luca 18, 9–14). Fariseul şi-a înşiruit meritele în rugăciunea începută cu aceste cuvinte: „Dumnezeule, îţi mulţumesc că nu sunt precum ceilalţi oameni“. În schimb, vameşul stătea cu ochii în pământ, se bătea în piept şi zicea: „Dumnezeule, ai milă de mine, păcătosul“.

[lxxxvii] În original, *det Lige*, care înseamnă deopotrivă „asemănătorul“ şi „egalul“, Kierkegaard folosind deseori ambele sensuri, în contextul în care egalitatea oamenilor provine din asemănarea lor cu Dumnezeu. Într-o însemnare din 1842–1843, comentează în felul următor un pasaj despre filozoful sceptic Sextus Empiricus din W.G. Tennemann, *Geschichte der Philosophie* (*Istoria filozofiei*), 11 volume, Leipzig, 1798–1819, vol. 5, p. 308, nota 9: „S[extus]. E[mpiricus]. ştie să folosească foarte ingenios afirmaţia că doar asemănătorul e recunoscut de asemănător, pentru a trezi scepticismul; *cf*. p. 308, n. 9. Afirmaţia creştină conform căreia cunosc în aceeaşi măsură în care sunt cunoscut e şi aici de o mare importanţă“ (*Papirer* IV C 50). Ultima propoziţie se referă la 1 Corinteni 13, 12: „Acum cunosc în parte, dar atunci voi cunoaşte pe deplin, aşa cum am fost şi eu cunoscut pe deplin.“

[lxxxviii] Aluzie la 1 Ioan 3, 19–20: „Prin aceasta vom cunoaşte că suntem din adevăr şi ne vom linişti inimile înaintea Lui, ori în ce ne osândeşte inima noastră; căci Dumnezeu este mai mare decât inima noastră şi cunoaşte toate lucrurile“.

[lxxxix] *Cf.* Isaia 42, 3 : „Trestia frântă n-o va zdrobi, şi mucul care mai arde încă nu îl va stinge.“

[xc] *Cf.* 2 Corinteni 4, 16: „Chiar dacă omul nostru de afară se trece, totuşi omul nostru dinăuntru se înnoieşte din zi în zi.“

[xci] Probabil aluzie la cuvintele lui Isus către unul din tâlharii răstigniţi împreună cu el, pomenite în Luca 23, 43: „Adevărat îţi spun că astăzi vei fi cu mine în rai“, sau la Evrei 4, 7: „Astăzi, dacă auziţi glasul Lui, nu vă împietriţi inimile.“

[xcii] Aluzie la Evrei 13, 8: „Isus Cristos este acelaşi ieri şi azi şi în veci.“

TREI DISCURSURI EDIFICATOARE (1843)

[i] În daneză, *hiin Enkelte*, care poate însemna „acel unul“ sau „acea una“. Deşi formularea trimite la fiecare individ în parte, Kierkegaard se gândea mai ales la Regine Olsen, cu care fusese logodit în perioada 1840–1841.

[ii] Pasajul citat de Kierkegaard este următorul: „Sfârşitul tuturor lucrurilor este aproape. Fiţi înţelepţi, dar, şi vegheaţi în vederea rugăciunii. Mai presus de toate, să aveţi o iubire fierbinte unii pentru alţii, căci iubirea acoperă o sumedenie de păcate. Fiţi primitori de oaspeţi între voi, fără cârtire. Ca nişte buni ispravnici ai harului felurit al lui Dumnezeu, fiecare din voi, să slujească altora după darul pe care l-a primit. Dacă vorbeşte cineva, să spună cuvintele lui Dumnezeu. Dacă slujeşte cineva, să slujească după puterea pe care i-o dă Dumnezeu. Pentru ca în toate lucrurile să fie slăvit Dumnezeu prin Isus Cristos, a căruia este slava şi puterea, în vecii vecilor! Amin. Preaiubiţilor, nu vă miraţi de încercarea de foc din mijlocul vostru, care a venit peste voi ca să vă încerce, ca de ceva ciudat care a dat peste voi.“ Probabil că, de fapt, Kierkegaard se referea numai la 1 Petru 4, 7–11, întrucât a subliniat doar acest pasaj în exemplarul său din Biblia tipărită special pentru slujbe (*Forordnet Alter-Bog for Danmark,* Copenhaga, 1830). Acest text era prevăzut pentru slujbă în cea de-a şaptea duminică de după Paşte. În 1841 Kierkegaard trebuise să comenteze o predică despre acelaşi text în cadrul seminarului pastoral.

[iii] Aluzie la proverbul danez „Iubirea e mai veche decât orice“, sau poate la *Banchetul* lui Platon 178 a–c şi 180 b, unde Phaidros afirmă că Eros este cel mai vechi dintre zei.

[iv] Aluzie la Cântarea Cântărilor 8, 6 şi 8, 7.

[v] Aluzie la 1 Corinteni 13, 9–10: „Căci cunoaştem în parte şi prorocim în parte; dar, când va veni ce este desăvârşit, acest «în parte» se va sfârşi.“

[vi] Trimitere la 1 Corinteni 13, 8: „Dragostea nu va pieri niciodată. Prorocirile se vor sfârşi; limbile vor înceta; cunoştinţa va lua sfârşit.“

[vii] Aluzie 1 Corinteni 13, 12.

[viii] *Cf.* 1 Corinteni 13, 1: „Chiar dacă aş vorbi în limbi omeneşti şi îngereşti, şi n-aş avea dragoste, sunt o aramă sunătoare sau un chimval zăngănitor.“

[ix] *Cf.* Marcu 12, 41–44. „Isus şedea în faţa vistieriei templului şi se uita cum arunca norodul bani în vistierie. Mulţi care erau bogaţi aruncau mult. A venit şi o văduvă săracă şi a aruncat doi bănuţi, care fac un gologan. Atunci Isus a chemat pe ucenicii săi şi le-a zis: Adevărat vă spun că această văduvă săracă a dat mai

mult decât toţi cei care au aruncat în vistierie, «căci toţi ceilalţi au aruncat din prisosul lor, dar ea, din sărăcia ei, a aruncat tot ce avea, tot ce-i mai rămăsese ca să trăiască».

[x] Probabil aluzie la Psalmi 119, 130: „Descoperirea cuvintelor Tale dă lumină, dă pricepere celor fără răutate.“

[xi] Probabil aluzie la *Banchetul* lui Platon; discursul Diotimei despre iubire redat de Socrate face din acest sentiment o cale spre cunoaşterea frumosului etern.

[xii] Vezi şi Søren Kierkegaard, „Despre conceptul de ironie, cu permanentă referire la Socrate“, în Søren Kierkegaard, *Opere I*, ed. cit., p. 409: „Astfel, răzbunarea e o desfătare poetică, iar păgânii credeau că zeii au păstrat anume pentru ei răzbunarea, fiind atâta de dulce.“

[xiii] În *Istoriile* lui Herodot, cartea I, capitolele 32 şi 86, se povesteşte că înţeleptul Solon i-ar fi zis regelui lidian Cresus, renumit pentru bogăţia sa, că nu-i poate spune dacă e fericit, pentru că încă n-a aflat dacă îşi va încheia viaţa fericit. Mai târziu, Cresus a fost învins de regele persan Cyrus, care l-a luat prizonier şi a vrut să-l ardă pe rug. În timp ce se afla pe rug, Cresus şi-a amintit de cuvintele lui Solon că nici un om nu poate fi fericit cât e încă în viaţă şi a strigat de trei ori numele lui Solon. Cyrus a pus să fie întrebat de ce strigă astfel şi, aflând motivul, a poruncit să fie stins rugul, iar Cresus să fie iertat.

[xiv] Probabil aluzie la cărturarul pomenit în Marcu 12, 28–34.

[xv] *Cf*. Matei 5, 43–44.

[xvi] *Cf*. Romani 12, 9, Deuteronomul 32, 35 şi Evrei 10, 30.

[xvii] *Cf*. Numeri, 14, 18, Exodul 20, 5 şi 34, 7, Proverbe 3, 33 şi Deuteronomul 28, 15–68.

[xviii] Aluzie la Filipeni, 4, 15.

[xix] Aluzie la Evrei 1, 1–2: „După ce a vorbit în vechime părinţilor noştri prin proroci, în multe rânduri şi în multe chipuri, Dumnezeu, la sfârşitul acestor zile, ne-a vorbit prin Fiul, pe care l-a pus moştenitor al tuturor lucrurilor şi prin care a făcut şi veacurile.“

[xx] *Cf*. 1 Corinteni 9, 24: „Nu ştiţi că cei ce aleargă în locul de alergare toţi aleargă, dar numai unul capătă premiul? Alergaţi, dar, în aşa fel ca să căpătaţi premiul!“

[xxi] Posibilă aluzie la Evrei 12, 1: „Să alergăm cu stăruinţă în alergarea care ne stă înainte.“

[xxii] Aluzie la Filipeni 3, 13–15: „Uitând ce este în urma mea şi aruncându-mă spre ce este înainte, alerg spre ţintă, pentru premiul chemării cereşti a lui Dumnezeu, în Cristos Isus. Gândul acesta, dar, să ne însufleţească pe toţi care suntem desăvârşiţi; şi, dacă într-o privinţă sunteţi de altă părere, Dumnezeu vă va lumina şi în această privinţă.“

[xxiii] Vezi şi 1 Corinteni 3, 1: „Cât despre mine, fraţilor, nu v-am putut vorbi ca unor oameni duhovniceşti, ci a trebuit să vă vorbesc ca unor oameni lumeşti, ca unor prunci în Cristos.“

[xxiv] *Cf*. Galateni 4, 3: „Tot aşa şi noi, când eram nevârstnici, eram sub robia învăţăturilor începătoare ale lumii“.

[xxv] *Cf*. 1 Ioan 3, 20.

[xxvi] Aluzie la pilda lui Isus despre lucrătorii viei (Matei 20, 1–16).

[xxvii] Aluzie la Luca 7, 41–43, unde Isus povesteşte pilda cămătarului care avea doi datornici, unul dator cu 50 de dinari iar altul cu 500. Fiindcă n-aveau cu ce plăti, i-a iertat pe amândoi, dovedind astfel totodată că l-a iubit mai mult pe cel căruia i-a dat mai mult.

[xxviii] Formularea din original trimite la versiunea daneză a Cărţii lui Tobit 4, 8, unde Tobit îi spune fiului său: „Când ai mult, dă mai mult; dacă ai puţin, dă mai puţin, dar nu pregeta să faci milostenie“ (literal, în daneză: „Ochiul tău să nu regrete faptul că faci milostenie“).

[xxix] *Cf*. Matei 7, 1–5 şi Romani 2, 1–3.

[xxx] *Cf*. Numeri 23, 7–8.

[xxxi] Trimitere la Matei 6, 4 şi 6, 18.

[xxxii] *Cf*. Romani 2, 5.

[xxxiii] Aluzie la 1 Corinteni 2, 6 şi Filipeni 3, 5.

[xxxiv] Vezi şi Tit 1, 15: „Totul este curat pentru cei curaţi; dar pentru cei necuraţi şi necredincioşi, nimic nu este curat: până şi mintea şi cugetul le sunt spurcate.“

[xxxv] Aluzie la Matei 15, 11: „Nu ce intră în gură spurcă pe om, ci ce iese din gură“.

[xxxvi] *Cf*. Marcu 7, 21–22: „Căci dinăuntru, din inima oamenilor, ies gândurile rele, preacurviile, curviile, uciderile, furtişagurile, lăcomiile, vicleşugurile, înşelăciunile, faptele de ruşine, ochiul rău, hula, trufia, nebunia.“

[xxxvii] Pe marginea manuscrisului, Kierkegaard a notat: „*Cf*. Matei 20, 15“ (*Papirer* IV B 159, 10). Este vorba de o trimitere la pilda lucrătorilor viei, unde gospodarul care i-a plătit pe toţi lucrătorii la fel, deşi unii sosiseră abia în al unsprezecelea ceas, îi spune unuia dintre cei care lucraseră toată ziua şi erau nemulţumiţi: „Ori este ochiul tău rău, fiindcă eu sunt bun?“

[xxxviii] Pe marginea manuscrisului, Kierkegaard a adăugat trimiterea „Matei 5, 8“ (*Papirer* IV B 159, 11). E vorba de versetul „Ferice de cei cu inima curată, căci ei vor vedea pe Dumnezeu!“.

[xxxix] Pe marginea manuscrisului, Kierkegaard a notat: „*Cf*. Matei 6, 23“ (*Papirer* IV B 159, 12). În pasajul citat, Isus spune: „Ochiul este lumina trupului. Dacă ochiul tău este sănătos, tot trupul tău va fi plin de lumină; iar dacă ochiul tău e rău, tot trupul tău va fi plin de întuneric. Aşa că, dacă lumina care este în tine este întuneric, cât de mare trebuie să fie întunericul acesta!“

[xl] Kierkegaard preia formulările traducerii lui Martin Luther din Sirah 19, 23–24: „Este câte unul care face rău şi umblă smerit şi cele din lăuntru ale lui sunt pline de vicleşug; care îşi pleacă faţa sa şi se face surd, dar când nu-i prins de veste, el va apuca să îţi strice.“

[xli] *Cf*. Proverbe 10, 10 şi 6, 14.

[xlii] În manuscris, Kierkegaard a notat trimiterea la Matei 15, 22 (*Papirer* IV B 159, 13).

[xliii] Citat din psalmul *Ak, Herre see / min Hjerte-Vee* (*Ah, Doamne vezi / durerea inimii mele*), strofa 8, versurile 4–7, de Thomas Kingo (1634–1703, episcop şi poet luteran, autor de cântece bisericeşti), publicat prima dată în 1681. Kierkegaard deţinea ediţia *Psalmer og aandelige Sange* (*Psalmi şi cântece duhovniceşti*), ed. P.A. Fenger, Copenhaga, 1827, unde citatul se află la pp. 491–492.

[xliv] Traducerea daneză a Bibliei din 1740, care urmează traducerea germană a lui Martin Luther, redă prin această formulare versetul Sirah 20, 14: „Puţine va da şi multe va cere“.

[xlv] Aluzie la Facerea 4, 7: „Dacă faci bine, vei fi bine primit; dar dacă faci rău, păcatul pândeşte la uşă; dorinţa lui se ţine după tine, dar tu să-l stăpâneşti.“

[xlvi] Înşiruirea e luată cu aproximaţie din Galateni 5, 20.

[xlvii] *Cf*. Galateni 5, 22.

[xlviii] Aluzie la Efeseni 2, 19, Evrei 11, 13 şi 1 Petru 2, 11.

[xlix] Aluzie la lumea dinaintea căderii în păcat, *cf*. Facerea 1, 31.

[l] Ideea că omul conlucrează cu Dumnezeu apare în 1 Corinteni 3, 9 şi în 2 Corinteni 6, 1.

[li] *Cf*. Facerea 1, 20.

[lii] *Cf*. Iacov 5, 20.

[liii] *Cf*. Isaia 42, 3 şi Matei 12, 20, despre robul lui Dumnezeu: „Trestia frântă n-o va zdrobi şi mucul care mai arde nu-l va stinge.“

[liv] Aluzie la Luca 15, 11–32.

[lv] Aluzie la 2 Corinteni 6, 14: „Nu vă înjugaţi la un jug nepotrivit cu cei necredincioşi.“

[lvi] Aluzie la 1 Corinteni 13, 7.

[lvii] *Cf*. 1 Petru 3, 9: „Nu întoarceţi rău pentru rău, nici ocară; pentru ocară, dimpotrivă, binecuvântaţi“.

[lviii] *Cf*. Romani 12, 14: „Binecuvântaţi pe cei ce vă prigonesc: binecuvântaţi, şi nu blestemaţi.“

[lix] Aluzie la Isaia 53, 9 şi la 1 Petru 22–23.

[lx] Aluzie la Isaia 53, 7 şi Faptele Apostolilor 8, 32.

[lxi] *Cf*. 1 Petru 3, 1–2: „Tot astfel, nevestelor, fiţi supuse şi voi bărbaţilor voştri; pentru ca, dacă unii nu ascultă Cuvântul, să fie câştigaţi fără cuvânt, prin purtarea nevestelor lor, când vă vor vedea felul vostru de trai: curat şi în temere.“

[lxii] Aluzie la Matei 5, 41, unde Isus spune: „Dacă te sileşte cineva să mergi cu el o milă, mergi cu el două.“

[lxiii] *Cf*. Matei 5, 39. „Oricui te loveşte peste obrazul drept, întoarce-i şi pe celălalt.“

[lxiv] Aluzie la Matei 5, 40: „Oricui vrea să se judece cu tine şi să-ţi ia haina, lasă-i şi cămaşa.“

[lxv] Aluzie la Matei 18, 21: „Atunci Petru s-a apropiat de El şi i-a zis: «Doamne, de câte ori să iert pe fratele meu când va păcătui împotriva mea? Până la şapte

ori?» Isus i-a zis: «Eu nu-ţi zic până la şapte ori, ci până la şaptezeci de ori câte şapte.»“

[lxvi] Aluzie la Psalmi 32, 1: „Ferice de cel cu fărădelegea iertată şi de cel cu păcatul acoperit!“

[lxvii] Aluzie la o întâmplare povestită de Diogenes Laertios despre Bias, considerat unul dintre cei şapte înţelepţi ai Greciei antice. *Cf*. Diogenes Laertios, *Despre vieţile şi doctrinele filozofilor*, Cartea I, cap. V, 86.

[lxviii] Probabil aluzie la unul din multele pasaje pomenite în Faptele Apostolilor, unde se spune că apostolul Pavel era plin de îndrăzneală când predica şi când stătea mărturie. *Cf*. Faptele Apostolilor 9, 27–28, 13, 46; 18, 26; 19, 8; 26, 26; 28; 31; precum şi Efeseni 16, 19–20 şi 1 Tesaloniceni 2, 2.

[lxix] *Cf*. Faptele Apostolilor 27, 21–22, unde apostolul Pavel spune: „Oamenilor, trebuia să mă scultaţi şi să nu fi pornit cu corabia din Creta, ca să fi scăpat de această primejdie şi această pagubă. Acum vă sfătuiesc să fiţi cu voie bună, pentru că nici unul din voi nu va pieri; şi nu va fi altă pierdere decât a corabiei.“

[lxx] *Cf*. Matei 24, 22.

[lxxi] Aluzie la Evrei 4, 12: „Căci Cuvântul lui Dumnezeu este viu şi lucrător, mai tăietor decât orice sabie cu două tăişuri: pătrunde până acolo că desparte sufletul şi duhul, încheieturile şi măduva, judecă simţirile şi gândurile inimii.“

[lxxii] Probabil aluzie la Iacov 5, 16: „Mare putere are rugăciunea fierbinte a celui neprihănit.“

[lxxiii] *Cf*. Facerea 18, 23–33.

[lxxiv] *Cf*. 1 Corinteni 6, 3: „Nu ştiţi că noi vom judeca pe îngeri? Cu cât mai mult lucrurile vieţii acesteia?“

[lxxv] *Cf*. Ioan 8, 3–11, despre femeia prinsă în preacurvie.

[lxxvi] Aluzie la Filipeni 2, 12–13: „Astfel, dar, preaiubiţilor, după cum totdeauna aţi fost ascultători, duceţi până la capăt mântuirea voastră, cu frică şi cutremur, nu numai când sunt eu de faţă, ci cu mult mai mult acum, în lipsa mea.“ Vezi şi 1 Corinteni 2, 3: „Eu însumi, când am venit în mijlocul vostru, am fost slab, fricos şi plin de cutremur.“

[lxxvii] Aluzie la 1 Corinteni 9, 26: „Eu deci alerg, dar nu ca şi cum n-aş şti încotro alerg.“

[lxxviii] *Cf*. 1 Corinteni 9, 22: „Am fost slab cu cei slabi ca să câştig pe cei slabi. M-am făcut tuturor totul, ca, oricum, să mântuiesc pe unii din ei.“

[lxxix] Posibilă aluzie la Romani 13, 12: „Noaptea aproape a trecut, se apropie ziua. Să ne dezbrăcăm, dar, de faptele întunericului şi să ne îmbrăcăm cu armele luminii.“ Vezi şi Efeseni 6, 1–18, unde apostolul Pavel vorbeşte despre „sabia duhului care este cuvântul lui Dumnezeu“; precum şi 1 Tesaloniceni 5, 4–8.

[lxxx] Aluzie la Ioan 9, 4, unde Isus zice: „Cât este ziuă, trebuie să lucrezi lucrările Celui ce M-a trimis; vine noaptea, când nimeni nu mai poate să lucreze.“

[lxxxi] *Cf*. 1 Petru 4, 7.

[lxxxii] În traducerea românească a Bibliei de către Dumitru Cornilescu, pasajul

citat apare ca: „Fiţi primitori de oaspeţi între voi fără cârtire“, 1 Petru 4, 9.

[lxxxiii] *Cf.* Evrei 9, 27.

[lxxxiv] Probabil aluzie la Efeseni 6, 13: „De aceea, luaţi toată armătura lui Dumnezeu, ca să vă puteţi împotrivi în ziua cea rea şi să rămâneţi în picioare după ce veţi fi biruit totul.“

[lxxxv] Aluzie la Ioan 5, 44: „Cum puteţi crede voi, care umblaţi după slava pe care v-o daţi unii altora, şi nu căutaţi slava care vine de la singurul Dumnezeu?“

[lxxxvi] Aluzie la pilda lui Isus despre fariseu şi vameş, *cf.* Luca 18, 9–14.

[lxxxvii] Aluzie la Matei 22, 21: „Daţi, dar, cezarului ce este al cezarului, şi lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu.“

[lxxxviii] Aluzie la Iov 9, 2–3. „Cum ar putea omul să-şi facă dreptate înaintea lui Dumnezeu? Dacă ar voi să se certe cu El, din o mie de lucruri n-ar putea să răspundă la unul singur.“

[lxxxix] Aluzie la Horaţiu, *Ode*, Cartea a III-a, I, versurile 37–40.

[xc] Trimitere la episcopul danez Hans Adolph Brorson (1694–1764), autor de psalmi. Kierkegaard citează versurile 3 şi 4 din prima strofă a psalmului *Fly min Aand, og bryd med Stryke* (*Zboară, duh al meu, şi răzbeşte cu putere*), publicat în *Troens rare Klenodie, i nogle aandelige Sange fremstillet af Hans Adolph Brorson, udg. af L.C. Hagen* (*Podoaba cea rară a credinţei, înfăţişată în câteva cântece duhovniceşti de Hans Adolph Brorson, editate de L.C. Hagen*), Copenhaga, 1843, pp. 332–333.

[xci] *Cf.* Luca 7, 36–50.

[xcii] Aluzie la ispitirea lui Isus în deşert, Matei 4, 8–11.

[xciii] Versetul parafrazat de Kierkegaard spune de fapt „cine acoperă o greşeală caută iubirea“. Vezi şi Proverbe 10, 12: „Ura stârneşte certuri, dar dragostea acoperă toate greşelile.“

[xciv] Aluzie la Matei 7, 7–8, unde Isus spune: „Căutaţi şi veţi găsi“, precum şi „Cine caută găseşte“.

[xcv] Probabil aluzie la Filipeni 4, 7, unde apostolul Pavel spune că pacea lui Dumnezeu „întrece orice pricepere“.

[xcvi] Aluzie la Romani 8, 33.

[xcvii] *Cf.* 1 Ioan 4, 17–18: „Astfel se face că iubirea este desăvârşită în noi, pentru ca să avem deplină încredere în ziua judecăţii. În iubire nu este frică, ci iubirea desăvârşită izgoneşte frica. Pentru că frica are cu ea pedeapsa; şi cine se teme n-a ajuns desăvârşit în iubire.“

[xcviii] *Cf.* Efeseni 3, 16: „Şi-L rog ca, potrivit cu bogăţia slavei Sale, să vă facă să vă întăriţi în putere, prin Duhul lui, în omul dinăuntru“.

[xcix] Aluzie la Efeseni 3, 20, unde se spune despre Dumnezeu că „poate să facă nespus mai mult decât cerem sau gândim noi“.

[c] *Cf.* Matei 21, 22 şi Matei 18, 19.

[ci] Aluzie la 2 Corinteni 4, 16: „De aceea, noi nu cădem de oboseală. Ci, chiar dacă omul nostru de afară se trece, totuşi omul nostru dinăuntru se înnoieşte din zi în zi.“

[cii] Pasajul comentat în discurs este următorul: „Vă rog iarăşi să nu vă pierdeţi

cumpătul din pricina necazurilor mele pentru voi: aceasta este slava voastră. Iată de ce, zic, îmi plec genunchii înaintea Tatălui Domnului nostru Isus Cristos, din care îşi trage numele orice familie în ceruri şi pe pământ, şi-L rog ca, potrivit cu bogăţia slavei Sale, să vă facă să vă întăriţi în putere prin Duhul lui în omul dinăuntru, aşa încât Cristos să locuiască în inimile voastre prin credinţă, pentru ca având rădăcina şi temelia pusă în dragoste să puteţi pricepe împreună cu toţi sfinţii care este lărgimea, lungimea, adâncimea şi înălţimea; şi să cunoaşteţi dragostea lui Cristos, care întrece orice cunoştinţă, ca să ajungeţi plini de toată plinătatea lui Dumnezeu. Iar Acelui ce prin puterea care lucrează în noi poate să facă nespus mai mult decât cerem sau gândim noi, a Lui să fie slava în Biserică şi în Cristos Isus, din neam în neam, în vecii vecilor, amin!“

[ciii] Aluzie la Faptele Apostolilor 28, 23.

[civ] *Cf.* Efeseni 3, 2–4.

[cv] Aluzie la 1 Corinteni 1, 23, unde apostolul Pavel spune că răstignirea lui Isus este pentru iudei sminteală, pentru greci nebunie.

[cvi] Aluzie la 1 Petru 2, 20: „În adevăr, ce fală este să suferiţi cu răbdare să fiţi pălmuiţi când aţi făcut rău? Dar dacă suferiţi cu răbdare când aţi făcut ce este bine, lucrul acesta este plăcut lui Dumnezeu.“

[cvii] Aluzie la 2 Timotei 4, 9–16, unde apostolul Pavel povesteşte despre ei care l-au părăsit în timpul judecăţii sale.

[cviii] *Cf.* 2 Corinteni 6, 4–10, unde apostolul Pavel spune despre sine şi despre slujitorii lui Dumnezeu că sunt priviţi „ca nişte întristaţi şi totdeauna suntem veseli; ca nişte săraci, şi totuşi îmbogăţim pe mulţi; ca neavând nimic şi totuşi stăpânind toate lucrurile“.

[cix] *Cf.* Efeseni 3, 13.

[cx] Aluzie la Matei 9, 15, unde Isus spune: „Se pot jeli nuntaşii câtă vreme este mirele cu ei? Vor veni zile când mirele va fi luat de la ei, şi atunci vor posti.“

[cxi] Aluzie la 1 Corinteni 9, 26, unde apostolul Pavel spune: „Eu deci alerg, dar nu ca şi cum n-aş şti încotro alerg. Mă lupt cu pumnul, dar nu ca unul care loveşte în vânt.“

[cxii] În timpul şederii sale la Atena, apostolul Pavel a discutat cu filozofii epicureici şi stoici lângă areopag, însă nu i-a putut convinge de învierea morţilor. *Cf.* Faptele Apostolilor 7, 16–33.

[cxiii] Apostolul Pavel îl invocă adesea pe Dumnezeu sau pe Sfântul Duh ca martor al spuselor şi faptelor sale; cf. Romani 1, 9 şi 9, 1; 2 Corinteni 1, 23 şi 11, 31; Galateni 1, 20 şi 1 Tesaloniceni 2, 5.

[cxiv] Aluzie la Luca, 10, 41–42, unde Isus, aflat în casa surorilor Maria şi Marta, îi spune Martei cea preocupată de pregătiri, reproşându-i surorii sale că nu o ajută şi ascultându-l pe Isus: „Marto, Marto, pentru multe lucruri te îngrijorezi şi te frământi tu, dar un singur lucru trebuie. Maria şi-a ales partea cea bună, care nu i se va lua.“

[cxv] *Cf.* Psalmi 8, 6–7 şi Facerea 1, 28.

[cxvi] Aluzie la Romani 2, 14–15: „Când păgânii, măcar că n-au lege, fac din fire

lucrurile Legii, prin aceasta ei, care n-au o lege, îşi sunt singuri lege; şi ei dovedesc că lucrarea Legii este scrisă în inimile lor; fiindcă despre lucrarea aceasta mărturisesc cugetul şi gândurile lor, care sau se învinovăţesc, sau se dezvinovăţesc între ele.“

[cxvii] Aluzie la Matei 16, 2–3, unde Isus le spune fariseilor şi saducheilor: „Când se înserează, voi ziceţi: «Are să fie vreme frumoasă, căci cerul este roşu.» Şi dimineaţa, ziceţi: «Astăzi are să fie furtună, căci cerul este roşu-posomorât.» Făţarnicilor, faţa cerului ştiţi să o deosebiţi, iar semnele vremurilor nu le puteţi deosebi?“

[cxviii] Citat din Iacov 4, 13, unde pasajul apare însă la plural.

[cxix] Aluzie la parabola lui Isus despre ţăranul bogat (Luca 12, 16–21).

[cxx] Aluzie la Iacov 4, 14: „Şi nu ştiţi ce va aduce ziua de mâine! Căci, ce este viaţa voastră? Nu sunteţi decât un abur, care se arată puţintel şi apoi piere.“

[cxxi] *Cf.* Faptele Apostolilor 9, 15–16, unde apostolul Pavel este numit un vas ales să ducă numele lui Dumnezeu printre necredincioşi.

[cxxii] *Cf.* 1 Corinteni 1, 9 şi 10, 13, precum şi 2 Corinteni 1, 18.

[cxxiii] *Cf.* Faptele Apostolilor 14, 17, unde apostolul Pavel spune că Dumnezeu „nu s-a lăsat fără mărturie, întrucât v-a făcut bine, v-a trimis ploi din cer şi timpuri roditoare, v-a dat hrană din belşug şi v-a umplut inimile de bucurie“.

[cxxiv] *Cf.* Ioan 4, 24.

[cxxv] Cuvântul danez *Medgang* sugerează mersul împreună cu soarta, cu vântul care bate în pânze, ceea ce aduce înaintare, propăşire, în timp ce insuccesul, *Modgang*, e mers împotriva (*mod*) vântului, curentului.

[cxxvi] Aluzie la Matei 19, 23–26, unde Isus spune că un bogat va intra cu greu în Împărăţia cerurilor.

[cxxvii] Probabil aluzie la Matei 7, 14, unde Isus spune: „Strâmtă este poarta, îngustă este calea care duce la viaţă, şi puţini sunt cei ce o află.“

[cxxviii] Aluzie la Matei 16, 24, unde Isus spune: „Dacă voieşte cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-şi ia crucea şi să Mă urmeze.“

[cxxix] *Cf.* Iov 1, 4–5.

[cxxx] Trimitere la Matei 6, 28–29: „Uitaţi-vă cu băgare de seamă cum cresc crinii de pe câmp: ei nici nu torc, nici nu ţes; totuşi vă spun că nici chiar Solomon, în toată slava lui, nu s-a îmbrăcat ca unul din ei.“

[cxxxi] Aluzie la ispitirea lui Isus în pustie, când diavolul l-a dus pe un munte înalt, arătându-i toate împărăţiile lumii şi strălucirea lor şi făgăduindu-i-le pe toate dacă i se va închina. *Cf.* Matei 4, 8–11.

[cxxxii] Formulare care trimite la 1 Corinteni 7, 29–31: „Spun lucrul acesta pentru ca aceia care au neveste să fie ca şi cum n-ar avea; cei ce plâng, ca şi cum n-ar plânge; cei ce se bucură, ca şi când nu s-ar bucura; cei ce cumpără, ca şi cum n-ar stăpâni; cei ce se folosesc de lumea aceasta, ca şi cum nu s-ar folosi de ea; căci chipul lumii acesteia trece“.

[cxxxiii] Aluzie la pilda ispravnicului necredincios (Luca 16, 1–13), în care se spune că şi cu ajutorul bogăţiilor nedrepte se poate pregăti trecerea pe lumea

cealaltă.

[cxxxiv] Aluzie la Eclesiastul 1, 3: „Ce folos are omul din toată truda pe care şi-o dă sub soare?“ Vezi şi Eclesiastul 2, 11.

[cxxxv] Aluzie la Exodul 13, 21–22, unde se spune că, în timpul călătoriei poporului lui Israel prin pustie, Dumnezeu îl călăuzea ziua sub forma unui stâlp de nor, iar noaptea, sub forma unui stâlp de foc.

[cxxxvi] Probabil aluzie la faptul că Isus şi-a găsit de două ori apostolii dormind în timp ce mersese să se roage în grădina Ghetsimani (Matei 26, 37–46).

[cxxxvii] Probabil aluzie la sărmanul Lazăr, care se hrănea cu firimiturile care cădeau de la masa unui bogat (Luca 16, 19–31).

[cxxxviii] Aluzie la predica scrisă de episcopul Jacob Peter Mynster (1775–1854) pentru cea de-a treia duminică după sărbătoarea Sfintei Treimi, cu titlul „Ogsaa Gienvordigheder ere Fristelser“ („Şi vicisitudinile sunt ispite“), nr. 51 din volumul *Prædikener paa alle Søndage og Hellig-Dage i Aaret* (*Predici pentru toate duminicile şi sărbătorile din an*), 2 volume, Copenhaga, 1837, vol. 2, pp. 92–106.

[cxxxix] Aluzie la Romani 5, 4: „Răbdarea aduce biruinţă în încercare, iar biruinţa aceasta aduce nădejdea.“

[cxl] Aluzie la Romani 5, 3–4: „Ne bucurăm chiar şi în necazurile noastre; căci ştim că necazul aduce răbdare, răbdarea aduce biruinţă în încercare, iar biruinţa aceasta aduce nădejdea.“

[cxli] Aluzie la Evrei 5, 8, unde se spune despre Isus că, „deşi era Fiu, a învăţat să asculte prin lucrurile pe care le-a suferit“.

[cxlii] *Cf.* Facerea 23, 17–20, ca şi 25, 9–10 şi, respectiv, 12, 1–3.

[cxliii] Aluzie la Matei 7, 7–8: „Cereţi şi vi se va da; căutaţi şi veţi găsi; bateţi şi vi se va deschide. Căci oricine cere capătă; cine caută găseşte; şi celui ce bate i se deschide.“

[cxliv] Aluzie la 1 Corinteni 2, 9: „Lucruri pe care ochiul nu le-a văzut, urechea nu le-a auzit şi la inima omului nu s-au suit, aşa sunt lucrurile pe care le-a pregătit Dumnezeu pentru cei ce-L iubesc.“

[cxlv] Trimitere la Efeseni 2, 3: „Între ei eram şi noi toţi odinioară, când trăiam în poftele firii noastre pământeşti, când făceam voile firii pământeşti şi ale gândurilor noastre, şi eram din fire copii ai mâniei, ca şi ceilalţi.“

[cxlvi] Aluzie la *Die Deutsche Theologie, eine sehr alte, für jeden Christen äußerst wichtige Schrift, mit einer Vorrede von Dr. Martin Luther und dem gewesenen Generalsuperintendenten Johann Arnd* (*Teologia germană, o foarte veche scriere desosebit de importantă pentru orice creştin, cu o prefaţă de dr. Martin Luther şi de fostul superintendent general Johann Arnd*), editată de F.C. Krüger, Lemgo, 1822, p. 41.

[cxlvii] *Cf.* 2 Petru 3, 8.

[cxlviii] Aluzie la Evrei 12, 6 şi Proverbe 3, 12.

[cxlix] Aluzie la Efeseni 3, 15, unde se spune că din Dumnezeu „îşi trage numele orice familie în ceruri şi pe pământ“.

[cl] Aluzie la Romani 12, 15: „Bucuraţi-vă cu cei ce se bucură; plângeţi cu cei

ce plâng.“

[cli] *Cf.* Romani 8, 28: „Ştim că toate lucrurile lucrează împreună spre binele celor ce iubesc pe Dumnezeu“.

[clii] Aluzie la Matei 6, 6: „Când te rogi, intră în odăiţa ta, încuie-ţi uşa şi roagă-te Tatălui tău, care este în ascuns; şi Tatăl tău, care vede în ascuns, îţi va răsplăti.“

[cliii] *Cf.* Romani 8, 38–39: „Sunt bine încredinţat că nici moartea, nici viaţa, nici îngerii, nici stăpânirile, nici puterile, nici lucrurile de acum, nici cele viitoare, nici înălţimea, nici adâncimea, nici o altă făptură, nu vor fi în stare să ne despartă de dragostea lui Dumnezeu care este în Isus Cristos, Domnul nostru.“

[cliv] *Cf.* 2 Corinteni 4, 16: „Chiar dacă omul nostru de afară se trece, totuşi omul nostru dinăuntru se înnoieşte din zi în zi.“

PATRU DISCURSURI EDIFICATOARE (1843)

[i] Aluzie la parabola lucrătorilor din vie (Matei 20, 1–16).

[ii] Vezi notele explicative la pasajele similare din „Cuvântul înainte“ la *Două discursuri edificatoare* şi *Trei discursuri edificatoare* din 1843 şi 1844.

[iii] Aluzie la Marcu 12, 41–44, parabola văduvei care, deşi săracă, a aruncat în vistieria templului doi bănuţi care făceau un gologan şi despre care Isus a spus că „a dat mai mult decât toţi cei care au aruncat în vistierie, căci toţi ceilalţi au aruncat din prisos, dar ea, din sărăcia ei, a aruncat tot ce avea, tot ce-i mai rămăsese ca să trăiască“.

[iv] În original, pasajul e redat de Kierkegaard în propria sa traducere din ebraică. Soarta lui Iov constituie, de asemenea, o temă importantă în *Repetarea*.

[v] *Cf.* Iov 7, 11 şi 10, 1.

[vi] Aluzie la 1 Corinteni 10, 13: „Nu v-a ajuns nici o ispită care să nu fi fost potrivită cu puterea omenească. Şi Dumnezeu, care este credincios, nu va îngădui să fiţi ispitiţi peste puterile voastre; ci, împreună cu ispita, a pregătit şi mijlocul să ieşiţi din ea, ca s-o puteţi răbda.“

[vii] Aluzie la blestemele lui Iov, *cf.* Iov 3.

[viii] Aluzie la 2 Timotei 4, 7 şi 1 Timotei 1, 18.

[ix] Aluzie la Eclesiastul 1, 18: „Unde este multă înţelepciune este şi mult necaz, şi cine ştie multe are şi multă durere.“

[x] Aluzie la 1 Corinteni 13, 9, unde apostolul Pavel spune: „Căci cunoaştem în parte şi prorocim în parte“, precum şi la 1 Corinteni 13, 12: „Acum cunosc în parte; dar atunci voi cunoaşte deplin, aşa cum am fost şi eu cunoscut pe deplin.“

[xi] Aluzie la 1 Corinteni 15, 42: „Aşa este şi învierea morţilor. Trupul este semănat în putrezire şi învie în neputrezire“.

[xii] Expresia „ziua necazului“ e folosită în repetate rânduri în Psalmi; vezi Psalmi 50, 15; 59, 17; 77, 3 şi 86, 7.

[xiii] Parafrază după Iov 4, 4.

[xiv] Aluzie la Iov 29, 4.

[xv] *Cf.* Iov 1, 21.

[xvi] Aluzie la interpretarea visului faraonului despre cele şapte vaci grase şi cele şapte vaci slabe, precum şi despre spicele frumoase şi spicele goale din Facerea 41, 1–32.

[xvii] Parafrază după Iov 4, 3–4.

[xviii] Parafrază după Iov 29, 8.

[xix] *Cf.* Iov 29, 12.

[xx] *Cf.* Iov 29, 13.

[xxi] Sursa citatului nu a fost identificată, însă e vorba probabil de o referire la concepţia stoicilor despre durere, comentată de Kierkegaard şi în notiţele sale la prima parte din *Sau–sau* (*Papirer* III B 180, 13).

[xxii] Aluzie la Marcu, 9, 44; 9, 46 şi 9, 48; despre aruncarea în iad, acolo unde „viermele lor nu va muri şi focul nu se va stinge“, vezi şi Isaia 66, 24.

[xxiii] Parafrază după Iov 1, 1.

[xxiv] Aluzie la pilda semănătorului spusă de Isus în Luca 8, 5–15. „Sămânţa care a căzut pe pământ bun sunt aceia care, după ce au auzit Cuvântul, îl ţin într-o inimă bună şi curată şi fac rod în răbdare.“

[xxv] Aluzie la pilda lui Isus despre casa clădită pe stâncă şi casa clădită pe nisip. Despre cea din urmă spune: „Oricine aude aceste cuvinte ale mele şi nu le face va fi asemănat cu un om nechibzuit care şi-a zidit casa pe nisip. A dat ploaia, au venit şuvoaiele, au suflat vânturile şi au izbit în casa aceea: ea s-a prăbuşit, şi prăbuşirea i-a fost mare“ (Matei 7, 26–27).

[xxvi] Probabil aluzie la Luca 14, 28–30, despre importanţa de a socoti mai întâi cheltuielile înainte de construirea unui turn, comparată cu hotărârea ucenicilor de a se lepăda de tot ce au, pentru a-l urma pe Isus.

[xxvii] *Cf.* Iov 29, 4.

[xxviii] *Cf.* Exodul 33, 22–23: „Mă vei vedea pe dinapoi; dar Faţa Mea nu se poate vedea.“

[xxix] *Cf.* 1 Ioan, 5, 4 şi Ioan 16, 33.

[xxx] *Cf.* 1 Petru 5, 7: „Şi aruncaţi asupra Lui toate îngrijorările voastre, căci El însuşi îngrijeşte de voi.“

[xxxi] *Cf.* 1 Corinteni 13, 1.

[xxxii] Probabil aluzie la 2 Timotei 4, 3: „Va veni vremea când oamenii nu vor putea să sufere învăţătura sănătoasă, ci vor gâdila urechile să audă lucruri plăcute şi îşi vor da învăţători după poftele lor.“

[xxxiii] Aluzie la Iov 2, 9–10, unde nevasta îl îndeamnă pe Iov să îl blesteme pe Dumnezeu.

[xxxiv] Aluzie la Matei 6, 34: „Nu vă îngrijoraţi dar de ziua de mâine, căci ziua de mâine se va îngrijora de ea însăşi. Ajunge zilei necazul ei.“

[xxxv] Formula aminteşte de un îndemn la veghe des folosit în Noul Testament, vezi Matei 24, 36, Matei 2, 13, Faptele Apostolilor 1, 7 şi 1 Tesaloniceni 5, 1.

[xxxvi] În discursul „Orice dar bun şi desăvârşit e de sus“ („Al god og al

fuldkommen Gave er ovenfra“) din *Două discursuri edificatoare* (1843), Kierkegaard contrage în titlu formula din Biblia daneză (*Noul Testament* de la 1819 sau *Forordnet Alter-Bog* de la 1830), care spune literal: „orice dar bun şi orice dar desăvârşit sunt de sus“ (*„al god Gave og al fuldkommen Gave er ovenfra“*). În schimb, în discursul de faţă şi în următorul discurs cu titlul acesta, păstrează repetarea cuvântului „dar“ (*Gave*) din Biblia daneză. Însă în versiunea greacă (*textus receptus*, folosit în Danemarca vremii, dar şi *Novum Testamentum Graece*) apar două cuvinte diferite pentru dar (p©sa dÒsij ¢gaq¾ kaˆ p©n dèrhma tšleion ¥nwtšn ™stin). La fel şi în *Vulgata* („Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum“) şi, fireşte, în traducerea românească a lui Dumitru Cornilescu: „Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus“. În alte versiuni româneşti, ortodoxe, întâlnim: „Toată darea cea bună şi tot darul desăvârşit de sus este“. Aceste diferenţe terminologice originare pun în primul caz accentul pe gestul de a dărui, iar în al doilea caz, pe darul ca obiect. Ele sunt inexistente în versiunea daneză, însă cunoscute de traducătorul danez al Bibliei, care nu a contras formula, ci a păstrat din acest motiv repetarea cuvintelor „orice dar“. În schimb, S. Kierkegaard a considerat probabil neesenţială repetarea în cazul aceluiaşi termen, de unde şi contragerea din primul discurs cu acest titlu. În discursul de faţă, citând textul biblic la început, a preferat să îl preia şi în titlu. Însă în textul propriu-zis al discursurilor, formula e iarăşi de multe ori contrasă. Am preferat, de aceea, redarea titlului în acelaşi mod în toate cele trei discursuri referitoare la Iacov 1, 17, folosind numai cuvântul „dar“. În discursurile kierkegaardiene, *Gave* e un termen-cheie, care se repetă şi în afara acestui pasaj biblic, şi traducerea lui prin două formule, dintre care una uşor forţată în română („orice ni se dă bun“ redă un cuvânt printr-o propoziţie, iar „darea“ sugerează cititorului de azi mai degrabă un impozit, nu un gest din iubire), nu ar fi făcut decât să desfiinţeze unitatea terminologică a textului kierkegaardian. De altfel, binele şi desăvârşirea nu apar, în discursuri, ca două lucruri esenţial diferite; or, o redare corectă gramatical a formulei „Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus“ ar trebui, de fapt, să ducă la folosirea verbului „sunt“.

Soluţia aleasă are în vedere că o traducere din Kierkegaard trebuie să îi fie în primul rând fidelă lui Kierkegaard, şi numai în al doilea rând, acolo unde e posibil, legăturilor intertextuale cu Biblia. În schimb, în pasajele în care autorul citează explicit din Biblie, cu trimitere şi ghilimele, şi nu doar parafrazează, am preluat pasajul aşa cum apare el în Biblia tradusă de Dumitru Cornilescu: „Orice ni se dă bun şi orice dar desăvârşit este de sus“.

[xxxvii] Aluzie la concepţia lui Aristotel despre Dumnezeu ca primul mişcător nemişcat, expusă în *Metafizica* şi în *Fizica* şi rezumată de Kierkegaard într-o însemnare din octombrie 1843 (*Papirer* IV A 157).

[xxxviii] Aluzie la descrierea păcii mesianice, *cf*. Isaia 11, 6: „Atunci lupul va locui împreună mielul, şi pardosul se va culca împreună cu iedul.“

[xxxix] Aluzie la Psalmi 85, 11: „Credinţa răsare din pământ şi dreptatea priveşte de la înălţimea cerurilor.“

[xl] *Cf*. Facerea 3, 17–19: „Blestemat este acum pământul din pricina ta. Cu multă trudă să-ţi scoţi harana din el în toate zilele vieţii tale; spini şi pălămidă să-ţi dea şi să mănânci iarba de pe câmp. În sudoarea feţei tale să-ţi mănânci pâinea“.

[xli] Aluzie la Matei 12, 29: „Cum poate cineva să intre în casa celui tare şi să-i jefuiască gospodăria, dacă n-a legat mai întâi pe cel tare?“

[xlii] *Cf*. Filipeni 2, 10: „În Numele lui Isus să se plece orice genunchi al celor din ceruri, de pe pământ şi de sub pământ“.

[xliii] Posibilă aluzie la Matei 12, 25, unde Isus spune: „Orice împărăţie dezbinată împotriva ei însăşi este pustiită; şi orice cetate sau casă dezbinată împotriva ei însăşi nu poate dăinui.“

[xliv] Aluzie la Proverbe 15, 16 şi 16, 8, precum şi la Psalmi 37, 16.

[xlv] În original, joc de cuvinte între *at opdrages* („a educa“) şi *at bedrages* („a înşela“).

[xlvi] Aluzie la vorbele lui Isus adresate Martei (Luca 10, 41–42): „Pentru multe lucruri te îngrijorezi şi te frămânţi tu, dar un singur lucru trebuie.“

[xlvii] Kierkeggaard citează din Matei 7, 11, trimiţând însă şi la un pasaj similar din Luca 11, 13, unde, în loc de lucrurile bune, Dumnezeu dăruieşte Duhul Sfânt celor ce i-l cer.

[xlviii] Probabil aluzie la „partea cea bună“ aleasă de Maria în Luca 10, 42.

[xlix] Aluzie la Evrei 5, 12–14: „Într-adevăr, voi, care de mult trebuia să fiţi învăţători, aveţi iarăşi trebuinţă de cineva să vă înveţe cele dintâi adevăruri ale cuvintelor lui Dumnezeu şi aţi ajuns să aveţi nevoie de lapte, nu de hrană tare. Şi oricine nu se hrăneşte decât cu lapte nu este obişnuit cu cuvântul despre neprihănire, căci este un prunc. Dar hrana tare este pentru oamenii mari, pentru aceia a căror judecată s-a deprins, prin întrebuinţare, să deosebească binele şi răul.“

[l] Aluzie la Matei 7, 9–10: „Cine este omul acela dintre voi care, dacă-i cere fiul său o pâine, să-i dea o piatră? Sau dacă-i cere un peşte, să-i dea un şarpe?“

[li] Aluzie la pilda fiului risipitor spusă de Isus în Luca 15, 11–32. Vezi mai ales Luca 15, 16–17: „Mult ar fi dorit el să se sature cu roşcovele pe care le mâncau porcii, dar nu i le dădea nimeni. Şi-a venit în fire şi a zis: «Câţi argaţi ai tatălui meu au belşug de pâine, iar eu mor de foame aici!»“ Kierkegaard înlocuieşte „roşcovele“ cu „jirul şi ghinda“, hrana obişnuită a porcilor în Danemarca.

[lii] Aluzie la pilda neghinei spusă de Isus în Matei 13, 24–30; vezi mai ales Matei 13, 24–26: „Împărăţia cerurilor se aseamănă cu un om care a semănat o sămânţă bună în ţarina lui. Dar, pe când dormeau oamenii, a venit vrăjmaşul lui, a semănat neghina între grâu şi a plecat. Când au răsărit firele de grâu şi au făcut rod, a ieşit la iveală şi neghina.“

[liii] *Cf*. Eclesiastul 1, 2.

[liv] Aluzie la Matei 6, 3: „Când faci milostenie, să nu ştie stânga ta ce face dreapta.“

[lv] Aluzie la Matei 19, 16–17, unde Isus îi spune bogatului: „Binele este Unul

singur. Dar dacă vrei să intri în viaţă, păzeşte poruncile.“

[lvi] Versetul parafrazat de Kierkegaard sună astfel: „Învaţă-mă să fac voia Ta, căci Tu eşti Dumnezeul meu. Duhul Tău cel bun să mă călăuzească pe calea cea dreaptă!“

[lvii] Aluzie la Filipeni 2, 13: „Dumnezeu este Acela care lucrează în voi şi vă dă, după plăcerea Lui, şi voinţa şi înfăptuirea“; de asemenea, la Filipeni 1, 6: „Acela care e început în voi această bună lucrare o va isprăvi până în ziua lui Isus Cristos.“

[lviii] Aluzie la Faptele Apostolilor 17, 28, unde apostolul Pavel spune: „Căci în El avem viaţa, mişcarea şi fiinţa“.

[lix] Aluzie la cuvintele lui Isus: „Cine nu este cu Mine este împotriva Mea“ (Matei 12, 30).

[lx] Aluzie la „intrarea în odihnă a lui Dumnezeu“ pomenită în Evrei 4, 1–11.

[lxi] *Cf*. 1 Corinteni 12, 31: „Umblaţi, dar, după darurile cele mai bune. Şi vă voi arăta o cale nespus mai bună.“

[lxii] *Cf*. Matei 12, 29.

[lxiii] Versetele la care face aluzie Kierkegaard sună astfel: „Deci dacă aţi înviat împreună cu Cristos, să umblaţi după lucrurile de sus, unde Cristos stă la dreapta lui Dumnezeu. Gândiţi-vă la lucrurile de sus, nu la cele de pe pământ.“

[lxiv] Aluzie la înălţarea lui Isus, când acesta a fost răpit din faţa ochilor apostolilor într-un nor.

[lxv] Posibilă aluzie la 2 Corinteni 5, 17: „Căci, dacă este cineva în Cristos, este o făptură nouă. Cele vechi s-au dus: iată că toate lucrurile s-au făcut noi.“

[lxvi] *Cf*. Iacov 1, 18.

[lxvii] Aluzie la Romani 11, 34: „Şi, în adevăr, cine a cunoscut gândul Domnului? Sau cine a fost sfetnicul Lui?“

[lxviii] Citat din Iacov 1, 19.

[lxix] Probabil referire la nişte pasaje apropiate din Psalmi, unde David îl roagă pe Dumnezeu să-l asculte şi să-l ajute, vezi, de exemplu Psalmi 143, 7–8; 141, 1; 22, 20; 38, 23; 40, 14; 70, 2 şi 71, 12.

[lxx] Faptul că prin Isus Cristos omul a murit faţă de păcat e o idee centrală a epistolelor apostolului Pavel. *Cf*. Romani 6, 2: „Noi, care am murit faţă de păcat, cum să mai trăim în păcat?“ *Cf*. şi 1 Petru 2, 24, unde se spune despre Isus Cristos că „a purtat păcatele noastre în trupul Său, pe lemn, pentru ca noi, fiind morţi faţă de păcate, să trăim pentru neprihănire“. În pietism a fost interpretat astfel încât accentul s-a pus pe faptul că omul trebuie să moară zilnic faţă de păcate prin credinţă, reînnoindu-se în fiecare zi.

[lxxi] Aluzie la Matei 16, 26: „Şi ce ar folosi unui om să câştige toată lumea, dacă şi-ar pierde sufletul?“, precum şi la Luca 9, 25: „Şi ce ar folosi unui om să câştige toată lumea, dacă s-ar prăpădi sau s-ar pierde pe sine însuşi?“

[lxxii] Aluzie la Efeseni 4, 26: „Să n-apună soarele peste mânia voastră“.

[lxxiii] Citat din Iacov 1, 21.

[lxxiv] Aluzie la 2 Corinteni 4, 7: „Comoara aceasta o purtăm în nişte vase de lut,

pentru ca această putere nemaipomenită să fie de la Dumnezeu, şi nu de la noi.“

[lxxv] Aluzie la 1 Timotei 3, 8, unde se spune că diaconii nu trebuie să fie „doritori de câştig mârşav“.

[lxxvi] Aluzie la 1 Tesaloniceni 4, 4–5: „Fiecare din voi să ştie să-şi stăpânească vasul în sfinţenie şi cinste, nu în aprinderea poftei“.

[lxxvii] Aluzie la înmulţirea pâinilor şi a peştilor prin binecuvântarea lui Isus, Matei 14, 13–21.

[lxxviii] Aluzie la Matei 11, 12: „Din zilele lui Ioan Botezătorul până acum, Împărăţia cerurilor se ia cu năvală, şi cei ce dau năvală pun mâna pe ea.“

[lxxix] Probabil aluzie la Sirah 3, 18 şi 4, 21.

[lxxx] *Cf*. Luca 11, 13.

[lxxxi] Trimitere la Iacov 2, 1–7: „Fraţii mei, să nu ţineţi credinţa Domnului nostru Isus Cristos, Domnul slavei, căutând la faţa omului. Căci, de pildă, dacă intră în adunarea voastră un om cu un inel de aur şi cu o haină strălucitoare, şi intră şi un sărac îmbrăcat prost; şi voi puneţi ochii pe cel ce poartă haina strălucitoare şi-i ziceţi: «Tu şezi în locul acesta bun!», şi apoi ziceţi săracului: «Tu stai acolo în picioare!» sau: «Şezi jos la picioarele mele!» Nu faceţi voi oare o deosebire în voi înşivă şi nu vă faceţi voi judecători cu gânduri rele? Ascultaţi, preaiubiţii mei fraţi: n-a ales Dumnezeu pe cei ce sunt săraci în ochii lumii acesteia, ca să-i facă bogaţi în credinţă şi moştenitori ai Împărăţiei pe care a făgăduit-o celor ce-L iubesc? Şi voi înjosiţi pe cel sărac! Oare nu bogaţii vă asupresc şi vă târăsc înaintea judecătoriilor? Nu batjocoresc ei frumosul nume ce-l purtaţi?“

[lxxxii] *Cf*. Coloseni 3, 14: „Dar mai presus de toate acestea îmbrăcaţi-vă cu dragostea, care este legătura desăvârşirii.“

[lxxxiii] Aluzie la comparaţia apostolului Pavel dintre comunitate şi corpul omenesc care formează un întreg unitar, chiar dacă are diverse membre (1 Corinteni 12).

[lxxxiv] *Cf*. de exemplu Deuteronomul 10, 17; 2 Cronici 19, 7; Iov 34, 19; Faptele Apostolilor 10, 34; Romani 2, 11; Galateni 2, 6; Efeseni 6, 9 şi 1 Petru 1, 7.

[lxxxv] *Cf*. 1 Petru 4, 7: „Sfârşitul tuturor lucrurilor este aproape. Fiţi înţelepţi, dar, şi vegheaţi în vederea rugăciunii.“

[lxxxvi] Aluzie la Galateni 3, 28 şi Matei 22, 30.

[lxxxvii] *Cf*. 1 Corinteni 3, 5.

[lxxxviii] *Cf*. Marcu 9, 35 şi 10, 42–45.

[lxxxix] Aluzie la 1 Corinteni 7, 29–31: „Iată ce vreau să spun, fraţilor: de acum vremea s-a scurtat. Spun lucrul acesta pentru ca cei ce au neveste să fie ca şi cum n-ar avea; cei ce plâng, ca şi cum n-ar plânge; cei ce se bucură, ca şi cum nu s-ar bucura, cei ce cumpără, ca şi cum n-ar stăpâni; cei ce se folosesc de lumea aceasta, ca şi cum nu s-ar folosi de ea; căci chipul lumii acesteia trece.“

[xc] Aluzie la Ioan 8, 1–11.

[xci] Aluzie la Matei 5, 27–28.

[xcii] *Cf*. Iacov 2, 8.

[xciii] Aluzie la Psalmi 23, 4: „Chiar dacă ar fi să umblu prin valea umbrei morţii, nu mă tem de nici un rău, căci Tu eşti cu mine. Toiagul şi nuiaua Ta mă mângâie.“

[xciv] Aluzie la faptul că Dumnezeu i s-a arătat lui Moise într-o flacără care ieşea din mijlocul unui rug aprins fără să-l mistuie (Exodul 3, 2).

[xcv] Aluzie la Efeseni 6, 12: „Căci noi n-avem de luptat împotriva cărnii şi sângelui, ci împotriva căpeteniilor, împotriva domniilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutăţii care sunt în locurile cereşti.“

[xcvi] Aluzie la Faptele Apostolilor 20, 35: „Este mai ferice să dai decât să primeşti.“

[xcvii] *Cf*. Iov 1, 21: „Gol am ieşit din pântecele mamei mele şi gol mă voi întoarce în sânul pământului.“

[xcviii] Aluzie la Iov 19, 15, unde Iov spune: „Slugile mele mă privesc ca pe un străin, în ochii lor sunt un necunoscut.“

[xcix] Aluzie la Efeseni 4, 30: „Să nu întristaţi pe Duhul Sfânt al lui Dumnezeu“.

[c] Citat din 1 Corinteni 7, 21.

[ci] Aluzie la Matei 15, 5, unde Isus le spune fariseilor şi cărturarilor: „Dar voi ziceţi: «Cine va zice tatălui său sau mamei sale: „Ori cu ce te-aş putea ajuta l-am închinat lui Dumnezeu“ nu mai este ţinut să cinstească pe tatăl său sau pe mama sa.»“

[cii] Aluzie la 2 Corinteni 9, 7: „Fiecare să dea după cum a hotărât în inima lui: nu cu părere de rău sau de silă, căci «pe cine dă cu bucurie îl iubeşte Dumnezeu».“

[ciii] Aluzie la Matei 26, 53, unde Isus, care e pe cale să fie prins, îi spune unuia dintre ucenici, care voia să-l apere cu sabia: „Crezi că n-aş putea să rog pe Tatăl meu, care Mi-ar pune îndată la îndemână mai mult de douăsprezece legiuni de îngeri?“

[civ] Aluzie la Romani 13, 7.

[cv] Aluzie la Luca 14, 12, unde Isus îi spune unui fariseu care-l invitase la masă în ziua sabatului: „Când dai un prânz sau o cină, să nu chemi pe prietenii tăi, nici pe fraţii tăi, nici pe neamurile tale, nici pe vecinii bogaţi, ca nu cumva să te cheme şi ei la rândul lor pe tine, şi să iei astfel o răsplată pentru ce ai făcut.“

[cvi] Regele lidian Cresus (cca 595–546 î.Cr.).

[cvii] Aluzie la ispitirea lui Isus Cristos în pustie, când diavolul l-a dus pe Isus pe un munte înalt, oferindu-i toate împărăţiile lumii dacă i se va închina (Matei 4, 1–11).

[cviii] Aluzie la Romani 14, 17: „Căci Împărăţia lui Dumnezeu nu este mâncare şi băutură, ci neprihănire, pace şi bucurie în Duhul Sfânt.“

[cix] Aluzie la trădarea lui Iuda (Matei 26, 48–50).

[cx] Aluzie la Matei 10, 28: „Nu vă temeţi de cei ce ucid trupul, dar care nu pot ucide sufletul; ci temeţi-vă mai degrabă de Cel ce poate să piardă şi sufletul şi trupul în gheenă.“

[cxi] Aluzie la Psalmi 15, 5, despre cel care va locui pe muntele sfânt al lui Dumnezeu: „El nu-şi dă banii cu dobândă şi nu ia mită împotriva celui nevinovat.“

[cxii] Aluzie la Filipeni 2, 12: „Duceţi până la capăt mântuirea voastră, cu frică şi cutremur“.

[cxiii] Aluzie la Matei 6, 2: „Tu, dar, când faci milostenie, nu suna cu trâmbiţa înaintea ta, cum fac făţarnicii, în sinagogi şi în uliţe, pentru ca să fie slăviţi de oameni. Adevărat vă spun că şi-au luat răsplata.“ Vezi şi Matei 6, 5.

[cxiv] *Cf*. 1 Corinteni 4, 2: „Încolo, ce se cere de la ispravnici este ca fiecare să fie găsit credincios în lucrul încredinţat lui.“

[cxv] Aluzie la Luca 12, 6: „Nu se vând oare cinci vrăbii cu doi bani? Totuşi nici una din ele nu este uitată înaintea lui Dumnezeu.“ Vezi şi Matei 10, 29.

[cxvi] Aluzie la pilda judecătorului nedrept din Luca 18, 1–6, unde Isus compară rugăminţile insistente ale văduvei cu necurmatele rugăminţi ale oamenilor către Dumnezeu, judecătorul care face dreptate.

[cxvii] Cuvântul danez *Formaning* are mai multe dimensiuni, însemnând deopotrivă mustrare, avertisment şi îndemn de a ieşi din rău. Am folosit, după context, unul sau altul dintre aceste înţelesuri.

[cxviii] Aluzie la Matei 5, 23: „Dacă îţi aduci darul la altar, şi acolo îţi aduci aminte că fratele tău are ceva împotriva ta, lasă-ţi darul acolo înaintea altarului şi du-te întâi de împacă-te cu fratele tău; apoi vino de adu-ţi darul.“

[cxix] Aluzie la un pasaj din psalmul nr. 93, *Far Verden, far vel* (*Rămâi, o lume, rămâi cu bine*), din Thomas Kingo, *Psalmer og aandelige Sange* (*Psalmi şi cântece duhovniceşti*), ed. P.A. Fenger, Copenhaga, 1826, p. 253.

[cxx] Aluzie la Matei 11, 5: „Orbii îşi capătă vederea, şchiopii umblă, leproşii sunt curăţiţi, surzii aud, morţii învie şi săracilor li se propovăduieşte Evanghelia.“ Vezi şi Luca 4, 18–19.

[cxxi] Aluzie la 1 Timotei 4, 4: „Orice făptură a lui Dumnezeu este bună şi nimic nu e de lepădat dacă se ia cu mulţumiri.“

[cxxii] Aluzie la 1 Ioan 4, 20: „Cine nu iubeşte pe fratele său, pe care-l vede, cum poate să iubească pe Dumnezeu, pe care nu-L vede?“

[cxxiii] Aluzie la orbul vindecat de Isus în Ioan 9, 1–38.

[cxxiv] În timpul judecării lui Isus apostolul Petru s-a lepădat de el de trei ori; *cf*. Matei 26, 69–75.

[cxxv] Aluzie la comparaţia lui Isus dintre omul bogat şi Lazăr cel sărac care stătea la uşa acestuia şi se hrănea din firimiturile căzute de la masă. (Luca 16, 19–31).

[cxxvi] Aluzie la dialogul dintre Isus şi femeia cananeancă venită să-l roage să-i vindece fiica muncită de-un drac. La început Isus a refuzat-o spunând că nu e trimis decât la oile pierdute ale casei lui Israel. Însă ea i s-a închinat şi l-a rugat în continuare: „Drept răspuns, El i-a zis: «Nu este bine să iei pâinea copiilor şi s-o arunci la căţei!» «Da, Doamne, a zis ea, dar şi căţeii mănâncă firimiturile care cad de la masa stăpânilor lor.» Atunci Isus i-a zis: «O, femeie, mare este credinţa ta;

facă-ţi-se cum voieşti.» Şi fiica ei s-a tămăduit chiar în ceasul acela“ (Matei 15, 21–28).

[cxxvii] Aluzie la Matei 6, 24–34, în special versetul 26: „Uitaţi-vă la păsările cerului: ele nici nu seamănă, nici nu seceră şi nici nu strâng nimic în grânare; şi totuşi Tatăl vostru cel ceresc le hrăneşte. Oare nu sunteţi voi cu mult mai de preţ decât ele?“ Vezi de asemenea versetele 28–29: „Uitaţi-vă cu băgare de seamă cum cresc crinii de pe câmp: ei nici nu torc, nici nu ţes; totuşi vă spun că nici chiar Solomon, în toată slava lui, nu s-a îmbrăcat ca unul din ei.“

[cxxviii] Aluzie la pilda ispravnicului necredincios spusă de Isus în Luca 16, 1–13, concluzia acesteia fiind: „Faceţi-vă prieteni cu ajutorul bogăţiilor nedrepte, pentru ca atunci când veţi muri să vă primească în corturile veşnice.“

[cxxix] Probabil aluzie la Romani 10, 9–10: „Dacă mărturiseşti deci cu gura ta pe Isus ca Domn şi crezi în inima ta că Dumnezeu L-a înviat din morţi, vei fi mântuit. Căci prin credinţa din inimă se capătă neprihănirea şi prin mărturisirea cu gura se ajunge la mântuire“.

[cxxx] Aluzie la pilda talanţilor din Matei 25, 14–30, unde Împărăţia cerurilor este comparată cu un om care a plecat în altă ţară încredinţându-le averea robilor săi. La întoarcere l-a judecat aspru pe cel care a ascuns talantul încredinţat în pământ, în loc să-l dea, ca toţi ceilalţi, zarafilor spre a-l înmulţi.

[cxxxi] Aluzie la ziua de sărbătoare din „anul de veselie“ (al cincizecilea an), instituit în Leviticul 25, 8–13, când averile şi robii erau răscumpăraţi şi fiecare om putea să se întoarcă la moşia lui.

[cxxxii] Aluzie la Matei 10, 24–25: „Ucenicul nu este mai presus de învăţătorul său, nici robul mai presus de domnul său. Ajunge ucenicului să fie ca învăţătorul lui, şi robului să fie ca domnul lui.“

[cxxxiii] Trimitere la Matei 6, 19–20: „Nu vă strângeţi comori pe pământ, unde le mănâncă moliile şi rugina şi unde le sapă şi le fură hoţii; ci strângeţi-vă comori în cer, unde nu le mănâncă moliile şi rugina şi unde hoţii nu le sapă, nici nu le fură.“

[cxxxiv] Aluzie la Romani 13, 8: „Să nu datoraţi nimănui nimic, decât să vă iubiţi unii pe alţii: căci cine iubeşte pe alţii a împlinit Legea.“

[cxxxv] Kierkegaard modifică citatul biblic, unde formularea este „prin răbdare“, comentând ulterior în text semnificaţia formulei „în răbdare“.

[cxxxvi] Discursul începe cu un citat dintr-un poem popular danez în care e vorba de păsările bogate, cu aripi mari, care la sosire fac mare zgomot şi vuiet, şi păsările sărace, faţă de care păsările bogate se umflă în pene. De aici, versurile au fost preluate, cu mici modificări, în poemul *Valravnen* (*Corbul de pe câmpul de luptă*) de Adam Oehlenschläger; *cf*. Adam Oehlenschläger, *Digte*, Copenhaga, 1803, pp. 88–89. Citatul a fost folosit de S. Kierkegaard şi în „Valabilitatea estetică a căsătoriei“ din *Sau–sau. Partea a doua*. *Cf*. S. Kierkegaard, *Opere II/2*, traducere, postfaţă şi note de Ana-Stanca Tabarasi, Bucureşti, Humanitas, 2009, p. 151.

[cxxxvii] Probabil aluzie la Luca 17, 20: „Fariseii au întrebat pe Isus când va veni

Împărăţia lui Dumnezeu. Drept răspuns, El le-a zis: «Împărăţia lui Dumnezeu nu vine în aşa fel ca să izbească privirile.» Vezi şi Matei 24, 23–25: „Atunci dacă vă va spune cineva: «Iată, Cristosul este aici sau acolo», să nu-l credeţi. Căci se vor scula cristoşi mincinoşi şi proroci mincinoşi; vor face semne mari şi minuni, până acolo încât să înşele, dacă va fi cu putinţă, chiar şi pe cei aleşi. Iată că v-am spus mai dinainte.“

[cxxxviii] Trimitere la 1 Regi 19, 11–12, unde se spune că Dumnezeu i s-a arătat profetului Ilie pe muntele Horeb; mai înainte să vină Dumnezeu a fost o furtună puternică, apoi un cutremur urmat de un foc, dar Dumnezeu nu era în acestea, ci într-un blând şi subţire susur de adiere care le-a urmat.

[cxxxix] Aluzie la îndemnul apostolului Pavel către femei, în 1 Petru 3, 4, să nu poarte podoabe exterioare, ci podoaba lor „să fie omul ascuns al inimii, în curăţia nepieritoare a unui duh blând şi liniştit care este de mare preţ înaintea lui Dumnezeu“.

[cxl] Referire la proverbul latin *Vita brevis, ars longa* („Viaţa e scurtă, arta e lungă“).

[cxli] Referire la distrugerea Ierusalimului, sfârşitul lumii şi întoarcerea lui Isus pe pământ, pomenite în Luca 21, 19 cu expresia „urâciunea pustiirii“. Vezi şi Matei 24, 15: „De aceea, când veţi vedea «urâciunea pustiirii», despre care a vorbit prorocul Daniel, «aşezată în locul sfânt» – cine citeşte să înţeleagă!“ În Daniel 9, 27 şi 11, 31, „urâciunea“ pusă în templul din Ierusalim e un idol păgân care spurcă templul şi reprezintă semnul sfârşitului apropiat al lumii.

[cxlii] *Cf*. 1 Timotei 6, 7: „Căci noi n-am adus nimic în lume, şi nici nu putem să luăm cu noi nimic din ea.“

[cxliii] Aluzie la Iacov 5, 7: „Fiţi, dar, îndelung răbdători, fraţilor, până la venirea Domnului. Iată că plugarul aşteaptă roada scumpă a pământului, şi o aşteaptă cu răbdare, până primeşte ploaie timpurie şi târzie.“

[cxliv] Aluzie la pescuitul lui Simon Petru (Luca 5, 4–11), unde Isus îi spune acestuia să meargă în larg şi să arunce mrejele în adânc. Acesta îi răspunde: „Învăţătorule, toată noaptea ne-am trudit şi n-am prins nimic; dar, la cuvântul Tău, voi arunca mrejele!“ După ce le-au aruncat au prins atât de mulţi peşti, încât era cât pe-aici să li se rupă mrejele. *Cf*. şi Ioan 21, 3.

[cxlv] Vezi Platon, *Banchetul*, 200 a, unde Socrate îl întreabă pe Agaton dacă „cineva doreşte numai ceea ce-i lipseşte, sau mai bine zis nu doreşte ceea ce nu-i lipseşte. […] Cineva, fiind mare, ar dori să fie mare? Sau, puternic fiind, să fie puternic?“ Agaton răspunde că aşa ceva e cu neputinţă. *Cf*. Platon, *Banchetul*, traducere de Petru Creţia, în Platon, *Opere complete*, vol. II, ediţie îngrijită de Petru Creţia, Constantin Noica şi Cătălin Partenie, Bucureşti, Humanitas, 2002, pp. 114–115.

[cxlvi] În original, cuvântul *Grunden* trimite şi la cuvântul *Grund* (străfundul, adâncul mării).

[cxlvii] Prin această afirmaţie, Kierkegaard anticipează teoria sa despre sinele omului expusă în *Boala de moarte*.

[cxlviii] Aluzie la Marcu 12, 17: „Daţi, dar, cezarului ce este al cezarului, şi lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu.“

[cxlix] Aluzie la Luca, 10, 41–42, unde singurul lucru care trebuie este alegerea părţii celei bune, ascultarea lui Isus.

[cl] *Cf*. Luca 8, 15, unde se spune despre cuvântul lui Dumnezeu că „face roadă în răbdare“.

[cli] *Cf*. formulările înrudite din Psalmi 17, 3 („Izbăveşte-mă de cel rău“) sau Iacov 5, 20: „cine întoarce un păcătos de la rătăcirea căii lui va mântui un suflet de la moarte“.

[clii] *Cf*. 2 Petru 3, 10–12.

[cliii] Aluzie la Evrei 1, 11–12, unde se spune că Dumnezeu va rămâne, în timp ce pământul şi cerul „vor pieri; toate se vor învechi ca o haină; le vei face sul ca pe o manta, şi vor fi schimbate“.

[cliv] Aluzie la Romani 8, 22.

[clv] Apocalipsa 6, 14: „Cerul s-a strâns ca o carte de piele pe care o faci sul. Şi toţi munţii şi toate ostroavele s-au mutat din locurile lor.“

[clvi] Aluzie la Filipeni 3, 12: „Nu că am şi câştigat premiul sau că am şi ajuns desăvârşit; dar alerg înainte, căutând să-l apuc, întrucât şi eu am fost apucat de Cristos Isus.“

[clvii] Vezi Luca 11, 21–22: „Când omul cel tare şi bine înarmat îşi păzeşte casa, averile îi sunt la adăpost. Dar dacă vine peste el unul mai tare decât el şi-l biruie, atunci îi ia cu sila toate armele în care se încredea şi împarte prăzile luate de la el.“

[clviii] Aluzie la 1 Ioan 3, 2: „Preaiubiţilor, acum suntem copii ai lui Dumnezeu. Şi ce vom fi nu s-a arătat încă. Dar ştim că, atunci când Se va arăta El, vom fi ca El; pentru că Îl vom vedea aşa cum este.“

[clix] *Cf*. Iacov 1, 23–25: „Căci, dacă ascultă cineva Cuvântul şi nu-l împlineşte cu fapta, seamănă cu un om care îşi priveşte faţa firească într-o oglindă, şi, după ce s-a privit, pleacă şi uită îndată cum era. Dar cine îşi va adânci privirile în legea desăvârşită care este legea slobozeniei, şi va stărui în ea, nu ca un ascultător uituc, ci ca un împlinitor cu fapta, va fi fericit în lucrarea lui.“

[clx] Aluzie la Iacov 2, 19: „Tu crezi că Dumnezeu este unul şi bine faci; dar şi dracii cred… şi se înfioară!“

[clxi] Vezi Matei 5, 26, unde Isus spune că omul trebuie să se grăbească spre împăcarea cu adversarul de judecată, pentru ca acesta să nu-l dea pe mâna judecătorului care să-l arunce în temniţă: „Adevărat îţi spun că nu vei ieşi de acolo până nu vei plăti cel din urmă bănuţ.“

DOUĂ DISCURSURI EDIFICATOARE (1844)

[i] Într-o primă versiune a „Cuvântului înainte“, Kierkegaard numise totuşi cele două texte „predici“. La fel şi în caietul JJ din *Jurnal*, într-o însemnare de la

mijlocul lui aprilie 1843 (*Papirer* IV A 83).

[ii] Probabil referire la faptul că „Două discursuri edificatoare“ din 1844 nu mai cuprind dedicaţia către tatăl lui Kierkegaard, prezentă în cele trei volume de discursuri edificatoare din 1843.

[iii] Kierkegaard foloseşte cuvântul *det Uvisse*, care înseamnă „nesiguranţă“, utilizat în traducerea daneză din 1 Corinteni 9, 26 şi redat mai fidel în ediţia română a Bibliei de către Dumitru Cornilescu prin traducerea „în vânt“ („lupt în vânt“) a lui ¢šra.

[iv] Ispita ar putea consta într-o reacţie la o polemică între episcopul Iacob Peter Mynster şi H.P. Kofoed-Hansen referitoare la raportul dintre filozofie şi predici. Kofoed-Hansen dăduse discursul edificator al lui Kierkegaard „Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvântat“ drept exemplu pentru o predică emoţionantă, deşi lipsită de pretenţii filozofice, fapt pe care-l atribuia legăturii lui Kierkegaard cu tatăl său, descris ca un om simplu, dar trecut prin pierderi, asemenea lui Iov. În comentariul său, acesta vedea discursul despre Iov prin contrast cu celelalte trei discursuri edificatoare din acelaşi volum, unde considera că iese la iveală cultura filozofică a lui Kierkegaard în dauna efectului asupra ascultătorilor. Vezi şi studiul introductiv la volumul de faţă.

[v] *Cf*. Eclesiastul 7, 2: „Mai bine să te duci într-o casă de jale decât să te duci într-o casă de petrecere; căci acolo îţi aduci aminte de sfârşitul oricărui om, şi cine trăieşte îşi pune la inimă lucrul acesta“.

[vi] În daneză, joc de cuvinte între *at lide* („a suferi“) şi *lidet* (grafie veche a cuvântului *lidt*, „puţin“).

[vii] Referire la preoţi (Kierkegaard, nefiind hirotonisit, nu se considera autorizat să predice); probabil o nouă aluzie la Iacob Peter Mynster.

[viii] În daneză, *hiin Enkelte*: care poate însemna „acel unul“ sau „acea una“. Deşi formularea trimite la fiecare individ în parte, Kierkegaard se gândea mai ales la Regine Olsen, cu care fusese logodit în 1840–1841.

[ix] Într-o însemnare nedatată din martie sau aprilie 1843, în caietul JJ al *Jurnalului*, Kierkegaard a notat: „Theodoros Ateul spune: «Îşi dăruia învăţătura cu mâna dreaptă, însă ascultătorii săi o primeau cu stânga»“ (*Papirer* IV A 75). Drept sursă, Kierkegaard pomeneşte W.G. Tennemann, *Geschichte der Philosophie*, 11 volume, Leipzig, 1798–1819, vol. II, 1799, p. 124, nota 39.

[x] Sporirea darului neînsemnat este o aluzie la pilda talanţilor din Matei 25, 14–30, lăsaţi de un om plecat departe. În daneză, *en Bortreist*, „un om plecat departe“, poate desemna şi un mort.

[xi] Kierkegaard foloseşte în titlul acestui discurs cuvântul *at bevare*, „a păstra“, spre deosebire de discursul despre acelaşi verset din volumul *Patru discursuri edificatoare* (1843), unde foloseşte cuvântul *at erhverve* („a câştiga“, „a dobândi“). În cazul de faţă, el urmează traducerea daneză a Noului Testament din 1819, în timp ce în cazul precedent folosise, probabil, o traducere proprie (mai apropiată) pentru kt»sasqe, care înseamnă „veţi poseda“ („lua în posesiune“).

[xii] *Cf*. Apocalipsa 1, 7.

[xiii] Aluzie la 1 Tesaloniceni 5, 2–11 despre ziua Domnului care va veni ca un hoţ noaptea. „Când vor zice: «Pace şi linişte!», atunci o prăpădenie neaşteptată va veni peste ei, ca durerile naşterii peste femeia însărcinată, şi nu va fi chip de scăpare.“

[xiv] Aluzie la proverbul latin *Mundus vult decipi, decipiatur ergo* („Lumea vrea să fie înşelată, deci înşelată fie“). Ludvig Holberg îl atribuie cardinalului G.P. Caraffa (ulterior papa Paul IV), care ar fi murmurat aceste cuvinte în timpul unei procesiuni, împărţind binecuvântări în toate părţile. *Cf*. Ludvig Holberg, *Adskillige store Helters og berømmelige Mænds, især orientalske og indianske, sammenlignende Historier og Bedrifter* (*Istoriile şi faptele comparate ale multor mari eroi şi oameni celebri*), tomul I, în *Ludvig Holbergs udvalgte Skrifter* (*Operele alese ale lui Ludvig Holberg*), ed. de K.L. Rahbek, 21 de volume, Copenhaga, 1804–1814, vol. IX, 1806, p. 86.

[xv] Aluzie la psalmul *Jeg gaaer i Fare, hvor jeg gaaer* (*Merg în primejdie oriunde aş merge*) de H.A. Brorson, din 1734. *Cf*. *Troens rare Klenodie, i nogle aandelige Sange fremstillet af Hans Adolph Brorson* (*Giuvaierul ales al credinţei înfăţişat în câteva cântece spirituale de Hans Adolph Brorson*), ed. de L.C. Hagen, Copenhaga, 1834, p. 279, ediţie deţinută de Kierkegaard.

[xvi] *Cf*. Filipeni 2, 12.

[xvii] Aluzie la urgia a zecea, uciderea pruncilor întâi-născuţi ai egiptenilor, descrisă în Exodul 12, 21–30.

[xviii] Formulă folosită atunci când se dorea o dovadă scrisă în privinţa unor împrumuturi sau chestiuni băneşti pentru cazul în care cel căruia i se dădeau banii ar fi murit. Kierkegaard însuşi a folosit această formulă în înţelegerea scrisă cu prietenul său, juristul şi jurnalistul J.F. Giødwad, care îl reprezenta în chestiunile băneşti legate de prezentarea operelor pseudonime (Kierkegaard nevrând să fie recunoscut de editori şi de tipografi).

[xix] Aluzie la 1 Tesaloniceni 5, 2, unde se spune că ziua Domnului vine ca un hoţ noaptea. *Cf*. şi 2 Petru 3, 10.

[xx] Aluzie la 1 Corinteni 13, 12.

[xxi] Probabil trimitere la 1 Ioan 2, 15: „Nu iubiţi lumea, nici lucrurile din lume. Dacă iubeşte cineva lumea, dragostea Tatălui nu este în el.“

[xxii] Aluzie la Iacov 1, 23–24: „Dacă ascultă cineva Cuvântul şi nu-l împlineşte cu fapta, seamănă cu un om care îşi priveşte faţa firească într-o oglindă, şi, după ce s-a privit, pleacă şi uită îndată cum era.“

[xxiii] Aluzie la 1 Corinteni 9, 26: „Eu deci alerg, dar nu ca şi cum n-aş şti încotro alerg. Mă lupt cu pumnul, dar nu ca unul care loveşte în vânt.“

[xxiv] Aluzie la Matei 6, 34: „Nu vă îngrijoraţi, dar, de ziua de mâine; căci ziua de mâine se va îngrijora de ea însăşi. Ajunge zilei necazul ei“, dar şi la poemul *Philine* de J.W. Goethe, unde necazul zilei apare în contrast cu plăcerea nopţii.

[xxv] *Cf*. Luca 14, 28–30: „Cine dintre voi, dacă vrea să zidească un turn, nu stă mai întâi să-şi facă socoteala cheltuielilor, ca să vadă dacă are cu ce să-l sfârşească? Pentru ca nu cumva, după ce i-a pus temelia, să nu-l poată sfârşi, iar

toţi cei ce-l vor vedea să înceapă să râdă de el şi să zică: «Omul acesta a început să zidească şi n-a putut isprăvi.»“

[xxvi] Probabil trimitere la Marcu 4, 25: „Celui ce are i se va da; dar de la cel ce n-are se va lua şi ce are.“ Vezi şi Luca 8, 18; 19, 26; 12, 48, Matei 13,12 şi 25, 29.

[xxvii] Aluzie la Horaţiu, *Ode*, Cartea I, 9, 19: „Lenesque sub noctem susurri“ („şi un susur uşor în noapte“) – referire la o întâlnire nocturnă. Într-o însemnare din caietul EE al *Jurnalului*, datată 17 mai 1839, Kierkegaard foloseşte expresia pentru a desemna şoapta dintre autor şi cititor. *Cf*. *Papirer* II A 432.

[xxviii] *Cf*. Matei 6, 27: „Cine dintre voi, chiar îngrijorându-se, poate să adauge măcar un cot la înălţimea lui?“

[xxix] *Cf*. Ioan 3, 27: „Omul nu poate primi decât ce-i este dat din cer.“

[xxx] Aluzie la Evrei 5, 12–14: „În adevăr, voi, care de mult trebuia să fiţi învăţători, aveţi iarăşi trebuinţă de cineva să vă înveţe cele dintâi adevăruri ale cuvintelor lui Dumnezeu şi aţi ajuns să aveţi nevoie de lapte, nu de hrană tare. Şi oricine nu se hrăneşte decât cu lapte nu este obişnuit cu cuvântul despre neprihănire, căci este un prunc. Dar hrana tare este pentru oamenii mari, pentru aceia a căror judecată s-a deprins, prin întrebuinţare, să deosebească binele şi răul.“

[xxxi] Referire la mesajul trimis de Caesar după victoria sa rapidă asupra regelui Farnace II din Pont, în lupta de la Zela (47 î.Cr.). Conform biografiei lui Caesar scrisă de Suetoniu, cap. 37, 2, acesta ar fi pus să se întocmească inclusiv o inscripţie, purtată în marşul său triumfal, cu aceste cuvinte (*veni, vidi, vici* – „am venit, am văzut, am învins“).

[xxxii] *Cf*. Iacov 4, 13–15: „Ascultaţi, acum, voi care ziceţi: «Astăzi sau mâine ne vom duce în cutare cetate, vom sta acolo un an, vom face negustorie şi vom câştiga!» […] Voi, dimpotrivă, ar trebui să ziceţi: «Dacă va vrea Domnul, vom trăi şi vom face cutare sau cutare lucru.»“

[xxxiii] *Cf*. Evrei 6, 13: „Dumnezeu, când a dat lui Avraam făgăduinţa, fiindcă nu putea să Se jure pe unul mai mare decât El, S-a jurat pe Sine însuşi.“

[xxxiv] Aluzie la Evrei 6, 16: „Oamenii, ce-i drept, obişnuiesc să jure pe cineva mai mare“.

[xxxv] Aluzie la 1 Corinteni 2, 9: „Lucruri pe care ochiul nu le-a văzut, urechea nu le-a auzit şi la inima omului nu s-au suit, aşa sunt lucrurile pe care le-a pregătit Dumnezeu pentru cei ce-L iubesc.“

[xxxvi] Aluzie la 1 Corinteni 13, 13: „Acum, dar, rămân aceste trei: credinţa, speranţa şi iubirea, dar cea mai mare dintre ele este iubirea.“

[xxxvii] Aluzie la 2 Corinteni 6, 14: „Nu vă înjugaţi la un jug nepotrivit cu cei necredincioşi. Căci ce legătură este între neprihănire şi fărădelege? Sau cum poate sta împreună lumina cu întunericul?“

[xxxviii] Aluzie la pilda lucrătorilor în vie (Matei 20, 1–16).

[xxxix] Aluzie la 2 Timotei 4, 7: „M-am luptat lupta cea bună, mi-am isprăvit alergarea, am păzit credinţa.“

[xl] *Cf*. Filipeni 3, 14: „Alerg spre ţintă, pentru premiul chemării cereşti a lui

Dumnezeu, în Cristos Isus.“ Vezi şi 1 Petru 1, 9, unde mântuirea sufletelor e numită ţinta credinţei.

[xli] *Cf*. Ioan 3, 20: „Oricine face răul urăşte lumina şi nu vine la lumină, ca să nu i se vădească faptele.“

[xlii] *Cf*. Evrei 6, 4–6: „Căci aceia care au fost luminaţi odată – şi au gustat darul ceresc, şi s-au făcut părtaşi Duhului Sfânt, şi au gustat Cuvântul cel bun al lui Dumnezeu şi puterile veacului viitor – şi care totuşi au căzut este cu neputinţă să fie înnoiţi iarăşi şi aduşi la pocăinţă, fiindcă ei răstignesc din nou, pentru ei, pe Fiul lui Dumnezeu şi-L dau să fie batjocorit.“

[xliii] Probabil aluzie la Luca 14, 7–11 unde se spune că, atunci când cineva e poftit la nuntă, să nu se aşeze la masă în locul dintâi, ca nu cumva să fie alţii mai cu vază iar gazda să îi pună în loc; omul să se aşeze în locul cel mai de pe urmă, pentru ca apoi gazda să îl mute într-un loc mai de frunte.

[xliv] Aluzie la pilda ispravnicului necredincios (Luca 16, 1–13) unde ispravnicul pe cale să-şi piardă slujba spune: „Să sap, nu pot; să cerşesc, mi-e ruşine.“

[xlv] Această observaţie apare şi în caietul JJ al *Jurnalului* lui Kierkegaard, într-o însemnare din ianuarie–februarie 1844, el adăugând următoarea explicaţie: „Pentru că atunci când eu sunt, moartea nu este, iar când e moartea, nu sunt eu“. (*Papirer* IV A 187) După Diogenes Laertios (*Despre vieţile şi doctrinele filozofilor*, Cartea a X-a, 125), acest ultim punct de vedere îi aparţine lui Epicur.

[xlvi] Pasajul care urmează e preluat din caietul JJ al *Jurnalului*, unde Kierkegaard îl notează cu prilejul lucrului la *Conceptul de angoasă*. *Cf*. *Papirer* IV A 187.

[xlvii] Aluzie la proverbul danez „Unde nu este nimic şi-a pierdut dreptul şi împăratul“.

[xlviii] Într-o însemnare din ianuarie sau februarie 1844 din caietul JJ al *Jurnalului*, Kierkegaard compară timpul cu arcaşii parţi care, după Plutarh, în biografia lui Crassus din *Vieţile paralele ale oamenilor iluştri*, 24, 6, continuau să atace cu săgeţi chiar şi când fugeau de adversar. *Cf*. *Papirer* IV A 184.

[xlix] Aluzie la Adalbert von Chamisso, *Peters Schlemihls wunderbare Geschichte* (*Nemaipomenita poveste a lui Peter Schlemihl*, 1814), în care diavolul îl convinge pe protagonist să-şi vândă umbra în schimbul unei pungi fermecate care nu se golea niciodată de bani.

[l] *Cf*. Matei 23, 4, unde se spune că fariseii „leagă sarcini grele şi anevoie de purtat şi le pun pe umerii oamenilor, dar ei nici cu degetul nu vor să le mişte“.

[li] Trimitere la pilda samariteanului spusă de Isus în Luca 10, 30–35. Un călător jefuit de tâlhari şi zăcând aproape mort în drum nu e salvat nici de preotul, nici de levitul care au trecut pe lângă el, ci de un samaritean care l-a oblojit turnându-i untdelemn şi vin peste răni şi apoi l-a dus la un han, plătindu-i hangiului să aibă grijă de el în continuare.

[lii] Joc de cuvinte între *Lidet*, „puţin“, şi *at lide*, „a suferi“, „a pătimi“.

[liii] Aluzie la Apocalipsa 3, 15: „Ştiu faptele tale: că nu eşti nici rece, nici în clocot. O, dacă ai fi rece sau în clocot! Dar, fiindcă eşti căldicel, nici rece, nici în

clocot, am să te vărs din gura Mea.“

[liv] Aluzie la nevasta lui Lot, care s-a transformat într-un stâlp de sare când a călcat interdicţia îngerilor şi s-a uitat în urmă în timpul fugii din Sodoma şi Gomora, ce erau pe punctul de a fi distruse. *Cf*. Facerea 19, 26.

[lv] Reversul proverbului danez (şi german): „Când necazul e cel mai mare, ajutorul e cel mai aproape.“

[lvi] *Cf*. Romani 15, 5, unde e vorba despre „Dumnezeul răbdării şi al mângâierii“, şi Romani 2, 4, unde e vorba despre „bogăţiile bunătăţii, îngăduinţei şi îndelungii Lui răbdări“.

[lvii] *Cf*. Faptele Apostolilor 17, 27, unde apostolul Pavel spune că „oamenii să caute pe Dumnezeu şi să se silească să-L găsească bâjbâind, măcar că nu este departe de fiecare din noi“.

[lviii] Aluzie la Valdemar IV (cca 1320–1375, rege din 1340) poreclit Atterdag („Încă o zi“) din cauza dictonului atribuit lui de tradiţie. Conform legendei, el a construit castelul Gurre şi avea obiceiul să meargă la vânat zi şi noapte. Obişnuia să spună adeseori că Dumnezeu poate să păstreze Împărăţia cerurilor atâta timp cât el poate să vâneze la Gurre. După moarte, a continuat să vâneze ca fantomă, împreună cu întreaga sa ceată, ţăranii întâlnind uneori stafia pe un cal alb, câteodată ţinându-şi propriul cap sub braţul stâng. Motivul a fost folosit de mai mulţi romantici danezi, între care J.L. Heiberg.

[lix] *Cf*. Evrei 4, 7: „El hotărăşte din nou o zi, «astăzi», zicând, după atâta vreme, cum s-a spus mai sus: «Astăzi, dacă auziţi glasul Lui, nu vă împietriţi inimile!»“ Vezi şi Evrei 3, 7, precum şi cuvintele lui Isus către tâlharul de pe cruce: „Adevărat îţi spun, astăzi vei fi cu mine în rai!“ (Luca 23, 43).

[lx] Aluzie la heruvimii cu sabie de foc care păzesc intrarea în paradis (Facerea 3, 24).

[lxi] În Noul Testament apar mai multe situaţii în care fariseii şi cărturarii vor să-l ispitească pe Isus. Vezi de exemplu Matei 19, 3.

[lxii] Aluzie la 1 Corinteni 10, 13: „Nu v-a ajuns nici o ispită care să nu fi fost potrivită cu puterea omenească. Şi Dumnezeu, care este credincios, nu va îngădui să fiţi ispitiţi peste puterile voastre; ci, împreună cu ispita, a pregătit şi mijlocul să ieşiţi din ea, ca s-o puteţi răbda.“

[lxiii] Formulare preluată din Galateni 1, 6–12 şi din 2 Corinteni 1, 4.

[lxiv] Îndemnul la trezie apare frecvent în Noul Testament, vezi 1 Tesaloniceni 5, 6; 1 Petru 1, 13; 4, 7 şi 5, 8.

[lxv] Probabil aluzie la Filipeni 1, 6: „Sunt încredinţat că Acela care a început în voi această bună lucrare o va isprăvi până în ziua lui Isus Cristos.“

[lxvi] Probabil aluzie la 1 Corinteni 13, 1: „Chiar dacă aş vorbi în limbi omeneşti şi îngereşti şi n-aş avea dragoste, sunt o aramă sunătoare sau un chimval zăngănitor.“

[lxvii] Aluzie la proverbul „Doctore, vindecă-te pe tine însuţi“, pomenit şi de Isus în Luca 4, 23.

[lxviii] Aluzie la schimbul de replici dintre regele norvegian Olav Tryggvason

(cca 960–1000) şi arcaşul său Ejnar Tambeskælver în timpul luptei de la Svold, purtată în anul 1000 între norvegieni pe de-o parte şi danezi, suedezi şi răsculaţii norvegieni pe de altă parte. Când arcul lui Ejnar Tambeskælver a fost lovit de o săgeată daneză, s-a sfărâmat cu mult zgomot, iar regele l-a întrebat: „Ce s-a sfărâmat atât de tare?“ „Norvegia din mâna voastră, Maiestate“, i-a răspuns acesta. „Nu cred că plesnitura e atât de periculoasă“, a replicat Olav dându-i propriul său arc, dar arcaşul, după ce l-a încordat, i l-a înapoiat spunând: „Arcul regelui e prea slab, mult prea slab.“ *Cf*. „Kong Olaf Tryggevesøns Saga“, 251, în *Oldnordiske Sagaer*, trad. în daneză de C.C. Rafn, 12 volume, Copenhaga, 1826–1837, vol. 2, 1827, p. 283. Această legendă este relatată de Kierkagaard şi în „Prima iubire“ din *Sau–sau. Partea întâi, cf*. S. Kierkegaard *Opere II/1*, *Sau–sau. Partea întâi*, Humanitas, Bucureşti, 2008, p. 347.

[lxix] *Cf*. Luca 2, 33–40 despre pruncul Isus: „Tatăl şi mama Lui se mirau de lucrurile care se spuneau despre El. Simeon i-a binecuvântat, şi a zis Mariei, mama Lui: «Iată, Copilul acesta este rânduit spre prăbuşirea şi ridicarea multora în Israel, şi să fie un semn care va stârni împotrivire. Chiar sufletul tău va fi străpuns de o sabie, ca să se descopere gândurile multor inimi.» Mai era acolo şi o prorociţă, Ana, fata lui Fanuel, din seminţia lui Aşer. Ea era foarte înaintată în vârstă, şi trăise cu bărbatul ei şapte ani după fecioria ei. Rămasă văduvă şi fiind în vârstă de optzeci şi patru de ani, Ana nu se depărta de Templu, şi zi şi noapte slujea lui Dumnezeu cu post şi cu rugăciuni. A venit şi ea în acelaşi ceas şi a început să laude pe Dumnezeu şi să vorbească despre Isus tuturor celor ce aşteptau mântuirea Ierusalimului. După ce au împlinit tot ce poruncea Legea Domnului, Iosif şi Maria s-au întors în Galileea, în cetatea lor, Nazaret. Iar Pruncul creştea şi se întărea; era plin de înţelepciune, şi harul lui Dumnezeu era peste El.“ Conform ritualului Bisericii daneze stabilit în 1762, acest pasaj din Biblie era prevăzut pentru prima duminică de după Crăciun, el urmând să fie citit şi interpretat în predică atât la slujba de dimineaţă, cât şi la slujba principală.

[lxx] Trimitere la Facerea 8, 22: „Cât va fi pământul, nu vor înceta semănatul şi seceratul, frigul şi căldura, vara şi iarna, ziua şi noaptea!“

[lxxi] *Cf*. Ioan 5, 2–9, unde se povesteşte că îngerul Domnului se pogora din când în când în scăldătoarea din Betesda şi tulbura apa, tulburare pe care bolnavii o aşteptau, ştiind că primul care intra în apă urma să se vindece. Pe malul iazului, Isus l-a vindecat pe neputinciosul bolnav de 38 de ani. Kierkegaard foloseşte drept comparaţie iazul din Betesda şi în *Două discursuri edificatoare* (1843) – „Ce aşteaptă credinţa“ (comparaţie cu procesul de dobândire a credinţei), precum şi în *Despre conceptul de ironie, cu permanentă referire la Socrate,* unde apa vindecătoare e comparată cu concepţia de cunoaştere a lui Socrate, „pentru care nimic nu stagna“.

[lxxii] Aluzie la Ioan 8, 56, unde Isus spune că Avraam însuşi s-a bucurat la gândul venirii sale pe lume.

[lxxiii] Aluzie la Evrei 11, 13 unde se spune despre Abel, Enoh, Noe, Avraam şi Sara: „În credinţă au murit toţi aceştia, fără să fi căpătat lucrurile făgăduite: ci

doar le-au văzut şi le-au urat de bine de departe, mărturisind că sunt străini şi călători pe pământ.“

[lxxiv] Probabil aluzie la Psalmi 90, 12: „Învaţă-ne să ne numărăm bine zilele, ca să căpătăm o inimă înţeleaptă!“

[lxxv] *Cf*. Galateni 4, 4: „Dar, când a venit împlinirea vremii, Dumnezeu a trimis pe Fiul Său“.

[lxxvi] O pereche de turturele sau doi pui de porumbei – de adus când se năşteau băieţi, conform legii lui Moise, *cf*. Luca 2, 24. După legea descrisă în Leviticul 12, 8, săracii erau exceptaţi de la cea de-a doua jertfă cerută, arderea unui miel.

[lxxvii] Aluzie la Romani 12, 12: „Bucuraţi-vă în nădejde. Fiţi răbdători în necaz. Stăruiţi în rugăciune.“

[lxxviii] *Cf*. Romani 7, 2 şi 1 Corinteni 7, 39.

[lxxix] *Cf*. Matei 22, 30 şi Galateni 3, 28.

[lxxx] Aluzie la Iacov, care i-a slujit lui Laban şapte ani pentru a putea s-o ia de nevastă pe Rahela, de care era îndrăgostit, însă, la nuntă, Laban înlocuieşte mireasa cu cealaltă fiică a sa, Lea. Când Iacov descoperă înşelăciunea, Laban îl pune să mai slujească încă şapte ani. *Cf*. Facerea 29, 15–30.

[lxxxi] Aluzie la pilda smochinului neroditor spusă de Isus în Luca 13, 6–9. Vezi şi Matei 21, 18–20, unde Isus blestemă smochinul care avea doar frunze, nu şi fructe.

[lxxxii] *Cf*. 1 Petru 3, 3–4: „Podoaba voastră să nu fie podoaba de afară, care stă în împletitura părului, în purtarea de scule de aur sau în îmbrăcarea hainelor, ci să fie omul ascuns al inimii, în curăţia nepieritoare a unui duh blând şi liniştit, care este de mare preţ înaintea lui Dumnezeu.“

[lxxxiii] *Cf*. 1 Timotei 2, 11–12: „Femeia să înveţe în tăcere, cu toată supunerea. Femeii nu-i dau voie să înveţe pe alţii, nici să se ridice mai presus de bărbat, ci să stea în tăcere.“

[lxxxiv] Parafrază după 1 Ioan 2, 17: „Şi lumea şi pofta ei trec; dar cine face voia lui Dumnezeu rămâne în veac.“

[lxxxv] *Cf*. pilda talanţilor, unde slujitorul care primise doar un talant şi îl îngropase îi spune stăpânului: „Doamne, am ştiut că eşti om aspru, care seceri de unde n-ai semănat şi strângi de unde n-ai vânturat: mi-a fost teamă, şi m-am dus de ţi-am ascuns talantul în pământ; iată-ţi ce este al tău!“ (Matei 25, 24–25). Vezi şi Luca 19, 21.

[lxxxvi] Aluzie la pilda celor zece fecioare (Matei 25, 1–13). Acestea au ieşit în întâmpinarea mirelui cu candele, însă cinci dintre ele, fiind nechibzuite, n-au luat untdelemn. În aşteptarea mirelui, au adormit, iar la miezul nopţii s-au trezit la strigătul că soseşte mirele. Neavând untdelemn şi neputând primi de la cele cinci fecioare înţelepte, care nu aveau decât pentru ele, au mers să cumpere, însă între timp mirele a intrat cu cele cinci fecioare înţelepte în odaia de nuntă, nemaiprimindu-le apoi pe cele nechibzuite.

[lxxxvii] Aluzie la Sirah 11, 30: „Mai înainte de sfârşit pe nimeni să nu-l socoteşti fericit.“ Ar putea fi şi o trimitere la povestea lui Cresus, bogatul rege al Lidiei,

pomenită în *Istoriile* lui Herodot, 1, 32 şi 86. În anul 546 î.Cr., Cresus a fost învins de regele persan Cyrus, care l-a luat prizonier şi a hotărât să-l ardă pe rug. În timp ce stătea pe rug aşteptându-şi moartea, Cresus şi-a amintit de cuvintele pe care i le spusese înţeleptul Solon din Atena, anume că nici un om nu poate fi fericit atâta timp cât încă trăieşte, şi a strigat de trei ori: „Solon!“ Auzind aceste strigăte, Cyrus a pus un tălmaci să-l întrebe de ce strigă astfel, şi, aflând motivul, a hotărât ca rugul să fie stins iar lui Cresus să i se cruţe viaţa. Această întâmplare e pomenită şi în „Cel mai nefericit“, din S. Kierkegaard, *Opere II/1*, *Sau–sau. Partea întâi*, ed. cit., p. 287.

[lxxxviii] *Cf*. Matei 10, 29. Tema a fost pomenită de Kierkegaard şi în discursurile edificatoare din 1843.

[lxxxix] *Cf*. 1 Tesaloniceni 5, 9.

[xc] *Cf*. 1 Petru 5, 7: „Şi aruncaţi asupra Lui toate îngrijorările voastre, căci El însuşi îngrijeşte de voi.“

[xci] „Căci întristările noastre, uşoare de o clipă, lucrează pentru noi tot mai mult o greutate veşnică de slavă.“

[xcii] *Cf*. 1 Ioan 4, 18: „În iubire nu este frică; ci iubirea desăvârşită izgoneşte frica; pentru că frica are cu ea pedeapsa; şi cine se teme n-a ajuns desăvârşit în iubire.“

[xciii] În original, joc de cuvinte bazat pe înrudirea etimologică dintre *maaskee* („poate“) şi *det maa skee* („acest lucru trebuie să se întâmple“).

[xciv] Formulă preluată din slujba protestantă a cununiei.

[xcv] *Cf*. Luca 2, 29–30, unde Simeon îl binecuvântează pe Isus şi spune: „Acum slobozeşte în pace pe robul Tău, Stăpâne, după cuvântul Tău, căci ochii mei au văzut mântuirea Ta.“

[xcvi] Aluzie la Esau care, fiind flămând, a vândut dreptul primului născut fratelui său mai tânăr Iacov, pentru o mâncare de linte, *cf*. Facerea 25, 29–34.

[xcvii] *Cf*. Proverbe 25, 11.

[xcviii] Probabil aluzie la pilda celor poftiţi la cină, Luca 14, 16–24. Văzând că oaspeţii poftiţi la cină nu vor să vină fiind ocupaţi, stăpânul casei îşi trimite robul să caute săraci şi betegi „în pieţele şi uliţele cetăţii“, iar apoi la drumuri şi la garduri, pentru a i se umple casa.

[xcix] Aluzie la pilda lucrătorilor în vie, Matei 20, 1–16.

[c] *Cf*. Romani 10, 15, şi Isaia 52, 7.

[ci] Aluzie la Matei 4, 5, unde, pentru a-l ispiti pe Isus, diavolul îl aşază pe streaşina templului, îndemnându-l să sară.

[cii] Aluzie la sfătuirea dintre regele Irod şi învăţaţii pe care i-a întrebat unde se va naşte Isus (Matei 2, 1–8).

[ciii] Aluzie la Matei 7, 14–21, unde Isus vindecă un lunatec, scoţând din el un drac. La întrebarea ucenicilor de ce n-au putut şi ei să-l scoată, le-a răspuns că din pricina puţinei lor credinţe, adăugând: „acest soi de draci nu iese afară decât cu post şi rugăciune“.

[civ] Probabil aluzie la Matei 6, 7: „Când vă rugaţi, să nu bolborosiţi aceleaşi

vorbe, ca păgânii, cărora li se pare că, dacă spun o mulţime de vorbe, vor fi ascultaţi.“

[cv] *Cf*. Proverbe 16, 32: „Cine este stăpân pe sine preţuieşte mai mult decât cine cucereşte cetăţi.“

[cvi] *Cf*. Luca 23, 28–31, unde Isus, care mergea să fie răstignit, le spune femeilor care îl plângeau: „Vor veni zile când se va zice: «Ferice de cele sterpe, ferice de pântecele care n-au născut»“.

[cvii] Citat din Horaţiu, *Epistole*, I, 6, 1.

[cviii] *Cf*. 1 Corinteni 13, 11.

[cix] *Cf*. Eclesiastul 1, 9.

TREI DISCURSURI EDIFICATOARE (1844)

[i] Vezi notele explicative la pasajele similare din „Cuvântul înainte“ la celelalte *Discursuri edificatoare* din 1843 şi 1844.

[ii] Aluzie la Eclesiastul 11, 4: „Cine se uită după vânt nu va semăna, şi cine se uită după nori nu va secera.“ Într-una din versiunile primului dintre cele *Trei discursuri edificatoare 1844*, Kierkegaard a făcut o trimitere explicită la acest verset, însă ulterior a şters-o. *Cf*. *Papirer* V B 195, 6.

[iii] *Cf*. 1 Corinteni 15, 42: „Trupul este semănat în putrezire şi învie în neputrezire.“

[iv] Versetul complet care constituie subiectul acestui discurs sună astfel: „Dar adu-ţi aminte de Făcătorul tău în zilele tinereţii tale, până nu vin zilele cele rele şi până nu se apropie anii când vei zice: «Nu găsesc nici o plăcere în ei.»“

[v] În original, joc intraductibil de cuvinte între *ligegyldig* („indiferent“) şi *lige gyldig*, „la fel de valabil“.

[vi] Conform tradiţiei bisericeşti, Eclesiastul a fost scris de regele Solomon. În vremea lui Kierkegaard se argumenta din punct de vedere filologic împotriva acestei tradiţii, pornind de la faptul că atât punctul de vedere al textului, cât şi limbajul şi cronologia îl exclud pe Solomon ca autor.

[vii] Aluzie la psalmul *Far, Verden, far vel* (*Rămâi, o lume, rămâi cu bine*) de Thomas Kingo, unde frumuseţile lumii sunt comparate cu nişte bule de aer. *Psalmer og aandelige Sange* (*Psalmi şi cântece duhovniceşti*), ed. P.A. Fenger, Copenhaga, 1827, p. 253.

[viii] Aluzie la Psalmi 119, 105: „Cuvântul Tău este o candelă pentru picioarele mele şi o lumină pe cărarea mea.“

[ix] Probabil aluzie la Psalmi 121, 6: „De aceea nu te va bate soarele ziua, nici luna noaptea.“

[x] În original *Lygtemanden*, denumirea populară a unui spiriduş sau a unei stafii purtătoare de felinar care atrage noaptea oamenii în mlaştină sau în alte locuri primejdioase.

[xi] În original „*mødig og tankefuld*“, aluzie la scrierea edificatoare *Hellige*

Opmuntringer i mødige og tankefulde Stunder (*Sfinte încurajări în ceasuri ostenite şi îngândurate*) de F.C. Lütken, Copenhaga, 1764.

[xii] Citatul pune laolaltă două versete: „Ce folos are omul din toată truda pe care şi-o dă sub soare?“ (Eclesiastul 1, 3) şi „Am văzut tot ce se face sub soare; şi iată că totul este deşertăciune şi goană după vânt!“ (Eclesiastul 1, 14).

[xiii] *Cf*. Matei 12, 45, unde Isus vorbeşte despre un om din care a ieşit duhul necurat, dar acesta se întoarce împreună cu încă şapte duhuri mai rele decât el şi „starea din urmă a omului acestuia ajunge mai rea decât cea dintâi“.

[xiv] *Cf*. Matei 18, 3: „Adevărat vă spun că, dacă nu vă veţi întoarce la Dumnezeu şi nu vă veţi face ca nişte copilaşi, cu nici un chip nu veţi intra în Împărăţia cerurilor.“

[xv] Aluzie la Eclesiastul 7, 2: „Mai bine să te duci într-o casă de jale decât să te duci într-o casă de petrecere“.

[xvi] Aluzie la Romani 12, 15: „Bucuraţi-vă cu cei ce se bucură; plângeţi cu cei ce plâng.“

[xvii] În acest pasaj, Kierkegaard redă în mod liber următoarele versete din *Cartea înţelepciunii lui Solomon*: „Să ne încununăm cu flori de trandafir, până nu se veştejesc“ (2, 8); „Veniţi deci să ne desfătăm cu bunătăţile cele de acum şi de făpturi să ne folosim cu toată căldura tinereţii“ (2, 6); „Cei care cugetă nedrept şi-au zis în sine: «Viaţa noastră este scurtă şi tristă şi omul nu poate scăpa de moarte, nici nu cunoaşte cine l-ar izbăvi de iad»“ (2, 1).

[xviii] Aluzie la proverbul danez „*Lige børn leger bedst*“ („Copiii asemănători se joacă cel mai bine împreună“).

[xix] Aluzie la chinurile la care au fost supuşi evreii în Egipt, în ţinutul Gosen, unde faraonul, temându-se că vor trece de partea duşmanului dacă se va porni un război, a vrut să le reducă numărul, punându-i la muncă silnică. *Cf*. Exodul 1.

[xx] La botez era obiceiul să se pună în leagăn daruri pentru copil, mai ales bani aducători de noroc.

[xxi] Aluzie la Baruch Spinoza (1632–1677), care a susţinut acest punct de vedere în capitolul VI, „De miraculis“ („Despre minuni“) din *Tractatus theologico-politicus* (*Tratat teologico-politic*) din 1670. Într-o însemnare nedatată din caietul JJ al *Jurnalului*, scrisă probabil în februarie 1844, Kierkegaard comentează afirmaţia lui Spinoza despre săritul cauzelor intermediare şi atribuirea minunilor direct lui Dumnezeu, spunând că ea nu e doar ceva specific evreilor, ci un lucru specific religiozităţii în general, Spinoza însuşi procedând astfel dacă a fost într-adevăr religios. (*Papirer* IV A 190).

[xxii] Citat din capitolul 1, subcapitolul 1, § 2 al *Catehismului lui Balle* – denumirea populară a *Catehismului religios evanghelic-creştin, alcătuit spre folosirea sa în şcolile daneze* (*Lærebog i den evangelisk-christelige Religion, indrettet til Brug i de danske Skoler*), de Nicolaj Erdinger Balle (1744–1816), episcopul Zeelandei, în colaborare cu Christian B. Bastholm (1740–1819), preotul confesor al regelui, catehism publicat în 1791 şi folosit în şcolile daneze până în 1856. Kierkegaard deţinea o ediţie din 1824.

[xxiii] Probabil aluzie la Faptele Apostolilor 17, 27: „să caute pe Dumnezeu, şi să se silească să-L găsească bâjbâind, măcar că nu este departe de fiecare din noi.“

[xxiv] Aluzie la teologul şi filozoful italian Lucilio (sau Giulio Cesare) Vanini (1585–1619), care a fost acuzat de erezie din cauza punctului său de vedere panteist şi a criticilor aduse Bisericii romano-catolice, fiind torturat şi ars pe rug la Toulouse. Povestea e redată şi de G.W.F. Hegel în *Prelegeri de istoria filozofiei.*

[xxv] Aluzie la Psalmi 90, 4: „Căci înaintea Ta, o mie de ani sunt ca ziua de ieri, care a trecut, şi ca o strajă din noapte.“

[xxvi] *Cf*. Facerea 1, 31.

[xxvii] „A depăşi“ era o expresie deseori folosită în hegelianismul danez, desemnând faptul de a merge mai departe decât îndoiala lui Descartes; ulterior a fost folosită şi pentru „depăşirea“ lui Hegel.

[xxviii] *Cf*. Faptele Apostolilor 17, 28: „Căci în El avem viaţa, mişcarea şi fiinţa“.

[xxix] Aluzie la pilda lui Isus despre moneda pierdută (Luca 15, 8–9). Vezi mai ales versetul 8: „Sau care femeie, dacă are zece drahme de argint, şi pierde una din ele, nu aprinde o lumină, nu mătură casa, şi nu caută cu băgare de seamă până când o găseşte?“

[xxx] Trimitere la pilda lui Isus despre oaia rătăcită. *Cf*. Luca 15, 4–6, mai ales versetul 4: „Care om dintre voi, dacă are o sută de oi, şi pierde pe una din ele, nu lasă pe celelalte nouăzeci şi nouă pe islaz, şi se duce după cea pierdută, până când o găseşte?“

[xxxi] Diogenes Laertios povesteşte în *Despre vieţile şi doctrinele filozofilor*, Cartea a VI-a, 2, 41, că filozoful grec Diogene din Sinope (412–323 î.Cr.) ar fi avut acest obicei.

[xxxii] *Cf*. Coloseni 2, 19 despre „capul din care tot trupul, hrănit şi bine închegat, cu ajutorul încheieturilor şi legăturilor, îşi primeşte creşterea pe care i-o dă Dumnezeu“.

[xxxiii] *Cf*. Matei 18, 10: „Feriţi-vă să nu defăimaţi nici măcar pe unul din aceşti micuţi; căci vă spun că îngerii lor în ceruri văd pururea faţa Tatălui Meu care este în ceruri.“

[xxxiv] *Cf*. Deuteronomul 27, 19: „Blestemat să fie cel ce se atinge de dreptul străinului, orfanului şi văduvei!“

[xxxv] Aluzie la Deuteronomul 27, 17: „Blestemat să fie cel ce va muta hotarele aproapelui său!“

[xxxvi] *Cf*. Matei 24, 48–51: „Dar dacă este un rob rău, care zice în inima lui: «Stăpânul meu zăboveşte să vină!» Dacă va începe să bată pe tovarăşii lui de slujbă şi să mănânce şi să bea cu beţivii, stăpânul robului aceluia va veni în ziua în care el nu se aşteaptă şi în ceasul pe care nu-l ştie, îl va tăia în două, şi soarta lui va fi soarta făţarnicilor; acolo va fi plânsul şi scrâşnirea dinţilor.“ Vezi şi Matei 26, 13 şi Apocalipsa 3, 3.

[xxxvii] *Cf*. Eclesiastul 1, 18: „Căci unde este multă înţelepciune este şi mult necaz, şi cine ştie multe are şi multă durere.“

[xxxviii] *Cf*. 2 Corinteni 6, 4–5: „Ci, în toate privinţele, arătăm că suntem nişte

vrednici slujitori ai lui Dumnezeu, prin multă răbdare, în necazuri, în nevoi, în strâmtorări, în bătăi, în temniţe, în răscoale, în osteneli, în vegheri, în posturi“; vezi şi Romani 5, 3.

[xxxix] Aluzie la 1 Corinteni 15, 54: „Moartea a fost înghiţită de biruinţă.“

[xl] *Cf*. Matei 5, 12: „Bucuraţi-vă şi înveseliţi-vă, pentru că răsplata voastră este mare în ceruri“.

[xli] Replică la Matei 6, 34: „Nu vă îngrijoraţi, dar, de ziua de mâine; căci ziua de mâine se va îngrijora de ea însăşi. Ajunge zilei necazul ei.“

[xlii] Aluzie la Matei 6, 31–32. „Nu vă îngrijoraţi, dar, zicând: «Ce vom mânca?» sau: «Ce vom bea?» Sau: «Cu ce ne vom îmbrăca?» Fiindcă toate aceste lucruri Neamurile le caută. Tatăl vostru cel ceresc ştie că aveţi trebuinţă de ele.“

[xliii] Parafrază a denumirilor greceşti din Septuaginta pentru „Facerea“ şi „Exodul“.

[xliv] Kierkegaard foloseşte cuvântul *Tilbagetoget*, care are sens şi de „întoarcere“, „înapoiere“, dar şi de „retragere“.

[xlv] *Cf*. 1 Ioan 2, 17: „Şi lumea şi pofta ei trec; dar cine face voia lui Dumnezeu, rămâne în veac.“

[xlvi] *Cf*. 1 Petru 1, 25.

[xlvii] Aluzie la Luca 15, 7: „Va fi mai multă bucurie în cer pentru un singur păcătos care se pocăieşte, decât pentru nouăzeci şi nouă de oameni neprihăniţi care n-au nevoie de pocăinţă.“

[xlviii] *Cf*. Romani 4, 18.

[xlix] *Cf*. Matei 19, 6: „Ce a împreunat Dumnezeu, omul să nu despartă.“

[l] Aluzie la felul în care Isus a hrănit cinci mii de bărbaţi în pustie cu cinci pâini şi doi peşti, care în urma binecuvântării sale au ajuns pentru toţi, iar rămăşiţele de la ospăţ au umplut doar ele douăsprezece coşuri (Matei 14, 13–21). Vezi şi Ioan 6, 1–13.

[li] *Cf*. 2 Corinteni 7, 9–10: „Totuşi acum mă bucur, nu pentru că aţi fost întristaţi, ci pentru că întristarea voastră v-a adus la pocăinţă. Căci aţi fost întristaţi după voia lui Dumnezeu, ca să n-aveţi nici o pagubă din partea noastră. În adevăr, când întristarea este după voia lui Dumnezeu, aduce o pocăinţă care duce la mântuire, şi de care cineva nu se căieşte niciodată; pe când întristarea lumii aduce moartea.“ Într-o însemnare din caietul EE al *Jurnalului* (10 februarie 1831), Kierkegaard face următoarea observaţie: „Semnificaţia profundă şi cuprinzătoare a păcatului originar se vădeşte în faptul că întregul creştinism începe în indivizi odată cu întristarea – întristarea după Dumnezeu“ (*Papirer* II A 360). Vezi şi rugăciunea cu care şi-a început Kierkegaard predica ţinută la seminarul pastoral în data de 12 ianuarie 1841: „Tată din ceruri! Atrage-ne inimile către tine, pentru ca dorul nostru să fie într-acolo unde trebuie să fie comoara noastră, iar mintea şi gândul nostru să se îndrepte într-acolo unde e cetăţenia noastră, către împărăţia ta, astfel încât, atunci când ne vei chema de aici, plecarea noastră să nu fie o despărţire dureroasă de lume, ci o preafericită uniune cu tine. Dar nu ştim ziua şi ceasul, poate că mai avem încă de mers o cale

lungă, iar când uneori ne e luată puterea, iar oboseala ne înceţoşează ochii, încât privim ca într-o noapte întunecată, iar în noi se mişcă dorinţe neliniştite, nerăbdătoare doruri sălbatice, inima zbătându-se în aşteptarea temătoare a ceea ce va să vină, învaţă-ne, Doamne Dumnezeul nostru, întăreşte-ne în inimi această convingere că şi atunci când trăim îţi aparţinem. Amin“ (*Papirer* III C 1, p. 237).

[lii] Kierkegaard reformulează versetul biblic: „Dezmierdările sunt înşelătoare şi frumuseţea este deşartă.“

[liii] *Cf.* Psalmi 103, 16, unde zilele omului sunt comparate cu floarea de pe câmp: „Când trece un vânt peste ea, nu mai este, şi locul pe care-l cuprindea n-o mai cunoaşte.“

[liv] Versetele la care face trimitere Kierkegaard sună astfel: „Căci întristările noastre uşoare de o clipă lucrează pentru noi tot mai mult o greutate veşnică de slavă. Pentru că noi nu ne uităm la lucrurile care se văd, ci la cele ce nu se văd; căci lucrurile care se văd sunt trecătoare, pe când cele ce nu se văd sunt veşnice.“

[lv] Aluzie la un vers de Edward Young (1681–1765): „Wishing, of all employments, is the worst“, din *The Complaint; or Night-Thoughts on Life, Death, and Immortality* (*Plângerea sau gânduri de noapte despre viaţă, moarte şi nemurire*, 1742–1745), *Night IV* (*Noaptea a patra*), v. 71.

[lvi] Aluzie la basmul *Der Arme und der Reiche* (*Săracul şi bogatul*), nr. 87 din *Kinder- und Haus-Märchen* (*Basme pentru copii şi toţi ai casei*), ed. de Jacob Ludwig Carl Grimm şi Wilhelm Carl Grimm, trei volume, ediţia a II-a, Berlin, 1819–1822, vol. II, 1819, pp. 1–6. Povestea spune că Dumnezeu, umblând pe pământ, a cerut adăpost la un bogătaş, care însă n-a vrut să-l primească; apoi a bătut la uşa unui om sărac, care l-a primit îndată, dându-i să mănânce şi lăsându-l să doarmă în singurul lui pat. A doua zi, la plecare, Dumnezeu i-a îngăduit omului să spună trei dorinţe, pe care urma să i le îndeplinească. Acestuia nu i-au trecut prin minte alte dorinţe decât fericirea eternă şi pâinea cea de toate zilele. Dumnezeu l-a întrebat dacă nu vrea şi o casă nouă; săracul a acceptat, iar Dumnezeu i-a transformat bordeiul într-o casă nouă şi frumoasă, îndeplinindu-i şi celelalte două dorinţe.

[lvii] *Cf.* 1 Timotei 1, 4: „Şi să nu se ţină de basme şi de înşirări de neamuri fără sfârşit, care dau naştere mai mult la certuri de vorbe, decât fac să înainteze lucrul lui Dumnezeu prin credinţă, aşa fac şi acum.“ În traducerea daneză a Noului Testament, „certuri de vorbe“ e redat prin „întrebări“.

[lviii] Aluzie la Matei 6, 19–21: „Nu vă strângeţi comori pe pământ, unde le mănâncă moliile şi rugina şi unde le sapă şi le fură hoţii; ci strângeţi-vă comori în cer, unde nu le mănâncă moliile şi rugina şi unde hoţii nu le sapă, nici nu le fură. Pentru că unde este comoara voastră, acolo va fi şi inima voastră.“

[lix] Aluzie la pilda ispravnicului necredincios, Luca 16, 1–13.

[lx] Aluzie la Ioan 14, 2–3, unde Isus le spune ucenicilor: „În casa Tatălui Meu sunt multe locaşuri. Dacă n-ar fi aşa, v-aş fi spus. Eu Mă duc să vă pregătesc un loc. Şi după ce Mă voi duce şi vă voi pregăti un loc, Mă voi întoarce şi vă voi lua cu Mine, ca acolo unde sunt Eu, să fiţi şi voi.“

[lxi] Vezi 2 Corinteni 11, 17, unde apostolul Pavel spune: „Vorbesc în nebunie“.

[lxii] Aluzie la Matei 11, 12: „Din zilele lui Ioan Botezătorul până acum, Împărăţia cerurilor se ia cu năvală, şi cei ce dau năvală pun mâna pe ea.“

[lxiii] Formulă preluată din Luca, 10, 41–42.

[lxiv] *Cf.* Filipeni 2, 12: „Duceţi până la capăt mântuirea voastră, cu frică şi cutremur“.

[lxv] Aluzie la Matei 6, 28 : „Şi de ce vă îngrijoraţi de îmbrăcăminte? Uitaţi-vă cu băgare de seamă cum cresc crinii de pe câmp: ei nici nu torc, nici nu ţes“; şi la Matei 6, 26: „Uitaţi-vă la păsările cerului: ele nici nu seamănă, nici nu seceră şi nici nu strâng nimic în grânare; şi totuşi Tatăl vostru cel ceresc le hrăneşte. Oare nu sunteţi voi cu mult mai de preţ decât ele?“

[lxvi] Aluzie la 1 Corinteni 13, 12: „Acum, vedem ca într-o oglindă, în chip întunecos; dar atunci, vom vedea faţă în faţă. Acum cunosc în parte; dar atunci voi cunoaşte deplin, aşa cum am fost şi eu cunoscut pe deplin.“

[lxvii] În original, Kierkegaard foloseşte cuvântul *et Maal*, care înseamnă deopotrivă „măsură“ şi „ţintă“, folosind pe rând ambele sensuri.

[lxviii] *Cf.* 1 Corinteni 1, 22–33, unde formula se referă la crucificarea lui Isus. E vorba despre una din referinţele foarte frecvente la Kierkegaard, care apare şi în *Conceptul de ironie*, în „Prima iubire“ din *Sau–sau*, în *Boala de moarte*, *Discurs neştiinţific, concluziv*, *Faptele iubirii* ş.a.

[lxix] Aluzie la Filipeni 3, 14: „Alerg spre ţintă pentru premiul chemării cereşti a lui Dumnezeu, în Cristos Isus.“

[lxx] Aluzie la Filipeni 4, 7, unde apostolul Pavel vorbeşte despre „pacea lui Dumnezeu, care întrece orice pricepere“.

[lxxi] Aluzie la Faptele Apostolilor 8, 22: „Roagă-te Domnului să ţi se ierte gândul acesta al inimii tale“.

[lxxii] *Cf.* 1 Corinteni 2, 9: „Lucruri pe care ochiul nu le-a văzut, urechea nu le-a auzit, şi la inima omului nu s-au suit, aşa sunt lucrurile pe care le-a pregătit Dumnezeu pentru cei ce-L iubesc.“

[lxxiii] Aluzie la 1 Corinteni 9, 26: „Eu deci alerg, dar nu ca şi cum n-aş şti încotro alerg. Mă lupt cu pumnul, dar nu ca unul care loveşte în vânt.“

[lxxiv] Într-o însemnare din caietul AA al *Jurnalului*, datată „Gilleleje, 1 august 1835“, Kierkegaard face următoarea observaţie: „Pentru cât de mulţi oameni nu sunt diferitele impresii ale vieţii asemeni figurilor pe care marea le desenează în nisip, pentru a le şterge apoi din nou fără urmă“ (*Papirer* I A 75).

[lxxv] *Cf.* Ieremia 16, 19: „Doamne, tăria, cetăţuia şi scăparea mea în ziua necazului!“

[lxxvi] Aluzie la răspunsul dat de Isus când un tânăr bogat l-a întrebat ce trebuie să facă spre a avea viaţa veşnică (Matei 19, 16–22).

[lxxvii] Aluzie la Matei 8, 19–22, unde e vorba despre condiţiile în care trebuie urmat Isus. Unui ucenic care îi cere să îi dea voie mai întâi să-şi îngroape tatăl, Isus îi răspunde „Vino după Mine, şi lasă morţii să-şi îngroape morţii.“

[lxxviii] Într-o însemnare din 1842 inclusă în caietul JJ al *Jurnalului*, Kierkegaard

a făcut următoarea observaţie: „Nu întotdeauna mărimea suferinţei şi a durerii poate fi judecată după strigăt şi larmă“ (*Papirer* III A 239).

[lxxix] *Cf*. 1 Corinteni 9, 9: „În adevăr, în Legea lui Moise este scris: «Să nu legi gura boului care treieră grâul!» Pe boi îi are în vedere Dumnezeu aici?“

[lxxx] Într-o însemnare din 1842, scrisă într-un caiet verde pe care Kierkegaard l-a folosit ca jurnal în timpul şederii sale la Berlin din octombrie 1841 – martie 1842, apare următoarea observaţie: „Într-adevăr, există o asociere a suferinţelor cu Dumnezeu, un pact al lacrimilor care în sine e foarte frumos“ (*Papirer* III A 181).

[lxxxi] *Cf*. Matei 6, 4 şi 6, 18, unde Dumnezeu „vede în ascuns“.

[lxxxii] Aluzie la pilda fiului pierdut al cărui tată îl vede de departe venind şi e cuprins de milă (Luca 15, 11–32). În această pildă, tatăl fiului pierdut e o imagine a lui Dumnezeu.

[lxxxiii] *Cf*. Apocalipsa 7, 17: „Dumnezeu va şterge orice lacrimă din ochii lor.“ Vezi şi Isaia 25, 8.

[lxxxiv] Formulă preluată din Filipeni 3, 10.

[lxxxv] *Cf*. Matei 19, 23–24.

[lxxxvi] *Cf*. 2 Corinteni 4, 18.

[lxxxvii] Aluzie la Matei 12, 25: „Orice împărăţie dezbinată împotriva ei însăşi este pustiită; şi orice cetate sau casă dezbinată împotriva ei însăşi nu poate dăinui.“

[lxxxviii] Aluzie la Matei 9, 17: „Nici nu pun oamenii vin nou în burdufuri vechi; altfel, burdufurile plesnesc, vinul se varsă, şi burdufurile se prăpădesc; ci vinul nou îl pun în burdufuri noi, şi se păstrează amândouă.“

[lxxxix] Aluzie la Ioan 11, 4, unde Isus îi spune lui Lazăr: „Boala aceasta nu este spre moarte, ci spre slava lui Dumnezeu, pentru ca Fiul lui Dumnezeu să fie proslăvit prin ea.“

[xc] Citat din *Eine Duplik* (*O duplică*), 1778, scriere polemică teologică a lui G.E. Lessing referitoare la felul în care Evangheliile povestesc despre Isus şi la întemeierea lor istorică. *Cf*. *Gotthold Ephraim Lessings sämmtliche Schriften*, 32 de volume, Berlin, 1825–1828, vol. V, 1825, p. 113.

[xci] Posibilă aluzie la Matei 23, 13: „Vai de voi, cărturari şi farisei făţarnici! Pentru că voi închideţi oamenilor Împărăţia cerurilor: nici voi nu intraţi în ea, şi nici pe cei ce vor să intre nu-i lăsaţi să intre.“

[xcii] Trimitere la Samuel 5, 1–5, unde se spune că, după ce filistenii au luat chivotul legământului cu Dumnezeu ca pradă de război de la evrei, l-au dus în templul lui Dagon (Zeul Peşte) şi l-au aşezat lângă statuia acestuia. A doua zi au găsit statuia lui Dagon prăbuşită la pământ înaintea chivotului, au pus-o la loc, dar peste încă o zi au găsit-o din nou prăbuşită, cu mâinile şi capul sfărâmate de prag.

[xciii] În *Istoriile* lui Herodot, 7, 83 se povesteşte că Hyrdanes, un general din armata persană a lui Xerxes, comanda o unitate de zece mii de oameni numiţi „nemuritorii“ pentru că, de câte ori lipsea unul fiind rănit sau ucis, era îndată

înlocuit de altul, astfel încât numărul să rămână constant. Erau aleşi doar cei mai viteji luptători, având parte de multă cinstire.

[xciv] Aluzie la întrebarea pe care tânărul bogat i-a pus-o lui Isus: „Bunule Învăţător, ce să fac ca să moştenesc viaţa veşnică?“ (Marcu 10, 17).

[xcv] Aluzie la Matei 6, 2: „Tu, dar, când faci milostenie, nu suna cu trâmbiţa înaintea ta, cum fac făţarnicii, în sinagogi şi în uliţe, pentru ca să fie slăviţi de oameni. Adevărat vă spun că şi-au luat răsplata.“ Vezi şi Matei 6, 5 şi 6, 16.

[xcvi] *Cf*. Luca 17, 10, unde Isus le spune ucenicilor: „Tot aşa şi voi, după ce veţi face tot ce vi s-a poruncit, să ziceţi: «Suntem nişte robi netrebnici; am făcut ce eram datori să facem.»“

[xcvii] Aluzie la tânărul bogat care l-a întrebat pe Isus ce trebuie să facă pentru a moşteni viaţa veşnică (Marcu 10, 17–30) şi la unul din cei doi tâlhari crucificaţi împreună cu Isus (Luca 23, 39–43).

[xcviii] Aluzie la judecarea lui Isus de către Pilat (Ioan 18, 33–38). La întrebarea dacă se consideră împăratul iudeilor, Isus a răspuns: „Eu sunt Împărat. Eu pentru aceasta M-am născut şi am venit în lume, ca să mărturisesc despre adevăr. Oricine este din adevăr ascultă glasul Meu.“ Pilat l-a întrebat atunci ce este adevărul.

[xcix] Citat din *Eine Duplik* (*O duplică*) de G.E. Lessing, în contextul în care Lessing spune că preferă să aleagă năzuinţa după adevăr în locul adevărului, acesta din urmă fiind doar pentru Dumnezeu. *Cf*. *Gotthold Ephraim Lessings sämmtliche Schriften*, 32 de volume, Berlin, 1825–1828, vol. V, 1825, p. 100.

[c] *Cf*. Iov 9, 2–3.

[ci] *Cf*. Matei 14, 22–33.

[cii] Versetul citat sună astfel: „Tot aşa, curva Rahav: n-a fost socotită şi ea neprihănită prin fapte, când a găzduit pe soli şi i-a scos afară pe altă cale?“ Istoria despre Rahav şi iscoadele israelite e povestită în Iosua 2, 1–24.

[ciii] Aluzie la Matei 11, 7–8: „ Pe când se duceau ei, Isus a început să vorbească noroadelor despre Ioan: «Ce aţi ieşit să vedeţi în pustie? O trestie clătinată de vânt? Dacă nu, atunci ce aţi ieşit să vedeţi? Un om îmbrăcat în haine moi? Iată că cei ce poartă haine moi sunt în casele împăraţilor.»“ Vezi şi Matei 3, 4: „Ioan purta o haină de păr de cămilă, şi la mijloc era încins cu un brâu de curea.“

[civ] *Cf*. Ioan 1, 19–23: „Iată mărturisirea făcută de Ioan, când iudeii au trimis din Ierusalim pe nişte preoţi şi leviţi să-l întrebe: «Tu cine eşti?» El a mărturisit şi n-a tăgăduit: a mărturisit că nu este el Cristosul. Şi ei l-au întrebat: «Dar cine eşti? Eşti Ilie?» Şi el a zis: «Nu sunt!» «Eşti prorocul?» Şi el a răspuns: «Nu!»

Atunci i-au zis: «Dar cine eşti? Ca să dăm un răspuns celor ce ne-au trimis. Ce zici tu despre tine însuţi?»

«Eu», a zis el, «sunt glasul celui ce strigă în pustie: „Neteziţi calea Domnului“, cum a zis prorocul Isaia.»“

[cv] *Cf*. Matei 3, 3 şi Ioan 1, 27.

[cvi] *Cf*. Matei 11, 11.

[cvii] *Cf*. Matei 3, 11, unde Ioan Botezătorul spune despre Isus: „Cât despre

mine, eu vă botez cu apă, spre pocăinţă; dar Cel ce vine după mine este mai puternic decât mine, şi eu nu sunt vrednic să-I duc încălţămintele. El vă va boteza cu Duhul Sfânt şi cu foc.“

[cviii] Referire la Ismael, fiul roabei Agar şi a lui Avram (Facerea, 16 şi 17). „Copilul făgăduinţei“ e expresia folosită de apostolul Pavel în legătură cu Isaac, fiul Sarei, în Galateni 4, 28.

[cix] Aluzie la Evrei 5, 12–14: „În adevăr, voi care de mult trebuia să fiţi învăţători, aveţi iarăşi trebuinţă de cineva să vă înveţe cele dintâi adevăruri ale cuvintelor lui Dumnezeu, şi aţi ajuns să aveţi nevoie de lapte, nu de hrană tare“.

[cx] *Cf*. Iosua 10, 12–14, unde se povesteşte cum soarele şi luna s-au oprit asupra Gabaonului şi Aialonului în timpul luptei dintre evrei şi amoriţi.

[cxi] Aluzie la Ioan 10, 12–13, unde Isus vorbeşte despre sine ca despre păstorul cel bun, care îşi dă viaţa pentru oi: „Dar cel plătit, care nu este păstor şi ale cărui oi nu sunt ale lui, când vede lupul venind, lasă oile şi fuge; şi lupul le răpeşte şi le împrăştie. Cel plătit fuge, pentru că este plătit şi nu-i pasă de oi.“

[cxii] *Cf*. 1 Corinteni 3, 9 şi 2 Corinteni 6, 1.

[cxiii] *Cf*. Matei 20, 28.

[cxiv] *Cf*. Ioan 1, 15.

[cxv] Aluzie la Exodul 1, 8.

[cxvi] Aluzie la Psalmi 1, 3, unde se spune despre omul care cugetă la legea Domnului că „este ca un pom sădit lângă un izvor de apă, care îşi dă rodul la vremea lui, şi ale cărui frunze nu se veştejesc: tot ce începe, duce la bun sfârşit“.

[cxvii] Aluzie la Marcu 9, 44, unde e vorba despre iadul în care „viermele lor nu moare şi focul nu se stinge“. Vezi şi Marcu 9, 46; 9, 48; Isaia 66, 24.

[cxviii] Aluzie la Matei 12, 34: „Pui de năpârci, cum aţi putea voi să spuneţi lucruri bune, când voi sunteţi răi? Căci din prisosul inimii vorbeşte gura.“

[cxix] Aluzie la predica ţinută de Ioan Botezătorul fariseilor şi saduceilor care voiau să fie botezaţi de el: „Pui de năpârci, cine v-a învăţat să fugiţi de mânia viitoare? Faceţi, dar, roade vrednice de pocăinţa voastră. Şi să nu credeţi că puteţi zice în voi înşivă: «Avem ca tată pe Avraam!» Căci vă spun că Dumnezeu din pietrele acestea poate să ridice fii lui Avraam. Iată că securea a şi fost înfiptă la rădăcina pomilor: deci orice pom, care nu face rod bun, va fi tăiat şi aruncat în foc“ (Matei 3, 7–10).

[cxx] *Cf*. Eclesiastul 7, 2: „Mai bine să te duci într-o casă de jale decât să te duci într-o casă de petrecere.“

[cxxi] *Cf*. Matei 11, 16–19, unde Isus spune: „Cu cine voi asemăna neamul acesta de oameni? Seamănă cu nişte copilaşi care şed în pieţe şi strigă la tovarăşii lor: «V-am cântat din fluier, şi n-aţi jucat; v-am cântat de jale, şi nu v-aţi tânguit.» Căci a venit Ioan, nici mâncând, nici bând, şi ei zic: «Are drac!» A venit Fiul omului mâncând şi bând, şi ei zic: «Iată un om mâncăcios şi băutor de vin, un prieten al vameşilor şi al păcătoşilor!» Totuşi, Înţelepciunea a fost îndreptăţită din lucrările ei.“

[cxxii] *Cf*. intrarea lui Isus în Ierusalim, Matei 21, 5.

[cxxiii] Aluzie la Eschil, despre care Plutarh povesteşte în *Moralia* (*Scrieri morale*), 79 E, că ar fi spus aceste cuvinte poetului, dramaturgului şi filozofului Ion din Chios (cca 490–cca 422 î.Cr.) în timpul jocurilor olimpice.

PATRU DISCURSURI EDIFICATOARE (1844)

[i] Vezi notele explicative la pasajele similare din „Cuvântul înainte“ la celelalte *Discursuri edificatoare* din 1843 şi 1844.

[ii] *Cf.* Ioan 14, 23, unde Isus spune: „Dacă Mă iubeşte cineva, va păzi cuvântul Meu, şi Tatăl Meu îl va iubi. Noi vom veni la el şi vom locui împreună cu el.“

[iii] Probabil aluzie la Marcu 12, 1–9. Stăpânul unei vii date în arendă trimite lucrătorilor din vie un rob să ia roadele, însă aceştia îl bat şi îl trimit înapoi cu mâna goală. Următorul rob trimis e rănit şi batjocorit, iar al treilea e ucis; şi tot aşa se întâmplă cu mulţi alţi robi trimişi. În cele din urmă, stăpânul viei îşi trimite singurul fiu, sperând că îl vor primi cu cinste, însă aceştia îl omoară.

[iv] Încheind seria de discursuri edificatoare din 1843 şi 1844, Kierkegaard nu presupunea că va mai scrie şi alte volume de discursuri.

[v] La 9 august 1844 se împlineau şase ani de la moartea tatălui lui Kierkegaard. Cartea a fost dusă la tipografie în aceeaşi zi. Iniţial, S. Kierkegaard intenţionase să dateze „9 august“ şi *Trei discursuri edificatoare* din 1843.

[vi] Citat din Edward Young, *The Complaint or Night-Thoughts on Life, Death, and Immortality* (*Plângerea sau Gânduri de noapte despre viaţă, moarte şi nemurire*, 1742–1745), *Noaptea a IV-a*.

[vii] Expresie folosită în repetate rânduri în Psalmi; *cf.* Psalmi 50, 15; 59, 17; 77, 3; 86, 7.

[viii] Probabil aluzie la Filipeni 3, 14: „Alerg spre ţintă, pentru premiul chemării cereşti a lui Dumnezeu, în Cristos Isus.“

[ix] Aluzie la pilda lui Isus despre nunta fiului de împărat (Matei 22, 2–14). Observând că unul dintre oaspeţi nu poartă haine de nuntă, fiul de împărat pune să-l lege şi să-l arunce în întunericul de afară; „acolo va fi plânsul şi scrâşnirea dinţilor“.

[x] *Cf.* 1 Timotei 6, 6–8: „Negreşit, evlavia însoţită de mulţumire este un mare câştig. Căci noi n-am adus nimic în lume, şi nici nu putem să luăm cu noi nimic din ea. Dacă avem, dar, cu ce să ne hrănim şi cu ce să ne îmbrăcăm, ne va fi de ajuns.“

[xi] *Cf.* 2 Corinteni 12, 9.

[xii] Aluzie la Matei 8, 11: „Dar vă spun că vor veni mulţi de la răsărit şi de la apus şi vor sta la masă cu Avraam, Isaac şi Iacov în Împărăţia cerurilor.“

[xiii] Aluzie la Luca 14, 15–24, pilda celor poftiţi la cină, unde cei poftiţi la cină se scuză că au alte treburi şi nu pot veni.

[xiv] *Cf.* 1 Petru 3, 4, unde se spune că podoaba femeilor trebuie să fie „omul ascuns al inimii în curăţia nepieritoare a unui duh blând şi liniştit“.

[xv] Aluzie la 2 Corinteni 5, 17: „Dacă este cineva în Cristos este o făptură nouă. Cele vechi s-au dus: iată că toate lucrurile s-au făcut noi.“

[xvi] Aluzie la cinicul Diogene din Sinope (sec. al IV-lea î.Cr.). *Cf*. Diogenes Laertios, *Despre vieţile şi doctrinele filozofilor*, Cartea a VI-a, 9, 105.

[xvii] Citat din strofa a doua a psalmului *Dagen nu sin Afsked tager* (*Ziua îşi ia acum rămas-bun*) de Thomas Kingo. *Cf*. Thomas Kingo, *Psalmen og aandelige Sange* (*Psalmi şi cântece duhovniceşti*), ed. de P.A. Fenger, Copenhaga, 1827, nr. 191, p. 412 (ediţie deţinută de Søren Kierkegaard).

[xviii] Aluzie la 2 Corinteni 4, 17, unde apostolul Pavel spune: „Întristările noastre uşoare, de o clipă, lucrează pentru noi tot mai mult o greutate veşnică de slavă.“

[xix] *Cf*. Matei 11, 30: „Jugul Meu este bun şi sarcina Mea este uşoară.“

[xx] *Cf*. 2 Corinteni 11, 29–30, unde apostolul Pavel scrie: „Cine este slab, şi să nu fiu şi eu slab? Cine cade în păcat, şi eu să nu mă aprind? Dacă e vorba să mă laud, mă voi lăuda numai cu lucrurile privitoare la slăbiciunea mea.“

[xxi] *Cf*. Ioan 2, 1–11.

[xxii] *Cf*. Luca 12, 26, unde Isus spune: „Deci, dacă nu puteţi face nici cel mai mic lucru, pentru ce vă mai îngrijoraţi de celelalte?“

[xxiii] *Cf*. Matei 20, 22, unde fiii lui Zebedei l-au rugat pe Isus să-i lase să stea la dreapta şi la stânga lui în Împărăţia cerurilor. Isus le-a răspuns: „Nu ştiţi ce cereţi. Puteţi voi să beţi paharul pe care am să-l beau Eu şi să fiţi botezaţi cu botezul cu care am să fiu botezat Eu?“

[xxiv] *Cf*. Matei 19, 16–22.

[xxv] Aluzie la psalmul 8, în special versetele 3–8: „Când privesc cerurile, lucrarea mâinilor Tale – luna şi stelele pe care le-ai făcut, îmi zic: Ce este omul, ca să Te gândeşti la el? Şi fiul omului, ca să-l bagi în seamă? L-ai făcut cu puţin mai prejos decât Dumnezeu şi l-ai încununat cu slavă şi cu cinste; i-ai dat stăpânire peste lucrurile mâinilor Tale, toate le-ai pus sub picioarele lui: oile şi boii laolaltă, fiarele câmpului, păsările cerului şi peştii mării, tot ce străbate cărările mărilor.“

[xxvi] Aluzie la Matei 18, 8–9, unde Isus spune: „Acum, dacă mâna ta sau piciorul te face să cazi în păcat, taie-le şi leapădă-le de la tine. Este mai bine pentru tine să intri în viaţă şchiop sau ciung, decât să ai două mâini sau două picioare şi să fii aruncat în focul veşnic. Şi dacă ochiul tău te face să cazi în păcat, scoate-l şi leapădă-l de la tine; este mai bine pentru tine să intri în viaţă numai cu un ochi, decât să ai amândoi ochii şi să fii aruncat în focul gheenei.“

[xxvii] Într-o notiţă din caietul JJ al *Jurnalului* de la începutul lunii mai 1844, Kierkegaard scrie: „În fond, lucrurile stau în aşa fel, încât, dacă un om nu foloseşte mai întâi împotriva lui însuşi toată forţa care i-a fost dată, nimicindu-se, e fie un prost, fie un laş, în ciuda întregului său curaj. Forţa care e dată unui om (ca posibilitate) e cu totul dialectică şi singura expresie a adevăratei înţelegeri de sine ca posibilitate e tocmai faptul că are forţa de a se nimici singur, pentru că, deşi e mai puternic decât întreaga lume, nu e mai puternic decât sine însuşi.

Când se va fi învăţat acest lucru vom face loc şi pentru religiozitate şi, de asemenea, pentru creştinism, pentru că expresia cea mai rea a acestei neputinţe e păcatul. Şi doar de aceea e creştinismul religia absolută, pentru că l-a văzut pe om ca fiind păcătos; pentru că nici o altă diferenţă nu poate recunoaşte astfel omul în diferenţa sa faţă de Dumnezeu“ (*Papirer* V A 16).

[xxviii] În prima versiune a manuscrisului (*Papirer* V B 207, 1) Kierkegaard face aici o trimitere la abatele F. de Salignac de La Mothe-Fénélon (1651–1715), citat după F.H. Jacobi în *Allwills Briefsammlung* (*Scrisorile lui Allwill*) din *Werke* (*Opere*), 6 volume, Leipzig, 1812–1825, vol. 1, p. 173. Citatul provine din *Traité de l'existence et des attributs de Dieu* (*Tratat despre existenţa şi atributele lui Dumnezeu*), 1713. Kierkegaard condensează traducerea pe larg a lui Jacobi.

[xxix] Aluzie la Isaia 40, 4: „Orice vale să fie înălţată, orice munte şi orice deal să fie plecate, coastele să se prefacă în câmpii şi strâmtorile, în vâlcele!“

[xxx] Aluzie la cea de-a noua din cele zece urgii trimise de Dumnezeu asupra Egiptului pentru a-l obliga pe faraon să-i lase pe evrei să plece din ţară, *cf*. Exodul 10, 21–22.

[xxxi] *Cf*. Exodul 33, 17–23.

[xxxii] Aluzie la 1 Corinteni 9, 26: „Eu deci alerg, dar nu ca şi cum n-aş şti încotro alerg.“

[xxxiii] *Cf*. Ioan 11, 4: „Boala aceasta nu este spre moarte, ci spre slava lui Dumnezeu, pentru ca Fiul lui Dumnezeu să fie proslăvit prin ea.“

[xxxiv] *Cf*. 2 Corinteni 12, 5 şi 2 Corinteni 11, 29–30.

[xxxv] Aluzie la discuţia dintre Isus şi cărturari despre Beelzebul (Marcu 3, 22–27). Aceştia susţineau că Isus scoate dracii cu ajutorul domnului dracilor. Isus le răspunde: „Cum poate Satana să scoată afară pe Satana? Dacă o împărăţie este dezbinată împotriva ei însăşi, împărăţia aceea nu poate dăinui. Şi dacă o casă este dezbinată împotriva ei însăşi, casa aceea nu poate dăinui. Tot astfel, dacă Satana se răscoală împotriva lui însuşi este dezbinat şi nu poate dăinui, ci s-a isprăvit cu el. Nimeni nu poate să intre în casa unui om tare şi să-i jefuiască gospodăria decât dacă a legat mai întâi pe omul acela tare; numai atunci îi va jefui casa.“

[xxxvi] În daneză, în original, *tungblodet*: imagine a melancoliei, conform teoriei temperamentelor. Kierkegaard mai foloseşte în acest pasaj şi un cuvânt păstrat în daneza modernă, *Tungsindighed*, „suflet greu“, „melancolie“.

[xxxvii] Probabil aluzie la Marcu 5, 1–17, unde un om posedat de un duh rău locuia în cimitir, şi la faptul că leproşii erau în general alungaţi în afara oraşului.

[xxxviii] *Cf*. Filipeni 4, 4.

[xxxix] Aluzie la 1 Corinteni 13, 12: „Acum cunosc în parte, dar atunci voi cunoaşte deplin, aşa cum am fost şi eu cunoscut pe deplin.“

[xl] Aluzie la expresia *pia fraus* (în latină, „înşelăciune pioasă“), folosită de Publius Ovidius Naso în *Metamorfoze*, 9, 711.

[xli] *Cf*. Faptele Apostolilor 7, 48: „Dar Cel Preaînalt nu locuieşte în locaşuri făcute de mâini omeneşti, cum zice proorocul“; vezi şi 1 Regi 8, 27.

[xlii] *Cf*. Faptele Apostolilor 17, 24: „Dumnezeu, care a făcut lumea şi tot ce este în ea, este Domnul cerului şi al pământului şi nu locuieşte în temple făcute de mâini.“

[xliii] Expresie folosită frecvent în teologia pietistă şi provenind din scrierile părinţilor Bisericii.

[xliv] *Cf*. Romani 8, 28: „Ştim că toate lucrurile lucrează împreună spre binele celor ce îl iubesc pe Dumnezeu.“

[xlv] *Cf*. 1 Ioan 4, 8 şi Filipeni 4, 7.

[xlvi] *Cf*. 2 Corinteni 5, 17 şi Efeseni 4, 24.

[xlvii] În daneză, în original, *Pælen i Kjødet*. Expresia este preluată de Kierkegaard din traducerea daneză a Bibliei de la 1740, care se bazează la rândul ei pe Biblia Reformei de la 1550. Cuvântul *Pælen* („ţeapă“) fusese înlocuit în traducerea de la 1819 prin *en Torn* („un ghimpe“), însă Kierkegaard a preferat în titlu expresia tradiţională. În text apare totuşi uneori şi, explicit, cuvântul „ghimpe“. În traducerea Bibliei de către Dumitru Cornilescu, pasajul comentat de acest discurs edificator (2 Corinteni 12, 7) este redat folosind cuvântul „ţepuş“: „Şi, ca să nu mă umflu de mândrie din pricina strălucirii acestor descoperiri, mi-a fost pus un ţepuş în carne, un sol al Satanei, ca să mă pălmuiască şi să mă împiedice să mă îngâmf.“

[xlviii] O astfel de folosire scoasă din context a expresiei apare în „Prima iubire“, din *Sau–sau. Partea întâi*; vezi S. Kierkegaard, *Opere II/1*, traducere din daneză, introducere şi note de Ana-Stanca Tabarasi, Humanitas, Bucureşti, 2008, p. 306. În acel context neteologic se potrivea mai bine traducerea cuvântului prin „ghimpe“.

[xlix] Aluzie la Coloseni 2, 2: „Pentru ca să li se îmbărbăteze inimile, să fie uniţi în dragoste şi să capete toate bogăţiile plinătăţii de pricepere, ca să cunoască taina lui Dumnezeu Tatăl, adică pe Cristos“.

[l] Kierkegaard urmează aici versiunea de traducere a lui Martin Luther, care e diferită de expresia „un duh de bunăvoinţă“ din Psalmi 51, 12.

[li] Aluzie la psalmul *Sorrig og Glæde de vandre tilhobe* (*Tristeţea şi bucuria merg laolaltă*) de Thomas Kingo, cf. *Psalmer og aandelige Sange af Thomas Kingo*, ed. de P.A. Fenger, op. cit., nr. 97, pp. 264–265.

[lii] *Cf*. 2 Corinteni 12, 2–4, unde apostolul Pavel povesteşte că un om răpit în rai „a auzit cuvinte care nu se pot spune şi pe care nu-i este îngăduit unui om să le rostească“.

[liii] *Cf*. Ioan 2, 17: „Râvna pentru casa Ta mă mănâncă pe mine.“ Vezi şi Psalmi 69, 9.

[liv] *Cf*. Faptele Apostolilor 9, 15–16, unde Isus îl numeşte pe Pavel un vas pe care l-a ales să ducă numele său. Aici, S. Kierkegaard a şters din versiunea finală următorul fragment din propriul text, considerându-l prea umoristic: „Cum i s-a întâmplat acestuia din urmă, s-a mai întâmplat, poate, uneori în viaţă; şi cum trebuie să vorbim despre suferinţe, caracteristic acestor timpuri fiind că nu-ţi devii atât de important ţie însuţi prin onoruri, putere şi merite cât prin suferinţe,

un adevăr profund fiind în a vedea suferinţa ca pe adevăratul mijloc de cultivare, poate că e util să amintim de neadevărul din acest lucru. Dar cum nu am autoritatea de a da îndemnul, vom alege alt mijloc. De aceea, cititorule, să râzi doar puţin de ceea ce îţi voi povesti acum, pentru că e şi rămâne un discurs edificator, iar dacă, ascultându-l, te-a făcut să râzi de tine însuţi înseamnă că discursul te-a mişcat şi pentru a-ţi da ţie însuţi un îndemn. A fost odată un om care avea un cal; de câte ori se întorcea acasă după călărie era cam obosit, dar bucuros de cal şi de faptul că a călărit. Într-o zi, un om i-a cerut împrumut calul şi, întorcându-se iute înapoi, i-a explicat apăsat că sălta nărăvaş; însă stăpânul i-a răspuns: «Chiar aşa? Habar n-am avut, pentru că n-am mai călărit pe alt cal înainte şi credeam că aşa e la călărie, mişcarea zbuciumată făcând parte din bucurie.» Însă din acea clipă s-a petrecut cu el o schimbare; n-a mai călărit niciodată, pentru că n-a găsit nici un alt cal suficient de liniştit: în cele din urmă şi-a dorit imposibilul, anume un cal care să se mişte imperceptibil. Astfel, ascultătorule, sunt poate mulţi care duc necazurile şi vitregiile crezând că ele ţin de faptul de a trăi şi că aşa e viaţa, ea fiind cu toate acestea o bucurie; până când cineva le spune că e îngrozitor şi atunci ei nu se mai bucură niciodată, dându-şi cel mult singuri importanţă prin faptul că nu sunt bucuroşi şi că pot respinge totul în viaţă“ (Jurnalul JJ, *Papirer* V A 43).

[lv] *Cf*. 1 Corinteni 2, 12–14: „Şi noi n-am primit duhul lumii, ci duhul care vine de la Dumnezeu ca să putem cunoaşte lucrurile pe care ni le-a dat Dumnezeu prin harul Său. Şi vorbim despre ele nu cu vorbiri învăţate de la înţelepciunea oamenilor, ci cu vorbiri învăţate de la Duhul Sfânt, întrebuinţând o vorbire duhovnicească pentru lucrurile duhovniceşti. Dar omul firesc nu primeşte lucrurile Duhului lui Dumnezeu, căci pentru el sunt o nebunie; şi nici nu le poate înţelege, pentru că trebuie judecate duhovniceşte.“

[lvi] *Cf*. 1 Corinteni 9, 7: „Cine merge la război pe cheltuiala sa?“

[lvii] *Cf*. Matei 12, 45, unde Isus spune despre omul din care a fost alungat duhul rău şi la care acesta se întoarce cu încă alte şapte duhuri rele că „starea din urmă a omului acestuia ajunge mai rea decât cea dintâi“.

[lviii] *Cf*. Faptele Apostolilor 14, 22.

[lix] *Cf*. 1 Tesaloniceni 5, 2: „Ştiţi foarte bine că ziua Domnului va veni ca un hoţ noaptea.“

[lx] Aluzie la Isaia 26, 18: „Am zămislit, am simţit dureri, şi, când să naştem, am născut vânt“. Ar putea fi şi o aluzie la maieutica lui Socrate.

[lxi] *Cf*. Galateni 1, 16–17.

[lxii] Aluzie la Filipeni 3, 12–14: „Nu că am şi câştigat premiul, sau că am şi ajuns desăvârşit; dar alerg înainte, căutând să-l apuc, întrucât şi eu am fost apucat de Cristos Isus. Fraţilor, eu nu cred că l-am apucat încă; dar fac un singur lucru: uitând ce este în urma mea şi aruncându-mă spre ce este înainte, alerg spre ţintă, pentru premiul chemării cereşti a lui Dumnezeu, în Cristos Isus.“

[lxiii] Din nou aluzie la Romani 8, 28, temă frecventă la Kierkegaard.

[lxiv] *Cf*. 1 Corinteni 10, 13: „Nu v-a ajuns nici o ispită care să nu fi fost

potrivită cu puterea omenească. Şi Dumnezeu, care este credincios, nu va îngădui să fiţi ispitiţi peste puterile voastre; ci, împreună cu ispita, a pregătit şi mijlocul să ieşiţi din ea, ca s-o puteţi răbda.“

[lxv] *Cf*. 2 Timotei 4, 7: „M-am luptat lupta cea bună, mi-am isprăvit alergarea, am păzit credinţa.“

[lxvi] *Cf*. Faptele Apostolilor 26, 1–32.

[lxvii] *Cf*. Galateni 5, 11.

[lxviii] *Cf*. Faptele Apostolilor 14, 11–18, unde se povesteşte că apostolul Pavel a fost luat drept zeul Hermes din cauză că a vindecat un olog.

[lxix] *Cf*. Galateni 1, 6–7; 2, 4 şi 4, 16.

[lxx] Probabil aluzie la înfruntarea dintre apostolul Pavel şi apostolul Petru (Galateni 2, 11–21).

[lxxi] Aluzie la părăsirea apostolului Pavel de către ajutorul său Demas (2 Timotei 4, 10).

[lxxii] *Cf*. 2 Corinteni 6, 7–8; 12, 16 şi 4, 2.

[lxxiii] *Cf*. Romani 7, 7–11.

[lxxiv] *Cf*. Romani 8, 16 şi 1 Corinteni 3, 9.

[lxxv] *Cf*. Matei 26, 64: „Vă spun că de acum încolo veţi vedea pe Fiul omului şezând la dreapta puterii lui Dumnezeu şi venind pe norii cerului.“ Vezi şi Faptele Apostolilor 5, 55–56, unde Ştefan are aceeaşi viziune.

[lxxvi] 1 Corinteni 9, 26.

[lxxvii] Aluzie la Romani 8, 38–39: „Căci sunt bine încredinţat că nici moartea, nici viaţa, nici îngerii, nici stăpânirile, nici puterile, nici lucrurile de acum, nici cele viitoare, nici înălţimea, nici adâncimea, nici o altă făptură, nu vor fi în stare să ne despartă de dragostea lui Dumnezeu, care este în Isus Cristos, Domnul nostru.“

[lxxviii] Aluzie la 1 Corinteni 5, 3: „Cât despre mine, măcar că n-am fost la voi cu trupul, dar fiind de faţă cu duhul, am şi judecat, ca şi când aş fi fost de faţă, pe cel ce a făcut o astfel de faptă.“

[lxxix] Deşi apostolul Pavel nu spune că ar fi fost el însuşi răpit în al treilea cer, ci un om pe care îl cunoştea, Kierkegaard urmează interpretarea lui Martin Luther la 2 Corinteni 12, 1–9, conform căreia Pavel ar vorbi de fapt despre sine.

[lxxx] *Cf*. Romani 15, 24.

[lxxxi] Aluzie la Timotei, la Tit şi la Onisim, pe care Pavel îi numeşte în repetate rânduri copiii săi întru credinţă. Vezi, de exemplu, 2 Timotei 1, 2, Tit 1, 4 şi Filimon 10.

[lxxxii] Aluzie la Romani 1, 11–12: „Căci doresc să vă văd, ca să vă dau vreun dar duhovnicesc pentru întărirea voastră, sau mai degrabă, ca să ne îmbărbătăm laolaltă în mijlocul vostru, prin credinţa pe care o avem împreună, şi voi şi eu.“

[lxxxiii] Aluzie la evanghelia apocrifă numită *Apocalipsa lui Pavel*, care conţine descrierea celor văzute de Pavel în cel de-al treilea cer.

[lxxxiv] *Cf*. 1 Corinteni 9, 22: „Am fost slab cu cei slabi, ca să câştig pe cei slabi. M-am făcut tuturor totul, ca, oricum, să mântuiesc pe unii din ei.“

[lxxxv] Aluzie la cuvintele apostolului Pavel în privinţa împărtăşaniei: „Fiecare să se cerceteze, dar, pe sine însuşi, şi aşa să mănânce din pâinea aceasta şi să bea din paharul acesta“ (1 Corinteni 11, 28).

[lxxxvi] Regina din Saba.

[lxxxvii] Aluzie la Socrate, căruia îi e atribuită această afirmaţie în Diogenes Laertios, *Despre vieţile şi doctrinele filozofilor*, Cartea a II-a, 5, 33. Vezi în această privinţă şi „Diapsalmata“ din *Sau–sau, Partea întâi*, ed. cit., p. 97. Tema va reveni şi în *Stadii pe drumul vieţii*.

[lxxxviii] *Cf*. Romani 8, 26: „Şi tot astfel şi Duhul ne ajută în slăbiciunea noastră: căci nu ştim cum trebuie să ne rugăm. Dar însuşi Duhul mijloceşte pentru noi cu suspine negrăite.“ Vezi şi 2 Corinteni 4, 7: „Comoara aceasta o purtăm în nişte vase de lut, pentru ca această putere nemaipomenită să fie de la Dumnezeu şi nu de la noi.“

[lxxxix] *Cf*. Iov 36, 16: „Şi pe tine te va scoate din strâmtorare, ca să te pună la loc larg, în slobozenie deplină, şi masa ta va fi încărcată cu bucate gustoase.“

[xc] *Cf*. Evrei 11, 13: „În credinţă au murit toţi aceştia, fără să fi căpătat lucrurile făgăduite; ci doar le-au văzut şi le-au urat de bine de departe, mărturisind că sunt străini şi călători pe pământ.“ În teza sa despre *Conceptul de ironie*, Kierkegaard vorbeşte despre „starea în străini a ideii“, explicând-o prin „exterioritatea sa“, „temporalitatea şi spaţialitatea sa ca atare, nemijlocită“. *Cf*. „Despre conceptul de ironie cu permanentă referire la Socrate“, în S. Kierkegaard, *Opere I*, traducere, prefaţă şi note de Ana-Stanca Tabarasi, Humanitas, Bucureşti, 2006, p. 205.

[xci] Aluzie la Psalmi 126, 5: „Cei ce seamănă cu lacrimi vor secera cu cântări de veselie.“

[xcii] *Cf*. Romani 8, 26: „Şi tot astfel şi Duhul ne ajută în slăbiciunea noastră: căci nu ştim cum trebuie să ne rugăm. Dar însuşi Duhul mijloceşte pentru noi cu suspine negrăite“.

[xciii] Imagine preluată din psalmul *I denne søde Juletid* (*În frumoasa vreme a Crăciunului*), 1732, de H.A. Brorson. *Cf*. Hans Adolph Brorson, *Troens rare Klenodie* (*Giuvaierul ales al credinţei*), ed. de L.C. Hagen, Copenhaga, 1834, pp. 11–12.

[xciv] Citat din predica lui Jacob Peter Mynster pentru cea de-a douăzeci şi patra duminică de după Sfânta Treime, cu titlul *Døden under Billedet af et Søvn* (*Somnul ca imagine a morţii*), nr. 63 din *Prædikener paa alle Søn- og Hellig-Dage i Aaret* (*Predici pentru toate duminicile şi sărbătorile anului*), 2 volume, ediţia a III-a, Copenhaga, 1837, vol. II, p. 385, ediţie deţinută de Kierkegaard.

[xcv] Aluzie la *En Sjæl efter Døden. En apokalyptisk Comedie* (*Un suflet după moarte. Comedie apocaliptică*) de Johan Ludvig Heiberg, publicat în *Nye Digte* (*Poezii noi*), Copenhaga, 1841, unde un suflet ajunge în iad (copie a oraşului Copenhaga), aflând de la Mefistofel că atât în rai, cât şi în iad domneşte plictiseala. Prin această descriere, Heiberg a încercat să ilustreze conceptul hegelian al infinităţii rele.

[xcvi] *Cf*. Matei 7, 3: „De ce vezi tu paiul din ochiul fratelui tău, şi nu te uiţi cu băgare de seamă la bârna din ochiul tău?“

[xcvii] Aluzie la 1 Ioan 4, 17: „Cum este El, aşa suntem şi noi în lumea aceasta: astfel se face că dragostea este desăvârşită în noi, pentru ca să avem deplină încredere în ziua judecăţii.“

[xcviii] Aluzie la Faptele Apostolilor 26, 14, unde apostolul Pavel îi povesteşte împăratului Agrippa cum pe vremea când prigonea creştinii i s-a arătat în drumul spre Damasc o lumină din cer. „Am căzut cu toţii la pământ; şi eu am auzit un glas care-mi zicea în limba evreiască: «Saule, Saule, pentru ce Mă prigoneşti? Îţi este greu să arunci cu piciorul înapoi în vârful unui ţepuş.»“

[xcix] *Cf*. 2 Corinteni 1, 22.

[c] *Cf*. Faptele Apostolilor 7, 58: „L-au târât afară din cetate şi l-au ucis cu pietre. Martorii şi-au pus hainele la picioarele unui tânăr, numit Saul.“

[ci] *Cf*. Faptele Apostolilor 9, 1–2: „Dar Saul sufla încă ameninţarea şi uciderea împotriva ucenicilor Domnului. S-a dus la marele preot şi i-a cerut scrisori către sinagogile din Damasc, ca, dacă va găsi pe unii umblând pe Calea credinţei, atât bărbaţi, cât şi femei, să-i aducă legaţi la Ierusalim.“

[cii] *Cf*. Faptele Apostolilor 26, 1–32.

[ciii] *Cf*. Romani 12, 1: „Vă îndemn, dar, fraţilor, pentru îndurarea lui Dumnezeu, să aduceţi trupurile voastre ca o jertfă vie, sfântă, plăcută lui Dumnezeu: aceasta va fi din partea voastră o slujbă duhovnicească.“

[civ] Aluzie la Luca 17, 10, unde Isus le spune apostolilor: „Tot aşa şi voi, după ce veţi face tot ce vi s-a poruncit, să ziceţi: «Suntem nişte robi netrebnici; am făcut ce eram datori să facem.»“

[cv] *Cf*. 1 Tesaloniceni 5, 3: „Când vor zice: «Pace şi linişte!», atunci o prăpădenie neaşteptată va veni peste ei, ca durerile naşterii peste femeia însărcinată; şi nu va fi chip de scăpare.“

[cvi] Aluzie la Johann Arndt, *Vier Bücher vom wahren Christentum* (*Patru cărţi despre adevăratul creştinism*), Madgeburg, 1610, Cartea a III-a, cap. 23.

[cvii] Vezi, în privinţa expresiei „în cele din urmă“, şi finalul discursului „Ce aşteaptă credinţa“ din *Două discursuri edificatoare* (1843).

[cviii] În traducerea daneză a Noului Testament de la 1819, citată de Kierkegaard, cuvântul folosit este *Feighed*, „laşitate“, aşa cum în Noul Testament în limba greacă (*textus receptus*) termenul este deil…a. Am păstrat totuşi versiunea lui Dumitru Cornilescu („frică“), pentru a evita discrepanţa stilistică dintre un arhaism şi un neologism.

[cix] Aluzie la Luca 7, 11–16, unde Isus îl învie din morţi pe fiul văduvei din Nain.

[cx] Aluzie la muntele pe care s-a petrecut schimbarea la faţă a lui Isus (Matei 17, 1–8).

[cxi] În original, formula trimite la Efeseni 6, 11.

[cxii] *Cf*. Psalmi 51, 6.

[cxiii] În manuscris, Kierkegaard a notat la marginea acestui pasaj „Ludvig de

Ponte“, adică numele iezuitului spaniol Luis de la Puente (1554–1624), care a făcut această afirmaţie într-un aforism. *Cf. Papirer* V B 216, 3.

[cxiv] Într-un exemplar din *Patru discursuri edificatoare*, Kierkegaard a făcut următoarea adăugire: „Nu ştii că sinuciderea e numită o evadare din cauză că omul care trăieşte e prizonier, că e numită o dezertare, întrucât «cel care trăieşte e un războinic pus de strajă» (Socrate).“ *Cf. Papirer* V A 113. Vezi şi *Apărarea lui Socrate*, 28 d.

[cxv] Aluzie la Psalmi 139, 7–10: „Unde mă voi duce departe de Duhul Tău şi unde voi fugi departe de Faţa Ta? Dacă mă voi sui în cer, Tu eşti acolo; dacă mă voi culca în Locuinţa morţilor, iată-Te şi acolo; dacă voi lua aripile zorilor şi mă voi duce să locuiesc la marginea mării, şi acolo mâna Ta mă va călăuzi, şi dreapta Ta mă va apuca.“

[cxvi] Vezi şi definiţia demonicului ca închidere în sine în *Conceptul de angoasă*.

[cxvii] Aluzie la Iosua 10, 12–14.

[cxviii] *Cf.* Evrei 12, 13.

[cxix] Traducerea unui aforism de Luis de la Puente.

[cxx] Aluzie la 1 Petru 5, 6: „Smeriţi-vă, dar, sub mâna tare a lui Dumnezeu, pentru ca, la vremea Lui, El să vă înalţe.“

[cxxi] Aluzie la nr. 20, cu titlul „Păcatul“, din volumul lui Jacob Peter Mynster *Betragtninger over de christelige Troeslærdomme* (*Observaţii despre învăţăturile credinţei creştine*), 2 volume, ediţia a II-a, Copenhaga, 1837, vol. 1, p. 240.

[cxxii] Vezi şi capitolul intitulat „Mândrie – laşitate“ din *Conceptul de angoasă*.

[cxxiii] *Cf.* Luca 16, 15, unde Isus le spune fariseilor: „Voi căutaţi să vă arătaţi neprihăniţi înaintea oamenilor, dar Dumnezeu vă cunoaşte inimile“.

[cxxiv] *Cf.* Luca 10, 41–42.

[cxxv] *Cf.* Evrei 4, 7 şi Evrei 3, 7.

[cxxvi] În daneză, cuvântul *Beslutning* („hotărâre“) cuprinde cuvântul *Slutning* („sfârşit“).

[cxxvii] *Cf.* Luca 17, 10.

[cxxviii] *Cf.* Marcu 12, 41–44.

[cxxix] *Cf.* Matei 9, 4: „Pentru ce aveţi gânduri rele în inimile voastre?“

[cxxx] *Cf.* Luca 12, 6–7.

[cxxxi] *Cf.* 1 Corinteni 11, 28.

[cxxxii] *Cf.* 1 Samuel 15, 22: „Ascultarea face mai mult decât jertfele, şi păzirea cuvântului Său face mai mult decât grăsimea berbecilor.“

[cxxxiii] *Cf.* Matei 6, 17–18.

[cxxxiv] *Cf.* Matei 6, 16: „Când postiţi, să nu vă luaţi o înfăţişare posomorâtă, ca făţarnicii care îşi sluţesc feţele ca să se arate oamenilor că postesc.“

[cxxxv] *Cf.* Matei 6, 6.

[cxxxvi] *Cf.* Matei 6, 6: „Ci tu, când te rogi, intră în odăiţa ta, încuie-ţi uşa şi roagă-te Tatălui tău, care este în ascuns; şi Tatăl tău, care vede în ascuns, îţi va răsplăti.“

[cxxxvii] *Cf.* Coloseni 3, 3: „Viaţa voastră este ascunsă cu Cristos în Dumnezeu.“

[cxxxviii] Aluzie la Cordelia, fiica regelui Lear, din tragedia *Regele Lear* de William Shakespeare, actul I, scena I.

[cxxxix] Aluzie la păcătoasa despre care Isus spune în Luca 7, 36–50 că îi vor fi iertate păcatele pentru că a iubit mult.

[cxl] Aluzie la pilda celor doi fii, din Matei 21, 28–30: „Un om avea doi feciori; şi s-a dus la cel dintâi şi i-a zis: «Fiule, du-te astăzi de lucrează în via mea!» «Nu vreau», i-a răspuns el. În urmă, i-a părut rău şi s-a dus. S-a dus şi la celălalt şi i-a spus tot aşa. Şi fiul acesta a răspuns: «Mă duc, doamne!» Şi nu s-a dus.“

[cxli] Aluzie la Judecata de Apoi, unde Isus le spune celor neprihăniţi că atunci când au vizitat vreun întemniţat au venit chiar la Isus în temniţă (Matei 25, 31–40).

[cxlii] *Cf*. Iacov 1, 27: „Religia curată şi neîntinată, înaintea lui Dumnezeu, Tatăl nostru, este să cercetăm pe orfani şi pe văduve în necazurile lor şi să ne păzim neîntinaţi de lume.“

[cxliii] *Cf*. Psalmi 75, 7: „Dumnezeu este Cel ce judecă: El coboară pe unul, şi înalţă pe altul.“

[cxliv] Kierkegaard repetă unul din jocurile sale de cuvinte preferate, între *Tungsind* („melancolie“, „suflet greu“) şi *Letsind* („uşurătate“).

[cxlv] Aluzie la 2 Corinteni 5, 11: „Ca unii care cunoaştem deci frica de Domnul, pe oameni căutăm să-i încredinţăm; dar Dumnezeu ne cunoaşte bine, şi nădăjduiesc că şi voi ne cunoaşteţi bine în cugetele voastre.“

[cxlvi] Aluzie la 1 Corinteni 2, 14: „Dar omul firesc nu primeşte lucrurile Duhului lui Dumnezeu, căci pentru el sunt o nebunie; şi nici nu le poate înţelege, pentru că trebuie judecate duhovniceşte.“

[cxlvii] Aluzie la Matei 26, 65, unde marele preot spune despre Isus: „A hulit! Ce nevoie mai avem de martori?“

[cxlviii] Aluzie la pilda mărgăritarului (Matei 13, 45–46): „Împărăţia cerurilor se mai aseamănă cu un negustor care caută mărgăritare frumoase. Şi, când găseşte un mărgăritar de mare preţ, se duce de vinde tot ce are şi-l cumpără.“

[cxlix] Şcoala pentru săraci era în Danemarca secolului al XIX-lea o şcoală gratuită, unde copiii erau învăţaţi scrisul, cititul, religia, morala, matematica şi ştiinţele naturii, însă după nişte manuale simple şi fără multe detalii.

[cl] Aluzie la Matei 5, 25.

[cli] În daneză, în original, *tvesindet og mangetunget*, „cu două păreri şi multe limbi (în gură)“.

[clii] În original, *Skillemynt*, monedă a cărei valoare nominală era mai mare decât a metalului din care era turnată.

[cliii] Aluzie la 1 Corinteni 13, 1: „Chiar dacă aş vorbi în limbi omeneşti şi îngereşti, şi n-aş avea dragoste, sunt o aramă sunătoare sau un chimval zăngănitor.“

[cliv] Aluzie la Eclesiastul 5, 2: „Nu te grăbi să deschizi gura, şi să nu-ţi rostească inima cuvinte pripite înaintea lui Dumnezeu; căci Dumnezeu este în cer, şi tu, pe pământ, de aceea să nu spui vorbe multe.“

[clv] *Cf*. Tobit 12, 12, unde îngerul Rafael îi spune lui Tobit că i-a dus rugăciunea către Dumnezeu.

[clvi] *Cf*. Matei 5, 3: „Ferice de cei săraci în duh, că a lor e Împărăţia cerurilor“ şi Matei 5, 8: „Ferice de cei cu inima curată, pentru că ei îl vor vedea pe Dumnezeu.“

[clvii] Aluzie la Efeseni 6, 4: „Şi voi, părinţilor, nu întărâtaţi la mânie pe copiii voştri, ci creşteţi-i în mustrarea şi învăţătura Domnului.“

[clviii] *Cf*. Ioan 4, 24: „Dumnezeu este Duh; şi cine se închină Lui trebuie să I se închine în duh şi în adevăr.“

[clix] *Cf*. Psalmi 34, 18: „Domnul este aproape de cei cu inima înfrântă şi mântuieşte pe cei cu duhul zdrobit“ şi Psalmi 145, 18: „Domnul este lângă toţi cei ce-L cheamă, lângă cei ce-L cheamă cu toată inima.“

[clx] *Cf*. Filipeni 3, 1: „Încolo, fraţii mei, bucuraţi-vă în Domnul.“

[clxi] *Cf*. Efeseni 3, 5.

[clxii] *Cf*. Apocalipsa 3, 16.

[clxiii] Aluzie la nunta din Cana (Ioan 2, 1–11), la vindecarea unor orbi de către Isus (Marcu 10, 46–52 şi Ioan 9, 1–41), la vindecarea ologului din Capernaum (Matei 9, 1–8), la învierea fiului văduvei din Nain (Luca 7, 11–16) şi la vindecarea de către Isus a unui om posedat de un duh rău, care locuia printre morminte (Marcu 5, 1–17).

[clxiv] În daneză în original, *Forklaring*, termen care înseamnă şi „transfigurare“.

[clxv] *Cf*. Ioan 16, 5–7.

[clxvi] *Cf*. Ioan 16, 7.

[clxvii] *Cf*. Facerea 12, 4, unde se spune că Avram avea 75 de ani când Dumnezeu l-a trimis în Canaan.

[clxviii] Formulă preluată din Naum 3, 12: „Toate cetăţuile tale sunt nişte smochini cu cele dintâi roade; când îi scuturi, smochinele cad în gura cui vrea să le mănânce.“

[clxix] *Cf*. Apocalipsa 21, 4–5.

[clxx] *Cf*. Psalmi 51, 10: „Zideşte în mine o inimă curată, Dumnezeule, pune în mine un duh nou şi statornic!“

[clxxi] *Cf*. Matei 24, 36: „Despre ziua aceea şi despre ceasul acela, nu ştie nimeni: nici îngerii din ceruri, nici Fiul, ci numai Tatăl.“

[clxxii] Aluzie la pilda celor zece fecioare, *cf*. Matei 25, 1–13.

[clxxiii] Aluzie la 1 Corinteni 13, 11: „Când eram copil, vorbeam ca un copil, simţeam ca un copil, gândeam ca un copil; când m-am făcut om mare, am lepădat ce era copilăresc.“

TREI DISCURSURI LA OCAZII IMAGINATE (1845)

[i] Vezi notele explicative la pasajele similare din „Cuvântul înainte“ la *Discursurile edificatoare* din 1843 şi din 1844.

[ii] Aluzie la pilda celor zece fecioare, Matei 21, 1–13.

[iii] În daneză, în original, *Tilegnelse*, cuvânt care are atât sensul de „apropriere“, „însuşire“, cât şi de „dedicaţie“.

[iv] Probabil aluzie la Iacov 1, 23–24: „Căci, dacă ascultă cineva Cuvântul şi nu-l împlineşte cu fapta seamănă cu un om care îşi priveşte faţa firească într-o oglindă, şi, după ce s-a privit, pleacă şi uită îndată cum era.“

[v] *Cf*. Iacov 1, 17. Vezi şi discursurile edificatoare pe această temă.

[vi] *Cf*. Iacov 2, 23, unde se spune despre Avraam că a fost numit „prietenul lui Dumnezeu“.

[vii] *Cf*. Facerea 48, 15: „Dumnezeul înaintea căruia au umblat părinţii mei Avraam şi Isaac“.

[viii] *Cf*. Facerea 6, 5 şi Matei 22, 37.

[ix] Vezi şi cel de-al patrulea discurs edificator din *Patru discursuri edificatoare* (1844).

[x] *Cf*. Evrei 4, 7: „El hotărăşte din nou o zi: «astăzi» – zicând, în David, după atâta vreme, cum s-a spus mai sus: «Astăzi, dacă auziţi glasul Lui, nu vă împietriţi inimile!»“ Vezi şi Luca 23, 43, unde Isus îi spune unuia dintre tâlharii răstigniţi „Adevărat îţi spun că astăzi vei fi cu Mine în rai“.

[xi] Confesionalul.

[xii] *Cf*. Matei 19, 23–24.

[xiii] *Cf*. Matei 6, 6.

[xiv] Preotul confesor, care rostea la spovedanie o rugăciune de mărturisire a păcatelor pentru cei ce se spovedeau.

[xv] *Cf*. Matei 10, 8: „Fără plată aţi primit, fără plată să daţi.“

[xvi] *Cf*. Matei 11, 12: „Din zilele lui Ioan Botezătorul până acum, Împărăţia cerurilor se ia cu năvală, şi cei ce dau năvală pun mâna pe ea.“

[xvii] *Cf*. 2 Corinteni 6, 4–10, unde apostolul Pavel spune despre credincioşi că sunt „ca nişte întristaţi, şi totdeauna suntem veseli; ca nişte săraci, şi totuşi îmbogăţim pe mulţi; ca neavând nimic, şi totuşi stăpânind toate lucrurile“. Pe o foaie păstrată printre versiunile de manuscris la *Trei discursuri la ocazii imaginate*, Kierkegaard a notat că episcopul Jacob Peter Mynster a făcut din aceste cuvinte tema predicii sale din prima duminică a Postului Mare, ţinută la Biserica Palatului (Slotskirken) la 9 februarie 1845, adăugând că Mynster nu a făcut „acea mişcare ce ar fi fost utilă mai ales ca introducere: că poate există un om care are totul şi totuşi nu posedă nimic“ (*Papirer* VI B 157).

[xviii] Aluzie la învierea lui Lazăr, când Isus a spus: „Boala aceasta nu este spre moarte, ci spre slava lui Dumnezeu, pentru ca Fiul lui Dumnezeu să fie proslăvit prin ea“ (Ioan 11, 4).

[xix] Aluzie la Romani 3, 19: „Ştim însă că tot ce spune Legea, spune celor ce sunt sub Lege, pentru ca orice gură să fie astupată, şi toată lumea să fie găsită vinovată înaintea lui Dumnezeu.“

[xx] Aluzie la Iov 9, 2–3: „Şi cum ar putea omul să-şi scoată dreptate înaintea lui Dumnezeu? Dacă ar voi să se certe cu El, din o mie de lucruri n-ar putea să

răspundă la unul singur.“

[xxi] *Cf*. Matei 5, 25: „Caută de te împacă degrabă cu pârâşul tău, câtă vreme eşti cu el pe drum; ca nu cumva pârâşul să te dea pe mâna judecătorului, judecătorul să te dea pe mâna temnicerului, şi să fii aruncat în temniţă.“

[xxii] *Cf*. Luca 15, 7.

[xxiii] Conform concepţiei stoice, înţeleptului îi era îngăduit să părăsească viaţa de dragul patriei şi al prietenilor, sau dacă trebuia să îndure o durere prea mare.

[xxiv] Aluzie la replica lui Cezar când a aflat că duşmanul său Cato cel Tânăr s-a sinucis în oraşul Utica din Africa de Nord, cu puţin timp înainte ca armata lui Cezar să atace oraşul. *Cf*. Plutarh, *Vieţile paralele*, *Caesar*, 54 şi *Cato minor*, 72.

[xxv] Sursă neidentificată.

[xxvi] *Cf*. Luca 10, 41–42.

[xxvii] *Cf*. Matei 5, 8: „Ferice de cei cu inima curată, pentru că ei îl vor vedea pe Dumnezeu!“

[xxviii] Aluzie la comedia lui G.E. Lessing *Minna von Barnhelm oder das Sodatenglück* (*Minna von Barnhelm sau norocul soldatului*), actul II, scena 7, unde Minna spune că un singur gând recunoscător îndreptat către cer e cea mai desăvârşită rugăciune. Într-o însemnare din decembrie 1844 în caietul JJ al *Jurnalului*, Kierkegaard comentează: „Dacă nu-mi amintesc greşit, în *Minna von Barnhelm* Lessing pune unul din personaje să spună că un suspin fără cuvinte e cel mai bun mod de a te ruga lui Dumnezeu. Sună destul de bine, dar acest lucru înseamnă de fapt să n-ai curaj, să nu vrei să ai de-a face cu cele religioase, ci să priveşti doar din când în când înspre ele ca înspre o limită a existenţei: munţii cei albaştri. Dacă îmbraci religiozitatea pentru folosinţa zilnică, sosesc şi încercările“ (*Papirer* VI A 2). Vezi şi critica punctului de vedere estetic şi speculativ asupra eternităţii în capitolul 4, II din *Conceptul de angoasă* (1844), unde Kierkegaard foloseşte aceeaşi metaforă a munţilor albaştri.

[xxix] Probabil aluzie la critica misticii catolice exprimată de Hans Lassen Martensen în cărţile *Mester Eckart. Et Bidrag til at oplyse Middelalderens Mystik* (*Meister Eckart. O contribuţie la lămurirea misticii medievale*), Copenhaga, 1840, p. 52 şi *Grundrids til Moralphilosophiens System* (*Schiţă a sistemului filozofiei morale*), Copenhaga, 1841, pp. 51–55.

[xxx] Aluzie la Eclesiastul 1, 13.

[xxxi] Căutătorul, *den Søgende*, doritorul, *den Ønskende*, năzuitorul, *den Stræbende*: Chiar dacă în limba română aceste substantivări nu sunt obişnuite, ele sunt necesare în acest text pentru păstrarea ritmului frazei (frumuseţea şi eleganţa frazării având o importanţă deosebită în *Discursurile edificatoare*).

[xxxii] Într-o însemnare în caietul JJ al *Jurnalului* din primăvara anului 1844, Kierkegaard comentează: „Punctul natural de plecare al fricii de Dumnezeu e uimirea. Însă atâta timp cât uimirea, e lipsită de reflecţie, ea e în primejdie şi poate cădea în modul cel mai ridicol. De n-ar considera creştinismul că păgânismul e un păcat, de nu ne-ar fi divinitatea atât de sfântă încât nu ne putem lăsa ispitiţi să vrem să facem din folosirea ei greşită şi rătăcirea, care e o rătăcire

ridicolă, obiectul unei tratări comice, acest lucru s-ar fi întâmplat probabil de mult; dar faptul că nu s-a întâmplat arată poate de asemenea cât de proşti sunt în general cei care-şi bat joc de religie, ei neavând nici suficient spirit pentru a înţelege misiunea lor. Când un german păgân mergea în pădurile imense, iar razele soarelui cădeau amăgitor asupra unui trunchi de copac, astfel încât acesta semăna cu un om uriaş, sau când lumina palidă a lunii părea că însufleţeşte o astfel de figură – el credea că e Dumnezeu. Aici sunt destule avantaje pentru o concepţie estetică din mediul romantic – comicul fiind că Dumnezeu ar fi acesta. Dacă un astfel de om ar fi mers încă mai adânc în pădure, văzând un copac şi mai mare care îl uimea în mod asemănător – acesta era Dumnezeu. Când se adaugă reflecţia, uimirea se purifică, însă atunci soseşte imensa rătăcire a intelectului, la fel de stupidă ca şi superstiţia, acesta crezând că reflecţia trebuie să înlăture uimirea. Nu! Reflec-ţia înlătură tot ce e doar invenţia omului, de care superstiţia încă nu ştiuse – dar atunci ne aflăm tocmai în faţa deciziei care trebuie, acolo unde uimirea absolută corespunde divinităţii adevărate, pe care intelectul n-a găsit-o. Abia aici începe credinţa“ (*Papirer* V A 25).

[xxxiii] Într-o însemnare din ianuarie–februarie 1841, Kierkegaard face următoarea observaţie: „Un punct de plecare pozitiv pentru filozofie e opinia lui Aristotel că filozofia începe cu uimirea şi nu, ca în vremurile noastre, cu îndoiala“ (*Papirer* III A 107). Referirile sunt la *Metafizica* lui Aristotel, Cartea I (A), capitolul 2 (982b) şi la dialogul platonic *Theaitetos*, 155 d. Tema e prezentă şi în *Fărâme filozofice* şi în *Conceptul de angoasă*.

[xxxiv] Acest pasaj ar putea fi o aluzie la autobiografia lui Johann Wolfgang Goethe, *Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit* (*Din viaţa mea. Poezie şi adevăr*, 1811–1833), cartea a VI-a, unde Goethe povesteşte despre entuziasmul care l-a cuprins în tinereţe aflând că vechii germani adorau copacii, el văzând în acest obicei o expresie a propriului panteism.

[xxxv] Aluzie la 1 Corinteni 9, 26: „Eu, deci, alerg, dar nu ca şi cum n-aş şti încotro alerg.“

[xxxvi] Aluzie la pilda talanţilor, Matei 25, 14–30.

[xxxvii] Probabil aluzie la cunoscutul dicton (spus de Mefisto în *Faust I* de Goethe, versurile 682–683): „*Was du ererbt von deinen Vätern hast / Erwirb es, um es zu besitzen.*“ („Ce-ai moştenit de la strămoşii tăi / Redobândeşte, spre a stăpâni.“) Vezi şi *Despre conceptul de ironie*, p. II, ed. cit., p. 438: „În bucuria noastră asupra realizărilor din epoca noastră, am uitat că o realizare e lipsită de valoare dacă nu e redobândită de tine însuţi.“

[xxxviii] În original *Tankestreg,* „linie de pauză“, cuvânt care înseamnă literal „linie de gândire“, putând avea aici şi sens de „linia gândului“.

[xxxix] *Cf*. Faptele Apostolilor 17, 28: „Căci în El avem viaţa, mişcarea şi fiinţa.“

[xl] Aluzie la 1 Corinteni 13, 1.

[xli] *Cf*. Exodul 7, 10–12: „Moise şi Aaron s-au dus la Faraon, şi au făcut cum poruncise Domnul. Aaron şi-a aruncat toiagul înaintea lui Faraon şi înaintea slujitorilor lui; şi toiagul s-a prefăcut într-un şarpe. Dar Faraon a chemat pe nişte

înţelepţi şi pe nişte vrăjitori, şi vrăjitorii Egiptului au făcut şi ei la fel prin vrăjitoriile lor. Toţi şi-au aruncat toiegele, şi s-au prefăcut în şerpi. Dar toiagul lui Aaron a înghiţit toiegele lor.“

[xlii] Aluzie la concepţia hegelienilor danezi Hans Lassen Martensen şi Johan Ludvig Heiberg, conform căreia începutul oricărui sistem filozofic e îndoiala, care e astfel totodată începutul înţelepciunii. Acest punct de vedere era criticat în epocă de către Frederik Christian Sibbern, profesorul preferat al lui Kierkegaard la Facultatea de Teologie din Copenhaga.

[xliii] Probabil aluzie la o maximă a lui Hesiod, citată de Xenofon în *Memorabilia* (*Amintiri despre Socrate*), Cartea a II-a, 2, 20.

[xliv] Aluzie la Romani 6, 1: „Ce vom zice dar? Să păcătuim mereu, ca să se înmulţească harul?“ Vezi şi Romani 3, 7–8: „Şi dacă, prin minciuna mea, adevărul lui Dumnezeu străluceşte şi mai mult spre slava Lui, de ce mai sunt eu însumi judecat ca păcătos? Şi de ce să nu facem răul ca să vină bine din el, cum pretind unii, care ne vorbesc de rău, că spunem noi? Osânda acestor oameni este dreaptă“.

[xlv] *Cf*. Matei 6, 17–18.

[xlvi] *Cf*. Matei 6, 5–6.

[xlvii] *Cf*. Luca 10, 41–42.

[xlviii] *Cf*. Matei 7, 13–14: „Intraţi pe poarta cea strâmtă. Căci largă este poarta, lată este calea care duce la pierzare, şi mulţi sunt cei ce intră pe ea. Dar strâmtă este poarta, îngustă este calea care duce la viaţă, şi puţini sunt cei ce o află.“

[xlix] Aluzie la Jacob Peter Mynster, care expusese acest punct de vedere în predica sa pentru cea de-a şasea duminică de după Paşti, din timpul când era paroh la Spjellerup. *Cf*. Jacob Peter Mynster, *Prædikener* (*Predici*), ediţia a treia, Copenhaga, 1826, vol. 1, nr. 9, p. 276.

[l] *Cf*. Luca 16, 15, unde Isus le spune fariseilor: „Voi căutaţi să vă arătaţi neprihăniţi înaintea oamenilor, dar Dumnezeu vă cunoaşte inimile.“

[li] Aluzie la Ioan 6, 68, când Simon Petru îl întreabă pe Isus: „Doamne, la cine să ne ducem?“, când Isus i-a întrebat pe apostoli dacă îl vor părăsi.

[lii] În original, *Skyldbog*, „catastif“, „carte a datoriilor“. Cuvântul *Skyld* are două sensuri: „vinovăţie“ şi „datorie“.

[liii] Vezi şi definiţia melancoliei din „Echilibrul între estetic şi etic în dezvoltarea personalităţii“, în S. Kierkegaard, *Sau–Sau. Partea a doua*, traducere din daneză, postfaţă şi note de Ana-Stanca Tabarasi, Bucureşti, Humanitas, 2009, pp. 201–203.

[liv] *Cf*. Ioan 8, 1–11.

[lv] Într-o însemnare intitulată „Disperarea tăcută. O povestire“ din caietul JJ al *Jurnalului* (iunie 1844), Kierkegaard scrie: „Au fost odată un tată şi un fiu […]. Într-o rară ocazie când tatăl s-a uitat la fiu şi l-a văzut foarte întristat, s-a dus liniştit înaintea lui şi i-a zis: «Biet copil, eşti cuprins de o disperare tăcută.» Dar nu l-a întrebat niciodată amănunte, ah, nici nu putea, pentru că era el însuşi surprins de o tăcută disperare. În rest, n-au mai schimbat nici o vorbă despre

acest lucru. Însă tatăl şi fiul erau poate doi dintre cei mai melancolici oameni care au trăit, de când îşi aduce lumea aminte. […] De câte ori pomenea fiul doar pentru sine cuvintele „disperare tăcută“, izbucnea mereu în plâns, în parte pentru că erau în mod inexplicabil cutremurătoare, în parte pentru că îşi amintea vocea mişcată a tatălui, cu laconismul caracteristic oricărei melancolii, dar şi cu adâncimea melancoliei. Tatăl credea că e vinovat pentru melancolia fiului, fiul crezând că el e vinovat de melancolia tatălui, şi de aceea n-au vorbit niciodată despre asta. Acea exclamaţie a tatălui fusese o izbucnire a propriei sale melancolii, astfel încât, vorbind, el îşi vorbise mai mult sieşi decât fiului“ (*Papirer* V A 33). Vezi şi „Disperarea tăcută“ din „Vinovat? – nevinovat?“, din *Stadii pe drumul vieţii* (1845).

[lvi] Pe marginea primei versiuni a manuscrisului, Kierkegaard a notat în acest loc: „Un poet a spus atât de frumos despre o fată că sufletul ei tânăr era aur încercat, însă e îndoielnic, pentru că în ce fel ar putea fi un suflet tânăr încercat? Iar dacă ea era astfel o fiinţă rară, sau dacă toţi oamenii erau astfel, e puţin consolator; însă e sigur că, indiferent dacă toţi sunt aşa sau doar nişte cazuri rare, fiecare poate deveni aur încercat atunci când e credincios“ (*Papirer* VI B 108,10). Kierkegaard face aluzie la *Fiskerne. Et Syngespil i Tre Handlinger* (*Pescarii. Un singspiel în trei acte*), 1779, de Johannes Ewald, actul 3, scena IV.

[lvii] În original, joc de cuvinte între *Eiendom* („posesiune“, „proprietate“) şi *Eiendommelighed* („particularitate“, „specificitate“).

[lviii] Aluzie la apostolul Pavel.

[lix] Într-o schiţă a textului întitulat „Dificultăţi în discursul oratoric“ din 1845, Kierkegaard face următoarea observaţie: „Calitatea apostolică e autoritatea“ (*Papirer* VI B 129).

[lx] *Cf*. 2 Corinteni 12, 5–10.

[lxi] Probabil aluzie la *daimonul* lui Socrate, *cf*. Xenofon, *Memorabilia* (*Amintiri despre Socrate*), Cartea I, 1, 2.

[lxii] Aluzie la faptul că în timpul slujbei de cununie se citeau pasajele biblice despre alungarea din Paradis (Facerea 3, 16–19).

[lxiii] Aluzie la Romani 12, 15: „Bucuraţi-vă cu cei ce se bucură, plângeţi cu cei ce plâng.“

[lxiv] *Cf*. Luca 10, 41–42.

[lxv] Kierkegaard reia aici o temă discutată pe larg în „Echilibrul dintre estetic şi etic în formarea personalităţii“ din *Sau–Sau. Partea a doua*.

[lxvi] Aluzie la Efeseni 5, 22 şi 5, 24, pasaje citite în timpul slujbei de cununie.

[lxvii] *Cf*. Platon, *Banchetul*, 178 a-c şi 180 b.

[lxviii] *Cf*. 2 Timotei 4, 7.

[lxix] Aluzie la Eclesiastul 12, 1: „Dar adu-ţi aminte de Făcătorul tău în zilele tinereţii tale până nu vin zilele cele rele şi până nu se apropie anii când vei zice: «nu găsesc nici o plăcere în ei».“

[lxx] *Cf*. 1 Corinteni 13, 1.

[lxxi] Aluzie la *Fiskerne. Et Syngespil i Tre Handlinger* (*Pescarii. Un singspiel în trei*

acte), 1779, de Johannes Ewald, actul 3, scena IV; referire frecventă la Kierkegaard.

[lxxii] Aluzie la păcătoasa întâlnită de Isus în casa fariseului (Luca 7, 36–50).

[lxxiii] Aluzie la Matei 6, 2 şi 6, 5, unde se spune despre cei care fac mare caz de milostenia lor şi de rugăciunile lor ca să fie văzuţi de oameni: „şi-au luat răsplata“.

[lxxiv] *Cf*. 1 Corinteni 9, 26.

[lxxv] *Cf*. Romani 4,18, unde apostolul Pavel spune despre Avraam că „Nădăjduind împotriva oricărei nădejdi el a crezut şi astfel a ajuns tatăl multor neamuri“.

[lxxvi] *Cf*. Psalmi 126, 5.

[lxxvii] *Cf*. Eclesiastul 7, 2: „Mai bine să te duci într-o casă de jale decât să te duci într-o casă de petrecere.“

[lxxviii] *Cf*. 1 Corinteni 1, 25: „Slăbiciunea lui Dumnezeu este mai tare decât oamenii.“

[lxxix] Referire la preotul din parohia de apartenenţă.

[lxxx] *Cf*. Ioan 2, 1–11.

[lxxxi] Aluzie la Psalmi 6, 5: „Cel ce moare, nu-şi mai aduce aminte de Tine; şi cine Te va lăuda în locuinţa morţilor?“

[lxxxii] *Cf*. 1 Timotei 5, 3: „Cinsteşte pe văduvele care sunt cu adevărat văduve.“ Vezi şi 1 Timotei 5, 5: „Cea cu adevărat văduvă, care a rămas singură, şi-a pus nădejdea în Dumnezeu şi stăruie zi şi noapte în cereri şi rugăciuni.“

[lxxxiii] Expresie preluată din Efeseni 6, 5 şi Coloseni 3, 22.

[lxxxiv] Aluzie la Psalmi 56, 13: „Mi-ai izbăvit sufletul de la moarte, mi-ai ferit picioarele de cădere ca să umblu înaintea lui Dumnezeu în lumina celor vii.“

[lxxxv] Referire la discursul de înmormântare al preotului.

[lxxxvi] Autocitat din *Stadier paa Livets Vei* (*Stadii pe drumul vieţii*), Copenhaga, 1845, p. 16.

[lxxxvii] Aluzie la Epicur (341–270 î.Cr.). *Cf*. Diogenes Laertios. *Despre vieţile şi doctrinele filozofilor*, Cartea a X-a, 125.

[lxxxviii] În daneză, în original, *Aandsfortærelse*, expresie folosită în traducerea daneză de la 1840 a Bibliei în Eclesiastul 1, 14. În traducerile româneşti ale Bibliei e redată îndeobşte prin „goană după vânt“, sau „vânare de vânt“. Cele două interpretări diferite au la bază identitatea cuvântului pentru „duh“ şi „vânt“ în limbile semite.

[lxxxix] Aluzie la traducerea daneză a unui imn al poetului Aurelius Clemens Prudentius, sec. al IV-lea.

[xc] Aluzie la „Die Neujahrnacht eines Unglücklichen“ („Noaptea de anul nou a unui nefericit“), 1789, de Jean Paul (pseudonimul scriitorului german Johann Paul Friedrich Richter). *Cf*. „Vierter Brief. An Benigna. Postskripte“ („Scrisoarea a patra. Către Benigna. Post-scriptumuri“), în Jean Paul, *Sämmtliche Werke* (*Opere complete*), 60 de volume, Berlin, 1826–1828, vol. 35, 1827, pp. 46–48 (ediţie deţinută de Kierkegaard).

[xci] Aluzie la împăratul Carol V (1500–1558), care după ce a abdicat, era deseori cuprins de gânduri negre şi a hotărât să îşi pună în scenă, încă în viaţă fiind, propria înmormântare.

[xcii] Probabil aluzie la observaţiile filozofului roman Seneca din *Scrisorile către Lucilius* referitoare la moartea bună şi demnă.

[xciii] Aluzie la dialectica lui Hegel, unde un concept şi negaţia sa ajung la sinteză într-un plan superior.

[xciv] Aluzie la şcoala filozofică a lui Pitagora, care le cerea discipolilor săi să tacă vreme de cinci ani şi să asculte doar cu atenţie învăţăturile sale. *Cf*. Diogenes Laertios, *Despre vieţile şi doctrinele filozofilor,* Cartea a VIII-a, 1, 10.

[xcv] *Cf*. Matei 10, 28: „Nu vă temeţi de cei care ucid trupul, ci temeţi-vă mai degrabă de cel ce poate să piardă şi sufletul şi trupul în gheena.“

[xcvi] Aluzie la Efeseni 2, 12: „Aduceţi-vă aminte că în vremea aceea eraţi fără Cristos, fără drept de cetăţenie în Israel, străini de legămintele făgăduinţei, fără nădejde şi fără Dumnezeu în lume.“

[xcvii] *Cf*. Ioan 9, 4: „Cât este ziuă trebuie să lucrez lucrările Celui ce M-a trimis; vine noaptea, când nimeni nu mai poate să lucreze.“

[xcviii] Vezi predica lui Jacob Peter Mynster pentru cea de-a douăzeci şi patra duminică de după Sfânta Treime, cu titlul *Moartea ca somn*, nr. 63, în Jacob Peter Mynster, *op. cit.*, vol. II, pp. 378–391. În această predică, Mynster vorbeşte şi despre „noaptea morţii“.

[xcix] *Cf*. Facerea 3, 19.

[c] Trimitere la Evrei 4, 7 şi la Luca 23, 43.

[ci] *Cf*. 1 Corinteni 15, 32: „Dacă nu învie morţii, atunci să mâncăm şi să bem, căci mâine vom muri.“

[cii] Aluzie la Matei 24, 43: „Să ştiţi că dacă ar şti stăpânul casei la ce strajă din noapte va veni hoţul, ar veghea şi n-ar lăsa să-i spargă casa.“

[ciii] Aluzie la 1 Tesaloniceni 5, 2: „Ştiţi foarte bine că ziua Domnului va veni ca un hoţ noaptea.“

[civ] Aluzie la obiceiul din epocă de a ţine o oglindă la buzele mortului spre a vedea dacă mai respiră, aburind oglinda, sau a murit într-adevăr.

[cv] În manuscris, Kierkegaard a notat la marginea acestui pasaj expresia latină „*horror vacui*“ („oroarea de vid“), folosită de ştiinţă pe vremea când se presupunea că în natură nu poate fi întâlnit spaţiul vid; o ipoteză de sorginte aristotelică. *Cf*. *Papirer* VI B 122, 2.

[cvi] *Cf*. 1 Tesaloniceni 5, 3: „Când vor zice: «Pace şi linişte!», atunci o prăpădenie neaşteptată va veni peste ei, ca durerile naşterii peste femeia însărcinată; şi nu va fi chip de scăpare.“

[cvii] Aluzie la pilda bogatului căruia i-a rodit ţarina (Luca 12, 16–21).

[cviii] Aluzie la Matei 6, 25: „Nu vă îngrijoraţi de viaţa voastră, gândindu-vă ce veţi mânca sau ce veţi bea; nici de trupul vostru, gândindu-vă cu ce vă veţi îmbrăca. Oare nu este viaţa mai mult decât hrana şi trupul mai mult decât îmbrăcămintea?“, precum şi la Matei 6, 34: „Nu vă îngrijoraţi, dar, de ziua de

mâine; căci ziua de mâine se va îngrijora de ea însăşi. Ajunge zilei necazul ei.“

[cix] *Cf*. Matei 3, 10, unde Ioan Botezătorul le spune fariseilor şi saducheilor care veneau să se boteze: „Iată că securea a şi fost înfiptă la rădăcina pomilor: deci orice pom care nu face rod bun va fi tăiat şi aruncat în foc.“

[cx] Din nou, aluzie la povestea lui Cresus, bogatul rege al Lidiei, pomenită în *Istoriile* lui Herodot, 1, 32 şi 86, la care S. Kierkegaard face referire şi în *Sau–sau*, *Trei discursuri edificatoare* (1843) şi *Două discursuri edificatoare* (1844). Lui Cresus, înţeleptul Solon din Atena îi spusese că nici un om nu poate fi fericit atâta timp cât încă trăieşte, cuvinte pe care Cresus şi le-a amintit când era să fie ars pe rug de către regele persan Cyrus, care îl învinsese în luptă. Dându-i dreptate, Cresus a strigat de pe rug de trei ori: „Solon!“, iar Cyrus a pus să-l întrebe de ce strigă astfel, poruncind să nu mai fie ucis când a aflat motivul.

[cxi] *Cf*. Iacov 1, 19: „Ştiţi bine lucrul acesta, preaiubiţii mei fraţi! Orice om să fie grabnic la ascultare, încet la vorbire, zăbavnic la mânie.“

[cxii] Aluzie la Socrate. *Cf*. finalul din *Apărarea lui Socrate*, 42 a: „Dar acum e timpul să plecăm: eu ca să mor, iar voi – ca să trăiţi. Care dintre noi se îndreaptă spre un bine mai mare nu ştie nimeni altcineva decât Zeul.“ *Cf*. *Apărarea lui Socrate*, traducere de Francisca Bălţăceanu, în Platon, *Eutyphron. Apărarea lui Socrate. Criton*, Bucureşti, Humanitas, 1997, p. 140.

[cxiii] *Cf*. Romani 6, 23: „Fiindcă plata păcatului este moartea.“

[cxiv] Referire la episcopul Mynster, autorul predicii (pomenite mai sus) despre moartea ca somn.

[cxv] În daneză, cuvântul „moarte“ e de genul comun (masculin şi feminin), fiind îndeobşte personificată masculin.